

Служити не урядові, а Українській Державі,
який би уряд в ній не був...

Володимир Сікевич

Київ– Будапешт

Редакційна колегія серії:

Л. В. Губерський (голова), академік НАН України

Б. І. Тарасюк, міністр закордонних справ України

С. В. Віднянський, докт. істор. наук, професор

І. Н. Войцехівська, докт. істор. наук, професор

А. В. Денисенко, канд. істор. наук

І. І. Дробот, докт. істор. наук, професор

П. О. Кривонос, генеральний директор Генеральної

дирекції з обслуговування іноземних

представництв, засновник наукового щорічника

“Україна дипломатична”

М. А. Кулінич, канд. істор. наук, професор

І. Б. Матяш, докт. істор. наук, професор

Ірина Матяш
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичайної
дипломатичної місії
УНР в Угорщині

Історія
Спогади
Архівні
документи

Київ

Видавничий дім

«Киево-Могилянська академія»

2005

ББК 63.3 (4 УКР) 61–6

М35

Видання містить нарис діяльності першого українського дипломатичного представництва в Угорщині – Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині (1919–1924 рр.), тексти спогадів українських діячів та архівні документи, пов'язані з діяльністю місії, більшість із яких публікується вперше, а також стислі біографії перших українських послів в Угорщині.

Для науковців, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться історією дипломатії.

Рецензенти:

Сохань П. С., чл.-кор. НАН України
(Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України)

Калакура Я. С., докт. істор. наук, професор
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)

Дубровіна Л. А., докт. істор. наук, професор
(Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського)

*Автори висловлюють подяку директору ЦДАВО України,
канд. істор. наук Наталії Маковській та генеральному ди-
ректору архіву і бібліотеки Будапештського університету
ім. Е. Лоранда д-ру Ласло Сьогі за сприяння у підготовці книги.*

Ухвалено до друку рішенням Вченої ради Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 3 від 26 жовтня 2005 р.) та Вченої ради Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (протокол № 6 від 3 жовтня 2005 р.).

ISBN 966-625-020-9
ISBN 966-518-338-9

@ Матяш І. Б., 2005
@ Мушка Ю. Ю., 2005
@ Видавничий дім “Кієво-
Могиланська академія”,
художнє оформлення, 2005

Останнім часом увагу науковців все частіше привертають маловідомі сторінки історії української дипломатії. Навряд чи можна заперечити тезу, що без знання історії не досягнути оптимального функціонування будь-якої сфери життя суспільства і держави. Особливо показовим у цьому контексті є період Української революції, впродовж якого було створено дипломатичні представництва УНР у більшості європейських країн. Завдання, які доводилося виконувати українським дипломатам, суголосні викликам сьогодення. Усвідомлення унікальності й неповторності своєї місії як репрезентантів української держави за кордоном, загострена відповідальність за долю держави були відправними пунктами і ключовими пріоритетами у діяльності вітчизняних дипломатичних представництв. Українські посольства і дипломатичні місії в складних геополітичних умовах мали мужність обстоювати національні інтереси, чесно виконували свої професійні обов'язки, самовіддано працювали задля визнання України як незалежної держави в світі, закладаючи надійні підвалини ефективної зовнішньої політики. На жаль, історія діяльності дипломатичних установ досі недостатньо вивчена, тоді як результати таких досліджень мають зробити набутий досвід надбанням сучасної дипломатії.

Серед таких дипломатичних установ була Надзвичайна дипломатична місія УНР в Угорщині (1919–1924), діяльності якої присвячена

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

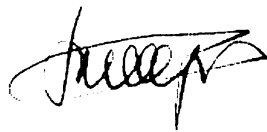
пропонована увазі Читача книга. Важливість цього видання визначається тим, що поспіль з науковою реконструкцією діяльності місії (а вона відбувалася в умовах перманентних внутрішніх і зовнішніх трансформацій, як в Україні, так і в Угорщині), в ньому подано спогади українських дипломатів та опубліковано архівні документи, пов'язані з діяльністю місії. Цінно й те, що книга містить стислі біографії перших українських послів в Угорщині, яким випало на долю започатковувати українсько-угорські дипломатичні відносини. Історична дистанція дозволяє тверезо оцінити здобутки й прорахунки на цьому шляху, а архівна інформація забезпечує об'єктивність висновків.

Мені особливо приємно торкнутися цієї теми, оскільки самому довелось бути причетним до відродження офіційних українсько-угорських стосунків у період новітньої історії України, а саме – ще за рік до офіційного проголошення відродження Незалежності Української держави. Саме з Угорщиною протягом 1990–1991 рр. нам вдалося здійснити безпрецедентні кроки з розвитку двосторонніх відносин, забезпечити розробку і підписання десяти базових документів під час візиту Голови Верховної Ради у травні–червні 1991 р. Підписана в ході цього візиту Декларація про захист осіб, що належать до національних меншин, без перебільшення, стала взірцем для укладання подібних документів поміж країнами Центральної та Східної Європи. Перша країна, що відкрила своє Посольство, була Угорська Республіка, а перше Посольство України за кордоном було відкрите у березні 1992 р. саме в Будапешті.

Тому ще раз з великою приємністю представляю Вам дане видання. Сподіваюся, що воно знайде свого читача як серед науковців та дипломатичних працівників, так і серед студентів, а також сприятиме поглибленню традиційно дружніх українсько-угорських стосунків у сфері науки і культури.

Київ, жовтень 2005 р.

Міністр закордонних справ України

Борис Тарасюк

Шановні Читачі!

ВСТУПНЕ
СЛОВО

Згадати минулі історичні події та зануритись у мемуари, створені на основі вражень і споминів людей певної епохи, є хвилюючою для читача подорожжю у часі.

З великим захопленням я листав рукопис книги посла України Юрія Мушки та професора Ірини Матяш, в якій завдяки дослідженню архівних документів і спогадів дипломатів, котрі у 20-х рр. минулого століття перебували у Будапешті, заповнюються прогалини в історії дипломатії даного періоду. Праця є важливою і сприятливо впливатиме на науково обґрунтоване відстеження білих плям в історії. Вибір теми є не випадковим, оскільки один із авторів є фахівцем з угорсько-українських відносин і тривалий час перебуває на дипломатичній службі в Угорщині.

Особливо показовими є результати, отримані внаслідок аналізу діяльності Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині у 1919–1924 рр., у тому числі дипломатичного листування, офіційних документів, а також спогадів українських дипломатів.

Вважаю, що врахування минулих і сучасних цінностей, а також краще розуміння історії одного є важливим і благородним завданням. Тому я підтримую та сприяю втіленню ідей та намагань, які націлені на досягнення цієї мети. Віками наші країни та народи поєднують тисячі різноманітних зв'язків. Ми можемо пишатися нашими відносинами. Тільки за останні 15 років можна назвати чи-

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

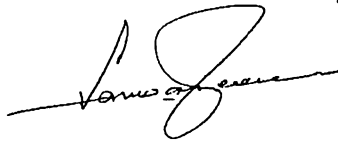
мало спільно досягнутих результатів та надзвичайно важливих віх у двосторонньому співробітництві. 1991 року Угорська Республіка була серед перших країн, які визнали Україну незалежною державою, та встановила дипломатичні відносини з суверенною державою. Під час візиту до Києва, передаючи дружнє вітання Угорського Уряду та його готовність до співпраці, я особисто переконався у чудовому настрої та незабутній атмосфері “помаранчевої революції”, яка охопила минулого року весь регіон.

Я впевнений у тому, що книга, яка з’явилась у результаті історичної та дипломатичної роботи, сприятиме укріпленню симпатії між нашими народами та поглибленню угорсько-українських стосунків у сфері науки і культури.

Будапешт, листопад 2005 р.

Міністр закордонних справ
Угорської Республіки

Ференц Шомоді

Дорогі друзі!

ВСТУПНЕ
СЛОВО

Невпинний розвиток України в просторі й часі стимулює зусилля науковців до об'єктивного осмислення її історії. Водночас постійно зростає інтерес до нашої держави з боку зарубіжних країн. Світ відкриває нову Україну і очима дипломатів. Відтак одним із пріоритетів діяльності Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв є всебічне сприяння таким відкриттям. Наукові імпрези історичного клубу “Планета”, щорічні видання “України дипломатичної” покликані репрезентувати нашу Батьківщину, показати можливості, настрої, сподівання українців, незаангажовано висвітлити історичний шлях українства.

Науковий щорічник “Україна дипломатична” заснований Генеральною дирекцією з обслуговування іноземних представництв спільно з Дипломатичною академією при Міністерстві закордонних справ України та Історичним клубом “Планета” в листопаді 2000 року. П'ять випусків видання здобули заслужений авторитет серед науковців, дипломатів, аспірантів та студентів.

Кожен том видання – це прозора й відкрита інформація про дипломатичне життя сучасної України, наукові історичні розвідки, першопублікація джерел, сучасні сторінки дипломатичного життя, обмін досвідом і нотатки послів. Крім того, “Україна дипломатична” – це унікальний авторський колектив: знані в світі дипломати, науковці, журналісти. Редакційний портфель

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

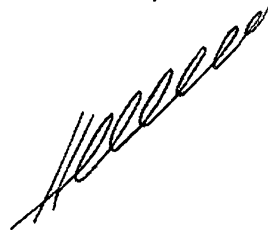
*Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи*

наукового щорічника дозволяє шукати нові форми контактів із читачем.

Цим виданням ми відкриваємо нову серію – Бібліотека наукового щорічника “Україна дипломатична”, в якій буде представлено дослідження, монографії, збірники документів з історії та сьогодення української дипломатії. Не випадково редакційну колегію серії очолив директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік НАН України Леонід Васильович Губерський, адже ці видання передусім необхідні майбутнім дипломатам – студентам, аспірантам. Не маю сумніву в тому, що вони будуть цікавими для фахівців-практиків, науковців, журналістів. Символічно, що перший випуск серії присвячено діяльності першої української дипломатичної установи в Угорщині, яка зробила вагомий внесок у розбудову українсько-угорських дипломатичних стосунків. Крім того, це приклад результативної співпраці на науковій ниві знаних представників української науки і дипломатії – доктора історичних наук, професора Ірини Матяш та Надзвичайного і Повноважного Посла України в Угорщині Юрія Мушки.

Маю надію, що початок буде продуктивним і прислужиться пізнанню шляхів співпраці наших держав упродовж тривалого історичного шляху.

Генеральний директор Генеральної дирекції
з обслуговування іноземних представництв,
засновник наукового щорічника
“Україна дипломатична”,
депутат Київської міської ради

 Павло Кривонос

В ІМЕНІ УРЯДУ УКРАЇНСЬКОЇ
НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Ми, урядовий Головною і Заступником Міністрів Уряду Української Республіки, після того як Парламент Української Народної Республіки постановив надати на військовий збір грошей на військові потреби, то крім того:

Принимати всі заходи і відказати Українській Народній Республіці і її громаді і відказати Міністерству Військових справ на військові потреби, а саме: надати грошей на військові потреби і на потреби військових частин.

І дана ця постановка має повну силу і виконуватися негайно.

Головний Головною і Заступником Міністрів

(Підпис)

Наказ №1

24 січня 1919 року

м. Київ

стала, згідно з телеграмою

№139

Історія

Наказ №2

24 січня 1919 року

м. Київ

Призначених до Зіорської Місії на посади радників: м. Шрапа Микола та урядовця м. Козьмівського лішить в Місії з 24 січня цього року (Наказ Мин. Зад. Спр. з 24 січня н.р.)

Все вище написане, а також і одержання належних по юридичній стороні, майже стверджуємо:

М. Голубович

Я. Губерський

Мин. Укр. Нар. Республіки

уповноважений Заслужений Служ. Сол. Укр. Нар. Респ. Будеметт

Ірина Матяш,
Юрій Мулика

Діяльність
Надзвичай-
ної диплома-
тичної місії
УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Одним із пріоритетних напрямів модерного періоду розвитку української історіографії є дослідження історії української дипломатії як *“надзвичайно яскравої, емоційно насиченої грані історичного буття українського народу”*¹. На тлі посиленої уваги в радянській історіографії до дипломатичної історії Київської Русі й участі Української РСР у міжнародних політичних організаціях та її взаємин із зарубіжними країнами *“у контексті дипломатичної доктрини Радянського Союзу”*² можна вважати обґрунтованою зміну вектора досліджень після відновлення державної незалежності України на вивчення тривалий час замовчуваних періодів історії української дипломатії.

Відтак сучасні науковці на початку 1990-х рр. в умовах свободи історичної думки розпочали вивчення зовнішньої політики уряду Богдана Хмельницького, розбудови вітчизняної дипломатичної служби за доби Української революції, персоналій видатних дипломатів. Закономірним результатом таких студій стали дисертації С. В. Варгатюка, Д. В. Веденеєва, О. П. Дуброви, Т. В. Заруди, В. В. Соловйової³, праці М. С. Держалюка, С. В. Віднянського, В. І. Головченка, М. В. Кірсенка, М. Ф. Котляра, В. М. Матвієнка, О. В. Павлюка, В. С. Сідака та інших⁴, видання біографічного характеру⁵, започаткування збірників наукових праць *“Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки”* та *“Науковий вісник Дипломатичної академії України”*⁶, наукового щорічника

*“Нашим обов'язком
є робити
своє діло при всяких
обставинах!”*

“Україна дипломатична”⁷, виокремлення серії “Міжнародні відносини” в університетських виданнях: “Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка” (1993), “Вісник Львівського університету” (1999), “Вісник Київського міжнародного університету” (2002), зрештою – вихід першої синтетичної праці “Нариси з історії дипломатії України”⁸ та двотомної “Української дипломатичної енциклопедії”⁹.

Втіленню прагнень сучасних українських істориків до правдивого відтворення подій, пов’язаних із розбудовою зовнішньої політики України у контексті її державотворення, дослідження здобутків і прорахунків у цій царині, вивчення життя й професійної діяльності осіб, причетних до формування та реалізації міжнародного курсу України, сприяли процеси демократизації архівної справи. Ознайомлення науковців із раніше недоступною архівною інформацією уможливило аналіз і об’єктивну оцінку концепцій зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності України в різні періоди її державного існування, діяльності українських дипломатичних представництв за кордоном, особистого внеску українських дипломатів у розбудову зовнішньополітичної служби держави.

Однак донині в історії української дипломатії достатньо маловивчених сторінок. До таких, зокрема, належить розвиток форм та установ дипломатичних відносин. Передусім детального дослідження потребує діяльність дипломатичних представництв УНР доби Центральної Ради, Української Держави, УНР доби Директорії та ЗУНР–ЗО УНР у зарубіжних країнах, коли “*українська дипломатія зробила свої перші кроки на міжнародній арені*”¹⁰. Тоді найпоширенішим типом дипломатичних установ стали надзвичайні дипломатичні місії. Серед них і Надзвичайна дипломатична місія УНР в Угорщині. В сучасних дослідженнях про неї згадується лише в загальних студіях з історії дипломатії доби Директорії УНР (Д. В. Веденеев, В. І. Головченко, В. М. Матвієнко, О. В. Павлюк), або у контексті створення дипломатичних представництв в країнах Центральної Європи (В. В. Соловійова, О. В. Павлюк), чи в біоісторіографічних дослідженнях (Д. В. Веденеев, Т. С. Осташко, Г. В. Стрельський, Д. В. Табачник, Я. Ю. Тинченко).

Так, ґрунтовний аналітичний нарис О. В. Павлюка, присвячений періоду, під час якого розгорталася діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині, у “Нарисах з історії дипломатії України”¹¹ містить окремі згадки про створення місії, прийняття посла УНР М. Галагана тимчасовим президентом Угорщини М. Карої, стисло висвітлює взаємини М. Галагана з представником ЗО УНР Я. Біберовичем. Подібні згадки містяться в спеціальних статтях “Української дипломатичної енциклопедії”¹², одна з яких (як і публікація Д. Веденеева та А. Гошуляка в журналі “Пам’ять століть”) подає суперечливу інформацію щодо особи керівника Надзвичайної

дипломатичної місії УНР в Угорщині (кандидатуру Р. Яросевича було погоджено Радою Народних Міністрів УНР, але очолив місію М. Галаган).

Детальніше висвітлюються стосунки між М. Галаганом та Я. Біберовичем у перші місяці їхньої дипломатичної діяльності в Будапешті в публікаціях О. В. Павлюка з історії дипломатії ЗУНР–ЗО УНР¹³. На підставі інформації документів, що зберігаються в зарубіжних архівах, авторові вдалося вперше окреслити напрями діяльності “галицького заступництва” в Будапешті та визначити час і дослідити причини його виокремлення зі складу Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині. Однак, не маючи на меті спеціально досліджувати діяльність Я. Біберовича як посла ЗУНР–ЗО УНР, О. В. Павлюк детально не аналізував роботи представництва.

Діяльності Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині приділила увагу В. В. Соловйова в кандидатській дисертації “Дипломатичні представництва Української Народної Республіки в країнах Центральної Європи за доби Директорії (1918–1920)” (Запоріжжя, 1999). Позитивною рисою дослідження є ґрунтовна джерельна база, яку, втім, складають лише архівні фонди ЦДАВО України та ЦДІАЛ України (без залучення документів зарубіжних архівів). Попри певні фактографічні помилки (зокрема, щодо персонального складу місії, складу та завдань військово-санітарної місії УНР у Будапешті, діяльності прес-бюро), авторка вперше визначила основні напрями діяльності Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині у контексті зовнішньої політики УНР доби Директорії. З огляду на тему дослідження, В. В. Соловйова детально не аналізувала роботу місії. При цьому вона обмежилась лише періодом 1919–1920 рр., висвітленим у спогадах М. М. Галагана, а функціонування місії в 1921–1924 рр. практично не розглядала.

Деякі моменти діяльності першого дипломатичного представництва УНР в Угорщині висвітлено в біоісторіографічних дослідженнях Д. В. Веденеєва, Т. С. Осташко, Г. В. Стрельського, Я. Ю. Тинченка та ін. Одним із перших в українській історіографії до реконструкції життєвого шляху М. Галагана звернувся Г. В. Стрельський. Однак йому вдалося дослідити долю дипломата, політика й науковця лише до початку Другої світової війни. Роботі М. Галагана на дипломатичній службі, важливою складовою якої було керівництво Надзвичайною дипломатичною місією УНР в Угорщині, присвячено окремий розділ у ґрунтовному біографічному нарисі Т. С. Осташко та В. В. Соловйової¹⁴. Долю Миколи Галагана досліджував також Д. В. Веденеєв¹⁵, який, на відміну від попередніх авторів, необґрунтовано відносив свого героя до відомого роду Галаганів – нащадків компанійського полковника Гната Галагана.

Біографічний нарис-довідку про генерала Володимира Сікевича – голову Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині з грудня 1920 р. по травень 1924 р. – подав Я. Ю. Тинченко у збір-

нику “Українське офіцерство: шляхи скорботи і втрат” (К., 1995). Однак, брак джерел (довідковий матеріал переважно ґрунтується на споминах генерала Сікевича) зумовив стислість та інформаційну обмеженість публікації. Цікавим з точки зору висвітлення життя та діяльності В. Сікевича є ювілейне видання, яке побачило світ у Канаді до 50-ліття його військової служби та 25-ліття “праці для української державності”¹⁶. При цьому його перебування на посаді українського посла в Угорщині відображено лише у фрагментах спогадів ювіляра.

Загалом можна констатувати, що діяльність дипломатичного представництва УНР в Угорщині спеціально не досліджувалася. Та з огляду на внесок місії у формування українсько-угорських зв'язків під час одного з найскладніших періодів історії України та Угорщини, розбудову традицій української дипломатичної служби, персональні заслуги її керівників (М. М. Галагана, В. В. Сікевича) та окремих членів (І. О. Стасіва, Л. Р. Кобилянського, О. І. Кандиби та ін.) перед українством, діяльність цього дипломатичного представництва заслуговує на увагу. Наукова реконструкція діяльності Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині (далі – НДМ УНР в Угорщині) дозволить заповнити лакуни й виправити неточності в сучасній історіографії.

* * *

НДМ УНР в Угорщині було створено за доби Директорії УНР, яка помітно розширила мережу заснованих урядом гетьмана П. Скоропадського українських дипломатичних представництв у зарубіжних країнах. Нова геополітична ситуація, що склалася в Європі після завершення Першої світової війни, поставила на порядок денний, з одного боку, необхідність організації дипломатичних представництв у новоутворених країнах, де політичні й економічні інтереси УНР були очевидні, з другого боку – зумовила потребу пошуків підтримки зовнішньополітичного курсу Директорії у країн Антанти або радянської Росії. Проголошений у програмній декларації Директорії 14 грудня 1918 р. принцип нейтралітету й “бажання мирного співжиття з народами всіх держав” не сприяв формуванню позитивного міжнародного іміджу УНР. Попри відсутність “чіткої зовнішньополітичної концепції”¹⁷ Директорії, впродовж першого місяця її діяльності було визначено мету – здобути міжнародне визнання й заручитися підтримкою світової спільноти в боротьбі проти більшовиків. Відтак уже в січні 1919 р. розпочалося формування нових дипломатичних установ поспіль із дипломатичними представництвами, створеними за доби Гетьманату. Впродовж року було створено 5 посольств (в Німеччині, Австрії, Болгарії, Туреччині, Фінляндії), 17 надзвичайних дипломатичних місій (у Великобританії, США, Бельгії, Ватикані, Греції, Данії, Естонії, Італії, Кавказі, Латвії, Польщі, Румунії, Угорщині, Франції,

Чехо-Словаччині, Швеції, Швейцарії), 6 консульських установ (Берлінське почесне генеральне консульство, консульства в Мюнхені, Гданську, Ризі, віце-консульства в Батумі й Баку)¹⁸. Голови дипломатичних представництв призначалися Головою Директорії за поданням Ради Народних Міністрів (далі – РНМ) і мали права директорів департаментів Міністерства закордонних справ УНР¹⁹.

2 січня 1919 р. голова РНМ і одночасно міністр закордонних справ В. М. Чехівський вніс на розгляд РНМ проект, у якому поряд із вирішенням долі інших претендентів на посольські посади пропонувалося затвердити головою *“надзвичайної дипломатичної місії до Венгрії”* галицького громадського і політичного діяча (лікаря за фахом), досвідченого члена австрійського парламенту, соціал-демократа Романа Яросевича²⁰. Всі кандидатури було ухвалено. Кандидат на посаду першого українського посла в Угорщині саме в цей час прибув до Києва для участі в VI з’їзді української соціал-демократичної партії як представник Галичини й Буковини разом із Семеном Вітиком та Йосипом Безпалком. Однак, як згадує І. П. Мазепа, *“вони приїхали в Київ, коли з’їзд вже закінчив свої наради”*²¹. Кількома днями пізніше, 10 січня 1919 р., РНМ розглядала кандидатуру досить відомого в тодішньому світі політика соціал-демократа М. М. Галагана на посаду заступника міністра закордонних справ, ухваливши рішення перенести розгляд на наступне засідання²². Порушення питання про затвердження М. Галагана заступником міністра не узгоджувалося з рішенням Директорії від 9 січня 1919 р., яким було ухвалено штати НДМ УНР в Угорщині на чолі з Галаганом. Ймовірно, це й стало перешкодою в прийнятті рішення РНМ.

Для висунення цієї кандидатури на відповідальні посади, принаймні, було дві підстави. По-перше, В. М. Чехівський був добре обізнаний з політичною діяльністю однопартійця. По-друге, в умовах, коли на дипломатичні посади призначалися особи не лише без фахової освіти, а й почасти без найменшого досвіду, попередня діяльність Миколи Галагана дозволяла сподіватися на успіх. Як справедливо зауважував Матвій Стахів, *“це був наслідок тодішніх обставин революційного часу в Україні, коли ті самі люди мусіли одночасно робити все, а не тільки якість одно діло. Під цим оглядом Москалі і Поляки або Чехи були без порівняння в літній позиції, бо в них окремі люди займалися тільки проблемами зовнішньої політики своєї країни і більше нічим”*²³.

Перший дипломатичний досвід (хоч і не надто результативний) Микола Галаган отримав як член Українського генерального військового комітету, депутат Української Центральної Ради, очоливши в грудні 1917 р. офіційну делегацію УНР для переговорів з Південно-Східним Союзом, який об’єднував автономні утворення Кубані та Облaсті Війська Донського, про створення загальноросійського федеративного уряду²⁴. Він безпосередньо проводив

переговори з керівництвом кубанського крайового уряду²⁵. Наступний етап його дипломатичної кар'єри був значно складнішим і відповідальнішим. З “благословення” голови Української Центральної Ради М. С. Грушевського він став “первым посланником независимой Украины в Румынии”²⁶. Попри дуже обмежений термін діяльності, посол встиг дещо зробити для визнання незалежності України країною акредитації. Однак після приходу до влади 29 квітня 1918 р. гетьмана П. Скоропадського, згідно з рішенням партії про неможливість продовження державної служби її членами-високопосадовцями в новому уряді, вже на початку травня він подав прохання про відставку і залишив посольську посаду. За доби Української Держави М. М. Галаган заробляв на життя завідуюванням канцелярією в Міністерстві народного здоров'я²⁷.

Микола Галаган — голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині з січня 1919 р. по серпень 1920 р.

На пропозицію міністра закордонних справ уряду Директорії В. М. Чехівського обійняти посаду голови дипломатичної місії у Великобританії, як згадував пізніше М. М. Галаган, він відповів жартом. Мовляв, поїхав би лише “до Будапешта подивитись, як робиться революція за кордоном”²⁸. Однак уже 16 січня 1919 р. він довідався від В. М. Чехівського, що “вже відбулося рішення Директорії про призначення мене головою Дипломатичної Місії на Угорщині. Зробив ще останню спробу уникнути цього призначення, але міністр, показуючи мені щойно одержану із канцелярії Директорії телефонограму, відповів: “З обов’язку громадянина, товаришу, мусите це виконати. Мусите коритись верховній владі України”. Я скорився”²⁹. Утім, упродовж своєї діяльності на чолі НДМ УНР в Угорщині він через різні обставини неодноразово намагався залишити високу посаду. При цьому як принциповий політик і вірний національній ідеї дипломат, М. Галаган виконував свої функції чесно і безкомпромісно, гостро відчуваючи свою відповідальність за долю України.

Отже, саме Галаган (а не затверджений РНМ Ярославич) у січні 1919 р. очолив перше українське дипломатичне представництво в Угорщині. 37-річному Миколі Галагану довелося започатковувати українсько-угорські дипломатичні відносини за нових геополітичних реалій незабаром після розпаду Австро-Угорської монархії й створення 16 листопада 1918 р. Угорської Республіки, з одного

боку, та в стані війни УНР з більшовицькою Росією, з другого. Це не лише ускладнювало його місію, але й посилювало відповідальність як представника незалежної держави, ключовим завданням якого було досягти визнання Угорщиною державної незалежності України.

Фактично НДМ УНР в Угорщині розпочала діяльність 24 січня 1919 р., коли М. М. Галаган видав наказ про те, що він *“згідно з телефонограмою Директорії УНР під № 139 ... приступив до виконання обов’язків Голови Надзвичайної Дипломатичної Місії в Угорщині”*³⁰. Рішення Директорії про створення від 24 січня НДМ УНР в Угорщині було офіційно ухвалено лише 26 січня, а опубліковано в *“Віснику УНР”* 7 лютого 1919 р.³¹ Штатна чисельність місії, згідно з затвердженою 9-го січня 1919 р. Директорією постановою про штати надзвичайних дипломатичних місій, розраховувалася на 7 осіб (голова, радник, 2 урядовці для доручень, 2 аташе, секретар), на заробітну плату яких передбачалося 45 000 крб. Загалом на утримання місії впродовж перших чотирьох місяців її діяльності надавалося 269 800 крб., у тому числі 64 000 крб. – підйомні й добові на час прибуття до місця призначення, 31 000 крб. – на наймання помешкання, 30 000 крб. – на канцелярські та непередбачені видатки, 12 000 крб. – на відрядження голови місії, а також 25 000 крб. – на допомогу українським громадянам в Угорщині³². Отримані М. Галаганом 10 000 000 гривень кредиту та незначні кошти від консульського збору (так, за отримання паспорта громадяни сплачували 50 крон, за паспорт для повернення в Україну та за свідоцтво про громадянство – по 10 крон, за візу – 5 крон) склали джерело існування місії аж до травня 1920 р., що було зовсім недостатньо в умовах постійного знецінювання угорської крони.

Процес створення місії прискорювався реальністю загрози захоплення Києва більшовиками. Можливості втручання посла у формування складу дипломатичного представництва були досить обмежені, оскільки на практиці не лише кандидатуру керівника, а й увесь персонал посольства ухвалювала Директорія. Одним із перших претендентів до штату українського посольства в Угорщині став професор М. В. Птуха, досвідчений економіст і земляк М. М. Галагана. Однак це призначення, що очевидно імпонувало послу, не відбулося. Натомість до складу місії на посаду радника, яка планувалася для представника ЗУНР, було призначено ще одного земляка голови місії – 24-річного сина відомого чернігівського адвоката і громадського діяча І. Л. Шрага – М. І. Шрага, заступника Голови Центральної Ради. Кандидатуру молодшого Шрага, який *“тікаючи із Чернігова пішки перед наступом більшовиків”*³³ прийшов до міністерства (закордонних справ – Авт.) і *просився, щоб призначили його до якоїсь закордонної місії”*³⁴, сина колеги по фаху й товариша по Українській партії соціалістів-

федералістів, лобював тодішній заступник міністра закордонних справ А. Д. Марголін. Аргументи на користь пошукувача посади були переконливими. Попри юний вік, Микола Шраг як представник УПСР – “партії молодих людей” (Д. І. Дорошенко) мав значний досвід громадсько-політичної діяльності. Він очолював редколегію партійного часопису “Боротьба”, був членом Ради селянських депутатів на Чернігівщині, працював у постійній комісії для розроблення проекту статуту автономії України, був членом президії Центральної Ради і заступником голови – М. С. Грушевського. М. Шраг мав навіть певний дипломатичний досвід – за дорученням Центральної Ради 27 квітня 1918 р. він очолив дипломатичну делегацію УНР до

Лонгин Цегельський – заступник держсекретаря закордонних справ ЗУНР (1918–1919) та міністра закордонних справ УНР (січень 1919 р.).

Швейцарії, яка мала відвідати Іспанію, Італію та Францію з метою встановлення міждержавних стосунків, хоч часу для роботи делегації вже не було³⁵. Відтак *“раднику Шрагові доручено було безпосереднє керування канцелярією Місії і всіма справами консульського характеру”*³⁶. На посаду аташе без консультацій з М. М. Галаганом було призначено відомого поета Олександра Олеся і невідомого Тимоша Яцкевича, а посаду урядовця обійняв співробітник Міністерства закордонних справ УНР “напівфранцуз” і знавець іноземних мов Олекса Клор, відомий М. М. Галагану по спільній роботі в Надзвичайній дипломатичній місії в Румунії. Вакантні посади секретаря і другого урядовця планувалися для представників ЗУНР з метою створення єдиного представництва унітарної держави. Серед членів місії угорською мовою ніхто не володів, тому певна надія покладалася на такі знання у майбутніх співробітників.

З метою з’ясування питань, пов’язаних із формуванням складу місії як єдиного представництва УНР, 22 січня М. М. Галаган зустрівся з Л. М. Цегельським, який прибув до Києва в складі делегації ЗУНР для участі в урочистому акті проголошення Універсала про злуку УНР та ЗУНР у єдину соборну державу. Як одна з ключових фігур подій, пов’язаних із підготовкою і проголошенням універсала (разом із Дм. Левицьким брав участь від Державного Секретаріату ЗУНР у виробленні попередньої угоди про злуку УНР і ЗУНР у Фастові в кінці листопада 1918 р.³⁷, йому було доручено прочитати на Софійській площі 22 січня 1919 р. ухвалу УНРади про з’єднання УНР та ЗУНР³⁸ і вручено від імені уряду УНР Універсал

Директорії про злуку), націонал-демократ Лонгин Цегельський був добре поінформований у питаннях зовнішньої політики УНРади. Як заступник держсекретаря закордонних справ ЗУНР після від'їзду 3 січня 1919 р. В. Л. Панейка на Паризьку мирну конференцію він фактично керував роботою відомства й багато зробив для відвернення українсько-угорського збройного конфлікту, коли в першій половині січня 1919 р. війська ЗУНР вступили на територію Угорщини³⁹, а після об'єднання ЗУНР та УНР отримав призначення на посаду заступника міністра закордонних справ УНР⁴⁰. Сподіваючись з'ясувати важливі для роботи в Угорщині питання, М. М. Галаган дізнався лише, що в Будапешті є дипломатичне представництво ЗУНР й отримав рекомендацію порозумітися з урядом ЗУНР у Станіславі, куди він перемістився на початку січня 1919 р.

Як відомо, розбудова зовнішньополітичної діяльності уряду Є. О. Петрушевича розпочалася в грудні 1918 р., коли він тимчасово під натиском польських військ переїхав зі Львова через Золочів до Тернополя. Тоді-таки було організовано Держсекретаріат закордонних справ (держсекретаря закордонних справ В. Панейка призначено ще в листопаді 1918 р.) і розпочалася підготовка до відкриття дипломатичних представництв передусім у сусідніх країнах, де ЗУНР мала очевидні інтереси. До пріоритетних питань зовнішньої політики ЗУНР поряд із об'єднанням із УНР належали завдання подолання міжнародної ізоляції та встановлення міждержавних відносин із країнами, що виникли після розпаду Австро-Угорщини⁴¹. Представляти ЗУНР у Відні було доручено барону М. М. Васильку, який обирався сенатором австрійського рейхстагу та Буковинського крайового сейму, активному учаснику Брестських мирних переговорів 1917–1918 рр., співзасновнику УНРади⁴². Призначення “заступників” до Праги й Будапешта відбулося після консультацій Є. О. Петрушевича з президентом ЧСР Томашем Масариком та головою Уряду Угорщини Михаєм Карої. Попри територіальні претензії ЧСР та Угорщини щодо Закарпаття, уряд ЗУНР сподівався на допомогу чехів у війні з Польщею та формування спільної з Угорщиною політики щодо Румунії. Вже у грудні 1918 р. до Праги вирушив відомий буковинський громадсько-політичний діяч, один із провідних членів Союзу визволення України С. Й. Смаль-Стоцький, котрий здобув науковий ступінь доктор слов'янської філології у Віденському університеті й тривалий час (1911–1918 рр.) був депутатом австрійської Державної ради у Відні⁴³. Керувати галицькою дипломатичною місією в Будапешті, за рекомендацією Л. М. Цегельського, було доручено отаману УГА з досвідом служби в австро-угорській армії, сотнику Ярославу Біберовичу. З листопада 1918 р. він займався там організацією транспортування українських військовополонених, що перебували в країнах колишньої Австро-Угорщини, Італії та Балканських

країнах. За дорученням УНРади з цією метою Я. Біберович встановив контакти з угорським урядом й заснував українську “збірну станцію”⁴⁴. За результатами візиту Є. О. Петрушевича до Будапешта він отримав статус дипломатичного представника ЗУНР в Угорщині⁴⁵. Після розмови з Л. М. Цегельським М. М. Галаган висунув пропозицію доручити Я. Біберовичу як представнику ЗУНР репрезентувати всю Україну. В Міністерстві закордонних справ УНР її було відхилено. Натомість ідея об’єднання місій з огляду на злуку шляхом скасування окремого представництва ЗУНР потребувала “порозуміння з галицьким урядом”⁴⁶. Відтак шлях НДМ УНР в Угорщині до столиці країни акредитації пролягав через Станіслав.

Місія вирушила до місця призначення, не дочекавшись від уряду Угорщини згоди на її прийняття, що в свою чергу означало б дипломатичне визнання УНР. До Будапешта разом із М. Галаганом їхали радник М. Шраг та урядовець О. Клор⁴⁷. Призначений на посаду аташе О. Кандиба поки що залишався в Києві, а другий аташе Т. Яцкевич до виконання своїх обов’язків так взагалі й не приступив.

Лише 30 січня 1919 р. після вимушеного півторадобового очікування в неопалюваних вагонах у Тернополі та ризикованої подорожі Галичиною українські дипломати дісталися тимчасової столиці ЗУНР–ЗО УНР. Тут під час візиту М. Галагана та М. Шрага до голови УНРади Є. Петрушевича було остаточно вирішено питання про об’єднання представництв, прийняття сотника Я. Біберовича на посаду радника місії та двох співробітників за його рекомендацією (про конкретних персон ще не йшлося).

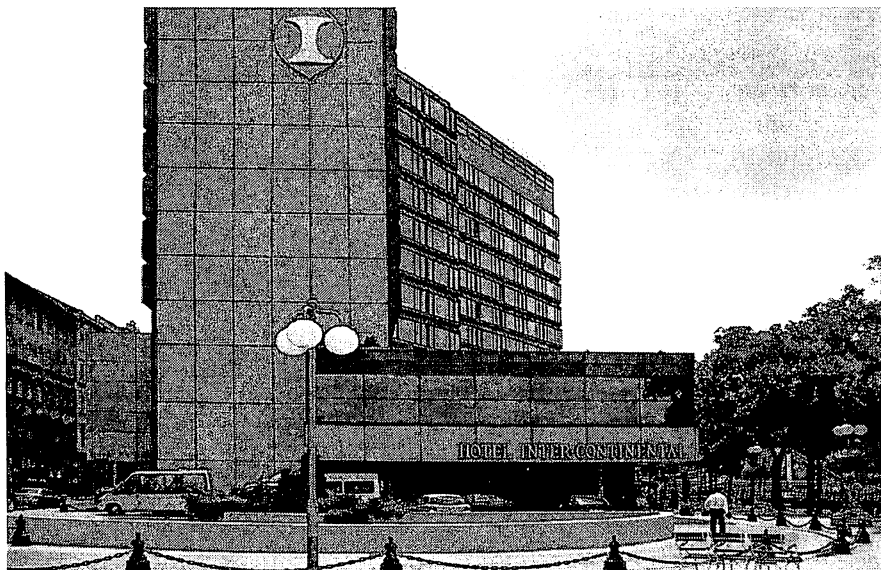
Важливе значення для деталізації уявлення про настрої українського населення колишньої Австро-Угорщини мало для М. Галагана і спілкування в Станіславі з лідерами закарпатських українців. На запрошення Є. Петрушевича посол взяв участь у спеціальній нараді з М. Брацайком та Т. Окуневським, присвяченій визначенню напрямів політики щодо Закарпатської України.

Тут було вирішено й побутові питання. За посередництвом представника угорського міністерства торгівлі й промисловості Макса Пінтера (за походженням – сквирського єврея), який прибув до Станіслава для налагодження торговельних контактів, з допомогою міністра торгівлі, одного з найвпливовіших лідерів угорської соціал-демократії – Ерньо Гарамі було знайдено можливість розташування місії в Будапешті.

10 лютого українські дипломати прибули до місця призначення, де на них чекали кімнати № 31 та 32 готелю “Dunapalota” на вулиці Марії-Валерії⁴⁸, 14. Фізично стомлені труднощами дороги, морально – відчуттям “контрасту між тим, чим ми хотіли бути, й тим, що було з нами в реальній дійсності”⁴⁹, вони нарешті отримали можливість “добре вимитись, почиститись і спочити на добрій постелі”⁵⁰. Готель був своєрідним дипломатичним місечком у мініатюрі: тут базувалися представництва зарубіжних

Ірина Матяш,
Юрій Мушка

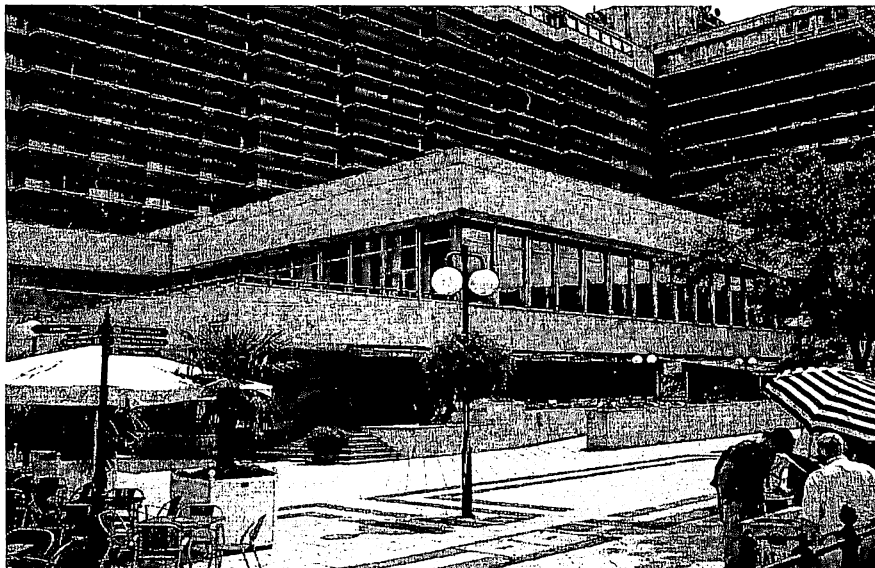
Діяльність
Надзвичай-
ної диплома-
тичної місії
УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Готель “Інтерконтиненталь”, Будапешт, 2005 р.

держав. Щоправда, на момент прибуття української місії до Будапешта їх тут було небагато: представництва Австрії, Чехо-Словаччини, військова місія Антанті та деякі інші. В готелі певний час працював представник угорського уряду Ем. Церкович, який підтримував зв'язок із усіма закордонними місіями в Будапешті. Помешкання місії, за оцінкою Д. І. Дорошенка, – *“чудовий готель, розкішні салі, прекрасний вестибюль, – таких готелів нема й у Відні”*⁵¹, надихало на працю, та й часу для відпочинку фактично не було.

Насамперед М. М. Галаган поставив за мету виконати рішення Міністерства закордонних справ УНР та УНРади щодо об'єднання з представництвом ЗУНР, яке вже понад місяць працювало в Будапешті. Передбачаючи труднощі узгодження з міністерством включення до штатного розпису місії ще однієї посади радника⁵², він запропонував Ярославу Біберовичу обійняти вакантну посаду секретаря. Той від першої пропозиції відмовився, згодившись лише на призначення його радником. Тим самим формально відбулося об'єднання представництв УНР та ЗО УНР, а Я. Біберовичу було доручено *“переведення різних торговельних переговорів, а також справи щодо захисту матеріальних інтересів громадян УНР”*⁵³. Утім, надіслані М. М. Галаганом до Міністерства закордонних справ УНР клопотання щодо затвердження кандидатури Я. Біберовича на посаді другого радника місії залишилися без відповіді, оскільки тимчасовий виконувач обов'язків міністра О. М. Карпінський не відносив до своєї компетенції такі питання⁵⁴. Тобто, офіційного підтвердження цього призначення практично не відбулося. Тимчасом Я. Біберович продовжував виконувати доручення уряду

Готель “Маріот”, Будапешт, 2005 р.

ЗО УНР, що було певною мірою логічно з огляду на федеративні засади об'єднання УНР і ЗУНР та його місію в Угорщині, але непокоїло Миколу Галагана як прояв сепаратизму. Під час першої зустрічі галицький посол повідомив М. Галагану, крім іншого, про перебування в Будапешті військової місії Антанти на чолі з французьким підполковником Віксом⁵⁵, відомим негативним ставленням до українців. Зважаючи на певний вплив цієї місії на формування зовнішньої політики угорського уряду, М. Галаган вирішив перші (неофіційні) візити нанести угорським соціал-демократам: міністрові торгівлі Ерньо Гарамі та редакторів центрального органу соціал-демократичної партії “Népszava” Даніелу Варнаю з метою з'ясування перспектив діяльності місії. Результати першої зустрічі, що відбулася 12 лютого, гарантували українському послові як мінімум – підтримку з боку угорських соціал-демократів.

Уже 13 лютого голова місії відвідав угорське Міністерство закордонних справ і вручив заступнику міністра графу Імре Чакі вірчу грамоту. Процедура відбулася майже відповідно до протоколу, згідно з якою керівники дипломатичного представництва “3-го розряду” (саме так визначався у постановах Директорії статус надзвичайних дипломатичних місій) вручали вірчі грамоти міністрам закордонних справ. М. Галагану було обіцяно надання місії всіх привілеїв дипломатичних представництв, хоч визнання “незалежної Української республіки” *de jure* угорський дипломат не обіцяв. В умовах, коли “жодна країна не визнала УНР *де-юре*”⁵⁶, надання місії УНР усіх дипломатичних привілеїв та імунітетів було важливе в контексті пріоритетів зовнішньої політики Директорії. За збігом обставин, того дня було сформовано новий уряд

Павло Ходаркевич – керівник прес-бюро Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині (1919–1920 рр.)

Директорії “без соціалістів” на чолі з С. С. Остапенком, і М. М. Галаган незабаром уперше подав рапорт про відставку. Втім, її прийнято не було. 14 лютого відбулася його зустріч з лідером радикальної партії, міністром без портфелю з міжнародних питань в уряді М. Карої, доктором Оскаром Ясі, результати якої також дозволяли сподіватися на толерантність з боку керівництва репрезентованої цим видатним громадсько-політичним діячем партії до української місії.

Найголовніша з точки зору офіційного визнання місії подія сталася 22 лютого: М. Галагана та Я. Біберовича прийняв тимчасовий президент Угорщини – граф Михайл Карої.

Прийняття відбулося в королівській палаті, досить урочисто, але розмова торкалася гострих питань. Йшлося, зокрема, про ймовірність поширення більшовицького руху за межі Російської імперії, необхідність визнання українським урядом Закарпаття інтегральною частиною Угорщини та можливість спільних українсько-угорських дій проти Румунії. М. Галагану вдалося знайти вихід із ситуації. Боротьбу російських більшовиків він окреслив як порушення права народів на самовизначення, що вступало в протиріччя з шанованими М. Карої поглядами Президента США Томаса Вудро Вільсона. Водночас український посол висловив офіційну позицію Директорії щодо надання закарпатським українцям права на самовизначення через референдум, що прямо відповідало “14 пунктам Вільсона”. М. М. Галаган також запевнив угорського президента в існуванні спільних інтересів щодо Румунії. *“З того часу, – констатував пізніше посол, – почалися дипломатичні зносини її з угорським Урядом”*⁵⁷.

Одночасно українські дипломати встановлювали контакти з представниками дипломатичного корпусу. Зокрема було досягнуто домовленості з австрійським посланником в Угорщині бароном Гансом Кнобльоком щодо видачі віз на в'їзд до Австрії громадянам із паспортами, виданими українською місією. Знайомство з українським ученим Гядором Стрипським, який був радником угорського Міністерства Руської Країни і завідував “підкарпатською” частиною етнографічного музею, дало М. Галагану підстави для висновку про те, що *“д-р Стрипський був би без усякого сумніву, надзвичайно корисним діячем національного відродження свого народу, коли-б він активно взявся за це діло”*⁵⁸. Він не без

розчарування помітив певну байдужість ученого до важливих державних проблем.

Не менш важливим, ніж офіційні контакти, було для М. М. Галагана налагодження тісніших взаємин із українськими діячами культури, що мешкали в Будапешті. Поставивши за один із пріоритетів діяльності НДМ УНР в Угорщині повагу до українського громадянина, посол з однаковою повагою ставився як до яскравих особистостей, так і до пересічних осіб. Березневий візит Миколи Галагана у супроводі Гядора Стрипського до міністра Руської Країни Ореста Сабо переконали його, що той дотримується офіційної угорської концепції існування Закарпатської України в складі Угорщини. Втім, навіть недостатньо ефективне спілкування мало свій результат – угорська та міжнародна громадськість отримувала інформацію про незалежну Україну.

З цією метою (*“ознайомлення угорського загалу з українським питанням і приєднання до нас угорських симпатій”*⁵⁹) одразу після приїзду до Будапешта, в лютому 1919 р., було створено прес-бюро місії. На відміну від інших дипломатичних представництв (наприклад, у Австрії чи Болгарії) НДМ УНР в Угорщині не виокремлювала прес-бюро ні як самостійний відділ, ні як установу при місії. Функції “пресового референта” виконував колишній поручник російської армії, білорус за походженням, але українець за самоусвідомленням – Павло Ходаркевич, який добре знав угорську й інші іноземні мови. Спершу в місії вистачало коштів і на оплату послуг перекладача. “Перекладчиком” при НДМ УНР в Угорщині певний час працював Євген Франк. Завдання прес-бюро полягали в реферуванні угорської преси, підготовці інформації про події в Україні та організації спеціального часопису, який незабаром став виходити в Будапешті німецькою мовою під назвою “Die Ukraine”.

23 лютого до місії нарешті приєднався аташе О. І. Кандиба. Його нетривале перебування в Будапешті запам’яталося місцевій творчій інтелігенції. Доручення Миколи Галагана *“нав’язання зв’язків серед літературно-публіцистичних кол з метою ознайомлення громадянства Угорщини з українськими справами”*⁶⁰ він виконав блискуче, встановивши дружні й творчі контакти з угорськими письменниками, поетами, журналістами. Однак 21 березня (в день проголошення в Угорщині диктатури пролетаріату) О. Кандиба вибув у чотириденну відпустку до Відня й не повернувся до виконання своїх обов’язків. Ймовірно, відпустка була приводом, щоб уникнути “спілкування” з угорськими комуністами. При цьому формальності слід було виконувати: 1 квітня його було звільнено з посади аташе. Як згадував пізніше Микола Галаган, *“я затрудняюсь сказати, яких результатів досягли наш поет, колиб його перебування в Будапешті та виконання функцій аташе нашої місії тривало довше, ніж це було в дійсності”*⁶¹. Утім Міністр закордонних справ УНР В. Темницький під час свого короткотермінового

Олександр Кандиба (Олександр Олесь) – аташе НДМ УНР в Угорщині (лютий–березень 1919 р.)

Івана Флунта, а посаду урядовця обійняв випускник Любачівської середньої школи Іван Стасів, офіційно затверджені на посадах 1 травня. Заміщення звільнених посад і наявність посад вакантних заощаджували кошти місії, фінансове становище якої було не надто сприятливим.

Напередодні встановлення в Угорщині диктатури пролетаріату, 15 березня, до Будапешта прибула торговельна місія ЗО УНР у складі 16 осіб: С. Вітика (голова), М. Здерковського, В. Дутки, М. Драгомирецького, З. Пеленського, С. Пеленського та ін. Склад місії (дипломати, нафтові, залізничні та поштові експерти, юристи, директор нафтової компанії) засвідчував серйозність її намірів. Делегація вела переговори з міністром торгівлі і промисловості Ерньо Гарамі й була прийнята тимчасовим президентом Михаєм Карої⁶³. Погодження питань придбання військового спорядження відбувалося за участю Я. Біберовича. У вирішенні економічних питань неподоланним бар'єром залишалися політичні проблеми. За спогадами М. Галагана, *“мадярські урядові кола згоджувалися продати зброю, але вимагали, щоб Українці формально зреклися усяких претенсій щодо Закарпатської України”*⁶⁴. Цю думку підтверджує й учасник переговорів В. Дутка, наголошуючи, що *“переговори щодо купна амуніції не були легкі”*⁶⁵. З пропозицією формально взяти на себе зобов'язання висловити відповідні позиції уряду щодо Закарпаття, делегати звернулися до Миколи Галагана. Та, враховуючи гостроту питання, посол не підписав звернення. Загалом робота місії формально була результативною: досягнуто домовленості про

перебування на посаді (квітень – серпень 1919 р.) особисто цікавився причиною звільнення Олександра Олесья й влаштуванням його на аналогічну посаду в Надзвичайній дипломатичній місії УНР у Відні. Він зобов'язав віденське посольство виплатити звільненому поєтові-аташе *“трьохмісячну пенсію по день 1 липня 1919 р.”*, а М. Галагана – відповідно повернути колегам видатки⁶².

Одночасно в складі місії відбулися інші зміни. Крім Олександра Олесья, посаду залишив урядовець Олесья Клор, котрий з власної ініціативи вибув у розпорядження уряду до Вінниці. Відтак за рекомендацією Я. Біберовича на посаду аташе місії 14 березня було призначено викладача української гімназії у Львові

залізничне, поштове, телеграфне і телефонне сполучення, про поставання Угорщиною промислових виробів, вугілля та зброї. Однак навіть ратифіковані Держсекретаріатом ЗО УНР домовленості не мали перспектив для втілення в складній військово-політичній ситуації⁶⁶.

21 березня в Угорщині відбулася зміна влади – лівий уряд Шарля Габраї проголосив Угорську Радянську Республіку. Комісаріат закордонних справ в уряді Габраї очолив Бела Кун. Дилема – згорти роботу місії чи залишатися – була розв'язана українським послом на користь продовження діяльності. *“Нашим обов'язком є робити своє діло при всяких обставинах”*, – вирішив М. Галаган⁶⁷.

Ключове завдання НДМ УНР в Угорщині за нового більшовицького режиму Микола Галаган визначив як спробу досягнення результативного посередництва угорської радянської влади в припиненні війни між УНР і радянською Росією. Перший візит з метою аналізу ситуації було нанесено до Комісаріату закордонних справ УРР. Посол сподівався на сприяння діяльності місії керівника управління пропаганди комісаріату Ерньо Пора, з яким йому довелося познайомитися за досить незвичних обставин.

У ніч з 23 на 24 березня 1919 р. у готелі “Дунапалота” в порушення всіх дипломатичних імунітетів було здійснено спробу арешту й пограбування голови місії. В своєму звіті до МЗС УНР М. Галаган наголошував, що *“наш арешт був мотивований неіснуванням самостійної української Республіки з одного боку, а другого боку тим, що я являюсь представником буржуазного правительства України, яке воює з совітською російською Республікою”*⁶⁸. Один із нічних візитерів назвався комісаром “по русским делам” Михайловичем і намагався навіть дискутувати з Миколою Галаганом на політичні теми, вимагаючи гроші й документи місії. Послові довелося знищити найважливіші папери. Втім, отримавши 600 000 крон, Михайлович припинив інші домагання. Це очевидно не узгоджувалося з проголошеними “нічними гостями” політичними мотивами “візиту”. Взнявши зобов'язання у Галагана не залишати помешкання впродовж доби, Михайлович опечатав канцелярію місії. Як з'ясувалося пізніше, подібний візит нанесли Ярославу Біберовичу, вилучивши в нього 2 млн. крон, зробили трус у кімнаті Миколи Шрага. Після наполегливих дзвінків пограбованих українців до Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризькій мирній конференції та угорського Комісаріату закордонних справ наступного дня Ерньо Пор особисто привіз забрані гроші, хоч у загальній сумі бракувало 228 700 крон.

Керівник Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризькій мирній конференції Г. Сидоренко подав ноту на адресу конференції про те, що *“нова большевицька влада зробила ревізію в посольстві Української Республіки під закидом, що вона є приязною на-строєна до антанті. При ревізії сконфісковано в українським*

Ірина Матвій,
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичай-
ної диплома-
тичної місії
УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Володимир Винниченко – голова
Директорії з 14 листопада 1918 р.
по 11 лютого 1919 р.

посольстві 10 мільйонів корон”⁶⁹ лише 28 березня 1919 р. Відповідь на звернення офіційно не визнаної української місії, яка просила мирну конференцію вжити заходів для звільнення членів посольства з-під арешту та відповідної сатисфакції, була прогнозованою: на неї не зреагували. Втім, питання вже було полагоджено ще кілька днів тому.

Натомість інцидент у готелі склав привід для візиту українського посла до комісара з іноземних справ УРР Бели Куна. Знайомство Миколи Галагана з особою, “яка в той час була найбільш популярною в цілій Угорщині”⁷⁰, відбулося у тій самій королівській палаті (щоправда, брудній і потьмянілій), де його місяць тому приймав колишній глава колиш-

ньої угорської держави. Переговори виявилися непростими з огляду на складність проблеми й невизначеність становища української місії в нових умовах. Комісар висловив припущення, що мир з “буржуазною Директорією” не цікавить радянську Росію, оскільки постала Україна радянська. Аргументи Миколи Галагана, що базувалися на запереченні права однієї країни нав’язувати свої принципи організації державного устрою іншим та спробах Директорії забезпечити інтереси суспільства через організацію трудових рад, не вплинули на позицію Бели Куна. Чи не єдиним позитивним результатом переговорів стало рішення про зустріч з В. К. Винниченком, кандидатуру якого, зважаючи на його ліві погляди, запропонував М. М. Галаган у відповідь на бажання Бели Куна зустрітися з “українським самостійником, що стоїть за радянський устрій”⁷¹.

Переговори Володимира Винниченка з Белою Куном відбулися незабаром у присутності українського посла та відомого книговидавця, засновника видавництва “Український учитель” (1907–1918) і видавця праць В. Винниченка – Ю. Тищенка, з яким колишній голова Директорії прибув із Відня. Угорські комуністи сподівалися на посередництво В. К. Винниченка щодо отримання військової допомоги від російських більшовиків та встановлення радянської влади в Україні, обіцяючи навзаєм “допомогу в залагодженні конфлікту з Росією”⁷².

В. К. Винниченком за участю М. М. Галагана було сформульовано умови українсько-угорського порозуміння. Їх найперша вимога полягала у визнанні повної самостійності й суверенності нового

державного утворення – Української Радянської Республіки – ветнографічних меж, включаючи Галицьку Україну зі Львовом по лінії Сяну та інші частини колишньої Австро-Угорщини, населені українцями, а також створення воєнного союзу соціалістичних республік. Водночас окреслювалися умови перебування військ однієї країни на території іншої, склад уряду, фінансова допомога для оборони від зовнішніх та внутрішніх ворогів. Ноту було направлено до Москви. Однак відповідь надійшла від наркома закордонних справ УСРР Х. Раковського, який заперечував можливість будь-яких переговорів з В. Винниченком як “представником дрібно-буржуазної ідеології”. Це перекреслювало всі сподівання на прийняття умов й підтверджувало думку Бели Куна щодо контактів радянської Росії та радянської України. *“З переговорів нічого не вийшло, – писав згодом В. К. Винниченко. – Перегородку не було пробито. Угорщина не з’єдналася з Росією й через кілька місяців її було задушено контрреволюційним антантським кільцем. Хто саме й через що не згодився на пропозиції мадьяр, в’яснити точно не удалось, але що опір з боку Раковського – Пятакова був великий, то це мені відомо”*⁷³. Зі свого боку в звітах до МЗС УНР М. М. Галаган зазначав, що “від імені відомого письменника” “була подана платформа для угоди України з Москвою і Угорщиною”, однак “практичних наслідків ці переговори не мали, бо Раковський поставився до того доволі неприхильно, а навіть негативно”⁷⁴. Участь у цих переговорах додала М. Галагану негативних характеристик у створюваному іміджі “більшовицького посла”, який згодом активно мусувався в польській та французькій пресі.

Утім, під час існування Угорської Радянської Республіки місія продовжувала виконувати свої функції. Зважаючи на одне з головних завдань дипломатичних представництв, що полягає в захисті прав та інтересів своїх громадян, Микола Галаган домогся того, що власники українських паспортів звільнялися від спеціальних обов’язків громадян УРР. Важливість такої “перемоги” зумовлювалася тим, що згідно з угодою російського та угорського радянських урядів, громадяни цих країн користувалися під час перебування на території іншої держави ширшими правами й мали виконувати відповідні обов’язки. Відтак російським громадянам поспіль із “ширшими правами” загрозувала участь у примусових роботах, служба в угорській червоній армії тощо.

У складних умовах суспільно-політичного життя країни задля виконання основного завдання місії М. Галаган не припиняв і ділові візити. Його знайомство з наступником Ореста Сабо – комісаром Руської Країни Августином Штефаном засвідчило незмінність офіційної позиції угорців щодо перебування Закарпатської України в складі Угорщини на правах автономної області. Незабаром несподівану пропозицію стати комісаром Руської Країни від Ерньо Пора отримав сам Микола Галаган.

Ірина Матяш,
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичай-
ної диплома-
тичної місії
УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Микита Шаповал – секретар
Надзвичайної дипломатичної
місії УНР в Угорщині (серпень –
жовтень 1919 р.)

в ньому статті “Авантюра чи трагедія” та “Дорога до порозуміння” викликали непорозуміння з радянськими колами й призвели до покарання редакторів й відсторонення їх від роботи. Та після двотижневої перерви “Червона Україна” продовжила існування. Таким чином, навіть за радянського періоду угорської історії посол УНР намагався інформувати громадськість про проблеми України.

Тому самому завданню підпорядкувалася думка про створення товариства для піднесення культурного рівня та національної свідомості українців Угорщини. Було навіть розроблено статут “Русько-українського товариства “Просвіта”, членами якого зголосилися стати практично всі відомі представники української громадськості в Будапешті: Августин Штефан, Гядор Стрипський, Євген Підгаєцький, Володимир Сікевич та ін. Однак діяльність товариства далі проведення у приміщенні місії установчих зборів не просунулася, очевидно, з огляду на саму ідею, перспектив для реалізації якої в умовах радянської Угорщини не було.

Значно продуктивнішою була зустріч Миколи Галагана з професором щойно відкритої на історико-філософському факультеті Будапештського університету кафедри “руського язика” Шандором (Олександром) Бонкало. Уродженець Рахова на Закарпатті, відомий літературознавець, історик, етнограф і перекладач очолив 1919 р. першу і єдину на той час в Угорщині кафедру української та російської мов і літератур. Він вивчав слов'янську філологію в Будапештському, Лейпцизькому, Санкт-Петербурзькому університетах у видатних славістів О. Ашбота, О. Шахматова, Я. Бодуена де Куртене. 1914 р. Ш. Бонкало отримав премію РАН за дослідження

Ще одним напрямом роботи місії стало продовження “пропаганди української справи”⁷⁵, яка в умовах існування УРР була можливою лише “під покровом української комуністичної газети”. До цієї справи долучилися колишні військовополонені І. Маслюк, К. Загорода, а також М. Шаповал, який невдовзі після приїзду до Будапешта в квітні встиг дати інтерв'ю газеті “Pester Lloyd”, де висловив захоплення радянським ладом в Угорщині, та М. Шраг, котрий “серіозно думає, що почалася світова соціальна революція”⁷⁶. Перше число органу “Української Комуністичної групи” – тижневика “Червона Україна” побачило світ 24 травня 1919 р. Ключовим стало четверте число тижневика. Вміщені

українсько-угорських зв'язків, а згодом викладав в угорських гімназіях міст Сегеда, Дьйотондьюша, Залаегерсега та Будапешта. Важливість відкриття кафедри він убачав не лише в розгортанні навчальної діяльності, але й у проведенні наукових досліджень з діалектологією, етнографією, культурологією. Подаровані дипломатами нові видання “щодо української справи” мали допоміжне значення для викладання профільних курсів, однак необхідних посібників і наукових праць подарувати кафедрі дипломати не могли. Відірваність від материзни не лише створювала певний інформаційний вакуум, а й позбавляла можливості репрезентантів УНР отримувати необхідні видання.

До середини літа становище місії в радянській Угорщині ставало дедалі напруженіше й тривожніше. Нарада послів та голів дипломатичних місій УНР, що зібралася у Відні 18–22 червня 1919 р. за головуванням міністра закордонних справ В. Темницького, підтвердила незмінність зовнішньополітичного курсу Директорії. Його основним принципом залишалася соборність та державна незалежність усіх українських земель⁷⁷. Потребу проведення попередньо не запланованої наради зумовило перебування у Відні радника НДМ УНР на Паризькій мирній конференції С. Томашівського. Офіційно не запрошена на конференцію делегація УНР прибувала до Парижа з кінця січня по кінець березня 1919 р. й лише одного разу – 21 травня – її представники (Г. Сидоренко, В. Панейко, О. Шульгін, М. Лозинський, Д. Вітовський) взяли участь у засіданні, де розглядалося питання про польсько-українську війну. Керівника зовнішньополітичної служби УНР передусім цікавило виконання місією свого ключового призначення на цьому важливому міжнародному форумі, яке полягало в домаганні визнання незалежності УНР державами-учасниками конференції, виводу з української території іноземних військ, отримання допомоги в боротьбі з більшовиками. Участь українських дипломатів у обговоренні цих питань надала зібранню статус наради й скоригувала порядок денний. У нараді взяли участь дипломатичні представники, хто випадково (чи не випадково) опинився у Відні, або чия країна акредитації була територіально найближчою: посли УНР (В. Липинський) та ЗУНР (В. Сингалевич) в Австрії, М. Василько (голова НДМ УНР у Швейцарії), М. Порш (посол УНР у Німеччині), Д. Левицький (голова НДМ УНР у Данії), а також радники М. Здерковський та А. Жук. Планувався й приїзд із Будапешта М. Галагана, про що пізніше повідомив посла М. Шаповал, але запрошення так і не надійшло. Відсутність запрошення змусила голову НДМ УНР в Угорщині звернутися до міністра особисто. Як пояснив йому В. Темницький, нарада була неплановою, у зв'язку з перебуванням у Відні С. Томашівського. Скориставшись згодою міністра на зустріч, М. Галаган 1 липня 1919 р. відбув до Відня “для особистого доповіді п. Міністрові про діяльність місії”⁷⁸. Під час його спілкування

з В. Темницьким було знято непорозуміння щодо звільнення О. Кандиби та затверджено зміни в складі місії.

Саме в той час у Будапешті зникли дві особи, про яких точилися розмови як про “послів Раковського”. Оповіті таємницею липневі події, пов’язані з убивством угорськими комуністами “послів з радянської України”, поглиблювали підозри місцевої влади щодо діяльності української дипломатичної місії. До Миколи Галагана доходили навіть чутки про можливий напад на місію та заплановане вбивство посла. Він змушений був давати численні інтерв’ю угорській пресі, пояснюючи свою непричетність до зникнення людей. Ускладнювалося й фінансове становище місії, на утримання штату із 4 осіб якої щомісячно передбачалося 10 700 крон, включаючи заробітну плату, кошти на відрядження та оплату помешкання⁷⁹. Та й ці кошти не надходили, про що М. М. Галаган неодноразово повідомляв МЗС УНР.

Водночас у Будапешті продовжувало діяльність галицьке представництво. Тим самим на прикладі Угорщини підтверджувалася висловлена на нараді послів теза В. Темницького про “дві закордонні політики” на тлі декларованої злуки ЗУНР та УНР. Покладаючи надію на те, що радянській Угорщині вдасться протриматися, “поки не встановиться через Галичину зв’язок з Росією”⁸⁰, Б. Кун запропонував Я. Біберовичу своє посередництво у переговорах між урядами ЗУНР і Радянської Росії та встановлення торговельних відносин між Східною Галичиною та Угорщиною, але Держсекретаріат ЗО УНР цю пропозицію відхилив⁸¹. Так само було відмовлено командувачеві угорських військ Вілмошу Бему щодо допомоги в боротьбі проти Румунії через складнощі на українсько-польському фронті та передбачувану негативну реакцію держав Антанті⁸². Взаємна непоступливість, різні пріоритети зовнішньополітичної діяльності ЗО УНР, складнощі польсько-української війни, зміни влади в Угорщині поступово ослабляли роль “заступництва” Я. Біберовича.

Не сприяли зміцненню авторитету дипломатичного представництва ЗО УНР і непорозуміння, що виникали між Миколою Галаганом та Ярославом Біберовичем й згодом спричинили їх розрив. Перебуваючи 19 квітня 1919 р. у Будапешті по дорозі з Відня, Є. Петрушевич доручив Я. Біберовичу представляти ЗО УНР в Угорщині на правах тимчасового повіреного, однак у справах цілої України – виступати спільно з М. Галаганом⁸³. Остаточне роз’єднання місії з розподілом коштів і майна сталося 8 травня. “Сам факт розбиття й назовні ідеї соборності українських земель справив на мене сумне враження”, – згадував Микола Галаган⁸⁴.

“Галицьке заступництво” отримало дві кімнати в колишньому будинку Австрії на вул. Академічній (Academia utca), 17. Виокремлення Уповноваженого заступництва ЗО УНР, як свідчить “Акт поділу грошей, які були одержані Українським посольством в Будапешті, яко канцелярний дохід і майна, на них придбаного при роз-

Надзвичайна дипломатична місія УНР в Угорщині. Будапешт, [серпень] 1919 р. Сидять (зліва направо): 1. Іван Флонт – аташе, 2. Микита Шатовал – секретар, 3. Микола Галаган – голова, 4. Микола Шраг – радник. Стоять (зліва направо): 1. Павло Ходаркевич – референт преси, 2. Іван Стасів – урядовець, 3. Михайло Курчак – служник.

ділі межі Посольством Української Народної Республіки і Уповноваженим заступництвом Західної Області Української Народної Республіки в Будапешті⁸⁵, зменшило бюджет місії на 2 211 крон. Роз'єднання не вирішило конфліктних ситуацій у стосунках керівників місій, зокрема щодо прав на представництво інтересів УНР в Угорщині, офіційних назв (бланкустанови, очолюваної Я. Біберовичем, містив назву “Уповновласнений Заступник Української Народної Республіки в Будапешті”⁸⁶), функцій. Міністр В. Темницький навіть висунув до Ради Народних Міністрів УНР пропозицію про об'єднання “в інтересах справи” дипломатичних місій під головуванням Я. Біберовича як людини “рухливої і діяльної”, що “фактична потреба існування окремого представництва Західної Області в Будапешті дуже мала”⁸⁷. Представник галицької інтелігенції, колишній член Бойової Управи Українських Січових Стрільців, представника ЗУНР–ЗО УНР в РНМ УНР, В. Темницький зі зрозумілих причин підтримував Я. Біберовича, тоді як М. Галагана пропонував перевести “наприклад, до Болгарії, країни слов'янської, близької за духом і мовою”⁸⁸.

До конфлікту втягувався й керівник військово-санітарної місії УНР полковник В. В. Сікевич, відряджений згідно з наказом Головного штабу військового міністерства УНР у лютому 1919 р. до Будапешта для створення збірної станиці для українських військово-

полонених. Згідно з постановою уряду Директорії від 31 травня 1919 р. “Про підлеглість Послам і Головам Дипломатичних Місій фахових місій, комісій і агентів, командированих на територію чужоземних держав” інституція очолювана В. В. Сікевичем, мала узгоджувати з НДМ свою діяльність і надавати необхідну дипломатичній установі інформацію. Однак у цьому разі йшлося передусім про НДМ УНР в Угорщині на чолі з М. М. Галаганом. Наприкінці червня майор Я. Біберович звернувся до нього з вимогою надати інформацію для угорського комісаріату військових справ щодо засад створення нової збірної станиці замість “галицької”, що припинила діяльність 10 травня 1919 р.⁸⁹. Пояснення було надано без зволікань. “Коли прибуваючі до Будапешту полонени, переважно галичане, не мая куди притулитися жебрачили по місту, – писав у відповідь на запит полковник В. Сікевич, – я прийняв всі заходи щоби відкрити хоть маленьку станицю. На це я дістав згоду від Пана посла Великої України Галагана”⁹⁰. Наголошуючи на відокремленості дипломатичних місій, він запевнив: “Зі свого боку буду просити Угорський уряд не турбувати Вас, пане, нотами в справах Великої України”⁹¹. Голові НДМ УНР в Угорщині доводилося не лише сприяти справ організації повернення через Угорщину українських військовополонених і біженців, але й рятувати з допомогою Е. Пора самого голову місії В. В. Сікевича та його сина. Їх арештували 21 червня уготелі “Nagy szalloda” на острові Маргіт угорські комуністи й утримували у підвалах будівлі Парламенту. На ноту протесту, направлену М. Галаганом у зв’язку з цим інцидентом до Комісаріату закордонних справ УРР, було отримано офіційне вибачення.

Та 1 серпня в Угорщині відбулася нова зміна влади. Угорська народна республіка проіснувала кілька днів. У так званому профспілковому уряді на чолі з соціал-демократом Дюлою Пайдлом промайнули знайомі українським дипломатам постаті: Ерньо Гарамі, Шандор Гарбаї, Петер Агоштон. Напередодні падіння народної республіки, 4 серпня, Миколі Галагану довелося поспілкуватися з міністром закордонних справ Петером Агоштоном. Той прийняв посла і вислухав надзвичайно уважно, але висловив сумнів щодо перспектив існування уряду. Передбачення здійснилися – 6 серпня його діяльність завершилася.

Саме в той час до складу місії на посаду секретаря було прийнято Микиту Шаповала, який “працював” до жовтня (офіційно звільнений 2 листопада 1919 р.). Це призначення відбулося з метою легалізації його становища в Угорщині та “аби забезпечити існування заслуженого громадянина на чужині”⁹², а не для виконання прямих обов’язків. Однак в угорському міністерстві закордонних справ добре пам’ятали його інтерв’ю газеті “Pester Lloyd” і захоплення з приводу включення його до складу місії не виявляли.

У цей час 6–14 серпня 1919 р. за участю міністра закордонних справ В. Темницького, відомої особи у чехословацькому курорт-

ному містечку Карлсбаді, відбулася друга нарада послів і голів дипломатичних місій УНР. Якщо в першій нараді не брали участь ні М. Галаган, ні Я. Біберович, то на серпневу нараду було запрошено Я. Біберовича. Микола Галаган залишився в Будапешті. На нараді обговорювалися питання організації та координації діяльності дипломатичних представництв, пріоритети зовнішньої політики УНР, її позиції в світі. Згідно з рішенням зібрання, змінювалися акценти в зовнішній політиці – першочергового значення набували відносини з найближчими сусідами (Польщею, Румунією, Чехо-Словаччиною), Італією та новими державами, що виникли внаслідок розпаду Російської імперії (Естонією, Литвою, Латвією, Грузією)⁹³.

7 серпня розпочав діяльність новий, призначений вже Йосипом Габсбургом, уряд на чолі з Іштваном Фридрихом. Постійні зміни влади та складу уряду гальмували розгортання повноцінних українсько-угорських дипломатичних відносин. Після зайняття в серпні Будапешту румунськими військами, становище НДМ УНР в Угорщині значно погіршилося. Передусім з огляду на запровадження суцільної суворой цензури було заборонено періодичне видання прес-бюро “Die Ukraine”, чинилися перешкоди діяльності військово-санітарної місії, обмежувалися громадянські свободи населення, в тому числі обмін інформацією між дипломатичними представництвами УНР у Будапешті та Бухаресті. Для вирішення цих питань Микола Галаган ініціював переговори з румунським міністром Діаманді й домогся позитивного вирішення питань. Інформаційну ізоляцію було припинено, діяльність пресового бюро – продовжено (хоч бюлетень виходив зі значними лакунами й мав відповідати вимогам “не йти всупереч з інтересами Румунії, уникати критики Антанті і не ставитись вороже до поляків”⁹⁴), а військовополоненим дозволено переправлятися через зайняті румунськими військами території. В Будапешті згідно з домовленістю Галагана з Діаманді знову почала виходити німецькомовна газета “Die Ukraine”⁹⁵, окремою брошурою з’явилася угорською мовою праця О. Шульгина “Ukrain problémak”⁹⁶ за редакцією колишнього глави угорського уряду – професора Денеша Беренкея.

У вересні зі значним запізненням Я. Біберович подав вірчу грамоту міністру закордонних справ Угорщини, датовану квітнем 1919 р., тим самим остаточно підтвердивши окреме існування представництв. Ця подія викликала непорозуміння в офіційних угорських колах. Вважаючи акт “шкідливим для заграничної репрезентації ідеї державної унітарності українських земель”⁹⁷, М. Галаган у відповідь на запит міністра закордонних справ Угорщини Йожефа Шомшича підтвердив правомочність лише одного представництва – НДМ УНР в Угорщині.

В другій половині листопада український посол, керуючись, передусім, інтересами України й обов’язками дипломата як її повноправного репрезентанта, надіслав меморандум представникові

Антанти Джоржу Кларку, котрий прибув до Будапешта для організації підписання мирного договору. В документі йшлося про необхідність клопотання перед Паризькою мирною конференцією щодо “видалення армії Денікіна” з території України й визнання уряду Директорії. Відповіддю була обіцянка передати меморандум уповноваженим особам.

Після військової поразки УНР в листопаді 1919 р. становище НДМ УНР в Угорщині погіршилося. М. Галаган отримував повідомлення про скорочення штату місії спочатку до 4 (5 листопада 1919 р.), незабаром до 3 (15 листопада) штатних одиниць та зменшення платні її співробітникам (керівникам місій – на 50 %, працівникам – на 15–35 %). Фінансові труднощі не в останню чергу стали причиною припинення діяльності посольства в Болгарії, місій у Греції, Данії, США, Латвії та Кавказі, консульств у Ризі, Батумі, Баку. Водночас в австрійській пресі з’явилися публікації, в яких М. Галагана звинувачували в співробітництві з радянським урядом в Угорщині. Напротивагу “*невним колам, заінтересованим в дискредитації місії*” й як доказ того, що посол не піде “*ні на які уступки для порозуміння і співробітництва з людьми, котрі зловживають іменем держави і своїми офіційними посадами для особистих інтересів*”⁹⁸, 15 листопада 1919 р. українські дипломати склали урочисту обітницю “*на вірну службу Народові України і утвореній ним Українській Народній Республіці та її Верховній Владі*”⁹⁹. Закон про прийняття урочистої обітниці державними службовцями Директорії було ухвалено 13 жовтня 1919 р. Виконання його репрезентантами УНР за кордоном через складнощі в отриманні інформації значно розтягнулося в часі. День прийняття присяги в Будапешті був знаковим в історії УНР доби Директорії. Тоді спільна нарада членів Директорії та уряду УНР ухвалила рішення про скасування повноважень Ф. Швеця і А. Макаренка та відрядження їх для проведення роботи за кордон. Їм надавалося право брати участь у мирній конференції в Парижі та інших міжнародних конференціях, контролювати діяльність усіх урядових інституцій УНР за кордоном, заключати договори з іншими державами від імені УНР та затверджувати фінансово-економічні угоди, укладені іншими уповноваженими особами. “Керування справами Республіки” покладалося на голову Директорії головного отамана С. Петлюру (а в разі його смерті – на живих членів Директорії)¹⁰⁰. Наступного дня Є. Петрушевич залишив Кам’янець-Подільський. Наближався остаточний розрив УНР та ЗО УНР. Утім, спричинений ним грудневий наказ “До всіх послів і голів місії”, згідно з яким належало перевіряти, “*наскільки співробітники Галичане лояльно відносяться до уряду і потирають його політичні заходи*”¹⁰¹ й залишати таких співробітників лише на особисту відповідальність послів, для НДМ УНР в Угорщині не мав особливої актуальності. В складі місії продовжували працювати галичани – І. Стасів та І. Флонт.

28 листопада в Будапешті розпочав діяльність новий коаліційний уряд на чолі з колишнім міністром освіти Карлом Гусаром. Міністерство закордонних справ очолив граф Йозеф Шомшич. Далі частота змін урядів не уповільнилася. 1 березня до влади прийшов адмірал Міклош Горті. Деякий час міністр-президент Шандор Шімоні-Шемадам виконував обов'язки міністра закордонних справ, в квітні його змінив на цій посаді граф Пал Телекі, а у вересні – граф Імре Чакі. Втім, як стверджував Микола Галаган, *“відношення до нашої дипломатичної місії збоку всіх урядів, які настали після повалення радянського уряду, було не тільки льоаяльне, але навіть дуже добре”*¹⁰².

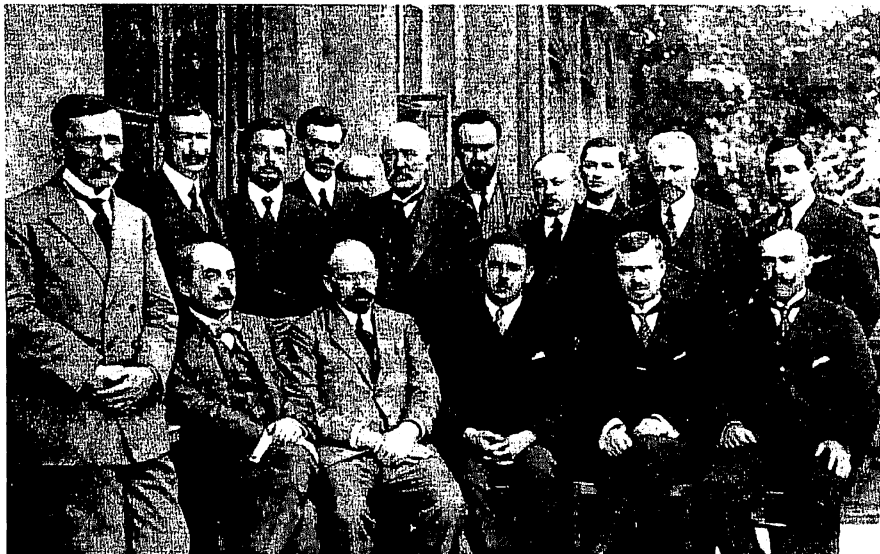
Микола Шраг – радник Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині із січня 1919 р. по січень 1920 р.

30 листопада місія нарешті отримала секретаря, який досконало володів французькою мовою (така необхідність зумовлювалася її тогочасним статусом як мови дипломатії). Переведений з Надзвичайної дипломатичної місії в Швеції і Норвегії випускник Московського університету Володимир Суховецький, досконало володів не лише французькою, але й англійською мовами¹⁰³. Відбулися й інші кадрові зміни. На початку січня 1920 р. залишив місію М. Шраг¹⁰⁴. Дедалі напруженішим ставало фінансове становище місії. Особистий візит М. Галагана до Відня для доповіді А. Макаренку та спроби отримання 250 800 крон для її утримання на 4 місяці, як і кілька листів без відповіді, не принесли помітних змін.

Наприкінці квітня 1920 р. на тлі відчутних ускладнень на українсько-більшовицькому фронті у зарубіжній пресі почала з'являтися інформація про підписання таємного договору між “начальником” польської держави маршалом Юзефом Пілсудським та головним отаманом Директорії Симоном Петлюрою. Вважаючи союз УНР із Річчю Посполитою таким, що суперечив ідеї суверенності й соборності України, в травні Микола Галаган вирушив до Відня на неофіційну нараду керівників дипломатичних представництв, щоб з'ясувати підстави правомірності такої інформації. Думки послів, котрі зібралися в австрійській столиці, щодо цієї угоди були кардинально протилежними. Більшість вважала договір “політично-дипломатичним успіхом”, що давав підстави для сподівання на воєнну підтримку Речі Посполитої. Інші вбачали невігідність договору через значні територіальні та економічні поступки Польщі. Микола Галаган був серед тих, хто на позитивні результати

*рина Матяш,
Юрій Мулика*

Діяльність
Надзвичай-
ної диплома-
тичної місії
УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Третя нарада послів і голів дипломатичних місій УНР. Відень, 18–22 серпня 1920 р.

Сидять (зліва направо): *Микола Василько* – голова дипломатичної місії в Швейцарії, *Христофор Барановський* – міністр фінансів, *Андрій Ніковський* – міністр закордонних справ, *Григорій Сидоренко* – посол УНР у Австрії, *Андрій Яковлів* – голова дипломатичної місії в Голландії та Бельгії.

Стоять (зліва направо): *Модест Левицький* – голова дипломатичної місії в Греції, *Микола Галаган* – голова дипломатичної місії в Угорщині, *Сергій Шелухін* – член української делегації на Паризькій мирній конференції, *Олександр Шульгин* – член української делегації на Паризькій мирній конференції, *Троцький* – радник дипломатичної місії в Австрії, *М. Славінський* – голова дипломатичної місії в Чехословаччині, *Роман Смаль-Стоцький* – в. о. Голови українського посольства в Німеччині, *Арнольд Марголін* – голова дипломатичної місії в Великобританії, *невідомий*, *Дмитро Антонович* – колишній посол УНР в Італії, *невідомий*.

від реалізації угоди не сподівався. Він вважав угоду “великим провалом”, що спричинив роз’єднання УНР з Галичиною. Неофіційна нарада ухвалила відрядити К. Мацієвича, О. Шульгина (представників більшості) та М. Галагана (від меншості) до Варшави з метою з’ясування точного змісту договору (публікації підлягав лише п. 1 Політичної конвенції) та майбутнього напряму політики уряду УНР.

Ознайомлення з допомогою радника Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Польщі Леоніда Михайлова з текстом пакету документів Варшавського договору УНР з Річчю Посполитою (Політичної конвенції, підписаної 21 квітня керуючим МЗС УНР А. Лівицьким та керуючим МЗС Польщі Я. Домським, та Військової конвенції, підписаної 24 квітня генерал-хорунжим Генерального штабу Армії УНР В. Сінклером, підполковником М. Дідковським і майором Війська Польського В. Славиком та капітаном В. Єндріжевичем) переконали Миколу Галагана в справедливості його оцінки договору як не вигідного для УНР. Його втілення позбавляло Ук-

раїну 162 тис. кв. м території, залишало 9 млн. українців без Батьківщини, передавало управління військами й залізницею до Варшави, відновлювало права польських землевласників¹⁰⁵.

У Жмеринці, де уряд Директорії мав тимчасовий осідок, М. Галаган зустрівся з міністром закордонних справ А. Ніковським та головою Директорії С. Петлюрою. Спілкування з першим не залишила сумніву: подальший курс української політики тісно пов'язаний із Польщею як головним союзником. Симон Петлюра виявив більший інтерес до справ української місії в Угорщині, ніж профільний міністр. Однак сподівання українського посла на відверту розмову з головним отаманом, колишнім однопартійцем, були марними. Вона відбулася в присутності К. Мацієвича, який цілковито підтримував ідею договору, й нічого нового дізнатися не вдалося. В цих умовах Микола Галаган почав схилитися до думки про припинення дипломатичної кар'єри.

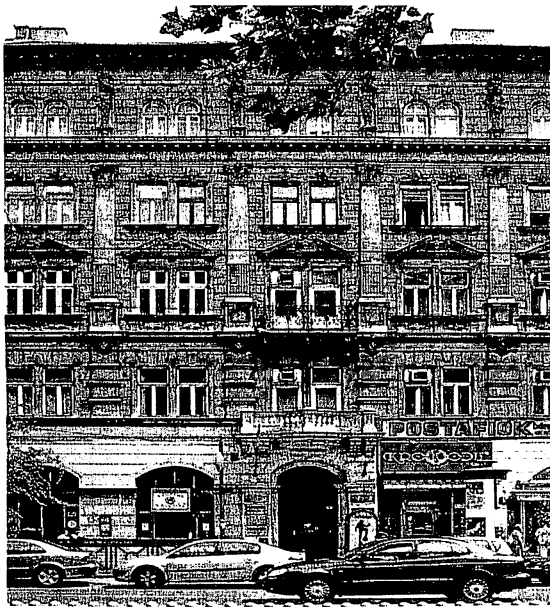
У серпні 1920 р. він отримав офіційне запрошення до Відня на нараду послів, де мав обговорюватися новий курс урядової політики та завдання закордонних представництв. Нарада відбулася 18–20 серпня 1920 р. за головуванням міністра закордонних справ УНР А. Ніковського і розглянула питання, пов'язані з Варшавським договором, обговорила проблеми скорочення та фінансування дипломатичних представництв та акцентувала увагу на необхідності посилення пропаганди української справи. Міністр неоднозначно продемонстрував своє бачення пріоритетів зовнішньої політики УНР. Не змінивши своєї позиції щодо нового урядового курсу, спрямованого на найтісніше зближення з Польщею, М. Галаган подав рапорт про відставку. При цьому, вболіваючи за розвиток українсько-угорських відносин, він наполягав на продовженні діяльності місії та збереженні можливості роботи прес-бюро.

Відповідь МЗС УНР із висловленням *“щирої подяки від імені Уряду Української Народної Республіки за цю велику працю, яку Ви поклали в так надзвичайно важких часах на користь і добро нашої Батьківщини”*¹⁰⁶, датована 26 серпня 1920 р., – *“останній акт офіційної куртуазії”*¹⁰⁷ (як прокоментував її М. М. Галаган) – надійшла до Будапешта лише 3 вересня. Однак, на відміну від А. Д. Марголіна, який одночасно з ним подав прохання про відставку з посади керівника дипломатичної місії у Лондоні, М. М. Галаган зі зрозумілих причин не отримав офіційних пропозицій щодо продовження дипломатичної роботи на інших посадах, хоч керівництво Директорії розраховувало на його співпрацю з новостворюваним Національним громадським комітетом, доцільність заснування якого обговорювалася на нараді послів.

Останній наказ як голова НДМ УНР в Угорщині М. М. Галаган видав 10 вересня 1920 р., висловивши всім членам місії *“щирю подяку за їх поміч і співробітництво в моїй роботі та за їх труди і службу на користь України і Українського Народу”*¹⁰⁸. Того самого

Ірина Матяш,
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичай-
ної диплома-
тичної місії
УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Готель “Британіка”, Будапешт (Terez-körút, 39).
Місце розташування канцелярії Військово-сані-
тарної місії УНР та короткотермінового перебу-
вання НДМ УНР в Угорщині

ймання—передавання справ М. Галаган доручив секретареві місії не лише відповідно до його посадових обов’язків, але й тому, що вповні довіряв цій людині й прагнув до повної прозорості законності в усіх справах. Офіційно звільнений з посади М. М. Галаган був лише 28 вересня, а В. Суховецькому доводилося неодноразово звертатися до МЗС УНР з нагадуванням про необхідність призначення нового керівника дипломатичної місії та катастрофічність її матеріального становища (“в касі Місії залишається тільки 4 927 кор. 80 сотиків, і щотижневій платні за одне тільки помешкання канцелярії Місії 1 080 корон, Місія може в дуже невідповідному становищі”¹¹⁰).

Понад два місяці місія залишалася без керівника, функціонуючи у складі секретаря, аташе та пресового референта. З огляду на скрутне фінансове становище згорнуло роботу прес-бюро місії. Попри визнання нарадою послів у Відні інформаційної діяльності як пріоритетної в роботі дипломатичних представництв, референт прес-бюро не лише не отримував необхідної платні, але й не мав “можливості купити всіх будапештеньських часописів”¹¹¹. В. Суховецький надавав звіти до МЗС, подавав необхідну іншим відомствам інформацію, не отримуючи платні й сплачуючи власним коштом за помешкання місії. 19 жовтня 1920 р. він у черговий раз звернувся до МЗС, інформуючи про отримання листа від новопризначеного міністра закордонних справ Угорщини Імре Чаки. “Лист

дня секретар місії В. Суховецький звернувся до М. Галагана з проханням щодо передання міністру закордонних справ УНР заяви про припинення його повноважень, оскільки він не бажав залишатися після від’їзду посла в складі місії.

Однак саме йому довелося приймати справи установи: наказом від 4 вересня 1920 р. доручалося “секретарю Місії Суховецькому приступити до перевірки справ Місії і перебрання їх від мене до прибуття нового заступника Республіки”¹⁰⁹. Процедуру при-

цей, – наголошував В. Суховецький, – являючись доказом догляда дипломатичних обичаїв з боку Угорського Міністерства Закордонних Справ до Українського представництва, ще раз вказує на бажання скорішого приїзду нового Голови Місії¹¹². У новому складі місії В. Суховецький все-таки не працював, одержавши посаду “референта по українським справам” при французькій військовій місії в Угорщині. Його відставку було прийнято 1 грудня 1920 р. Одночасно встановлювався і новий штатний розпис місії. З 1 грудня в її складі передбачалося 3 посади (голова, секретар, урядовець) з фінансуванням, крім заробітної плати, за такими статтями: канцелярські видатки, господарські непередбачувані видатки, оплата помешкання (загалом 69 000 угорських крон на місяць)¹¹³. Майже в той самий час остаточно припинило діяльність заступництво ЗУНР у Будапешті. 29 листопада було ухвалено рішення про його ліквідацію з 31 грудня 1920 р.

Микола Василько – посол УНР у Швейцарії (з липня 1919 р.) та Німеччині (1923–1924 рр.) з повноваженнями міністра

Підібрати відповідну кандидатуру на посаду голови НДМ УНР в Угорщині тоді було досить непросто. Припинення повноважень військово-санітарних місій в Центральній та Південній Європі у серпні 1920 р. та віднесення питань допомоги полоненим українцям під час їх повернення додому до компетенції Міністерства закордонних справ давало підстави для запрошення на цю посаду полковника В. В. Сікевича. Незалежно від того власну кандидатуру висунув колишній головний лікар військово-санітарної місії – доктор медицини Л. Р. Кобилянський¹¹⁴. Він звертався з проханням про призначення “хоча б і у Фінляндії” безпосередньо до міністра закордонних справ А. Ніковського, мотивуючи “безнадійним становищем” і загрозою голодування його родини в Будапешті без роботи. Формуванням нового складу місії (а надалі – спрямуванням її діяльності) займався голова НДМ УНР у Швейцарії М. М. Василько, що мав із квітня 1921 р. ранг міністра і особливі повноваження. А. Ніковський доручив йому тимчасово передати керування місією Л. Кобилянському, попередивши про короткий термін такої діяльності.

Отже, з 4 по 9 грудня 1920 р. обов’язки голови НДМ УНР в Угорщині як тимчасовий повірений виконував Люцій Кобилянський. Підставою для його призначення стала плутанина в телеграмах

Володимир Сікевич – голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині з грудня 1920 р. по травень 1924 р.

М. Василька та А. Ніковського, де призначення Л. Р. Кобилянського підтверджувалося раніше за призначення В. В. Сікевича. Втім, його перебування на цій посаді було суто формальним. Новий керівник місії встиг лише прийняти від В. Суховерхого справи і майно та зробити кілька посадових призначень. За згодою з М. Васильком, до складу місії було також призначено колишнього урядовця місії Івана Стасіва та затверджено секретарем – Данила Лалкова, який до того виконував обов'язки секретаря військово-санітарної місії. Замінено було навіть служника при місії – замість Михайла Курчака було призначено Степана Когута. Матеріальне становище дипломатичного представництва залишалося досить

скрутним, що зумовлювало пошуки нового помешкання (щоправда, після сплати боргу за листопад у розмірі 6 000 крон). Тимчасовою адресою канцелярії місії став готель “Британіка” (Terezkörut, буд. 39, к. 208), де раніше розташовувалася військово-санітарна місія.

9 грудня помилку було виправлено й головою НДМ УНР в Угорщині призначено 50-річного кадрового військового, представника старого шляхетського роду з Київщини, полковника Володимира Сікевича, який прибув до Будапешта на початку 1919 р. для організації допомоги українським військовополоненим і досі тісно співпрацював з М. М. Галаганом. У складі військово-санітарної місії (згодом – відділу Українського Червоного Хреста) працювали урядовець – отаман Л. Кобилянський, комендант перехідного пункту – поручник О. Гамерський, канцеляристка Н. Сікевич, бунчужний – хорунжий М. Огородник¹¹⁵. До штату НДМ УНР в Угорщині за керівництвом В. В. Сікевича, крім голови, було призначено радником д-ра Л. Кобилянського, в. о. секретаря д-ра Д. Лалкова. Певний час працював як урядовець І. Стасів¹¹⁶. Тобто, практично увесь склад місії було заміщено співробітниками відділу Українського Червоного Хреста, що й визначило певною мірою основні напрями її діяльності надалі. Це не суперечило постанові про ліквідацію військово-санітарних місій від 11 серпня 1920 р., згідно з якою майно та кошти місій передавалися до українських дипломатичних представництв у відповідних країнах, а урядовці військово-санітарних місій залишалися при них позаштатними

співробітниками¹¹⁷. Нові призначення узгоджувалися з наказами Л. Кобилянського.

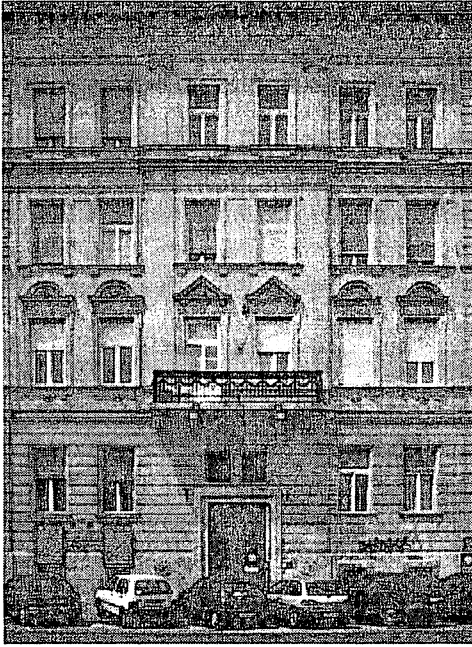
Як зазначав згодом полковник Сікевич, *“після того, як отаман Окопенко розв’язав підлеглий йому Відділ Українського Червоного Хреста в Будапешті і звільнив його персонал на чолі з поручником Гамерським, я негайно перебрав в свої руки опіку над всіма нашими громадянами в Будапешті і при нашій Дипломатичній Місії відкрив відділ допомоги нашим громадянам”*¹¹⁸. До складу відділу увійшли поручник Остап Гамерський та канцеляристка Наталія Сікевич¹¹⁹ (донька голови місії). Співробітники місії активно продовжували попередню діяльність завдяки фінансовим інвестиціям для утримання “перехідного пункту” (до 1 листопада 1920 р. на Нерпад утса, 3, а після 1 листопада – в бараках поблизу Центрального вокзалу) від Центрального відділу Українського Червоного Хреста (46 тис. крон) та угорського уряду (250 тис. крон)¹²⁰. На засіданні Комітету інтернаціонального Червоного Хреста в Будапешті 17 січня 1921 р. під час обговорення проблеми опікування *“бездомними жінками і дітьми різних націй, а також інтернованими”*¹²¹ було відзначено, що лише українська місія *“енергійно і регулярно”*¹²² звільняє і відправляє своїх співвітчизників на батьківщину. 21 лютого 1921 р. Микола Огородник здійснив спеціальну поїздку до табору інтернованих у Пілішчобі з метою з’ясування точної кількості там *“горожан Української Народної Республіки”*¹²³. Через відсутність спеціального дозволу МВС Угорщини на відвідання табору урядовець не зміг познайомитися з умовами життя інтернованих, але завдяки толерантності керівництва табору, йому вдалося отримати необхідні відомості. Проводячи роботу гуманітарного характеру, дипломатичне представництво УНР постійно тримало під контролем моральний стан українців, що перебували у таборах інтернованих. Тут *“дуже обережно”*, але систематично *“під маскою благодійності”* *“виявляли свою енергію”* більшовицькі агітатори. В міру можливості співробітники місії нейтралізували їхню діяльність, повідомляючи про це МЗС¹²⁴.

Попри матеріальну скруту й складність політичної ситуації українські дипломати зберігали уважне ставлення до кожного українця за кордоном, намагалися надавати співвітчизникам захист і кваліфіковану допомогу. Так, надісланий пересічному українцеві Петру Роговику місією часопис допоміг йому відчутти підтримку співвітчизників. *“Немає слів таких, щоб дякувати за увагу, котру оказали одному із своїх людей, по тяжкій недолі закинений на чужину, – писав він. – Дуже тяжко жилось мені (не фізично, а морально), не знаючи мови, а ще тяжче було без жодної звістки про рідний край і без своїх людей”*¹²⁵.

За дорученням уряду, який на той час уже перебував у Тарнові в екзилі, співробітники місії з’ясовували можливість влаштування на роботу в зарубіжних державах українських інженерів і техніків,

Ірина Матіяш,
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичай-
ної диплома-
тичної місії
УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Остання адреса місії у Будапешті: Margitakpart (нині – Bemrakpart), 53.

Сікевич систематично надсилав такі огляди та газетні добірки до МЗС. До Генерального штабу військ УНР направлялися також звіти “відділу по військовим справам”, структуровані, як правило, за такими розділами: “Військовий огляд Угорщини”, “Російська еміграція”, “Українська еміграція”. Існування відділу до певної міри було умовним з огляду на склад місії (3 особи), однак завдання виконувалися конкретні. Відтак керівнику дипломатичного представництва допомагав поручник артилерії Остап Гамерський. “Основне завдання” у цьому напрямку В. В. Сікевича в першому кварталі 1921 р. полягало в переправленні козаків через Угорщину до Румунії та на Львів. У квітні його було відряджено до Югославії з метою з’ясування дійсної кількості, становища та настроїв українських вояків, що потрапили до цієї країни, а також роз’яснення їм позицій “Положення про інструкторів українських кооперативно-робітничих організацій за кордоном” та допомоги тим, “хто побажає зараз іти на Україну до повстання”¹²⁶ в оформленні необхідних документів та перепусток. Результатом поїздки, зокрема, стало створення Українського національного гуртка в Сербії, якому місія направляла книжки та надавала консультаційну допомогу.

На відміну від принципового політика М. Галагана, котрий мав сміливість обстоювати власну позицію, кадровий військовий, що звик виконувати накази, В. Сікевич послідовно дотримувався пріоритетів зовнішньополітичної діяльності, визначених Директорією. Він, зокрема, особливу увагу звертав на розвиток україн-

дипломи яких визнавалися б тією державою. Однак результати не давали підстав для оптимізму. В. Сікевич повідомляв МЗС про те, що на території Угорщини у зв’язку з її перерозподілом не знаходять роботи навіть ті, хто досі працював за спеціальністю.

Важливим напрямом діяльності місії було інформування МЗС УНР про “внутрішню та міжнародну ситуацію Угорської Держави”. Оскільки функціонування прес-бюро через нестачу коштів припинилося, інформаційна діяльність місії значно обмежилася і звелася до підготовки аналітичних оглядів. Полковник Сі-

сько-польських стосунків, підтримуючи “добрі та дружні стосунки” з посольством Речі Посполитої в Угорщині¹²⁷. На початку 1921 р. співробітники місії обмінювалися візитами з представниками польського посольства, а 11 квітня Л. Кобилянський та О. Гамерський привітали посла Шембека з нагоди затвердження Конституції Речі Посполитої. При цьому В. Сікевичу не вдалося домогтися безперервного видавання віз українським громадянам польською консульською установою в Будапешті.

У січні 1921 р., відповідно до вказівок Міністерства закордонних справ, надісланих із грифом “таємно”, 28 грудня 1920 р., місія передала до МЗС Угорщини ноту протесту проти намірів уряду Врангеля продати кораблі Чорноморського флоту¹²⁸. Через подібні акції уряд Директорії намагався ствердити своє право на залишки Чорноморського флоту, який згідно з прийнятим ще у січні 1919 р. Законом про військовий флот УНР вона зобов’язалася утримувати. Тоді-таки В. Сікевич офіційно повідомив через МЗС Угорщини всі центральні угорські установи й організації про визнання Директорією незаконності всіх зобов’язань гетьмана П. Скоропадського.

Використовувалися й можливості звернення до міжнародної спільноти. Негативна відповідь Ліги Націй на спробу УНР стати її повноправним членом у грудні 1920 р. зумовила потребу активізації роз’яснювальної роботи МЗС УНР. Відтак було ініційовано “спільну акцію всіх урядових, політичних та громадських, культурних, економічних, жіночих і інших організацій – як також закордонних груп та колоній – які своїми заявами, пересланими на адресу Ради Ліги Народів через її Генерального Секретаря п. Дрюмонда, висловили б домагання визнання України як суверенної держави та формально доказали б весь розгар державного життя українського народу”¹²⁹. До акції приєдналася НДМ УНР в Угорщині. У березні 1921 р. місія подала звернення групи українців, що мешкали в Угорщині, до Ради Ліги Націй із закликом визнати Україну як суверенну державу й прийняти її до Ліги Націй¹³⁰. Створення такої групи було, поза сумнівом, результатом цілеспрямованої роботи дипломатів. Ноту готував секретар групи – радник місії Л. Кобилянський, виходячи зі ставлення до Ліги Націй як до ефективного інструменту миротворчої діяльності. Заходи місії було підтримано в МЗС УНР. Міністерство рекомендувало дипломатичним місіям активно робити подібні кроки під гаслом “добути за всяку ціну признання незалежності Батьківщини і добитись прийняття її в рівноправні члени Ліги Народів”¹³¹. Такі дії максимально узгоджувалися з позицією головного отамана Директорії С. Петлюри, котрий прагнув активізувати в екзилі діяльність українських політичних сил. Він закликав використовувати будь-які можливості у виробленні заяв, меморандумів, нот з метою пропаганди української ідеї на міжнародному рівні.

20–23 жовтня в Будапешті відбулися збори Генеральної Ради Союзу Товариства Ліги Націй. Участь співробітників місії у всіх заходах, що відбувалися в рамках зборів, дала підстави В. Сікевичу констатувати, що делегатів від “Великої України” (Залізняка, Лагутенка, Базяка) та Галичини (Перфецького, о. Жана, д-ра Маричака, пані Баран) *“приймали скрізь надзвичайно тепло та щиро”*¹³².

Період головування в місії В. Сікевича співпав з перебуванням біля керма влади в Угорщині диктатора Міклоша Хорті. Як ворог більшовизму, він беззастережно надав всі дипломатичні привілеї представнику “не-радянської” України. Місія перебувала в Угорщині на рівних правах із дипломатичними представництвами інших країн. Не обтяжувало його роботу й з’ясування повноти повноважень із галицьким “заступником”. Іще на початку своєї діяльності, в січні 1921 р., полковник Сікевич повідомив МЗС УНР, що *“Угорський Уряд перестав визнавати представництво в Угорській державі “Західньої області УНР” і представник “області” майор Я. Біберович з усім майном представництва виїхав з Будапешту до Відня”*¹³³. Водночас йому як єдиному повноважному репрезентантові УНР в Угорщині доводилося вирішувати питання, пов’язані з перебуванням галичан у Будапешті.

1922 р. почався для голови місії полковника Сікевича взаємними візитами до адмірала Хорті, папського нунція, президента Ради Міністрів, голови Національного Зібрання Галля Гастона, представників іноземних держав в Угорщині та інтернаціонального і угорського Червоного Хреста¹³⁴. 27 січня В. Сікевич та Л. Кобилянський на запрошення визначного політичного діяча Угорщини Карла Гусара брали участь у “великому парадному балі”, разом із адміралом Хорті, ерцгерцогом Йосипом, міністр-президентом Іштваном Бетленом та ін. 28 січня голова і члени дипломатичної місії на запрошення кардинала-примаса Угорщини стали учасниками урочистої служби Божої та панахиди на спокій душі Папи Бенедикта XV, що відбулася в коронаційній церкві св. Матяша. Обов’язкові запрошення членів НДМ УНР в Угорщині на офіційні урядові й неофіційні заходи свідчили про її визнання та перспективу українсько-угорських стосунків на найближчий час, а також демонстрували *“дипломатичний такт Генерала В. Сікевича”*¹³⁵. У травні 1922 р. генерал Сікевич і поручник Гамерський взяли участь в урочистому відзначенні звільнення Угорщини від турецької навали. Разом із іншими учасниками свята вони поклали вінки до пам’ятника героям, які загинули в обороні вітчизни.

Заслуги українського посла визнавали й керівники та колеги. Він користувався помітною повагою серед українських високопосадовців. Із Новим 1922-м роком В. Сікевича вітали міністр закордонних справ УНР А. Ніковський¹³⁶, посол у Відні Гр. Сидоренко¹³⁷, головний отаман Директорії С. Петлюра, що засвідчувало оцінку діяльності місії як *“тяжкої і відповідальної справи*

Надзвичайний посол і уповноважений міністр УНР *Микола Василько*, головний отаман *Симон Петлюра*, голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині, генерал *Володимир Сікевич*. Будапешт, січень 1924 р.

на користь Батьківщини"¹³⁸. В серпні 1922 р. полковнику Сікевичу було присвоєно чергове військове звання генерал-хорунжого. Дякуючи за привітання з цією подією М. Василькові, голова місії писав: *"Як і сьогодні, так і надалі я радий працювати ... для добра Рідного Краю"*"¹³⁹.

До завдань місії незмінно належала консульська діяльність. На початку 1922 р. до них додалося полагодження консульських справ щодо українців, які перебувають в Австрії¹⁴⁰. З аналогічною пропозицією у вересні 1922 р. звернулося до В. Сікевича консульство УНР у Данцигу, зважаючи на *"гарне становище Дипломатичної місії на Угорщині, прихильне відношення угорського Уряду, а також до де-якої міри не дуже добрий матеріальний стан Місії"*"¹⁴¹, видавати паспорти, тим самим маючи певний економічний зиск (650 німецьких марок за паспорт). Перебирання консульських обов'язків українських представництв у Австрії й Німеччині, попри обіцяне поліпшення матеріального становища НДМ УНР в Угорщині, лише ускладнило його. Прохання місії до українського посольства в Німеччині про надання 100 паспортних бланків було переадресовано до Австрії, а Посольство УНР у Відні спромоглося надати лише 20 бланків через *"брак грошових засобів"*"¹⁴². Однак незабаром до обов'язків НДМ УНР в Угорщині у зв'язку зі скасуванням Посольства УНР в Берліні додалася допомога в оформленні паспортів українським біженцям у Німеччині¹⁴³.

Ірина Матяш,
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичай-
ної диплома-
тичної місії
УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Погіршення фінансового становища місії змусило змінити адресу помешкання й переміститися на Margitrakpart, 53¹⁴⁴, яка залишалася до кінця її діяльності й фактично стала останньою адресою українського дипломатичного представництва в Угорщині для цього періоду. Водночас у складі місії почав назрівати конфлікт. Як пояснював В. Сікевич у листі до М. Василька, І. Стасів розпочав комерційну діяльність і планував відкрити “контору інформації” без погодження з керівником місії. За згодою М. Василька, аташе було звільнено, хоч скорочення штату не мало сенсу через його обмеженість¹⁴⁵.

В січні 1923 р. місія готувалася до відзначення українського свята – 5-ліття проголошення самостійності УНР. Згідно з рішенням РНМ Директорії святкування було вирішено провести 22 січня, а всі дипломатичні установи отримали для поширення Універсал до українського народу.

На середину 1923 р. матеріальне становище співробітників місії дещо поліпшилося. Місячне утримання голови місії складало 12 000 крон (та 7 400 додатково), радника 10 000 крон (та 5 000 додатково), аташе – 9 450 крон, канцеляристки 2 800¹⁴⁶. Однак діяльність прес-бюро так і не відновилася.

Незабаром В. Сікевича було залучено до організації переїзду головного отамана С. Петлюри через Будапешт і короткотермінового там перебування. Виконання цього доручення стало справою честі для генерала. Йому довелося брати участь не лише в організації побуту харизматичного лідера Директорії, й у забезпеченні перекладу його програмної статті про зовнішню політику УНР, опублікованої в українських часописах. Перебування в угорській столиці Симона Петлюри в січні 1924 р. за прізвиськом Стефана Могилы як керівника прес-бюро було великою мірою забезпечене зусиллями дипломатичної місії й залишилося в пам’яті В. Сікевича як остання зустріч із видатним українським діячем.

Традиційні новорічні візити у перші дні нового 1924 року до Глави Держави, ерцгерцога Йосипа, папського нунція та інших офіційних осіб (“щоби не забували нас”¹⁴⁷) не приспали передчуття наближення кінця¹⁴⁸.

2 квітня 1924 р. генерала Сікевича було повідомлено, що угорський уряд “на підставі політичних поглядів” припинив діяльність українського дипломатичного представництва в Будапешті. Наступного дня розпочалися ліквідаційні заходи й підготовка документів для архіву. Наказ № 53 від 12 травня 1924 р., виданий у Будапешті, стиль якого швидше нагадував прощальний лист, ніж офіційний документ, поставив крапку в повноваженнях місії: *“Місія була визнана на Угорщині de facto et de jure, всі члени польгувалися правами рівноправними як і інші члени Дипломатичного корпусу. Праця Місії була дуже тяжка, як з фінансової сторони..., так і з політичного боку, була велика боротьба з різними пар-*

тіями і напрямками, а всеж таки Місія за весь цей час тримала рідний прапор. Спасибі Вам, мої рідні співробітники, за Вашу безкорисну працю на славу нашої Матусі України. Дай Вам Боже щастя, будьте здорові і не покладайте Вашої роботи на боротьбу за Самостійну й незалежну Україну!¹⁴⁷.

* * *

НДМ УНР в Угорщині припинила своє функціонування у числі останніх дипломатичних представництв УНР. Діяльність першої української дипломатичної установи в Угорщині (1919–1924 рр.) розгорталася в складний період історії обох держав. Політична та фінансова нестабільність, територіальні проблеми та регіональний сепаратизм як внутрішні чинники були притаманні державному життю як УНР, так і Угорщини. Однак українсько-угорські відносини на початку ХХ ст. не були обтяжені ні тогочасною дійсністю, ні історичним минулим. Попри всі зміни урядів і пріоритетів зовнішньополітичної діяльності, традиція добросусідських відносин наших держав попри всі складнощі залишалася аксіомою українсько-угорських міждержавних взаємин. Цьому в міру сил і компетенції сприяли послы УНР – Микола Галаган (січень 1919 – серпень 1920) і Володимир Сікевич (грудень 1920 – квітень 1924), яким доля визначила започатковувати дипломатичні відносини України і Угорщини. Найвищими пріоритетами їхньої діяльності були українська ідея, захист національних інтересів, увага до українського громадянина за кордоном. Понад 5 років роботи послідовно керованої ними місії заклали надійні підвалини українсько-угорських дипломатичних відносин.

¹ *Смолій В.* Передмова // Нариси з історії дипломатії України / О. І. Галенко, Є. Є. Камінський, М. В. Кірсенко та ін.; Під. ред. В. А. Смолія. – К.: Видавн. дім “Альтернативи”, 2001. – С. 7.

² Там само.

³ *Веденєєв Д. В.* Становлення зовнішньополітичної служби України (1917–1920 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1994. – 197 с.; *Заруда Т. В.* Зовнішньополітична діяльність уряду Української Держави, 1918 р.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1995. – 15 с.; *Дуброва О. П.* Формування державних кордонів в Україні, 1917–1925: Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1996. – 202 с.; *Варзатюк С. В.* Зовнішня політика Директорії УНР: Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1996. – 165 с.; *Соловійова В. В.* Дипломатичні представництва Української Народної Республіки в країнах Центральної Європи за доби Директорії (1918–1920 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – Запоріжжя, 1999. – 180 с. та ін.

⁴ *Держалюк М. С.* Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917–1922 рр. – К.: Оріони, 1998. – 240 с.; *Матвієнко В. М.* Українська дипломатія 1917–1921 рр.: на теренах постімперської Росії. – К.: ВПЦ “Київський ун-т”, 2002. – 373 с.; *Павлюк О. В.* ЗУНР і політика Угорщини // Україна в минулому. – Вип. VII. – К.; Л., 1995. – С. 33–40; *Він же.* Дипломатія злуки. До питання про об'єднання УНР і ЗУНР // Всесвіт. –

*Грина Матія,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної диплома-
тичної місії
УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

1992. – № 1–2. – С. 176–178; *Кірсенко Михайло*. Чеські землі в міжнародних відносинах Європи 1918–1920 років: Політико-дипломатична історія з доби становлення Чехословацької республіки. – К., 1997. – 335 с. та ін.

⁵ *Тинченко Я. Ю.* Українське офіцерство: шляхи скорботи й забуття. – К.: Тиражув. центр УРП, 1995. – Ч. 1. Біограф.-довідкова. – С. 164–167; *Стрельський Г.* Українські дипломати доби національно-державного відродження (1977–1920 рр.): Біограф. довідник. – К., 2000. – 49 с.; *Матвієнко В., Головченко В.* Історія української дипломатії ХХ століття у постатях. – К.: ВПЦ “Київський ун-т”, 2001. – 266 с.; *Табачник Дмитро*. Історія української дипломатії в особах: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2004. – 640 с.

⁶ Збірник наукових праць започатковано Інститутом історії України НАН України 1991 р., відповідальний редактор – д. і. н., проф. С. В. Віднянський; науковий вісник засновано Дипломатичною академією України при МЗС України 1998 р., відповідальний редактор – к. і. н. В. Г. Циватий.

⁷ Науковий щорічник засновано Історичним клубом “Планета”, Генеральною дирекцією з обслуговування іноземних представництв та Дипломатичною академією України при МЗС України 2000 р., головний редактор – к. і. н. А. В. Денисенко.

⁸ Нариси з історії дипломатії України / За ред. В. А. Смоля. – К.: Видавн. дім “Альтернативи”, 2001. – 736 с.

⁹ Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. – К.: Знання України, 2004. – Т. 1. – 760 с.; Т. 2. – 812 с.

¹⁰ Нариси з історії дипломатії України... – С. 314.

¹¹ *Павлюк О. В.* Дипломатія незалежних українських урядів (1917–1920) // Нариси з історії дипломатії України... – С. 314–396.

¹² Див.: *Головченко В. І.* Дипломатія Західноукраїнської Народної Республіки (Західної Облaсті УНР) // Українська дипломатична енциклопедія... Т. 1. – С. 375–378; *Матвієнко В. М.* Дипломатія УНР доби Директорії // Українська дипломатична енциклопедія... Т. 1. – С. 388–391; *Він же*. Міністерство закордонних справ УНР доби Директорії // Українська дипломатична енциклопедія... – Т. 2. – С. 111; *Веденєєв Д., Гошуляк А.* Дипломатична служба УНР доби Директорії // Пам’ять століть: – 1998. – № 1. – С. 79.

¹³ *Павлюк О. В.* ЗУНР і політика Угорщини // Україна в минулому. – Вип. VII. – К.; Л., 1995. – С. 33–40; *Він же*. Дипломатія злуки. До питання про об’єднання УНР і ЗУНР // Всесвіт. – 1992. – № 1–2. – С. 176–178; *Він же*. Зовнішня політика ЗУНР // Київська старовина. – 1997. – № 3–4. – С. 114–138.

¹⁴ *Осташко Т., Соловйова В.* Микола Галаган: біографічний нарис // Микола Галаган. З моїх споминів / Передмова: Т. Осташко, В. Соловйова. – К.: Темпора, 2005. – С. 23–33.

¹⁵ *Веденєєв Дмитро*. Нащадок славного роду: дипломат Микола Галаган // Україна дипломатична: Наук. щорічник. – К., 2004. – Вип. IV. – С. 674.

¹⁶ Ювілейна пам’ятка з нагоди п’ятидесятої річниці військової служби та двадцятилітньої праці для української державности його ексценції Генерал-Хорунжого Володимира Сікевича. – Вінніпег: Друкарня “Голосу України”, 1937. – 102 с.

¹⁷ *Павлюк О. В.* Дипломатія незалежних українських... – С. 341.

¹⁸ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 167, арк. 15 зв.

¹⁹ *Матвієнко В. М.* Дипломатія УНР доби Директорії // Українська дипломатична енциклопедія... – Т. 1. – С. 390.

²⁰ ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 1, спр. 15, арк. 39 зв.

²¹ *Мазепа Ісак.* Україна в огні й бурі революції. – К.: Темпора, 2003. – С. 77.

²² ЦДАВО України, ф. 1065, оп. 1, спр. 15, арк. 56.

²³ *Стахів Матвій.* Україна в добу Директорії УНР. – Т. 5: Директорія і Антанта. – 1964. – С. 12 (Наук. тов-во ім. Шевченка. Бібліотека українознавства, том 10).

²⁴ *Осташко Т., Соловйова В.* Микола Галаган... – С. 21.

²⁵ Див.: *Веденєєв Дмитро.* Нашадок славного роду... – С. 674.

²⁶ *Галаган Микола.* З моїх споминів. – Л., 1930. – Ч. III. – С. 171; Ч. IV. – С. 18.

²⁷ *Осташко Т., Соловйова В.* Микола Галаган... – С. 23.

²⁸ *Галаган Микола.* З моїх споминів. – Л., 1930. – Ч. IV. – С. 105.

²⁹ Там само. – С. 106.

³⁰ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 1.

³¹ Вісник УНР. – 1919. – № 4. – С. 1.

³² *Осташко Т., Соловйова В.* Микола Галаган... – С. 25.

³³ Чернігів було захоплено більшовиками 12 січня 1919 р.

³⁴ *Галаган Микола.* З моїх споминів... – С. 111.

³⁵ *Головченко В. І.* Шраг Микола Ілліч // Українська дипломатична енциклопедія... – С. 747.

³⁶ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 1, арк. 24–29.

³⁷ *Цегельський Лонгин.* Від легенд до правди: Спомини про події в Україні зв'язані з Першим листопада 1918 р. / Передмова Я. Дашкевича. – Львів: Свічадо, 2003. – С. 137–146; 210–212.

³⁸ *Мазепа Ісак.* Україна в огні й бурі революції... – С. 83.

³⁹ Див.: *Павлюк Олександр.* ЗУНР і політика Угорщини... – С. 34.

⁴⁰ *Матвієнко Віктор, Головченко Володимир.* Історія української дипломатії ХХ століття у постатях. – К., 2001. – С. 112; *Цегельський Лонгин.* Від легенд до правди... – С. 270–273.

⁴¹ *Павлюк Олександр.* Зовнішня політика ЗУНР // Київська старовина. – 1997. – № 3–4. – С. 115.

⁴² *Головченко В. І.* Василько Микола Миколайович // Українська дипломатична енциклопедія... – Т. I. – С. 171–172.

⁴³ *Він же.* Смаль-Стоцький Степан Йосипович // Українська дипломатична енциклопедія... – Т. II. – С. 484.

⁴⁴ *Павлюк Олександр.* ЗУНР і політика Угорщини // Україна в минулому. – Вип. 7. – К.; Л., 1995. – С. 35.

⁴⁵ Там само. – С. 36.

⁴⁶ *Галаган Микола.* З моїх споминів... – С. 109.

⁴⁷ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 2.

⁴⁸ Донині не збереглися ні будівля, ні назва вулиці. На місці колишнього готелю, на березі Дунаю (вул. Araszaí Csere, 12–14) побудовано готельний комплекс (“Маріот” та “Інтерконтиненталь”).

⁴⁹ *Галаган Микола.* З моїх споминів... – С. 129.

⁵⁰ Там само.

⁵¹ *Дорошенко Дм.* З моїх спогадів про недавнє минуле. – Ч. 4: Під директорією. На чужині (1919–1920). – Л.: Вид-во “Червона калина”, 1924. – С. 77.

⁵² Контакти з МЗС УНР ускладнювалися тим, що 2 лютого 1919 р. Директорія залишила Київ, і тимчасовими місцями осідку уряду на українських теренах стали послідовно Вінниця, Проскурів, Рівне, Кам’янець-Подільський. Не було стабільності й у керівництві міністерством. З 26 грудня по 10 лютого 1919 р. його очолював В. М. Чехівський, з 13 лютого до 25 квітня 1919 р. – К. А. Мацієвич, з 25 квітня по липень 1919 р. В. Темницький, з липня 1919 р. до кінця травня 1920 р. – А. М. Ливицький, з 26 травня 1920 р. – А. В. Ніковський.

⁵³ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 1, арк. 24–29.

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Військова місія Антанті, очолювана підполковником Фердинандом Віксом, прибула до Будапешта 27 листопада 1918 р. для сприяння встановлення зв’язків уряду Угорщини з країнами – переможцями в Першій світовій війні. Детальніше див.: *Пушкаш А. И.* Внешня політика Венгрии (окт. 1918 – апр. 1919 г.). – М.: Наука, 1981. – С. 42–44.

⁵⁶ Нариси з історії дипломатії України... – С. 346.

⁵⁷ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 23, арк. 5.

⁵⁸ *Галаган Микола.* З моїх споминів... – С. 149.

⁵⁹ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 29, арк. 156.

⁶⁰ *Галаган Микола.* З моїх споминів... – С. 149.

⁶¹ Там само. – С. 155.

⁶² ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 14, арк. 12.

⁶³ *Павлюк Олександр.* ЗУНР і політика Угорщини... – С. 37.

⁶⁴ *Галаган Микола.* З моїх споминів... – С. 160.

⁶⁵ Див.: *Дутка Володимир.* Спомини з торговельної місії до Австрії, Чехословаччини і Угорщини в р. 1919 // Історичний календар-альманах “Червоної калини” за 1939 р. – Л., 1938. – С. 169–173.

⁶⁶ *Павлюк Олександр.* Зовнішня політика ЗУНР... – С. 119.

⁶⁷ *Галаган Микола.* З моїх споминів... – С. 166.

⁶⁸ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 1, арк. 57–63.

⁶⁹ *Стахів Матвій.* Україна в добу Директорії УНР... – С. 32.

⁷⁰ *Галаган Микола.* З моїх споминів... – С. 176.

⁷¹ Там само.

⁷² *Верстюк В., Осташко Т.* Діячі Української Центральної Ради: Бібліографічний довідник. – К., 1998. – С. 40.

⁷³ *Винниченко Володимир.* Відродження нації (Історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.]). – К.; Відень, 1920. – С. 326.

⁷⁴ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 1, арк. 28.

⁷⁵ *Галаган Микола.* З моїх споминів... – С. 198.

⁷⁶ Там само. – С. 199.

⁷⁷ Див.: *Матвієнко В. М.* Народи послів і голів дипломатичних місій УНР 1919–1920 // Українська дипломатична енциклопедія... – С. 156; *Жук Ю.* Спогади про батька // Політика і час. – 1994. – № 4. – С. 61–62; *Осташко Тетяна, Соловійова Вікторія.* Матеріали нарад голів дипломатичних місій

⁷⁸ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 5 зв.

⁷⁹ Там само, спр. 1, арк. 24–29.

⁸⁰ *Пушкаш А.* Внешняя политика Венгрии. Ноябрь 1918 – апрель 1927 г. – М., 1981. – С. 83.

⁸¹ *Павлюк Олександр.* Зовнішня політика ЗУНР... – С. 119.

⁸² *Він же.* ЗУРН і політика Угорщини... – С. 39.

⁸³ Там само. – С. 40.

⁸⁴ *Галаган Микола.* З моїх споминів... – С. 248.

⁸⁵ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 18, арк. 5.

⁸⁶ Там само, арк. 3.

⁸⁷ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 52, арк. 20.

⁸⁸ Там само.

⁸⁹ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 18, арк. 3.

⁹⁰ Там само, арк. 4.

⁹¹ Там само, арк. 4 зв.

⁹² ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 52, арк. 20.

⁹³ Нариси з історії української дипломатії... – С. 349.

⁹⁴ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 1, арк. 90.

⁹⁵ Там само.

⁹⁶ Там само, спр. 29, арк. 38.

⁹⁷ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 110, арк. 22.

⁹⁸ Там само, арк. 10.

⁹⁹ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 95, арк. 6.

¹⁰⁰ Довідник з історії України / За заг. ред. І. Підкови та Р. Шуста. – К: Генеза, 2001. – С. 211.

¹⁰¹ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 6.

¹⁰² *Галаган Микола.* З моїх споминів... – С. 229.

¹⁰³ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 9 зв.

¹⁰⁴ Там само, арк. 15.

¹⁰⁵ ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 2, спр. 29 а, арк. 2. Див. також: *Веденєв Д. В.* Становлення зовнішньополітичної служби України (1917–1920 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 1994. – С. 111.

¹⁰⁶ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 356, арк. 13.

¹⁰⁷ *Галаган Микола.* З моїх споминів... – С. 294.

¹⁰⁸ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 15 зв.

¹⁰⁹ Там само, арк. 15.

¹¹⁰ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 260, арк. 5.

¹¹¹ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 14 зв.

¹¹² ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 356, арк. 27.

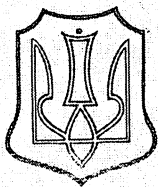
¹¹³ Там само, спр. 200, арк. 47.

¹¹⁴ *Кобильянський Люцій Ремегійович* (1855–1941) – український, громадський і культурний діяч. З 28 лютого по 31 липня 1920 р. працював на посаді головного лікаря військово-санітарної місії в Будапешті під керівництвом В. В. Сікевича. У 1918–1919 рр. – радник українського посольства в Туреччині.

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної диплома-
тичної місії
УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

- ¹¹⁵ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 53, арк. 14 зв.
¹¹⁶ Там само, спр. 40, арк. 19.
¹¹⁷ Там само, спр. 53, арк. 14.
¹¹⁸ Там само, спр. 40, арк. 19.
¹¹⁹ Там само, спр. 83, арк. 18.
¹²⁰ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 152, арк. 9 зв.
¹²¹ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 49, арк. 2.
¹²² Там само, арк. 3.
¹²³ Там само, спр. 43, арк. 32.
¹²⁴ Там само, спр. 49, арк. 3 зв.
¹²⁵ Там само, спр. 53, арк. 68.
¹²⁶ Там само, спр. 77, арк. 126.
¹²⁷ Там само, спр. 53, арк. 17.
¹²⁸ Там само, арк. 21.
¹²⁹ ЦДАВО України, ф. 4211, оп. 1, спр. 19, арк. 51 зв.
¹³⁰ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 345, арк. 115.
¹³¹ ЦДАВО України, ф. 4211, оп. 1, спр. 19, арк. 52.
¹³² ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 68, арк. 3.
¹³³ ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 1, спр. 94, арк. 109.
¹³⁴ Ювілейна пам'ятка ... – С. 10.
¹³⁵ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 68, арк. 4.
¹³⁶ Там само, спр. 72, арк. 1.
¹³⁷ Там само, спр. 84, арк. 3.
¹³⁸ Там само, арк. 28.
¹³⁹ ЦДАВО України, ф. 4456, оп. 1, спр. 1, арк. 209.
¹⁴⁰ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 74, арк. 13 зв.
¹⁴¹ Там само, спр. 75, арк. 71.
¹⁴² Там само, спр. 83, арк. 7.
¹⁴³ Там само, спр. 73, арк. 36.
¹⁴⁴ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 72, арк. 63.
¹⁴⁵ ЦДАВО України, ф. 4456, оп. 1, спр. 1, арк. 295–297.
¹⁴⁶ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 82, арк. 1 зв.
¹⁴⁷ ЦДАВО України, ф. 4456, оп. 1, спр. 1, арк. 295.
¹⁴⁸ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 79, арк. 26.

1887 — 1937

ЮВІЛЕЙНА ПАМ'ЯТКА

З НАГОДИ
П'ЯТИДЕСЯТОТ РІЧНИЦІ ВІЙСЬКОВОЇ
СЛУЖБИ ТА ДВАДЦЯТИЛІТНЬОЇ ПРАЦІ
ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ
ЙОГО ЕНЦЕЛСНЦІУ

ГЕНЕРАЛ-ХОРУННОГО ВОЛОДИМИРА СІКЕВИЧА

Члена I, II, й III Українського Військового З'їзду,
був. Команданта 3-го Сайдмацького Полку,
був. Команданта Славянської Групи Запорізького Корпусу
й був. Голови Української Дипломатичної Місії в Угорщині.

Спогади

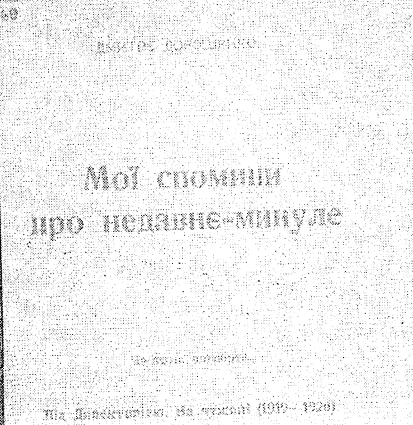

МИКОЛА ГАЛАГАН

З МОЇХ СПОМИНІВ

(III Військовий з'їзд — делегація на Кубань — більшовицька навала — перехід Німців — дипломатична місія в Румунії)

III. ЧАСТИНА

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Важливою складовою дже-
рельної бази дослідження
діяльності НДМ УНР в Угорщині
є джерела особового походжен-
ня – мемуари, спогади, щоденни-
ки, приватне листування. Чи не
найактивніший період продуку-
вання таких джерел припадає на
1920–1930 рр. Феномен активно-
го “мемуаротворення” цього часу,
який потужно персоніфікував по-
дії та явища міжнародного життя,
можна пояснити не лише усвідом-
ленням авторами спогадів дже-
рельного значення своїх творів
(у М. Галагана, зокрема, читаємо:
“*можливо, що й мої спомини ко-
лись перечитає хтось із майбут-
ніх дослідників, які працюва-
тимуть над вивченням сучасної
нам доби української історії*”¹),
а й активним опікуванням “ін-
ституцій пам’яті” (бібліотек, ар-
хівів, музеїв) формуванням дже-
рельної бази історії Української
революції.

Із закликами до української ін-
телігенції щодо написання спо-
минів про добу національно-виз-
вольних змагань зверталися біб-
ліотека НТШ у Львові, Україн-
ський національний музей-архів
у Празі, особисто головний отаман
Директорії С.Петлюра. Відтак на
сторінках українських часописів
“Тризуб”, “Нова Україна”, “Україн-
ський голос”, “Літопис Червоної ка-
лини” та ін., а окремими видання-
ми побачили світ у Львові, Варша-
ві, Відні, Празі, Берліні, Нью-Йорку
мемуари Є. Чикаленка, С. Русової,
М. Галагана, А. Марголіна, В. Вин-
ниченка, Ф. Матушевського, Д. До-
рошенка та інших українських
діячів. Такі публікації та видання
є не лише цінними пам’ятками

*Спогади
українських діячів
як джерело
дослідження
діяльності
Надзвичайної
дипломатичної
місії УНР
в Угорщині*

української політичної думки, але й донині в багатьох моментах зберігають свою актуальність.

Найповніше діяльність НДМ УНР в Угорщині висвітлено у спогадах керівників місії – Миколи Галагана і Володимира Сікевича. Досить різні за формою, ступенем деталізації та логікою викладу ці автокомунікативні джерела зафіксували різні аспекти діяльності місії. Вони містять також інформацію персонального характеру та висвітлюють події, на тлі яких формувалися традиції української зовнішньої політичної служби.

Детально відтворено діяльність місії у спогадах її першого керівника – Миколи Михайловича Галагана. Переважну їх частину написано, ймовірно, в Празі, куди він прибув із Відня 1922 р. на запрошення Микити Шаповала майже через 2 роки після закінчення дипломатичної кар'єри. Спонукальним мотивом до написання спогадів було, з одного боку, бажання зафіксувати важливі події, до яких йому довелося долучитися, а з другого – редакційне замовлення (*“невелику їх частину написав я на бажання осіб, що мали намір друкувати їх у проєктованих ними виданнях”*²). При цьому він керувався розумінням джерельного значення мемуарів, вважаючи, що вони *“можуть претендувати на щось більше, ніж на означення їх як людський документ, в якому записані умови формування певної особи, котра потім децю спостерігала та децю й сама робила”*³. Відтак, попри суб'єктивність жанру, намагався писати *“по змозі більш об'єктивно”*⁴. Микола Галаган брав безпосередню участь у розробленні концепції Українського національного музею-архіву, а впродовж 1925–1927 рр. очолював цю установу. Український національний музей-архів у Празі неодноразово звертався до українських емігрантів щодо *“написання спогадів”* про події визвольної боротьби та передачі їх до музею⁵. Можна лише зараз оцінити важливість такої акції, коли *“усна історія”* набуває щодамі більшої популярності як форма *“незалежної фіксації”* подій, а архівні комплекси мають значні штучні прогалини.

Тривалий час лише спогади М. Галагана залишалися чи не єдиним більш-менш доступним джерелом дослідження діяльності НДМ УНР в Угорщині, хоч і перебували на зберіганні в бібліотечних спецхранах. Уперше 4 томи книги *“З моїх споминів”* надруковано 1930 р. у Львові, в друкарні *“Червоної калини”*. Вдруге розділ спогадів, присвячений діяльності місії опубліковано 75 років по тому в археографічному щорічнику УНДІАСД *“Пам'ятки”* з відповідними коментарями⁶. Цінність сучасної публікації полягає тому, що її здійснено в комплексі з текстами архівних документів, які дозволяють абстрагуватися від суб'єктивної оцінки подій, підтвердити або спростувати окремі факти. Фактична критика джерела переконує в об'єктивності відтвореної у спогадах інформації. Подібний підхід використано у перевиданні повного тексту спогадів Миколи Галагана, здійсненого Т. Осташко та В. Соловійовою⁷. Ошатне щодо

Ірина Матяш,
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичайної
дипломатичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Галаган Микола. Прага, 1939 р.

поліграфічного оформлення видання містить ґрунтовний біографічний нарис, текст мемуарів із детальними коментарями, а також тексти найважливіших, з точки зору упорядників, документів, пов'язаних із дипломатичною діяльністю українського діяча. Однак документальний блок ілюструє лише два періоди життя М. М. Галагана (службу в НДМ УНР в Угорщині та допити в лабетах КДБ УРСР), тоді, як відповідно до обраного підходу, надзвичайно важливо було б подати архівні документи, інформація яких відтворює інші віхи життя видатного українця. Цінну частину видання складають пуб-

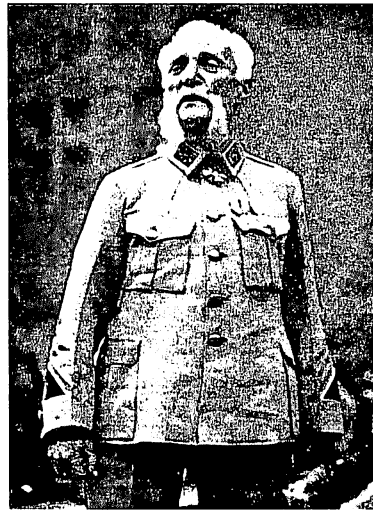
лікації фотодокументів, у тому числі маловідомих. Інтерес сучасників до републікації документів особового походження свідчить про те, що вони не втратили свого значення як історичне джерело.

Спогади Миколи Галагана можна розглядати як автокомунікативне джерело особового походження, мета якого полягала в індивідуальній фіксації суспільно значущих подій задля передавання їх в еволюційному цілому, з невизначеним адресатом, первісно призначене для вибіркового оприлюднення. Вони охоплюють період з січня 1919 р. (коли було засновано місію) до вересня 1920 р. (коли М. Галаган склав повноваження і залишив Будапешт) й акумулювали інформацію про труднощі становлення місії як дипломатичного представництва УНР, кадрові та матеріальні проблеми, формування стосунків з офіційними представниками Угорщини та громадськістю, містять авторське тлумачення подій і фактів історії, відтворюють міжособистісні взаємини репрезентантів УНР і ЗО УНР. Усвідомлення того, що *“дух певної історичної доби можна краще пізнати не стільки через студіювання ґрубих наукових творів, як на підставі ознайомлення із сучасними мемуарами та інтимною кореспонденцією”*⁸ зумовило специфічні риси спогадів.

Особливість мемуарів М. М. Галагана полягає передусім у перевазі фактографічності над емоційністю, притаманною автокомунікативним джерелам. Про це свідчить підкреслене прагнення автора до точності, об'єктивності оцінок, використання численних документів, посилення на факти. Відтак достовірність відтвореної в спогадах інформації підвищується. Водночас суб'єктивність оцінок, типова для джерел особового походження, а також відтворення автором фактів “по пам'яті” вимагають проведення аналітичної і фактичної критики джерела, звернення з цією метою до архівних

документів задля об'єктивної реконструкції подій через призму загальноносоціологічного розуміння ролі особи в історії.

Більша емоційність та фрагментарність (а відтак – нижчий рівень інформативності) порівняно зі спогадами Миколи Галагана притаманні запискам Володимира Сікевича. Спомини українського військового діяча й дипломата писалася не одномоментно, а поступово, фрагментами. Вони відтворюють події рефлексивно, позначені відсутністю у автора прагнення до послідовного викладу й превалюванням емоцій над фактографічністю. Видані в другій половині 1940-х рр. у Канаді “Сторінки із записної книжки” становлять собою швидше ессе-рефлексії, ніж мемуари (Contemporari Histori). Це 7 книг (томів), де без хронологічної послідовності викладено події, учасником чи свідком яких був автор. Лише два фрагменти спогадів можна розглядати як джерело дослідження діяльності НДМ УНР в Угорщині. У цьому контексті інтерес має 5-й том, у якому відтворено прийняття для дипломатичного корпусу адміралом М. Хорті. Важливість цієї імпрези, як стверджує посол, для українців полягала передусім у тому, що *“це перший раз в історії, щоб українську місію нарівні з різними державами запросили”*⁹. Генералу Сікевичу вдалося привернути увагу до своєї уніформи української армії, що він особисто розглядав як *“нашу пропаганду”*¹⁰. Цінність мемуарних замальовок В. В. Сікевича полягає в тому, що вони передають атмосферу ставлення керівництва країни акредитації до української місії, коли авторитет Директорії серед більшості держав уже було фактично втрачено. Спогади другого керівника НДМ УНР в Угорщині торкаються також останніх днів роботи місії, причин його виїзду до Канади. Однак детального висвітлення діяльності НДМ В. Сікевич не залишив. Як наголошував він у своєму останньому зверненні до підлеглих, *“Місія була визнана на Угорщині de facto et de jure, всі члени пользувалися правами рівноправними як і інші члени Дипломатичного корпусу. Праця Місії була дуже тяжка, як з фінансової сторони (Місія отримувала місячно 25 тис. угорських корон, всі члени Місії служили без платні), так і з політичного боку, була велика боротьба з різними партіями і напрямками, а всеж таки Місія високо за весь цей час тримала рідний прапор”*¹¹. Окремі фрагменти спогадів В. В. Сікевича яких (у тому числі й з епізодом про прийняття у М. Хорті) увійшли до ювілейного видання на пошану генерала¹².

Сікевич Володимир. Канада, Торонто, 1937 р.

Додаткове значення у дослідженні історії місії мають спогади Д. Дорошенка, В. Дутки, В. Винниченка, що відтворюють окремі деталі її діяльності. Зокрема, Дмитро Дорошенко¹³ не лише висвітлює умови створення дипломатичних представництв УНР та їх від'їзду до місця призначення, а й описує побутові деталі, зокрема будапештський готель “Дунапалота”, де розташовувалася Надзвичайна дипломатична місія УНР в Угорщині. Крім того, автор розповідає про зустріч із відомим українським ученим – доктором Г. Стрипським, котрий мешкав у Будапешті. Ці стислі відомості складають цінний матеріал для порівняння, особливо в оцінці М. Галаганом і Д. Дорошенком діяльності Г. Стрипського.

Важливі відомості містять “Спомини з торговельної місії до Австрії, Чехословаччини і Угорщини в р. 1919” В. Дутки, який входив до складу цієї місії¹⁴. Цінність їх посилюється детальним викладенням подій та чіткістю персональних характеристик учасників місії. Вони дають важливий матеріал для аналізу з огляду на певне упереджене ставлення М. Галагана до дій представників ЗО УНР зумовлене напруженими стосунками з галицьким “заступником” Я. Біберовичем.

Не менш цікавий і фрагмент спогадів В. Винниченка про переговори з лідерами угорських комуністів під час існування Угорської Радянської Республіки, які відбулися з ініціативи Миколи Галагана¹⁵. Текст спогадів має відверто суб'єктивне забарвлення й багато в чому суперечить оцінці переговорів, висловленій М. Галаганом. Публікація дає підстави для з'ясування відповідних розбіжностей та ролі українського посла в організації переговорів.

Слід також згадати про спогади І. Мазепи¹⁶, які містять згадки про позицію В. Чехівського щодо формування закордонної політики УНР та першого претендента на посаду голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Будапешті – Романа Яросевича.

Загалом мемуари безпосередніх учасників відтворюваних у спогадах подій, пов'язаних із формуванням та діяльністю місії, є цінним джерелом до дослідження історії першого дипломатичного представництва УНР в Угорщині. У даному випадку документальність як основна риса мемуарів має важливе значення в цілому для реконструкції подій і фактів історії української дипломатії періоду національно-визвольних змагань. Водночас, відображаючи факти через призму сприйняття автора, спогади завжди суб'єктивні, а відтак потребують додаткового аналізу інших історичних джерел.

Комплексне вивчення мемуарів, порівняльний аналіз відтвореної в них інформації не лише уможливить дослідження життєвого і професійного шляху дипломатів, їх внеску в реалізацію зовнішньополітичного курсу держави, а й сприятиме використанню позитивного історичного досвіду в сучасній дипломатії. Републікація цих документів уможливить їх для дослідників, додавши нову інформацію для аналізу та узагальнень.

Увазі читачів пропонується добірка фрагментів спогадів М. Галагана, В. Сікевича, В. Дутки, Д. Дорошенка, В. Винниченка, пов'язаних із діяльністю НДМ УНР в Угорщині. Тексти спогадів публікуються зі збереженням стилістики, орфографії та пунктуації оригіналу. Публікація супроводжується коментарями.

¹ Від автора // *Галаган Микола*. З моїх споминів (1880-ті – 1920-ті): Док-худ. видання. Передмова: Т. Осташко, В. Соловйова. – К.: Темпора, 2005. – С. 47.

² Від автора // *Галаган Микола*. З моїх споминів... – С. 46.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ *Палієнко Марина*. Український національний музей-архів у Празі // Студії з архівної справи та документознавства. – 2004. – Т. 11. – С. 17.

⁶ *Матяш Ірина, Мушка Юрій*. “З обов'язку громадянина мусите це виконати” (з історії української дипломатії) // Пам'ятки: археографічний щорічник. – 2005. – Т. 4. – С. 143–249.

⁷ *Галаган Микола*. З моїх споминів (1880 – 1920 р.): Документально-художнє видання / Передмова: Т. Осташко, В. Соловйова. – К.: Темпора, 2005. – 656 с.

⁸ Там само. – С. 47.

⁹ *Сікевич В.* Сторінки записної книжки. – 1944. – Т. 5. – С. 61.

¹⁰ Там само.

¹¹ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 79, арк. 26.

¹² Ювілейна памятка з нагоди п'ятидесятої річниці військової служби та двадцятилітньої праці для української державности його ексценції Генерал-Хорунжого Володимира Сікевича. – Вінніпег: Друкарня “Голосу України”, 1937. – 102 с.

¹³ *Дорошенко Дмитро*. Мої спогади про недавнє-минуле. – Ч. 4: Під директорією. На чужині (1919–1920). – Львів: Вид-во “Червона калина”, 1924. – С. 3–5, 77–79.

¹⁴ *Дутка Володимир*. Спомини з торговельної місії до Австрії, Чехословаччини і Угорщини в р. 1919 // Історичний календар-альманах “Червоної калини” 1939. – Л., 1938. – С. 169–173.

¹⁵ *Винниченко Володимир*. Відродження нації (Історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.]). – К; Відень, 1920. – С. 321–328.

¹⁶ *Мазепа Ісак*. Україна в огні і бурі революції. – К.: Темпора, 2003. – 608 с., іл.

*Ірина Матяш,
Юрій Мулика*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

В міністерстві Закордонних Справ радили мені їхати із Києва по змозі скоріше, бо сподівались, що в близкому часі буде трудно, або й зовсім неможливо виїхати. Однак мені треба було полагодити деякі справи службового й персонального характеру і тому зразу виїхати я ніяк не міг. Насамперед треба було передати комусь свої обовязки в Міністерстві здоровля¹: потім треба було набрати склад місії; нарешті треба було полагодити й домашні справи, бо невідомо було, як довго доведеться бути закордоном, а через це доводилось брати з собою й родину. В міністерстві здоровля кінчив справи доволі скоро. Але щодо складення місії, то тут справа затягалась з ріжних причин. Обставини мого призначення на голову Дипльоматичної Місії були такі, що зарані про її склад я, звичайно, зовсім не думав. Та й після призначення мій психольогічний стан не сприяв виявленню з мого боку особливої ініціативности чи активности; не було в мене внутрішнього сильного товчка до того. Коли я змушений “коритись верховній владі” та виконувати покладену на мене місію “в порядку громадського обовязку”², то я буду виконувати її з тим персоналом, який мені призначить само міністерство. Хоч, правда, цілковито байдужим до цієї справи я не міг бути, але й проти кандидатур з боку міністерства також не спорив. Чекав, отже, оформлення свого призначення, виготовлення необхідних документів, видачі коштів на утримання місії та призначення інших членів місії.

*Микола Галаган
Дипльоматична
місія на Угорщині*

В день урочистого проголошення злуки українських земель³ відправився я до помешкання Директорії, щоб зустрінутись там з членами галицької делегації⁴ й з ними переговорити про ріжні справи у звязку з моїм призначенням до Будапешту. Угорщина була частиною колишньої дво-єдиної монархії, до складу якої належала й Галичина⁵; отже природна річ, що уряд Західньої Української Народньої Республіки (тепер уже Західньої Области УНР) мусів мати в Угорщині навіть більше інтересів, ніж уряд Директорії УНР. Мені довелось мати розмову тільки з одним делегатом д[окто]ром Л. Цегельським⁶; інші чи то були зайняті більш важними справами, чи просто мало інтересувались справою призначення представника УНР на Угорщину, але на розмову зі мною не з'явились. З д[окто]ром Л. Цегельським мені ніколи не доводилось зустрічатись і особисто його я не знав. Отже, я не знав також, чим треба пояснити собі несподіваний для мене *façon de parler*⁷ мого співбесідника: по перше він у справі, на мій принаймні погляд, важній і для УНР і для ЗОУНР говорив зі мною доволі поверхово й без особливого заінтересування; по друге (може наслідком діймаючого вражіння від урочистого акту або неофіційного чи півофіційного продовження того акту в апартаментах Директорії) він нетвердо вимовляв слова й плутався в реченнях. Неприємно було вести таку бесіду й мало чого взагалі корисного для мене вона могла дати. Я лише довідався, що в Будапешті є вже представник ЗОУНР⁸; із деяких окремих виразів свого співбесідника міг також зробити висновок, що він не є зовсім задоволений тим, що представника УНР на Угорщину призначено без порозуміння з галицькою делегацією. Зрештою д[окто]р Л. Цегельський порадив мені по дорозі до Будапешту заїхати до Станиславова⁹ і порозумітись там з урядом ЗОУНР. Про свою розмову з Цегельським переказав я нашому міністерству і підніс питання про доцільність призначення представника з Києва, коли вже є в Будапешті один український представник, якого можна булоб призначити тепер, з огляду на злуку земель, заступником цілої Соборної України. У міністерстві, однак, були тої думки, що, не знаючи того представника ЗОУНР, трудно його призначати заступником цілої України; говорили мені, що коли я приїду до Будапешту й побачу, що та людина є відповідна, то вона потім буде призначена радником місії. Я на це згодився, але домагався, щоб в кожному разі на Угорщині було лише одно українське представництво; просив міністерство, щоб справа з окремим галицьким представником у Будапешті була розв'язана в порозумінні з галицьким урядом в змислі скасування окремого їх представництва та злиття з нашою місією в цілях зазначення й назовні існування лише одної Соборної УНР. Це мені обіцяно й запевнено, що так іменно буде справа представництва поладжена; я ставив це категоричною умовою своєї майбутньої чинности, бо вважав за недопустиме й за повний нонсенс існування двох заступництв одної тепер української держави.

Була розмова про призначення до місії як фахівця-економіста, професора (коли не помиляюсь – томського) університету М. Птухи¹⁰. Я, розуміється, охоче бачивби його в складі місії, бо вважав дуже цінним для місії, щоб в її складі була така кваліфікована людина і фахова в справах господарських. Предложив його кандидатуру міністерству, але не знаю, з яких причин так і не призначено його до складу нашої місії*. Натомість до складу нашої місії призначено бувшого товариша голови Центральної Ради М. Шрага¹¹. Він тільки що прибув до Києва, тікаючи із Чернигова пішки перед наступом большевиків, прийшов до міністерства і просився, щоб його призначили до якоїсь закордонної місії. Товариш міністра закордонних справ А. Д. Марголін¹² запевняв, що М. Шраг буде мені корисним помічником у праці; покликався на заслуги старого І. Шрага¹³. Я не сперечався – нехай їде. Призначили його радником місії. Потім сказали мені, що до складу місії, як аташе, буде призначений поет О. Олесь¹⁴. Прийняв я пропозицію своїх послуг з боку А. Клора¹⁵, якого вже знав раніше, коли він був урядовцем місії в Румунії; його мені міністерство призначило урядовцем і тепер. Просив я більше нікого до нашої місії не призначати і залишити вільні посади, на які я міг би пізніше запросити когось із Галичан для здійснення в нашій місії принципу соборности. Затрудження робило мені те, що на посаду радника міністерство обіцяло призначити дотеперішнього заступника ЗОУНР у Будапешті, а потім призначило Шрага; однак, думав, що в такому разі міністерство мусить згодитись на дві посади радників у місії, можливо, на рахунок скорочення загального числа членів місії, яких разом з головою мало бути сім. Отже нібито вже справа з формуванням місії скінчилась. Більше вже мені нікого міністерство не мало бажання призначати і я нікого більше не пропонував. Ще, правда, майже напередодні нашого відїзду просив мене один український с[оціаліст]-р[еволюціонер], щоб я взяв його з собою до Будапешту, але вже не як члена місії, а тільки як “супутника”. Його прізвище було подвійне чи потрійне, при чому всі складові частини того складаного прізвища були дериватами слова “Бондар”. Мотивував він своє прохання тим, що за часів гетьмана його сильно переслідували і що коли й за большевиків його також будуть переслідувати, то він не витримає й зїде з глузду. Він, справді, мав якийсь чудний вираз очей. Я згодився, щоб він їхав з нами на свої кошти. Пізніше довелося пожалкувати цього, бо він наробив неприємностей.

Рано 24-го січня мене покликали до міністерства; сказали, що найдалі до двох днів я маю з місією виїхати з Києва, бо обставини

* Об'єктивно треба признати, на мою думку, що сталося це на добро, бо проф. М. Птуха буде, очевидно, значно більш корисним для України, як член Української Академії Наук, ніж бувби корисним як член нашої місії, а потім як емігрант, бо мусівби тепер разом з нами розділяти долю багатьох інших членів колишніх місій УНР.

того вимагали. Другого дня прийшов я до міністерства взяти потрібні документи. Однак, являлося питання, як ми можемо їхати на Угорщину, не маючи від її уряду згоди на прийняття нашої дипломатичної місії. Але в часі революції такі питання розв'язуються надзвичайними способами. Отже те саме було й з нами. Коли брав я свої документи, в міністерстві був якийсь старшина в австрійській уніформі. Він пропонував нам свої послуги: обіцяв поставити нам на паспортах візи, з тим, що ми його візьмем з собою на Угорщину. Чи мав він право на це, про те ні він, ні ми не підносили питання: раз каже, що поставить візи, нехай поставить. Але гірше було те, що ми самі не знали, як доведеться нам їхати, і тому нічого обіцяти тому офіцерові не могли; сказав я йому, що нічого не маєм проти того, аби він разом з нами їхав, і навіть візьмем до свого вагону, коли його матимем. Мабуть він змиркував, що таки краще мати хоч якусь обіцянку, ніж нічого, і “візи” нам поставив, скріпивши їх своїм підписом і печаткою з малярським гербом та німецьким написом на ній: “Kommando des Heikehrerlagers in Kiew”¹⁶. Що було писано в тій “візі”, ми не розуміли, бо написано було по малярськи. Потім виявилось, що написано було погано: нас названо було “áz ukrán vörös kereszt missio”, ц[еб]т[о] місія “Українського Червоного Хреста”. Однак, ми тоді того не знали й уважали, що все у нас гаразд.

26-го січня рушили в дорогу. До самого моменту відїзду я так і не бачив свого аташе О. Олесья і не знав, чи він поінформований про те, що став причетним до української дипломатичної служби. Отже їхали ми без нього. На двірці була сила народу; всі стремілись їхати з Києва, бо чекали, що Київ скоро займуть большевики. З великою бідною, за допомогою стаційного начальства, примостились ми у вагоні, так, що не в силі були взяти з собою того старшину, який нам “візував” паспорти; йому довелося їхати окремо від нас. Близкою метою нашої подорожі був Станиславів, де я мав побачитись з урядом ЗОУНР і з ним згодитись щодо складу місії та нашої політики. Їхали ми з Києва до Станиславова довго й з великими незручностями. До Волочиська доїхали порівнюючи доволі скоро, але дуже погано було їхати по Галичині, де українсько-польська війна¹⁷ давала себе дуже ясно відчувати. Залізничні функціонували дуже неправильно; не було палива, мало було паротягів і вагонів; польські залізничники, видно, саботували. Нас у Тернополі тримали майже 1½ доби; сидіти довелося у неопалених вагонах. Ходив я поглянути на місто, де довелося перебути кілька місяців у 1915 р. Страшні зміни: деякі частини міста лежали в руїнах. Дякуючи заходам старшини галицької армії, який повнив тут службу, добули якось паротяг і пустили наш невеликий потяг. В дорозі потяг іноді зупинявся серед дороги, бо, казали, не вистарчало палива; дехто казав, що то польський саботаж. До Станиславова ми приїхали тільки 30-го січня.

Мав я намір як можна скорше порозумітись з урядом ЗОУНР та їхати далі до Будапешту. Однак різні причини, не дозволили здійснити цього наміру. Другого дня після приїзду до Станиславова я склав візиту державним секретарям та голові Національної Ради д[окто]рові Ев. Петрушевичеві¹⁸. Прийшли ми з радником М. Шрагом до урядового помешкання голови Національної Ради якраз у той момент, коли від уряду Директорії одержано тут телеграму у справі переговорів з Поляками про припинення ворожих військових акцій. Цілком випадково ми були свідками того, як дехто розуміє “соборність” у практичній політиці. Оскільки міг я зрозуміти із окремих фраз (власне були це якісь істерично роздратовані вигуки), уряд Директорії просив галицький уряд вислати своїх представників для вироблення певних умов, на основі яких можна булоб розпочати з Поляками пертрактації про припинення збройного конфлікту. Коли д[окто]р Петрушевич прочитав подану йому телеграму, то почав високим голосом вигукувати: “Це їх не обходить! З Поляками ми маємо до діла, а не вони! Заступників не вишлемо!”. І ще різні подібні вигуки д[окто]ра Петрушевича чули ми, сидячи в сусідній кімнаті й очікуючи, коли нас попросять до кабінету голови Ради на розмову. Не можу, звичайно, з певністю ствердити, чи Петрушевич умисно вигукував свої доволі різкі фрази на адресу уряду директорії в нашій присутності, щоб показати своє зневажливе відношення й до нашого уряду й до нас, чи це було наслідком його хвилевої нестриманости. Можливо, що були в тім елементи й того і другого. Однак, найважливішим було в усьому тому інциденті те, що Голова Національної Ради д[окто]р Петрушевич ясно розділяв “Соборну Україну” на два табори: “ми” й “вони”. Розмовляли ми з д[окто]ром Петрушевичем зовсім мирно; може він уже заспокоївся після вибуху гніву, а може тільки взяв себе в руки, але говорив досить спокійно. Питання про представництво в Будапешті вирішено в тому зміслі, що воно малоб бути унітарним з відповідним заступництвом в ньому Галичан. Обіцяно мені, що про це буде повідомлений дотеперішний галицький заступник сотник Яр. Біберович¹⁹; цей останній мавби стати офіційно членом нашої місії, а інших членів місії мав би він мені рекомендувати в самому Будапешті. Таким чином ця справа розвязувалась нібито добре й без особливих комплікацій. Пізніше, однак, вийшло інакше. В кінці розмови д[окто]р Петрушевич сказав, що в близчому часі має прибути до Станиславова д[окто]р Т. Окуневський²⁰ і що для мене булоб важно почекати тут, поки він приїде, бо мав він привезти деякі цінні для мене інформації щодо становища Угорщини. Окрім того була в той час у Станиславові делегація Закарпатських Українців на чолі з д[окто]ром М. Брацайком²¹. З цією делегацією мала відбутись нарада, на яку д[окто]р Петрушевич запросив і мене. Розуміється, що я з охотою й навіть радістю прийняв це запрошення, бо для мене було надзвичайно важно почути голос самих тих Українців, а не

довідуватись про їх долю з чужих переказів. Тоді ще Закарпатська Україна належала до Угорщини; ясно, що обминути справу положення закарпатського українського населення неможна буде в розмовах у Будапешті; отже вислухати думку представників того населення було просто неминучою для мене потребою. Та й інформації д[окто]ра Окуневського були для мене дуже інтересні. Таким чином доводилось задержатись у Станиславові.

Скоро тільки ми сюди приїхали, довідався я, що тут перебуває ще кілька місій, які виїхали із Києва раніше за нас. Чого вони тут сиділи, я не знав тоді та й тепер не знаю, яка була в тому потреба. Фактом є те, що в Станиславові нагромадилось членів рїжних місій аж надто багато. Куди не прийдеш – всюди можна було бачити українських дипломатів, які дуже поспішно відїзджали з Києва і не дуже поспішали відїзджати із Станиславова. Ця обставина настїльки неприємно вражала місцевих Українців, які мали до тогож з ними рїжний клопїт, що вже можна було чути зовсім неприхованї й отвертї вирази невдоволення з їх боку на адресу так немобільних дипломатів. І це ще бїльше спонукало до того, щоб скорїше звїдти виїхати. На жаль, довелось тут чекати д[окто]ра Окуневського кілька днїв, бо він з якоїсь причини не приїздив. Тимчасом у Станиславові зїбралась Національна Рада²². Це була, звичайно, велика подїя в національно-полїтичному життї краю, і не можна було не використати нагоди побачити й почути, як працює представничий орган галицьких Українців. Був я на відкриттї тїєї сесїї Національної Ради. На превеликий свїй жаль, був я вже тоді хворий і нїби крїзь туман бачу в своїй пам'ятї образ того засїдання, бо сидїв я на нїм, відчуваючи бїль голови й повну слабїсть. Пригадую собі, як кинулось менї зразу в вїчі, що у Галичан збори відбуваються в значно бїльшому порядку, нїж у нас; було помїтно в них бїльше вмїння провадити зборами й говорити коротше та бїльше до речї, нїж це практикувалось у нас (на жаль і тепер ще це у нас практикується!); видно було далеко бїльше звички до публичного життя й публичних виступів, нїж у нас у Києві. І ще один момент зафіксувався у моїй пам'ятї: вїдношення до членів Ради-селян. І нас до членів Центральної Ради-селян ставились не тїльки з великою увагою, але навїть з якимсь пїєтизмом. Коли виступав було в Радї якийсь селянин, то слухали його часто нескладну промову надзвичайно уважно й з пошаною, бо вважали її “голосом землї”, виявленням волї й бажань найчисленнїшої частини українського народу. Тут вїдношення до членів Ради-селян було зовсїм інше, не тїльки що не було помїтно якогось пїєтету, але навпаки можна було помїтити певну неуважливїсть до їх заяв. Бачив я з льожї, де сидїв, як один член Ради у кожусї й по селянському підстрижений хотїв зробити якусь заяву; він встиг вимовити тїльки всього кілька слїв, бо на нього з рїжних мїсць загукали голоси людей, одягнених по мїйському та в одягах священникїв; депутат-селянин далї не говорив і нїяково сїв на своє

місце. Було дуже ясно, що в революційному парламенті Галичини панує зовсім інший дух, ніж у нашій Центральній Раді.

З закарпатськими Українцями познайомився я та коротко говорив з ними ще 1 лютого, але довша нарада з ними відбулась кілька днів пізніше, коли вже приїхав до Станиславова й д[окто]р Окуневський. Закарпатських Українців було чотири: окрім уже згаданого д[окто]ра Мих. Бращайка ще один селянин, один робітник (здається залізничник) і один старшина; цей останній дуже слабо розумів “по руськи” і говорив мадярською та німецькою мовами. В нараді брали участь Голова Національної Ради д-р Петрушевич, голова ради державних секретарів д[окто]р Ів. Голубович²³, д[окто]р Т. Окуневський, закарпатські Українці й ми зі Шрагом. Метою наради було вислухання інформацій та визначення напряму політики щодо Закарпатської України. Перша половина програми виконана була докладно; щодо другої половини, то справа кінчилась на тому, що члени наради поробили свої зауваження до поданих інформацій або висловили свої думки про бажану, на їх думку, політику відносно Закарпатської України; якихсь певних рішень в цій справі не прийнято. Д[окто]р Т. Окуневський подавав інформації про ставлення до української справи ріжних визначніших осіб із парламентарних та урядових кол Чехії й Угорщини. Лідер Закарпатський Українців д[окто]р Бращайко інформував про становище на Закарпатській Україні. Із коротеньких заміток, які я зробив собі підчас тієї наради й які в мене збереглись, видно, що за поданими д[окто]ром Окуневським інформаціями ситуація представлялась так: в Чехії частина політичних діячів заявлялась виразно проти окупації, українських земель (президент Масарик²⁴ і чеські соціал-дем[ократи]); навпаки інші політики (головно лідер чеських народніх соціалістів Кльофач²⁵) не були проти окупації. Далі вияснявалось, що добутий галицьким урядом ріжний військовий матеріял затримано на чеському кордоні, але пізніше його дозволено перевезти; разом з тим виявлялось, що французький генерал Бартельмі вислав до Львова (нібито для боротьби проти большевиків, а в дійсності для боротьби проти Українців) 17 вагонів муніції²⁶. Відносини з Угорщиною були загалом добрі. Д[окто]р М. Бращайко реферував про стан річей, який витворився після того, як 21 січня в місті Густі відбувся зїзд представників Закарпатських Українців²⁷. Зїзд став на позиції свого права самоозначення й домагання злуки всіх українських земель, що були в складі колишньої Австро-Угорщини. Мадярські органи влади крайно ворожо поставились до виявленої Українцями тенденції відірвати від Угорщини Закарпатську Україну, завели тут режім диктатури й жорстоко переслідували учасників зїзду в Густі. Законом зі дня 21 грудня 1918 р. (т[ак] зв[аний] “Х закон”) Закарпатській Україні признане було право автономії. Був навіть окремих міністр для справ “Руської Країни” (так називалась тоді офіційно Закарпатська Україна) д[окто]р Орест Сабо²⁸; він

стояв проти відірвання “Руської Країни” від Угорщини. Однак той закон про автономію в життя не проводилось і навіть не робилось якихсь заходів для його здійснення, окрім хіба того, що деякі округи з мадярським населенням відривали від Закарпатської України та прилучали до корінної Угорщини. По думці членів наради моїм завданням булоб: підтримувати домагання наших закарпатських братів щодо злуки всіх українських земель.

Хвороба, яка була зовсім не на часі, на три дні привязала мене до ліжка. Навіть у себе в готелевому покої не міг я з кимсь побачитись і поговорити, бо страшенно боліло горло. Тільки трохи одужавши, міг я ще дещо зробити. Довідався, між іншим, що до Станиславова приїхав із Будапешту представник угорського уряду; називали його “консулем”, бо тоді взагалі була така атмосфера й загальний настрій, людей, які виконували якісь урядові доручення чи функції, називати різними високими титулами. Отже рішив я побачитись з угорським “консулем” та поінформуватись у нього про те, як поставиться угорський уряд до нашої місії, чи її визнає за представництво УНР і чи прийме мене як дипломатичного заступника УНР. Наше побачення відбулось 7 лютого. Знайшли ми “консула” в рестарації, де він кінчав свій обід за пляшкою вина. Ще здалека побачивши його за столом, відчув я щось близьке, знайоме в його обличчі, яке викликало думку про “наших” людей із Білої Церкви чи Бердичева. А ще приємніше було довідатись, що п[ан] угорський “консул” таки справді був “із наших” і навіть просто земляк. Відразу “консул” заговорив з нами, не без самозадоволення на ломаній російській мові з виразним жидівським акцентом. На моє запитання, звідки він знає російську мову (бо я був вражений такою несподіванкою), п[ан] угорський “консул” відповів: “Что значить?.. Я же сам Сквирській ребйонок!..” Виявилось, що угорський “консул” родом з України, із Сквирського повіту на Київщині; років 13–14 перед тим, він, уникаючи військової служби, емігрував за кордон, оселився в Угорщині і там пізніше натуралізувався*. За свого життя у Сквирі і взагалі до емігрування із колишньої Росії він називався Мойше Пінковський, а тепер уже він був Макс Пінтер. Як і годиться порядному землякові, М. Пінтер прийшов нам на зустріч в деяких справах. Про те, як поставиться угорський уряд до нашої місії, він, розуміється, нічого не міг сказати, бо ніяким взагалі “консулом” він не був і нічого спільного з великою політикою не мав. Приїхав він до Станиславова з доручення угорського міністерства торгівлі й промисловости, очевидно, з метою вияснити можливости збуту деяких товарів та здобуття тут потрібних Угорщині предметів. Підчас бесіди з нами М. Пінтер звичним жестом практикованого маклера виймав із різних своїх кишень усякої форми цвяхи, зразки

* Пізніше, вже в Будапешті, оповідав він нам, що в часі війни він кілька разів був у Росії; з якою метою він туди їздив, про це не сказав, залишивши нам самим догадуватись про ціль таких доволі для нього ризиковних вояжів.

ріжних товарів і т. д. та все запитував: “А это Вам надо?.. А это надо?..” Відповідав я йому, що все це звичайно, річи потрібні Україні, але тепер, мовляв, нас найбільше цікавить питання про те, як проїхати на Угорщину й там добитись нашого прийття. Нашу розмову продовжили ми в готелі, де спинився сам М. Пінтер та його помічник, мадярський старшина, і де вони мали свою канцелярію. Вияснив я собі, що тоді в Угорщині був коаліційний уряд, який складало ліберально-радикальні буржуазні партії та угорські соціал-демократи; міністром торгівлі, яке вислало М. Пінтера, був соц[іал]-дем[ократ] Гарамі²⁹. Тоді я попросив, щоб наш земляк негайно скомунікувався зі своїм міністром та сповістив його, що до Будапешту їде українська дипломатична місія, на чолі з українським соціал-демократом, який просить, мовляв, товариської допомоги щодо зручнішого переїзду по території Угорщини та щодо улаштування цілої місії в Будапешті. На висловлене ним побажання я показав М. Пінтерові наші паспорти з “візою”, яку нам уділив у Києві комендант табору поворотців. Подивившись на наші “візи”, Пінтер закрутив головою, приказуючи: “Это же нехорошо. Што он написал? Вы знаете, што он написал?” Кажу, що не маю поняття, бо написано по мадярськи, а я не розумію тієї мови. “Он же написал, што Вы “красный крест-миссия”. Ай... как он нехорошо написал”. Тут, власне, я й довідався, що наші “візи” були дуже сумнівної цінності і що нашу дипломатичну місію волею коменданта обернено в місію Червоного Хреста. Після наради зі своїм помічником секретарем (сотником генерального штабу) М. Пінтер вирішив, що найкраще буде просто викреслити в наших “візах” слова про місію Червоного Хреста. Це він і доручив зробити сотникові, який акуратно під лінію викреслив ті непотрібні слова в наших “візах”. Робилось це знов же по праву революційного часу. Після цього М. Пінтер побіцяв негайно зробити те, про що я його просив; він доручив зайнятись цим своїй секретареві. Я якось мимоволі звернув увагу на те, що сотник генерального штабу надзвичайно точно й без найменшого заперечування виконував усі накази свого теперішнього шефа: писав під його диктат листи, ходив з дорученнями, занотовував собі різні справи, про які мав нагадати своїй шефові і т. д. Порівнював поведінку цього старшини з поступуванням наших старшин. Думалось, що наші, мабуть, в подібних умовах не виявляли б такої витривалості й дисциплінованості, як цей мадярський з вищою освітою. Видно мадярські старшини уміють виконувати свої обовязки супроти батьківщини в різних умовах іноді, може, й тяжких та понижуючих.

Я ніяк не сподівався, що відповідь із Будапешту наспіє так скоро. Вже другого дня М. Пінтер сповістив нас, що дістав відповідь: нам буде приготовлене помешкання в готелі “Dunapalata”, а на якійсь стації (забув її назву) на нас буде чекати окремий вагон. Це була така чемність і увага до нас, якої трудно було навіть сподіватись.

Я сердечно подякував за цю послугу М. Пінтерові і сотникові. Рішив негайно рушити із Станиславова до Будапешту і став приготувлюватись в дорогу. Тут довелось мені ще раз (і аж до сьогоднішнього дня – слава природі! – останній раз) мати нагоду пізнати вихованість і розуміння своєї компетенції з боку українського військового начальства. Я саме тоді якраз ретельно займався складанням до куврилів своїх річей; тут же сидів один Українець лікар, який відвідував мене під час недуги. Хтось постукав до дверей і в слід за тим до кімнати вступив український старшина. Він подав мені якийсь папір, просив прочитати, розписатись, що я його читав, і вернути йому папір. Читав я і не хотілось вірити, що це могло бути в дійсності. Був це не то наказ, не то загроза, не то... я навіть не знаю, як це слід кваліфікувати. Полковник Ол. Шаповал³⁰, невідомо, з якого власне титулу, бо він тоді був начальником всього тільки західньої групи війська УНР, – написав розпорядження до всіх голів дипломатичних місій, аби вони в найкоротший час виїхали із Станиславова до місць свого призначення. Я не можу, звичайно, пригадати тепер точного тексту того циркулярного наказу, але пригадую, що його зміст був щонайменше недопустимий. Мені особисто дуже не подобалось, що в Станиславові згромадилось стільки місій. Але, яке до того діло якогось воеводи – полк[овникові] Ол. Шаповалові, це просто не вкладалось в моє розуміння взаїмовідносин між цивільною й військовою адміністрацією. Я тоді скваліфікував той крок полк[овника] Ол. Шаповала як прояв великої міри непошани до людей, яких вислано закордон репрезентувати УНР! Вернув той папір старшині, який його приніс, заявивши, що підписувати його не хочу. Старшина почував себе ніяково; говорив, що йому дуже неприємно виконувати те доручення, але він мусить його виконати з службового обов'язку; просив підписатись, бо інакше, мовляв, вийшлоб, що він не виконав наказу свого начальника. Дійсно, подумав я собі, чим винен цей сотник, що має таке мудре начальство, і за що він має відповідати. Поставив і я свій підпис під отим знаменитим “твором”, де вже стояли підписи інших голів місій. Дуже жаль, що не маю того “твору” в себе на руках. Цеж все-таки документ, який заслуговував би на те, щоб його опублікувати. В кожному разі пам'ять про нього у мене зберіглась, і обминути тут мовчанкою той факт сваволі військового чи повного нерозуміння ним меж своєї компетенції я не можу. У моєму дипломатичному паспорті виразно стояло: “Правительство Української Народньої Республіки... військовим та цивільним установам УНР наказує, щоб власникові цього не тільки не чинено ніяких перепон при переїзді, чи проживанню повсюду, але щоби були вжиті заходи для сказання йому всякої допомоги”. Ясно, виразно й категорично. А, отже, полк[овник] Ол. Шаповал рішив собі, що все це “ерунда”, і поступив інакше*.

* Років сім чи вісім пізніше довелось зустрінути колишнього товариша по Богданівському полку Ол. Шаповала на еміграції у Празі. Казав він мені, що

Із Станиславова виїхали 9-го лютого і через Стрий доїхали до пограничної залізничної стації Лавочне. Тут мали пересісти на потяг, що їхав уже на той бік галицько-угорської границі. Старшина галицької армії ревізував наші документи, і на моїм паспорті лишилась, як пам'ять про це, власноручна його помітка: "Доз. пер. гра. 9-II 1919 Сотник Г." Не просто написав: "бачив" чи "видів", а "дозволив" переїхати границу... ergo³¹ міг "не дозволити". Все-таки галицький сотник був без порівняння чемніший за наддніпрянського полковника. По дорозі зі Станиславова до Лавочного я якось не бачив нікого із своїх товаришів дипломатів, але в Лавочному їх було дуже багато. Два вагони майже цілком були зайняті членами українських місій; з трудом примостились ми в одному з тих вагонів. Масовий ісход із рідної землі! Зовнішній вигляд у більшості суто-український і для Європейця не звичний. Військовий аташе при цар-городській місії В. Кедровський, для повного ансамблю, їхав у якійсь навіть для нашого "східньо-європейського" ока незвичній шапці – не то з медведя, не то з собаки. Настрій у всіх сумний, бадьорости не помітно. Їхали дорослі й діти. Везли з собою багато ріжної поклажі: куфри, скрині, пакунки і навіть мішки. Мені дуже незручно було сидіти, бо одна нога була все значно вище, ніж друга: на долівці між лавками лежав мішок муки, яку місія везла з України аж до Атен, передбачаючи, мабуть, можливість голоду в Греції. Хотілось скоріше доїхати до тієї стації в Угорщині, де мали висісти з оцього потягу та сісти до вагону, який так ласкаво мав для нас приготувати угорський уряд. Нарешті таки доїхали до тієї станції, але тут чекало нас гірке розчарування. Післав я свого урядовця довідатись у залізничного начальства, де є приготовлений для нас вагон. Дійсно, його для нас приготували, але поки ми переговорювали з начальником станції, тимчасом царгородський аташе в страшній шапці знайшов той порожній вагон, в який і стали поміщатись усі місії. Ми прийшли останніми, й для нас місця вже не було. Здавалось, що ми порушували закони природи, коли пробували й собі вступити до вагону, бо там було все до послідньої можливости зайняте людьми й річами. Втиснулись і ми якимсь чудом. Про те, щоб сісти в купе, трудно було й думати, бо все було міцно окуповане. Страшенно не люблю я тісноти у вагонах не тільки через те, що це взагалі дуже неприємна річ, але головню тому, що тоді люде виявляють, не соромлячись, найгірші сторони своєї істоти і навіть звичайно тоді в них прокидається звіряча природа. Не кожен тоді може собою володіти. Іноді бореться за місце у вагоні, ніби-то справа йде про життя й смерть. Ріжниця психіки дала себе відчути. Голова місії д[окто]р Дм. Левицький³² був так ласкавий, що улаштував якимсь чудом у своїм купе наших жінок з моїм

той свій наказ він розіслав головам місій по наказу Головного Отамана С. Петлюри. Хоч би навіть було правдою, що С. Петлюра виявив таку безтактність, то все таки дивним є те, що Ол. Шаповал взяв на себе виконання функцій поліцейського відносно послів УНР.

хлопцем. Не варто згадувати всіх подробиць нашої подорожі, в якій сумні моменти й неприємно-вражаючі окремі епізоди переплітались із глибоко-комічними. І сміх, і горе. В моїй пам'яті ота ніч у вагоні, без міри й ладу набитому людьми й речами, ще й досі стоїть якоюсь тяжкою примарою. Ніколи в житті не доводилось мені їхати в таких умовах; але всі ті незручності річ не так важна. Цілу ніч гнітив мій ум отой кошмарний контраст між тим, чим ми ніби-то хотіли бути, й тим, що було з нами в реальній дійсності. Щось глибоко понижуючого було в отім контрасті: висока гідність "посла УНР" і оте сидіння в коридорі вагону, до стелі наповненому речами, на власному своєму куфрі й відчуття постійної небезпеки, що хтось, хто сидить десь вище за тебе, поставить тобі свій брудний чобіт на плече або й на голову. Я благословляв природу, коли ми нарешті висіли на двірці у Будапешті.

Отже, 10-го лютого прибули ми нарешті до місця свого призначення. Умови життя впливають, без сумніву, на настрої людини, і тому, коли після всіх неприємних історій під час подорожі, опинились ми в умовах культурного життя, коли в прекрасному, модерному, європейському готелі "Dunapalata"³³ явилась можливість добре вимитись, почиститись і спочити на добрій постелі, то якось скоро забулись усі ті незручності, неприємності й дикий хаос, які щойно довелось пережити. При виді широкого, величавого, повноводного Дунаю, який протікав коло самого готелю, й прекрасної, великої, королівської палати, яка була якраз проти вікон нашої кімнати на другому боці Дунаю, не хотілось думати про кошмарно-тяжку ніч і про всі минулі пригоди. Треба було починати діяти. Першим ділом було: знайти заступника ЗОУНР сотника Я. Біберовича та довідатись у нього про загальний стан річей і вигляди на можливість визнання угорським урядом нашої місії як представництва УНР. Нічого по суті нового не довелось мені почути від Я. Біберовича; єдине хіба нове й важне в одержаних інформаціях було те, що я довідався про перебування в Будапешті військових представників Антанті, які мали певний вплив на напрям політики угорського уряду. Тут була й залога, складена із військових відділів держав Антанті. Старшим серед антантських військових начальників був французький полк[овник] Вікс³⁴, який ворожо ставився до Українців. Отже треба було виробити певну тактику щодо заходів перед угорським урядом з метою добитись від нього визнання нас. Рішив я ще перед тим, як іти до міністерства закордонних справ, розвідатись про цю справу у соціал-демократів, які входили в коаліційне міністерство, неофіційно в порядку товариської інформації. Для цього рішив я відвідати міністра торгівлі соціал-демократів Е. Гарамі; це було тим більше зручно зробити, що треба було йому подякувати за його послуги. Побачення відбулось у міністерстві торгівлі 12-го лютого. Подякувавши міністрові за його ласкавість та вияснивши йому відносини України до Савітської Росії

і ціль нашого приїзду до Будапешту, запитав я міністра Е. Гарамі про його думку відносно того, яке становище може зайняти до нас уряд Угорщини. Міністр відповів, що на його думку члени уряду соціал-демократи певне, так само як і він особисто, будуть за тим, щоб нашу місію визнати за офіційне заступництво УНР; щодо інших членів уряду, то він припускав, що соціал-демократам удасться схилити їх до прийняття в цьому питанні позиції соціал-демократів. Міністр Гарамі обіцяв тогож таки дня переговорити зі своїми товаришами міністрами, зокрема з міністром закордонних справ, і про наслідки своїх розмов повідомити мене по змозі скоріше. Дійсно, тогож самого дня увечері я дістав повідомлення, що можу явитись в міністерстві закордонних справ і передати там свої документи. Одночасно з цим ужив я заходів, щоб побачитись із провідними особами мадярської соц[іал]-дем[ократичної] партії. Увечері 12-го лютого був у мене редактор центрального органу соц[іал]-дем[ократичної] партії “Népszava” т. Варнай³⁵. Він обіцяв, що газета “Népszava” займе становище сприятливе для нас. Загалом можна сказати, що т[овариш] Варнай, який, до речі, був у полоні в Росії, виявив розуміння нашої справи і особисто ставився до неї з симпатією. Його трохи непокоїло, що Українці воюють з московськими большевиками, яких він уважав тоді за революційну владу, але після нашого з Шрагом пояснення цілої нашої національно-визвольної боротьби, він нібито був заспокоєний тими поясненнями і обіцяв нам свою підтримку; було в кожному разі ясно, що тепер уже т[овариш] Варнай не ставив українську владу на один рівень із контр-революційними владами російських генералів; він тепер уже знав, що й українські соціал-демократи входять в кабінет міністрів і що навіть моя повновасть підписана україн[ським] соц[іал]-дем[ократом] В. Чеховським³⁶.

Не гаючи часу, вже 13-го лютого я (оскільки собі пригадую, разом з М. Шрагом) відвідав міністерство закордонних справ. Прийняв нас заступник кермуючого міністерством граф Чаки³⁷. Українську справу він знав, очевидно, ще з часів Берестейського мира. Зовсім не було потреби давати йому довгих пояснень, бо він був добре зорієнтований; довелось лише подати до його відома події останнього часу й вияснити конструкцію тимчасової верховної влади УНР. На запитання про те, чи уряд Угорщини визнає офіційно УНР і мене як повновласного заступника незалежної української держави і чи відповідно до того признає всі права й привілеї, встановлені міжнародним правом для дипломатичних заступників, граф Чаки відповів, що Угорщина затруднилась би взяти на себе ініціативу щодо визнання незалежної української республіки de jure, але вона визнає її de facto і наслідком цього буде визнавати за нашою місією всі звичайно узнані привілеї дипломатичних заступництв. Мене, як фактичного посланника УНР, прийме тимчасовий президент республіки, про що, мовляв, мене повідомить міністерство писемно.

Я передав графові Чаки свою вірительну грамоту. Через те, що адміністрація готелю, з огляду на існуючі приписи, просила нас оформити справу нашого перебування в тім готелі (здається був установлений якийсь термін для перебування), просив я п[ана] заступника міністра, аби це було зроблено урядово та щоб до нашого розпорядження дано було кілька покоїв у готелі для членів місії й канцелярії. Обіцяно було, що все буде зроблено. На тім перша візита була закінчена.

Другого дня д[окто]р Шульц, який раніше співробітничав у Я. Біберовича, предложив мені свої послуги посередничати в побаченні з д[окто]ром Оскаром Ясі, лідером радикальної партії і бувшим міністром національних справ³⁸. По обіді ми були у нього. Ніяких обітниць д[окто]р О. Ясі, звичайно, не робив, але загалом можна сказати, що до нашої справи він поставився симпатично. Можна було вважати, що й з боку його партії можна було числити на підтримку. Таким чином наша справа ніби-то стояла не погано як в урядових колах, так і в громадських. Треба було чекати закінчення офіційної сторони нашого визнання. Однак треба було познайомити громадянство з нашою справою. Перед відїздом із Києва дали мені в міністерстві закордонних справ текст відозви: "До народів всього світу та їх правительств". Цю відозву дав я перекласти на малярську мову з тим, щоб розіслати її до органів політичних партій та подати до преси. Навожу повний текст цієї відозви, бо, оскільки я знаю, вона серед досі опублікованих матеріялів із історії української революції не була поміщена. Її текст (власне копія) зберіглася у мене випадково серед інших матеріялів. Відозва звучить так:

"ДО НАРОДІВ ВСЬОГО СВІТУ ТА ЇХ ПРАВИТЕЛЬСТВ"

Коли війна віддала зброю в руки народів і військо стало народнім, стара державна влада Росії не могла встояти й упала під ударом революції. Визволилася і Україна від вікового гніту російської держави. Всенародною творчою роботою встановлено було на Україні вільний демократичний лад з Центральною Радою, революційним парламентом, на чолі.

Але молоді паростки демократичної державности на Україні затоплено навалюю безладдя, що насувалось на Україну з Московщини й розпадавшеся фронту, в значній мірі зусиллями агентів германського імперіялізму, які намагались вибити молоду державу з кола своїх супротивників. Безладдям скористувались поводарі германського імперіялізму: силою багнетів примусивши розійтись Центральну Раду, пригнобивши українську демократію, вони віддали владу на Україні в руки російського панства на чолі з російським генералом Скоропадським, який фальшиво прикривався демократичною ідеєю державної самостійности України.

Запанував над народами України важкий гніт російського панства. Карні експедиції катували селянство; робітники страждали

по тюрмах та лагерьх германських. Під ударами Держав Згоди упав германський імперіялізм, ослабла сила його й на Україні.

Одночасно однодушне повстав український народ з зброєю в руках од краю до краю. За місяць, від 15 листопаду до 15 грудня, повстання обняло всю Україну і російсько-германська влада згнула. Волею Народу Україна знов стала вільною, незалежною, демократичною республікою на чолі з Директорією.

Вітаючи міжнародні визвольні сили, що допомогли знищенню германського імперіялістичного гніту на Україні, Директорія від імени Народньої Республіки України приносить братній привіт всім народам світу і їх урядам, бажаючи жити в добрій, дружній згоді з ними. Всі міжнародні зобов'язання, всі вимоги міжнароднього права являються обов'язковими для України, і спадщина бувшої Росії в міжнародніх заступниках (стосунках? *М.Г.*) пропорціонально силам України переходить до останньої.

В момент свого визволення Український Народ, кермуючись високими ідеалами всесвітнього братерства народів, щиро бажаючи мира та розцвіту всім націям, прямуючи до дружби та приязні зі всіма своїми близькими й далекими сусідами, опираючись на принципи самовизначення народів, висловлені президентом великої Американської Республіки Вільсоном, звертається до народів всього світа та до їх Високих Правительств з братнім, щирим привітом і закликком до підтримання добросусідських, дружніх, приязливих зносин з Українським Народом, Українською Народньою Республікою.

Директорія і Правительство Української Народньої Республіки тішаться надією, що цей заклик знайде співчуття у Правительств Народів всього світа, що привіт Українського Народу буде прийнятий усіма народами і що дружні, добросусідські, братерські зносини скоро будуть зав'язані між всіма державами та Українською Народньою Республікою, яка вже готова і зараз відповідно прийняти представників інших Правительств і в свою чергу післати своїх.

У столиці Української Народньої Республіки м. Київі
Року 1918, місяця грудня 28 дня

Директорія Української Народньої Республіки:

Голова Директорії *В. Винниченко*

Члени Директорії: { *С. Петлюра*
Ф. Швець
П. Андрієвський
Л. Макаренко

Голова Ради Міністрів і Міністр Закордонних Справ
В. Чеховський

Не всюди, звичайно, з однаковою зручністю можна було говорити про “германський імперіялізм”, не згадуючи й про “антантський імперіялізм”. З цього боку в Угорщині не було, правда несприятливого настрою для оперування подібною аргументацією, але в засаді подібна позиція була, очевидно, досить хисткою. Однак, з одного боку наведена вгорі відозва дана була мені в мініс-

терстві для її поширення в такому виді, як її ухвалила Директорія, а з другого боку в ній, окрім звичайної для того часу реторики, була важна заява щодо перебрання Україною відповідної частини зобов'язань колишньої російської імперії. Отже я не вважав за можливе ту відозву заховати й її не опубліковувати. Просив я радника нашої місії М. Шрага відвідати особисто редакцію газети “Népszava” і передати їй оту відозву. Скоро після свого від'їзду М. Шраг вернувся стрівожений; виявилось, що він попав у досить неприємне становище, бо якраз у той час малярські комуністи захопили редакцію цієї газети, засіли в ній і відбивались від наступу на них Будапештенської поліції. З обох боків ішла стрілянина. М. Шрага питали, куди й для чого він направляєтся. Отже, його могли, як він припускав, запідозрити в тому, що він є російський комуніст, могли його арештувати, і таким чином він мігби неждано-негадано опинитись “в числї драки”. Боротьба продовжувалась від сестої години вечера до 4 години рано, при чому вбито кількох поліцейських. На другий день їх ховали. Ми тимчасом урядували в канцелярії Я. Біберовича, звідки можна було бачити ці похорони. Властиво це була велика маніфестація проти комуністів і за демократичний уряд та за демократичну республіку. Ніщо, здавалось би, не віщувало можливості наступлення “диктатури пролетаріату” всього лише один місяць пізніше після тієї маніфестації, в якій брали участь десятки тисяч демократичних верств громадянства, в тому числі і робітництва. Одначе, так сталося потім.

20-го лютого мені принесли пакет із малярського (угорського) міністерства закордонних справ. В ньому була офіційна відповідь на питання, піднесені мною при візиті 13-го лютого. Навожу цей документ повним текстом (в перекладі з французького):

“Міністерство Закордонних Справ
Малярської Народної Республіки
9180/1919
К. И. М.

ПАН МИКОЛА ГАЛАГАН
НАДЗВИЧАЙНИЙ ПОСЛАННИК УКРАЇНСЬКОЇ
НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Будапешт

Пане Посланнику!

З приємністю маю честь потвердити одержання вірительної грамоти, якою п. В. Чеховський, міністр Закордонних Справ Української Народної Республіки, акредитував Вас в якості Надзвичайного Посланника при Правительстві Угорської Республіки.

Визнаючи Вас як представника de facto (comme représentant de fait) Української Народної Республіки і запевняючи Вас, що Ви можете числити на мою поміч і підтримку у виконанні Вашого завдання, я застерігаю собі подати свого часу до Вашого відома імя особи, яку я предложу; послати до Київа в якості уповноваженого представника Угорської Республіки, аби там зі свого боку

*Грига Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичайної
дипломатичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

сприяв встановленню дружніх і доброзичливих відносин зі шляхетним українським народом та його Правительством.

В цей час пан Ляйтгеб³⁹ є повірений заступати інтереси угорських громадян на Україні.

Щодо побажань, які Ви заявили графові Чаки під час Вашої візити до Міністерства Закордонних Справ, я постараюсь їх задовольнити в міру можливости. Я буду мати честь повідомити Вас про день і час, які тимчасовий Президент Угорської Республіки призначить для прийняття Вас на авдієнції. В разі, колиб Ви бажали при тому представити Панові Президентові персонал Вашого посольства, я був би Вам вдячний, колиб Ви по змозі скоріше надіслали мені список персоналу Вашої місії. Дозволяю собі додати, що я негайно вжив необхідних заходів, щоб Ваше право перебування в готелі Дунапалата продовжено і щоб адміністрація готелю дала до диспозиції Вашого посольства – як Ви бажаете – помешкання із пяти кімнат.

Застерігаючи собі повідомити Вас остаточно про те, користуюсь нагодою, щоб висловити Вам, пане Надзвичайний Посланнику, запевнення моєї найбільшої пошани.

Будапешт, 13 лютого 1919

Кермуючий Міністерством Закордонних Справ
(*підпис*)

Цей лист одержав я надто пізно, бо вже другого дня, 21-го лютого, увечері я одержав повідомлення про те, що авдієнція у президента Республіки призначена на 22-го лютого. На цей раз зміст паперу був такий:

“Міністерство Закордонних Справ
Мадярської Народньої Республіки.
9251
К. М.

ПАН МИКОЛА ГАЛАГАН
НАДЗВИЧАЙНИЙ ПОСЛАННИК УКРАЇНСЬКОЇ
НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ

Будапешт – готель Дунапалата

Пане Посланнику!

У відповідь на побажання, яке Ви заявили графові Емерикові Чаки перед кількома днями, маю честь Вас повідомити, що пан тимчасовий Президент Угорської Республіки прийме Вас на аудієнції в суботу 22-го лютого в полудне.

Автомобіль Президента приїде за Вами до готелю Дунапалата о год. 11³/₄.

Церемоніал, встановлений для авдієнцій, які уділює п[анам] членам дипломатичного корпусу тимчасовий Президент Угорської Республіки, передбачає, що п.п. члени дипломатичного корпусу при цих авдієнціях одягнені в редінгот⁴⁰.

Прийміть, Пане Посланнику, запевнення моєї найбільшої пошани.

Будапешт, 21 лютого 1919

За кермуючого Міністерством Закордонних Справ
Драше Лайош, державний секретар”.

У мене вже не було часу, щоб ще перед аудієнцією повідомити Міністерство Закордонних Справ про склад нашої місії, і таким чином мати можливість представити Президентові Республіки всіх членів місії. Та, окрім того, ще й інша причина, зовсім прозаїчна стояла тому на перешкоді, а саме та, що ні радник місії Шраг, ні урядовець К[л]ор не мали відповідних одягів. Із Києва відїзжали ми поспішно, так, що там не було їм часу належно екіпуватись, а в Будапешті ще вони не встигли собі справити потрібної для урочистих моментів ноші; тим менше вони могли задовольнити вимоги, які треба було виконати щодо одягу при аудієнції у Президента Республіки. Із нас усіх тільки в мене зберігся ще з передвоєнних часів “редінгот”, в якому треба було явитись на ту аудієнцію. Рішив я, що поїдемо ми разом з Я. Біберовичем. По-перше цим ми нібито відразу маніфестували б ідею “соборности”, а по-друге Біберовичеві не треба було старатись про “редінгот”, бо це парадне убрання цілком заступав йому військовий однострій бувшого австрійського сотника, на якому були українські державно-національні відзнаки. Президент Республіки граф Михайло Каролі⁴¹ приймав нас у королівській палаті. Високий, показний мущина, Президент Республіки був також у “редінготі”. Це, очевидно, мало свідчити про офіційну урочистість акту. Однак, урочиста частина аудієнції тривала недовго: кілька хвилин зайняла моя промова до Президента і також кілька хвилин його промова. Потім усі ми на запрошення Президента посідали й розмова йшла вже без усяких урочистостей на різні політичні теми. З ініціативи гр[аф] М. Каролі були предметом розмови три головні питання: як сильним є большевицький рух; яке становище займає Українська республіка відносно Закарпатської України і нарешті, чи не було б можливим говорити про спільну політику супроти Румунії. Щодо першого питання, то тут Президент Республіки бажав одержати від мене деякі подрібніші інформації та довідатись мою думку, наскільки сильний є большевицький рух і чи може він поширитись за допомогою червоної армії поза межі колишньої російської імперії. Сам гр[аф] М. Каролі висловлював думку, що большевизм має підтримку з боку російських народніх мас і що цей рух є глибоко-народнім рухом, і тому мав би, на його думку, бути сильним. Я не мав змоги перед тим добре зорієнтуватись в обставинах та, зокрема, точно довідатись про відношення провідних політичних кіл супроти московських большевиків і тому відповідав дуже загально. Між іншим сказав, що приклад України ясно показує, що московські большевики грубо порушують право народів улаштувати своє державне життя по своїй волі, що ніяких державних границь большевики не шанують і силою зброї “несуть визволення” всюди туди, куди можуть насильно продертись, і що колиб Україна була переможена в боротьбі, то зовсім не виключено, що слідом за тим, як стерті були державні границі Української Республіки, прийшла б черга на близчі сусідні держави Західньої Європи, в тому

числі й Угорську Республіку*. Я вважав за необхідне зазначити, що правительство УНР бореться з московськими більшовиками не як зі своїми соціяльними ворогами, а як з російськими імперіялістами. Питання про Закарпатську Україну гр[аф] Каролі поставив, як то кажуть, руба: він просто висловив своє переконання, що булоб найкраще, колиб Українське Правительство заявило, що воно визнає Закарпаття інтегральною частиною Угорської Республіки і не підносить питання про його прилучення до України. На це довелося відповісти, що Україна не може відмовити кому б то не було, в тому числі й своїм закарпатським братам, права рішати самим про свою долю. Україна, казав я, не має наміру силою зброї приєднувати до своєї держави етнографічно-українські землі проти волі населення тих земель; однак, проголошення подібне до того, про яке говорив гр. Каролі, підкопувалоб ґрунт у нас самих під ногами, бо й свою державу ми проклямували на основі права на самоозначення. Президент гр[аф] Каролі вказував на історичне право Угорщини щодо Закарпаття; я відповідав, що демократія висуває новий принцип, виразом якого являється 14 пунктів Вільсона⁴². Наприкінці я ще дозволив собі висловити надію, що й угорська демократія, яка тепер прийшла до влади, буде стояти на основі признання за всіма народами права їх на самовизначення, а щодо закарпатських Українців, то не буде противитись тому, щоб вони виявили свою волю в свободному голосуванні; додав, що в тому разі, колиб Закарпатські Українці виявили бажання жити разом з усіма іншими Українцями в одній державі, то Правительство УНР не вважалоб, очевидно, себе в праві відмовитись від своїх братів і не прийняти їх до складу соборної України. На це останнє моє зауваження гр[аф] Каролі нічого зі свого боку не відповів і перейшов до третього питання: про політику відносно Румунії. Тут він також висловлювався доволі ясно і без ніяких затуманювань. Казав, що колиб між Угорщиною й Україною не було спірних питань, то можнаб, на його думку, і навіть треба булоб застановитись над питанням про спільну політику супроти Румунії, яка виявила захватницькі тенденції як відносно угорських земель, так і відносно українських. Навпаки, казав він, колиб Україна йшла у своїй політиці по лінії союзу з Румунією, то це погіршилоб можливість порозуміння з Угорщиною, бо й з Румунією до згоди прийти, очевидно, не можна. Відповідав я зі свого боку, що про союз України з Румунією говорити не приходитьсь і що дійсно супроти неї Україні більше, очевидно, по дорозі з Угорщиною, бо насильне захоплення Румунією українських земель, без сумніву, буде перешкодою до встановлення цілком друж-

* Роля гр[афа] М. Каролі напередодні проголошення в Угорщині “диктатури пролетаріату” і підчас тієї диктатури дає мені підстави думати, що я не помилюся, коли був обережним на авдієнції у колишнього президента Угорської Республіки. Само собою розуміється, що я тоді нічого не знав про можливість того проголошення.

ніх і добрих з нею відносин; казав я накінці, що Україна з великою радістю бачилаб Угорщину в числі тих держав, які сприялиб прилученню до УНР тих частин етнографічної української території, які захопила Румунія і яких населення недвозначно заявило свою волю жити разом з усією українською людністю в одній своїй державі. Власне на цім і кінчилась авдієнція у Президента Угорської Республіки. Отже, тут було інакше, ніж у Румунії: там мене голова держави – румунський король – не приймав, бо я заступав “невизнану” державу; тут мене також визнали за представника УНР *de fait*⁴³, але голова держави – тимчасовий Президент Угорської Республіки – приймав мене на урочистій авдієнції, як члена дипломатичного корпусу. Покищо я міг бути задоволений. І, забігаючи трохи наперед, можу зазначити, що всі пізніші й дуже різного роду угорські правительства ставились до нашої місії, як до дипломатичного заступництва УНР, та завжди мене трактували відповідним способом, не тільки виконуючи супроти мене всі приписи офіційної куртуази, але й не обминаючи різними повідомленнями, які розсилались угорським міністром Закордонних Справ усім іншим дипломатичним заступникам. Навіть за совітської влади на Угорщині вдалось мені зберегти це становище.

В той час на Угорщині було мало заступників держав. Був я з офіційною візитою у австрійського заступника – посланника барона Кнобльока та у чехословацького – д[окто]ра Годжі. З першим довелось бачитись, при чім вияснено, що австрійське посольство в Будапешті буде числитись з тим, що ми будемо видавати українським громадянам наші паспорти, які воно буде визнавати без застереження при видачі віз на в'їзд до Австрії чи переїзд через її територію. Щодо чехословацького заступника, то з д[окто]ром Годжею зустрінутись не довелось, бо сказали в легації, що він уже відїхав до Праги. Як воно було в дійсності – не знаю. Візитну картку в чехословацькій легації все таки залишив, але на неї ніхто не відповів. Австрійський посланник відповів візитою другого дня. Через що так сталось з чехословацькою легацією, трудно мені сказати; не думаю, одначе, щоб тут була звичайна неввічливість.

Познайомився я в Будапешті з одним із нечисленних інтелігентів серед закарпатських Українців д[окто]ром Гядором Стрипським⁴⁴. Він був тоді радником міністерства для справ “Руської Країни”, т[ак] з[ваної] Закарпатської України; рівночасно завідував частиною етнографічного музею, яка відносилась до Підкарпаття. Про те, чому він власне перебував у Будапешті, а не на Підкарпатті, де для нього, без сумніву, знайшлося би досить відповідної праці, оповідав мені д[окто]р Я. Стрипський доволі скомпліковану історію. Я вже не памятаю всіх деталей цієї історії, але пригадую собі, що найголовнішу роль грала в тому справа бібліотеки. Чи так воно все було, як оповідав Стрипський, чи не так, але фактом було те, що із Будапешту він не виїхав. На мене робило все це таке вражіння,

що він взагалі ніколиб звідти не виїхав. Дуже тяжко було зрозуміти, яку в суті речі позицію займав д[окто]р Я. Стрипський в питанні про приналежність Підкарпатської України до тієї чи іншої держави. Вже з давнішого часу був він близький до українського національного руху (студював якийсь час на університеті у Львові, хоч зрештою кінчив малярський університет у Будапешті; був близький до діяльності “Союзу Визволення України” і навіть написав одну видану “Союзом” брошурку); стояв на становищі, що підкарпатські Українці являються галузю українського народу; всі п'ять чи шість діалектів підкарпатської мови вважав він за діалекти мови української і т. д. і т. п. Але скоро тільки справа торкалась питання приналежності до Угорщини чи до України, він це питання або обминав, або висловлювався так, як той Німець, що казав “оба лютше!” Д[окто]р Стрипський був би без усякого сумніву, надзвичайно корисним діячем національного відродження свого народу, колиб він активно взявся за те діло. Але, очевидно, він не рішався стати цілком отверто на таку позицію, на яку стала більшість політичних діячів-Українців з Підкарпаття, і через те його участь у національно-визвольному русі була порівнюючи дуже незначна. Може почасти перешкодою до активності його у визвольній боротьбі підкарпатських Українців була його хронічна хвороба шлунка; але не думаю, щоб це була рішача обставина. Отже, д[окто]р Стрипський фактично не виходив поза межі питань та інтересів історично-фільольогічної науки. Це його привязувало до свого кабінету й бібліотеки, які були в Будапешті. Таким чином і тоді, коли ще “Руська Країна” була при Угорщині, він дав своїй рідній країні дуже малу частину того, що міг би й що мусів би дати, а пізніше, коли Підкарпаття було відірване від Угорщини, й зовсім перестав бути їй безпосереднє корисним. Шкода, розуміється, що так було, але, такий був факт*. Мені все здавалось, коли доводилось говорити з д[окто]ром Я. Стрипським, що подібні до нього люде являються тільки серед дуже й дуже пригнобленого народу: сам народ ще не в силі забезпечити існування й наукову працю людини; отже, коли ця людина сяк чи так знайшла собі серед чужого народу можливість жити й працювати в науці, то це рішає про її дальшу долю; коли ця людина не має сильної волі, то вона лишається там, де має свою хату, бібліотеку й засоби до життя. Це, очевидно, є не вина, а біда.

На початку березня разом з д[окто]ром Стрипським відвідав я міністра для “Руської Країни” д[окто]ра Ореста Сабо. Міністр Сабо був з українського (підкарпатського) роду, очевидно, змадяризованого. (На це вказує й саме його прізвище, бо слово “Сабо” є чисто

* Переказували мені, коли я вже виїхав із Будапешту, що д[окто]р Я. Стрипський зайняв ніби-то вороже до Українців становище. Ручатись, звичайно, за правдивість цього я не можу, але вважаю це за щось неможливе. Україна війну прогала. Бібліотека все була в Будапешті.

мадярське; воно означає “швець”). Д[окто]р О. Сабо не був, на мій погляд, т[ак] зв[аним] “мадяроном”, але був, без сумніву, мадярофілом. Під час моєї візити ми говорили по українськи; власне я говорив по українськи, а він карпаторуським язиком”. Розумів мене міністр доволі добре; лише в окремих випадках, коли чогось не розумів у моїй промові, звертався за допомогою до Стрипського, який відповідне слово чи вираз перекладав міністрові по мадярськи. Сам міністр говорив “по руськи” поганенько. Видно було, що роспоряджав лише тим запасом знання своєї рідної мови, який зберігся в нього ще з дитячих чи юнацьких років. Міністр д[окто]р Сабо ясно й недвозначно висловив свій погляд щодо Закарпатської України. Із його слів виходило, що закарпатські Українці уявляють собою якийсь окремий собі “руський” народець, який ніби-то не почуває себе до Українців ближчим, ніж до інших словянських народів. Мовою своєю цей “без роду племені” народець таксамо відрізняється, по думці міністра, від українського народу; також і деякі побутові особливості, на його думку, свідчили про те саме. В цій частині розмови не довелось мені почути від міністра Сабо якихсь цікавих даних чи оригінальних думок. Можна було думати, що це є для нього справа, якою він раніше ближче не займався. З далеко більшим інтересом слухав я міністра, коли він говорив про те, що Закарпатська Україна економічно звязана з Угорщиною і без цієї останньої існувати не зможе. Він наводив ріжні дані на доказ справедливості свого твердження; було замітно, що в цьому відношенні міністр Сабо роспоряджає більшою кількістю знання, ніж в області мови, культури й етнографії свого народу. На мое запитання, як же собі він конкретно представляє можливість вільного розвитку “руського народу” на Підкарпатті і задоволення його економічних потреб, відповів мені міністр, що форма співжиття вже знайдена в проголошеному “Х законі”⁴⁵, який забезпечує автономію “Руської Країни”. Тут я дозволив собі зауважити, що часто розв’язання якогось питання в теорії не відповідає тому, що переводиться на практику. Я особисто мав досить, ріжних даних про те, як мадярське військо (особливо т[ак] зв[ані] “секлери”) і жандармерія поводитись у “автономній” Руській Країні. Ці зовсім певні матеріяли мав я від д[окто]ра М. Бращайка, який був у Будапешті і заходив до нас, а також від поручника Мих. Бойка, який особисто оповідав про ріжні факти і надсилав мені відповідні матеріяли, в тому числі й автентичні листи місцевих людей з Закарпатської України. Деякі факти із цієї практики “автономії” я навів і перед міністром д[окто]ром Сабо. На це останній відповів, що на початку, мовляв, усе бувають ріжного рода труднощі, які потім в процесі життя усувається. Він знов говорив про те, що “руському” народові Закарпатської України іншого виходу, як співжиття з Угорщиною, нема, бо йому більше нема до кого прилучатись; виходило навіть так, що вже на другому боці Карпат, у Галичині, живе якийсь інший, більше-менше чужий

чи більше менше близький, народ, який зве себе українським. Я вже давніше помітив, що міністр д[окто]р Сабо говорить одним із діалектів “руської” мови, який я прекрасно знав ще з дитинства, бо міністр, так само як і я сам в дитинстві, замість “і” вимовляв “уи”. Отже, я сказав міністрові, що й я умію говорити точнісінько так, як говорить він. На доказ цього я став говорити своїм чернігівським діалектом. Д[окто]р Сабо, видно, зовсім цього не сподівався. Він питав мене, звідки я родом, і коли почув, що я аж зза Києва, із Чернігівщини, то здивувався, як видно було, ще більше. Після невеликої павзи, міністр заявив, “що говорити так, як я з ним говорив, не може людина, яка не знала тієї мови з дитячих років. Він додав, що це справді, на його думку, є доказом того, що ми є собі “руидні брати”. Я це цілком потвердив і зі свого боку заявив, що коли в Закарпатті й на Чернігівщині живуть рідні брати, то трудно сумніватись в тому, що на цілому просторі між тими двома областями (в тому числі й у Галичині) живуть також наші, рідні брати”, значиться, що ми всі є членами одного народу українського. Звернув я між іншим, увагу міністра на той факт, що в малярській мові назва “orosz” читається “орос” ц[еб]т[о] “руський” відноситься в першу чергу до тих “руських”, які живуть на цілому просторі від Закарпаття до Київщини й Чернігівщини. Для тих же, що живуть далі на північ, маляри мають окрему назву “moszka” (читається “моска” ц[еб]т[о] “москаль”). Лише згодом, головно в ріжній офіційній кореспонденції, почали називати словом “orosz” також і Росіян (Великоросів чи Москалів). Отже виходить, що Маляри, так само як і наші предки, ясно відрізняли Українців “руських” від Росіян “Москалів”. Після цього маленького інтермеццо якось нібито змінився і самий тон нашої розмови, яка набрала більше, як б сказав, інтимного характеру. Звичайно, що офіційне становище члена правительства; не дозволяло д[окто]рові Сабо бути зі мною зовсім отвертим, тим більше, що ми бачились перший раз (та й останній, бо він скоро вже зник з політичного обрію). Я не можу тішити себе тим, що переконав д[окто]ра Сабо в помилковості його попередніх міркувань, чи зробив його Українцем, але думаю, що наша розмова до певної міри на нього вплинула. Ми прощались зовсім дружньо.

У Будапешті склад нашої місії дещо змінився. Переговорював я з Яр. Біберовичем щодо приділення його в склад місії. Як я і сподівався, він не схотів зайняти вільного місця секретаря місії; отже довелось мені просити Правительство УНР призначити його другим радником. Я вважав конче необхідним, щоб було ясно зазначене існування лише одної української місії, а не двох окремих. Я Біберович згодився на мою пропозицію бути фактичним радником нашої місії ще до одержання офіційного призначення на цю посаду, на що я вже мав принципову згоду Міністерства Закордонних Справ УНР. Він, дійсно, став нашим радником, однак разом

з тим він продовжував виконувати різні доручення уряду ЗОУНР, про яких характер далеко не завжди мене інформував. Отже, тимчасом органічного злиття в одно заступництво УНР не було, але було вже добре й те, що хоч назовні ми виступали, як єдина українська репрезентація. Я був тієї думки, що з моментом оформлення становища Я. Біберовича справа повного злиття буде остаточно полагоджена. Але сталось інакше.

Коло 10-го березня приїхав до нас наш аташе О. І. Олесь. Просив я його навязати зносини з літературними й журналістичними колами та постаратись про те, щоб українська справа була добре й правдиво освітлена перед малярським громадянством. О. Олесь, здається, вже в самий день свого приїзду до Будапешту знайшов дорогу до тих кол і вже того самого вечера вступив із своїми малярськими товаришами в найтісніші зносини, які, оскільки собі пригадую, перманентне тривали дві доби. Я затрудняюсь сказати, яких результатів досягли наш поет, колиб його перебування в Будапешті та виконання функцій аташе нашої місії тривало довше, ніж це було в дійсності. Пізніше мені особисто довелось пере-свідчитись в тому, що навіть кількадедне перебування Олесь в Будапешті лишило по собі пам'ять серед малярських літератів та журналістів: після відїзду О. Олесь де-хто з них приходив до нашої місії розпитуватись про нашого поета-аташе та при тому висловлювали жаль, що не можуть продовжити з ним зустрічей і приемних розмов. Кілька днів перед переворотом на Угорщині 21 березня, коли була проголошена "диктатура пролетаріату", О. Олесь виїхав до Відня і вже звідти до нас не вернувся, хоч я запевняв, що жадна небезпека йому не загрожує з боку нової влади. Видно, що О. Олесью було досить і свого "рідного" большевизму та не було охоти пізнати ще й "заграничний".

Доволі неясна для мене історія сталась з нашим урядовцем О. К[ло]ром. Він просив мене, щоб я звільнив його з посади урядовця місії та відправив до міністерства закордонних справ, перед яким він, мовляв, мав старатись про якесь інше місце. Само собою, що я його не затримував. Напередодні його відїзду сталась, одначе, несподіванка. Прийшов до мене наш товариш подорожі (отой самий подвійний чи потрійний Бондар), який просив узяти його, бо мовляв, що зїде з глузду, коли лишиться на Україні. Він заявив мені, що покаже в себе в кімнаті (вони жили в одній кімнаті з К[ло]ром у тому ж готелі, де й ми) якийсь компромітуючий К[ло]ра документ. Покликав я М. Шрага, й ми пішли разом дивитись на той документ. Бондар при нас вийняв із куфра О. К[ло]ра лист (не знаю, як він добув ключ від того куфра); лист був адресований на імя Д. З. Мануїльського⁴⁶ з проханням допомогти О. К[ло]рові якомсь улаштуватись на посаді. Під тим листом був підпис жида (здається, він звався Лянгер чи щось подібне), який незадовго перед тим відвідував нашу місію, розпитуючись про можливість дістатись на

Україну, куди він мав їхати нібито в справах, української кооперації (його фотографія з типовим обличчям була поміщена в одному з інформаційних українських видань на німецькій мові за 1919 рік). Вся ця історія виглядала дуже правдоподібною; одно тільки трохи було на заваді: наш доброволець Пінкертон мав нерви не в порядку. В кожному разі про все це попередив я своє міністерство. Чи правда то була, чи містифікація – так і не знаю*. По рекомендації Я. Біберовича прийняв я до складу своєї місії двох Галичан, які перед тим співробітничали у нього. Були це гімназійний професор Ів. Флюнт та молодий чоловік Ів. Стасів. Перший зайняв посаду аташе, а другий посаду урядовця. Обидва вони дуже точно й совісно працювали в місії та були в її чинності дуже корисними робітниками, Ів. Флюнт виїхав на початку 1920 р. до Галичини на посаду гімназійного професора, а Ів. Стасів залишився в місії ще й після того, як я вже склав свої обов'язки голови місії та відїхав з Будапешту. Здається мені, що мій наступник без достатніх причин звільнив пізніше Ів. Стасіва з посади, особливо коли взяти на увагу, що цей останній в тяжкі часи не тільки не покинув праці в місії, хоч не одержував платні, але навіть із своїх скромних збережень платив за помешкання місії. У мене збереглись добрі спогади про проф[есора] І. Флюнта, але ще кращі про Ів. Стасіва, якого я ближче міг пізнати й оцінити його глибоку відданість справі нашої національно-визвольної боротьби. Я з великою приємністю згадую про те, що наші відносини протягом нашої спільної праці у Будапешті не омрачилися ніяким серйозним непорозумінням; я дуже радий, що й до цього часу з Ів. Стасевим я нахожусь в дружніх листових зносинах. Допомігав нам почасти ще й П. Ходаркевич; він був полонений поручник російської армії, родом Білорус. Виконував у нас функції пресового референта; порядно знав малярську й кілька чужих мов**.

Крім дипломатичної місії в Будапешті була ще й військово-санітарна місія, завданням якої було старатись про відправку до до-

* Можливо, що я не вважав би тієї історії з листом за містифікацію, колиб пізніше не трапились дві інші історії. Той же Б[онд]ар заявив мені трохи згодом, що М. Шраг є шпіоном. Якихсь доказів того навести він не міг; говорив, що Шраг тримає себе взагалі підозріло. Я порадив тоді Б[онда]рові звернути увагу на стан свого здоров'я. За якийсь час, одного ранку, коли я ще спав, явився в мене Б[онда]р і зза дверей просив пустити його до кімнати, бо він мав нібито якусь негайну й важну справу до мене. Як тільки я пустив його до прохожої, він упав на коліна й хапаючи мої руки, тремтячим голосом почав просити, щоб я його не губив і не видавав, бо він, мовляв знає, що я є... шпіон. Було видно, що стан Б[онда]ра, дійсно загрозливий. Заспокоїв його, як умів, і примусив його їхати на Україну чи до Галичини, бо залишитись в Будапешті було йому, на мою думку, небезпечно. (Він не знав ніякої чужої мови і це збільшувало стан напруженія). Казали мені пізніше, що на Україні стало йому краще.

** П. Ходаркевич настільки зблизився до Українців, що не прийняв навіть пропозиції білоруського посла у Берліні Л. Цвікевича перейти до білоруської служби. Пізніше Ходаркевич був студентом Подебрадської Академії, яку вже, здається, скінчив і вернувся до дому на Волинь.

му Українців-полонених, які були на Угорщині. На чолі військово-санітарної місії стояв полковник В. Сікевич⁴⁷. Секретарем у нього був д[окто]р Д. Лалков; сам він казав, що родом він є Болгарин з Херсонщини; що його привязувало до Українців, я не знаю, але він, здавалось мені, зовсім щиро пристав до українського руху. Військово-санітарна місія мала свою станицю у військових бараках, де містились бувші полонені перед тим, як їх окремими транспортами відправляли до дому. Комендантом станиці був Галичанин поручник Гамерський; його близькими помічниками по станиці були Ілля Маслоук і Конст. Загорода – теж обидва Галичане. На українській станиці збиралось іноді кілька тисяч людей; поруч була російська станиця, де збиралось, звичайно, ще більше народу.

Коло 15-го березня приїхала до Будапешту галицька торговельна делегація на чолі з С. Вітиком⁴⁸. Хоч голова делегації і деякі її члени відвідували мене й у загальних рисах інформували мене про мету свого приїзду, але, ближче я не мав змоги довідатись, про те, що ця делегація мала купувати чи продавати. І оскільки я міг довідатись, її головною метою було закуплення на Угорщині ріжних військових предметів, потрібних для війни проти Поляків. На це вказує й той факт, що в складі делегатів були старшини, втім числі й інтендантські, свої пертракції галицька делегація провадила без порозуміння з нашою місією, тримаючи звязок постійно лише з одним Біберовичем. Отже – “соборницьких” настроїв ця делегація, в тому числі й бувший голова трудового конгресу С. Вітик, не виявляла, ведучи свою сепаратну лінію. Почуття “соборности” зявлялось у декотрих членів делегації лише тоді, коли треба було їм за нашою допомогою полагоджувати особисті справи. Пригадую, що один делегат (його загальний *habitus* нагадував перебраного в цивільний одяг священика; мав побите віспою обличчя) звернувся до мене з просьбою, щоб місія наша перевела одну його грошеву комбінацію; я змушений був заявити панові торговельному делегатові, що рішуче не можу допустити, аби наша місія робила подібні операції, прикриваючись своїм офіційним становищем. Одного разу навіть ціла делегація змушена була згадати про “соборність”; мабуть правильніше буде сказати, що подумати про це змусили її мадярські урядові чинники. Те, що мені стало відомим, представляється так. Мадярські урядові кола згоджувались, як мені оповідали делегати, продати зброю, але вимагали, щоб Українці формально зреклись усяких претенсій щодо Закарпатської України. Торговельна делегація заявляла, що вона не покликана давати подібних зобовязань. Тоді Мадяри вказали, нібито, на те, що в Будапешті є повновласний заступник України, який мігби таке зобовязання підписати в імені українського правительства. Отже, у вечері до мене прийшли два делегати (*nomina sunt odiosa!*), які почали мене переконувати в тому, що це зобовязання чи якусь таку декларативну заяву я повинен підписати, щоб тим уможливити

торговельній делегації добути потрібні речі. Цього я не зробив. Чи мала якийсь успіх та галицька делегація, я не знаю. Здається її робота була перервана зміною влади на Угорщині, з радянською владою в цій справі переговорювали вже ми, але загально можна сказати, що без особливих успіхів, бо мадярські комуністи з великою підозрілістю ставились до української національно-визвольної боротьби; вони не вірили, що зброя буде вжита проти Поляків, та підозрівали, що вона буде вжита також і проти московської червоної армії. Зі свого становища мадярські більшовики, очевидно, мали рацію, бо вся їхня надія на успіх була звязана з приходом на Угорщину російської червоної армії. Але здається мені, що в дійсності та зброя не булаб обернена проти московської червоної армії. Припускаю, що уряд ЗОУНР просто не дав би тієї зброї “закордонням”; запорукою цього є вся політика уряду ЗОУНР на чолі з Петрушевичем.

Кілька днів перед тим, як проголошена була на Угорщині “диктатура пролетаріату”, зайшов я до кімнати радника М. Шрага, де побачив невідоме мені товариство: дві дами й одного мушину. Вияснилось, що той мушина був не то бувший австро-угорський віце-конзуль, не то торговельний агент у Росії. Він ще не забув говорити по російськи; знав Сибір. Отже цей чоловік говорив, між іншим, що Антанта ставить дуже тяжкі умови мира з Угорщиною, яка їх прийняти не може. Через це серед буржуазних кіл угорського суспільства є такий, мовляв, настрій, що для врятування батьківщини й збереження дотеперішніх державних границь доведеться піти на найбільші жертви. Ті кола, казав він, готові зректись усяких претензій до участі у владі і передати її до рук соціалістів. Припускалось, що однородно - соціялістичну владу з захопленням привитає трудовий люд, який на заклик нової соціялістичної влади буде завзято боронити свою батьківщину; буржуазні кола також, звичайно, стали б уряди оборонців батьківщини під проводом соціялістичної влади. Не все, розуміється, говорилось до кінця; дещо з того мені видавалось дуже проблематичним, або й мало-імовірним, зокрема неправдоподібною видавалась мені готовість буржуазії добровільно уступити владу соціялістам, а не самій спробувати заключити мир з антантськими також буржуазними державами на умовах найбільш сприятливих. Однак, малоімовірне й неправдоподібно дуже скоро стало дійсністю.

20 березня старший військовий представник держав Антанти французький полковник Вікс передав мадярському правительству ноту, в якій ці держави визначали майбутні границі Угорщини приблизно так, як ішла демаркаційна лінія, встановлена при заключенні перемир'я 13 листопада 1918 р. Це означало, що від дотеперішньої державної території Угорщини відтинали значні простори, які малиб бути приділені до трьох сусідніх держав: Румунії, Сербії й Чехословаччини; окрім того й доля частини території, су-

сідньої з Австрією та заселеної Німцями, також була непевна, бо проєктовано прилучити її до Австрії. На цю ноту держав Антанти Мадяри відповіли революцією та рішенням зі зброєю в руках боронити інтегральність Угорської Держави. Правда треба згадати, що в суті речі жодної революції не було, бо президент республіки гр[аф] Мих. Каролі і буржуазна частина кабінету міністрів добровільно склали свої урядові функції, а влада без боротьби перейшла до рук пролетарських партій – соціал-демократичної й комуністичної – та була проголошена диктатура пролетаріату й заведена радянська система.

В готелі “Dunapalata”, де ми жили, містились члени військових місій антантських держав. Увечері 20 березня серед членів цих місій помітна була надзвичайна оживленість і метушня; дехто з них переодягся в цивільний одяг. Тут же містився й п[ан] Ем. Церкович, представник угорського уряду; він підтримував звязок з усіма закордонними місіями в Будапешті. Від нього ми довідалися, що антантські представники готуються до негайного відїзду звязку з важними змінами, які можуть в близкому часі наступити в правительстві Угорщини. Які саме це зміни, про те п[ан] Церкович не сказав. В Будапешті запанувала якась надзвичайна тиша. Серед цієї тиші несподівано над Дунаєм розляглося кілька пострілів із крісів, а потім жоротко заторохкотів кулемет. І знов настала повна мертвечина. Вже по 10-ій год. вечером у мене на столі зазвонив телефон. Коли я обїзвався, то почув знайомий голос М. Пінтера. Він із міністерства повідомляв про новий уряд на Угорщині. Гукав звідти: “товарищ посольник! У нас новое правительство... советское... Товарищ Гарамі уже не будет министром... Он не хочет в советском правительстве. Будут социал-демократы и коммунисты. Беля Кун тоже будет. Тепер у нас слабода!”. І таким рідним, знайомим прозвучало оте слово “слабода!”. Навіть звук “с” звучав як “ш”. На другий день, ц[еб]т[о] 21 березня, ми проснулись уже під новою владою. Всюди, як це було й у нас дома, стало червоно. Слово “vögös” (“вереш” – “червоний”) уживане було в найрізномордніших випадках, так само як і “a proletar diktatura”. На вулицях появились перші відділи “vögös őr” (червоної армії). Виявилось, що між соціал-демократичною партією і комуністами стала згода, на підставі якої соціал-демократи разом з комуністами входили в склад правительства, згодились проголосити “диктатуру пролетаріату” та радянський режим на московський зразок. Про це сповіщено спеціальною радіотелеграмою московський совітський уряд. Напередодні цих подій комуністичні проводирі, в тому числі й головний Беля Кун⁴⁹, сиділи в тюрмі. З ними провадив переговори соц[іал]-дем[ократ] Кунфі (сам він не Мадяр, а Жид); як стало потім відомо, ці пертрактації провадились з відома чи з ініціативи бувшого президента республіки гр[афа] Мих. Каролі, причому тут активну ролю грала і його жінка. Видатніші соціал-демократи, як от лідер партії Бухінгер

і Гарамі⁵⁰, на згоду з комуністами не пішли, але більшість проводирів соц.-дем. партії зробила угоду з арештованими проводирями комуністів. Після цього тих арештованих комуністичних проводирів випущено на волю, і вони стали членами уряду. Головою ради народніх комісарів став соц[іал]-дем[ократ] Гарбаї⁵¹; кожним окремим комісаріятом мала управляти колегія на чолі з комісаром даного ресорту. Із усіх комісарів було 12 соц[іал]-дем[ократів] і 1 комуніст; із членів колегій було 10 соц[іал]-дем[ократів] і 7 комуністів. Комісаром закордонних справ призначено Белю Куна (членами колегії були соц.-дем. Петро Агоштон⁵² і комуніст Ерне Пор⁵³); комісаром “Руської Країни” призначено бувшого її губернатора Авг. Штефана⁵⁴. Назовні життя за нового режиму спочатку мало чим відрізнялось від попереднього. Правда, вже першого дня існування совітського режиму було багато зачинених магазинів; на вулицях багато було людей з червоними повязками. Але все було зовсім не подібне до того, що ми бачили у себе на Україні за большевицької влади: тут буржуї ходили собі вільно; нікого не хапали на вулицях і не водили по вулицях гуртів арештованих; публіка ходила собі у ковнірцях і це, очевидно, нікого не дивувало й за це нікого не переслідували; ніхто не виявляв жаху перед небезпекою попасти в лапи чекістів та бути розстріляним. Загалом радянський режим у Будапешті мав такий характер, що навіть приємно було на це подивитись. Дивним було якось бачити, що всі газети під тими самими назвами, як і раніше, виходили й після проголошення радянської системи та “диктатури пролетаріату”; однак тепер уже писали ці газети цілком інакше, ніж напередодні, бо всі вони були націоналізовані й по редакціях сиділи вже нові люди, призначені до того новою владою.

Я рішив почекати кілька днів, поки члени нової влади ввійдуть у курс справ, і тоді навязати зносини з новою владою. Цілком очевидним було, що трудно було сподіватись доброзичливого відношення до нашої місії з боку нового правительства Угорщини, бо воно ж у своїй першій декларації виразно зайняло становище союзника московської совітської Росії, з якою Україна вела війну. Мій близький співробітник висловлював навіть думку про те, що краще було б нашій місії виїхати з Будапешту. Я ж думав, що це можна зробити завжди, але нашим обов'язком є робити своє діло при всяких обставинах! Тому я був проти виїзду. Ми чекали відповідного часу, щоб офіційно явитись в комісаріяті закордонних справ. Нагода така скоро прийшла і то з приводу події, якої я особисто, признаюсь, цілком не сподівався.

Уночі з 23 на 24 березня, коло 4 год. ранку, почув я стукання до свого помешкання. Не одягаючись, вийшов до прихожої й запитав, хто там є. Почув у відповідь: “Telegram!” Відчинив трохи двері й простяг руку, щоб узяти телеграму. Але раптом двері силою відчинено й на порозі з'явилося двоє цивільних з револьверами й 4–5

вояків з рушницями й бомбами. Всі були оперезані червоними бикдами й повязками. Сів я на ліжко, закрившись ковдрою й чекав, що буде далі. Проснулась стрівожена жінка й наляканий син. Один із несподіваних гостей, які вжили той самий спосіб, що його вживали російські жандарми, коли приходили арештувати чи трусити (вони також говорили зза дверей: “почта!”) щось мені говорив. Я звик, що нічого не розумію по мадярськи, і тому, навіть не дуже прислухаючись до слів свого неприємного гостя, якимось механічно відповідав йому: “Ich verstehe nicht”. Нарешті чую зовсім ясно, що він уже по третє говорить мені по російськи: “Вы арештованны!” Кажу йому: “Понимаю. А Вы кто и по какой причине арештовываете?”. Він назвався комісарем “по русским делам” і додав: “Ваши деньги и документы!”. Заявив я йому, що його поступовання протинне всяким звичайно прийнятим нормам поведження з представниками чужих держав; казав, що колиб новій владі і не подобалось перебування нашої місії у Будапешті, то вона мусила б про те нас повідомити і ми виїхали б з Угорщини; я скваліфікував його поступовання як звичайний напад серед ночі і т. д. Але цей візитер (він був, як видно було по всьому, старшим між усіма іншими нічними візитерами) вимагав у мене грошей і документів місії. Мені було ясно, що це діло російських большевиків. Я нарешті сказав, що противитись шістьом озброєним людям я не в стані і, не підлягаючи силі, видам гроші місії. Вийняв я із куфра 600.000 корон і віддав. Другий цивільний (він був Мадяр) знайшов у шуфляді ще й мої власні гроші і їх також забрав. При цій “нічній оказії” він украв мій кишеньковий револьвер. Домагався я, щоб мені дали потвердження на забрані гроші, але вони мені рішучо відмовили на тій підставі, що завтра, мовляв, усе це буде оформлене. Одержавши гроші, мої візитери якимось зразу забули про документи. Я власне на це почасти й числив, коли віддавав усе до останньої корони. Обидва цивільні були задоволені своєю здобичею й стали більш добродушно балакати. Той, що говорив по російськи, став навіть перепрошувати мою жінку за те, що турбували в ночі, на що від неї одержав відповідь, що це не первина, бо царські жандарми у нас не раз уже робили подібне, – лиш не брали грошей до останньої копійки. Він почав робити з себе “джентльмена” й з усіх забраних у мене грошей милостиво дав жінці 5.000 корон. Мені запропонував одягатись і їхати з ними на станицю, де, мовляв, мене чекають російські й українські полонені. Це вже мені рішучо не подобалось, бо я майже не сумнівався, що ще по дорозі до станиці, яка була за містом, мене “виведуть в росход”. Зробив я контр-пропозицію, щоб вони їхали туди самі без мене, а коли хочуть, щоб я був арештований, то нехай поставлять коло моїх дверей вартового. Після торгів і нарад тих двох цивільних за дверима мого покою, та балачок нарешті таки вони пристали на мою пропозицію, причому навіть не лишили коло дверей вартового, а взяли з мене слово, що до

другої години дня я не вийду нікуди зі своєї кімнати; о другій годині мали прийти за мною, щоб таки повезти на станицю (може для того, щоб там справити суд Лінча). Після цього проводир того нападу пустився зі мною в балачку. Він ще раніше патетично вигукував: “Знаете, что теперь в Венгрии объявлена вторая в мірѣ совѣтская республика!” – “Знаю, кажу – не с луны свалился! Только не вторая, а третья... вторая была так называемая украинская совѣтская республика”. Тепер він уже доводив, що УНР – буржуазна республика, а я її буржуазний заступник; потім казав, що Україна проголосила себе федеративною частиною РСФСР і тому, мовляв, взагалі не може бути окремого заступництва України за кордоном і т. п. На це я йому відповів, що обставини зовсім не є відповідними для того, щоб дебатовати над цим питанням: він зі зброєю в руках вірвався до мене серед ночі, забрав без росписки гроші, стоять у покої озброєні люди, я сиджу без штанів. Згодився говорити з ним на цю тему в умовах, більш відповідних. Спитав я нарешті, як зовуться мої нічні гості. Мадяр-комуніст називався Ковачем, а той, що говорив по російськи, назвав себе Михайловичем. Виявилось, що цей останній до певної міри був навіть “земляком”, бо був він Жидом із Таврійської губернії. Я довідався від “земляка”, що вони були вже перед тим у Біберовича; арештували його і ще дві особи, які у нього працювали; всі арештовані стояли на вулиці коло нашого готелю. Попросив я “земляка”, щоб і тих арештованих пущено додому. Потім виявилось, що у Біберовича забрали коло 2 мільйонів корон, які він забрав із банку, щоб заплатити за куплені набої. Канцелярію нашу запечатали. На станиці Михайлович підбурював проти нас полонених; хотів ділити забрані в нас гроші, але мадярські вояки не допустили до цього, заявивши, що гроші мають піти туди, куди скаже Беля Кун. Цілу ніч вони бродили по місті, шукаючи Белю Куна; на ранок його знайшли й одержали наказ передати гроші до комісаріату закордонних справ.

Додержуючи даного слова, я до другого дня не виходив зранку із готелю, але почав дзвонити по всіх напрямках по телефону. Із комісаріату закордонних справ мені сказали, що гроші є там; що від комісаріату не був даний ніякий наказ про наш арешт; що нічний напад зроблено самочинно безвідповідальними людьми; що я можу себе вважати вільним і можу зірвати печатки на канцелярії та далі урядувати, обіцяли привезти мені гроші. Михайлович приходив ще два рази до мене з вимогою, щоб я їхав з ним на станицю, але я йому заявив, що буду просити комісаріат, аби мене охоронив перед його небажаними й неприємними відвідинами, і він лишив мене в спокої. Ще якийсь час цей авантюрист чи московський агент робив усякі вибрики, але його зрештою сама угорська радянська влада примусила виїхати з Угорщини разом з якоюсь дуже неприємною й підозрілою особою жіночого роду, яку він подавав за свою жінку. О год. 5-ій вечером член комісаріату закор-

донних справ Ерне Пор, права рука Белі Куна, разом з другим своїм товаришем привезли мені гроші в тому самому ручному куфрикові, який забрав у Біберовича Михайлович з компанією. Коли підраховали ми ті гроші, то виявилось, що бракує 200.000 корон, хоч Михайлович запевняв мене, що він узяв тільки всього 200 корон, щоб заплатити візникові. Цю квоту ми з Біберовичем мусіли вважати пропашкою і кожен із нас прийняв половину суми на рахунок своєї місії. Пізніше у тієї жінки, що була з Михайловичем, знайшли за панчохою 60.000 корон, які “помилково” попали не до нас, хоч напевне вони належали нам. Ці гроші через щось опинились у голови “російського червоного хреста” Бермана, який фактично був представником московських большевиків; його Французи були арештували, але після приходу нової влади його звільнено і він грав ролю головного інструктора совітської влади на Угорщині, будучи фактичним послом московської влади. Я домагався, коли довідався про те, що Берман забрав ті гроші, щоб їх нам повернули, але ця справа тяглась так довго, що й сама совітська влада на Угорщині впала, а з нею зник і Берман. Так Берман з Михайловичем трохи заробили на нас*. Обороняючи інтереси своєї місії й домагаючись повернення їй грошей, знайдених за пончохою подруги Михайловича, я на всякий випадок у своїх листах до комісаріату вживав доволі різких виразів і домагався, щоб угорська влада покарала тих, що грабували гроші, і вжила заходів проти тих, що пограбовані гроші переховують. Думав, що ці мої листи збережуться в архівах і при зміні обставин можуть мені стати в пригоді. Пізніше довелось мені переконатися, що я в своїх міркуваннях помилився.

Зовсім неприємна історія з нічним нападом була приводом до того, що я ближче познайомився з керівниками закордонної політики радянської Угорщини. Розуміється, що напасники до цих керівників не належали. Той другий, що привіз разом з Ер. Пором гроші, не був членом колегії комісарів закордонних справ. Він був соціал-демократ і, видно, не належав до числа ентузіастів нового режиму. Оправдання своєї участі в новій владі він бачив у тім, що ця нова влада мала зберегти інтегральність Угорщини; про це він нам багато говорив і подарував нам кілька брошур, в яких трактувалась ця справа та доводилось про необхідність збереження

* Михайлович зі своєю подругою виїхав з Угорщини через Галичину на Україну. Слідом за ним виїхав один галицький старшина, щоб затримати його на терені Галичини. Михайлович уживав усяких заходів, щоб оминати того старшину, бо догадувався, очевидно, про ціль його подорожі. Переборюючи різні перешкоди той старшина таки не дав Михайловичеві змоги втікти, його в Галичині арештували й посадили в тюрму у Станиславові, де він сидів через щось доти, доки із Станиславова не уступили Українці. Поляки, звичайно, Михайловича випустили, а в газеті “Rzeczpospolita” було потім поміщене інтерв'ю з Михайловичем, який заявляв, що українські місії, мовляв, самі в себе покрали гроші, а його безвинно замкнули в тюрму. “Rzeczpospolita” не посоромилась цього надрукувати.

цілості дотеперішньої державної території Угорщини. Загалом слово: “інтегральність” було бойовим гаслом. Про це говорилося і писалось усюди; з цим гаслом виходили на вулицю тисячі демонстрантів. На стінах по цілому місті розліплені були плякати, на яких була намальована територія Угорщини з чотирма відрізними шматками її; на плякатах були погрозливо-бойові написи: “Voulez – vous spatre Alsaces?” або “Nem! nem! soha!” (т. є. “ні! ні! ніколи!”). Справді, виходило так, як говорив раніше той пан, якого я бачив у Шрага. Не большевизм, а піднесений патріотизм!

Переді мною стояло питання про те, що можна булоб зробити корисного для нашої справи в умовах нового режиму в Угорщині. Прийшов я до висновку, що насамперед треба спробувати; чи не пощастилоб якимсь способом за посередництвом і допомогою угорської радянської влади припинити війну між Україною та совітською Росією. Для цього треба було звичайно знайти таку аргументацію, в якій говорилося би не про загальні принципи, права й справедливість чи соціалізм та демократію, а вказувалось би на безпосередні вигоди для Угорщини внаслідок припинення українсько-російської війни. Ідею для відповідної аргументації дала мені перша радіотелеграма, яку Беля Кун надіслав до Москви і в якій уся надія покладалась на поміч звідти. Отже, очевидно, треба було спробувати доказати, що без припинення війни Угорщина не може сподіватись одержати бажану поміч з Москви. З тією метою рішив я відвідати комісаріят закордонних справ. Я вже був знайомий з комісаром Ерне Пором, і направився насамперед до нього*. Ерне Пор не мав належних даних для того, щоб грати кермуючу роль в політиці нової влади. Він був ще молодою людиною, але мав характеричну для своєї нації спритність (він був Жид), так що міг бути добрим підручним, подібно, як і Беля Кун, Ерне Пор був у полоні в Росії; там навчився большевицьких і теорій й практики і разом з іншими присланий був з Москви на Угорщину для роботи в Комуністичному большевицькому дусі. Сам Ерне Пор був завзятим комуністом, але я не помічав у нього тої люти, звірства й людожерства, які були характеричними рисами московських большевиків. Він справляв на мене вражіння доволі доброї й симпатичної людини, навіть нібито лагідної натури; нагадував він мені трохи російських революціонерів, особливо, коли видали йому, мабуть із націоналізованого магазину, якесь непомірне довге пальто не на нього шите з довгими рукавами (він був малого росту); пізніше він робив нам різні більші й менші прислуги і взагалі весь час були

* Ерне Пор, як я пізніше довідався, був родом із Кошиць. Після повалення большевизму на Угорщині і він опинився в Чехословаччині й став її громадянином в рр. 1924-6 він грав знатну ролю в “політбюрі” комуністичної партії Чехословацької Республіки. Лише випадково я довідався про те, що член “політбюра” Ернест Зайдлер є ніхто інший, як Ерне Пор. Із політбюра був видалений за некоректне відношення до записів у бухгалтерійних книжках. Буває!

у нас з ним добрі назверх відносини. Так, отже, кілька днів після нічного нападу пішов я до комісаріату на розмову. Вияснив я перед Пором, що від становища на Україні залежить дальша доля совітської влади на Угорщині і що доки там буде війна, жадна допомога з Москви де прийде бо між Москвою й Будапештом лежить Україна. Мені здається, що моя аргументація і взагалі ціла проблема, яку я поставив перед Пором, зробила на нього вражіння, бо він з великою увагою слухав те, що я говорив, запитував та просив про дальші вияснення і нарешті запитав, щож на мою думку треба зробити для того, щоб на Україні сталось замирення. Відповів, що на мою думку угорська влада мала навіть не радити, а просто вимагати від Москви, аби була негайно припинена війна з Україною. Після цього Е. Пор попросив мене почекати, а сам пішов на пораду з Белею Куном. За якийсь час він вернувся й сказав мені, що Беля Кун просить зайти до нього, бо хоч він й сильно занятий, але піднята мною справа є мовляв, настільки важною, що про неї треба поговорити негайно. Ерне Пор повів мене до салі, де урядував Кун.

Ми йшли розкішними салями королівської палати. У великій залі перед кімнатою, де сидів Б. Кун, товпилась велика кількість всякого народу, мабуть прохачів; в інших кімнатах так само було багато людей. Поводження відвідувачів нагадало мені образи із нашої домашньої революції: забруджено, засмічено й кругом гармидер кожен відвідувач, особливо жінки, хотіли обовязково говорити (так як це було й у нас) з самим комісарем; всі пхались до дверей Куна і нікому іншому не хотіли говорити про свою справу: взагалі Беля Кун був тоді особою, на яку були звернені всі “очі упованія” і разом з тим “гласи вопіючії” про різні вимоги та вислови про різні невдоволення. Не без труду й намагання провів мене Пор крізь цей натовп людей і пропустив до передпокою; двері замкнули й поставили коло них вартового. Із невеликої кімнати-передпокою пройшов я до покою самого Белі Куна. Якось відразу мій погляд довше зупинився на обличчі тієї особи, яка була в той час найбільш популярною в цілій Угорщині. Дуже виразні риси обличчя ясно свідчили про його жидівське походження. Він був чоловік невеликого росту, доволі товстий, з опецькуватою фізіономією, на голові, з коротко стриженим волоссям (видно умний?) був шрам (мабуть слід від биття під час арешту). В поведженні його й у розмові не помітна була властива його нації темпераментність і жвава спритність; натомість його надмірно-товсті губи свідчили про якусь нібито кровожадність і злобну мстивість*. Я знов і перед Куном став викладати, через що на мою думку Угорщина заінтересована в тім, щоб московські большевики припинили війну проти України. Кун відповів мені, що з буржуазною Україною совітська Москва миритись не буде, а треба, мовляв, щоб Україна проголосила себе також

* Всю свою жорстоку мстивість Беля Кун виявив у Крими після того, як була розбита армія Врангеля й Кун був призначений диктатором Криму.

радянською республікою; казав він, звичайно, й про те, що радянська Україна вже навіть існує і що власне Москва не має особливо-го інтересу миритись з буржуазною Директорією, маючи за собою радянський український уряд. Я вказував Кунові на те, що неможна накидати всім країнам тієї самої системи совітів, які існують в Росії; говорив про те, що Україна також шукає відповідних форм державного ладу для забезпечення інтересів трудових мас та що у нас заведено “трудоі ради”⁵⁵. Однак, це все нібито мало впливало на Куна, бо він стояв на своїм. Я собі подумав, що з Куном треба, очевидно, говорити інакше й по змозі різко ставити справу. Сказав йому, що свою розмову з Пором я почав з власної своєї ініціативи і ніякої пропозиції від імені свого уряду я не можу робити, бо на те не уповноважений. Але додав, що розпочав ту розмову через те, що ясно бачу повну безнадійність становища угорської радянської влади в разі, коли буде продовжуватись війна між Україною й Росією; казав, що Українці ще в кожному разі будуть воювати кілька місяців, а за цей час Угорщина буде оточена зі всіх боків і вона сама собою знесилиться й упаде, а тоді їх всіх проводирів постріляють як горобців. На це мені Беля Кун (він умів говорити по російськи, хоч і не зовсім добре, і охоче користувався цією мовою) заявив: “Вы же знаете, товарищ, что я “учебник” Ленина (він хотів, очевидно, сказати: “ученик”). Мы знаем, что идёт социальная революция... нас поддержит пролетарият всего мира”. “А Вы, кажу, знаете, товарищ, что “ошибиться может даже крокодил”. Вы с Лениным тоже можете ошибиться. А тогда, Вы это прекрасно знаете, Вы кончите очень плохо”. Не знаю, з якої саме причини, але після цього Кун став говорити зі мною більш лагідно. Я продовжував свій наступ. Знав я між іншим, що Кун дуже не любить Раковського; рішив використати й цю обставину. Кажу, що дивуюсь тому, як це розумні люди не хочуть зрозуміти того, що не можна на Україні вести такої політики, як її хочуть вести московські большевики. “Вот, кажу, такой умный, образованный человек Раковский”⁵⁶. Я не встиг нічого більше сказати, як мені перебив Кун: “Кто Раковский? Он дурак”. Я став рішучо заперечувати, що Раковский “дурак”; покликувався на людей, які його особисто знали; згадав, що й колишній болгарський посол на Україні проф[есор] І. Шишманов⁵⁷ після побачення з Раковським у Києві хвалив його. Це, видно, дратувало Куна, бо він нервовим голосом вигукував: “Это неправда. Он умный? Я хорошо его знаю. Он дурак”. Бачив я, що “інтернаціональної пролетарської солідарности” у відносинах між проводирями комунізму нема. Кажу Б. Кунові, що виходить ще гірше, бо власне через отого “дурака” головним чином і неможна чи дуже трудно досягти замирення між Україною та Росією, а це окошиться на радянській владі на Угорщині. Кун почав говорити мені, що раніше всі видатні большевики (в тому числі й сам Кун) були проти всякої самостійності України, але тепер, мовляв, Ленін свій погляд змінив

і не є проти; за Леніним змінило свій погляд ще кілька видатних і чільних людей в міжнародньому комуністичному русі (також і Кун); проти української самостійности продовжували бути Троцький⁵⁸, Роза Люксембург⁵⁹ і ще дехто. Я знов додав, що й Раковський проти, як про те свідчить уся його поведінка. Це зауваження знов вивело Куна з рівноваги. Він сказав мені, що про нашу розмову він повідомить Москву, а я висловив надію, що при бажанні совітський московський уряд мігби знайти спосіб порозумітись з українським соціалістичним урядом; притому вказав, що в самій Угорщині комуністи працюють разом з соціал-демократами, бо їх не розділяє на два ворожі табори національне питання. Наприкінці запитав мене Кун, чи нема когось серед Українців, з ким можна було б говорити про самостійну радянську Україну. Я вважав, що буде дуже корисним підтримувати серед угорських правлячих кол інтерес до української проблеми в такій чи іншій її формі й постановці. Відповів Кунові, що є й такі українські самостійники, які стоять за радянський устрій. Він цим надзвичайно зацікавився та просив сказати, хто це такий; я вказав на В. Винниченка⁶⁰. Тоді Беля Кун став розпитувати, де є Винниченко й чи не можна з ним побачитись та поговорити. На це я сказав, що В. Винниченко живе у Відні і що він, мабуть, не відмовиться приїхати до Будапешту, коли за ним хтось поїде до Відня й привезе його окремим потягом. На цім скінчилась моя розмова з Куном.

Здається було це 30 березня, як мені телефонував Е. Пор про те, що за В. Винниченком послано окремий вагон, а другого дня в Будапешт приїхав В. Винниченко разом з Ю. Тищенком-Сірим⁶¹. В. Винниченко, видимо, був здивований такою несподіванкою і не знав і точно, з якої причини його окремо запросили до Будапешту. Поінформував я його про свої розмови з Пором і Куном і запитав про його думку про те, щоб я мав написати урядові УНР з приводу його пертракцій і чи не треба було б порадити урядові зі свого боку вживати заходів до припинення військових акцій. На це В. Винниченко гаряче заявив: “Е, ні! Цього не радьте! Ми тут будемо переговорювати, а вони нехай там б'ються. У балачках з большевиками найкращий аргумент – це зброя, сила, кулак. Як щось виграєм, – тоді якось між собою помиримось”. На другий день зранку мали початись пертракції Винниченка з Куном. В. Винниченко мав іти до комісаріату разом з Ю. Тищенком; вони запропонували й мені піти разом з ними, на що я, звичайно, дуже радо згодився, бо хотів бути в курсі справ та знати про всі обставини переговорів і про умови, які виставляють обі сторони. Повів я Винниченка й Юр. Тищенка до комісаріату й познайомив з Белею Куном. Після розмови між Винниченком і Куном останній запропонував Винниченкові сформулювати свої умови на папері; ці умови Кун мав передати до Москви. Вийшли ми всі три від Куна; нас повели через якісь коридори й кімнати та завели до якоїсь

великої салі, посередині якої стояв маленький столик; біля цього столика В. Винниченко почав писати свої умови. Він сформулював першу й другу точку: потім поклав своє перо й став позіхати, та звертаючись до нас, казав: “Ну, пишть там далі, що там ще треба?” Я сказав, що треба поставити певні умови щодо перебування війська одної держави на території другої держави, бо інакше московські большевики пришлють на радянську Україну своє військо й будуть панами в “самостійній радянській Україні”. В. Винниченко відразу перестав позіхати й потягався: “Так! Так! Це треба! Ну – да! Це треба поставити. Формулуйте”. Я сформулював третю точку умов В. Винниченка; потім сформуловані були ще дві точки. Юр. Тищенко-Сірий переписав ті умови; вони були такі:

1. Признання повної самостійності і суверенності Української Радянської Республіки в етнографічних межах, включаючи Галицьку Україну зі Львовом по лінії Сяну і інші части бущої Австро-Угорщини, населені в більшості Українцями, а також части Бесарабії, Таврії, Донщини, Кубані і Холмщини і пограничні російські губернії з переважаючим українським населенням.

2. До розв'язання в загально-європейському масштабі питання існування соціалістичних республік між уже існуючими, а по мірі повстання і з новими, мусить бути воєнний союз на підставі рівності в правах кожного члена союзу.

3. Війська тої чи другої радянської республіки, котра входить в союз, можуть лишатись на території другої союзної радянської республіки тільки за її згодою.

4. Уряд Української Радянської Республіки складається із незалежних українських соціал-демократів, лівих українських соціалістів]-рев[олюціонерів] і українських комуністів, а також з українських соціалістичних партій, котрі стануть на платформу радянської влади.

5. Кожна з союзних соціалістичних республік зобов'язується давати всіляку необхідну матеріальну поміч другій союзній республіці в обороні її території і боротьбі проти імперіалістичних захватних посягань з боку сусідніх буржуазних держав і в першу чергу проти Антанги, Поляків і Румунів, а також в боротьбі проти внутрішніх контр-революційних виступів, які загрожують існуванню радянської республіки.

Ці свої умови В. Винниченко передав Белі Кунові для передачі до Москви, а сам лишився в Будапешті чекати відповіді на них. В ці дні перебування В. Винниченка у Будапешті влаштовано велику вечерю, на яку запрошено багато ріжних осіб із радянського угорського уряду. Були в тому числі й усі три комісари закордонних справ: П. Агоштон, Б. Кун і Е. Пор. Підчас вечері, звичайно, були промови в яких усі висловлювали надію, що В. Винниченко явиться добрим Генієм миротворцем і що братні народи, визволені з соціальної та національної неволі, будуть жити в союзі й мирі як

вільні з вільними. Я вважав дуже важким те, що на вечері був присутній комісар Петер Агоштон. Із усіх угорських комісарів це був найбільш цікава в усіх відношеннях фігура. Це була високо-інтелегентна людина, професор університету; сам він був соціал-демократ і радянський лад розумів не по большевицько-московському; загалом це був дуже впливовий член рад[янського] уряду Угорщини. Отже, важне було, що й Агоштон поставився з великою увагою до української проблеми; це давало підставу думати, що він так само уважно й серйозно буде ставитись до цієї проблеми, коли в уряді буде обмірковуватись питання про посередництво Угорщини в справі замирення України й Росії. Я сподівався, що перед ним можна буде поставити питання не тільки про союз з проектованою українською національно-радянською республікою, але й про мир Росії з УНР, яка вже існує й воює.

В. Винниченко чекав відповіді більше тижня і, не діждавшись її, вернувся до Відня. Ми умовились, що я буду навідуватись до комісаріату і коли буде якась відповідь, перекажу її Винниченкові. Відповідь одержано не від Леніна, а від Раковського. Це був лист останнього до малярських комуністів. Умови Винниченка були подані до Москви в німецькій мові, причому не названо Винниченка, а сказано, що їх ставить “відомий український письменник (в німецькому тексті стояло слово “Dichter”), який перебуває в Будапешті”*. Отже Раковський писав, що вони догадуються, хто такий є той “поет”, який виставляє подібні умови. Раковський правильно догадувався, що то був В. Винниченко. Ерне Пор дав мені прочитати ті місця в листі Раковського, які відносились до пропозиції Винниченка. Я читав там таке: “поет” є очевидно, Винниченко; відомо, писав Раковський, що Винниченко належить до лівого крила “директоріанської банди”, але він є, мовляв, типовий представник дрібно-буржуазної ідеології, і тому нема ніякої рації не то, що переговорювати з ним про якісь союзи чи вислухувати якісь його пропозиції й умови, а просто не варто взагалі про це балакати. Я бачив по виразу обличчя Е. Пора, що подібної відповіді вони не чекали. З Белею Куном я з цього приводу не говорив, бо з ним взагалі я рідше бачився. Доводилось говорити з кількома Мадярами-комуністами; вони не могли зрозуміти того, як могли в Москві чи в Харкові не прийняти тих умов Винниченка, які кожен із них уважав цілком добрими, правильними, справедливими, необхідними і т. д. і т. п. Ер. Пор, з яким мені взагалі приводилось доволі часто зустрічатись і говорити про різні справи і не раз потім згадував про це й осуджував поступовання Раковського; особливо він виявляв невдоволення, коли становище радянської Угорщини було

* Радіотелеграму перехопила паризька радіостанція і у французьких газетах появилася повний текст умов Винниченка під заголовком: “Потрійний союз совітських республік Російської, Української й Угорської”. Ця радіотелеграма наробила багато шуму.

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

тяжке. Я просив дати мені можливість переказати В. Винниченкові зміст відповіді Раковського. Мене звязали телефонічно з готелем, де жив Винниченко у Відні, і я йому тоді зараз же на свіжу пам'ять точно переказав усе те, що читав у листі Раковського. Коли дійшов я в переказі до того місця, де Раковський характеризував самого Винниченка, то останній перебив мене запитанням: “Що? Що таке писав?” Я повторив і почув роздратований та обурений голос Винниченка: “От скотина. Я так і знав... цеж Раковський... представник дрібно-буржуазної ідеології. Ну й сволочі. Шкода, що починали балакати”. Я уявляв собі, що обличчя у той час Винниченко мав таке, яке він звичайно мав тоді, коли бував щиро й глибоко чимсь обурений. Таким епілогом кінчилась справа “потрійного союзу совітських республік”, яка так занепокоїла Французів і паризьку пресу*.

Відношення совітського уряду Угорщини до нашої місії було загалом лояльне. Після нічного нападу Михайловича коло нас поставлено навіть охоронну варту, але потім її замінено спеціальними плякатами на дверях наших помешкань, в яких комісаріят закордонних справ оголошував, що вступ до нас без окремого дозволу заборонений, а ці, що порушать цю заборону, будуть покарані на підставі революційних законів. Ще 26 березня ми зі Шрагом були в комісаріяті торгівлі й переговорювали в справі дозволу вивезти куплені для Галичини товари (в тому числі й військові речі). При цій нагоді я попросив комісара про дозвіл користуватись прямим дротом для розмов зі Станиславом. Комісар Ракоші дав нам відповідну картку, й якою ми з Біберовичем ходили на центральний телеграф, де він говорив зі Станиславом (з якимсь державним секретарем). Тоді ж і з Станислава повідомляли, що міністр фінансів УНР Кревецький⁶² має намір їхати з транспортом грошей до Відня і питає, чи його пропустять через Угорщину та чи дадуть йому Мадяри військову охорону. Здається, що він переїхав щасливо. Комісар закордонних справ видав усім членам місії спеціальні посвідчення, які дозволяли їм без перешкод ходити і в Будапешті, коли звичайним людям цього не дозволялась. Взагалі і за нового уряду наша місія продовжувала виконувати функції дипломатичного заступництва УНР та обороняла інтереси і своїх

* В III частині “Відродження нації” В. Винниченко згадує про цю історію своїх переговорів, причому подекуди дає інше освітлення окремих моментів, ніж те, яке міг дати кожен той, хто б слідкував тоді за ходом цих пертрактацій. Я стояв дуже близько до цієї справи і маю свої безпосередні враження. Був присутній при всіх головних моментах тих переговорів, і тому мене дещо дивує те, що написано у “Відр[одженні] нації”. Напр[иклад], я не чув заяви Винниченка про те, що він не вірить в успіх своєї акції (написано на стор. 323: “я попередив мадьяр, що не вірю в успіх”). Попередження мусіло бути на початку переговорів; на першій розмові В. Винниченка з Б. Куном я був і такого попередження не чув. Так саме щодо ліквідації Директорії В. Винниченко просив передати урядові УНР, щоб він продовжував воювати, і казав, що потім “якось помиримось”. Чи, може, “помирितись” це й значить “ліквідувати”?

громадян. Це останнє було особливо важним. Річ у тім, що на підставі порозуміння між московським та мадярським урядами всі громадяне обох цих совітських республік користувались підчас свого перебування на території другої республіки відповідними правами, але й несли всі обовязки, т[им] с[амим] ставали власне фактично громадянами тієї республіки, де вони перебували. Отже, на Угорщині російських громадян стали тягти до червоної армії, примусових робіт і т. д. Ми добились того, що тих людей, які мали українські паспорти, трактовано як чужинців, значить, вони були вільні від виконання спеціальних обовязків громадян угорської рад[янської] республіки. Після цього до нас поплипи сотні людей, які бажали перемінити посвідку еспанського конзуляту (Еспанія заступала інтереси Росії в Австро-Угорщині підчас війни) на український паспорт. Це не тільки давало нашій місії багато праці, але й було причиною ріжних неприємностей, бо серед цих людей сказалось багато Жидів, які жили в Угорщині різними спекуляціями, одержавши український паспорт, ці новоявлені громадяне УНР вимагали, щоб місія наша виступала на їх захист, коли угорська влада ловила їх на якихсь недозволених спекуляціях, виселяла за це поза межі своєї держави або на підставі нових законів націоналізувала те чи інше їх майно. Ці наші нові громадяне думали, очевидно, що український паспорт дає їм право не підлягати законам даної держави, були невдоволені, коли в деяких випадках їм у нашій місії поясняли, що поступування органів угорської влади є законним, оскільки на Угорщині видані були нові закони. Один невдоволений “одесист” домагався навіть, щоб йому вернули паспорт “русского” громадянина. Мадярська влада трохи косим оком дивилась на власників українських паспортів, але до своєї червоної армії їх всетаки не змушувала йти.

Якось в кінці квітня Я. Біберович поїхав до Відня, а вернувшись звідти заявив мені, що він дістав від свого уряду уповноваження на окреме заступництво ЗОУНР. Це, звичайно, було льогічним вислідом усієї політики д[окто]ра Петрушевича й Державного Секретаряту ЗОУНР. Однак, сам факт розбиття й назовні ідеї соборности українських земель справив на мене сумне вражіння. Не знаю, чи вживав Біберович якихсь заходів перед рад владою Угорщини, щоб його визнано окремим заступником ЗОУНР, чи за рад[янської] влади він тимчасом не добивався такого визнання. Правда, в бувшому будинкові Австрії на Academia utca він одержав для свого користування (на правах спадкоємця колишньої Австрії) дві кімнати, але я не знаю точно, чи він уже й тоді робив якісь офіційні заяви владі. В кожному разі це було, очевидно, тільки питанням часу.

Познайомився я з комісаром “Руської Країни” Авг. Штефаном. Був попереду з візитом у нього, а потім він зайшов до мене. Здавалось мені, А. Штефан відвідував мене якось нібито конспіративно

і що йому не було б приємно, колиб про цю його візиту знали керуючі комуністичні верхи. Із розмови з комісаром “Руської Країни” й виніс вражіння, що він дуже далекий не тільки до комунізму, але й соціалістом він зовсім не був. Видно було по всьому, що членом рад[янського] уряду Угорщини він став, подібно до декого із соціал-демократів, не для переведення в Угорщині соціальної революції, а з патріотичних міркувань для боротьби за збереження територіальної цілості дотеперішньої угорської держави. Авг. Штефан значно краще, ніж колишній міністр Ор. Сабо, говорив по українськи (звичайно, закарпатським діалектом); мені не доводилось переконувати його, що “ми є брати”, бо це було для нього нібито ясним; всеж таки він заступав такий погляд, що Закарпатська Україна звязана інтересами свого існування з Угорщиною і малаб лишитись в її складі, як автономна область.

Протягом всього тільки одного місяця існування рад[янського] ладу внутрішнє становище Угорщини значно змінилось на гірше; таксамо й становище на фронті сильно погіршало. Соціал-демократи, бажаючи врятувати свою батьківщину та обстояти “інтегральність”, стали на очевидно хибний шлях, коли утворили “компроміс” з комуністами. Фактично цей компроміс привів до того, що домінуючу роллю стала грати чисельно незначна комуністична партія, а велика масова партія соціал-демократів опинилась на становищі помічного чинника в комуністичних експериментуваннях. Пізніше обидві ці партії злились навіть в одну, прибравши утраквістичну назву “соціалістично-комуністичної робітничої партії”. Взятий соціал-демократами курс був для них явнозгубливим*. Під впливом комуністів угорський світський уряд пішов шляхом сліпого уподібнювання до московського зразку “розроблення революцій”. Це уподібнювання доходило до того, що навіть у подробицях і дрібницях здійснювано було все те, що “учебники” Леніна з Москви. Навіть одяга угорських чекістів була пошита на зразок московських чекістів, причому на основі мабуть, принципу взаємності функції чекістів на Угорщині виконували Росіяне (головно російські Жиди); так само й “революційні ударні баталіони” були складані із російських полонених, в той час, як у Росії вони склались із Мадярів. Коли доводилось бувати в т[ак] зв[аному] “Совітському Домі” (великий прекрасний готель Hungaria над Дунаєм), то все можна було бачити коло самого будинку та у вестибулі знайомі риси “земляків”, які були одягнені в шкур'яні куртки чекістів, та чути, як вони говорили між собою по російськи. Взагалі велика участь Жидів в органах совітської влади викликала невдоволення;

* 1919 р. у Відні вийшла книжка під назвою: “Entstehung Zusammenbruch der ungarischen Räterdiktatur”. Автора її не зазначено, але він сам пише, що належав до кермуючих людей угорської соц[іал]-дем[ократичної] партії. Про компроміс з комуністами (стор. 12) він пише: “Більшість провідників партії була переконана в тому, що цей крок є самогубливим кроком”. Одначе тільки дехто із провідників (Бухінгер, Гарамі) не схотіли співпрацювати з Б. Куном.

навіть комуністи Мадяри не ховали цього. Один із таких доволі визначних комуністів, який жив у тому самому готелі, де жили й ми, і з яким доводилось зустрічатись, говорив мені, що він вважає за велику тактичну помилку те, що серед кермуючих людей занадто багато Жидів, бо це не сприяє популярності й авторитетності совітської влади серед широких верств населення. Угорська совітська влада попала під кермування Москви, від якої, до тогож вона сподівалась дістати мілітарну поміч. Можливо, та навіть цілком правдоподібно, що соціал-демократи, творячи бльок з комуністами, не мали на увазі робити большевицьких експериментів. Але вони їх почали робити: були соціалізовані фабрики, торговельні підприємства, доми і т. д. Наслідком такої радянської зміни господарських і правних відносин, у продукції й обміні почалась велика криза. Буржуазні верстви побачили, що вони сильно помилились у своїх розрахунках, коли сподівались, що нова влада обмежиться тільки обороною батьківщини і не буде ламати дотеперішніх соціально-економічних відносин у краю. Так само й селянство зайняло становище опозиції супроти нової влади; воно бойкотувало Будапешт і не привозило туди продуктів. У столиці радянської Угорщини почався голод; навіть ті, що мали гроші, не могли добути продуктів; за шматок поганого мяса зводились цілі бої, а потім і зовсім його вже не можна було добути; хліба й інших продуктів або не було зовсім, або було дуже мало. Коло двох місяців ми там справді голодували. По вулицях стали ходити демонстрації; жінки з дітьми на руках масами йшли й голосно гукали: “kenyar! kenyar!” (хліба! хліба!).

Все це відбивалось на настрої армії, що обороняла границі Угорщини перед наступом військ трьох сусідніх держав. Армія почала стихійно розвалюватись, а деякі частини перейшли навіть на бік білої армії, яка формувалась на території, занятій Румунами. Єдиною більше-менше боездатною частиною армії була дивізія т. зв. “секлерів”, яка однак була настроена цілком вороже до радянської влади і воювала тільки через те, що хотіла розбити румунську армію та відібрати назад ті землі, де були родини, майно й господарство “секлерів”. Зрештою й ця дивізія, бачучи себе покиненою, перестала битись. Чеська й румунська армії почали наступ і знов заняли недавно відбиті місцевості. Становище влади було zagrożене дуже серйозно. Навіть більш завзяті комуністи вважали справу майже безнадійною. До мене зовсім несподівано прийшов 30 квітня Ерне Пор. Він доволі отверто змалював тодішнє становище і казав, що можливо радянському урядові доведеться тікати з Угорщини. При тому він додав, що цей уряд за якийсь час знов вернеться за допомогою російської червоної армії. Знов виринуло питання, як це може статись, коли Україна воює проти Росії. Тоді Е. Пор сказав, що в разі, коли б довелось тікати з Угорщини, він хотів би особисто поїхати до місця осідку українського правительства і там перего-

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

ворювати про мир з Росією. Я сказав, що правительтво наше є в Рівному і що на чолі його стоїть соц[іал]-дем[ократ] Мартос; радив Порові, не гаючи часу, летіти туди аеропланом. Мою раду Пор узяв на увагу і просив, йому та ще трьом його товаришам допомогти вибратись із Угорщини вразі, колиб їм довелось тікати. Ще не час писати про те, як і що саме зроблено, але прохання Ерне Пору задоволене, при чому він ще раз підтвердив свій намір побувати у Рівному. Підчас цієї нашої розмови звернувся до мене Пор з другим проханням, а саме: він просив мене, вразі, якщо доведеться їм тікати, згодитись узяти на переховок якісь величезні суми грошей, які я мавби вернути, колиб знов вернулась радянська влада. Ця несподівана просьба мене сильно здивувала: спитав я, чому він власне звертається з цим до мене? Ерне Пор на це мені просто відповів: "Нам нужно сберечь эти деньги на тот случай, когда мы снова придем к власти. Нам некому передать деньги. Вам мы верим, и потому Вас просим их у себя сохранить". Відповів я йому, що ще може й не доведеться їм тікати. Взагалі Пор при цій своїй нежданній візиті був якось особливо настроений і говорив чимало про всякі цікаві справи, про які він, мабуть, не говорив би зі мною в інших обставинах. Тут, між іншим, впавши, мабуть, в настрій отвертости, оповів мені, що радник нашої місії М. Шраг приходив якось до них з пропозицією своїх послуг бути комісаром "Руської Країни". Як говорив Пор, вони послуг Шрага не прийняли, бо йому не довіряли з тої причини, що він є [соціал]-р[еволюціонер]. "Вот, казал він, русские лѣвые [соціал]-р[еволюционеры] тоже работали с коммунистами, а потом подняли в Москвѣ возстаніе. Шрагу мы не вѣрим", продовжуючи цю розмову, Пор запитав мене, чи не згодився б я стати на чолі комісаріату "Руської Країни". Казав, що радянський уряд Угорщини ужие героїчних заходів, щоб урятувати ситуацію. Отже, коли наслідком тих заходів становище на фронті зліпшиться, то треба буде повести інтенсивну працю в "Руській Країні". Місцевих людей, здатних до кермування, там нема мовляв, серед робітничих і селянських Мас; так само нема їх і серед місцевих соціялістів та комуністів, і це спонукає шукати комісарів серед Українців. Це була друга велика несподіванка для мене. Я не думав, щоб Пор говорив те сам за себе й з власної своєї ініціятиви; припускав, що за цією несподіваною пропозицією мусить критись якась комбінація, в якій головною пружиною є Беля Кун. Яка і могла чути у нього ціль, того я не міг собі зміркувати. Отже, довелось мені обмежитись тимчасовою балачкою на загальну тему про необхідність національного й культурного піднесення Русинів та заявою про те, що на становищі представника УНР також, на мою думку, можу бути корисним для справи соціального й національного визволення рїжних віток українського народу.

В кінці квітня, як це видно було із слів Ер. Пору, внутрішнє й зовнішнє становище радянської Угорщини було надзвичайно загроз-

ливим. Це, звичайно, відповідно відбивалось і на громадських настроях; в одних викликало тривогу за будучину, а в других надію на повалення радянської влади. Не зважаючи на все це, уряд готувався до святкування 1 травня. І треба сказати, що це свято пройшло надзвичайно урочисто й з великим піднесенням. Цілий Будапешт був чудесно й художньо прикрашений; кілька сот тисяч людей ішло в поході з великим числом оркестр музики; увечері була чудова ілюмінація і т. д. Загалом свято справлено виїмково гарно й парадно. Ніколи нічого подібного не доводилось мені бачити. Другого дня після свята 1 травня були вжиті ці героїчні заходи для врахування положення, про які натякав у розмові зі мною Пор. Рада робочих депутатів постановила покликати робітництво до зброї. У відповідь на це робітники величезними масами зголосились до послуг урядові й, кидаючи все, йшли в ряди народної армії. Протягом кількох днів у самому лише Будапешті до зброї стало кілька десятків тисяч робітників; так само й по інших містахголосились усі робітники, які здатні були носити зброю. Здвиг був настільки могутній, що навіть цілком сторонню людину він глибоко захоплював. На чолі армії формально стояв комісар (соц[іал]-дем[ократ]) Гавбрі, але фактично кермував нею полковник генерального штабу Штротфельд. Ця нова народня армія кинулась на своїх ворогів і в короткий час досягла великих успіхів. Само собою розуміється, що міжнародні “комбінації” також грали в тому не останню роль: в Будапешті появилась італійська місія, а на фронті з боку мадярської армії опинились великого калібру італійські гармати, які нібито мали бути післані до Польщі. Так чи інакше мадярська армія прогнала Румунів за ріку Тису і наносила тяжкі удари Чехам. Майже ціла Словаччина була вже занята Мадярами; так само була звільнена від чужого війська “Руська Країна”. Проголошено радянські республіки Словацьку й Русько-Країнську; мій знайомий Ерне Пор став комісарем закордонних справ Словацької Радянської Республіки. Успіхи мадярської армії були такі великі й вони з такою швидкістю йшли один за другим, що це сильно стрівожило держави Антанти. 13-го червня Клемансо прислав угорському правительству телеграму з вимогою припинити військові акції проти Чехії й Румунії з погрозою вжити відповідних заходів у разі продовження наступу угорської армії. У відповідь на цю телеграму Беля Кун заявляв свою згоду зійтись з державами Антанти на конференцію, наводив аргументи для оправдання поступовання угорської влади супроти своїх сусідів, але разом з тим заявляв, що радянсько-угорське правительтво не стоїть на становищі “територіяльної недільности Угорщини”. Цією своєю відповіддю Беля Кун остаточно підірвав ґрунт під ногами у тих, що, добровільно віддаючи владу до рук представників робітничої кляси, сподівались зберегти територіяльну цілість колишньої Угорщини. Це ще збільшило число противників радянської влади. Незабаром ті противники виявили себе активною чинністю.

Я стояв на становищі, що при всяких обставинах ми мусимо робити своє діло; коли не можна робити чогось іншого, то треба вести хоч пропаганду української справи. В умовах “диктатури пролетаріату” й удержавлення всієї преси робити це було, звичайно, доволі тяжко, але всетаки робити треба було, приноровлюючись до обставин. В Будапешті за часів радянської влади видавано комуністичні газети на всіх європейських мовах. Отже, виринула ідея, щоб під покровом комуністичної української газети вести українську пропаганду. Серед Українців ще раніше з'явилися два “комуністи”. Були це два Галичани, які служили при українській станиці. Один був собі вояк із селян, а другий, здається, моряк австрійської флотії. Вони в перших днях рад[янської] влади змінили були своє відношення до нашої й військово-санітарної місії; стали якось ко-со на них дивитись і говорили всякі “революційні” слова на адресу тих “буржуазних” місій. Після моєї розмови з ними вони значно злагіднили тон і визнали необхідність боротись не тільки за соціяльне, але й національне визволення всіх поневолених народів. Отже цим двом прозелітам комунізму і пропонується на обміркування ідею заснування в Будапешті української газети, в якій вони мали б боронити українську справу в “комуністичній інтернаціональній родині”. Обидва прозеліти були людьми грамотними, але з журналістикою чи газетярством ніколи нічого спільного не мали. Їм обіцяна була допомога в цьому відношенні, аби вони тільки згодились бути редакторами проєктованої газети. Десь коло 20 квітня приїхав до Будапешту Микита Шаповал⁶³, якого Державний Секретаріят за якусь історію випровадив за межі Галичини. Він аж надто захопився “соціалістичною революцією” на Угорщині. Своє захоплення він висловив у бесіді із співробітником газети “Pester Lloyd”, де й була поміщена ця бесіда з Шаповалом, в якій він дуже вихваляв радянський лад. Так само й наш радник М. Шраг цілком, видно, серйозно думав, що почалась світова соціяльна революція; він також перецінював значіння подій на Угорщині. Алеж, кінець кінців, обидва вони ніби-то не уступали з позицій національно-визвольної української боротьби. Отож й вони приєднались до думки про видання української газети.

Скоро потім згадані прозеліти М[аслюк] і З[агоро]да і одержали відповідні засоби й приступили до видання в Будапешті свого тижневика “Червона Україна”, “Органу Української Комуністичної Групи”. Тижневик “Червона Україна” почав виходити 24 травня 1919 р.; всього вийшло 7 чисел. Із цих семи чисел перші чотири своїм змістом відрізнялися від останніх трьох чисел. Пояснюється це тим, що перші чотири числа зредаговані за допомогою “сторонніх” людей. Дві статті, поміщені в ч. 4. “Авантюра чи трагедія” та “Дорога до порозуміння” викликали величезне непорозуміння в “інтернаціональній комуністичній родині” на Рожа-утца в Будапешті. Попереду, мабуть, на “Червону Україну” мало звертали уваги, так що її

редактори пускали, як вони самі казали, статті “сторонніх людей”. Але після виходу четвертого числа обох редакторів поставили під суд; проте покарали їх не дуже то суворо, зважаючи на їх очевидну недосвідченість у редагуванні газети. Після двохтижневої перерви “Червона Україна” стала вже виходити під доглядом двох більш досвідчених комуністів: одного Поляка й одного російського Жида. Оскільки мені довелося чути думку про “Червону Україну” людей, які були дуже далекі до комунізму, то можна було зробити висновок, що ця українська газета в Будапешті робила своє діло. У багатьох Українців я бачив її в руках, причому не раз прийшлося чути похвалу на адресу її “редакторів” за те, що вони і в тих умовах працювали всеж таки на користь української справи.

В нашій місії зродилась думка заснувати легальне товариство, для піднесення культурного рівня й національно-української свідомости серед українського населення. Це завдання проектувалось здійснити за допомогою Т[оварист]ва “Просвіта”, членами якого малиб бути не тільки “Русини” з Закарпаття, але й Українці з усіх інших земель. Після відповідних заходів удалось дістати згоду народнього комісара Авг. Штефана підтримати цю ідею в урядових кругах та сприяти тому, щоб статут Т[оварист]ва “Просвіта” затверджено. Більше того, А. Штефан згодився бути особисто членом Т[оварист]ва. Окрім нього свою згоду бути членами-фундаторами “Просвіти” дали ще два “Русини” – Д[окто]р Г. Стрипський і Д[окто]р Ев. Підгаецький⁶⁴. Інші фундатори – це були співробітники дипломатичної та військово-санітарної місії – Наддніпрянці й Наддністрияни. Фундатори “Просвіти” в числі 13 осіб відбули в помешканні нашої місії установчі збори, з участю народнього комісара Штефана. Т[оварист]во намітило дуже широкий плян діяльності.

Оригінал прийнятого статута “Русько-українського Т[оварист]ва “Просвіта” підписали: Августин Штефан, Д[окто]р Гіядор Стрипський, М. Шаповал, Мик. Шраг, В. Сікевич, Іван Флюнт, Д[окто]р Данило Лалків, Олександр Бачинський, Іван Стасів, Остап Гамерський, Володимир Ульванський і Д[окто]р Євген Підгаецький. Та розвиток подій на Угорщині став на перешкоді здійсненню прокованого пляну культурно-національної та й громадсько-політичної праці серед закарпатських “Русинів”. Зрештою я особисто сумнівався, щоб мадярський радянський уряд взагалі легалізував діяльність національно-української “Просвіти”.

Булоб, на мою думку, дуже інтересним, колиб хтось докладніше зайнявся закарпатсько-українською журналістикою. З тих часів я не маю потрібних даних, щоб освітлити цю справу хочби в загальних рисах. Однак, деякі матеріали з доби 1919 р. випадково в мене збереглись і вони дають змогу пригадати дещо про періодичні видання “Руської Країни”. В Ужгороді виходила тижнева газета “Руська Країна”, яка з початку 1919 року зазначала “Годь изданія XX. Газета ця була органом о[тця] Авг. Волошина⁶⁵; вона льо-

яльно ставилась до угорської держави, але обстоювала право “руського” народу на свою культуру і мову. Для характеристики способу писання наведу тут маленький уривок із передової статті “Руської Країни” з дня 5 лютого 1919 р., т[о] е[сть] вже після революції в Австро-Угорщині. Стаття носила назву “Свобода” і трактувала питання про те, як треба розуміти свободу і як нею слід користуватись, причому аргументація походила головню із святого письма та від Божої волі. Наприкінці статті писалось: “...хотяй таже земля не есть райомъ для челоѡѡка, но опячь однако отъ нас зависить, что-бы не сталася для насъ пекломъ черезъ злое употребленіе свободы, ибо красти, забивати, гнѡѡватися, грѣшити противъ Бога ѡ ближнього, нападovati на церков истину ѡ слугоѡѡ Божіихъ, то свобода дѡволска есть, то робить сатаны ѡ слуги его, христїанска же свобода есть: добро творити ѡ законам повиноватися... Братя русины, сія христїанска свобода должна запановати между нами ѡ вкоренитися во громадах наших, дѡволску же свободу выверечи ѡ выкырати треба изъ нашой руськой країны, бо дѡволска свобода лише ганьбу намъ приносить перед другими честными народа-ми и во бѣду ѡ пропасть бы насъ повели, отъ чего “сохрани насъ Боже твоею благодатїю”. В томуж самому числі Ирней Легеза у своїй статті “Мысли о будучности Руськой Країны” пише таке: “Кто забывъ руську бесѣду, хоть якъ теперъ указуеся русиномъ”, якъ фарисей, тотъ не може быти искреннимъ вождьомъ, бо сердце его не руськое, народъ знае тыхъ вождовъ, котрѣ за часовъ гнета робили для него, котрѣ писали въ руськѣ новинки, издавали учебники ѡ молитвенники, котрѣ заложили кредитну кассу ѡ торговлю, котрѣ всягды защищали русина. Нынѣ, когда чиновники поставляютъ, внимайте панове Руськоѡ Країны, виберайте такихъ, котрыхъ не сан, но чувство веде до Руськой Країны”. Газета ця іноді дуже в різких висловах виступала проти всяких насильств мадярської адміністрації, зокрема боронила учасників зїзду представників Закарпатської України, який відбувся 21 січня 1919 р. в Густі і в якому, між іншим, брав участь і редактор “Рус[ької] Кр[аїни]” о[тець] В. Желтвай.

В травні міс[яці] почала виходити в Будапешті газета “Ruszka-Krajna” – як орган народнього комісарїату “Руської Країни” і центральний орган “руської соціалїстичної партїї”. Видавалася вона мадярською мовою і, в дійсности, лише по назві своїй мала нібито щось спільне з “Руською Країною”.

В середині квітня в Мукачеві стала виходити “Руська Правда”. Це також було урядово-совітське видання, але “руською” мовою. Перші чотири числа вийшли в Мукачеві, а пяте вийшло вже в Будапешті (мало появитись в червні, але в тому числі було стільки помилок, що його затримано ѡ видано другим виданням лише 14 червня). Видання перенесено сюди через те, що “Руську Країну” вже займали чеські ѡ румунські війська. “Руська Правда” виходила з підзаголов-

ком “политична тиждньова газета”. Газета ця видавалася також “язичієм”, як і “Руська Краина” Волошина; вона була писана плутаним правописом, хоч самже комісар Штефан видав був декрет про заведення нової транскрипції без “ъ” та з уживанням українських “ї”, “і”, “є”, “г”. У двох числах газети (ч. 2 з 19 квітня і ч. 4 з 3 травня) поміщена була, між іншим, стаття під назвою: “Українцы: неприятель наші”. Стаття була звернена головно проти братів Брацайків. “Братя Брацайкови – писала газета – собрали много тысячъ коронъ одъ зведеныхъ людей. Еденъ Брацайко бивъ касѣромъ сихъ грошей. Сесь панъ ганьбився ожъ онъ е русиномъ, зато прозвище свое змадярізовавъ на Байора. Сесь Юлій Байор-Брацайко бивъ фишкаликомъ (адвокатом,) у Хустѣ, обфалшивъ урядное письмо” і т. д. в цьому дусі. Переходячи від справ льокальних до загальноукраїнських, газета писала далі: “У великой Україні вже е народна влада, бо тамъ большевизмъ высвободивъ уже украинський народъ помочію Россяновъ. На куртый часъ протиставить ся лише у Галичинѣ націонализмъ, што го купили великі пани й богачі. Такъ якъ соединимеся и мы съ Россійскимъ роботничимъ народомъ, такъ соединимеся й мы съ украинскими братьями. Но соединимеся й изъ цѣлымъ світомъ. Чекайте еще братья! Якъ великоруські братя высвободять бѣдныхъ галицькихъ украинцевъ, соединимеся съ ними, а не с тыми, што хотять съ украинського народа кожу здерти”. Але фігури братів Брацайків, видно, не дають спокою авторові статті, бо він знову вертається до них і пише: “До теперъ нѣмо терпілисме газдоване й шахрайства братей Брацайковыхъ, бо мы й самі были немочными. До теперъ и в Руськой Краинѣ пановали надъ народомъ буржоазіе и други великі паны, але одъ теперъ вже не будеме терпіти, штобы они и надале давили наші народъ”. І автор на кінці своєї статті на адресу їх посилає загрозу: “Съ силовъ диктатуры лусниме на неприятелѣ народа и вшиткихъ поставиме идѣ революційному садови”. Видно, що автор цієї статті хотів під формою “революційного” виступу перевести звичайну інтригу проти Брацайків чи помститись за їхню українську політику, знаючи, що їм трудно буде боронитись. Продовженням “Руської Правди” була “Русько-Країнська Правда”, якої вийшло тільки два подвійних числа (ч. 6–7 з 28 червня і 8–9 з 3 липня). Сам підзаголовок цього видання: “просвітно-політична тижнева газета” вказував на зміну характеру того видання. У двох останніх подвійних числах “Русько-Країнської Правди” ясно помітний вплив д[окто]ра Г. Стрипського, який дуже інтенсивно використовував цей орган комісаріату для культурно-освітніх цілей. Помітна була його близка участь у виданні також і в тому, що мова її стала значно кращою.

Загалом можна сказати, що поза “Революційною” фразеологією комісаріят “Руської Країни” доволі енергійно працював для культурного й економічного піднесення своєї країни. Між іншим, на історично-філософському факультеті Будапештського

університету засновано катедру “руського язика”. З професором на цій кафедрі д[окто]ром Ал. Бонкалом довелось мені познайомитись. Само собою, що тодішні умови примушували його бути цілком лояльним до совітської влади. Із розмови з ним я бачив, що він не плутається “між трьома соснами” і зовсім ясно й точно відрізняє терміни “руський”, “руській” і “російський”. Студіював він, між іншим, також і в Петербурзі; знав російську й українську мови і прекрасно знав різницю між ними. Проф[есор] А. Бонкало оголосив був курс української граматики. Ми подарували проф[есору] Бонкалові деякі новіші видання щодо української справи, але не могли, на жаль, добути для нього інших матеріалів та наукових праць, які він потребував для своїх викладів і студій.

Глибоке вражіння зробив на мене концерт, який улаштував “русько-країнський” комісаріят 19 червня. Його офіційна ціль була зібрати кошти на користь “Руської Червеної Гарды”, але в дійсності був це пропагандистично-маніфестаційний національний концерт “Русинов”. Активну участь в ньому брав комісар Авг. Штефан, який виступив з довшою промовою; виступав Гяд. Стрипський з промовою-рефератом; виступало кілька артистів музиків і співаків. Але центром усього цього святочного концерту був виступ співачки Андрєї Таланковичівної. Вона сама була родом “русинка” (мабуть була дочкою священика), але настільки вже була змадяризована, що ледви вміла говорити по руськи. Слова “руських” пісень для неї написані були по мадярськи; вимовляла вона ці слова далеко не бездоганно. І всеж таки, коли полились звуки “русинських” народних пісень, то всі ті дефекти самі собою зникли; було тільки чути щиро-українські мотиви й правдиві українські слова: “Полюбив я дівчиноньку, а дівчина мене”, або: “Коли мене, любко, любиш, не кажи, нікому, бо то люди порозносять, як вітер солому”.

Невдоволення совітською владою перейшло в отверте повстання. 24-го червня почалось повстання в одній із касарень; до нього прилучилась військова школа. На вулицях Будапешту почалась стрілянина. Дня 25-го червня, сидючи у себе в покої, почув я крики і виглянувши у вікно, побачив на набережній і на мості через Дунай натовп людей, які когось витали, махали хустками; за якийсь час перед моїми вікнами плили вниз по Дунаю три монітори з національними прапорами на човнах і червоними на кермах. Вони плавно проплили до готелю “Тунгарія” (“Совітський Дім”); спинились якраз проти готелю коло протилежного берега й пустили п'ять гарматних стрілів просто до вікон тієї кімнати, де урядовав Бея Кун. З берега безладно стріляли на монітори з крісів та скорострілів, але оковані панцирем монітори спокійно повернулись; поплили далі вниз по Дунаю. Боротьба тривала два дні, а покінчилась поразкою повстанців. Однак це був грізний симптом, бо це було лише виявленням того настрою, який опанував усю країну, в тому числі й частину робітництва. Будапешт і далі переживав голодні дні; ми

все ще годувались переважно “sovietgemüse”, т[о] є[сть] вареною капустою з поганим соусом. Селяни продовжували бойкотувати Будапешт і вороже ставились до большевицької влади та її господарської й політичної чинності. В липні місяці почались навіть отверті селянські повстання, причому в деяких випадках селяни мали й гармати. Чекісти та карні відділи мали багато роботи з цими повстаннями селян; в самому Будапешті також почались арешти; ширились чутки про десятки й сотні постріляних чекістами по склепах (це, як потім виявилось, були дуже перебільшені чутки). Потягли якимось до че-ки і голову нашої військово-санітарної місії полк[овника] Сікевича та його сина кадета, підозріваючи в ньому окритого російського генерала-монархіста й контр-революціонера; довелось негайно інтервенювати в комісаріяті, бо в че-ка могло статись усе. На фронті знову справи Мадярів погіршали; Угорщину окружено зі всіх боків: чеська армія вже зєдналась на півночі з румунською; далі стояла сербська, а від сторони Австрії замикали круг відділи антантського війська. До нас не доходили газети й вісти зза кордону, бо Угорщина була ізольована від зовнішнього світа. Джерелом моїх інформацій про становище на Україні був переважно комісаріят закордонних справ. Я періодично ходив до Пора і затівав з ним балачку, підчас якої на здогад говорив про якенебудь чергове селянське повстання в Таращанщині або десь в іншому місці; тоді Пор починав доводити, що там, де я вказував, ніякого повстання нема, а хоч і було повстання там-то й там-то, так воно, мовляв, уже здушене. Іноді я не згоджувався з тим, що повстання здушене, а він те признавав. Так я й довідувався цим контрабандним шляхом про деякі події на Україні.

На початку липня рішив я поїхати до Відня. Переред моїм відїздом наша розвідка донесла, що угорський уряд жде з України якихсь послів. Я думав, що з приїздом цих “послів” чи заступників радянської України нам відмовлять права представництва УНР. Чекав, поки вони появляться, щоб вияснити становище своєї місії, але вони чомусь не їхали, хоч мали бути у Будапешті ще в кінці червня. Отже, не став я далі їх чекати й виїхав до Відня, умовившись з М. Шрагом, що враз приїзду “послів” з України він мене про це повідомить шифрованою телеграмою. Виїхали ми з урядовцем Стасевим та своїми родинами 22-го липня; прийшлося зазнати всіх приємностей виїзду з країни, яку щільно замкнено й бльоковано. За якийсь тиждень одержав я телеграму від Шрага, і що “посли” прибули до Будапешту. Не знаю, з якої причини у нас не було на паспортах поворотних віз. Пішов Стасів до угорського і радянського представництва у Відні, щоб узяти там поворотні візи, але йому відмовлено. Рішив я, що не хочуть назад пускати зогляду на приїзд з України радянських “послів”, пішов сам до легації, щоб в тому переконатись, або дістати візи. В цей, час замість попереднього угорського представника Чобеля, якого Австрія і просила забрати через

його нельояльну поведінку, новим представником був П. Агоштон. Мене надзвичайно здивувало поводження Агоштона, коли я до нього прийшов. Насамперед я помітив у нього прояв радянського патріотизму, якого він не виявляв у Будапешті, потім не міг зрозуміти причини його заяви про те, що ніякого українського представництва у Будапешті він не знає, хоч ми з ним зустрічались навіть на вечері, коли приїздив Винниченко. Я просив його зателефонувати до Будапешту і справу вияснити; він це зробив, побалакав з Куном і поставив нам візи. Отже, виходить, що нас назад пускають, але це ще більше заплутувало положення, бо невідомо було, з якою метою нас пускають.

По приїзді до Будапешту я довідався що приїзд “послів” є якоюсь напівсекретною справою; вони тимчасом, як донесла наша розвідка, одержали великі гроші й окремий вагон та виїхали на протирумунський фронт для підтримання духа в армії й формування окремих українських відділів червоної армії. Пішов я звичайно, до Ерна Пора перевірити свої інформації. Коли я сказав, що знаю про те що України прилетіли “посли” (про те що вони не приїхали, а прилетіли, я догадувався тільки), то Пор навіть похвалив нашу розвідку. На моє запитання, він сказав, що це нічого не міняє в нашому, становищі і що наша місія може й далі функціонувати. Отже, ці “посли” були якраз тими “українськими старшинами”, яких пізніше втоплено в Дунаї з наказу Белі Куна. До мене кілька разів звертались люди з різних українських кругів з проханням висвітлити цю загадкову історію з “двома українськими старшинами”, які трагічно загинули в Дунаї*. Про цю справу знаю з різних джерел: 1) нашої розвідки серед комуністичних кол Угорщини, 2) заяв, які зложив у канцелярії нашої місії один чоловік, що стояв близько до мадярської чеки і 3) із публікацій, які появились після повалення радянського представництва в мадярській і німецькій пресі. Уся ця справа представляється не так таємничою, як просто темною, в якій бракує заяви самого Б. Куна, чи взагалі тих, що втопили обох цих “послів”. Таким чином мені відомо тільки дещо і далеко не все. Знаю, що в липні місяці до Будапешту прилетіли дві особи, із яких один називався “Єфімов” (прізвиська другого не пригадую вже). Цей “Єфімов” був, без сумніву, Жид і походив із України; другий був нібито Росіянин. Після того, як вони пробули деякий час на фронті, їх на приказ Куна привезено до Будапешту. Тут їх у “Совітському Домі” допитували чекісти, а потім з наказу Куна їм повішено каміння на шиї й кинено в Дунай. Після перевороту новий уряд досліджував цю справу і ті обидва трупи витягнуто з Дунаю. Чи були це “українські старшини”, певно не знаю, але дуже сумніваюсь, щоб це було так. Що вони робили на Угорщині, також точних інформацій не маю, але говорено мені, що їх арештували з тієї причини,

* Навіть уже 1928 р. в зв'язку з арештом Белі Куна у Відні звертався до мене в цій справі представник “Союзу українських старшин” і просив її в'яснення.

що підозрівали їх у веденні контрреволюційної пропаганди в зв'язку з формуванням українських відділів. Мені відомо, що ці особи зносились шифрованими телеграмами з Харковом; т[о] є[сть] мали шифр “українського” радянського уряду. Це нібито свідчило про те, що вони справді були “послами” того уряду. Але оповідали мені й таку версію, яку нібито мадярські комуністи вважали за правдиву: при переїзді справжніх “послів” Раковського через територію, заняту військом Директорії, тих справжніх “послів” піймано; від них взято всі документи й шифри та їх постріляно, а замість них післано агентів Петлюри. Про всю цю історію з фальшивими “послами”, на думку угорських комуністів, знав і я, і ці “посли”, що були нібито в дійсності агентами Петлюри, працювали за моїми вказівками й за моєю матеріальною підтримкою, з метою, розвалити мадярську червону армію і тим сприяти поваленню радянського уряду. Знаю, що цей уряд вселив до того готелю, де ми жили, двох дівчат агентів, з метою, так чи інакше влізти до мене (одна з них хотіла бути учителькою мого сина) і вивідати, що я роблю і чи маю зв'язок з “послами”. Знаю, що відношення до нашої місії з боку мадярського радянського уряду в останній період його існування змінилось на явно-холодне, якщо не просто вороже. Нарешті мене поінформовано, що коло 10 серпня у Будапешті мали зробити “аларм”, підчас якого мали напасти на нашу місію, а мене особисто мали “пустити в розход”. До того часу радянський уряд Угорщини не втримався, бо внутрішнє становище й зовнішні фактори поклали кінець існуванню в ночі 31 липня. В процесі проти комуністів, який відбувся після повалення радянського уряду, фігурувала й справа втоплення двох українських старшин, але близьких подробиць про це не подано, бо мабуть їх і не встановлено. Оце все, що мені відомо про історію з тими нібито “українськими старшинами”. Додам тільки, що нічого спільного з ними я не мав і про справжню мету їхнього приїзду на Угорщину не знаю.

У другій половині липня стан мадярської червоної армії був настільки безнадійний, що для всіх уже було очевидним, що “диктатурі пролетаріату” на Угорщині приходить кінець. 20-го липня Румуни почали офензиву. Їм ставили спротив, здається, тільки “ударні баталіони”, сформовані з російських полонених. Один російський старшина, який чудом урятувався, оповідав мені пізніше, що два куріні Росіян відбили наступ Румунів і прогнали їх за р[ічку] Тису та переслідуючи Румунів, перейшли на другий бік ріки. Коли Росіяни були вже на другому березі, то кілька Мадярів сіло до човна й поплило на цей бік ріки, а другий човен вони пустили вниз по річці (було всього тільки два човни). Це зроблено навмисне, щоб Росіянам не було повороту назад. Лише дуже невелике число Москалів якось перебралось назад, а решту Румуни винищили. Фронт був зруйнований. Большевицька влада не мала більше в себе сили. Пізнім вечером 31-го липня повідомили мене, що Беля Кун

з товаришами має тікати з Угорщини. По наказу з Відня австрійський посол дав їм візи на в'їзд до Австрії і вони всі окремих потягом виїхали до Відня. Здається, що втікачів хотіли захопити по дорозі, чи навіть у самому Будапешті, але голова італійської місії підполков[ник] Романеллі не допустив до того. Так скінчився період диктатури пролетаріату на Угорщині.

1 серпня утворився новий (уже третій за час мого перебування на Угорщині) уряд на чолі з с[оціал]-д[емократом] Пайддлем⁶⁶. Замість комісарів знову з'явилися міністри, а замість “радянської” знову стала “народня” республіка. Цей новий уряд утворився із провідників професійного робітничого руху та соціал-демократів. Знову вернувся до свого уряду міністр Е. Гарамі; бувший голова ради народніх комісарів М. Гарбої став міністром освіти, а бувший комісар П. Агоштон став міністром закордонних справ. Цей уряд проіснував усього кілька днів. Не пригадую вже, на яку нараду мав я їхати до Відня на початку серпня. Пішли ми з М. Шрагом 4-го серпня до нового міністра, з одного боку з візитою, а з другого попросити “Laisser-passer” для мене; нас прийняв міністр Агоштон з надзвичайною увагою й цілком потовариськи; вже коли ми хотіли йти і стоячи докінчували балачку, міністр Агоштон цілком свободно сів собі на стіл і, так балакаючи, несподівано заявив, що він трохи розуміє по українськи, бо знає словацьку мову. Помітна була якась порожнеча й бездіяльність у міністерстві. Я спитав Агоштона які є перспективи нової влади; на це відповів він, що не певен, чи буде існувати ця влада до вечера того дня. Яка різниця між цією останньою моєю розмовою з П. Агоштоном (1926 р. він умер на еміграції) і тією моєю балачкою з ним, коли він був радянським послом у Відні. П. Агоштон знав, очевидно, стан справи, бо та влада дійсно скінчила своє існування вечером того ще дня.

Смерком 4-го серпня на площі перед пам'ятником Петефі зібрався натовп людей, які гукали “славу” був[шому] “ерцгерцогові” Йосифові Габсбургові⁶⁷; відбувались також зібрання і в інших місцях, при цій нагоді били Жидів. Цю вістку приніс нам родич нашого радника М. Шрага по материній лінії; він був також Жидом і з його явно-семітською фізіономією небезпечно було вже ходити по вулиці. Йосифа проголошено не то намісником короля, не то правителем Угорщини, яка стала називатись знов королівством. Як голова держави Йосиф призначив 7 серпня новий уряд на чолі з Іштваном Фридрихом; міністром закордонних справ призначено генерала Танцоша, бувшого воєнного аташе при австро-угорському посольстві, у Петербурзі. Один галицький старшина, бувший австрійський офіцер, зайшов до мене і повідомив, що він служив колись у полку, яким командував ген[ерал] Танцош, що вони добре між собою знайомі і навіть говорять між собою “per du” та що Танцош (говорив зовсім добре, по російськи) виявив цілковите розуміння наших стремлінь до створення своєї держави та

висловив симпатії для нашої боротьби. За десять днів призначений Йосифом кабінет міністрів частиною змінився, причому міністром закордонних справ призначено Ловасі. Але за два тижні знову зміна уряду; на цей раз уже значніша, бо Йосиф мусив під пресію Антанти уступити зі становища голови держави. Новий кабінет проіснував три місяці. Протягом цього часу в цілій Угорщині й зокрема в Будапешті відбувався процес “контрреволюції” і при тому ще в умовах окупації країни чужою військовою силою.

Румуни без боїв, залізницею проїхали майже до самого Будапешту в серпні місяці та заняли його. Прибула також невелика мадярська організаційна армія, яку організував адмірал Горті у Середині на території, занятій чужим військом. Ця невелика армія не могла, звичайно, ставити серйозного спротиву окупантам; отже панамі положення були Румуни. Старшим заступником цивільної румунської влади був міністр Діаманді, бувший посол Румунії в Петербурзі. Румуни мстились на Мадярах за всі ці шкоди, які зробили їм колишні союзники Мадярів – Німці підчас окупації Румунії армією Макензена. Трудно сказати, чого і вночі із Угорщини до Румунії їхали великі потяги, наповнені найрізноманітнішим майном. Особисто мені довелося бачити сцени грубого насильства румунських вояків і старшин над мирним населенням; бачив також, як румунські старшини більш, ніж некоректно (висловлюючись детально), поводитись з чужим майном зокрема по магазинах. Заведено обмеження громадянських свобод та строгу цензуру. Румунська цензура не хотіла дозволити видання Українського Пресового Бюро “Die Ukraine”, а також роблено різні труднощі нашій військово-санітарній місії в її праці. Щоб урегулювати ці справи та окрім того добитись дозволу покористуватись прямою сполукою між Будапештом і Букарештом для зносин з тамошньою місією УНР, поїхав я на побачення з міністром Діаманді. Переборюючи різні перешкоди, які робили по дорозі відділи румунських вояків та військова охорона при готелі, де примістився Діаманді та його канцелярія, добився я врешті побачення з румунським міністром. Загалом міг би сказати, що міністр Діаманді не виявив особливого інтересу до української боротьби за державність але виразно зазначив, що признає велику вагу боротьби Українців проти большевиків і в цьому відношенні бажав нам успіху (йому довелося посідити в Петропавловській кріпості, коли большевики його арештували в Петербурзі про цей факт він згадав у розмові). Всі порушені мною справи обіцяв унормувати; дійсно вони були позитивно поладжені. Я міг подати нарешті телеграму голові місії у Букарешті К. Мацієвичеві⁶⁸. Було для нас великою приємністю, коли після кількох місяців майже повної ізоляції ми одержали нарешті автентичні відомості про стан на Україні, які телеграфом передав нам посол К. Мацієвич. Румуни дали нам дозвіл переправляти військово-полонених через заняті ними території. Наше Пресове Бюро почало видавати своє ін-

формаційне видання. Румунська цензура надзвичайно суворої ставилась до цього видання, так що завідуючому тим Бюром довелося переборювати багато труднощів. Вийшло всього чотири числа “Die Ukraine” на німецькій мові з великими білими плямами, що свідчили про роботу румунського цензора. Зате Пресове Бюро довший час уже після румунської окупації випускало свої бюлетени, які розсилало до органів мадярської преси з метою інформувати пресу про українську справу й події на Україні. Один дрібний факт занотую тут. Раз якось старший кельнер приніс до нашої канцелярії для оплати рахунок за вечерю з вином, цигаретами і т. д. На запит, чому він це приносить до української місії, той відповів, що напередодні вечеряв румунський старшина, який за вечерю не заплатив та казав прислати рахунок до нашої місії; притому подав число кімнати, де містилось Пресове Бюро. Він, річ ясна, мав відношення до румунської цензури і знав адресу бюро. О, mores!..

Реакція проти комуністичного режиму виявилась в різних формах. По вулицях Будапешту ходили релігійні процесії; появилось велике число уніформованих старшин, які носили відзнаки національної армії; вишукували й виловлювали всюди комуністів та бувших функціонерів большевицької влади, – яких масами замикали по тюрмах; збирали відомости про жертви “чека” й підготовляли суд над бувшими чекістами та активними комуністичними діячами; переслідували й соціал-демократів та їхню пресу. Найбільше відчуло цю зміну режиму мадярське робітництво, яке не тільки перестало бути “диктатором”, але й втратило всі соціально-політичні здобутки, що їх придбало після революції. Дошкульно відчули зміну також і Жиди, над якими знущались всюди: виганяли з каварень і ресторанів, переслідували на вулицях, бойкотували, витягали з трамваїв і тут же били. Перед у цих всіх виступах вела організація націоналістів “Ebrode Magyarok” (“Відроджені Мадяри”); націоналістичні верстви й їхня на військовий зразок утворена організація йшли так далеко, що іноді не слухали нової влади та навіть виявляли тенденцію захопити її в свої руки; це їм могло б тим легше вдатись, що вони мали за собою очевидні симпатії й підтримку з боку військових кругів; коли “Відроджені Мадяри” не захопили влади, то хіба тільки тому, що ця націоналістична організація складалась у більшості із молоді та не мала сильного провідника; правда й вплив Антант був занадто великий для того, щоб Мадяри тепер знову відважились виступити проти неї. Антанті треба було, щоб на Угорщині утворився якийсь більше менше коаліційний уряд, який підписавби з нею мирний договір. З цією метою до Будапешту приїхав Англієць Джордж Клерк. Після довгих розмов між партіями утворився нарешті 28 листопада 1919 р. уряд на чолі з бувшим міністром освіти К. Гусаром; він склався із представників промисловости, аграрників та великих земельних власників. До складу цього уряду вступив,

між іншим, також; і один правий соціал-демократ Пайор. Міністром закордонних справ лишився граф Шомшич.

Використовуючи перебування в Будапешті представника Антанти, надіслав я йому таке меморандум в нашій справі (переклад з французького):

ЙОГО ЕКСЦЕЛЕНЦІЇ ДЖОРДЖУ КЛЕРКОВІ,
УПОВНОВАЖЕНОМУ ПРЕДСТАВНИКОВІ
НАЙВИЩОЇ РАДИ В ПАРИЖІ

Ексцеленціє!

Беручи на увагу важні події, які мали місце протягом останніх місяців на українській території і які не припинились і по цей день, я дозволяю собі звернутися до вас, доводячи до Вашого відома таке:

Вже цілий рік мій уряд і його армія дарма ждуть моральної і технічної підтримки збоку держав Антанти. У лютому і березні місяці ц[ього] р[оку] головний генеральний штаб провадив у Одесі переговори з українським урядом, обіцяючи йому “допомогу у боротьбі з анархією і большевиками”.

В кінці березня ці переговори припинено через невідомі нам причини, а на початку квітня французькі війська залишили Одесу на її власну долю й волю большевиків.

В місяці червні наша делегація у Парижі одержала від міністерства закордонних справ Французької Республіки офіційне повідомлення про те, що “французький уряд вирішив післати військову місію з необхідним озброєнням на поміч армії Петлюри в його боротьбі проти большевиків”; однак ця обіцянка не була виконана, але, з другого боку, підтримувано польську армію Галера, якій давалось найбільшу поміч.

Результат цієї тактики був такий, що польські війська замість того, щоб іти зі зброєю, яку дістали, проти большевиків, пішли проти української армії й заволоділи Галичиною.

Те, що було з армією Галера, тепер цілком повторюється з армією генерала Денікіна, котра існує виключно завдяки підтримці чужоземних держав. Таким чином під кінець вересня зроблено все для того, щоб зайняти українську територію.

І в той час, коли українська армія, сильна лишень своїм ентузіазмом та позбавлена всякої чужоземної допомоги, одержала блискучу перемогу над большевиками і зайняла 30 серпня Київ, армія генерала Денікіна замість того, щоб іти на північ у Великокоросію, котра цілком занята большевиками, силою увійшла у Київ і фактично почала битись з українською армією.

Копія комунікату голови нашої Дипломатичної Місії в Букарешті, котру я дозволяю собі до цього долучити, дає правдиву й ясну картину того режиму, який заводять армія генерала Денікіна на території України.

Я вважаю за свій обов'язок зазначити, що переслідування Українців і жидівські програми, які там мають місце, відбуваються ще в більших розмірах ніж це зазначено в цьому листі. Жертви обчислюється на тисячі. Більше того, влада добровольчої армії палить

книжки, надруковані українською мовою, зачинено українську Академію Наук у Києві, впровадивши натомість академію російську, заборонено відправляти по-українськи церковні Богослужіння та творяться інші насильства в культурному й духовному житті української нації. І все це діється у столиці України, де знаходиться управління добровольчої армії.

Я беру на сміливість, Ексцеленціє, додати ще тут витяг із статті п[ана] Василя Шульгіна, уміщеної в газеті “Кієвлянинь” 21 жовтня ц[ього] р[оку]. Шульгин являється одним із ідеологів денікінського руху, і вже сам по собі той факт, що йому дозволено у Києві оголошувати подібні статті, яскраво свідчить про дух і настрої добровольчої армії та її інспіраторів.

Єдиним засобом припинити вище згаданий терор і встановити порядок на українській території є перебрання влади українським урядом і його армією. Деклярація теперішнього українського уряду базується на принципах чистого парламентаризму й справжнього демократизму. З переходом влади до уряду Директорії УНР булиб припинені всякий терор і погроми денікінського режиму.

Наприкінці я дозволяю собі прохати Вашу Ексцеленцією, як представника Найвищої Ради, вжити всіх необхідних заходів перед Мировою Конференцією для захисту прав українського народу і прохати Найвищу Раду видалити армію Денікіна із території України, визнати теперішній український уряд та дати йому моральну й матеріальну підтримку до моменту встановлення порядку і скликання української конституанти.

Прийміть, Ексцеленціє, запевнення моєї високої пошани

М.Галаган,
Голова Надзвичайної Дипломатичної Місії
Української Народньої Республіки.

Будапешт, 19 листопада 1919 р.

За кілька днів одержав я від сера Дж. Клерка власноручний його лист, в якому він писав, що передасть мій меморандум кому слід. Цілком очевидно, що моє меморандум стану річей не поліпшило і, мабуть, лише збогатило архіви якогось міністерства.

У Будапешті підготовлявся великий процес проти комуністів. Я був дуже здивований тим, що при найбільшій пильності слідчих органів і добровольців-громадян удалось сконстатувати всього лише кілька десятків випадків смерти в чекістських склепах. Думав я, що знайдуть бодай якихсь пару тисяч жертв мадярської “чека”, але не нашли. Взагалі “чека” на Угорщині почала розстрілювати людей тільки після того, як піднялись отверті повстання (раніше розстрілювали грабіжників). Нічого навіть приблизно подібного до того, що творилось у Росії й на Україні. І всетаки люта злоба охопила всіх тих, хто хоч в найменшій мірі відчув на собі не то що суворість минулого режиму, але просто яку небудь незручність його. Навіть в робітничих колах (може й з інших причин): ширилось невдоволення та злоба проти комуністів; про дрібно-буржуазні, селянські й заможні верстви навіть говорити не доводиться: вони

палали ненавистю однаково, здається, і до комуністів, і до соціал-демократів. Коли суд виніс 14 смертних присудів на комуністичних діячів, то громадяни Будапешту захоплені були якоюсь психозою. Люди тисячами товпились в надії добути картку на вступ на подвіря тюрми де мали вішати осуджених; члени “кращого товариства” шукали протекцій, щоб дістати таку картку. Навіть до мене звертались Мадяри з проханням, щоб я дав їм посвідку місії про те, що вони є співробітниками нашої місії; на цій підставі вони надіялись дістати право побачити, як вішають людей. Я не хотів про це балакати, бо гидко було мені бачити і такий неприхований прояв людської чи може звірячої ненависти й злоби. Страшна річ соціально боротьба. Одну її сторону довелось побачити у Києві, а другу у Будапешті. Жертвою цієї ненависти й злоби падали люди зовсім невинні. Такими невинними жертвами лютої реакції були два редактори соціал-дем[ократичної] газети “Népszava” Беля Шомоді і Беля Бачо, яких схоплено по виході їх із редакції, завезено кудись за місто й утоплено. Сталось це вже в лютому місяці 1920 р. Це була настільки ганебна справа, що вона стала предметом уваги цілого культурного світа; проти такого дикого вчинку протестували не тільки всі соціалістичні й робітничі організації, але й видатні представники політики, науки та культурні діячі в цілім світі. На похоронах цих жертв були навіть представники декотрих місій, а австрійський уряд уповноважив свого посла заступати його в цім жалібнім святі. Я післав мадярським товаришам лист зі словом співчуття; притому згадав, що й українська соц[іал]-дем[ократична] партія несе тяжкі жертви, хоч і в інших умовах та від інших чинників. Підписав цей лист не як голова дипломатичної місії, а як член УСДРП, але редакція газети помістила текст мого листа з додатком від себе, що я є головою українського посольства у Будапешті. У відповідь на свій лист одержав я від шефа головного редактора “Népszava” лист який навожу тут (у перекладі з французького), щоб зберегти це на пам'ять про минуле:

ПАН М. ГАЛАГАН, ШАНОВНИЙ ПОСОЛ УКРАЇНИ В БУДАПЕШТІ

Дорогий Товаришу!

Від імені Угорської соціал-демократичної партії і редакції “Népszava” щиро Вам дякуємо за Ваше сердечне співчуття в тяжкій втраті, яку нам спричинила трагічна смерть двох наших Товаришів, найбільше нам потрібних.

Свідомство міжнародної солідарності й чистота наших принципів являються джерелом наших сил у майбутній боротьбі.

Просимо Вас, дорогий Товаришу, при нагоді переказати нашу подяку українським братам і прийняти сердечні соціалістичні поздоровлення.

Будапешт, 25 лютого 1920 р.

І. Ванчак, головний редактор “Népszava”

Цілий культурний світ напав на виконавців дикого злочину; але український журнал “Воля”, виходив у Відні під редакцією д[окто]ра Піснячевського, напав на мене за те, що я висловив мадярським соціал-демократам співчуття з приводу злочину, жертвою якого впали невинні люди. Всяко буває. В кожному разі я маю сатисфакцію, що навіть п'ять років пізніше писав мені бувший урядовець місії Стасів про те, що т[овариш] І. Ванчак все з найбільшою симпатією ставився до Українців. Коли правда, що й мій лист, післаний в часі найбільш може тяжкому для мадярських соц[іал]-демократів, хоч трохи спричинився до того, то я можу мати повне вдоволення, а про напади Піснячевського мушу забути. Дуже добре, коли ми придбали в особі І. Ванчака свого симпатика мусимо цим дорожити, бо у нас так мало друзів.

Окрім уже згаданих, за час мого перебування в Угорщині відбулись ще й інші зміни в уряді та навіть і у формі державного правління Угорщини. 16-го лютого 1920 р. зійшлося Національне Зібрання, обране на підставі нової виборчої ординації. Передвиборчі умови були такі, що соціал-демократична партія зовсім збойкотувала вибори до цього Національного Зібрання і участі в ньому не брала. Національне зібрання потвердило, що Угорщина надалі зістається королівством, але щодо особи короля, то тут виявилась розбіжність думок: одні були за тим, щоб і надалі королями були Габсбурги, яких не хотіла допустити Антанга, а другі обстоювали свобідний вибір короля. Тимчасом постановлено, що на чолі держави має стояти “управитель” (gouverneur, Verveser), якому належить виконувати функції короля. На цю посаду “управителя” держави 1-го березня обрано адм[ірал] М. Горті⁶⁹, організатора національної армії, 15-го березня утворився новий уряд, призначений “управителем”, на чолі з міністром-президентом Шімоні-Шемадамом; він же провізорично виконував також і обовязки міністра закордонних справ; 22-го квітня на цю посаду призначено графа Телекі. Цей уряд існував коло чотирьох місяців. Пізніше, 19-го липня, новий кабінет склав граф Телекі⁷⁰, який продовжував бути міністром закордонних справ. На початку вересня на міністра закордонних справ призначено графа Чакі, того самого, який приймав мене, коли я тільки прибув з місією на і Угорщину; за час урядування цього міністра я й виїхав з Угорщини. Доводиться цілком об'єктивно ствердити, що відношення до нашої дипломатичної місії збоку всіх урядів, які настали після повалення радянського уряду, було не тільки льояльне, але навіть дуже добре. Про всякій зміні на становищі міністра закордонних справ доводилось бувати з відвідинами у нового міністра, і завжди зустрічав я якнайкраще відношення до себе, та до нашої національної боротьби і справи державної незалежності України. Мене, як заступника УНР, не тільки прийняли та охоче йшли на її зустріч моїм побажанням, але й самі міністри повідомляли нашу місію про зміну міністерства. Таксамо,

коли на становище “управителя” держави обрано М. Горті, то вже 4-го березня одержав я, нарівні з іншими заступниками держав, повідомлення про цей акт з проханням подати до відома уряду УНР. Всі міністри, яким я складав візити, заєдно відповідали на них, а міністр-президент і міністр закордонних справ Шімоні-Шемадаш був навіть настільки уважний, що особисто передав мені свій візитовий білет і тим у великій мірі підніс наш престиж в очах усіх тих, через руки яких ішла до мене його картка і взагалі тих, які про цей факт довідаються. 17-го травня прийшов представитись мадярський старшина, призначений для звязку з нашою місією, подібно як це було й з іншими місіями. За після радянського режіму прийоми стали відбуватись надзвичайно святочно: у розкішних саях королівської палати, з швайцарами у національному одязі, звуками дзвона, прислугою в червоних одягах та білих гетрах і т. д. Допасовуючись до цих урочистостей доводилось уже тепер їздити на прийоми в блискучому циліндрі, а не ходити пішки у соломяному капелюсі, як то було за радянського режіму. Ріжниця була велика і не дурнож мій радник М. Шраг, їдучи зі мною на одну з таких візит, філософував по дорозі на тему про “превратности судьбы”, нагадуючи мені, як нам раніше доводилось ходити до комісаріату закордонних справ, прибираючи по змозі зовнішній вигляд “інтелігентних пролетарів”. Після повалення радянської влади на всіх російських полонених падало підозріння; їх а рїогі вважали за симпатиків большевизму і посадили до концентраційних таборів. Само собою, що в тому числі інтерновано й Українців, оскільки їх уважали за Росіян. Після відповідної інтервенції появилсь приказ про те, що всіх тих полонених і взагалі громадян, які будуть мати наші паспорти, не мусять брати до таборів і що вони можуть вільно проживати на Угорщині. Поліційні органи по цілій державі вишукували бувших російських полонених і всіх Українців посиляли реєструватись у нашій місії. Знов почався навал людей у нашій канцелярії. Приходили бувші полонені у великому числі, але чимало було й “Одесистов” та інших “земляків”, яких становище було подвійно погане: поперше їх уважали за Росіян, а подруге вони були Жиди. Явивсь, між іншим, і той, що за большевицької влади вимагав вернути йому посвідку еспанського консуляту та казав, що український паспорт нічого не вартий. Тепер просив продовжити цей та ще й видати паспорти всій його родині. У канцелярії не хотіли цього зробити; він прийшов до мене. Я нагадав йому колишні його слова, звернені до мене, а він у відповідь на це заявив: “Гасподін консулат, ізвініте меня, я же бил тагда дурак”. Нічого не лишалось іншого, як висловити задоволення, що він порозумнішав, та задовольнити його прохання. Ще й інший цікавий випадок пригадую собі із того часу. Прийшов за паспортом один бувший полонений, але йому паспорту в канцелярії не могли виставити, бо не мав він належних документів. Попросивсь до мене. Взяв я його документ і дивлюсь:

справжній большевицький документ з підписом і печаткою російської большевицької місії. За такий документ негайно саджали тоді за дроти в табор. Документ виставлений був на ім'я (приблизно так): Іван Федоров Соловев. Питаю, як його ім'я, каже: "Семен!" "А по батькові як?" – "Петрович!" – "А як прізвисьце?" – "Чого?" – "Прізвисьце, питаю, як?" – "Яке прізвисьце? по улишному тобто як, питаєте?" – "Та, ні, кажу – Хвамлія як?" – "А, хвамлія: Горбенко!" – "А тут, кажу, у документі написано; Иван Федоров Соловев. Щож це значить?" – "Та я не грамотний!" – відповідає. Запитав його, де він добув той документ. Вияснилось, що приїхав він до Будапешту без жадного документу; тут йому пояснили, що його без документу арештують; тоді став він розпитуватись, чи не продавби йому хто якогось документу, і натрапив на якогось бувшого полоненого Москаля, який й продав йому отой большевицький документ за 25 корон. Пояснив я йому, що цю посвідку тепер небезпечно носити з собою і що вона вже нікуди не годиться. "Не годиться – каже Горбенко – порвать її!" І він тут же її подрав на шматки. "Отак, кажу, краще, бо інакше посадилиб за дроти, як комуніста!". Горбенко рішучо на це зареагував: "Який я комуніст? Я в красну армію не схотів іти. Разів сім приходили. Я в хазяїна работав. Хороший такий хазяїн. Мадяр сам. Прямо гнали в красную армію. А я кажу: не хочу. Ідїть ви к ... матері!" Я не витримав і усміхнувся; інші члени місії, які були тут, також усміхнулись. Горбенко думав, мабуть, що ми сумніваємося в тому, що він так дійсно сказав тим, які його тягли до червоної армії; він ще раз рішучо потвердив: "Їй богу, так і кажу: ідїть к... матері!". Я поспішив запевнити його, що ми йому цілком віримо, аби тільки не говорив більше таких слів у "присутственном мѣстѣ". Із розпитувань вияснилось, що він Українець з Вороніжської губернії. Я хотів перевірити, наскільки він свідомий своєї національності. Кажу йому, що ми видаємо паспорти тільки Українцям, а Росіянам не видаємо, і тому, мовляв, трудно рішити, чи можна йому видати, бо він з Вороніжської губернії. "От тобі й на! – відповідає; Горбенко – а яж, хто?" – "Не знаю, кажу, можи руський... у вас там руські живуть"... – "Та який же я руський? Правда, і вони живуть у нас. І в нашому селі живуть – ми так на горбку живем, а вони внизу. Тільки у них і хати не такі, і живуть вони не по нашому: Оддельно вони живуть, і ми оддельно. Наш парубок ізроду й не ожениється на кацапці, а котра наша дівка за кацапа вийде, дак усе хело сміється з неї". Я вже більше не розпитував Горбенка, бо був цілком задоволений. Хоч він і не мав ніякого документу, але трудно було сумніватись в тому, що він є природніший "хахол" і я сказав видати йому паспорт. От і харашо – зауважив Горбенко – тепер буду знать, куда обращаться. Свої люди завжди допоможуть. Так, кажете, ми тепер уже Українці? От і харашо. Досюданне". Я, звичайно, поставив тут фіктивні ім'я, отечество й прізвисьце мого колишнього клієнта, бо не знаю, де він і що з ним. Але цю розмову переказав докладно.

Члени військово-санітарної місії їздили по таборах інтернованих та списували інтернованих Українців; потім ми їх звідти звільняли. Бувші редактори “Червоної України” також були арештовані. Мої заходи, щоб їх звільнити, не давали позитивних наслідків. Пізніше виявилось, що претенсію на “опікування” ними заявив Біберович, як заступник УНР. Можна догадуватись, як він ними “заопікувався”. Вже коли я виїхав з Будапешту, прийшла з міністерства вербальна нота з дня 13 вересня у відповідь на мою ноту з 10 травня, в якій пояснювано, що їх арештовано як “небезпечних большевицьких агітаторів”; на кінці вербальної ноти додано: “вони є громадяне Східньої Галичини (Західньої України)”. Біберович добре “заступав” інтереси “своїх” громадян.

При всьому доброму відношенні до нашої місії збоку мадярського уряду були дві обставини, які трохи ускладнили були ці добрі наші відносини. Треба сказати, що зліта 1919 р. Микита Шаповал, який з'явився до Будапешту, і жив разом з нами, став секретарем нашої місії. Розуміється, що ніякої потреби в його секретарюванні у нас не було; та й не міг він, звичайно, виконувати ці функції, хоч би й хотів. Але партійний товариш Шаповала наш радник Шраг став говорити, що у Шаповала вже мало грошей і що треба йому якимось допомогти. Написав я до уряду УНР, щоб його призначили формально на посаду секретаря місії, тоді я йому міг би платити.

Так і зроблено. Всі, розуміється, добре знали, що се звичайна собі синекура, легалізація постійної допомоги. Але назовні всеж таки виходило, що Шаповал став членом нашої дипломатичної місії. Це спричинило невеликий демарш з боку угорського міністерства; думаю, що тут мають свої “заслуги” й деякі “брати”. Фактом було те, що одного разу із міністерства приватною дорогою дали мені до зрозуміння, що перебування Шаповала на посаді секретаря місії не дуже бажане. Як мотив подано було те, що свого часу Шаповал, як то кажуть, “пришел в телячій востор” від совітського ладу на Угорщині й набалакав дуже багато зайвого перед співробітником “Paster Lloyd”. Я вже не пригадую собі, чи сказав я про це Шаповалові, чи він сам зрозумів те, але він у жовтні місяці 1919 р. виїхав з Угорщини на Чехословаччину. За якийсь час виїхав до Відня М. Шраг більше до нас не вертав. А тимчасом угорське міністерство повідомило нас, що на австрійському кордоні при спробі перейти із Угорщини до Австрії вбитий бувший мадярський чекіст Самуелі, причому в його кишені знайдено український паспорт, виданий нашою місією і підписаний Шрагом. Я попросив міністерство показати мені той паспорт *in natura*; урядовець міністерства приніс мені паспорт і ми всі перелякались, що паспорт виданий був дійсно нашою місією. Наш аташе І. Флюнт, який писав звичайно паспорти, не міг пригадати собі обставин, при яких був виданий той паспорт, виписаний на імя якогось українського громадянина-Німця з Херсонської губернії. Фотографія була приліп-

лена комісаря Самуелі. М. Шраг потім листовно пояснив, що він не міг знати, що той німець є в дійсності чекіст Самуелі, а фізіономії останнього він, мовляв, не знав. Нічого певного встановити не можна було. Всі пояснення І. Флюнта й М. Шрага я подав до відома міністерства, яке не було, видно, цілком задоволене ними, бо ще раз нарікало на Шрага й писало, що він не міг не знати фізіономії Самуелі, бо його портрети дуже часто появлялись підчас совітського режиму. Ця справа так нічим і кінчилась*. Потім мені переказали з міністерства, що до мене особисто міністерські чинники ставляться з повним довірям, бо вони в архівах знайшли й познайомились з тими нотами, які я, мовляв, так відважно писав тоді до всесильного Белі Куна. Отже, виходить, що я не погано зробив, коли домагався, щоб мені вернули вкрадені Михайловичем гроші, які перехопив російський большевик Берман. Ці непорозуміння відносяться до кінця 1919 р.; потім відносини з урядом були цілком добрі.

Виконуючи доручення свого уряду, передавав я малярському урядові відповідні ноти, або підносив перед ним ті чи інші питання. Після сутички з Денікінцями у Києві й опущення нашим військом Києва в кінці серпня 1919 р. став наш уряд розсилати ноти з протестом проти поведінки Денікінської армії та з закликом до держав Антанти, аби вони належно вплинули на Денікіна. Притому уряд УНР взяв цілком, на мій погляд, фалшивий тон у цих своїх нотах, виставляючи себе як захистника “європейської культури” перед “большевицьким варварством”. Таким чином, проблема української визвольної боротьби зовсім викривлювалась. Замість того, щоб писати про те, що Україні однаково ворожі і “біла” й “червона” Росія, писалось головню про боротьбу з московськими большевиками, а про московських реакційних “єдино-неділимців” говорилося лише остільки, оскільки просилося держави Антанти про “моральну й матеріальну” допомогу та про те, щоб вони вплинули на Денікіна. Доводилось, розуміється, передавати ті ноти уряду УНР, але я вважав себе вправі та й чув себе зобов'язаним додавати до тих нот ще й свої пояснення, які зводились до того, що для України в її боротьбі за державну самостійність однаково ворожі всі російські імперіялісти незалежно від тих соціального характеру причин, що ділять імперіялістів Росіян на різні табори. Я мав можливість переконатись в тім, що малярська політична думка й урядові чинники значно краще розуміють таку іменно постановку нашої національно-державної проблеми, ніж ту її постановку, яку уряд УНР формулював у своїх нотах. Ще пригадую собі, як мені доручено було порушити перед угорським урядом справу “Чорноморське-Балтійського Союзу”. Я вже точно не можу собі пригадати всіх точок про-

* Про цю “загадкову” історію з українським паспортом у малярського комуніста Самуелі тимчасом докладніше писати не маю охоти, хоч і маю відомости про те, як ця справа була аранжована.

екту того союзу, але в ідеї цей союз мали б створити держави, які гравітують до Чорного чи Балтійського моря. Членство в союзі визначалось тільки на підставі більшої чи меншої гравітації до одного з тих морів і зовсім не бралось під увагу національно-політичних взаїмовідносин між державами. Коли в час візиту у міністра графа Шомшича підніс я цю справу й хотів знати його думку про той проєкт союзу, то відповідь його була цілком негативна, хоч і сказана у формі дуже делікатній. Досить було того що згідно з проєктом членами майбутнього союзу мали бути одночасно Угорщина й Румунія, щоб міністр скваліфікував той проєкт як нереальний. Натомість він питав, чому не згадувалось про Німеччину, як бажаного члена проєктованого союзу, хоч Німеччина, без сумніву, гравітує до Балтійського моря. Річ очевидна, що більше я вже про той проєктований союз ніколи в міністерстві не говорив.

Занотую тут для пам'яті відносини з представниками трьох славянських народів, які були тоді в Будапешті. Один Українець, який вирвався з Сербії, повідомив мене, що в Білгороді й ще якомусь місті арештовано кількох Українців лише з тої причини, що вони не хотіли назвати себе "руськими"; казав він, що в Сербії нема кому за них заступитись, і просив якомсь їм допомогти. Мав я намір відвідати сербського представника та інтервенювати в нього в цій справі, але приватною дорогою мене повідомлено, що візита моя не є бажаною, бо Сербія не узнає ні України, ні її представників. Тоді я звернувся до сербського представника листовно, просячи його довідатися про долю арештованих Українців та піднести перед своїм урядом, аби їх негайно було звільнено, оскільки за ними не числиться якоїсь провини, бо ж приналежність до української нації не є жадною провинною. Не одержуючи довший час відповіді, знов я написав листа до сербського представника в цій справі; по якимсь часі цей сповістив нарешті мене, що справа "вияснена" сталось, мовляв, непорозуміння, після вияснення якого арештовані випущені на волю. Один з них пізніше, по дорозі на Україну, заходив до мене подякувати за поміч. З польським представництвом зносила наша військово-санітарна місія в зв'язку з відправою транспортів бувших полонених, але між нашою дипломатичною місією і польським представництвом офіційних зносин не було. Польське представництво прибуло до Будапешту пізніше як наша місія; через це я вважав, що його голова гр[аф] Шембек мав би перший явитись з відвідинами, а він думав, мабуть, навпаки. Так ми й не познайомились із ним, хоч наша й його канцелярії містились в тому самому готелі, а ми навіть жили в сусідніх кімнатах і щодня зустрічались на коридорі. Відносини не змінилися і тоді, коли в 1920 р. стали ми "союзниками". Вразі потреби щось вияснити відносно відправки полонених чи щось інше, до польського представництва звертався секретар нашої місії, або член військово-санітарної місії.

Ірина Матяш,
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичайної
дипломатичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

В зв'язку з якимсь непорозумінням при переїзді транспорту полонених територією Чехословацької Республіки довелося мені відвідати 4-го серпня 1920 р. чехословацьке заступництво. Тепер уже заступником був д[окто]р Лейганец. По виясненні тієї конкретної справи розмова зійшла на українську справу. На мій запит, як чехословацький уряд ставиться до проблеми української самостійної державності, д[окто]р Лейганец відповів буквально такими словами: “e’est une question très difficile à résoudre”⁷¹. Я думав тоді, що може в цім є деяка розгадка! Того, чому моя перша гостина ще в минулому році остала без відповіді: très difficil à résoudre. Справедливість вимагає зазначити, що на цей раз кілька днів пізніше після того, як я був у чехословацькому заступництві, д[окто]р Лейганец особисто відвідав мене в помешканні нашої місії.

Очікування правлячих кол Угорщини, що держави Антанти не поставлять суворих умов мира, не справдились. 6-го травня одержано в Будапешті звістку про відповідь на ноту угорської мирової делегації, причому стало відомо, що раніше предложені Антантою умови мира не будуть змінені. Це було причиною до нового вибуху національного почуття Мадярів. Того самого дня в Будапешті організовано величезні маніфестації проти предложених Антантою умов, за тиждень ці маніфестації знову повторились. Особлива ворожість виявилась проти Французів; найрізжородніші вирази ганьби неслись із рядів маніфестантів на адресу Франції. Всі місії чужоземних держав містились в тому ж готелі, де жили й ми; на будинкові готелю маяли прапори різних держав, у тому числі й наш український. Отже сюди, до готелю “Dunapalata”, прийшли маніфестанти та впродовж більше години всякими вигуками ганьби і на адресу держав Антанти, і особливо Франції демонстрували свій протест проти предложених Угорщині мирових умов. З балкону свого покою я бачив, як у цей час появився коло готелю якийсь французький офіцер. Коли його побачив натовп, то счинився такий неімовірний галас, що моторошно було навіть його чути. Один момент був такий, що натовп готов був розірвати на шматки того старшину; лише те, що був він недалеко від входу до готелю, куди й ускочив, урятували його від дуже, може, сумної долі.

Я згадував уже, що ще в кінці квітня 1919 р. Біберович дістав від уряду ЗОУНР уповноваження на окреме від нашої місії представництво. Після повалення радянського уряду він пред'явив свої уповноваження мадярському міністерству закордонних справ, нічого про те нам не сказавши. Урядувати він почав, здається, ще за радянської влади раніше він працював якось незвичним для нас способом завжди ховався від нас і, на мій погляд, ніколи не ставився до нас щиро. Я не знаю, коли й яку роль грав він раніше в українському русі і чи взагалі він до того руху коли небудь стояв близько. Знаю, що раніше він служив десь на півдні бувшої Австрійської імперії; говорив доволі дивною українською мовою, а писав по

українськи ще чудніше. Про початок його урядування довідалися ми *post factum* і хоч це зовсім неприємно нас усіх вражало, бо наочно перед чужими людьми розбивало ідею нашої соборної державності, але довелось рахуватись з цим як з довершеним фактом. У нас зберегались зпочатку сякі-такі відносини з Біберовичем, який урядовав уже окремо, але пізніше всякі відносини з ним і навіть особисте з ним знайомство припинилося, бо виявилось, що він повів дуже негарну інтригу проти нашої місії і взагалі виявив свою вдачу з найгіршого боку. Чим взагалі займалось Біберовичове представництво, я докладно не знаю. Але про деякі його операції доходили відомости і до нас. Якось помилково до нашої місії принесли з почти документи на відправлення великої партії дров до Будапешту; документи ті були адресовані для українського заступництва на *Academia utsa*, 17, де урядовав Біберович. Потім до мене поступили заяви від різних осіб про те, що заступництво Біберовича спекулює українськими паспортами та правом відправляти з Угорщини Українців полонених. Урядовець нашої місії офіційно подав на письмі заяву про те, що він особисто бачив під час побуту у Відні, в одного Мадяра (директора готелю, де жив Біберович) паспорт, виданий йому заступництвом ЗОУНР. Так само наш пресовий референт подав заяву, що він бачив у жінки нашого “земляка” М. Пінтера паспорт, виданий їй тимже заступництвом. Співробітник нашої військово-санітарної місії офіційною заявою до мене повідомляв про те, що з доручення свого шефа полк[овника] Сікевича він їхав учервні 1919 р. до Відня з транспортом українських інвалідів, яких відправляло туди в той час заступництво ЗОУНР; полонених-інвалідів Українців було в тому транспорті, як писав він, “всього лиш кількох, а більшість це будапештанські мільонери-спекулянти, переважно мадярські Жиди”; це було за большевиків). Автор заяви навіть дещо заробив на тих “інвалідах”, бо одержав 500 корон за те, що переносив речі одного інваліда”, та окрім того продав якомусь “інвалідові” частину свого військового одягу перед цим, як вони переходили кордон. Робились якісь махінації з візами до Австрії. Про це писав в своїй заяві Юр. Тищенко-Сірий, який був у жовтні 1919 р. в Будапешті і випадково натрапив на сліди цих махінацій; про це оповідала йому якась властителька склепу, де він купував валізу, яка, довідавшись про те, що він є Українець, “в піднятому настрою почала хвалити українське посольство за його допомогу їй в здобутті візи на паспорт як Українці, хоч вона й не Українка”. Те “українське посольство”, як вияснив п[ан] Тищенко-Сірий, “міститься на Академічній вулиці”; за свою допомогу воно бере по 500 корон. Помимо всього цього Біберович заявив у міністерстві, що він є єдиним українським заступником у Будапешті, і просив усю кореспонденцію направляти на адресу його заступництва. На запит із міністерства мусів я вияснити, що це не є так. Він навіть почав видавати паспорти всім Українцям; тут уже виявляв він себе

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

“поборником”, це давало певний прибуток, бо за паспорт брали солідні суми. Про це все свідчить така, напр., заява (зберігаю транскрипцію):

“ДО НАДЗВИЧАЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МІСІЇ”

Будапешт

Я нижче підписаний Прохаю Мисію видати мені безплатно пашпорт. Я в місяці вересні выбравь пашпорт заступництві західної області за котрі пібрано від мене 200 корон, а за вироблене візи ческої зажадав урядовець заступництва західної області 160 корон, котруй заплативь тільки гроші всі заплативь тіко сумы зато прохаю видати пашпорт безплатно.

Васил Есауленко

В цій заяві все свідчить про те, що прохач не був громадянином ЗОУНР, яку заступав Біберович. Бідним людям ми давали паспорти безплатно, а у Біберовича брали з усіх солідні гроші. Це й привело зрештою до нас В. Есауленка, який лишив у нас отой цікавий і дуже характеристичний в багатьох відношеннях документ. Однак, на цьому не обмежувались “художества” заступництва ЗОУНР та й самого Біберовича. Щоб не бути голословним, покликуюсь просто на відповідні документи.

1.

ДО ВИСОКОПОВАЖНОГО ПАНА ГОЛОВИ НАДЗВИЧАЙНОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ УНР В УГОРЩИНІ

В місяці жовтні в канцелярії Місії звернувся до мене агент будапештенської поліції з запитанням, чи я не знаю п. Маслока і Загороди, бо він має приказ їх арештувать. Агент показав мені при тім донос прикладений до нього примірник газети “Червоної України” з підчеркненими червоним олівцем іменами п. Бачинського, Загороди і Маслока, як учасників якихось українських зборів, котрі відбулись під час совітської влади на Угорщині.

З першого погляду на текст доносу я пізнав, що цей донос був писаний машиною до писання, на котрій я перед відділенням п. Біберовича, як заступника Західної Области від Дипломатичної Місії УНР сам писав і котра тепер находиться у п. Біберовича.

Шріфт машини, якою був писаний донос, я пізнав тому, що довгий час на ній писав, дуже добре її знаю і що вона була старої системи, котра тепер рідко вживається і має свої характеристичні прикмети. На цей факт я звернув в той же день Вашу увагу.

Іван Стасів,

урядовець Дипломатичної Місії УНР
в Угорщині

2.

П. ГОЛОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ В БУДАПЕШТІ

На заяву в Чесьському Представництві про видачу візи мені, моїй дружині і дружині п[ана] Радника Шрага, заступник Чеського представництва д[окто]р Пазурик сказав, що він видасть візи, коли Ви напишете офіційно про потребу цих віз. Опріч того д[окто]р Пазурик заявив, що “українська місія, котра в тім же будинку поміщається”, заявила, що наша місія є “самозванна і нікого не представляє, а що українську Республіку представляє вона (галицька місія Біберовича) і що наша: українська місія є большевицька, цебто що всі ми большевики”. Д[окто]р Пазурик дозволив, на мою просьбу, трактувати його заяву офіційно.

Секретар Місії *М. Шаповал*

16 жовтня 1919

3

ДО ГОЛОВИ УКРАЇНСЬКОЇ НАДЗВИЧАЙНОЇ ДИП- ЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ В УТОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА

Дня 16.X. 1919 був я в Чехо-Словацькому Посольстві з Секретарем Дипломатичної Місії п[аном] Шаповалом і полковником Підгорним відносно віз для подорожі до Чехо-Словаччини в яких їм раніше було відмовлено. Там д[окто]р Пазурик, член Ч[ехо]-С[ловацької] місії, нам заявив, що він взагалі не знає, як йому ставиться до нашої Дипломатичної Місії. Він знає те, що в будинку на Академія вул. № 17 функціонує єдине Уповноважене Представництво Української Республіки. О нашім же посольстві він знає тільки зі слів “посла” Біберовича, що тамте посольство в отелі Дунапаліята є самозванне, большевицьке з головою Галаганом на чолі. На то ми поставились дуже гостро, маючи на письмі офіційльне запитання від п[ана] посла Галагана (я звернувся до чехословацького представництва з запитанням, з якої причини відмовлено було дати візи. *М. Г.*). Відповіддю було те, що візи були дані негайно, причім д[окто]р Пазурик вибачався, але просив на будучність вияснити ситуацію і існування двох посольств Української Народньої Республіки.

Д-р *Лалков Данило*

Будапешт, дня 17/X 1919

Я не потребую нічого додавати до цих документів. Вони надто проречисто й самі свідчать про те, як розумів Біберович свої обовязки і завдання представництва ЗОУНР. Після всього цього не лишалось нічого іншого, як перестати подавати йому руку*. Але,

* В кінці 1921 р. одержав я вже у Відні лист від І. Маслоюка із Праги, куди він перебрався за допомогою (вже після мого від'їзду) місії УНР після 18 місяців перебування в тюрмі й таборі. В тому листі писав Маслоюк, що при арештуванні йому заявили, що скоро його пустять на свободу, але, писав він далі, “лихо понесло детектива до Біберовича і цей підтвердив свої зізнання, і то мене убило”.

розуміється, факт розбиття “соборності” наслідком політики д[окто]ра Петрушевича та його однодумців відбився ще й інакше на нашому положенні на Угорщині, бо цим фактом, цілком природно, зацікавилось також і угорська міністерство закордонних справ. Для освітлення цього нехай послужить низче наведений мій лист, який я свого часу надіслав був до газети “Вперед” у Львові та до журналу “На Переломі” у Відні. Не знаю, з яких причин мого листу не надруковано у “Вперед” (нібито через те, що дуже довгий); журнал “На Переломі”, що виходив під редакцією О. Олесья, припинив своє існування. Навожу свій лист без змін.

ДО РЕДАКЦІЇ ГАЗЕТИ “ВПЕРЕД” (ЖУРНАЛУ “НА ПЕРЕЛОМІ”)

Я, як мабуть багато інших осіб, одержав від д[окто]ра М. Лозинського відпис відкритого листа його до членів Української Національної Ради; цей лист надрукований був також в цілості в ч. 7. “Воли” і в скороченому виді в ч. 115 “L'Ukraine”.

Все це свідчить про те, що лист д[окто]ра М. Лозинського, очевидно згідно з його бажанням, став відомим серед широких кол українського громадянства; він, без сумніву, з великим інтересом був прочитаний, яко документ, який освітлює деякі моменти історії будування нашої держави на основах соборности.

З цього листа я довідався, що д[окто]р М. Лозинський уже починаючи з 10 березня 1919 р. обстоював і тепер обстоює принцип: “автономія части, але єдність зовні”, що з такою програмою діяльності він приїхав 7 травня тогож року до Парижу, що він не поділяв поглядів д[окто]ра В. Панейка⁷², “якого політика була якраз протилежна актові зеднання, і що на його гадку, порятунок для Східної Галичини був іменно “в єдности з цілою Україною”.

І тому я з найбільшим інтересом довідався би також від д[окто]ра Лозинського, яким способом можливо було погодити з його поглядами той факт, про який я тут хочу сказати.

В межичасі між 10 березня і 7 травня м[инулого] р[оку], а іменно 7 квітня, д[окто]р Лозинський, як товариш Держав[ного] Секр[етаря] Закорд[онних] Справ Зах[ідної] Обл[асти], контр-асигнував підписану президентом Секретаріату ввірительну грамоту для п[ана] Біберовича, котрий цею грамотою уповноважувався заступати Уряд Зах[ідної] Обл[асти] УНР при Угорському Уряді, незалежно від Дипломатичної Місії УНР, яку вислав уряд Директорії і яка було офіційно принята і визнана ще урядом гр[афа] Каролі в лютому м[инулого] р[оку], як загально-українське представництво. Трудно зрозуміти, яким чином, підписуючи уповноваження для окремого заступника Галичини, думав д[окто]р Лозинський досягнути “єдности зовні”. Цей акт, дивлячись на справи об'єктивно, можна розглядати лише як змагання до цілком протилежної ціли.

Прекрасний зразок “заступництва” коли на “своїх” громадян доносить “свій” же заступник! Дякуючи мені за вжиті свого часу заходи для його звільнення, Маслюк писав, що в тому, що до всього того “причинилась галицька місія, нема жадного сумніву”. Я також не маю в тім сумніву.

Так його очевидно зрозуміли всі ті, що в той чи інший спосіб брали участь в його виконанні, так зрозумів свої уповноваження п[ан] Біберович, так вияснив собі той акт, як це видно з дальшого, і Угорський Уряд. На доказ цього я дозволю собі покликатися, тут на деякі документи і факти, котрі з повною очевидністю доводять, що підписана доктором Лозинським ввірительна грамота не скріпила “єдності зовні”, а навпаки розбила її.

У вересні місяці м[инулого] р[оку] до мене звернувся представник Міністерства Закордонних Справ Угорщини, просячи розяснити йому, скільки є українських Республік, причини існування в Будапешті двох українських представництв і характер взаємних відносин між ними.

Вислухавши мої пояснення, він просив подати до відома Міністерства офіційним порядком копії документів, які торкаються акту злуки. Не маючи в своєму розпорядженні інших, я надіслав до М[іністерст]ва лише витяги з декларації Мирової Делегації в Парижі Найвищій Раді з дня 25 лютого м[инулого] р[оку], підписані п[аном] Сидоренком⁷³, і з ноти протесту проти окупації Поляками Східної Галичини з дня 15 липня, підписаної мін[істром] Темницьким⁷⁴ і уповноваженим Держ[авного] Секретаріату Держ[авним] Секр[етарем] Бурачинським.

Про причини вказаного Угорським Урядом інтересу до українського представництва можна уже почати довідатись із довжелезного листа до мене п[ана] Біберовича з дня 27 грудня м[инулого] р[оку]. Я зроблю тут витяг з цього листа, писаного, до речі, досить оригінальною мовою та в таких деколи висловах, які моглиби зробити честь хіба якомусь “фельдфебелєві”, а не “майорові” Біберовичеві.

Ось що він, між іншим, пише мені (зберігаю орфографію оригіналу):

1) ...через загально звістне урядування всхідно-українського міністерства взглядно директорії, не прийшло до злуки, на чим вправді після моєї гадки справа не потерпіла”.

2) “...З кінця цьвітня діставем від мого правительства мої нові повновласти”.

3) “... в другий половині вересня, при моїх перших переговорах в міністерстві по моїм повороті з Відня, показано мені Вашу ноту, в котрій покликуючись на злуку всіх земель українських 3-го січня с[ього] р[оку] і на прикази п[ана] Темницького і п[ана] Бурачинського заявляєте, що лишень Ви маєте право заступати Україну. Ту ноту дано мені до читання з запитом, що це за прикази, позаяк що до першої точки, то они не признають, бо мої папери виставлені вже по 3 січни а іменно 18 цьвітня.

На моє запитання заявив п[ан] Бурачинський цілком точно, що він ніколи навіть подібного приказу не давав і також єсть переконаний, що п[ан] Темницький такого приказу не давав і не повідомляв его. Поминаю, що п[ан] Темницький не мавби права яко наддніпряньский (sic!) міністр видавати прикази що до Західної України, дальше, що він в літі стояв на точці не переводити злуки а від серпня не був вже міністром.”

*Ірина Матіяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

До останнього витягу мушу додати, що в моїй ноті з дня 26 вересня не згадувалось нічого про те, хто і яку Україну має заступати, а також мушу пояснити, що те, що в мові п[ана] Біберовича зветься “приказом”, були іменно витяги зі згаданих вгорі документів: декларації Мирової Делегації в Парижі і ноти протесту з приводу польської окупації.

Уже з цих витягів видно, яку позицію щодо “єдності зовні” завняв заступник Галичини при Угорському Уряді і сам цей уряд. Але ще яскравіше і докладніше погляд останнього сформулований в ноті до мене з дня 3 лютого ц[ього] р[оку].

В цій ноті Угорський Міністр Закордонних Справ пише текстуально таке:

“Маю честь Вас повідомити, що п[ан] Ярослав Біберович представив мені у вересні місяці 1919 р. вірительну грамоту, датовану 17 квітня 1919 р., адресовану Державним Секретаріатом Західньої Области Української Народньої Республіки Мадярському Урядові, з печаткою цього Секретаріату і підписану президентом цього Секретаріату (підпис неясний), рівнож як і п[аном] Лозинським, державним підсекретарем Міністерства Закордонних Справ. У цій грамоті Державний Секретаріат сповіщає мене, що він стверджує на своєму пості пана Ярослава Біберовича, котрий представляв до цього часу інтереси Західньої Области Української Народньої Республіки при Мадярському Уряді, і що він надає йому у цей самий час титул і характер провізоричного уповноваженого.

Вищезгадана грамота є в очевидному протириччі з декларацією, зробленою делегацією Української Республіки у Парижі Найвищої Раді Мирової Конференції, яку Ви були ласкаві передати мені у витязі при Вашій ноті № 195 від вересня 1919 р. і в якій сповіщається, що Національне Зібрання Західньої Области, скликане 3-го січня 1919 р., вирішило зеднатися з Великою Україною і що таким чином Українська Республіка зєднала території, заселені Українцями. Уряд Західньої Области, вищезгадана вірительна грамота котрого, окрім цього, носить ще дату пізнішу за цю декларацію, нічого не згадує про об'єднання українського народу; навпаки, він зазначає право кожного незалежного уряду стверджувати на своїм пості свого представника при Мадярському Уряді з метою підтримувати безпосередні зносини з ними.

В кінці ноти п[ан] Міністр, приймаючи як факт існування в Будапешті двох окремих представників двох незалежних урядів, “котрих поставив собі український народ”, пише, що “Угорський Уряд, бажаючи заховати симпатії, так йому цінні, всього українського народу, вважає себе зобов'язаним вірити стількиж заявам, зробленим п[аном] Біберовичем в імени свого уряду, як і тим, що зробленим Вами (ц[ього] т[ижня] мною) в імени уряду Великої України”.

Це наслідок тої свідомо і консеквентне переведеної політики сепаратизму, проти якої виступає п[ан] д[окто]р Лозинський і до переведення якої він сам приклав руку і печатку.

Будучи також як і д[окто]р Лозинський противником галицького партикуляризму, а також партикуляризму велико-українського, та навпаки будучи сторонником ідеї соборної України,

я не можу зрозуміти тактики д[окто]ра Лозинського; не можу думати, щоб він, контр-асигнуючи згадану грамоту, не розумів того, що цим актом він робить саме якраз цю політику, яка “була моральним ударом для нас самих і зброєю для наших ворогів” і яка довела до чорносотенно-денікінської орієнтації.

Будапешт, 5.III. 1920 р.

М. Галаган, голова дипльом[атичної] місії УНР в Угорщині

Думаю, що оцей мій лист, написаний у відповідь на отвертий лист д[окто]ра М. Лозинського, досить ясно освітлює положення, яке витворилось у Будапешті наслідком політики галицьких “самостійників”. На мою думку, вона не принесла користі українській справі, навпаки, й явно шкодила, а користали хіба Біберовичі.

Після військової поразки на Україні в листопаді 1919 р. положення нашої місії змінилось на гірше. Взагалі ця поразка відбилась на престижі УНР, а значить і на престижі закордонних представництв УНР. Це був той період, коли благали немилосердну Антанту про “моральну” підтримку, або написали на її адресу: “morituri te salutant”. Закордонною політикою мали кермувати члени Директорії А. Макаренко⁷⁵ і Ф. Швець⁷⁶, у Відні. Я не одержував від них якихсь директив щодо напрямку діяльності, але одержував постанови про скорочення числа членів місії та про зменшення їм платні згідно з нормами, які встановили ці члени Директорії разом з міністром фінансів Б. Мартосом⁷⁷, що також урядував від довшого часу закордоном. Якими міркуваннями кермувався міністр фінансів при встановленні відношення української гривни до закордонних валют, я не знаю. Але я знаю, що вони були далекі від правдивої оцінки реальної вартости окремих валют. В державах з високою валютою українські послі, оскільки знаю, виходили не погано, а деякі, здається, і зовсім добре. На Угорщині справа фінансова стояла погано, бо угорська корона так падала в ціні, що встановлені для нас норми ставили нас у важке становище. Члени місії заявляли, що їм уже не вистачає платні на прожиття. Я не міг цього заперечувати, бо бачив, що вони мають рацію. Ясно, що ми всі мусіли щадити, бо наставали, очевидно, важкі часи. На мою думку, уряд УНР цілком правильно поступив, коли в кінці 1919 р. відняв у послів право на безконтрольне вживання грошей “на представництво”. Одначе на нараді послів у Відні в травні 1920 р.⁷⁸ виявилось, що майже всі послі УНР того розпорядження уряду не послухали. При обміркуванні цього питання деякі послі доказували, що без “представницьких” грошей вони не можуть жити. Коли я висловився за те, щоб “представницькі” скасовано та щоб надзвичайні видатки покривати так, як вимагав уряд, то почув від інших послів всякі неласкаві зауваження, а один із них подав з місця навіть таку репліку: “Мабуть Вам “представницькі” непотрібні, бо у Вас нічого не робиться, а мені вони потрібні. Може колись цей бувший посол пояснить усім нам, як він уживав свої “представницькі” і чого тим досяг. На-

шу місію скоротили до трьох: голова, секретар і урядовець. Із усіх старих членів місії залишилось нас тільки двох: я й урядовець Стасів. На посаду секретаря призначено до нас бувшого секретаря місії в Стокгольмі Суховецького. Вивезені із Києва гроші вже кінчались, а нових не присиляли. Взагалі давало і себе відчувати загальне скрутне становище.

З березня місяця 1920 р. помітним стало більше заінтересован-ня українською справою. Це видно було з того, що нашу місію стали одвідувати кореспонденти різних закордонних газет: італійських, англійських і американських. Кореспондент італійської газети робив вражіння якоїсь несеріозної людини; розпитуючи про наш рух і боротьбу, він у тойже час якось вертівся, підстрибував, підносив палець у гору й вигукував: “e!.. e!.. e!” Чудно було бачити такого кореспондента. Правда, хто ближче знав італійців, казав мені, що в них взагалі така манера балакати американський кореспондент робив вражіння не так журналіста, як торговельного агента. Говорив, між іншим, що був на Україні в минулому році. Дуже ділово й солідно балакали два англійські кореспонденти, які на доказ своїх особистостей показали, між іншим, рекомендації англійського Міністерства Закордонних Справ; вони дуже інтересувались справою преємственности влади УНР, зокрема її звязком з владою гетьмана. До нашої місії почали зголошуватись малярські старшини різного роду зброї й різних фахових частин, пропонуючи свої послуги в українській армії. Були деякі з них, що заявляли себе симпатиками українського національного руху та бажали воювати за визволення України; але більшість хотіла вступити до української армії для боротьби з большевиками. Наведу тут заяву одного із тих старшин, зберігаючи її текст та ортографію:

УПОЛЬНОМОЧЕНАГО ПОСОЛЬСТВА УКРАЙНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

Нижеподписаний поручикъ венгерской національной армії Стефанъ В. Шоошъ покорнѣше прошу записывать меня въ Деникинскую или украинскую національную армію.

Съ марта 1915 года служу в армії венгерской, в 31 августа 1916 года попалъ въ плѣнъ при городѣ Галичъ. В городѣ Малоархангельска в Орловской губерніи жилъ до 18-го октября 1918 года, пріѣхалъ какъ инвалидъ санитарнымъ поѣздомъ. Назначена поручикомъ съ чиномъ 1-го февраля 1919 года. Во время венгерскаго большевизма былъ в Сегединѣ при армії венгерской національной; тут я служил до декабря 1919-го года, когда же решилъ выѣхать на Украину й записывать в Деникинскую армію. В январѣ сего года получилъ дозволенія вѣзда от шефа посольства Украинской Народной Республики, от Г-на Биберовича, который о моихъ намѣреніяхъ записывать в армію генерала Деникина знал й далъ дозволенія на ѣзди. Выѣхать не удалось, потому что отъ Юго-Славенской Республики не мог достать дозволенія на

проїзд, й когда безъ дозволенія пробоваль, поймали мене й два мѣсяца сидѣль в Семендрій в Сербій запертый.

Оставиль венгерскую армію в, 16-го Декабря 1919 года.

Говорю й пишу повенгерски, поруски и понимецки, понимаю сербскаго, словенскаго, польского й немножко французского языка.

Покорнѣйше прошу если возможно принимать меня въ армію ген. Деникина или в украинскую національную армію.

Симъ остаюсь:

Будапешт, 19-го Апрелья 1920 года

Покорнійшій Ваш слуга:

С. В. Шоошъ, поручикъ

венг[ерской] нац[иональной] арміи

Будапешть, 11 Zsigmond u II/2

Цей нібито незначний документ говорить сам за себе навіть дуже багато. Коли я прочитав цю заяву пор[учика] С. Шооша, то готов був підозрівати якусь містифікацію чи щось подібне, до такої міри несподіваним був для мене її зміст і так мені не хотілось тоді вірити, що самі Українці цілком свідомо руйнують, нищать і дискредитують в очах чужинців усе те, за що пролито стільки крові й перенесено стільки горя, нужди та страждань. Українська армія билась проти червоної й білої Москви за українську самостійність; закордоном робились заяви про те, що ми боремось за свою державну незалежність, що наша національна боротьба не є ідентичною з російським білогвардейським протибольшевицьким рухом ми все намагались висвітлити перед чужинцями, що цілі нашого національного руху зовсім інші, ніж цілі російських білогвардійців, і що білогвардійці-денікінці не тільки не є нашими приятелями-союзниками, але навпаки є нашими ворогами, які збройне виступають проти змагань українського народу до національно-культурного відродження й створення своєї незалежної держави. Загально відомі труднощі, з якими боролась українська пропаганда закордоном і як важко було прищеплювати закордонній громадській opinіi правдивий погляд на цілу українську справу, зокрема доказувати, що Українці не є “русскіє” та що вони намагаються скинути з себе “русское” ярмо. Я вже згадував, що на Угорщині серед офіційних і громадських кол всеж таки було деяке зрозуміння нашої боротьби за національне визволення. Якже могли вплинути на думку цих кол виступи українських заступництв подібні до тих, які робило заступництво ЗО УНР на чолі з Біберовичем? Яку ціну мали всі наші декларації, коли вже у січні 1920 р., як свідчить пор[учик] Шоош, п[ан] Біберович видав дозвіл на подорож до армії Денікіна? Я особисто говорив з пор[учиком] Шоошем і переконався, що він щиро ставився до українського національного руху і готов був вступити в ряди української армії, якщо український національний рух не є большевицький, але він bona fide вважав, що

український національний і російський білогвардійський рух є явища того самого і порядку, з однаковими цілями й один одному не протирічать. В цій думці укріпило його те, що дозвіл виїзду на Україну до Денікінської армії одержав від шефа “Посольства Української Народньої Республіки” п[ана] Біберовича. Що було причиною такої поведінки п[ана] Біберовича, який уважав за можливе чи потрібне йти всупереч усім нашим змаганням і заявам, я про це не можу з певністю нічого сказати.

Дня 20 квітня 1920 р. несподівано для нас появилася в пресі звістка про Варшавський договір між маршалом Пілсудським і головним отаманом С. Петлюрою. Неясні чутки й деякі звістки про переговори доходили до нас і раніше. Але ми не надіялись, що дійде до заключення польсько-українського союзу, слідом за яким почнуться спільні військові акції польської і української армії проти большевиків. Від нашого міністерства закордонних справ не одержували ми ніяких повідомлень чи пояснень з цього приводу; не прислали нам, розуміється, і тексту цього договору. Згідно з умовою, цей договір мав бути тайний і його текст, за виїмком першого пункту, не мав бути оголошений, тож ясно, що наше міністерство вважало за порушення умови подавати зміст договору до відома представникам УНР закордоном і тому не інформувало нас взагалі ні про договір, ні про його цілі. Очевидно й інші представництва УНР були приблизно в такому становищі, як і наша місія (про зміст договору знали, очевидно, тільки особливо довірені люди тодішнього уряду УНР, в тому числі, можливо, й дехто із послів). Але треба було, в кожному разі, довідатись про те, що це був за договір, тому рішив я поїхати до Відня, бо тут був до певної міри “центр закордонної політики УНР” і можна було дещо дізнатись. В кінці травня приїхав я до Відня. Виявилось, що там було вже кілька послів, які також, здається, приїхали з тією метою; а може сталось так випадково – не знаю. Отже зійшлися ми всі на нараду в посольстві УНР у Відні. На нарадах були і деякі бувші послы та члени місій. Підчас обговорення загальної ситуації, яка створилася після заключення польсько-українського договору, серед присутніх учасників наради означилось дві течії. Одні вважали договір значним політично-дипломатичним успіхом і взагалі початком доби, коли УНР виступає як самостійний чинник на міжнародньому терені, через це оцінювали вони заключення договору як справу дуже важну, доцільну й корисну для УНР, хочби навіть цей договір був куплений ціною рїзких концесій на користь Польщі, інші (була їх меншість) дивились скептично припускаючи, що Польща використає скрутне становище уряду УНР тому, щоб змусити його підписати дуже невигідний для України договір, на підставі значних територіяльних та економічних уступок. Нареди скінчились на тому, що вирішено, аби до Варшави й до уряду УНР поїхало трьох із членів нарад, щоб довідатись про точний зміст договору та про пляни і майбутній

напряв політики уряду УНР. Отже погодились на тому, що мають поїхати з цією метою К. Мацієвич та О. Шульгин, як виразники думки більшості учасників нарад у Відні, і я, як один із тих учасників, які критично ставились до того договору.

5-го червня виїхав я із Відня до Варшави разом з урядовцем нашої місії Ів. Стасевим. Цей останній, родом з Галичини, був українським соборником. Ще коли Біберович відділився від спільного представництва в Будапешті та утворив своє окреме заступництво ЗОУНР, І. Стасів лишився в нашій місії в ім'я ідеї соборної УНР, хоч мав повну змогу піти на службу до Біберовича. Він ніколи не був на Великій Україні і дуже хотів її побачити на власні очі. Не можна було відмовити йому цього, тимбільше, що ми мали надію доїхати навіть до Києва, а побачити наш старий Київ і Дніпро було давно мрією соборника-українця Стасева. К. Мацієвич і О. Шульгин поїхали окремо; з Мацієвичем ми, правда, зустрілись ще в дорозі, а з Шульгиним побачилися аж у Варшаві. У Варшаві пробули всього три дні. За цей час я довідався дещо про квітневий договір. На моє прохання заступник місії УНР в Варшаві Л. Михайлів дав мені прочитати копію тексту самого договору й військової конвенції між Польщею та Україною. Ці копії не були урядово посвідчені, і тому я не маю підстави твердити, що я читав точні тексти договору й конвенції. В кожному разі тоді я думав, що для ознайомлення мені дали точні відписи обох тих документів. Зробити відписи для себе я не міг, бо на те не дав згоди Л. Михайлів. Отже, я не маю тепер перед собою того тексту договору і військової конвенції, і не можу його точно відновити. Та добре памятаю лише те, що після ознайомлення зі змістом тих двох документів я мав вражіння, що заключений договір ставить УНР в дуже велику залежність від Польщі, хоч ця невігідна сторона була під серпанком всіляких зручних, неясно-елястичних формул. Зокрема неприємно було довідатись про те, що в договорі зафіксоване було втручання Польщі у внутрішні справи УНР, бо становище польських землевласників на Україні мало бути зясоване за згодою Польщі, значиться тим самим обмежувалась, і суверенність УНР. Таксамо й військова конвенція складена була так, що польське військове командування булоб фактичним господарем на теренах України, які булиб відбиті союзними арміями від большевиків, а українська військова й цивільна влади опинилисяби на становищі підрядного й залежного чинника. Річ ясна, що тепер можу писати тільки про свої тодішні вражіння з прочитаних документів і не маю права з певністю щось ствердити, бо подібні безсумнівні твердження можливі в таких важливих справах лише на підставі відповідних доказових матеріалів та документальних даних. Та опубліковані пізніше тексти обох згаданих документів викликають у мене підозріння, що в 1920 р. у Варшаві я читав трохи інші тексти. Нам довелось чекати, поки будуть полагождені всякі формальності для

того, щоб ми могли їхати з Варшави до місця осідку уряду УНР.

У Варшаві було відомо, що уряд уже не є в Києві, але й не відомо було, чи є він у Винниці чи десь в іншому місці.

Хоч були ми закордонними представниками союзної держави, але всетаки варшавські урядові установи робили нам всякі труднощі щодо дальшої подорожі. Таким чином, не зважаючи на всі старання нашої дипломатичної місії у Варшаві, ми дістали відповідні дозволи лише 9 червня (на моїм дипломатичнім паспорті вибита печатка II відділу польського генерального штабу). Не знаю я точно, що робили у Варшаві К. Мацієвич та О. Шульгин та коли і як вони виїхали з Варшави на Україну. Вони все тримались окремо від мене; видно було по всьому, що вони мають далеко більше, ніж я, можливості бути поінформованими про дійсні пляни й комбінації тодішнього уряду УНР.

В часі перебування у Варшаві зробив я деякі цікаві спостереження. Бачив я на вулицях міста всякі військові відділи; бачив також і військові вправи та навчання. Трудно було, звичайно, сподіватись, щоб польське військо за короткий час свого існування настільки сконсолідувалось, щоб могло дорівняти справжній старій армії. Але те, що довелось мені бачити, переконувало мене в тім, що в часі польсько-українського наступу в квітні 1920 р. це ще не була справжня армія. Були люди, одягнені у військові однострої ходили іноді цілими групами, співали надзвичайно бравурні пісні; їх вигляд був якийсь задиркувато-визиваючий та чванькувато-манірний, прибільшено – “військовий”, через це непевний і штучний. Лише одну якусь кавалерійську частину бачив я, що справляла добре вражіння; мабуть були це Познанці, доброго німецького вишколу. Щоби не говорили про большевицьку червону армію і якби низько не оцінювали її боевої здатності, але здавалось мені тоді, що польська армія не могла в тодішньому своєму стані успішно воювати проти большевицької; про українську армію трудно було щось певне сказати, бо я її не бачив, та врешті тоді був лише завязок української армії; вона була дуже маленька, головний тягар офензиви мав упасти на поляків, а цього вони, очевидно, не були в стані витримати; таким чином уся затіяна акція стояла під загрозою дуже можливого повного краху. Але, оскільки міг я зорієнтуватись, серед Поляків панував піднесено-патріотичний настрій в звязку з початком офензиви.

Середній польський громадянин з гордістю дивився на те, що його національне військо побивало Москалів. Переважна більшість преси писала в тоні москальофобства й підтримувала настрій високого патріотизму чи навіть шовінізму. Символом і втіленням польської військовости була особа маршала Пілсудського, популярність якого, видно, була надзвичайно велика. Всюди можна було бачити його великі й менші портрети, часто окрашені національними відзнаками: у вітринах магазинів, у вікнах приватних помеш-

кань, на вулицях. Лише певна частина робітництва була нібито опозиційне настроєна і на знак протесту навіть страйкувала. Страйкарі тинялись по місті та іноді, збираючись гуртками, балакали між собою на актуальні теми. Цікаво було прислухатися до цих розмов. Переходячи близько біля трьох чи чотирьох таких гуртів страйкарів, я чув зовсім виразно, як робітники висловлювали своє невдоволення приводу того, що їх “примушували” страйкувати в той час, коли армія й батьківщина потребує як найінтенсивнішої праці. Я бачив, як коло мосту стояло 5–6 робітників, які дивились на подвір'я якогось будинку, що стояв низче. На подвір'ю тому відбувалось навчання, мабуть, молодих вояків чи може охотників. Робітники уважно сліdkували за тим навчанням, висловлювали своє глибоке вдоволення, а навпаки заявляли невдоволення, що їхні проводирі дали наказ страйкувати в той час, коли треба булоб працювати для армії та батьківщини. Не могло бути ніякого сумніву, що частина робітництва страйкувала проти свого переконання і що патріотичне почуття диктувало їм що інше.

Із Варшави ми поїхали до Львова, а звідси до Проскурова, куди прибули 12 червня. Вже раніше почався відворот польської армії і потяги далі Проскурова не їздили. Тут ми довідалися, що уряд УНР перебуває в Жмеринці. Треба було чекати нагоди, коли їхатиме якийсь військовий потяг, щоб доїхати до Жмеринки. Чекали кілька годин без особливої надії на те, і що така нагода скоро трапиться. Нараз на стацію заїхав паротяг, до якого причеплено два товарові вагони. Цей паротяг з вагонами мав їхати далі до Жмеринки, отже звернувся я до начальника стації, щоб він нас відправив туди у тому потязі. Начальник стації не міг задовольнити мого бажання, покликуючись на те, що вагонами й паротягом розпоряджає якийсь польський офіцер, що їде тим куцим потягом; радив мені побалакати з офіцером, пішов я шукати того офіцера. Побачив, що на переді паротягу сидять два українські старшини. Спитав їх чи не знають, хто є начальником потягу і де він є. Один із старшин, показуючи пальцем на невеликого польського старшину, що разом з якоюсь молодією жінкою в одязі нібито сестри-жалібниці стояв трохи далі від нас, сказав: “Отой півник, що стоїть зі своєю к[урк]ою”. Таке відношення до старшини союзної армії мене здивувало. Із дальшої розмови я довідався, що це не було якимсь випадковим явищем і що взагалі відносини між союзними арміями далекі від приятельських.

Тимчасом до нас наблизився цей офіцер. Не вмючи добре говорити по польськи, я звернувся до нього всетаки з чемности попольськи і, перепросивши його, став говорити поукраїнськи. “Чем магу служить?” – запитав він по російськи. Образ цих відносин “удосконалювався”. Офіцер польської армії говорить з представником Української Республіки не попольськи і не поукраїнськи, а поросійськи! Вияснив я йому, що мушу їхати до свого уряду

й просив дозволу покористуватись тим потягом. Офіцер не хотів спочатку дати дозволу, мотивуючи своє відмовне становище тим, що траплялись, мовляв, випадки, коли до військових потягів упрощувались цивільні люди-Українці, які потім кидали під вагони бомби. Я звернув йому увагу, що моє положення представника УНР могло б нібито бути достатньою для нього гарантією того, що з мого боку він міг би й не боятись подібної несподіванки. Подумавши трохи, показав мені на порожній вагон, кажучи “Харашо!.. Садіться сюда!” До свого вагону, чистішого й чепурнішого, він нас не хотів пустити з міркувань, про які можна догадуватись.

Їхали ми до Жмеринки у порожньому, доволі брудному товаровому вагоні, сидючи на своїх валізках. Власне сидів тільки я, бо мій товариш подорожі Ів. Стасів майже весь час стояв біля віконця, розглядаючи краєвиди Великої України, побачити які йому так сильно хотілось. Часами він голосно виявляв своє захоплення чи здивування тим, що бачив по дорозі. Одного разу він вигукнув: “Яка ж багата наша Україна!.. Погляньте, пане посол!.. Яка то череда ходить...” Виглянув і я у віконце й побачив на полі маленьку череду, яку пас один хлопчик. Як це не подібне було до того, що можна було бачити перед війною, коли було сільська череда густо вкривала великі простори толоки! Збідніла наша Україна за часи світової війни та більше двох років нашої визвольної боротьби! Десь коло полудня приїхали ми до Жмеринки. Біля стації стояв “міністерський” потяг, де містились цивільні міністри й персонал міністерств; трохи далі стояв потяг військового міністерства. Кидалось у вічі, що потяг військового міністерства був складений із кращих вагонів, ніж “міністерський”, в якому було всього 2–3 вагони третьої кляси, а решта все товарів. Військовий міністр генерал Сальський містився в добром вагоні другої кляси, а його штаб також у доволі гарному на вигляд. Навпаки цивільні міністри і сам прем'єр сиділи у вагоні третьої кляси; деякі міністри й вищі міністерські урядовці з родинами містились у старих, з побитими вікнами обшарпаних вагонах третьої кляси, а низчі урядовці просто в товарових. Сумно стало на душі на вид всього того. Але я відчув разом з тим пошану до людей, які і в тих важких умовах продовжували боротись за визволення свого народу, не здаючи своїх позицій. Зайшов я до “міністерського” вагону. Нікого там не застав окрім радника міністерства закордонних справ старого проф. Київського університету О. Ейхельмана⁷⁹. Він сидів самотньо, вглибившись у якусь книжку. Побачивши мене, привітав радісно і запропонував поміститись у тому ж вагоні на одній із верхніх полиць для снання; я охоче, звичайно, прийняв гостинну пропозицію О. Ейхельмана і поклав свої валізки на вказану полицю. Ми стали розмовляти. О. Ейхельман розпитував про життя закордоном, працю наших місій, відношення чужих урядів до української справи і т. д. В свою чергу він познайомив мене в загальних рисах про стан на Україні, роботу міністерства закордон-

них справ. Вказуючи на книжку, сказав: “Ось, відіте-лі, ізучаю Версальський договір... Большой... великая праця... трудно піддаються ізученію...” Слухав я старого професора, якого знав ще з перших років свого студентства; був він многолітнім деканом правничого факультету, і через це студенти-юристи звали його своїм “папахе-ном”. Думав я, що саме привело його до нас і що примушує його терпіти оту поневірку. Я пригадав собі одну маленьку сценку в міністерстві закордонних справ у Києві за часів гетьмана одна панночка-урядовка міністерства запитала професора, відколи він став Українцем. На це він відповів жартовливим запитом: “Ізвініте за нескромний вопрос... сколько Вам лет?” Та відповіла: “Так... коло 25 вже є”. Старий професор продовжував, усміхаючись: “А я ось, відітели, 35 лет живу в Києве. Значит, я Українець старше Вас на десять лет”. Цією коротенькою реплікою не вичерпується, звичайно, все те, що стимулювало О. Ейхельмана перейти на наш бік, а не піти разом з противниками нашого визволення – Росіянами. Якіб там не були в нього внутрішні імпульси, але фактом є те, що він пішов разом з нами і тепер на старості літ терпів усі невігоди разом з українським урядом, якому служив. Від інших людей, яких тоді зустрів я в Жмеринці, чув слова жалю й нарікання, але старий професор ні одним словом не згадав про якісь незручності чи невігоди вагонового життя, яке справді було тяжке. В обставинах більш, ніж несприятливих, старий професор і радник нашого міністерства виучував Версальський договір, бо, казав він, нам треба бути в курсі міжнародньої, політики. Я відчув велику пошану до О. Ейхельмана, який виявив таку відданість до нашої справи.

Поговоривши з О. Ейхельманом, пішов я представитись прем'єр-міністрові В. Прокоповичеві⁸⁰, який примістився в окремому купе того самого вагону. Я прийшов до нього якраз в той час, коли він мирно попивав чайок з традиційного синього подорожнього чайника. Чомусь на мене зробило вражіння великої дісгармонії оте мирне зайняття прем'єра чаепиттям в обставинах майже воєнних. Розмова з прем'єром якось не клеїлась. Він питав мене, коли, як і чого я приїхав і чи довго думаю тут лишитись. Я відповів. Наступила довгенька й неприємна пауза, після якої прем'єр запитав: “Що жу вас закордоном чувати”. Зовсім ясно було, що він не може знайти якогось поважнішого запиту, бо з таким запитом (таксамо, як із запитом про погоду) звертаються до співбесідника в таких лише випадках, коли рішучо нема ніякої теми для розмови. В унісон прем'єровому запиту та й з бажанням підкреслити беззмістовність нашої балачки, я відповів: “Всяке чувати”. На тому моя авдієнція у прем'єра й скінчилась. З почуттям якогось пригноблення виходив я із купе. Більше мені не довелось балакати з тодішнім прем'єр-міністром УНР, але я був глибоко переконаний, що в часі завзятої національно-визвольної боротьби на чолі революційного уряду мусілаб стояти зовсім, інша людина. Знайти міністра закордонних

справ А. Ніковського⁸¹ я в той день не міг; ні – хто не міг мені сказати, де він є, коли прийде на станцію чи до потягу, і навіть трудно було дізнатись, де він ночує. Другу половину дня аж до самого вечора зайняла розмова з колишнім прем'єром, а тепер міністром земельних справ Іс. Мазепою⁸² та по часті з міністром (здається) шляхів М. Шадлуном.

Не було помешкання, де можна би було поговорити і тому довелося вести балачку проходжуючись вздовж залізничного тору. Темою розмови було головню відношення української Соц[іал]-Дем[ократичної] партії до тодішньої політики уряду і УНР та участь членів партії в тому уряді. Іс. Мазепа загально виявив себе прихильником тодішнього курсу урядової політики УНР. В дуже довгих, іноді просто надміру іноді й без потреби довгих своїх промовах він усе намагався довести, що УСДРП повинна підтримати уряд і взяти на себе формальну відповідальність за його політику шляхом участі її членів у кабінеті Прокоповича. Він заявляв, що підчас свого перебування на Україні він глибоко переконався в тому, що український народ чекає повороту уряду УНР і готов підтримати той уряд з усієї сили. Тому, мовляв, потрібно, щоб УСДРП своєю участю в кабінеті впливала на напрямі політики уряду та не допускала ухилення їх від демократичних засад, бо колиб політика уряду пішла іншим напрямком, то це означало би втрату підтримки збоку українського селянства й робітництва та перехід їх на бік чужо-національної й невідповідної для України большевицької влади. Іс. Мазепа вірив чи вдавав, що вірить в те, що союз з Польщею принесе велику користь, бо з одного боку Польща буде сприяти тому, щоб УНР вийшла на арену міжнародної політики як самостійний і при тому поважний чинник, а з другого боку допоможе створити велику українську армію і взагалі буде всяким способом допомагати скріпленню незалежної УНР, бо вона, мовляв, в тому сама надзвичайно заінтересована через те, що це ослаблює ворожу їй Росію. Розуміється, що я передаю тут лише суть думок чи балачок Мазепа, обминаючи всякого роду подробиці й другорядні міркування та не наводячи того ілюстративного матеріалу, який своїм звичаєм у значній кількості наводив Мазепа, замість аналітично-критичної оцінки подій і явищ та річевої аргументації. Я вказував зі свого боку, що взагалі не можна політики й тактики будувати на підтримці держави, яка заінтересована в некорисному для нас розв'язанні нашої справи та має ясно виявлену тенденцію відірвати певну частину українських земель і, може, навіть більше до підпорядкування чи фактичного опанування “куцої” Української Республіки. Я звертав увагу Мазепа на те, що перебування польської армії на теренах України носить очевидний характер військової окупації та експлуатації. (Повз нас їхали в напрямі до Волочиськ потяги, навантажені ріжним добром). Вказував я також на рішення останнього партійного конгресу, який поклав на членів партії обов'язок обстоювати

соборність українських земель; отже з цього, на мою думку, явно випливало, що члени УСДРП не могли входити в склад уряду, який відступив частину наших земель та заявив *désintéressment* щодо Галичини. Нарешті я доводив, що в той час уряд УНР був ніщо інше, як придаток до польської військової окупаційної влади і що українській соціал-демократії не слід на себе стягати одієм, що неминуче мусить впасти на такий уряд. Я вважав, що укр[аїнські] соц[іал]-дем[ократи] малиб негайно виступити з уряду і зайняти опозиційне становище супроти тодішнього курсу його політики. Шадлун, з яким я говорив окремо й який був почасти при нашій розмові з Мазепою, також висловлювався за те, що соц[іал]-дем[ократи] мусіли би виступити з уряду. Мазепа з нами не згоджувався. Спробував я ще знайти компроміс: пропонував, щоб міністри соц[іал]-дем[ократи] поставили вимогу, аби згідно з договорами на зайнятій польською й українською арміями території заведено українську адміністрацію, відновлено українське шкільництво та взагалі аби там відновлено чинність українських законів; вразі і колиб на це не пристав цілий кабінет Прокоповича, або це домагання не прийняли Поляки і, то міністри соц[іал]-дем[ократи] малиб на знак протесту податись до димісії. І на це не погодився Іс. Мазепа, мотивуючи своє становище тим, що то булаб “нереальна” політика. Так ми й не домовились з ним ні тоді ні при короткій розмові, що відбулась другого дня, і розійшлись з різними поглядами на “сучасний момен” та різними думками щодо тактики.

Довідавшись про те, що в районі “міністерського” потягу появилсь міністр закордонних справ А. Ніковський, почав я його шукати й знайшов нарешті в одному товаровому вагоні, де він в гурті кількох урядовців вечеряв. У вагоні було напів темно; в одному кутку на якихсь клунках лежали жіночі фігури, в другому простяглось двох мужчин. В другій половині вагону в кутку навкруги скрині сиділа група людей, слабо освітлена недогарком свічки; на скрині лежала якась їжа, стояла пляшка; кілька осіб із тої групи неголосно співало, а інші, жуючи свою бідненьку вечерю, підтягали. У світлі недогарка знадвору можна було бачити лише деякі обличчя. Я побачив там між ними директора департаменту В. Дяконенка, а далі і міністра А. Ніковського. Запросили й мене “до столу”. Вліз до вагону й присів до гурту; почастиували мене якимсь зеленим напоєм і салом з хлібом. Така була реальна, непідмальована українська дійсність. Ми умовились з міністром, що побачимось ранком другого дня, і я пізенько вечером, сильно стомлений, пішов до вагону, де лишив свої валізки, з наміром хоч трошки відпочити; страшенно хотілось лягти й простягти ноги хоч би й на твердій полиці у вагоні без усякої підстілки й без подушки. Якеж було моє розчарування й огірчення, коли я побачив, що надія на відпочинок завела. Мої речі стояли на долівці, а на моім місці лежав звязковий старшина союзної армії, примістившись преспокійно на моїй полиці, не

зважаючи на те, що йому звертали увагу на те, що місце зайняте. З бідою якось умістили мене в іншому вагоні, битком набитому жінками, дітьми і т. д. На плетеній корзині з ручкою на кришці, яка давила в боки, з валізкою замість подушки під головою не спалось у ночі; але й думати також було тяжко, так багато найрізномірніших вражень приніс минулий день і таке почуття суму й жалю охоплювало душу.

Другого дня довгенько прийшлося очікувати на умовлену розмову А. Ніковського. Коли врешті він з'явився, посідали ми на каміння біля залізниці і я почав свій інформаційний звіт перед міністром, який нотував собі дещо до книжечки. Я дуже скоро помітив, що у п. міністра періодично сильно поширюються ніздри, а підборіддя починає дрібно й часто дріжжати. Не було ніякого сумніву, що міністр робить великі зусилля над собою, щоб з усієї сили не позіхнути. Я не знав, яка могла бути причина того, що п[анові] міністрові так страшенно хотілось позіхати чи це було від того, що я так страшенно нудно оповідав, чи взагалі закордонна політика була такою безмірно скучною справою, чи може міністр дуже неспокійно провів минулу ніч. Сяк чи так, але коли я оповідав про те, що Угорщина визнала УНР *de facto* і що до нашої місії угорський уряд ставиться як до заступництва держави, визнаної *de iure*, та коли побачив, що міністр занотував собі: "Угорщина визнає *de facto* і *de iure*" то я не звернув уваги міністра на неточність його нотатки, бо думав, що в тих умовах нашої розмови це не має ніякого значіння. Потім А. Ніковський поінформував мене про те, який має бути курс української політики: Уряд УНР вважав себе вірним союзником Польщі, цілковито на неї орієнтувався й уповні на неї покладався щодо підтримки на міжнародньому форумі, й допомоги при будованні самостійної української держави. Це мало би бути загальною вказівкою для закордонних представників УНР щодо напрямку їхньої діяльності. У відповідь на це я заявив своє негативне відношення до цього союзу. На тім наша бесіда і скінчилась та більше я вже не мав нагоди говорити з міністром Ніковським під час свого побуту у Жмеринці. Не вважав він також за відповідне чи потрібне зібрати нас, які приїхали за інформаціями, усіх разом та обговорити з нами докладніше ті питання, за висвітленням яких ми й приїхали. Про що й як говорили з міністром О. Шульгин та К. Мацієвич, ніхто мене не інформував і мене про мою розмову ніхто з них не питав.

В той час, коли у Відні в помешканні тамошнього нашого посольства відбувались наради послів, у готелі, де жили два члени Директорії Я. Макаренко та Ф. Швець, також відбувались наради; цих двох членів Директорії з деякими українськими політичними діячами. Між обома членами Директорії з одного боку і послом у Відні Г. Сидоренком були тоді напружені відносини, бо тоді саме, оскільки пригадую, Г. Сидоренко заявив у австрійському мініс-

терстві, що А. Макаренко й Ф. Швець перебувають у Відні як приватні особи. Це зроблено очевидно, з наказу “з гори”, і тому правовірна прихильники уряду УНР вважали за невідповідне відвідувати двох “опальних” членів Директорії. Мене запросили на одну з нарад у Директорів. Підчас дебати я міг собі скласти таку уяву, що учасники наради ставляться негативно до союзу з Польщею. Особливо проти цього союзу висловлювався А. Макаренко; думку й позицію Ф. Шевця доволі трудно було зрозуміти. Перед моїм від’їздом до Варшави й на Україну просив мене А. Макаренко передати особисто до рук С. Петлюри лист, в якому, оскільки мені було відомо, зазначено відношення двох членів Директорії – само собою А. Макаренка й Ф. Шевця – до поступування С. Петлюри взагалі й до союзу з Польщею зокрема. У Жмеринці я С. Петлюри не застав, бо він був тоді на фронті, звідки вернувся до Жмеринки й тільки другого дня після мого приїзду десь уже у вечері. Отже я міг з ним побачитись говорити і передати лист А. Макаренка тільки на третій день. Було це 14 червня. Потяг Головного Отамана С. Петлюри стояв по другім боці станції, окремо від потягів цивільних і військового міністерства. Коли пішов я до отаманського потягу, то побачив великий гарний потяг з державними прапорами на ньому, шикарний сальоновий вагон, кілька вагонів другої класи й на кінці товарні вагони з кіньми та різними військовими речами. Коло вагону Отам[ана] Петлюри стояли вартові, які не пустили мене до середини; визвали особистого ад’ютанта Головного Отамана, який розпитав мене, хто я й чого хочу. Нарешті проник я таки до походного апартаменту С. Петлюри. Передав йому лист А. Макаренка, після чого стали розмовляти. С. Петлюра просив докладніше поінформувати його, як стоїть наша справа на Угорщині, що робить наша там місія, чи можна булоб числити на якусь активну допомогу збоку Угорщини в нашій боротьбі і т. д. Загально С. Петлюра був і раніше досить добре поінформований про те, що і як ми робимо на Угорщині і яке там до нас відношення. Було видно, що він за цим слідкував і цим інтересувався. Мені довелось оповідати більше про різні подробиці й відповідати на конкретні запитання. Мої інформації й відповіді С. Петлюра слухав дуже уважно, а питання ставив річеві й більше практично-політичного значіння. Ми дійшли якраз до найбільш для мене інтересного питання: про відносини з Польщею. Тут уже я просив його в’яснити свої плани, погляди й надії. Я сподівався, що С. Петлюра в балачці зі мною в чотири очі скаже мені, як колишньому товаришеві по партії, далеко більше, ніж він сказав би офіційно чи в приявності третьої особи. Так думати я мав тимбільше підстави, що наша попередня розмова набрала зрештою характеру цілком приязно-товариської, простої й щирої бесіди. С. Петлюра з видимою сердечністю подякував за всі інформації й висловлені мною думки та стиснувши мою руку, побажав дальшої успішної праці. Наступила черга С. Петлюри

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичайної
дипломатичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

вияснити те, про що я його запитав. Не встиг, однак, він вимовити й кількох слів, як прийшов ад'ютант у синьому жупані (мабуть це був О. Доценко) та зголосив посла в Румунії К. Мацієвича. За хвилинку К. Мацієвич уже появився у дверях сальонки і, м'яко ступаючи, з виразом прибільшеної урочистості в обличчі й очах наближався до Головного Отамана. Таксамо в перебільшено урочистих виразах він поздоровив С. Петлюру, називаючи його притому "паном президентом". С. Петлюра з усмішкою, не то іронічною, не то жартливою, сказав, що він не є "президентом", але я не міг не помітити, щоб йому було неприємно чути й бачити таке неприховано отверте кадження перед його особою.

Розмова про відношення до Польщі велась уже зовсім в іншому тоні. Про цей предмет Петлюра сказав тепер тільки те, що він міг сказати двом послам зі становища Головного Отамана й голови Директорії, в гідності якого заключив союз з марш[алом] Пілсудським. Я особисто встиг лише зауважити, що сумніваюсь в тім, що ці оптимістичні надії справдяться. Нашою розмовою заволодів К. Мацієвич, який цілковито й без застережень одобрював політику уряду УНР і самого С. Петлюри. Притому К. Мацієвич висловився за те, що кермування всіма справами УНР мавби перебрати до своїх рук сам С. Петлюра, а двох інших членів Директорії, які перебувають у Відні, треба булоб рішуче усунути від усякої участі в кермуванні державними справами. Їхню діяльність закордоном, на його думку, слід було припинити, як шкідливу для інтересів УНР. Для здійснення цього К. Мацієвич висунув свій (чи може й колективний) дуже простий, але радикальний проект, а саме: я мавби порозумітись з угорським урядом, аби він згодився на перебування А. Макаренка і Ф. Шевця в Будапешті; він, Мацієвич, брався переконати обох Директорів в тому, що їм далеко зручніше буде провадити "державні справи" у Букарешті, ніж у Відні, і що їм через це треба із Відня переїхати до Букарешту; по дорозі я мавби обох Директорів затримати в Будапешті, а тимчасом він повідомив би, що Директорам не дали дозволу на візд до Румунії; таксамо й у Відні Г. Сидоренко мав би вжити заходів, щоб Директорів не пустили назад до Відня; таким чином небажані суперники булиб захоплені до "мишоловки" й зроблені нешкідливими. Я відмовився пристати до цього оригінального проекту "унормування" становища "Верховної Влади", а С. Петлюра заявив, що він не може погодитись на подібні середовічні способи усування від справ членів Директорії. На тому й покінчено з проектом Мацієвича. Я вже одержав від С. Петлюри потрібні мені відомости й сам про все для нього цікаве оповів йому, і тому встав, щоб відійти. Ми попрощались з С. Петлюрою. Я не думав тоді, що в останній раз стискаю його руку, і що то було останнє прощання.

Те, за чим я приїхав до Жмеринки, було зроблене; треба було вертатись. В цей час большевики сильно погромили противника;

польська армія, як говорили, на всьому фронті безладно відступала. Ходили чутки, що червона армія вже дійшла до Вапнярки. На станції в Жмеринці стояли потяги, навантажені французькими танками; їх відправлено в напрямі до Вапнярки, але скоро привезено назад; очевидно вже не було змоги їх вивантажити й пустити в поле проти ворога. Потяги з Жмеринки до Проскурова їздили рідко і нам довелось чекати якоїсь нагоди, щоб туди поїхати. Не маючи що робити, ходив я по околиці й приглядався. Зайшов до самого містечка Жмеринки, пішов, подивитись на базар. Людей було на базарі мало; краму в лавках також надзвичайно мало; дорожнеча страшenna. Чув я якісь нові назви грошей ходили тут “лопатки”, “фейгели”, “Богданівни” і ще якісь. Я купив собі на пам'ятку бублик за 25 карбованців, який колись коштував 1 копійку. Побачив якое, що з одного вагону потягу військового міністерства вийшла і група селян, які спинились потім на залізничній лінії і балакали між собою. Можна було почути, що вони висловлювали своє невдоволення; говорили, що це ж, мовляв, нібито українська влада, демократична, народня, а тут повно денікінців. “Довольно ми їх уже бачили в себе отих деникинців. Думали, що як Україна, то без деникинців... а їх тут повно. Яка це народня влада?” Потім виявилось, що то були делегати від повстанців. Добре, очевидно, приймали тих делегатів, коли вони вийшли з таким настроєм! А що вони перекажуть про уряд УНР тим, які їх сюди післали? Сумно.

Добули ми у польського команданта станції Жмеринка дозвіл відїхати до Проскурова потягом, який мав туди їхати. Це були 3 чи 4 товарні вагони без ніякого урядження всередині. Влізли в один з тих вагонів, посідали на своїх валізках і чекали відїзду. Тимчасом у вагоні назбиралось доволі багато народу. Все це були Поляки, бо говорили вони між собою попольськи. Само собою, що балакали вони й про Українців. Цікаво було прислухатись до цих розмов, і тому ми умовились з І. Стасевим, що не будемо виявляти, хто ми такі. Він дуже добре говорив попольськи, отже, міг добре маскуватись, а я обмежувався лише короткими, фразами або мовчав. Наслухались ми на свою адресу різних “компліментів” від своїх випадкових товаришів подорожі. Коло дверей вагону сиділо двох польських старшин; вони весь час балакали про військові справи і зі зневагою говорили про свого “союзника” зокрема про його командування. Головно дісталось С. Петлюрі. Підчас їхньої балачки про українську армію до вагону вліз якийсь старшого віку польський офіцер. Прислухавшись до тієї балачки, він звернувся до них з запитанням, чи вони мали нагоду близьче пізнати українську армію. Виявилось, що ні один ні другий її не бачила й не знають, бо один був при якомусь штабі, а другий при інтендантурі. Тоді старший офіцер заявив, що він добре пізнав українську армію і вважає, що це хоч і маленька, але дуже добра армія; колиб, казав він, наша була така, то не булоб того, що сталось: “Панове можуть мені віри-

ти, я старий австрійський майор”. Молодші офіцери почали викручуватись і зрештою замовкли. За якийсь час до нашого вагону привели кількох ранених польських вояків і одного офіцера. Їх поклали на долівку посеред вагону. Видно було, що в них поранені були голови й плечі, так, як це буває при сутичці з кавалерією, яка рубала шаблями піхоту. Згодом до вагону влізло кількох вояків із сотні, якою командував ранений офіцер, між ними й сотенний писар зі шкіряною торбинкою на поясі, в якій містилась уся сотенна канцелярія. Ранений офіцер тут же в нашій приявності розпитував про свою сотню. Виявилось, що сотня цілковито розбита, а з усього сотенного майна врятовано тільки оту торбинку, за яку мав на собі писар. З трудом підвівшись, офіцер розлючено лаяв своїх вояків а ці, виправдуючись, оповідали, що не тільки їхня “компанія” була знищена, але що й цілий їхній полк і навіть дивізія були цілком розбиті й розбіглись, покинувши своє майно. У вагоні на якийсь час запанувала тиша, а потім усі гості у вагоні стали голосно обмірковувати становище на фронті. Ранений офіцер лежав уже мовчки, а вояки викладали про події на фронті з усіма подробицями. Виявилось, що дійсно була сутичка з большевицькою кіннотою, причому це була якась дивна кіннота: на позиції вгналися якісь вершники, одягнені хто в військовий, хто в цивільний одяг чи наполовину в цивільний і військовий; деякі були навіть у жіночих сукнях; частина була обута, інші були босі; не всі мали сідла і т. д. Ця дивовижного вигляду кіннота зі скаженим галасом ненадійно наскочила в полі та почала рубати немилосердно піхоту в розсіпці. Вояки називали села, в районі яких сталась та катастрофа, але я вже не пригадую собі їх назв. Загальна картина змальованої катастрофи була дуже яскрава.

Не знаю, з якої причини у Відні не виставило нам польське посольство поворотних віз; у Варшаві також тієї справи не поладнано. Отже, тепер *volens-nolens* ми знов мусіли їхати для поладження цієї справи аж до Варшави, хоч у нас не було вже потреби там бути. По дорозі, очікуючи потягу на Варшаву, затримались ми з І. Стасевим у Львові. Відвідав я своїх давніх знайомих п[анів] Трушів⁸³; довідався тут про багато всяких сумних подій із доби облоги Львова⁸⁴. Видно було, що ще й в часі моїх відвідин були зовсім свіжі спогади про ті події; при оповіданнях про деякі окремі факти мене охоплювало почуття жаху, суму й жалю. 16-го червня ми приїхали нарешті до Варшави й просили тамошню нашу місію постаратись нам про візи на виїзд із Польщі. Обіцяли це поладити дуже скоро. Однак минув день і два, а віз не було, навіть паспортів не вернули із польського міністерства закордонних справ. Минуло ще два дні; члени нашої місії говорили про це якимось непевно. Стало ясно, що йде якась махінація. Ми зі Стасевим догадувались, що нас взагалі не випустять із Польщі і що доведеться шукати нелегальних шляхів повороту.

Варшава була, видно, сильно занепокоєна тим, що діялось на фронті. Деякі газети отверто й доволі різко нападали на марш. Пілсудського за його акцію; висловлювались проти союзу з Україною та й взагалі проти України. Особливо розперезалась “Rzeczpospolita”, яка просто дихала злобою й палала ненавистю до Українців. Ця і ще якась друга газета уділила увагу й моїй особі: написали, що мене випровадив з Угорщини тамошній уряд за мій большевизм (а тому мабуть, не давали мені виїздної візи), причому “Rzeczpospolita” надрукувала на цю тему цілий фейлетон в тонах вульгарної розхристаности та з усякими, брехливими вигадками. Зайшли якось зі Стасевим обідати до ресторану й сіли коло столика недалеко від другого, за яким сиділо кілька осіб, які балакали між собою помадярьськи. Вони, підозріваючи, очевидно, що ми є Чехи, почали нас сильно ляяти помадярьськи. Стасів розумів їхні балачки й переповів, їх мені. Це були Мадяри й “Русини”, які провадили у Варшаві акцію за відірвання “Руської Країни” від Чехословаччини. За якийсь час прийшов бувший комісар Авг. Штефан, який, на превелике здивування наших сусідів, привітався з нами; він потім пояснив помадярьськи нашим сусідам, що ми не є Чехи, лиш Українці, і ті заспокоїлись. В коротких словах Авг. Штефан пояснив мені мету свого перебування у Варшаві і між іншим сказав, що ніколи він комуністом не був, а в склад народнього комісаріяту за часів радянської влади на Угорщині входив тому, щоби в порозумінні зі своїми однодумцями робити своє діло.

Цілий тиждень, проти своєї волі й бажання, ми були змушені сидіти у Варшаві. Лише 23 червня дістали нарешті свої паспорти з візами на виїзд. Тимчасом, однак, кінчився термін віз, виставлених угорським міністерством закордонних справ; І. Стасів пішов до угорського посольства у Варшаві, яке протягом п'яти хвилин полагодило цю справу. А “Rzeczpospolita” запевняла, що угорський уряд мене випровадив. Другого дня, ми виїхали з Варшави до Відня. Тут уже не було нікого, окрім Г. Сидоренка, із числа учасників тієї наради, після рішення якої я їздив до Варшави й на Україну. Переказав я про все, що бачив і про що довідався, Г. Сидоренкові та двом членам Директорії і поїхав до Будапешту. Рівно місяць довелось бути в дорозі, бо вернувся я назад тільки 26 червня.

Кілька днів по приїзді до Будапешту передумував я й оцінював те, що побачив і почув за минулий місяць. Треба було зайняти певне становище й рішитись на певне дальше своє поступовання. Обдумавши й розваживши, прийшов я до висновку, що з тодішнім урядом УНР мені було не по дорозі і що я мушу податись в димісію. Наслідком такого рішення написав я А. Ніковському лист.

Пишучи цього листа до тодішнього міністра А. Ніковського я не думав бути пророком. Моїм бажанням було: обґрунтувати своє рішення не брати участі в політиці уряду УНР і не нести за неї будь-якої відповідальности. Я не мав наміру отим своїм листом

переконати чи то міністра Ніковського чи цілий уряд в тому, що моя позиція є правильна, а їхня помилкова. Ставити собі подібне завдання було тоді справою цілком безнадійною, бож я мав змогу особисто й безпосередньо переконатись в тому, що тодішній уряд і видатніші політичні особи твердо стояли на своїм становищі та що збити їх з цієї позиції було неможливим. Не пророкуючи, лише дещо передбачаючи, я й писав у своїм листі про можливі наслідки такої політики. Нехай я тоді не все оцінив і не все передбачив, але об'єктивно треба признати, що багато з того, про що я писав у своїм листі, здійснилось, притому здійснилось у формі далеко гіршій, ніж можна було думати.

На свій лист я не одержував довго відповіді. Десь в середині серпня викликано мене до Відня, де в той час був і міністр Ніковський. Виявилось, коли я туди приїхав 16-го серпня, що у Відні має відбутись нарада бувших послів УНР⁸⁵ сприводу нового курсу урядової політики та завдань, які стоять перед закордонним представництвом УНР. Коло 20 серпня, дійсно, відбувались довгі наради в приявності двох міністрів УНР, закордонних справ А. Ніковського, та фінансів Х. Барановського. Як видно із спільної фотографії учасників тих нарад, окрім двох згаданих міністрів в нарадах брали участь такі особи: М. Василько⁸⁶, Г. Сидоренко, А. Яковлів⁸⁷, Мод. Левитський⁸⁸, М. Галаган, С. Шелухин⁸⁹, О. Шульгин⁹⁰, М. Славинський⁹¹, Р. Смаль-Стоцький⁹², А. Марголін і Д. Антонович⁹³. В архівах віденського посольства УНР збереглись, мабуть, протоколи тих нарад, так що згодом можна буде точно відновити їх перебіг. Тут я тільки згадаю, що А. Ніковський виступив на нараді з рефератом про майбутню політику уряду УНР. В суті річи він говорив те, що природно випливало із уже раніше означеного курсу. Але був у його рефераті один новий мотив, а то такий, що уряд УНР готов, мовляв, згодитись на те, щоб справа української незалежності була поставлена перед європейськими чинниками в іншій площині, ніж це було досі. На думку Ніковського чи цілого тодішнього уряду, ми моглиб заявити перед міжнародними чинниками своє бажання, аби під їхнім доглядом чи контролею відбулось всенародне голосування на Україні щодо її незалежного державного існування. Пригадую собі, що більшість учасників наради цілком поділяла позиції уряду УНР, як їх визначив А. Ніковський. В опозиції, зовсім ясній і виразній, до урядової політики із учасників нарад було тільки трьох: Д. Антонович, С. Шелухин і я. Особливо гостро ми всі три zareагували на заяву А. Ніковського про плебісцит щодо незалежності України після того, як вона вже була проклямована і здекларована на міжнародньому форумі. Кожний з нас наводив, звичайно, свої аргументи, але у висновках були ми однозгідні і рішуче спротивилися такій постановці справи нашої державної незалежності. Оскільки собі пригадую, А. Ніковський на своїй пропозиції потім не настоював і її без голосування та якогось рішення просто

знято з обговорення. Після закінчення нарад я просив А. Ніковського сказати мені, чому я не одержав відповіді на своє прохання про димісію. Не пам'ятаю, чим він пояснив це, але із ввічливості чи серйозно (цього вже не можу сказати) запропонував він мені залишитись і надалі головою Місії на Угорщині. Я відмовився та просив звільнити мене з тієї посади по змозі скоріше, що він і обіцяв зробити.

Після мого повороту із Відня до Будапешту дістав, я 3 вересня лист міністра А. Ніковського з датою 26 серпня 1920 р., в якому він писав мені:

Високоповажаний Пане После!

Вдовольняючи Ваше прохання про звільнення від головування Надзвичайною Дипломатичною Місією в Угорщині, я не можу не висловити Вам щирої подяки від імени Уряду Української Народної Республіки за цю велику працю, яку Ви поклали в так надзвичайно важких часах на користь і добро нашої Батьківщини.

Завдяки Вашим заходам Угорський Уряд і народ ставиться вельми прихильно до української справи. Маю надію, що, звільняючись з високого офіційного посту, Ви, Пане Посол, тим не менше не покинете і на майбутнє вкладати свій великий досвід і знання для української державної ідеї.

Прохаю прийняти запевнення в найглибшій пошані,

Андрій Ніковський,
Міністр Закордонних Справ

Цим листом тодішній міністр А. Ніковський, з яким я розійшовсь в поглядах на політику, виконав останній акт офіційної куртуазії відносно мене, притому, як видно із самого тексту листа, зробив це по джентельменськи. Щодо формальної сторони справи моєї димісії, то тут не все було в порядку, бо на посаду голови місії мене призначила Директорія УНР, отже і звільнити мене з тієї посади малаб також вона, а не міністр закордонних справ. А я з цього не робив історії і вповні задовольнився листом А. Ніковського про мое звільнення. По одержанні цього листа зараз же почав збиратись до від'їзду з Будапешту. Само собою розуміється, що мій лист до міністра не був якоюсь таємницею, так що і члени нашої місії, і члени військово-санітарної місії вже й раніше знали про мій намір піти в димісію. Дехто із них, як мені здавалось, зовсім щиро висловлював свій жаль, що я відходжу; мені було також, жаль розлучатись зі своїми співробітниками, бо ми вже звикли один до одного. Однак, я ще нібито не встиг остаточно "вмерти", але вже знайшовся і претендент на мою "спадщину"; в особі радника військово-санітарної місії д[окто]ра Л. Кобилянського. Старий Українець і стара вже людина, д[окто]р К[обилянський] уважав за можливе просити мене поклопотатись, аби його призначили на мое місце. Я звернув увагу пана д[окто]ра на те, що рекомендація людини, яка з урядового становища уступає, не все може допомогти, а іноді й може пошкодити;

радив йому звернутись особисто до А. Ніковського, бож сам д[окто]р Кобилянський; казав, що вони добре знайомі. Думав я, до того ж, що д[окто]р Кобилянський, як і Ніковський, належить до партії с[оціалістів]-ф[едералістів] і тому порадив і пошукати собі підтримки ще й серед своїх однопартійців. Несподівано д[окто]р К[обилянсь]кий заявив, що він дійсно може звернутись до своїх однопартійців с[оціалістів]-р[еволюціонерів]. Алеж, кажу йому, с[оціалісту]-р[еволюціонеру] в опозиції. Не знаю, чи добре це буде, що Ви с[оціаліст]-р[еволюціонер]. “Та я, власне, не с[оціаліст]-р[еволюціонер]... так... колись за Центральної Ради співчував”, – відказав мені він. І так, в залежності від того, як поверталась розмова, претендент на мою “спадщину” три рази казав, що він с[оціаліст]-р[еволюціонер] і, як той Петро, три рази того зрікався. Обіцяв я йому, що перекажу у Відні А. Ніковському його бажання стати моїм “спадкоємцем” у Будапешті.

Одначе, фактично прийшлося передати всі справи й кошти секретареві місії В. Суховецькому. На жаль, я міг передати йому не багато коштів, бо наша каса була майже порожня. Ще раніше я просив бувшого міністра фінансів Б. Мартоса вислати нашій місії гроші, попереджаючи, що ми маєм їх тільки на три місяці існування. Б. Мартос у властивому для нього стилі відповів на моє прохання: “Я вже знаю, що коли посол каже, що має грошей на два місяці, то це значить, що він має на півроку” і грошей нам не прислав. Новий міністр фінансів також про це не подбав. Отож, я міг передати своєму секретареві всього лише коло 5 тис[яч] мало цінних угорських корон та зовсім безцінних 10 тис[яч] українських гривень.

Передавши всі справи, майно і кошти, 10 вересня сповістив я про це міністра А. Ніковського та повідомив про свій від'їзд із Будапешту. В тому ж листі я подякував йому за прихильну оцінку моєї діяльності як голови Дипломатичної Місії на Угорщині і разом з тим просив, щоб призначили урядову ревізію грошових справ місії за час мого кермування нею. Я не сумнівався, що в майбутньому не можна буде оминати нападів збоку політичних противників, отже хотів, щоб відібрано моїм противникам всяку можливість робити мені будь-які закиди щодо видатків. Уже пізніше, перебуваючи у Відні, одержав я від міністерства закордонних справ Тарнова лист, з 18 жовтня 1920 р., підписаний міністром А. Ніковським та директором департаменту В. Дяконенком. У цьому листі міністерства пишеться: “Міністерство має честь запевнити Вас, що воно повсякчас готове спростувати всякі наклепи чи закиди, котрі моглиб виникнути щодо Угорської Місії за час Вашого кермування нею”. Я бачу тепер, що моя обережність в цьому відношенні не була зайвою. Боротьба між різними угрупованнями української еміграції провадиться завзята, і противні сторони не завжди спиняються перед вибором способів і засобів боротьби між собою.

11-го вересня 1920 р. прощав я Будапешт, не знаючи, чи доведеться ще колинебудь поглянути на це чудове місто. Калейдоскопічно-мінливим образом промайнули в пам'яті різні події, яких свідком чи учасником я був за час свого 19-ти місячного перебування в столиці досі мені мало знаного народу. Стиснувши руки тим Українцям, з якими доля звела мене тут і які прийшли на пристань попрощатись з нами, поплили ми вгору по многоводному, спокійно-величавому Дунаю в напрямі Відня, а другого дня прибув я з родиною до столиці колишньої двоєдиної монархії Габсбургів, і з цього часу починаються довгі роки мого еміграційного ЖИТТЯ.

Галаган М. "З моїх споминів". – Ч. IV. – Львів, 1930. – С. 107–198.

¹ *Треба було передати комусь свої обов'язки в Міністерстві здоров'я... – Як член РСДРП, рішенням якої її члени не мали права обіймати керівні посади в гетьманському уряді, М. М. Галаган виконував обов'язки управляючого канцелярією та директора департаменту загальних справ Міністерства народного здоров'я Української Держави аждо призначення його головою Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині.*

² *Обставини мого призначення... Як згадує, М. М. Галаган, на пропозицію В. М. Чехівського "згодитися бути міністром народного здоров'я (А. Корчак-Чепурківський подав очевидно йому цю думку), або прийняти призначення закордон" (Галаган Микола. З моїх споминів. – Львів, 1930. – Ч. IV. – С. 105), він відповів жартом: "Хіба, що поїхав би зі Стаховським до Будапешту подивитись, як робиться революція закордоном... і то не надовго, щоб встигнути вернутись до Києва" (Там само. – С. 104). Однак цей "жарт" попри небажання М. М. Галагана залишати Київ визначив долю його призначення головою Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині.*

³ *В день урочистого проголошення злуки... Текст універсалу про злуку було узгоджено 21 січня 1919 р. на спільному засіданні Директорії й Уряду УНР та делегації ЗУНР, очолюваної заступником голови УНРади Л. Бачинським. 22 січня 1919 р. його було урочисто проголошено на Софійській площі в Києві. Заяву Президії УНРади і Державного секретаріату про рішення ЗУНР об'єднатися з УНР оголосив Л. М. Цегельський. Йому було передано від імені уряду УНР Універсал Директорії УНР про злуку із Західною Україною. Акт Злуки 23 січня затвердив Трудовий Конгрес Укаріни. Після об'єднання УНР і ЗУНР Західноукраїнська Народна Республіка змінила назву на Західна область УНР (ЗО УНР). Проголошення злуки зумовило необхідність узгодження пріоритетів зовнішньої політики УНР та ЗУНР, об'єднання їхніх дипломатичних представництв за кордоном.*

⁴ *"відправився я до помешкання Директорії, щоб зустрінутись там з членами галицької делегації – Делегація ЗУНР (Л. Бачинський, Д. Левицький, Л. Цегельський, Є. Петрушевич, В. Панейко та ін.) прибула до Києва для участі в урочистому проголошенні Універсалу про злуку УНР і ЗУНР, яке відбулося 22 січня 1919 р. на Софійській площі.*

⁵ *Угорщина булаж частиною колишньої дво-єдиної монархії, до складу якої належала й Галичина... – територія Угорщини з кінця XVII ст. перебувала під владою австрійської династії Габсбургів. 1723 р. ухвалено т. з. прагматичну санкцію, за якою угорські землі в межах Австрійської імперії отримали спеціальний статус. Внаслідок революційних подій 1848–1849 рр. було прийнято закон про утворення "угорського незалеж-*

ного відповідального уряду”. Однак революція зазнала поразки. У 1867 р. прийнято закон, який встановлював унію між Австрією та Угорщиною у межах “двоєдиної монархії”: Габсбурзька імперія перетворювалася на двоєдину Австро-Угорську імперію, Угорщина визнавалася суверенною частиною держави, австрійський імператор мав титул короля в Угорщині. До Угорщини увійшли Трансільванія, Банат, Воеводина, Хорватія, Славонія, Словаччина, Закарпаття. Напередодні виокремлення Угорщини з двоєдиної монархії після смерті Франца Йосипа 1916 р. його змінив Карл Габсбург, який був одночасно австрійським імператором Карлом І і угорським королем Карлом ІV. В обох частинах імперії функціонували окремі парламенти та деякі інші державні органи. Такий державний лад існував до закінчення Першої світової війни. Як складова дуалістичної монархії Габсбургів Угорщина воювала проти держав Антанти. Після поразки у війні 31 жовтня 1918 р. Австро-Угорська монархія розпалася. 16 листопада 1918 р. було проголошено Угорську Республіку. На Закарпатті угорський уряд визнав автономне утворення – Руську Країну.

⁶ *Цегельський Лонгин Михайлович* (1875–1950) – український громадсько-політичний і державний діяч, публіцист. Закінчив юридичний факультет Львівського університету, захистив докторську дисертацію з міжнародного права. Державний Секретар внутрішніх справ уряду ЗУНР (11 листопада 1918 р. – 4 січня 1919 р.), державний секретар без портфеля та заступник державного секретаря закордонних справ ЗО УНР (4 січня–10 березня 1919 р.), учасник підготовки Універсала про злуку УНР та ЗУНР. Після від'їзду В. Л. Панейка (державного секретаря закордонних справ ЗО УНР) на Паризьку мирну конференцію фактично керував галицькою дипломатією до середини лютого 1919 р. Депутат австрійської Державної ради від УНДП (1911–1918), посол Галицького сейму (з 1913 р.). Під час Першої світової війни входив до складу Головної Української Ради, брав участь у діяльності Бойової управи УСС у Відні. Разом із Д. Левицьким від імені ЗУНР підписав у Фастові 1 грудня 1918 р. попередній договір про об'єднання УНР та ЗУНР. Саме йому 22 січня 1919 р. після урочистого проголошення на Софійській площі в Києві злуки УНР та ЗУНР від імені уряду УНР Універсал Директорії УНР про злуку із Західною Україною. Тоді був призначений заступником міністра закордонних справ УНР. Влітку 1919 р. виїхав у складі дипломатичної місії за кордон. Із 1 січня 1920 р. до червня 1921 р. перебував на дипломатичній службі керівником місії ЗУНР–ЗО УНР у США, де залишився в еміграції. Займався редакторською роботою, з 1943 р. редагував газету “Америка” (Філадельфія).

⁷ *façon de parler* (фр.) – стиль мовлення.

⁸ Наприкінці 1918 р. Є. Петрушевич призначив представників ЗО УНР в Австрії та Німеччині (М. Василько), Чехословаччині (С. Смаль-Стоцький) та Угорщині (Я. Біберович). У спогадах Л. Цегельського названо представником Галичини в Будапешті Івана Біберовича (*Цегельський Л.* Від легенд до правди. – Львів: Свічадо, 2003. – С. 227). Напередодні призначення представника в Угорщині в грудні 1918 р. Є. Петрушевич особисто відвідав Будапешт і провів переговори з главою угорського уряду М. Карої.

⁹ *Станіславів* – місце осідку уряду ЗУНР–ЗО УНР, нині – Івано-Франківськ, обласний центр України. Сюди уряд ЗО УНР перемістився в січні 1919 р. з Тернополя, де перебував у листопаді–грудні 1918 р.

¹⁰ *Птуха Михайло Васильович* (1884–1961) – відомий український учений-економіст, академік ВУАН (1920). Уродженець м. Остер Чернігівської обл., земляк М. М. Галагана, який народився в с. Требухів Остерського повіту Чернігівської обл. (нині – Броварського р-ну Київської обл.). Професор

Університету св. Володимира (з 1918 р.). Директор Інституту демографії АН УРСР (1919–1938). 1938 р. заарештований, 1940 р. звільнений. Завідувач відділу статистики Інституту економіки АН УРСР (1940–1950). Чл.-кор. АН СРСР (1944). У 1945–1950 рр. – завідувач відділу суспільних наук і член президії АН УРСР.

¹¹ *Шраг Микола Ілліч* (1894–1970) – громадсько-політичний діяч, історик права. Син відомого українського громадсько-політичного діяча І.Л. Шрага. Родом з Чернігівщини. Випускник Московського ун-ту. Один із ініціаторів створення УПСР, редактор часопису “Боротьба”. Член УЦР, товариш Голови УЦР (28 червня 1917 – 29 квітня 1918 рр.). Соратник і однопдумець М. С. Грушевського. 27 квітня 1918 р. був відраджений Центральною Радою до Швейцарії на чолі дипломатичної місії для з’ясування можливості встановлення дипломатичних відносин з Іспанією, Італією, Францією. Однак розгорнути діяльності місія не встигла. Радник Надзвичайної української місії УНР в Угорщині (1919). Член “закордонної делегації” УСРР у Відні (1920–1924), співредактор газети “Борітеся – поборете!”. Повернувся до УРСР 1924 р. Працював економістом у Наркоматі зовнішньої торгівлі та заступником начальника промислово-економічного управління ВДНГ. Засуджений у справі УНЦ (1931). Після повернення з ув’язнення викладав у вищих навчальних закладах Харкова та Львова.

¹² *Марголін Арнольд Давидович* (1877–1956) – український і єврейський громадсько-політичний діяч, дипломат. Випускник юридичного факультету Університету св. Володимира (1900). Впродовж 1905–1917 рр. очолював Південноросійський відділ Союзу боротьби за досягнення рівних прав євреїв. Член УПСР, з березня 1918 р. – член Генерального Суду. Правник за фахом, брав участь у “справі М. Бейліса” як слідчий та адвокат. За критику влади щодо фабрикування нею цієї справи позбавлений звання адвоката. Після Лютневої революції поновлений у правах, у червні 1917 р. увійшов до ЦК Трудової народно-соціалістичної партії, згодом перейшов до УПСФ. Товариш міністра закордонних справ в урядах В. Чехівського та С. Остапенка. Член української делегації на переговорах з представниками Антанти в Одесі та Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризькій мирній конференції (1919–1920). Голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Великій Британії, займався підготовкою до вступу УНР до Ліги Націй. З 1922 р. мешкав у США, був членом-кореспондентом УВАН, професором Українського технічного університету у Нью-Йорку.

¹³ *Шраг Ілля Людвигович* (1847–1919) – український громадсько-політичний діяч, відомий юрист, заступник голови ТУП, член УЦР, член комісії з розроблення проекту статуту автономії України. Випускник Університету св. Володимира, вихованець О. П. Кістяківського. Прихильник впровадження української мови в початковій школі. Депутат І Державної Думи, де очолював першу українську фракцію. По тому – голова Чернігівського губернського комітету об’єднаних громадських організацій, гласний міської думи та губернського земства, голова Чернігівського губернського виконавчого комітету. Від гетьмана П. Скоропадського отримав запрошення на посаду прем’єр-міністра.

¹⁴ *Кандиба Олександр Іванович* (1878–1944) – український громадський діяч, видатний поет Олександр Олесь. Літературну діяльність почав 1903 р. Автор збірок “З журбою радість обнялась” (1907), “Поезії” (1909), “Кому повім печаль свою” (1931) та ін. У 1917–1919 рр. редагував журнал “Літературно-науковий вісник”. Аташе Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині з 24 лютого по 1 квітня 1919 р. З 1919 р. мешкав у Австрії, де був співробітником Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Відні, ре-

дактором журналу “На переломі”, очолював Спілку українських журналістів. Згодом жив у Празі, брав активну участь в організації М. С. Грушевським допомоги голодним українцям. Помер і похований у Празі.

¹⁵ *Клор Олексій* – український дипломат, співробітник Надзвичайної дипломатичної місії в Румунії (березень – квітень 1918 р.), яку очолював М. М. Галаган. Після повернення з Румунії працював у Міністерстві закордонних справ. З його власної ініціативи 24 січня О. Клора було призначено урядовцем НДМ УНР в Угорщині, де він працював до 13 березня 1919 р.

¹⁶ *Kommando des Heimkehrerlagers in Kiew* (нім.) – командування таборів біженців у Києві.

¹⁷ Українсько-польська війна 1918–1919 рр. розпочалася виступом польських організацій Львова проти прийняття 13 листопада 1918 р. УНРадою Тимчасового основного закону, який проголошував утворення ЗУНР, за приєднання Львова і Східної Галичини до Польщі. Протягом листопада 1918 р. польські військові формування витіснили Галицьку Армію й уряд ЗУНР на схід та окупували Перемишль і Львів. У січні 1919 р. у Варшаві й Львові перебувала британська військова місія полковника Г. Вейда й капітана Т. Джонсона. У лютому посередником в українсько-польському конфлікті виступила Найвища рада Паризької мирної конференції 1918–1919 рр. міжсоюзна місія на чолі з французьким генералом Ж. Бартелемі, яка примусила обидві сторони розпочати переговори й запропонувала демаркаційну лінію, що залишала полякам понад третину території Східної Галичини з нафтовими районами, хоча вона залишалася під контролем ЗО УНР. У березні 1919 р. район бойових дій відвідали американські місії генерала Ф. Керна на та капітанів Ю. Бахмана і С. Рейслера. В травні 1919 р. поляки розпочали новий наступ, окупувавши до середини липня майже всю Східну Галичину.

¹⁸ *Петрушевич Євген Омелянович* (1863–1940) – український громадсько-політичний та державний діяч. Випускник юридичного факультету Львівського ун-ту (1896). Член УНДП, керівник Сокальської філії “Просвіти”. Доктор права. Депутат австрійського парламенту (1907–1918) та Галицького сейму (1910–1914), заступник голови Українського сеймового клубу. Голова Української парламентарної репрезентації в австрійському парламенті (1917–1918). 3 січня 1919 р. обраний у Станіславі президентом виділу УНРади. Після проголошення Акту злуки УНР та ЗУНР включений до складу Директорії, та участі в її роботі практично не брав. 9 червня 1919 р. обраний диктатором ЗО УНР. 16 листопада 1919 р. залишив Кам’янець-Подільський та виїхав до Відня. Там згодом оголосив про розрив Акту злуки та засудив укладення Варшавського договору УНР з Річчю Посполитою (1920). У липні 1920 р. очолив уряд у екзилі, який домагався відновлення незалежності ЗУНР. Після рішення Ради Послів Антанги 14 березня 1923 р. про передачу Східної Галичини до складу Польщі переїхав до Берліну. Помер в еміграції.

¹⁹ *Біберович Ярослав* (...–1948) – український військовий і громадсько-політичний діяч. Інженер-сапер австро-угорської армії, отаман УГА, військовий представник ЗУНР, організатор Української збірної станиці для військовополонених у Будапешті. 3 грудня 1918 р. дипломатичний представник ЗУНР в Угорщині. Керувати галицькою місією призначений за рекомендацією Л. М. Щегельського. В лютому – квітні 1919 р. радник Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині. 3 8 травня по 31 грудня 1920 р. очолював окреме представництво ЗО УНР–ЗУНР у Будапешті. 3 1920 р. – голова дипломатичної місії ЗУНР у Відні та Берліні.

²⁰ *Ожуневський Теофіл* (1858–1937) – український громадсько-політичний діяч. Випускник Віденського ун-ту. Після закінчення навчання займався приватною адвокатською практикою в м. Городенка (нині – Івано-Франківська область). Один із засновників Української радикальної партії (1890) та Української національно-демократичної партії (1899). Депутат галицького сейму (1899–1900, 1913–1914), австрійського парламенту (1897–1900, 1907–1918). Член Української Національної Ради ЗУНР–ЗО УНР (1918–1919), комісар Городенківського повіту. З 1920 р. продовжував адвокатську практику в м. Городенка, керував філією т-ва “Просвіта”.

²¹ *Браццайко Михайло* (1883 – ...) – український громадський і політичний діяч у Закарпатській Україні. У січні 1919 р. разом із братом Юрієм став організатором народних зборів у Хусті (“Собору русинів”), на яких було проголошено об’єднання Закарпатської України з УНР член Центральної УНРади (1918). Один із лідерів Християнської народної партії (1922–1938), видавець і редактор тижневика “Українське слово” (1932–1938).

²² *Національна Рада ЗО УНР* – Українська Національна Рада створена 18 жовтня 1918 р. у Львові – вищий орган влади ЗУНР, який 19 жовтня 1918 р. ухвалив резолюцію про створення Української держави на територіях Східної Галичини, Буковини і Закарпаття.

²³ *Голубович (Сидір) Ізидор* (1873–1938) – український громадсько-політичний і державний діяч. Член УНДП. Депутат австрійського парламенту (з 1911), галицького сейму (з 1913), член Загальної української ради (з 1915), УНРади (з жовтня 1918 р.). В уряді К. Левицького очолював Державний секретаріат судових справ (листопад – грудень 1918 р.). З 4 січня 1919 р. – голова Державного секретаріату ЗУНР–ЗО УНР з виконанням обов’язків державного секретаря фінансів, торгівлі та промисловості. В 1920-х рр. один із ініціаторів об’єднання частини національно-демократичних сил Східної Галичини і створення Українського національно-демократичного об’єднання.

²⁴ *Масарик Томаш Гарріг* (1850–1937) – чеський громадсько-політичний і державний діяч, вчений-філософ. Перший президент Чехо-Словаччини (1918–1935). Випускник Віденського ун-ту (1876), доктор філософії, професор (1878). Професор Карлового університету в Празі (з 1882). Під час Першої світової війни займав антиавстрійську позицію, організував Чеський комітет у Парижі (1915). У 1920-х рр. підтримував діяльність еміграційних груп у Празі, забезпечував фінансовою підтримкою Український вільний університет (1921), Вищий педагогічний інститут ім. Драгоманова (1923), Українську господарську академію в Подєбрадах (1922).

²⁵ *лідер чеських народних соціалістів Кльофач* – йдеться про Вацлава-Ярослава Кльофача (1868–1942) – чеського політичного діяча, публіциста, міністра національної оборони Чехо-Словаччини в 1918–1920 рр. В.-Я. Кльофач був одним із організаторів Народно-соціалістичної партії Чехо-Словаччини (1897), депутатом австро-угорського парламенту (1901–1918). У 1914 р. його заарештовано за підозрою у державній зраді, у 1917 р. амністовано. У 1918 р. обрано товаришем голови Чеського національного комітету. В.-Я. Кльофач планував разом із румунськими і сербськими арміями військову інтервенцію на Угорську Радянську республіку. На початку березня 1919 р. він розробив план, мета якого полягала в переміщенні кордонів Словаччини південніше демаркаційної лінії, встановленої нотою Вікса від 23 грудня 1918 р. В 1920–1924 рр.

В.-Я. Кльофача призначено товаришем голови, а в 1925–1926 рр. – головою сенату ЧСР. Одночасно він очолював націонал-соціалістичну партію.

²⁶ Йдеться про перевезення спеціальною місією Антанти у складі французького генерал-майора Ж. Бартелемі (голова), британського полковника, лорда Картона де Варта, американського професора Лорда, італійського майора Стабіле, яка прибула до Львова 19 січня 1919 р., зброї для польських вояків. Завдання місії полягало в проведенні перемов із представниками ЗУНР і командуванням УГА щодо розв'язання українсько-польського військового конфлікту 1918–1919 рр. При цьому місія обстоювала територіальні й політичні інтереси Польщі. Результатом переговорів стало встановлення демаркаційної лінії (“лінія Бартелемі”) між Галицькою армією ЗО УНР та польськими військами, запропоноване 28 лютого 1919 р. під час переговорів у Ходорові під Львовом. Питання остаточного визначення українсько-польського державного кордону покладалося на Паризьку мирну конференцію 1919–1920 рр.

²⁷ Йдеться про м. Хуст, де 21 січня 1919 р. відбувся Всенародний з'їзд українців Закарпаття (присутні 420 делегатів від 420 тис. українців Закарпаття), на якому було проголошено прагнення об'єднання Закарпатської України з УНР.

²⁸ *Орест Сабо* (1867–1939) – український і угорський громадсько-політичний діяч, письменник. Народився в с. Кешешлігет (с. Драгово). Працював секретарем надзупана, окружним начальником в жупі Бестерце-Насод і Берег. Згодом отримав посаду радника міністра в угорському Міністерстві внутрішніх справ. Під час Першої світової війни був керівником політичного відділу в Головному штабі армії, репрезентував угорський уряд. В уряді М. Карої був першим відповідальним міністром Руської Країни, підготував автономію Руської Країни.

²⁹ *Гарамі Ерньо* (1876–1935) – угорський державний та громадсько-політичний діяч, один із найвпливовіших лідерів угорської соціал-демократії на початку ХХ ст. (до 1919 р.), за фахом – механік. Після повернення 1898 р. з Німеччини майже постійно входив до керівництва СДП, до 1919 р. працював головним редактором газети “Нейпсава”. З 1906 р. – перший редактор видання “Соціалізм”. У цей час також займався белетристикою, його новели друкувалися у “Нейпсава”. 1908 р. театр “Вісінгаз” поставив його драму “Спасіння”. У дусі реформіста виголошував союз із буржуазією, а для робітничого класу відводив підпорядковане місце у політичній боротьбі. Активну участь брав у припиненні масових революційних маніфестацій. З 31 жовтня 1918 до 21 березня 1919 р. займав посаду міністра торгівлі в уряді Карої, а згодом в уряді Берінкеї, був прихильником антикомуністичного напрямку, противником єдності робітничого класу. Після проголошення Угорської Радянської Республіки покинув об'єднану партію, емігрував до Швейцарії і з метою повалення робітничої влади контактував з представниками Антанти. Займав посаду міністра юстиції в уряді Пайдла (1–6 серпня 1919 р.). Після фрідрігського путчу деякий час перебував у Відні, потім повернувся на батьківщину і на клеркських переговорах від імені СДП підписав угоду, яка сприяла входу Хорті в Будапешт. У листопаді 1919 р. знову емігрував, 1921 р. разом із Мартоном Ловасі випустили газету “Майбутнє”. Через статті, які вийшли у цьому виданні, було порушено справу проти нього, після припинення якої 1929 р. повернувся на батьківщину. Внаслідок особистих і тактичних розбіжностей із керівництвом партії знову поїхав за кордон, звідки вернувся на батьківщину хворим у 1934 р.

³⁰ *Шатовал Олександр Андрійович* (1888–1972) – український військовий діяч, генерал-хорунжий, учасник Першої світової війни (1914–1918). З 1818 р. служив у Богданівському полку Запорізького корпусу, де М. М. Галаган був головою полкової ради солдатських депутатів. Член УПСС. У квітні 1918 р. – губернський комендант Харківщини. За доби Директорії УНР – начальник Західної групи військ УНР. У лютому–квітні 1919 р. – міністр військових справ УНР, з вересня 1919 р. – начальник закордонного відділу ГУТШ Армії УНР. Помер у США.

³¹ *ergo* (лат.) – отже.

³² *Левіцький Дмитро Павлович* (1877–1942) – український громадсько-політичний діяч, дипломат, випускник Віденського університету. 1 грудня він разом із Л. М. Цегельським від імені Державного Секретаріату ЗУНР підписав у Фастові “передвступний договір” про злуку українських земель. У січні 1919 р. його призначено головою дипломатичної місії УНР у Данії, де, перебуваючи до 1921 р., він сприяв формуванню позитивного іміджу УНР. В 1919–1921 р. очолював патріотичну організацію “Молода Галичина”. В 1928–1935 рр. – депутат польського сейму і голова Української парламентської репрезентації. В 1936–1939 рр. – керівник Українського координаційного комітету і заступник голови УНДО. 28 вересня 1939 р. заарештований НКВС СРСР і ув'язнений, згодом засланий до Бухари, де і помер.

³³ Будівля готелю “Dunapalota” на вулиці Марії-Валерії, 14, де розташовувалася перше українське дипломатичне предстаніцтво в Угорщині, значно постраждала під час Другої світової війни й в 1960-х рр. її було розібрано. На місці готелю на березі Дунаю зведено готельний комплекс (готелі “Маріот” та “Інтерконтиненталь”). Змінено й назву вулиці – нині це вул. Araczi Csere, 12–14.

³⁴ *Вікс Фердинанд* – підполковник Генерального штабу французької армії, голова військової місії Антанти в Угорщині, яка прибула до Будапешта 27 листопада 1918 р. Через підполковника Вікса встановлювалися зв'язки Угорщини з державами-переможцями в Першій світовій війні. Він висував ідею окупації Угорщини військами Антанти. 3 грудня 1918 р. подав ноту М. Карої про виведення угорських військ із сусідніх територій. 20 березня 1919 р. Вікс передав нову ноту, в якій вимагалось дати позитивну відповідь щодо виходу угорських військ із Трансільванії та нейтральної зони, починаючи з 23 березня за 10 днів. Уряд подав у відставку.

³⁵ *редактор центрального органу соц.-дем. партії “Népszava” т. Варнай* – Даніель Варнай (1881–1962) – угорський громадсько-політичний діяч, соціал-демократ, письменник, журналіст. Спочатку працював друкарем, 1907 р. став співробітником газети “Нейпсава”. Після Ерньо Гарамі 1919 р. очолив редакцію газети “Нейпсава”, до 1948 р. був членом редакції газети. У 1915–1919 рр. перебував у російському полоні. В 1922–1924 рр. – редактор журналу “Соціалізм”. У 1922–1930 рр. – депутат Парламенту від соціал-демократів. 1944 р. потрапив до концтабору Матхаузен, звідки повернувся 1945 р. Його праці публікувалися здебільшого у газеті “Нейпсава”, водночас були також зібрані в багатотомнику. Займався перекладацькою діяльністю, зокрема перекладав Толстого, Тургенева, Гоголя, Андреева. Праці: “Ранкові пісні” (1902), “Наша доля, наше життя” (1919) та ін.

³⁶ *Чехівський Володимир Мусійович* (1876–1937) – український громадсько-політичний, державний і церковний діяч, історик. Випускник Київської духовної академії (1900 р.). Депутат Першої Державної Думи (1906 р.). Член РУП, згодом – УСДРП (до 1919 р.). За доби Гетьманату працював у Міністерстві віросповідань і церковної політики, входив до Українського національного союзу. Очолював ревком під час повстання про-

ти гетьмана П. Скоропадського 13–14 грудня 1918 р. Прем'єр-міністр та міністр закордонних справ уряду УНР (26 грудня 1918 р. – 10 лютого 1919 р.). Один із засновників Комітету охорони республіки в Кам'янці-Подільському (березень 1919 р.). Радник митрополита В. Липківського. Заарештований у справі СБУ (29 липня 1929 р.). Розстріляний за вироком трійки УНКВС Ленінградської обл. Реабілітований 11 серпня 1989 р.

³⁷ *Чакі Імре, граф* (1882–1961) – угорський громадсько-політичний і державний діяч, дипломат. Після закінчення консульської академії перебував на дипломатичній службі в Дрездені, Санкт-Петербурзі, Берліні, Бухаресті та Варшаві, з 1918 р. працював начальником політичного управління у Міністерстві закордонних справ Угорщини. Брав участь у Брестських та Бухарестських мирних переговорах. 1920 р. як член угорської делегації вів переговори з генеральним секретарем Міністерства закордонних справ Франції М. Палеологом про угорсько-французьке політичне та економічне співробітництво. 22 вересня 1920 р. займав посаду Міністра закордонних справ в уряді Пала Телекі; подав у відставку після поразки М. Палеолога. У 1921–1922 рр. був головою змішаної комісії з питань демаркації кордонів та представником угорського уряду у брюссельській судовій справі щодо оптації. Оскільки його проект не отримав схвалення, подав у відставку. 1945 р. його засудили, але йому вдалося емігрувати.

³⁸ *Ясі Оскар* (1875–1957) – угорський державний та громадсько-політичний діяч, письменник, педагог, соціолог. Теоретик угорського буржуазного радикалізму. Університетську освіту здобував спочатку в Будапешті, а згодом у Франції та Англії. Після закінчення університету працював у Міністерстві землеробства, 1911 р. отримав кваліфікацію приватного викладача конституційного права. Здійснював активну публіцистичну діяльність, в якій займав чітку позицію у несхваленні системи володіння крупних поміщиків, клерикалізму та утиску за національною ознакою, водночас виступав за загальні виборчі права та виконання буржуазних демократичних вимог. Тісну дружбу підтримував з Ервіном Сабо, Ендре Аді. Обіймав посади Генерального секретаря Товариства соціологічних наук, директора Вільної школи для робітничого класу, головного редактора журналу “XX століття”, голови Угорської радикальної партії. Під час жовтневої буржуазної демократичної революції 1918 р. був членом Національної Ради, Міністром без портфелю з міжнародних питань в уряді Карої (жовтень 1918 – січень 1919), головою Ради закордонних справ. У листопаді 1918 р. брав участь у белградських переговорах перемир'я, згодом очолював арадську делегацію у переговорах з румунами. Після проголошення Угорської Радянської Республіки емігрував за кордон. Спочатку мешкав у Відні, де, займаючи посаду головного редактора Віденської угорської газети, гостро критикував білий терор в Угорщині, водночас не приховував свої антикомуністичні погляди. З 1925 р. мешкав у США, став професором соціології Оберлінського Коледжу (Огайо, США). Спочатку (частково під впливом Ервіна Сабо) схилився до ідей синдикалізму, а згодом – до бернштайнського ревізіонізму. Спочатку перебував під впливом спенсерського позитивізму, згодом моралізуючого неокантіанського ідеалізму. У своїй теоретичній та практичній політичній діяльності постійно приділяв увагу проблемі міжнародних відносин, вирішення якої відповідно до ідей буржуазного демократизму бачив у перетворенні Угорщини в “Східну Швейцарію”. З часом у багатьох аспектах відійшов від своїх ранніх прогресивних поглядів. Похований у Будапешті.

³⁹ Достеменно не відомо, чи приступив п. Ляйттеб до виконання своїх обов'язків в Україні.

⁴⁰ *редінгот* (застаріле) – чоловіче вбрання для офіційних візитів та урочистих подій.

⁴¹ *Карої Михай* (1875–1955) – угорський політичний діяч, граф. Депутат австрійського парламенту (1906–1918), у жовтні 1918 р. був обраний головою Національної ради, у листопаді – головою угорського уряду. У січні – березні 1919 р. – тимчасовий президент Угорської республіки. Під час існування Угорсько-Радянської Республіки перебував у еміграції. За часів правління М. Хорти виступав проти його режиму, згодом був учасником антифашистського руху. У травні 1946 р. повернувся в Угорщину. У 1947–1949 рр. – посол Угорщини у Франції.

⁴² *14 пунктів Вільсона* – Вільсон Томас Вудро (1856–1924) – державний діяч США. Президент США (1913–1921). В січні 1918 р. виступив у посланні Конгресу США від 18 січня 1918 р. із планом мирного врегулювання міждержавних взаємин після Першої світової війни – “14 пунктами Вільсона”. Програма передбачала відмову від таємної дипломатії та укладання відкритих мирних договорів, абсолютну свободу судноплавства, розвиток вільної торгівлі, надання права націям на самовизначення, зокрема надання автономії народам Австро-Угорщини, створення всесвітньої асоціації націй із метою надання взаємних і однакових гарантій незалежності цілісності як великим, так і малим державам. Був одним із авторів Версальського мирного договору 1919 р. та Статуту Ліги Націй, нагороджений Нобелівською премією миру за 1919 р. Очолював делегацію США на Паризькій мирній конференції (січень 1919 – січень 1920 рр.).

⁴³ *de facto* (фр.) – фактично.

⁴⁴ *Стрпунський Гіядор* (1870–1949) – український громадсько-політичний діяч, історик, філолог, етнограф. Співпрацював з І. Франком і В. Гнатюком. Під час Першої світової війни видавав журнал “Україна” у Будапешті, у 1919 р. редагував “Русько-Країнську правду”. З 1920 р. мешкав і працював у Будапешті, досліджував історію і культуру Закарпаття.

⁴⁵ *Руська Країна* – офіційна назва анексованої Угорщиною частини Закарпаття 1918–1919 рр., автономного утворення, створеного на територіальній основі з 4 жуп (Ужанської, Березької, Угочанської, Шариської). Комуністичний угорський уряд зберіг назву, створивши в Мукачеві Русько-Країнський народний комісаріат. Після входження Закарпаття у травні 1919 р. до складу Чехо-Словаччини, назву було замінено на Підкарпатська Русь.

⁴⁶ *Мануїльський Дмитро Захарович* (1883–1959) – український радянський громадсько-політичний і державний діяч; доктор історичних наук (1940), професор (1940), академік АН УРСР (1945). Випускник Петербурзького університету. На початку 1919 р. у Парижі в складі місії Червоного Хреста займався репатріацією Російського експедиційного корпусу. Разом із Ф. Коном на чолі спеціальної комісії розслідував масові розправи, вчинені в Києві у 1918–1919 рр. Всеукраїнською надзвичайною комісією. У квітні 1918 р. призначений заступником керівника делегації РСФФР Х. Раковського для проведення українсько-російських мирних переговорів. У червні 1919 р. направлений в Україну, де зблизився з групою федералістів у керівництві КП(б)У, очолюваних Лапчинським, які обстоювали створення самостійної Української комуністичної партії та рівноправні федеративні відносини між РСФФР та УСРР. З грудня 1921 р. – 1-й секретар КП(б)У, редактор газети “Комуніст”, почав підтримувати концепцію обмеження прав союзних республік. З 1922 р. – у Комуністичному інтернаціоналі.

⁴⁷ *Сікевич Володимир Васильович* (1870–1952) – український військовий і громадсько-політичний діяч, генерал-майор. Випускник Володимирського Київського кадетського корпусу. Під час Першої світової війни перебував на Південно-Західному фронті, командував 6-м піхотним Ладозьким полком, був помічником командира 36-ї піхотної бригади. З листопада 1917 р. – в українській армії. Старшина створеного С. Петлюрою Гайдамацького коша Слобідської України. На початку 1919 р. очолював репараційну комісію УНР в Австрії, згодом – Військово-санітарну місію в Угорщині. В грудні 1920 р. після звільнення М. М. Галагана призначений керівником Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині. 1924 р. емігрував з родиною до Канади. Помер у Торонто.

⁴⁸ *Вітик Семен Гнатович* (1875–1937) – український громадсько-політичний діяч, журналіст. З 1892 р. – секретар Русько-української радикальної партії, після розколу в якій став одним із лідерів Української соціал-демократичної партії, член її ЦК. Депутат австрійського парламенту (1907–1918 рр.), Українського трудового конгресу (1919). В уряді УНР – міністр у галицьких справах (1919). У березні 1919 р. очолював торговельну місію ЗО УНР до Будапешту. Згодом упродовж 1919–1925 рр. мешкав у Відні, де видавав часопис “Нова громада” (1923–1925). У 1925 р. повернувся до УРСР, де працював на керівних посадах у Держвидаві України, Істпарті при ЦК КП(б)У. Засуджений у справі “Української військової організації” (1933). Страчений 1937 р.

⁴⁹ *Кун Бела* (1886–1939) – угорський громадсько-політичний діяч, журналіст. Член соціал-демократичної партії Угорщини (з 1902 р.), партії більшовиків (з 1917 р.). У 1916 р. як військовополонений потрапив до Росії. Співпрацював з Томським більшовицьким губкомом, працював у журналі “Сибирский рабочий”, газеті “Знамя революции”. В Угорщині редагував газети “Nemzetosi Szocialista”, “Szocialis forradalom”. Голова Центральної федерації іноземних груп РКП(б) (1918). Один із засновників і лідер Угорської групи РКП(б), з травня 1918 р. – голова Центральної федерації іноземних груп РКП(б), один із керівників інтернаціональних загонів Червоної Армії. Після нелегального повернення до Угорщини восени 1918 р. став засновником компартії Угорщини, одним із організаторів радянського перевороту в країні, в березні – серпні 1919 р. – нарком іноземних і військових справ Угорської Радянської Республіки. Після поразки Угорської Радянської Республіки (проголошеної 21 березня 1919 р.) емігрував до Австрії, звідки був інтернований. У серпні 1920 р. виїхав до Росії. Брав участь у діяльності Комінтерну.

⁵⁰ *Бухінгер Мано* (1875–1953) – угорський державний та громадсько-політичний діяч, соціал-демократ. У 1890-х рр. приєднався до робітничого руху як фахівець з переплітання книг, мав хороші агітаційні та організаційні здібності. У 1905 р. став секретарем СДП від правих. Тривалий час представляв СДП у II Інтернаціоналі. Був співробітником газети “Нейпсава”, співпрацював із часописом “Соціалізм”. Був членом правого флангу СДП. На бернському соціал-демократичному конгресі виступив з промовою від угорської делегації. Після проголошення Угорської Радянської Республіки припинив політичну діяльність і вийшов із керівного складу партії. У серпні 1919 р. знову став секретарем партії, але 1920 р. емігрував до Відня, повернувся на батьківщину 1929 р., з 1931 по березень 1944 р. був депутатом від партії СДП, центристом. Після Другої світової війни перейшов на позицію робітничого класу, і до кінця свого життя був членом УДП та депутатом Державних Зборів від цієї партії. Займався також белетристикою та публіцистикою.

⁵¹ *Гарбай Шандор* (1879–1947) – угорський державний та громадсько-політичний діяч, соціал-демократ. З 1902 р. був членом керівництва СДП, з 1903 р. – головою Асоціації угорських будівельників. З 1903 до 1919 р. займав посаду голови Угорського інституту страхування робітників, з 1907 р. – посаду заступника голови, а з 1910 р. – голови Угорської робітничої страхової каси. З 1907 р. працював редактором фахового видання “Будівельник”. Після жовтневої революції 1918 р. займав посаду голови Угорського комітету житлового будівництва та був уповноваженим уряду з житлових питань. За Угорської Радянської Республіки був головою Державної революційної ради, а в уряді Пайдла – міністром народної освіти (1–6 серпня 1919). Після провалу УРР емігрував до Австрії, згодом – до Франції, де обстоював принципи австромарксизму. Наприкінці життя повністю відмежувався від робітничого руху. Помер у Парижі.

⁵² *Агоштон Петер* (1874–1925) – угорський державний та громадсько-політичний діяч, педагог, міністр, радикал, згодом соціал-демократ. З 1901 р. викладав юриспруденцію у Надьвараді. До Першої світової війни співпрацював із часописами “Вілаг”, “Нейпсава”, “ХХ Століття”, “Соціалізм”. Після жовтневої буржуазної революції 1918 р. був головою Надьварадської Національної Ради, згодом – уповноваженим уряду, фьоішпаном (губернатором) Бігарського комітату. З 1 січня 1919 р. працював викладачем у Будапешті. З 20 лютого до 20 березня займав посаду держсекретаря внутрішніх справ в уряді Берінкеї. За Угорської Радянської Республіки був заступником народного комісара з питань закордонних справ. Під час дипломатичної діяльності шукав шляхи зближення з державами Антанти, у Відні та Будапешті проводив переговори з уповноваженими посадовими особами Антанти про формування уряду, який би визнався Антантою. Займав посаду міністра закордонних справ в уряді Пайдла (1–6 серпня 1919). 15 листопада 1919 р. арештований, у грудні 1920 р. на судовій справі народних комісарів йому винесено смертний вирок. Під час обміну полоненими його звільнено. У лютому 1922 р. потрапив до Москви, звідти 1924 р. – до Лондону, згодом переїхав до Парижу. У своїх історико-правових та історичних працях зробив спробу, хоча і вульгарно, застосувати принципи історичного матеріалізму. Акцентування уваги на економічному факторі під час представлення історичної ролі класу угорських землевласників слугувало поштовхом розвитку угорської історичної думки. Під псевдонімом Пал Раб перекладав Енгельса, К. Каутського, Ф. Мерінга та Е. Бебеля. Помер у Парижі. Використовував також підписи *A.P.* та *drap.*

⁵³ *Пор Ерньо* (1888–1939) – угорський державний та громадсько-політичний діяч. Кар’єру починав як службовець приватної фірми. З 1905 р. брав участь у робітничому русі в Росії. 1918 р. повернувся до Угорщини і брав участь у створенні Угорської комуністичної партії; член Центрального Комітету. За Угорської Радянської Республіки працював начальником управління пропаганди Комісаріату закордонних справ, згодом працював у секретаріаті об’єднаної партії. Після падіння Угорської Радянської Республіки жив в Австрії, згодом у Празі. З 1922 р. займав відповідальні економічні посади у Радянському Союзі. 1937 р. репресований.

⁵⁴ *Штефан Августин* (1877–1944) – український громадсько-політичний діяч, голова Директорії Руської Країни в межах Угорщини (1918). Під час радянської влади в Угорщині – народний комісар Закарпаття (1919). У 1925–1929 рр. – посол до чехо-словацького парламенту від аграрної партії.

⁵⁵ *Трудові ради* – органи місцевого самоврядування, створення яких планувалося Директорією УНР. “Інструкцію про вибори в трудові ради”

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичайної
дипломатичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

мали розробити уряд та комісії, створені Трудовим конгресом. Напередодні відставки уряду В. Чехівського Директорія затвердила закон, але уряд С. Остапенка не запровадив його в життя. У квітні 1919 р. уряд Б. Мартоса повернувся до питання трудових рад, було розроблено кошторис їх бюджетного фінансування.

⁵⁶ *Раковський (Станчев) Християн* (1873–1941) – професійний революціонер, дипломат, публіцист. У 1905–1917 рр. був членом ЦК Румунської СДП, неодноразово був делегатом від болгарських і румунських соціал-демократів. У січні 1918 р. перебував як комісар-агітатор РНК РРФСР у Криму, уклав радянсько-румунську угоду 1918 р. “Про очищення Румунією Бесарабії”. У березні 1918 р. був призначений головою делегації для переговорів із представниками Центральної Ради, переговори продовжив із представниками уряду П. Скоропадського. 24 січня 1919 р. обраний головою Тимчасового робітничо-селянського уряду України. Одночасно виконував обов’язки наркома закордонних справ, намагався добитися міжнародного визнання України державами Заходу. Був учасником Генуезької конференції (1922), Лозаннської конференції (1922), вважався “батьком” Раппальського договору (1922). Виступав проти приєднання Східної Галичини до Польщі. У жовтні 1927 р. відкликаний із дипломатичної роботи. В січні 1937 р. заарештований як учасник “антирадянського правотроцькістського блоку”. 11 вересня 1941 р. розстріляний.

⁵⁷ *Шиманов Іван Димитров* (1862–1928) – болгарський громадсько-політичний діяч, літературознавець, дипломат. Доктор філософії (1888), дійсний член Болгарської АН, чл.-кор. Сербської, Грецької, Чехословацької, Угорської академії наук, Югославської Академії наук і мистецтв, дійсний член НТШ у Львові. Міністр освіти Болгарії (1903–1907). Після укладення Брестського мирного договору УНР із Центральними державами 1918 р. був призначений послом Болгарії до Києва. Після захоплення більшовиками в березні 1919 р. повернувся до Софії, але зберіг дружні зв’язки з українськими політичними діячами в еміграції. Був одружений з донькою М. Драгоманова – Лідією. М. М. Галаган із років навчання в Колегії П. Галагана перебував у дружніх стосунках з родиною М. П. Драгоманова. 1926 р. був обраний головою Українсько-болгарського товариства.

⁵⁸ *Троцький (Бронштейн) Лев Давидович* (1879–1940) – російський радянський і партійний діяч. Призначений на посаду глави закордонного відомства рад. Росії 2-м Всеросійським з’їздом Рад 26 жовтня 1917 р. Разом із В. Леніним підписав Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української ради. У грудні 1917 – лютому 1918 рр. очолював радянську делегацію на Брестських мирних переговорах 1917–1918 рр. Виступав проти ленінської позиції укладення миру з Центральними державами за будь-яку ціну, вважав за доцільне продовження революційної війни. 18 лютого його відкликано з посади голови делегації й усунуто з посади наркома в закордонних справах. У 1918–1925 рр. очолював Реввійськкрасу РСФРР. 1938 р. створив “світову партію соціальної революції” – IV Інтернаціонал. Убитий агентом КДБ.

⁵⁹ *Люксембург Роза* (1871–1919) – німецька політична діячка. Член соціал-демократичної партії. Загинула під час революції в Німеччині.

⁶⁰ *Винниченко Володимир Кирилович* (1880–1951) – відомий український громадсько-політичний діяч, письменник. Брав участь у створенні Української соціал-демократичної партії, входив до складу її центральних органів, редагував друкований орган “Боротьба”. Як лідер УСДРП у 1917–1910 рр. відіграв значну роль у національно-визвольному русі. У березні 1917 р. під час Українського національного конгресу обраний заступни-

ком голови Української Центральної Ради, згодом – заступником голови Малої Ради. В червні 1917 р. призначений головою Генерального Секретаріату УЦР з одночасним виконанням обов'язків генерального секретаря внутрішніх справ. У грудні 1917 р. ініціював відхилення ультиматуму Ради Народних Комісарів Росії. В січні 1918 р. очолив Раду Народних Міністрів УНР і Міністерство внутрішніх справ. У вересні-листопаді 1918 р. очолював Український національний союз, був одним із керівників повстання проти гетьмана П. Скоропадського. 14 листопада 1918 р. обраний головою Директорії УНР. У лютому 1919 р. вийшов зі складу Директорії, організувавши закордонну групу Української комуністичної партії, створив її друкований орган – газету “Нова доба”. Претендував на включення до політбюро Комуністичної партії більшовиків УСРР. Після відмови виїхав до Відня й виступив із гострою критикою національної політики більшовицького уряду. З ініціативи М. М. Галагана провів переговори з Белою Куном у Будапешті в березні 1919 р.

⁶¹ *Тищенко (Сірий) Юрій Пилипович* (1880–1953) – український громадський діяч, книговидавець, публіцист. Брав участь у виданні “Записок НТШ”, “Літературно-наукового вісника”, газети “Село” (1907–1918). Близький приятель В. К. Винниченка, видавець його творів. Засновник видавництва “Український учитель” (1907–1918). З 1920 р. мешкав у Чехо-Словаччині, займався книговидавництвом, допомагав М. С. Грушевському в організації допомоги голодним в Україні.

⁶² *Кревецький Михайло* (...–1929) – український громадсько-політичний діяч, економіст. Один із провідних діячів УПСР. У 1917–1919 рр. – радник фінансових установ українських урядів. У лютому – квітні 1919 р. – міністр фінансів УНР у кабінеті С. Остапенка. В еміграції мешкав у Франції та Австрії.

⁶³ *Шановал Микита Юхимович* (1882–1932) – український громадсько-політичний і державний діяч. Видавець і редактор журналу “Українська хата” (1909–1914). Один із ініціаторів створення, з липня член Центрального Комітету УПСР. Член УЦР, міністр пошт і телеграфів. Один із розробників IV Універсалу. Міністр земельних справ УНР (26 грудня 1918 – 11 лютого 1919). У серпні – жовтні 1919 р. – секретар Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині, по тому емігрував до Праги. Очолював УПСР в еміграції. Разом із Н. Григорієвим та М. Галаганом створили Український громадський комітет (1921–1925). Був співзасновником Української господарської академії в Подебрадах, Українського високого педагогічного інституту імені М. Драгоманова в Празі, працював в Українському соціологічному інституті.

⁶⁴ *“Просвіта”* – українське громадське товариство, мета діяльності якого полягала в поширенні освіти і національної свідомості серед народу. Товариства “Просвіта” започатковані в кінці 1860-х рр. Перша “Просвіта” заснована у Львові в грудні 1868 р. у першій чверті ХХ ст. “Просвіти” активно створювалися на Катеринославщині, Одещині, Київщині. На Закарпатті “Просвіти” почали діяти від 1920 р. Упродовж 1908–1918 рр. товариство “Просвіта” діяло у Відні, а під час Першої світової війни – в таборах переселенців та військовополонених в Австрії та Німеччині. Мета і завдання товариства не узгоджувалися з політикою УРР, тому його існування в Будапешті не було погоджено керівництвом країни.

⁶⁵ *Волошин Августин* (1874–1945) – видатний український педагог, науковець, політичний діяч, президент Карпатської України. Випускник теологічного факультету Ужгородського ун-ту та Вищої педагогічної школи в Будапешті. Видавав газети “Наука”, “Село”, масову серію дешевих кни-

*Грина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

жок, місячники “Благовісник”, “Учительський голос”, тижневик “Українське слово”. Засновник і почесний голова “Учительської громади” (1930–1938). У 1939–1945 рр. жив у Празі. 1945 р. заарештований радянською спецслужбою. Помер у Бугирській тюрмі.

⁶⁶ *Пайдл Дюла* (1873–1943) – угорський державний та громадсько-політичний діяч, за фахом – друкар. Працював помічником складальника у друкарні компанії Франклін. Після розкріпачення подорожував в Австрії, Швейцарії, Німеччині. Повернувшись на батьківщину, став одним із лідерів друкарів. 1904 р. був одним із засновників Асоціації споживачів, 1908 р. став секретарем асоціації. З 1900 по 1918 рр. працював редактором видання “Друкарня”, а з 1909 р. – щотижневого фахового видання “Советкезеті ертешіто”. Був членом правління та президії Угорської робітничої страхової каси. З 1909 р. – член керівництва СДП, з 19 січня по 21 березня 1919 р. – міністр праці та соціального захисту в уряді Берінкеї. Виступав проти об’єднання двох робітничих партій та проголошення пролетарської диктатури. Після утворення Угорської Радянської Республіки пішов у відставку з усіх керівних посад. З 1 по 6 серпня 1919 р. займав посаду голови так званого профспілкового уряду. Після передачі влади уряду Хорті, брав участь у реорганізації партії СДП. Наприкінці 1919 р. до листопада 1921 р. жив у Відні та Радегунді. Після повернення на батьківщину став головою Профспілки друкарів та Асоціації споживачів, з 1922 по 1931 рр. був депутатом Державних Зборів.

⁶⁷ *Габсбург Йосип* – ерцгерцог, представник династії Габсбургів, який очолював угорський уряд до скликання парламенту 1 січня 1920 р.

⁶⁸ *Мацієвич Кость Андрійович* (1874–1942) – міністр закордонних справ УНР (13 лютого – 9 квітня 1919 р.). Випускник Новоолександрівського сільськогосподарського інституту, один із лідерів УСПФ, обраний за квотою партії до УЦР. Член української делегації на Брестських мирних переговорах 1917–1918 рр. Учасник переговорів з представниками французького військового командування в Одесі в 1919 р. Голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії (1919–1923 рр.) Професор Української господарської академії в Подебрадах (1924–1942).

⁶⁹ *Хорті Міклош* (1868–1957) – угорський військовий і державний діяч. У 1909–1914 рр. – морський ад’ютант цесаря Франца-Йосифа I. Під час Першої світової війни брав участь у бойових діях, у травні 1917 р. командував австро-угорським флотом, одержав ранг адмірала. З січня 1918 р. – головнокомандувач австро-угорським флотом. За часів Угорської Радянської Республіки за підтримки Франції утворив альтернативний уряд та організував національну армію. У листопаді 1919 р. війська М. Хорті взяли Будапешт. У січні 1920 р. – член угорського парламенту, який проголосив 1 січня 1920 р. Угорщину монархією. М. Хорті призначено регентом з необмеженою владою при королі Карлі. В 1920–1944 рр. – диктатор Угорщини, сповідував фашистську ідеологію. У 1944 р. виїхав до Берліна, 4 травня 1945 р. здався американським військам. Останні роки життя провів у Португалії.

⁷⁰ *Телекі Пал* (1879–1941) – угорський державний та громадсько-політичний діяч, за фахом – географ, педагог. Член Угорської академії наук, близький товариш Хорті. Навчався у Будапештському університеті. У 1909–1913 рр. обіймав посаду директора Географічного Інституту, у 1910–1923 рр. – посаду генерального секретаря Угорського географічного товариства. До Першої світової війни брав участь в географічних експедиціях по всьому світу. 1926 р. взяв участь у заснуванні Інституту соціографії та Інституту політичних наук. 1938 р. створив Краєзнавчий та етнографічний

центр. Як географ здобув міжнародну славу. Був видатною постаттю буржуазної економічної географії. Після тріанонського миру намагався професійними аргументами підтримати угорські ревізійні прагнення. 1920 р. став міністром, у 1920–1921 рр. був прем'єр-міністром, у 1938–1939 рр. – міністром народної освіти, з 1939 р. – знову прем'єр-міністром. На час правління його уряду випало возз'єднання Закарпаття та прийняття другого Віденського арбітражу. Хоча бачив, що ціною територіального розширення країни була відданість Німеччині, намагався тримати Угорщину осторонь не тільки від війни, але й від тісного союзу з Німеччиною. Цьому суперечив вступ до Потрійного союзу, що він з свого боку намагався урівноважити зближенням з Югославією. Виступав проти участі Угорщини в агресії проти Югославії, будучи у відчаї та маючи слабку нервову систему, 3 квітня 1941 р. закінчив життя самогубством.

⁷¹ *e'est une question tres difficile a resoudre* (фр.) – це дуже складне питання.

⁷² *Панейко Василь Лукич* (1883–1956) – український громадсько-політичний і державний діяч, дипломат і журналіст. Випускник Львівського університету. 11 листопада 1918 р. призначений держсекретарем зовнішніх справ ЗУНР. Свою діяльність спрямовував на забезпечення визнання суверенітету й територіальної цілісності західно-української держави та засудження польської агресії, включення до складу ЗУНР території Закарпатської України. На переговорах з останнього питання 30 грудня 1918 р. в Будапешті західно-українська делегація наполягала на вирішенні питання шляхом плебісциту під нейтральним наглядом. З ініціативи В. Панейка було відкрито посольство в Будапешті, Відні, Празі. В 1925 р. повернувся до Львова й редагував газету “Діло” та тижневик “Політика”. 1945 р. емігрував до Америки, згодом – до Венесуели.

⁷³ *Сидоренко Григорій Микитович* (1874–1924) – український громадсько-політичний і державний діяч, дипломат. Член УЦР, міністр пошт і телеграфів (січень – квітень 1918 р.). Очолював Надзвичайну дипломатичну місію УНР на Паризькій мирній конференції (січень – серпень 1919 р.). Посол УНР у Відні (1919–1920). З 1923 р. – директор бібліотеки Української господарської академії в Подебрадах.

⁷⁴ *Темницький Володимир Миколайович* (1879–1938) – український громадсько-політичний діяч, дипломат, публіцист. Навчався у Львівському, Краківському, Віденському ун-тах. Голова ЦКУСДП. На початку Першої світової війни вступив до Легіону українських січових стрільців. 1918 р. обраний до складу УНРади ЗУНР–ЗО УНР. У січні – лютому 1919 р. – заступник міністра закордонних справ УНРади в уряді В. Чехівського. Брав участь у роботі Одеської наради представників урядів БНР, Всевеликого Війська Донського, Кубанської Республіки та УНР (лютий 1919 р.). У квітні – серпні 1919 р. – міністр закордонних справ УНР в уряді Б. Мартоса. Започаткував наради послів та дипломатичних місій УНР (червень – серпень 1919 р.). 1922 р. повернувся в Галичину. Був обраний до Ради Львова.

⁷⁵ *Макаренко Андрій Гаврилович* (1886–1963) – український політичний діяч. Директор департаменту в Міністерстві залізниць за доби Директорії. Член Директорії УНР (з 14 листопада 1918 р.). 15 листопада 1919 р. відряджений Директорією за кордон. 21 травня 1920 р. позбавлений повноважень. У 1920–1930-х рр. мешкав у Чехо-Словаччині та Австрії. Один із організаторів Української Національної Ради за кордоном (1928–1929 рр.).

⁷⁶ *Швець Федір Петрович* (1882–1940) – український громадський і політичний діяч, учений-геолог. Випускник Дерптського ун-ту. Член

*Грина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Директорії УНР (13 листопада 1918 р. – 25 листопада 1920 р.). Разом із А. Макаренком 15 листопада 1919 р. виїхав з дипломатичними дорученнями за кордон. З 1920 р. в еміграції. Професор УВУ, Українського високого педагогічного ін-ту ім. М. Драгоманова. Один із організаторів Української Національної Ради. Помер у Празі.

⁷⁷ *Мартос Борис Миколайович* (1879–1977) – громадсько-політичний діяч, учений-економіст, організатор кооперативного руху. Член УЦР, генеральний секретар земельних справ, один із авторів земельного закону УЦР. У грудні 1918 р. – міністр продовольчих справ в уряді В. Чехівського. З 9 квітня по 27 серпня очолював Раду Народних Міністрів УНР і обіймав посаду міністра фінансів. 1920 р. емігрував до Німеччини, згодом – до ЧСР. Викладав у вищих навчальних закладах, був засновником і ректором Української вищої школи економіки в Мюнхені (1945–1949). Працював у Інституті вивчення СРСР. Помер у США.

⁷⁸ *Нарада послів у Відні в травні 1920 р.* – У цей час у приміщенні Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Австрії відбувалося неофіційне спілкування, офіційно послі УНР зібралися у Відні 18–20 серпня 1920 р.

⁷⁹ *Ейхельман Отон Отонівич* (1854–1943) – український учений-юрист, дипломат. Випускник Дерптського університету (1875). Доктор права (1880). З 1882 р. – професор історії права в Київському університеті, у 1905–1909 рр. – декан юридичного факультету. Взимку 1918 р. як експерт з політично-юридичних питань брав участь у Брестських мирних переговорах 1917–1918 рр. УНР із Німеччиною та Австро-Угорщиною. За доби Директорії – консультант, старший радник і заступник міністра закордонних справ УНР. З 1921 р. в еміграції в ЧСР, професор Українського вільного університету, Української господарської академії в Подебрадах та Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова.

⁸⁰ *Прокопович В'ячеслав Костянтинівич* (1881–1942) – громадсько-політичний діяч, педагог, учений-історик, публіцист. Випускник Київського університету. Один із засновників УЦР. У січні – квітні 1918 р. – міністр освіти в уряді В. Голубовича, в травні 1920 р. – міністр освіти УНР. У травні-жовтні 1918 р. входив до складу політичної комісії української мирної делегації на переговорах із більшовицькою Росією. З 1921 р. перебував у таборах для інтернованих у Польщі. За доби Директорії один із близьких співробітників С. Петлюри, Голова Ради Міністрів УНР (1924–1939), заступник голови Директорії та головного отамана УНР. Упродовж 1925–1939 рр. редагував у Парижі часопис “Тризуб”.

⁸¹ *Ніковський Андрій Васильович* (1885–1942) – міністр закордонних справ УНР (26 травня 1920 р. – 1922). Випускник Новоросійського університету. Редактор газети “Рада” (1913–1914 рр., з 1918 р. – “Нова рада”), засновник журналу “Основа”. У квітні 1917 р. За партійною квотою УСПФ обраний до УЦР. Засуджений у справі СВУ до 10 років ув'язнення у Соловецькому концтаборі. Помер у блокадному Ленінграді.

⁸² *Мазена Ісаак Петрович* (1884–1952) – вчений-агроном, громадський і політичний діяч, один із лідерів УСДРП, міністр внутрішніх справ УНР (квітень – серпень 1919 р.), голова Ради Народних Міністрів УНР (серпень 1919 р.), міністр земельних справ (травень–червень 1920 р.). З 1920 р. в еміграції, викладав на різних посадах в Українській господарській академії в Подебрадах. Один із організаторів Української Національної Ради (1948).

⁸³ *Труш Іван Іванович* (1869–1941) – український живописець і громадський діяч. Випускник Краківської академії красних мистецтв, після закін-

чення якої 1897 р. переїхав до Львова. Разом із М. Грушевським заснував “Товариство прихильників українського письменства, науки і штуки”. Своєю творчістю розпочав відродження галицького малярства. Автор близько 250 великих полотен, переважно пейзажів та близько 350 портретів його сучасників: І. Франка, В. Стефаника, М. Драгоманова, Лесі Українки, М. Грушевського та ін. Був одружений з донькою М. П. Драгоманова Аріадною, з якою М. М. Галаган з юнацьких років перебував у дружніх стосунках.

⁸⁴ *Облога Львова* – йдеться про події 1–21 листопада 1918 р., що стали початком українсько-польської війни. Л. Цегельський згадував про них так: “Вулиці опустілі, порожні. Вікна і брами кам’яниць всюди замкнені. Трамваї не ходять. Фіакрів теж не видно. Пустка. Здалеку, від заходу, чути лиш кулеметні черги та постріли з рушниць. Часом – гарматний вибух... Там, де йшов властивий бій гурта з гуртом, людини з людиною – на життя і смерть, – там було справжнє пекло” (Див.: *Цегельський Лонгин*. Від легенди до правди: Спомини про події в Україні зв’язані з Першим листопада 1918 р. / Передмова Я. Дашкевича. – Львів: Свічадо, 2003. – С. 65–68, 109–112).

⁸⁵ *Нарада послів у Відні* відбулася 18–20 серпня 1920 р. У нараді взяли участь міністр закордонних справ А. Ніковський, міністр фінансів Х. Барановський, член української делегації на Паризькій мирній конференції О. Шульгин, послы та глави дипломатичних місій УНР Г. Сидоренко, Д. Антонович, М. Василько, М. Славинський, А. Марголін, А. Яковлів, М. Левитський, М. Галаган, Р. Смаль-Стоцький. Розглядалися питання про польсько-український договір, самостійність України, верховну владу в Україні, фінансові проблеми дипломатичних представництв, скорочення штатів. Поставлено завдання якнайширшої пропаганди української справи. Дипломати були ознайомлені зі статтями Варшавського договору УНР з Річчю Посполитою 1920 р. М. Галаган не підтримав позицій угоди.

⁸⁶ *Василько Микола Миколайович* (1868–1924) – український громадський і політичний діяч, дипломат. Депутат австрійського парламенту та буковинського союму (1898, 1907, 1911). Випускник Академії Марії Терезії та Чернівецького університету. Ініціював створення Вільнодумного союзу послів для вирішення національно-культурних проблем українського населення. Заступник голови президії ЗУНР К. Левицького (1915). Організатор Гуцульсько-Буковинського легіону (1915–1916). Дипломатичний представник ЗУНР–ЗО УНР в Австрії (грудень 1918 р.), посол УНР у Швейцарії (з липня 1919 р.) та Німеччині (1923–1924) з повноваженнями міністра.

⁸⁷ *Яковлів Андрій Іванович* (1872–1955) – учений, український громадсько-політичний діяч, юрист. Дійсний член УНТ та НТШ. Випускник Київської духовної семінарії. Засновник Товариства українських адвокатів (1917), співзасновник Українського юридичного товариства. Надзвичайний посол УНР в Австро-Угорщині, голова дипломатичної місії УНР у Бельгії та Голландії (1919). Професор (1926–1929), ректор (1930–1931, 1945) Українського вільного ун-ту. Помер у США.

⁸⁸ *Левитський Микола Григорович* (1880–1935) – український громадсько-політичний діяч, дипломат. Член УЦР від УСДРП. Брав активну участь у Брестських мирних переговорах 1917–1918 рр. Разом із О. Севрюком та М. Любинським поставив підпис під Брестським мирним договором між УНР і Центральними державами 1918 р. 17 березня 1918 р. призначений послом УНР до Османської імперії. За доби Гетьманату заступник директора відділу зовнішніх відносин МЗС. 1919–1923 рр. працював у складі дипломатичної місії в Парижі. 1929 р. заарештований. Помер у засланні.

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

⁸⁹ *Шелухин Сергій Павлович* (1864–1938) – український громадський і політичний діяч, письменник, юрист. Разом із М. Шаповалом редагував журнал “Українська хата” (1909–1914). Генеральний суддя УНР (1918). Входив до складу української делегації на Паризькій мирній конференції. 1921 р. емігрував до Чехо-Словаччини. Викладав право в Українському Вільному Університеті та Українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова в Празі. Був деканом правничого факультету УВУ.

⁹⁰ *Шульгин Олександр Якович* (1889–1960) – громадський і політичний діяч, історик, публіцист. Дійсний член НТШ. Член ЦК УПСФ. Генеральний секретар міжнаціональних справ (липень 1917 – січень 1918). Член української делегації на Брестських мирних переговорах, делегації ЗУНР – ЗО УНР на Паризькій мирній конференції. Голова делегації УНР на 1-й Асамблеї Ліги Націй у Женеві (1920). Голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Парижі (1921). Міністр закордонних справ (1926–1936, 1939–1940, 1945–1946). Голова уряду УНР в екзилі (1939–1940). Засновник і голова Українського академічного товариства в Парижі (1946–1960). Заступник голови НТШ в Європі (з 1952 р.). Помер у Парижі.

⁹¹ *Славинський Максим Антонович* (1868–1945) – громадсько-політичний діяч, публіцист, поет. Випускник Київського університету (1895). Депутат Першої Державної Думи (1905). Редактор часопису “Украинский вестник”. Член виконавчого комітету Української національної ради в Петрограді, представник Тимчасового уряду при УЦР. Під час гетьманату П. Скоропадського виконував обов’язки представника українського уряду в Петрограді. За доби Директорії – голова дипломатичної місії в ЧСР, міністр праці (1920). В еміграції займався науково-педагогічною діяльністю. В 1945 р. заарештований радянською військовою контррозвідкою в Празі і вивезений до СРСР, де загинув у в’язниці.

⁹² *Смаль-Стоцький Роман Степанович* (1893–1969) – український громадський і політичний діяч, дипломат, науковець. У 1915–1918 рр. – співробітник Союзу визволення України в таборах військовополонених, у 1919–1921 рр. – дипломатичний представник ЗУНР у Німеччині, входив до складу делегації УНР на Генуезькій міжнародній конференції (1922). В 1923 р. – професор Українського вільного університету в Празі. Представляв Державний центр УНР в екзилі в Лондоні (1924–1925) і Варшаві (1926–1939).

⁹³ *Антонович Дмитро Володимирович* (1877–1945) – український громадський і політичний діяч, історик мистецтва. Син В. Б. Антоновича. Заступник Голови УЦР (березень 1917 р.). Міністр морських справ (1918). За Директорії – міністр мистецтва, голова дипломатичної місії УНР у Римі й Празі. Один із засновників та ректор УВУ. Голова Українського історико-філологічного товариства і директор Музею визвольної боротьби України у Празі (1925–1945).

Шестого грудня, день святого Миколи, день ангела голови Угорщини, адмірала Горті. Він запросив увесь дипломатичний корпус до царського палацу на равт¹; запросив і нашу дипломатичну місію. Це перший раз в історії, щоб українську місію нарівні з сильними державами запросили. Точно осьма година вечера. За нами приїхало чудовне авто, щоб повезти до царського двірця. Я, дружина, донечка, радник і секретар сідаємо і їдемо по чарівних вулицях угорської держави. Переїхали міст і ми вже в Буді², старому осідку угорських володарів. Велике число автомашин, колясок, фаєтонів, карет, витягнулись в одну лінію. На дворі ясно, як в день; все горить тисячами чудових світел, карета за каретою підїзджає до дверей палацу і запрошені гості входять до замку. Підїхав і наш візник, виходимо з авта і їдемо до середини. Зараз у передпокою стрічає нас ад'ютант господаря, офіційно вітає, помагає зняти з себе зимове убрання і просить підняться по сходах на другий поверх; музика цілий час грає стрічний марш. Почавши від долини до самого верху, стоять як вилиті з бронзи мадари в історичних костюмах самих старих часів. Тут перед вами історія Угорщини. На самому поверхові стріває нас сам пан адмірал Горті, вітає і знайомить зі своєю дружиною. Саля вже переповнена гістьми; скрізь гуде як в улію; розкішні убрання жінок, генеральські мундири, міністерські фраки, хрести, медалі і тут же кардинальські пурпурові мантиї і кромні рясни

Володимир Сікевич

*Мої 75 роковини
(1870–1945)*

священиків, образ дуже цікавий. Чуємо різні мови, веселий настрій у всіх.

Я був в уніформі української армії і це багатьох цікавило, бо такий уніформ рідко хто бачив. Всі питають, якої держави отой представник. Я цим тішуся, бо це так само наша пропаганда.

В дев'ятій годині запросили всіх до величезної салі на концерт трьох артистів. Перша відома артистка, трохи вже застара, відспівала арію з опери “Тоска”; за нею грав на п'яно кудлатий мадяр якусь патріотичну мелодію, і останній віртуоз грав на скрипці мадярські національні пісні. Рясними оплесками закінчили концерт і всі пішли до їдальні, де були приготовані величезні столи завалені їжою “ала фуршет”, тобто кожен собі на тарілку брав, що хотів, відходив від стола і їв. Це був момент де офіційльна сторона бенкету була відкинута і кожен робив все для своєї потіхи. В одинадцятій годині знов заграла музика і гості почали від'їжджати до домів.

* * *

В 1924 році ненаситна дипломатія заставила Угорщину зірвати з Україною дипломатичні зносини і наша місія опинилась на роздорожжю. Куди їхати, що робити? На прощання зайшов я до англійського посла; він, як звичайно англійці, був дуже чемний і спитав: “Куди ми тепер поїдемо, що будемо робити?” Радить мені їхати на відпочинок до Канади, де є чудове поле на польовання, на рибну ловлю, взагалі на різний спорт. Я в душі усміхнувся: мені треба притулку для життя, а він мені пропонує спорт!

Добре, кажу, це дійсно добрий вихід. Я поїду до Канади, а ви напишіть мені перепустку. Він охоче це зробив і ми всі опинились в Канаді.

В Канаді всяко мені було і чого тільки не робив, а все таки дякую англійському послуві за пораду, і його пропозиції використую, бо як їду з відчитами, то при нагоді і качок стріляю, і за дикими курми бігаю. Ловив великих щупаків і зі своїми приятелями там же на березі ми їх варили і з апетитом їли, хоч правду сказати, вони дуже димом смерділи!

Сікевич В., ген[ерал]. Сторінки із записної книжки. – 1947. – Т. 5. – С. 61–62.

¹ Раут – прийняття, відбулося 6 грудня 1921 р. У ньому брали участь, крім родини В. Сікевича, радник Л. Кобилянський, секретар Д. Лалков.

² Буда – правобережна частина Будапешту.

Українська Дипломатична Місія на Угорщині дістала в березні 1922 року від Голови Угорської Держави адмірала Горті, слідуюче запрошення на французькій мові:

“Le Gouverneur de Hongrie et Madame Nikolas de Horthy prient M. Wladimir Sikewytsch Charge des Affaires at Madame Sikewytsch de leur faire l'honneur de venir passer la soiree au Palais Royal. Samedi le 18 mars 1922 a 9 heures et demie.”

(Голова Угорської Держави й Пані Миколаєва де Горті просять пана Володимира Сікевича керуючого справами Дипломатичної Місії Української Республіки й Пані Сікевич зробити їм честь і провести з ними вечір в Королівському Палаці в суботу, 18 березня, 1922 о пів до десятої).

Це було перший раз на Угорщині, що Українська Місія дістала запрошення від Голови Держави на офіційний раут (приняття) на рівні з дипломатичними представниками всіх інших держав.

В дев'ятій годині вечером 18 березня до готелю Британія, в якому тоді знаходилась наша місія й в якому також мешкав і я з родиною, приїхало “урядове” авто, щоби відвезти нас на раут в королівський палац.

Почавши від будинку міністерства закордонних справ, аж до палацу стояли шпалерами війська. На вулицях товпилось багато народу, який понаїздив до столиці, щоб привітати голову держави з днем його народин. Скрізь чути народній гимн. Авто за авто, карета за каретою везуть запрошених гостей до ясно тисячами вогнів освіченого палацу в Буді.

Володимир Сікевич

*Приняття
у адмірала
Горті*

*(Витяг з розділу
“За Кордоном”)*

Черговий вістун відчиняє всім двері, а вартові старшини відводять гостей до кімнат в яких гості скидають плащі й зараз же передають їх імена на другий поверх. Всюди розкішні цвіти, м'яккі килими. По обох боках широких сходів стоять вартові в історичних строях. На перших, дольних, східцях двох темних як бронза вояків одягнені в перший "військовий однострій": леопардові шкури через одно плече, в руках списи, за плечима лук і стріли. За ними далі в гору малярські військові однострої різних часів.

На другому поверху нас зустрів вартовий ад'ютант і повів до величезної салі, де у дверей стояв в уніформі адмірала. Голова Держави з своєю дружиною й чаруюче привітно поздоровався з нами. Сяля вже кишить вельможним панством. Присутними є весь дипломатичний корпус, весь генералітет, все вище духовенство. Всюди видко блискучі офіцерські однострої, поважні сутани священиків, елегантні фраки, пишні строї дам. Багато старих сивоволосих бабунь з голими плечима, ергетами, діамантами; кілька молодих панночок в гарних, але скромного майже суворого крою бальових суконках.

Заля гудить як улій бджіл. Чути різні чужинецькі мови, але найбільше французької й німецької.

Поміж присутними виділяються Ерцгерцог Йосип з Ерцгерцогинею Софією й папський нунцій кардинал Скіопа. Ведемо представити в перший раз ерцгерцогам нашу доньку Наталку. Ерцгерцогиня дуже мило балакає з нею кілька хвилин, перше як все запитала, чи вона воліє говорити по французьки чи по німецьки.

Точно в дев'ятій адмірал і пані Горті покинули своє місце коло дверей і почали обходити гостей обмінюючись з кожним хоть пару словами. Почався концерт чаруючої малярської музики.

Ювілейна пам'ятка з нагоди п'ятидесятої річниці військової служби та двадцятилітньої праці для української державности його екселенції генерал-хорунжого Володимира Сікевича, члена 1, 11, й 111 Українського військового з'їзду, був. Коменданта 3-го Гайдамацького Полку, був. Коменданта Славянської Групи Запоріжського Корпусу і був. Голови Української дипломатичної Місії в Угорщині. 1887–1937 Віннітег, Манітоба: Друкарня "Українського Голосу". – 1937. – С. 32–33.

Я виїхав з Києва 22 січня 1919 року, в день, коли там мала бути урочисто проголошена злука Великої України з Галичиною і мав розпочати свої наради Трудовий Конгрес¹. Останні дні перед виїздом, буваючи в різних установах, одвідуючи на прощання своїх знайомих, я скрізь помічав дуже тривожний настрій, головню в українських національних колах. Ніхто не вірив, що влада Директорії довго вдержиться, всі сподівалися, що в Києві скоро будуть большевики. Коли хто не висловлював своїх побоювань одверто, то все одно зражував себе тим, що збіривсь тим або іншим способом покинути Київ: або лагодивсь їхати з якоюсь місією закордон, або брав відпустку, щоб також їхати закордон. Здавалось, ніби настав якийсь спеціальний сезон для закордонного лікування або спочинку, літні ферії в січні місяці. І от що кидалось у вічі: відпустки брали люде, які стояли на чолі інституцій або взагалі на відповідальному становищі і які, здавалось би, в такий непевний і тривожний час мусіли б сидіти на місці. Особливо це стосувалось військових. Заходжу, памятаю, до одного знайомого, начальника юнацької школи: їде закордон в двох-місячний відпуск. Зустрічаю на улиці одного бравого сотника, що був торік у Чернігові комендантом за часів Центральної Ради і вславився своєю сміливістю й завзятістю. Розбалакались, говоримо про се, про те. “Слухайте, – каже мені сотник: чи не могли б ви мені зробити протекції в міністерстві закордонних справ, щоб мені

Дмитро Дорошенко
З Києва до Кам'янця

виїхати з якоюсь місією закордон?” – Яку ж я тепер можу комусь робити протекцію, я – бувший гетьманський міністр²? Хиба до Лукянівки!” – “Та то дарма, у вас же багато знайомих, для вас вони це зроблять”. – Добре, кажу, але дозвольте вас запитати: чого вам їхати тепер закордон? Адже на Київ наступають большевики, хто ж буде його боронити, коли такі вояки, як ви, виїздять закордон? – Мій сотник трохи почервонів. “Бачите, каже, я думав, що можу бути корисніший рідній справі закордоном”.

Дивлячись на це лаштування закордон, можна було подумати, ніби українська національна інтелігенція, виконавши свій обов'язок чести й поваливши гетьманське правительство, справді гадала, що вона вже своє діло зробила і тепер їй нічого більше робити в рідній стороні, – бо масово поспішала покинути Київ. До численних місій, делегацій, комісій, які лаштувались до виїзду закордон – дипломатичних, військових, торговельних і всяких інших, – старалися вписатись трохи не всі свідомі українці з дітьми й унуками, з усею своєю ріднею до сьомого коліна. Міністерство закордонних справ обернулось ніби в якесь еміграційне чи транспортне бюро: властиво те тільки й робило, що виставляло паспорти, добувало валюту, клопоталось за вагони. Цим способом справді вивезено було з Києва сотні, коли не тисячі української інтелігенції. Мало знаходилося таких, що не хотіли виїздити й воліли залишитись у столиці України, щоб поділити з нею її долю і самим фактом своєї присутності під чужинецькою окупацією свідчити, що Київ – дійсно-таки українське місто. Два місяці пізніше, вже в Кам'янці³, я запитав головного аранжера цього “ісходу” української інтелігенції закордон – Вол. Чеховського: навіщо він це робив, навіщо сприяв витранспортуванню українців з України? Чеховський відповів мені, що не тільки сприяв, але вмисне старався вирядити закордон якнайбільше української інтелігенції – задля того, щоб вона там в Європі пропагувала українську справу й агітувала за неї. Бідний Чеховський! Чи уявляв він тоді, сам мужне залишившись на останку в Києві на непевну долю, біду й поневірнення, що більша частина виряжених ним “агітаторів” буде тільки осмішувати й дискредитувати перед чужинцями українську справу й зрештою буде вертатись до дому ціною всяких “розчаровань” та “покаяній”! [...]

...Чим ближче доїздимо до Будапешта, тим частіше зупиняє нас по дорозі румунська сторожа. Ми показуємо румунські печатки на наших паспортах, роблять також вражіння прапори на автомобілі, і нас пускають їхати далі. Краєвид давно змінився. Ми їхали понад самим Дунаєм, коло самої річки, а збоку нависли високі гори. Полив дощ. Вже зовсім стемніло, коли замаячили перед нами вогні передмість Будапешта. Тільки що віхали до міста, зіпсулось щось в авті, і ми добру годину простояли на вулиці, поки шофер порався коло машини. Була вже 8-ма година вечера, коли ми заїхали до помешкання Червоного Хреста, що містився в палаці графів Андраші,

відданому Червоному Хресту в надії, що він вбереже будинок від большевицького погрому. Тут пробули недовго й зразу ж поїхали до готелю “Dunapalota”, де містилась українська дипломатична місія.

Чудовий готель, розкішні салі, прекрасний вестибюль, – таких готелів нема й у Відні. На фасаді почеплено кілька прапорів: це все перебувають різні чужоземні місії. Бачу прапори: англійський, румунський, французький – і український. Наша місія містилась в двох покоях на другому поверсі. Голови місії – Мик[оли] Галагана не було на той час у Будапешті, він виїхав до Відня, і мене зустрів Микола Шраг, радник місії. Він був попереджений про мій приїзд телефонічно з Відня; прийняв мене дуже привітно й сказав, що для мене замовлено покій, але в другому готелі, бо в “Dunapalota” все було занято. Річи мої вислали з автом до того готелю (він називався “Britanika”⁴), а я залишився вечеряти з д-ром Фріком⁵ і Шрагом. Час непомітно минав у розмові, коли я схопився, що вже пізно: одинацять годин, – а в місті стан облоги, не вільно без дозволу ходити пізно по вулицях. Я проте рішив іти до свого готелю. Мені пояснили, як іти, куди повертати, скільки разів наліво, скільки направо. Дощ лив як із відра. На вулиці стояли цілі озера води. Було темно. Я перший раз у житті в Будапешті. Якимсь чудом потрапив я до готелю Britanika, ні разу не нарвавшись на румунський патруль, а то б довелось ночувати в якійсь буцегарні, замість готелю.

В моїй “Britanika” кипіло життя, не вважаючи на пізній час. Весь готель був набитий румунськими офіцерами й вони весело й шумно вечеряли внизу в ресторації. Коридори були набиті їхніми ординанцями (деньщиками), котрі там і ночували. Прекрасний готель був загижений до крайности; на коридорах стояв нестерпний сморід; все носило на собі ознаки солдатського постюю. Прислуга була зденерована й груба. Кімната справді була для мене зарезерована, але я ледви добився, щоб мені дали чисту постіль і трохи прибрали в кімнаті.

Будапешт – дуже гарне місто. Хоч в якому нужденному стані бачив його я: після большевицького господарування, під румунською окупацією, в дощ, восени, – все ж таки він робив вражіння своєю мальовничістю. Найбільша окраса Будапешта – Дунай, який тече по самій середині міста й ділить його на дві частини: на лівому березі в долині – Пешт, на правому, на горі – Буда. Понад Дунаєм стоять величаві будинки: на горі королівський палац, старі мури й собор св. Матвія, де короновалися угорські королі, а на тім боці, Парламент, величезна будівля парламента в готицькому стилі. Величезні мости сполучають обидві частини міста. Багато величавих, хоч не і дуже художніх, монументів: видко мадярами панувала свого рода *mania grandioza*⁶ й вони з усіх сил старались надати Будапешту вигляд великої європейської столиці. Визискували, висмоктували різні поневолені ними народи й їхнім коштом будували для своєї “культури” блискучий фасад. Тепер фортуна обернула вниз своє

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогоди,
архівні
документи

колесо: в місті господарили румуни. Скрізь маяли їхні прапори, на кожному кроці стирчали їхні патрулі, на вулицях повно було румунських військових. Румуни реквізували й вивозили, що тільки могли, позабирали навіть колекції з музеїв – під тим претекстом, що це все належало і колись до Трансильванії. В самому місті, на зверхній погляд, було спокійно, але казали, що мадяри тільки ждуть виходу румунського війська, щоб почати зводити між собою внутрішні порахунки. Буржуазія, як мені оповідали, боялась виходу румунів, щоб не вибух знову комунізм. Жиди, яких так багато в Будапешті, боялися погрому, а обиватель взагалі побоювався, що коли вийдуть румуни, а з Сегеда прийдуть білі, то почнеться жорстока реакція і тоді достанеться всім: і комуністам, і некомуністам. А румуни збирались вийти за два тижні.

[...] У Будапешті проживав відомий український вчений з Угорської Руси д[окто]р Г. Стрипський. Ще перед війною, їдучи закордон, я збирався спеціально заїхати при повороті до Будапешту, щоб познайомитися з ним і оглянути під його проводом місцеві музеї, в котрих знаходились дуже цінні речі й матеріали з Угорської Руси. Тоді мені не довелося цього зробити й от тепер я рішив скористуватися з нагоди. Український солдат, що служив при нашій місії, провів мене на той бік Дунаю через підземний тунель і привів просто до помешкання д[окто]ра Стрипського. Я застав господаря вдома. Д[окто]р Стрипський жив у скромному інтелігентському помешканні, окрасою якого служила доволі велика бібліотека, переважно з книжок по українознавству, з дуже цінним угро-руським відділом, де було майже все, що стосувалося Угорської Руси. Д[окто]р Стрипський дуже охоче показав мені свою бібліотеку, показав старі друки XVII століття з чудовою народньою мовою, оповідав про свої наукові й літературні праці. Він сидів тепер за великою роботою – укладав мадярсько-український словник. Цей словник був уже готовий ще весною, але рукопис було вкрадено разом з чемоданом на залізниці, й тепер д[окто]р Стрипський узявся укладати його наново. Д[окто]ра Стрипського я побачив кілька примірників моєї брошури про “Угорську Україну”, яка вийшла літом у Празі. Я подарував д[окто]ру Стрипському куплені мною в антикваря у Відні літографовані великі портрети А. Добрянського⁷ й Балудянського⁸, вони випадково були зі мною, заложені на дні чемодана. Д[окто]р Стрипський з’їздив за ними до мене до готелю. Ми провели цілий вечір укупі, розмовляючи про Угорську Русь, про її духове життя й національне відродження, про нові перспективи, які тепер перед нею відкривалися.

На передодні свого від’їзду з Будапешту я познайомився в українській місії з двома американськими професорами, що збирались їхати на Україну для допомоги дітям, їх вирядила якась квакерська громада. Довідавшись, що я їду до Букарешту, вони дуже зраділи й прохали, що як я вже там буду на місці, то щоб познайомив їх

з тамошною українською місією й добув їм які-небудь рекомендації та листи до наших людей у Кам'янці. Я, розуміється, заявив, що готовий служити їм, чим тільки можу. Обое були в американській військової уніформі, яка, як я зауважив, робила магічне вражіння на румун.

Дорошенко Дмитро. Мої спогади про недавнє-минуле. – Ч. 4. Під директорією. На чужині (1919–1920). – Львів: Вид-во “Червона калина”, 1924. – С. 3–5, 77–79.

¹ *Трудовий конгрес України* – вищий тимчасовий законодавчий орган УНР за доби Директорії. Відбувся 23–28 січня 1919 р. у Києві. 23 січня конгрес затвердив ухвалу про об'єднання УНР і ЗУНР. 28 січня делегати з'їзду схвалили текст резолюції про владу. До наступної сесії верховна влада й оборона держави доручалася Директорії УНР. Виконавча влада надавалася Раді Народних Міністрів, яка призначалася Директорією й була підзвітна Трудовому конгресу. ТКУ затвердив Універсал “До українського народу”, ноту “До народів світу”.

² *Дорошенко Дмитро Іванович* (1882–1951) – український громадсько-політичний і державний діяч. У травні–вересні 1918 р. виконував обов'язки керуючого МЗС, з вересня по листопад 1918 р. – Міністр закордонних справ Української Держави. За час його діяльності було встановлено дипломатичні стосунки з 20 країнами.

³ Залишивши Київ 2 лютого 1919 р., уряд Директорії УНР перебував у Вінниці, Рівному, потім – у Кам'янці-Подільському.

⁴ У готелі Британіка (Terez-kökt, 39) розташовувалася військово-санітарна місія УНР в Угорщині.

⁵ Ймовірно, йдеться про представника комітету Міжнародного Червоного Хреста.

⁶ *mania grandiosa* (лат.) – манія величі.

⁷ *Добрянський Адольф* (1817–1901) – український громадсько-політичний діяч, учений. Випускник Угорської королівської академії в Кошице (1833) та Егерського ун-ту (1836). Прихильник ідеї слов'янської єдності. В 1848–1849 рр. – військовий комісар при російській армії, що допомагала Австрії в придушенні угорського повстання. 1848 р. подав цісареві проект розподілу Угорщини на національні дистрикти (“Пам'ятник русинів угорських”. Із жовтня 1849 до 1860 р. намісник “Руського дистрикту” в Ужгороді. Після прийняття конституції 1860 р. і зміцнення угорських впливів втратив посаду намісника, але надалі виступав в оборону прав закарпатських українців, тричі обирався послом до угорського союму. З 1864 р. очолював “Общество св. Василя В.”, в 1867–1871 рр. – редактор москвофільської газети “Світ”. 1881 р. переїхав до Львова, де перебував під слідством до процесу державної зради (обвинувачували його дочку – Ольгу Грабар). Після звільнення переїхав до Варшави, помер в Інсбруці.

⁸ *Балудянський Михайло Андрійович* (1769–1847) – український учений-правознавець, один із основоположників юридичної науки і освіти в Російській Імперії. Доктор права (1797). Народився у Закарпатті. Освіту здобув у Віденському ун-ті та Угорській королівській академії в Кошице. Керував 2-м відділенням імператорської канцелярії. Перший ректор Петербурзького ун-ту (1819–1821). Брав участь у підготовці Повного Зібрання законів Російської імперії. Під його керівництвом було підготовлено та опубліковано Звід місцевих законів західних губерній 1838 р. (українських та білоруських земель).

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

З кінцем лютого 1919 р., коли я по інспекційній поїздки був у Стрию, я дістав наказ прилучитися до місії, що виїздила в торговельних справах до Угорщини через Лавочне.

Рівночасно з тим наказом я дістав дипломатичний паспорт і уповноваження від уряду підписувати заключені договори разом із провідником місії, послом Семеном Вітиком і бл[аженої] п[ам'яті] д[окто]ром Мирославом Здерковським з Мостиськ.

Місія складалася з 16-ти осіб, до якої входили: посол С. Вітик, д[окто]р М. Здерковський, інж[енер] В. Дутка, як відпоручники уряду уповажені до підпису умови, – і секретарі місії п[ани] д[окто]р М. Дрогомирецький з Черновець і Зиновій Пеленський, теперішній посол до варшавського союму, експерти нафтові бл[аженої] п[ам'яті] інж[енер] Филип Левицький з Борислава, німець д[окто]р А. Пфаф, директор нафтової фірми: “Feussige brennstoffe” тепер у Парижі директор нафтового концерну, далі жид Зайдман, директор нафтової фірми в Дрогобичі, правничий експерт д[окто]р Догомисля з Черновець. Залізничні експерти д[окто]р Степан Пеленський, радник міністерства з Відня, д[окто]р Гаммерманн, залізничний радник зі Станиславова і д[окто]р В. Бородайкевич, залізничний радник із Відня. Почтові експерти: секр[етар] Ол. Пісецький і ще двох почтових урядовців з дирекції пошти у Львові, яких імен не памятаю. Військові експерти: отаман інтенданцький Сташник з Черновець і ще трьох старшин. До місії належав іще один жид

Володимир Дутка

*Спомини
з торговельної місії
до Австрії,
Чехословаччини
і Угорщини в р. 1919*

представник Торговельної Палати із Бродів, якого прізвища не памятаю.

Крім названих у переговорах в Будапешті брали участь ще Біберович, а у Відні посол Николай Василько і радник Вітошинський, що тепер живе у Відні. Він брав теж участь у Празі. Їхали ми в пульманівських возах досить вигідно до Будапешту і ті вози вже не вернулися до Галичини, забрані мадярами. Тут завважую, що краще було зачати від Праги, бо там можна було справи скорше покінчити. Однак шлях був визначений урядом і ми не могли його змінити.

По приїзді до Будапешту наша місія мешкала в готелі Асторія, а переговори провадилися з мадярами під проводом тодішнього міністра торгівлі і промислу Герамія¹. Тоді на чолі мадярської держави стояв президент Карелі, що вже місяць пізніше передав владу у руки большевиків з Белею Куном на чолі.

В готелі ми розмістилися по двох, а мені припала честь мешкати з послом С. Вітиком, з яким я ближче познайомився і з ним мешкав разом пізніше у Відні і в Празі.

На другий день по приїзді ми зголосилися у міністра Герамія. Тут згадаю маленьку сцену. Коли ми зявилися в міністерстві і хотіли ввійти до кімнати міністра, возний попросив нас, щоб ми зняли з рук рукавиці, бо в демократичній державі міністр приймає без рукавиць.

Наші нафтярі мали свою власну касу і на свій кошт взяли і мене. Причини цього не знаю, як теж і не знаю, хто провадив касу решти місії.

У торговельній місії ми поділилися на різні комісії, що працювали у своїх ресортах, а рівночасно наші військові в порозумінні із сотником Біберовичем, занятим при українським посольстві в Будапешті, переговорювали з фабрикантами амуніції.

Розмови в тому напрямі треба було вести дуже обережно, бо всі наші зусилля параліжувала антантська місія², що вже урядувала в Будапешті.

Я належав з д[окто]ром Гаммерманом і д[окто]ром С. Пеленським до залізничної комісії, до якої пізніше долучився теж п[ан] Бородайкевич, що приїхав з Відня, вже не знаю на чие доручення.

Крім цієї комісії приділено мене до комісії монетарної, на чолі якої стояв згаданий німець д[окто]р А. Пфаф. Хоч я не був у цих справах фаховець, але після відповідних вказівок та інформації від голови комісії я поволі втягався до праці і визнавався на чужих мені справах. Слід згадати великі заслуги д[окто]ра Пфафа, який нам ляїкам виложив, які цінні скарби ми маємо у нафтових жерелах, лісах і збіжжі, що мали бути підкладом для стабілізації валюти.

У Будапешті нас приймали в різних домах. Одного вечора нас усіх запросили Гредлі, власники тартаків у Стрию і Сколі. Того вечора зійшлася в них досить численна родина господарів і вечір перебули ми в приязнім і дуже гарнім настрою. Було це у віллі Гред-

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

лів на першорядній аристократичній вулиці, де по большевицькім перевороті мешкали робітничі родини, бо власники її повтікали з Будапешту. Молодий і дуже симпатичний Гредль переховувався у Будапешті у чужих людей.

Одного дня по полудні ми були на чаю у віллі президента Каролія.

Переговори щодо купна амуніції не були легкі. У Будапешті можна було дістати военні матеріали, а передовсім крісову амуніцію, одначе тільки за нафту та бензину, яку мадяри так дуже потребували, а наша армія, як відомо, не мала крісової амуніції. Коли ми телеграфічно зажадали від нашого уряду вислати 50 вагонів ропи до Будапешту за амуніцію, то п[ан] Маріяш, що був тоді директором в державній рафінерії від нашого уряду і проводив тоді нафтовим промислом, відмовився виконати те наше домагання, хоч і дістав наказ від уряду. Цей пан уважав, що ліпше, щоб ропа лишалася в Бориславі. Під той час у бориславському басейні були тисячі цистерн ропи, бо не було їх де збути. Тоді “бориславська республіка” вела свою політику нібито боротьби з нафтовою спекуляцією. Висилку ропи за кордон уважали за непатріотичне діло. Такими “державними категоріями” думали наші людці.

В часі нашого першого побуту в Будапешті це місто було в повному розквіті. Всього було доволі і видно було скрізь достаток.

Мадярські урядові кола погоджувалися продати зброю, але вимагали, щоб українці формально зреклися всяких претенсій до Закарпатської України. Торговельна делегація заявляла, що вона не покликана давати потрібних зобовязань³. Умову торговельну в Будапешті місія наша парафувала. [...].

Історичний календар-альманах “Червоної Калини” 1939. – Львів, 1938. – С. 169–173.

¹ Йдеться про Ерньо Гарамі – міністра торгівлі й промисловості Угорщини.

² У Будапешті перебувала військова місія Антанти на чолі з французьким підполковником Фердинандом Віксом, котрий вимагав, щоб уряд ЗУНР не пропускав угорців, які повертаються з Росії, через загрозу експорту більшовизму, і був відомий своїми антиукраїнськими настроями.

³ У спогадах М. Галагана зазначено, що торговельна місія звернулася до нього з пропозицією дати такі гарантії, але посол відмовився це зробити.

По вибуху революції в Австрії й розпаді габсбургської монархії влада на Угорщині перейшла до рук буржуазної, “коаліційної” демократії. Але доведена до одчаю угисками й шматуванням переможниці Антанти, рятуючи свою територію від хання сусідів, уряд Каролі добровільно й мирно передав владу комуністам. Це був акт самогубства для буржуазії, яким думалось загубити й антантську буржуазію.

Але Радянська Угорщина, не зважаючи на мирне здобуття влади, не могла почувати себе твердо й міцно, будучи оточена з усіх боків ворогами. Всі її надії були звернені до Радянської Росії й України. Але між нею й цими рідними їй державами була перегородка з Галичини. Коли б цю перегородку можна було пробити й з'єднатись з Росією, становище Угорщини зразу значно зміцнилося б.

В цей час (кінець марта) у Галичині велися жорстокі бої між поляками й українцями. Поляки, підпоможі Антантою, починали перемогати. В краю серед українського робітництва й селянства росло невдоволення своїм урядом і його політикою.

Неудачі на фронті побільшували це невдоволення навіть до деяких революційних виступів то тут, то там.

Все це дало мадьярській совітській владі ідею спробувати пробитись до Росії. Але для цього треба було насамперед вступити в переговори з українцями.

І от мадьярський Уряд звернувся до мене з пропозицією взяти участь у справі реорганізації ра-

Володимир Винниченко

*Наївність
мадьярських
комуністів*

дянської влади на Україні. Він заявляв бажання бути посередником між лівими українськими соціалістичними течіями й Російським Совітським Урядом у справі сформування на Україні справжнього українського національного совітського Правительства. Це Правительство мало би ліквідувати Директорію, галицький Державний Секретаріат, притягти на свій бік усі соціалістичні українські течії, а головним чином галицьку армію. Таким чином зробився би один суцільний совітський фронт: Угорщина, Галичина, Україна й Росія.

Я пропозицію мадьяр прийняв і виставив в основу переговорів такі головніші умови: визнання самостійності! й незалежності! Української Радянської Республіки; український національний совітський Уряд; дефензивно-офензивий військовий союз радянських республік; тісний економічний союз; наступ на Галичину.

Але, згожуючись на переговори, я попередив мадьяр, що не вірю в успіх їх, що, знаючи ті кола, які тепер мають владу на Україні, я був глибоко певний у тому, що вони ні за які мадьярські сльози не уступляться з неї. Мадьяре ж були глибоко переконані, що успіх цілком забезпечений. Бо чому б не бути йому? Адже умови цілком справедливі й нічим не шкодять справі соціалістичної революції, навпаки, тільки допоможуть. Знаючи Леніна особисто, будучи його учнями, члени мадьярського совітського Уряду Беля Куна не припускали навіть думки, щоб він міг бути проти цих умов.

Але вони не знали пятаковщини й усіх умов, які були на Україні й які мені добре були відомі. І через те ми різко дивились на майбутній результат переговорів.

І вийшло, справді, не так, як думали мадьяре, що "орієнтувались" тільки на Леніна. З переговорів нічого не вийшло. Перегородку не було пробито. Угорщина не з'єдналась з Росією й через кілька місяців її було задушено контрреволюційним антантським кільцем.

Хто саме й через що не згодився на пропозиції мадьяр, вияснити точно не удалось, але що опір з боку Раковського-Пятакова був великий, то це мені відомо.

І коли тепер пригадати, який надзвичайно важний був тоді момент не тільки для угорської української, але для всесвітньої революції, то не можна простити тим, хто упустив його через свої особисті чи національні інтереси.

А момент був, дійсно, надзвичайно важний, критичний і дуже сприятливий для соціалістичної революції в цілій Європі.

Німеччина була охоплена вогнями спартаківських повстань. В Мюнхені пролетаріат захопив владу. В Болгарії, Сербії, Чехії маси хвилювались і що хвилини готові були вибухнути революцією. Коли б Угорщина змогла схопитись за руку Совітської Росії й підкріпитись, вона могла би подати другу руку Совітській Баварії й самому Берлінові. Тоді Німеччина, розуміється, миру з Антантою не підписала би й Європа розбилась би на два табори: буржуазний і соціалістичний. А хто кого переміг би, то це не підлягає великому

сумніву: пролетаріат Франції й Англії не пішов би так сліпо за своїми імперіалістами проти робітничо-селянських соціалістичних держав, як то він робив проти монархичних. Та хто знає, чи не було б утягнуто й ці держави в грандіозний біг революції й у союз соціалістичних держав?

І все це (як це на перший погляд ні здається трохи “сміливим”) залежало від прийняття виставлених мною умов. Коли б пятаковщина згодилась добровільно віддати владу українським соціалістам, що стояли на ґрунті радянської влади, коли б було сформовано національний совітський уряд і оголошено повну незалежність української радянської республіки, коли б, значить, цим самим було цілком забезпечено й гарантовано національне визволення українського народу, то цим зразу було б вирвано ґрунт з під ніг української контрреволюційної течії й отаманщини; їм уже не було б ніякого сенсу існування, бо вони ж тільки тим і держались, що немов би тільки за державність та національність свою боролись. Державність і національність було б забезпечено визнанням незалежності держави й створення національного соціалістичного Уряду.

Отже складайте зброю, віддавайте її соціалістичному, радянському, чисто-українському Урядові, або отверто заявляйте, що ви боретесь не тільки за державність, але й за контрреволюцію.

І, розуміється, отаманщина й уся та жалюгідна директорська влада відразу була би вбита й зникла б без усякого бою, бо вся чесна й активна демократія перейшла би з більшістю тої рештки військ Директорії на бік радянського Уряду, а отаманія просто розбіглась би.

В Галичині ж була така військова ситуація, що Галицький Уряд готов був з ким-хоч піти в угоду, щоб не допустити перемоги поляків і вдержати Галичину в українських руках. І досить йому було ввійти в порозуміння з українським радянським Урядом хоча би тільки що до пропуску українських і російських червоних військ на Угорщину, досить було галицьким військам увійти в мирні безпосередні стосунки з радянською владою, як, можна ручитися, що вся Галичина стала би через пару тижнів без особливої боротьби на ґрунт радянської влади. І Галер з своїми дівізіями був би розбитий, і Галичину тепер не шматувала б так чорно-реакційна польська шляхта, й українська нещасна дрібнобуржуазна демократія не служила би так довго контрреволюційним антантським тином, і, як писав я тоді в своїх записках, “може, справді, цей момент був би рішачим у боротьбі соціалізму з капіталізмом по всьому світі”. А на Угорщині не лютував би так скажене, розпоясано й криваво реакційний терор переможниці буржуазії, як він то виробляє тепер.

Цього не сталося.

Розуміється, на цей докір російські комуністи можуть з повним правом відповісти так як ми могли вступати в переговори з тим чоловіком, який ще так недавно боровся з нами, який виголошував

Ірина Матяш,
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

на Трудових Конгресах такі ворожі до нас промови, який був головою тої Директорії, яка, посилаючи мирову делегацію до нас, тут же оповіщала війну нам, яка посилала до Антанти своїх отаманів для переговорів, влада якої розстрілювала робітників, порола селян і т. д. і т. д. Тепер він ніби приймав совітську форму влади, але чи це було щиро, чи не була це тільки тактична підробленість? І яка гарантія, що цей чоловік, (розуміється, не як особа, а як представник тих течій, які входили в переговори) не зрадить улюбий момент, що в скрутну хвилину він не продасть Антанті за визнання державності! й за танки справу революції? Ті українські течії, які на ділі показали себе соціалістами й ворогами буржуазної контрреволюції, ті в наших рядах, з тими ми працюємо разом. З якої ж речі ми будемо давати владу в руки тих непевних течій, які можуть загубити нас?

Повторяю, вони мали й мають повне право так відповісти.

Але річ ішла не про якусь особу чи навіть ту чи інчу партію. Справа йшла про той чи інчий національний характер соціалістичної влади на Україні. Український характер влади давав можливість зламати перегородку між Угорщиною й Росією, давав можливість втягти в процес соціальної революції Галичину, Польщу, Чехію, він ламав стіну між Сходом і Заходом Європи й під той критичний момент являвся рішачим чинником у боротьбі соціалізму з капіталізмом у всій Європі.

І в ім'я цих перспектив російські комуністи могли відмовитись від своєї "рівноправності" націй, себ-то, іншими словами, від пригнічення української нації. Вони могли створити й дійсно соціалістичний, совітський і дійсно-український Уряд. Вони не потребували творити його з непевних осіб і партій, для цього знайшлись би й певні особи, і певні партії; крім того вони мали змогу тримати всю фізичну силу в своїх руках, мали змогу контролювати національний укр[аїнський] уряд.

Вони ж на крик мадярських комуністів не зробили навіть спроби таким способом проламати перегородку і на цей докір вони ніколи не знайдуть задовольняючої відповіді.

Винниченко Володимир. Відродження нації (Історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.]). – Київ; Відень, 1920. – С. 321–328. Перевидано фотодруком для студій 1968 р.

LE MINISTRE DE LA
REPUBLIQUE
DE L'UKRAINE
RICHIE
RSTRASSE 29

Служба
документів Української
дипломатичної місії на
щодо передачі
перехованих до Музею Ар
в Тра

Велишмановичи
Антон

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ

diploma
diplomatiques, des lettres
légalisations des signatu
informations verbales etc
sivement aux heures de se

Budapest, le 9 jul

Мо
ку за
сва
висна
тут
яко по
висна
але як
автом
дати
тільки
і висн
мандр
а тун
це з
у м
свав

нашої
висна
тут
яко по
висна
але як
автом
дати
тільки
і висн
мандр
а тун
це з
у м
свав

Ке Гаманю
Наділ Дидьом Мисті
передачі по
Доннах Серб
У.К.Т.

Щебет
Дидьом
Колоні
Суровен

Прокання

10 вересня 1920 р.
Секретар
Україн. Наділ Дидьом Мисті
на Чорничі В. Лу

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичайної
дипломатичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Аксіомою історичного дослідження є репрезентативність джерельної бази. Активізації вивчення історії української дипломатії, зокрема такого складного її періоду як доба Української революції, сприяли саме процеси демократизації архівної та бібліотечної сфери, проявом якої було розширення доступу до інформації, розтаєнення архівних документів, зняття обмежень щодо користування архівними документами і літературою, передавання на державне зберігання партійних архівів та архівів силових органів. Лише впродовж перших 10 років незалежності України до складу Національного архівного фонду надійшло майже 19 млн. од. зб. різних видів документів, у тому числі 10,5 млн. від архівного фонду КПУ, майже 3 млн. від колишнього КДБ УРСР¹.

Значно збагатило джерельну базу дослідження історії дипломатії, зняття обмежень доступу щодо Празького українського архіву, переданого 30 серпня 1945 р. урядом Чехо-Словаччини до УРСР на підставі “Акту про передачу в дарунок УРСР українських документальних матеріалів, які знаходяться в Українському архіві при Міністерстві внутрішніх справ у Празі” з умовою, що він повинен “зберігатися в Києві в українському центральному архіві як самостійний відділ, поіменованний “Празький український архів”, і що чеській стороні повинні бути надані фотокопії тих документів, що передаються”².

Основу фондів Празького українського архіву склав комплекс

*Діяльність
Надзвичайної
дипломатичної
місії УНР
в Угорщині
в архівній
інформації:
український
комплекс*

Начальник УДА НКВС УРСР капітан П. Гудзенко (стоїть в центрі), заступник начальника АУ НКВС УРСР капітан П. Павлюк (стоїть зліва) і начальник відділу використання УДА НКВС УРСР А. Ярошенко (стоїть справа) разом з архітекторами м. Києва розглядають документи. Київ, 1945 р.

архівних фондів, бібліотечних і музейних зібрань Музею визвольної боротьби України та Українського історичного кабінету, що діяли у міжвоєнний період у Празі. Один із відділів МВБУ (“дипломатичний”) акумулював документи, інформація яких відображала діяльність дипломатичних представництв українських урядів: документи, що утворилися в діяльності українських урядів та їх міністерств і відомств (1917–1920 рр.), документи про діяльність української еміграції за кордоном – українських партій, спілок, комітетів; особові фонди В. Винниченка, М. Шаповала, С. Шелухіна та ін. Поповнення фонду відбулося 1957 р. Саме тоді на державне зберігання надійшли документи дипломатичних представництв і місій УНР, Української держави та ЗУНР. 1988 р. розпочалося впорядкування фондів МВБУ, переданих “в атмосфері таємничості”³ із КДБ УРСР до архіву Інституту історії партії при ЦК КПУ (нині ЦДАГО України). Серед цих документів досить широко представлено документи особового походження: родини Антоновичів, М. Галагана, О. Шульгина та ін.

У складі колекції Празького українського архіву зберігається ф. 3518 “Надзвичайна дипломатична місія УНР в Угорщині” – найінформативніше джерело до вивчення її діяльності. Документи, пов’язані з діяльністю місії, відклалися в архіві Українського історичного кабінету⁴. Тут зберігалася колекція Українського національного музею-архіву при Українському громадському комітеті

Ірина Матяш,
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Вантаження українських архівних документів, які відправляються на Україну з Чехословаччини на вокзалі Градчани. Прага, вересень 1945 р.

в Празі⁵, створеному в грудні 1923 р.⁶ Саме до УНМА, одним із основних завдань якого було організація збирання та зберігання українських історичних пам'яток, у липні 1927 р. надійшли документи Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині. Певну невідповідність цього надходження можна побачити в тому, що УТК очолював Микита Шаповал, який деякий час працював у складі місії, 1925 р. директором УНМА став перший голова місії Микола Галаган. Належна збереженість документів дипломатичного представництва зумовлена усвідомленням їх джерельного значення другим головою місії генералом В. Сікевичем, який отримавши повідомлення від міністра закордонних справ Угорщини про ліквідацію дипломатичних місій в Будапешті 2 квітня 1924 р., наказав “негайно приступити до ліквідації” і “*представити реєстри всіх паперів, які залишаться в архіві Місії*”⁷. 23 травня 1924 р. згідно з рішенням уряду Директорії в екзилі збереження архівів закордонних місій УНР було доручено послу О. Шульгину⁸. Однак, після припинення повноважень НДМ УНР в Угорщині генерал В. Сікевич передав документи, що відклалися в її діяльності, на зберігання сотникові В. Звіздовському, а згодом доручив тому передати їх до УНМА⁹. Доручення було виконано в липні 1927 р. Відтак, 1868 документів, у тому числі 558 консульського відділу, потрапили до УНМА. Згодом “одіссея” фонду привела їх із Праги до Києва.

До березня 1947 р. 8 кг (33 од. зб.) отриманих документів було систематизовано, сформовано в 104 справи й описано. Тривалий час фонд знаходився на таємному зберіганні спочатку в ЦДІАК УРСР (нині – ЦДІАК України), а з 1951 р. – в ЦДАЖР УРСР (нині – ЦДАВО України). Під час чергової перевірки наявності в червні 1969 р. було виокремлено додатково одну справу – 36 а “Інформа-

ційні бюлетені від посольства УНР у Німеччині та листування з представниками Речі Посполитої в Будапешті про видачу віз та паспортів”. А в березні 1992 р. згідно з рішенням комісії з розсекречування документів фонд було передано на загальне зберігання.

Опис № 1 фонду вклучає 105 справ (1–104 та 36 а), документи яких за номінальною ознакою складають такі групи: а) організаційно-розпорядчу (розпорядження, накази МЗС УНР та Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині) та планово-звітну (звіти місії до МЗС про внутрішнє та міжнародне становище Угорщини, звіти військового відділу місії) документацію; б) діловодні документи місії (книга вхідних паперів); в) стенограма конференції послів та голів дипломатичних місій (Карлсбад, 1919); г) офіційне листування (з МЗС УНР, міністрами закордонних справ, послами і головами інших місій УНР, банківськими установами тощо); д) листування приватного характеру; е) фінансові документи з питань організації діяльності місії та виплат членам місії (книга прибутків і видатків); є) документи особового походження дипломатів та службовців місії, емігрантів (списки, відомості про членів та службовців місії, рапорти та доповідні записки співробітників місії, заяви українських емігрантів про видачу паспортів); д) інформаційні матеріали (обіжники і політичні огляди преси для МЗС тощо). Документи, створені українською, угорською, німецькою та французькою мовами, відклалися в оригіналах і копіях. До окремих справ вклучено випуски (або вирізки) газет. Під час упорядкування фонду структуру окремих документів було порушено – вилучено додатки й описано їх як окремі документи, переважно втрачено газетні матеріали, що спричинює певні складнощі в реконструкції діяльності Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині.

Однак у цілому документи фонду складають інформаційне підґрунтя дослідження роботи місії впродовж всього терміну її повноважень. Важливе значення мають, зокрема, накази, на підставі яких можна з’ясувати етапи діяльності місії у хронологічній послідовності та відтворити і простежити зміни в складі її співробітників. Збереглися у фонді й інші документи, що містять персональні відомості. Це посвідчення, видані українським дипломатам, формулярні списки, анкети та ін.

У документах фонду міститься також унікальна інформація про адреси перебування місії. Першим помешканням українських дипломатів став готель “Dunapalota” на вулиці Марії-Валерії, 14. Під час зміни керівництва місії канцелярія представництва тимчасово перебувала у готелі Британіка (Terezközut, 39), де досі базувалася військово-санітарна місія. Останньою адресою місії став будинок на Margitrakpart, 53. На відміну від першої будівлі, на місці якої збудовано модерний готельний комплекс, останнє помешкання місії неподалік відомого мосту Маргіт на Bemrakpart, 53 збереглося донині. Отже, на підставі документів фонду та консультацій у відповідних

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичайної
дипломатичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Підписання акта про передавання архівних документів, вивезених нацистами з України в період її тимчасової окупації. Зліва направо (стоять): *Зденек Неєдлі, Вацлав Носек, Боровичка, Пишак, В. Зорін, Г. Пишеничний*. Підписує акт заступник начальника АУ НКВС УРСР *П. Павлюк*. Прага, 4 вересня 1945 р.

службах Будапешта точно з'ясовано місця, де відбувалася діяльність першого дипломатичного представництва України в Угорщині.

Окремий блок документів зафіксував інформацію про приймання-передавання справ місії у зв'язку з відставкою М. М. Галагана, призначенням на посаду тимчасово повіреного Л. Р. Кобилянського, та передавання ним справ В. В. Сікевичу.

В окрему справу сформовано звіти урядовців місії про виконання доручень. Збереглися у фонді й копії паспортів, виданих інтернованим, їхні звернення та листи до місії. Загалом підготовлені для МЗС звіти місії висвітлюють її основні напрями й форми діяльності, у тому числі візити до вищих посадових осіб Угорщини, декана Дипломатичного корпусу – папського нунція, президента Ради Міністрів, представників іноземних держав в Угорщині та представників інтернаціонального і угорського Червоного Хреста¹⁰.

Інформаційно насичене офіційне листування місії, серед адресатів якого – високопосадовці Директорії, керівництво МЗС УНР, голови інших місій УНР, офіційні особи Угорщини та ін.

Значна кількість документів містить інформацію про матеріальне становище місії та її фінансові операції.

Загалом огляд документів фонду Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині дає підстави як для об'єктивної оцінки її діяльності, дослідження персонального внеску співробітників місії в започаткування та розвиток українсько-угорських відносин, так і для

з'ясування маловідомих фактів з історії української дипломатії періоду Директорії УНР у цілому.

Важливою складовою джерельної бази дослідження діяльності НДМ УНР в Угорщині є інші архівні документи, які відклалися в українських та зарубіжних архівах. Найповнішу інформацію про діяльність НДМ УНР в Угорщині та персоналії її керівників акумульовано у фондах ЦДАВО України (ф. 1065 “Рада Народних Міністрів УНР, мм. Вінниця, Київ, Рівне, Кам’янець-Подільський”, ф. 3696 “Міністерство іноземних справ УНР”, ф. 4018 “Український національний музей у Празі”, ф. 3809 С. Петлюри, ф. 3933 І. Мазепи, ф. 3803 Ю. Тищенко-Сірого); ЦДАГО України (ф. 263 “Колекція позасудових справ реабілітованих”, ф. 269 “Колекція документів “Український музей в Празі”), Державного архіву м. Києва (ф. 16 “Київський університет”), Державного галузевого архіву СБУ (спр. 69840 “Галаган М. М. та ін.”).

Так, у ф. 1065 “Рада Народних Міністрів УНР, мм. Вінниця, Київ, Рівне, Кам’янець-Подільський” зберігся журнал засідань РНМ, у якому зафіксовано процес обговорення проекту штатів надзвичайних дипломатичних місій УНР.

У ф. 3696 “Міністерство іноземних справ УНР” відклалися заяви, листування, накази з кадрових питань, які засвідчують складність формування штату місії та наявність неузгодженостей між представниками УНР та ЗУНР.

Фотодокументи та свідчення про діяльність НДМ УНР в Угорщині збереглися в архівно-слідчій справі М. Галагана в Державному архіві СБУ (спр. 69840). Оскільки серед звинувачень Миколи Галагана фігурувала його діяльність як керівника дипломатичної місії в Угорщині, на допитах слідчий постійно повертався до цього питання. Відтак у відповідях дипломата містяться окремі нові факти діяльності місії, цінність яких не зменшується навіть у зв'язку зі специфікою архівно-слідчої справи як історичного джерела.

У документах ф. 16 (Київський університет) Державного архіву м. Києва відклалися відомості про навчання М. Галагана та Л. Кобилянського. Однак прямого відношення до історії НДМ УНР в Угорщині вони не мають, доповнюючи лише інформацію про життєвий шлях цих українських дипломатів.

Загалом документи, які збереглися в українських архівах, мають істотний інформаційний потенціал і дають підстави для з'ясування завдань, основних функцій та напрямків діяльності НДМ УНР в Угорщині. Фактично, основний комплекс інформації з проблеми зосереджено в Україні. Водночас потребує дослідження “зарубіжний” комплекс джерельної бази, розпорошений в архівах Угорщини, Австрії, Канади, Чехії, Польщі, що дасть додаткову інформацію для реконструкції діяльності НДМ УНР в Угорщині, прояснення віх життя та діяльності її керівників і дозволить заповнити ще одну прогалину в історії української дипломатії.

Увазі читача пропонується добірка документів, що зберігаються в українських архівах. Архівні документи публікуються зі збереженням орфографії, стилістики та пунктуації джерела. В заголовках відображено максимально повну інформацію про вид документа, час і місце його створення, адресата й адресанта. Зафіксовано також всі маргіналії й помітки. Структуру окремих документів (текст та додатки) відтворено за оригіналом. Вміщено відомості про першу публікацію документа. У разі необхідності подано коментарі.

¹ Нариси історії архівної справи в Україні / За заг. ред. Ірини Матяш та Катерини Климової. – К: Вид. дім “КМАкадемія”, 2002. – С. 567.

² *Лозенко Л. І.* Празький український архів: історія і сьогодення // Архіви України. – 1996. – № 4–6. – С. 24.

³ *Кентій А. В.* Фонд “Український музей у Празі” ЦДАГО України як складова “Празького архіву” (за результатами впорядкування) // Архіви України. – 2000. – № 1–3. – С. 43–49.

⁴ УІК було створено 1930 р. за матеріального сприяння МЗС ЧСР (директор – М. Обідний). До складу кабінету входили відділ преси, бібліотека, архів. Фонди архіву включали колекцію документів УНР, Українського національного архіву-музею та Українського соціологічного інституту, особові архіви та приватні бібліотеки визначних громадсько-політичних діячів В. Липинського, М. Шаповала, С. Шелухіна, вищих навчальних закладів (Української господарської академії в Подебрадах, Українського високого педагогічного інституту), рукописи творів, спогади, листування видатних українців: М. Грушевського, С. Петлюри, М. Шаповала та ін. На зберігання документи надходили як шляхом дарування, так і шляхом придбання на певних, погоджених з власником, умовах, або згідно з заповітом; здійснювався обмін з іншими архівними й бібліотечними установами.

⁵ *Лозенко Л. І.* Празький український архів... – С. 18–30.

⁶ Див.: *Палієнко Марина.* Український національний музей-архів у Празі (1923–1930): історія створення та основні напрями діяльності // Студії з архівної справи та документознавства. – 2004. – Т. 11. – С. 15.

⁷ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 79, арк. 25 зв.

⁸ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 171, арк. 85.

⁹ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 67, арк. 52.

¹⁰ Там само, спр. 68, арк. 3.

№ 1

НАКАЗ № 92 ДИРЕКТОРІЇ УНР ПО МЗС УНР ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ
ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ, ВИДАНИЙ У КИЄВІ

26 січня 1919 р.

Призначається Микола Михайлович Галаган – Головою Дипломатичної Місії Української Народньої Республіки до Угорщини з 24 січня 1919 року.

Голова Директорії *В. Винниченко*
Член-секретар Директорії *О. Андрієвський*
Міністр закордонних справ *В. Чеховський*

Вістник Української Народньої Республіки – 1919, 7 лютого. – № 4. – С. 1.

№ 2

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА
ДО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР В. ЧЕХІВСЬКОГО

24 січня 1919 р.

В виду призначення мене Головою Надзвичайної Місії до Угорщини, прохаю зачислити в склад згаданої Місії на посаду Радника пана Миколу Шрага і на посаду урядовця пана Олексу Клора.

Разом з тим прохаю дати розпорядження про виготовлення належних документів та грошових коштів.

М. Галаган

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 14, арк. 1. Машинопис, оригінал.

О п у б л . : *Матяш Ірина, Мушка Юрій. “З обов’язку громадянина... мусите це виконати” (джерела до історії української дипломатії) // Пам’ятки. – 2005. – Т. 5. – С. 232.*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ
З ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВИДАНИЙ У КИЄВІ

24 січня 1919 р.

Цього числа, згідно з телефонограмою Директорії УНР під № 139, я приступив до виконання обов'язків Голови Надзвичайної Дипломатичної Місії в Угорщині.

(Наказ Директ[орії] УНР № 92, опубл[ікований] ч. 4 “Вістн[ика] УНР”)

Голова Місії М. Галаган

ЦДАВО України України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 1. Рукопис, оригінал.

О п у б л.: Матяш Ірина, Мушка Юрій. “З обов'язку громадянина... мусите це виконати” (джерела до історії української дипломатії) // Пам'ятки. – 2005. – Т. 5. – С. 232.

№ 4

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ
З КАДРОВИХ ПИТАНЬ, ВИДАНИЙ У КИЄВІ

24 січня 1919 р.

Призначених до Угорської Місії на посади: радника – п[ана] Шрага Миколу й урядовця – п[ана] Клора Олексу лічить в Місії з 24 січня цього року.

(Наказ Мін[істра] Зак[ордонних] Спр[ав] з 24 січня ц[ього] р[оку])

Голова Місії М. Галаган

За секретаря [О. Клор]

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 1. Рукопис, оригінал.

О п у б л.: Матяш Ірина, Мушка Юрій. “З обов'язку громадянина... мусите це виконати” (джерела до історії української дипломатії) // Пам'ятки. – 2005. – Т. 5. – С. 233.

№ 5

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ
З ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВИДАНИЙ У КИЄВІ

26 січня 1919 р.

Сього числа, я з дорученою мені місією в складі радника п[ана] Шрага Миколи й урядовця п[ана] Клора Олекси, виїжджаю на місце призначення.

Голова Місії М. Галаган

За секретаря [О. Клор]

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 1 зв. Рукопис, оригінал.

О п у б л.: Матяш Ірина, Мушка Юрій. “З обов'язку громадянина... мусите це виконати” (джерела до історії української дипломатії) // Пам'ятки. – 2005. – Т. 5. – С. 233.

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ
З ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

10 лютого 1919 р.

Сього числа, я з дорученою мені місією, прибув на місце призначення

Голова Місії *М. Галаган*
За секретаря [*О. Кюр*]

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 1 зв. Рукопис, оригінал.

О п у б л.: *Матяш Ірина, Мушка Юрій. "З обов'язку громадянина... мусите це виконати" (джерела до історії української дипломатії) // Пам'ятки. – 2005. – Т. 5. – С. 233.*

№ 7

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ
З КАДРОВИХ ПИТАНЬ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

24 лютого 1919 р.

Прибувшого атташе Місії п[ана] Олександра Кандибу вважать вступившим до виконування своїх обов'язків 23 с[ього] місяця.

(Наказ Мін[істра] Зак[ордонних] Спр[ав] з дня 24 січня ц[ього] р[оку])

Голова Місії *М. Галаган*
За секретаря [*О. Кюр*]

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 2. Рукопис, оригінал.

О п у б л.: *Матяш Ірина, Мушка Юрій. "З обов'язку громадянина... мусите це виконати" (джерела до історії української дипломатії) // Пам'ятки. – 2005. – Т. 5. – С. 233.*

№ 8

ЗАЯВА ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА
ДО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР К. МАЦІЄВИЧА

10 березня 1919 р.

Довідавшись про постанову Центр[ального] Коміт[ету] УСДРП, що до членів партії, які займають відповідальні посади, прохаю звільнити мене від обов'язків голови Дипльом[атичної] Місії в Угорщині.

До цього додаю, що згадані обов'язки буду виконувати до прибуття новопризначеного Голови Місії.

Голова Місії в Угорщині *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 14, арк. 3. Рукопис, оригінал.

О п у б л.: *Галаган Микола. З моїх споминів (1880-і – 1920 р.): Док.-худ. вид. / Передм.: Т. Осташко, В. Соловійова. – К.: Темпора, 2005. – С. 508.*

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

№ 9

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ
З КАДРОВИХ ПИТАНЬ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

13 березня 1919 р.

Урядовець Олекса Клор, згідно прохання, звільняється з посади урядовця дорученої мені місії з цього числа і відкомандировується в розпорядження Міністерства Справ Закордонних.

Голова Місії *М. Галаган*
За секретаря [*О. Клор*]

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 2 зв. Рукопис, оригінал.

№ 10

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ
З КАДРОВИХ ПИТАНЬ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

15 березня 1919 р.

Громадянин Іван Флюнт зачислюється в склад дорученої мені місії на посаду урядовця з 14 цього місяця.

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 3. Рукопис, оригінал.

№ 11

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ
З КАДРОВИХ ПИТАНЬ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

22 березня 1919 р.

Атташе дорученої мені місії Олександра Кандибу, вибувшого сього числа в чотирьохденну відпустку до Відня, вважати в відпустці з цього числа.

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 3 зв. Рукопис, оригінал.

О п у б л.: *Матяш Ірина, Мушка Юрій. "З обов'язку громадянина... мусите це виконати" (джерела до історії української дипломатії) // Пам'ятки. – 2005. – Т. 5. – С. 233.*

№ 12

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ
З КАДРОВИХ ПИТАНЬ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

23 квітня 1919 р.

Атташе дорученої мені місії Олександра Кандибу, вибувшого 22-го березня ц[ього] р[оку] в відпустку на чотири дні в Відень і до сього

часу з відпустки не повернувшогося, вважати залишившим посаду атташе місії з 1 квітня ц[ього] р[оку].

Розділ 3

Голова Місії М. Галаган

АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 4. Рукопис, оригінал.

О п у б л.: Матяш Ірина, Мушка Юрій. "З обов'язку громадянина... мусите це виконати" (джерела до історії української дипломатії) // Пам'ятки. – 2005. – Т. 5. – С. 234.

№ 13

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УТОРЩИНІ З КАДРОВИХ ПИТАНЬ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

5 травня 1919 р.

Урядовцеві дорученої мені місії Іванові Флюнту доручається виконання обов'язків по вакантній посаді Атташе місії з 1 травня ц[ього] р[оку].

Громадянин Іван Стасів зачисляється в склад місії на посаду урядовця з 1 травня ц[ього] р[оку].

Голова Місії М. Галаган

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 4 зв.

№ 14

ПРОТОКОЛ ПРО ПОДІЇ 24 БЕРЕЗНЯ 1919 Р. У ГОТЕЛІ "ДУНАПАЛОТА", ПОВ'ЯЗАНІ З НАСИЛЬНИМ ВИЛУЧЕННЯМ КОШТІВ УКРАЇНСЬКИХ ДИПЛОМАТІВ

5 травня 1919 р.

Рано 21 марта 1919 приїхав з Білгороду з паспортом виставленим через Д[мит]р[а] Вербенця в Білгороді сотник Леонід Михайлович з 64 жовнірами, які повертались з сербського полону.

Позаяк се був перший день мадярської революції і потяги не курсували його прийняли, помістили враз его [з] дружиною в готели а мужву дали до станиці.

24-го марта коло 2-гої години в ночі прийшов сей Леонід Михайлович з кількома російськими і мадярськими жовнірами і одним мужем довіря мадярської партії комуністичної до бюро нашого Заступництва в пенсіоні "Брістоль" осьвідчив, що всіх там знаходячихся: а іменно четара Лева Рожанковського, Юрка Похмурського і Сидіра Чучмана арестовує і зажадав віддана всіх грошей. Позаяк в бюрі не було жадних грошей державних, забрав гроші четара Похмурського і перешукував всі акта, при котрій нагоді его люди вкрали срібну папіросницю четара Рожанковського. Після сего пішов разом зі своєю мужвою до кімнати в котрій мешкав от[аман] Біберович, і осьвідчив що і его також арестує від імени російської советської влади, позаяк советська Росія не признає самостий-

ности України для того і він не зносить, щоби тут було якесь українське заступництво. Опісля забрав гроші які от[аман] Біберович мав у себе (около 2 і пів мільонів), котрі день перед тим на припоручене інт[енданта] Герасимовича з банку виняв на заплачення ріжних фактур. Крім сего забрав всі фактури і касові книги. Михайлович не хотів тих грошей числити ані посьвідки виставити. Підчас сего жовніри его разом з мадярськими перешукували ціле помешкане за дальшими грішми і перед очима Біберовича і его жінки ховали до кишені, що лише в руки попало. Розікрали в сей спосіб много білизни, дорогоцінностей, бритви, мила, та приватних грошей з портмонетки жінки Біберовича. В торбині в котрій були зложені державні гроші находилося і ціле приватне майно Біберовича. Після сего запечатав Михайлович наше Заступництво.

Опісля повів він висше названих, як арестантів під ескортою до готелю Дуна Пальота, де мешкає посол Галаган і радник Шраг. Перед готелем лишив арестантів під дозором, а сам з прочими пішов грабувати Галагана і Шрага.

Війшовши з чотирма узброєними жовнірами коло 5-тої години ранку в кімнату Галагана, Михайлович назвавшись комісар по руским ділам, обявив його арештованим також потребував видачі грошей і документи місії, на тій основі, що з часу проголошення федерації України з Росією не може існувати якесь представництво України окремо від загально-російського, а тим більше не може бути представництво буржуазного Українського Правительства в советській угорській Республіці.

Далі він сказав, що Галаган разом з иншими арештованими членами посольства, а також з арештованими українськими офіцерами, буде ві[д]правлений в Августа барак, де містилась збірна Станиця, але пізнійше вирішив залишити його під домашнім арештом в своїм помешканю до 2-гої години дня, коли він мав заїхати за ним, аби відвезти до Августа бараку. Забравши у Галагана 650 000 корон, на предложене останнього дати йому посьвідку, скільки грошей у нього відібрано, Михайлович відмовив це зробити. Прибувший разом Михайловичем Мадяр в сей час перетрусив всі куфри і річі Галагана, ніяких паперів не забрав, а лише вкрав револьвер. Пізнійше трус був зроблений тимже Михайловичом в помешканю Шрага, але нічого у нього не взяв, лише обявлено його було також під домашнім арештом до 2-вох годин дня. При цім він заявив, що у нього ніби-то суть документи, які сьвідчать про зносини посольства з Антантою, шкодливі для інтересів советської Республіки. По двігодинній ревізії у Галагана і Шрага, пустив Біберовича до дому накладаючи на него домашний арешт. Прочих трох завела ескорта до збірної Станиці. На станиці показуючи торбу з грішми він підбурював проти українського Посольства людей говорями що ті мільйони були призначені на протиреволуційну пропаганду українським правительством і на особисті цілі, а він тепер розділить сі

гроші між людей. Мадярські вояки не дозволили на поділ грошей, говорячи, що ці гроші належать до мадярського правительства.

Відтак повели арештованих до готелю Асторія до комісара Беля Кун. Позаяк в готелю Куна не було, повели їх далі до комісаряту справ закордонних. В комісаряті віддав Михайлович гроші в незнані руки а арештованих пустив зобов'язуючи їх під слово честі явитися разом з Біберовичом Галаганом і Шрагом і їх жінками о годині третій в станицю в цілі переслухання. Тимчасом пішов Д[окто]р Кормош разом з Пінтером до мадярського правительства, щоби справу вияснити та дістати назад гроші. Мадярське правительство заявило, що се була акція Михайловича на власну руку. Для того звернулося Заступництво до поліції і детективів о поміч, котрі зажадали 5 % нагороди від звернених грошей. Вечером того дня Представники Комісаряту Закордонних Справ Пор і его товариш принесли до помешканя Галагана торбу з грішми і від імени Угорського Правительства висловили жаль з приводу подій, вибачались і запевнили його, що за вчинок свій, зроблений на власну руку, Михайлович буде покараний. По перечисленю грошей в присутности Галагана, Біберовича, Рожанківського і Похмурського справджено брак около 200 000 корон як також і брак книжки касової, ріжних фактур, і записок, котрі разом з грішми знаходилися в торбі. Помимо всяких старань і заходів не удалося вишукати висше згаданих документів і заходить підозріне що Михайлович їх навмисно усунув, щоби не можна було перевірити кільки грошей бракує. За стараня о зворот грошей виплачено Пінтерови 15 000 корон, а детективам 30 000 к[орон].

На 25 марта 1919 прийшов Михайлович знов до Біберовича і заявив йому, що приходить з припорученя мадярського Правительства і зажадав зачету 70 000 корон на видатки станиці, заявляючи, що приходить з припорученя мадярського советського правительства, щоби обняти команду української збірної Станиці. Сю суму йому виплачено. Також дня був Михайлович і у Галагана якому радив на далі в Будапешті не залишатися зі взгляду на небезпеку дальшого його перебування в Советській Угорській Республіці, яка є союзником російської Республіки, з котрою воює Українське буржуазне Правительство, а для передачі всіх справ посольства якийсь большевицький комісії знова кликав Галагана в Августа-Бараки, куди однак останний не пішов, не визнаючи за цією комісією ніякого права перебирати справи посольства УНР. На другий день арештовано Михайловича, однак пізніше його було випущено на волю, і він 26 цвітня 1919 відіхав зі своєю дружиною і скількома жовнірами в напрямі до Стрия.

Точно сконстатувати, скільки грошей бракує, вдалося лише тоді, коли Біберович на ново позбірив всі фактури і рахунки які у нього були відібрані, при чому оказалось, що всього разом бракує 228 700 корон.

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Після обопільного порозуміння між Біберовичем [т]а Галаганом недобір грошей поділено в той спосіб, що Біберович взяв на свій рахунок недобір в сумі 128 700 корон, а Галаган решту недобору в сумі 100 000 корон.

Цей протокол складений в трох примірниках, власноручно підписуємо:

М. Галаган

Я. Біберович

Радник Надзвичайної Дипломатичної місії
в Угорщині *М. Шраг*

Сидір Чучман

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 14, арк. 5–6 зв. Машинопис, оригінал.

О п у б л.: *Матяш Ірина, Мушка Юрій. “З обов’язку громадянина... мусите це виконати” (джерела до історії української дипломатії) // Пам’ятки. – 2005. – Т. 5. – С. 234–236.*

№ 15

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ З КАДРОВИХ ПИТАНЬ,
ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

8 травня 1919 р.

Громадянин Михайло Курчак зачисляється з 1 травня ц[ього] р[оку] служачим по вільному найму при канцелярії дорученої мені місії з платнею одна тисяча корон на місяць, або п’ятьсот карб[ованців] на місяць.

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 5. Рукотис, оригінал.

№ 16

АКТ ПОДІЛУ КОШТІВ МІЖ НДМ УНР В УГОРЩИНІ
ТА ПРЕДСТАВНИЦТВОМ ЗО УНР В БУДАПЕШТІ

8 травня 1919 р.

При відокремленні-виході зі складу Українського Посольства в Будапешті представника Західної Области УНР Пана Біберовича, який з наказу Державного Секр[етаря] Загр[аничних] Справ в Станіславові організує окреме Уповноважене Заступництво Західної Области Укр[аїнської] Нар[одної] Респ[убліки] в Будапешті, прийшло по порозумінню між п[аном] Послом Галаганом і п[аном] Заступником Біберовичем до слідуючого рішення в справі поділу грошей, одержаних за видачу паспортів, перепусток, свідоцтв, приналежности, віз і т. п., а також майна на ті гроші придбанного:

1) Приймаючи на увагу, що більшу частину грошей одержано з громадян УНР Галичан, приналежних до Західної Области УНР –

дві третини (2/3) всіх грошей, які залишилися в спільній касі, по оплаті всіх видатків до дня поділу, відходять до Заступництва Зах[ідної] Обл[асті] УНР. Одна третина (1/3) залишається в касі посольства УНР.

Розділ 3

АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

2) Цей принцип поділу прикладається і до поділу вище іменованого майна. По розділі на вище зазначених умовах прибуткових грошей і майна обчислено, що Пос[ольству] УНР в Будапешті залишається 1107 корон 24 сот[иків] грошей, а Уповноваженому Зас[тупництву] Зах[ідної] Обл[асті] 2 211 корон 60 сот[иків].

Все вище написане, а також і одержання належних по розділові грошей і майна стверджуємо:

Посол Укр[аїнської] Нар[одної] Республіки
в Будапешті *М. Галаган*

Уповноважений Заступник Зах[ідної] Обл[асті] Укр[аїнської]
Нар[одної] Респ[убліки] в Будапешті *Я. Біберович*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 18, арк. 5–5 зв. Машинопис, оригінал.

№ 17

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ
М. ГАЛАГАНА ДО МЗС УНР

17 травня 1919 р.

Дякуючи подіям останнього часу уже давно Місія в Угорщині цілковито відрізана від краю і не має жодних звісток ні деректив від Міністерства.

Ще давніше, в першій половині квітня, до мене напівофіційно звернулись в імені Угорського Правительства з пропозицією про посередництво між Україною та Росією що до мирових переговорів, про що я повідомляв Державний Секретаріят в Станіславові*, просячи передати це до Рівного**, але і до цього часу жадної відповіді не маю.

У мене встановились доволі добрі відносини з Угорським Совітським Правительством, але недавно я довідався, що тут очікують якогось представника Совітського Українського Уряду, і наша Місія таким чином може опинитися перед фактом невизнання тутешнім Урядом наших уповноважених, як представників правительства цілої України.

До того ще положення наше затруднюється тим, що представник Держ[авного] Секретаріату Західної Области п[ан] Біберович, який раніше працював в складі Місії, одержав від свого уряду уповноваження заступати всі інтереси Галичини окремо від Місії. Із 1 травня ц[ього] р[оку] цілковито відділився від нас. Мені абсолютно не відомо, на яких підставах має існувати таке подвійне представництво унітарної ніби держави, яке з мого погляду являється

* У квітні 1919 р. в Станіславові перебував уряд ЗО УНР,

** а в Рівному – уряд Директорії УНР.

не корисним для державно-національного відродження і закріплення самої ідеї нашої держави; викликає велике здивовання серед різних політичних кол, ставить нас в фальшиве положення.

Просив би мені пояснити цю справу. 24-го березня до мене і до Радника Місії п[ана] Шрага явився в супроводі озброєних жовнярів якийсь д[обродій] Михайлович, який назвав себе “комісар по руским ділам”, об’явив нас арестованими, зробив трус і забрав всі гроши Місії, відмовившись дати мені посвідку, скільки грошей відібрано. Зроблено це на тій підставі, що Україна є федеративною частиною Російської Савітської Республіки і так він перебирає від мене справи представництва України в Угорщині.

В тойже день вечері представник Комісаріяту Закордонних Справ Угорщини повернув мені і Біберовичу забрані у нас гроші і заявив, що все це сталось без відома Угорського Правительства.

По перевірці грошей, які нам були повернено вияснилось, що нам бракує 228 700 кор[он], з котрих я приняв на свій рахунок 100 000 кор[он], а Біберович 128 000 кор[он].

Не маючи певности, що цей лист дійде до Ваших рук, а також позбавлений можливости робити подробнійший звіт про хід і взаємні відношення наші, а тому змушений обмежитись проханням дати мені інформації відносно політичної і військової ситуації на Україні, надіслати мені необхідні вказівки, а рівнож не відмовити дати відповідь на ті пропозиції що до консульської справи, які були мною зроблені два місяця тому попередю.

Прошу надіслати мені всі закони і розпорядження, які вийшли за останні два місяці, а також повідомити мене про теперішній склад Директорії і Кабінету Бор[иса] Мартоса, бо до нас доходить звістки, що як в Директорії, так в Кабінеті відбулись зміни і що напрям політики тепер також змінний від попереднього.

Не дивлючись на те, що Угорщина майже зо всіх боків оточена все таки через Будапешт переходить доволі багато бувши[х] полонених. Через те, що збірну станицю для полонених в більшості Галичан з наказу Державного Секретаріату розпущено, вони опинилися в дуже прикрому положенню, бо наша військово-санітарна місія на чолі з п[аном] Сікевичом не має коштів і тому позбавлена можливости добре організувати справу. Прошу повідомити про це Військове Міністерство.

Щиро прохаю не відмовити періодично надсилати мені, тимчасові через Відень, або Прагу, необхідні інформації і інструкції особливо що до взаємовідносин з Росією, Польщею і Румунією.

Ми маємо відомости, що Російське Советське Правительство звернулось до п[ана] Мартоса з пропозицією про мирові переговори, але відповіді від нього поки що не одержано.

В разі навязання якихсь переговорів без сумніву можно було-би числити на посередництво і Угорського Уряду, який в тому не мало заінтересований.

Доношу до вашого відома, що призначений до складу Місії на посаду атташе О. Кандиба (Олесь) прибув до Будапешту 23-го лютого, а 22 березня поїхав на 4-ри дні до Відня і з того часу не повертався більше, а тому вважаю його вибувшим зі складу Місії з 1 квітня; рівнож зі складу Місії 13-го березня вибув урядовець О. Клор.

Мною прийнято на їх місця на дві вакантних посади громадяне Іван Флюнт і Іван Стасів, при чому перший з них зачислений був з 14 березня урядовцем Місії, а з 1-го травня виконуючим обов'язки атташе, а другий з 1-го травня урядовцем Місії. Прошу підтвердити ці призначення.

[М. Галаган]

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 1, арк. 8–9. Машинопис, копія.

О п у б л.: *Галаган Микола. З моїх споминів (1880-і – 1920 р.): Док.-худ. вид. / Передм.: Т. Осташко, В. Соловійова. – К.: Темпора, 2005. – С. 513–515.*

№ 18

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УТОРЩИНІ
М. ГАЛАГАНА ДО ПОСЛА УНР В АВСТРІЇ [В. ЛИПИНСЬКОГО]

7 червня 1919 р.

З газет довідався я, що сими днями по дорозі до Парижу перебуває із Відня Міністр Закордонних Справ Темницький, який мав наради з Вами та декотрими політичними діячами Галичини*.

Беручи на увагу, що безпосередні інформації і вказівки п[ана] Міністра мають дуже велике в сій складній ситуації значіння, особливо для мене, який опинився в умовах надзвичайно трудних для своєї праці, цілком відірваний від краю, я в великій мірі заінтересований в тому, аби довідатись про зміст Вашої з п[аном] Міністром розмови та зробити відповідні для себе висновки.

На жаль, моє до Вас прохання про вироблення певного *modus'a* з Австрійським урядом, що до можливості вільної подорожі наших кур'єрів, котре було невияснено до нас, до свого часу зостається навіть без Вашої відповіді.

Рівно-ж, на превеликий жаль, і під час перебування п[ана] Міністра я не був викликаний до Відня ні самим п[аном] Міністром, ні Вами, хоча справа представляється цілком очевидною, що питання про координацію діяльності закордонних представництв, надання їх діяльності певного змісту і напрямку є питанням першорядної ваги і значіння.

Зважаючи на все згадане, я щиро прохаю Вас, пане После, не відмовитись в найкоротшому часі подати і до мого відома про все те, що Вам стало звісним від п[ана] Міністра через Вашого кур'єра,

* Йдеться про першу нараду послів та голів дипломатичних представництв УНР за кордоном, яка відбулася 18–22 травня 1919 р. у Відні з ініціативи міністра закордонних справ УНР В. Темницького.

*Ірина Матвій,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

позаяк в виду згаданої в горі причини я позбавлений можливості особисто, або через кур'єра мого підтримувати з Вами контакт.

Голова місії *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 9, арк. 43–45 зв. Чернетка, автограф.

О п у б л.: *Галаган Микола. З моїх споминів (1880-і – 1920 р.): Док.-худ. вид. / Передм.: Т. Осташко, В. Соловйова. – К: Темпора, 2005. – С. 515–516.*

№ 19

ЛИСТ УПОВНОВАЖЕНОГО ЗО УНР Я. БІБЕРОВИЧА ДО ГОЛОВИ
ВІЙСЬКОВО-САНІТАРНОЇ МІСІЇ УНР У БУДАПЕШТІ В. СІКЕВИЧА

25 червня 1919 р.

Мадярській комісарят для справ військових звертався до мене з нотою ч. 132205/55.1919 з 16.VI.1919 з запитанням, чи має Вам дати місце на збірну станицю після Вашого прохання з 12.VI, позаяк повідомив свого часу мадярське правительство що станицю розвязую.

Позаяк моя попередня станиця була заложена на приказ Держ[авного] Секр[етаріату] Військ[ових] Справ і за харчі і пр. заплатити Західна Область мадярському правительству, а я не знав на чий приказ має бути заложена нова станиця й хто за нею заплатити мадярському правительству взглядно які гваранції можете мадярському правительству за заплату дати, прошу інформації, щоби міг мадярському комісарятові військових справ відповісти.

З глибоким поваженням *Я. Біберовіч*

З оригіналом згідно
Канцеляристка *Н. Сікевич*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 18, арк. 3. Машинопис, копія.

№ 20

ЛИСТ ГОЛОВИ ВІЙСЬКОВО-САНІТАРНОЇ МІСІЇ УНР
У БУДАПЕШТІ В. СІКЕВИЧА ДО УПОВНОВАЖЕНОГО
ЗО УНР Я. БІБЕРОВИЧА

26 червня 1919 р.

Маю за шану сповістити Вас, Високоповноважний пане Посол, на Ваше число 582/2, що станиця відкрита мною згідно наказу Головного штабу військ[ового] міністерства Української Народної Республіки від 2.1.1919 ч. 398 і наказа Голови військово-санітарної Місії на Австро-Угорщині пана Отамана Окопенка від 22.11.1919 ч. 548. Відчинити станицю я мав зараз же по приїзді до Будапешту септо 25.II. сього року, але дякуючи Вам в Будапешті була вже розташована збірна станиця для наших укр[аїнських] полонених. Колиж 10 травня по наказу Вашого Уряду станиця була розвязана

й прибуваючі до Будапешту полонени, переважно галичане, не мая куди притулитися жебрачили по місту, я приняв всі заходи щоби відкрити хоть маленьку станицю. На це я дістав згоду від Пана Посла Великої України Галагана. О моїм бажанню відчинити станицю я персонально сповістив Вас. Весь угорській уряд пішов на цю зустріч, меж иншим мені показали два папери одержаних малярським урядом від Посла Західної області України від 12 й 28 травня, що позаяк станиця більш не потрібна, та і маляри не маючи багато харчів не можуть ще й наших українців харчувати, розв'язується. Я заявив що роспорядження Західної області мене не торкаються бо я належу до Великої України й просив їх дуже нам помогти, виставив їм все неприглядне становище наших полонених.

Через кілька днів я одержав офіційний дозвіл на відкрите станиці на Панграсс ут.* в бараках ч. 6 з правом харчування наших полонених із одного котла з иншими полоненими та малярськими козаками.

Що до того хто буде платити малярському урядові за наших полонених маю сміливість думати, що наша Держава з 40 мільоним народонаселенем так само може заплатити за ніх як і Західна Україна, після того як обрахується скільки полонених прогодувала у себе Велика Україна, а скільки Угорська Республіка.

З свого боку буду просити Угорський Уряд не торбувати Вас, Пане, нотами в справах Великої України.

Всі полонени західної Области в случаї нужди знайдуть місте на станиці.

З глибоким поваженем Полковник Сікевіч

З оригіналом згідно
Канцеляристка Н. Сікевич

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 18, арк. 4–4 зв. Машинопис, копія.

№ 21

ЛИСТ МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР В. ТЕМНИЦЬКОГО
З ВІДНЯ ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УТОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА

28 червня 1919 р.

Сими днями явився у мене п[ан] Олесь з представленням, що він на основі постанові Ради Міністрів, затвердженої Директорією, був свого часу призначений на аташе будапештського посольства. В сучаснім моменті п[ан] Олесь сих обов'язків не виконує, мимо того, він з своєї сторони у кожній хвилі готовий вернути на посаду і він не знає чому зайшли обставини, які позбавляють його цієї можности.

Ніякого письменного документу у сій справі п[ан] Олесь від голови Посольства до сих пір не дістав, тільки п[ан] Біберович повідомив його устно буцімто про якусь устну постанову Голови Посольства.

* *utca* (з угорськ.) – вулиця.

Прошу уклінно навести справки в повищій справі п[ана] Олеся і мені негайно надіслати докладне вияснення.

Посол Липинський¹ подав мені до відома Ваше зажалення по тій причині, що Вас не прошено на нараду послів до Відня. Щоби не допустити до непорозумінь, подаю оце до Вашого відома:

Ніякої наради послів до Відня я не скликав, а тільки покористувався тим, що декілька послів по своїм ділам до Відня прибули, або мали прибути, а я прохав їх тільки, щоби свій приїзд прискорили.

Приїзджаючи до Відня, цілком не мав в пляні скликати нараду послів.

По мойому приїзді я дізнався, що приїздить радник паризької мирової делегації д[окто]р Томашівський² і хоче порадитись з політичними особами у Відні. До певної міри заскочений несподіваним приїздом п[ана] Томашівського, я запросив на нараду лиш тих п[анів], які були під рукою³, так що навіть посла Славинського⁴ з Праги на нараду не запросив, бо це не був, як вище сказано, ніякий не зізд послів, а тільки випадкова конференція.

Щодо Вас, Високоповажний Пане После, то я розуміється дуже бажаю з Вами бачитися і обмінятися думками, але зараз по мойому приїзді до Відня поінформовано мене в цей спосіб, що через політичні відносини між Угорщиною і Австро-Німеччиною Ваш приїзд є рішуче неможливий. У мойй розмові з п[аном] послом Липинським вияснилося, що Вашому приїздови не стоїть нічого на перешкоді, але ця розмова мала місце щойно по тім, як посол Липинський одержав Вашу телеграму.

Маючи все вище сказане на увазі, прошу Вас, наскільки лише не зайдуть якісь важні перешкоди, приїхати в найблищих днях до

¹ *Липинський В'ячеслав Казимирович* (1882–1931) – український громадсько-політичний діяч, історик, дипломат. Випускник Меллонського ун-ту (1906). У червні 1912 р. призначений послом Укр. Держави в Австро-Угорщині, керував посольством і за доби Директорії УНР до червня 1919 р. Залишився в еміграції у Відні. Влітку 1930 р. створив Укр. союз хліборобів-державників.

² *Томашівський Степан Теодорович* (1875–1930) – український громадсько-політичний діяч, історик, дипломат. Випускник Львівського ун-ту (1899), д-р філософії. У листопаді 1918 – лютому 1919 рр. делегат для спеціальних доручень УНРади. У березні 1919 – червні 1921 рр. – радник Надзвичайної дипломатичної місії на Паризьку мирну конференцію, представник уряду ЗУНР у Лондоні (1920).

³ У нараді послів і голів дипломатичних місій УНР 18–22 травня 1919 р. у Відні взяли участь В. Липинський, М. Василько, М. Порш, Д. Левицький, В. Сингалевич, С. Томашівський, М. Зди́рковський та Н. Жук.

⁴ *Славинський Максим Антонович* (1868–1945) – український громадсько-політичний діяч, журналіст. Випускник Ун-ту Св. Володимира в Києві (1895). Член УПСФ. У вересні – жовтні 1918 р. – тимчасовий надзвичайний представник Української Держави при уряді Всевеликого Війська Донського. У жовтні – листопаді 1918 р. – міністр праці Української Держави. В січні 1919 – квітні 1923 р. – голова НДМ УНР у ЧСР. За його ініціативи було створено українсько-чеське видавництво “Всесвіт” і відкриття “Кошицького пункту” для підтримки українського руху в Закарпатті.

Відня. Маю надію, що в усній розмові вся ця справа далеко краще
виясниться ніж письменно.

Розділ 3

З високим поважанем

АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

Міністр Закордонних Справ УНР *В. Темницький*

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 52, арк. 3–4. Машинопис, оригінал.

№ 22

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УТОРЩИНІ
ПРО ВІДРЯДЖЕННЯ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

1 липня 1919 р.

Відізваючи 2-го ц[ього] м[ісяця] до Відня для особистого докладу
п[анові] Міністрові про діяльність місії, доручаю керування
справами Радникові Місії Шрагу.

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 5 зв. Рукопис, оригінал.

№ 23

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УТОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА
ДО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР В. ТЕМНИЦЬКОГО

5 липня 1919 р.

Маю за честь повідомити, що в складі дорученої мені місії зайшли
слідуючі зміни:

14-го березня 1919 р. згідно з проханням, звільнений з посади
урядовця п[ан] Олекса Клор і з того ж часу зачислений на ту ж по-
саду п[ан] Іван Флюнт, 23-го березня 1919 виїхав до Відня і більше
не повернув аташе місії Олександр Кандиба, котрого й вважаю
вибувши зі складу місії з 1-го квітня ц[ього] р[оку].

З 1-шим травням ц[ього] р[оку] урядовець Іван Флюнт допущен-
ний до виконання обов'язків аташе місії, а на посаду урядовця за-
числений п[ан] Іван Стасів.

Прохаю п[ана] Міністра про затвердження п[анів] Флюнта і Ста-
сіва на зазначених посадах з часу, коли вони мною були прийняті,
рівнож як і про виключення зі складу місії п[анів] Клора і Кандибу,
які практично самі вибули з її складу.

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України ф. 3696, оп. 1, спр. 52, арк. 5. Машинопис, оригінал.

№ 24

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УТОРЩИНІ
ПРО ВІДРЯДЖЕННЯ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

16 липня 1919 р.

З цього числа, повернувшись з подорожи, вступаю до керування
дорученою мені Місією.

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 6. Рукопис, оригінал.

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ
З КАДРОВИХ ПИТАНЬ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

17 липня 1919 р.

Наказом Міністра Закордонних справ УНР від 8 липня ц[ього] р[оку] під № 6 затверджені такі зміни в складі дорученої мені місії:

- 1) звільнення на власне прошення п[ана] Олекси Клора з посади урядовця з днем 14 березня ц[ього] р[оку]
- 2) звільнення п[ана] Олександра Кандиби з посади атташе з днем 1 липня ц[ього] р[оку]
- 3) призначення п[ана] Івана Флюнта на посаду атташе з днем 1 липня ц[ього] р[оку]
- 4) призначення п[ана] Івана Стасіва на посаду урядовця з днем 1 травня ц[ього] р[оку]

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 6 зв. Рукопис, оригінал.

№ 26

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА
ДО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР В. ТЕМНИЦЬКОГО

24 липня 1919 р.

Представляючи при сьому заяву М. Шаповала на Ваш, пане Міністре, висновок з огляду на те, що прикомандіровання п[ана] Шаповала до складу дорученої мені Місії виходить з моєї компетенції, прохаю про повідомлення мене, яке буде Ваше в цій справі рішення.

Зі свого боку можу додати, що посада секретаря дорученої мені Місії є дійсно вакантна і що при належному розвит[ку] роботи склад Місії повинен бути збільшений.

Що ж до особи п[ана] Шаповала, то його стаж громадсько-політичної і державної праці є відомим і для заміщення посади секретаря при відсутності також в складі Місії, достаточною підставою для задоволення його прохання.

Голова Надзвичайної Дипломатичної Місії Української Народної Республіки в Угорщині *М. Галаган*

Д о д а т о к

ЗАЯВА М. ШАПОВАЛА ДО ГОЛОВИ НДМ УНР
В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА

10 (червня) липня 1919 р.*

Події певного політичного значіння були причиною від'їзду членів Кабінету Чеховського за кордон для політичної праці в Європі, через те і я дістав командировку в Галичину і за кордон.

Наслідком політичного нечуваного насильства я був змушений силою виїхати з Галичини і через причини од мене незалежні був затриманий в Угорщині (брак візи і т. п.), відкіль я не можу виїхати через те, що деякі особи зробили у Відні заходи аби мені не давано дозволу на переїзд і змушений вести політичну роботу тут.

Маючи на увазі, що в складі Вашої Місії є незаміщені деякі посади (секретаря) я прошу прикомандирувати мене до Вашої місії для виконання праці, так важної і так потрібної для України.

Мушу додати, що увага про анулювання мого дипломатичного пашпорта ніким* не може ставитись, бо як б[увший] Голова директорії Винниченко, так я і інші особи бувшого уряду дістали дипломатичні пашпорти з відома Директорії з більшим правом, ніж ті особи, що дістають такі пашпорти без відома Директорії, а через те, як у п[ана] Винниченка, так і в мене пашпорт не може бути одібраний інакше як по офіційній постанові Директорії. Через те заходи де-яких особ з теперішнього уряду щодо обмеження моєї діяльності за кордоном пояснюються незнанням ними правної підстави для моєї і інших особ бувшого уряду ролі, а також вони позбавлені змоги преємственно знати попередні акти уряду.

Я не хочу шукати інших причин такого поступовання щодо мене (особистої чи політичної помсти і т. п.), але міг би зробити висновок негативного порядку хоч би із відомого мені способу утримування біля місії д[обродія] Кандиби (Олеся) котрий фактично ніякої служби політичної не провадить до цього часу і не провадив. Директорія в призначенні його на політичну службу за кордон участі не брала, тож скорочення штатів і інші причини могли би мати місце в таких випадках, а ніяк не можуть прикладатися до мене з огляду на певне політичне становище і громадський стаж.

Опірч того мушу зазначити, що в наслідок насильства, dokonано-го надо мною в Галичині, (котре не стане предметом судового розгляду в разі, коли Україна не буде державою, а в усякому разі буде піддана на громадсько-політичну оцінку всього українського громадянства). Я був викинутий за кордон без одежі, без грошей та ще й хворий, що Вам відомо тепер з режиму мого життя. Коли Вам буде неможливо дати мені працю і кошти, то я рівночасно підніму перед Вами просьбу про видачу мені відповідного удержання за кордоном, на котре я маю право, як шанований член уряду відповідно моєї ранги і взагалі як громадянин. В усякому разі я міг би вести якусь працю і волів би щось робити, побираючи народні гроші.

Прошу отже Вас, пане Голова, зробити заходи і прикомандирувати мене до Вашої місії з 1 мая ц[ього] р[оку] повідомивши мене про наслідки цієї заяви письменно.

М. Шаповал

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 52, арк. 9–9 зв., 11–11 зв. Рукопис, оригінал.

* Підкреслення в тексті зроблено автором документа.

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УТОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА
ДО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР В. ТЕМНИЦЬКОГО

Не раніше 16 липня 1919 р.

Згідно з обіжником Вашим з дня 12 червня ц[ього] р[оку] під № 20 маю за честь повідомити, що:

І. Персональний склад дорученої мені місії тепер є слідуєчий:

1. Голова	Микола Галаган
2. Радник	Микола Шраг
3. Аташе	Іван Флюнт
4. Урядовець	Іван Стасів
5. Служащий	Михайло Курчак

Склад Місії перед виїздом з Києва був такий:

1. Голова Микола Галаган, приділений на посаду постановою Директорії УНР від 26 січня ц[ього] р[оку] під № 92

2. Радник	Микола Шраг	} Призначені на посаду
наказом Міністра Зако-
рдонних Справ від
24 січня ц[ього] р[оку]
3. Аташе	Олександр Кандиба	
4. Урядовець	Олекса Клор	

Місія в складі голови Миколи Галагана, радника Миколи Шрага і урядовця Олекси Клора виїхала 26 січня ц[ього] р[оку] на місце призначення, куди прибула 10 лютого 1919 р. Аташе Місії Олександр Кандиба прибув до Будапешту і вступив до виконання своїх обов'язків 23 лютого 1919 р.

По виїзді Місії з України до Угорської Республіки уступили: 1. Урядовець Клор, який згідно з проханням відкомандирований до розпорядження Міністерства Закордонних Справ вибув 14 березня ц[ього] р[оку] до Виниці. Його дипломатичний паспорт не відібрано. Олекса Клор одержав свою платню до 13 березня ц[ього] р[оку] включно. 2. Аташе місії О. Кандиба відїхав до Відня на 4-денну відпустку 22 березня ц[ього] р[оку] і більше не вернув на це призначення, через що вважався залишившим посаду з 1 квітня ц[ього] р[оку], його дипломатичний паспорт не відібрано. П[ан] О. Кандиба одержав свою платню по 1 квітня ц[ього] р[оку]. Наказом Міністра він звільнений з посади аташе Місії з 1 липня ц[ього] р[оку] і зачислений на ту ж посаду до Віденського посольства, котрим виплачено йому платню до 1 липня на рахунок дорученої мені місії.

14 березня в склад Місії прийнятий на посаду урядовця громадянин Іван Флюнт, рожд. 1884 р., в Грозьовій п. Старий Самбір, гімн[азіальний] професор при Українській гімназії во Львові. З 1 травня по вибуттю з Місії п[ана] Кандиби доручено урядовцеві Івану Флюнту виконання обов'язків по посаді аташе Місії. З 1 травня зачислений в склад місії на посаду урядовця громадянин Іван Стасів, рожд. 1894 р. в Любачеві, скінчив середню школу.

Всі зміни в складі дорученої мені місії затверджені наказом Міністра Закордонних Справ від 8 липня цього року під № 6.

Платня членам Місії видається на підставі існуючих штатів, а саме щомісячно одержують в карбованцях.

	Утриман[ня]	На помешк[ання]	На роз'їзд	Разом
Голова місії	2 000	2 000	2 000	6 000
Радник	1 500	300	500	2 300
Аташе	800	300	250	1 350
Урядовець	750	300	—	1 050

Крім того Голові Місії на представництво видається в місяць 7 000 карб[ованців], а також всім членам її видаються добові гроші в слідуючих розмірах на одну добу: Голові — 100 карб[ованців], Раднику 60 карб[ованців], Аташе 40 і урядовець — 40.

Платня обчислюється в карбованцях, а видається в коронах, числячи 1 карб[ованець] = 2 корони, себто по тому офіційному курсу, який був на Україні під час виїзду Місії з Києва.

В Угорській Сов[єтській] Республіці поділ урядових посад на класи скасований. Платню урядовці одержують згідно з такими нормами:

До 17-го року тижнево 150 корон. Після скінчення 17 літ в:

	1	2	3	4	5
1—2 році	170	220	270	—	—
3—5	230	270	320	—	—
6—10	270	320	380	420	520
11—15	300	370	450	520	600
16—	320	400	500	600	650

1. Категорія — робітники без фахового образования
2. « » — « » з фаховим образованием
3. « » — « » самостійний круг ділення
4. провідники комісарств, відділов
5. « » поодиноких груп в комісарствах і заведеннях

Крім того комісари мають безплатне помешкання і засоби руху і всі урядовці одержують по нормальних цінах продукти і всі річі першої необхідності, що на гроші трудно перевести.

З інших українських Місій, які перебувають в Угорщині є:

1. Заступництво Західної Области Української Народної Республіки, склад якого має подати саме заступництво.

2. Військово-Санітарна Місія для справ військово полонених. Вона удержує в Будапешті станицю для перебуваючих на Угорщині полонених. Склад місії долучаю*.

З окремих державних урядників в місті Будапешті перебуває аташе швейцарської Місії Микита Шаповал.

* Додаток втрачено.

В той час в Будапешті уже був Заступник Західної області УНР п[ан] Біберович. На моє прохання об'єднати наші представництва в одно для єдиної репрезентації унітарної держави п[ан] Біберович вповні погодився під тим умовою, що він буде в складі Місії в ранзі Радника, заступаючи разом з тим інтереси спеціально-галицькі. Мною було надіслано два доклади до Міністерства про затвердження п[ана] Біберовича, яко другого Радника Місії, але від виконуючого обов'язки Міністра п[ана] Карпінського була одержана відповідь, що цього питання він як тимчасовий заступник, вирішити не може, а Міністр в той час був відсутній.

Однак, ми продовжували провадити справи спільно аж до початку місяця травня, коли п[ан] Біберович дістав від Голови Національної Ради Західної Области окреме уповноваження про відділення від нашої місії.

Фактично, 8 травня ми цілковито розділились, п[ан] Біберович переїхав в окреме помешкання.

Оцінка цього акту мною вже була зроблена в попередньому докладі, як акту шкідливого для заграничної репрезентації ідеї державної унітарності українських земель.

До нашого розділу праця серед членів місії була поділена в той спосіб, що на п[анові] Біберовичеві лежали обов'язки переведення різних торговельних переговорів, а також справи що до захисту матеріальних інтересів громадян УНР, Раднику Шрагові доручено було безпосереднє керування канцелярією Місії і всі справи юридично-консульського характеру. Аташе Місії Кандибі було доручено нав'язання зв'язків серед літературно-публіцистичних кол з метою ознайомлення громадянства Угорщини з українськими справами.

З самого моменту приїзду свого до Будапешту я почав старатися про знайомства серед соціалістичних і радикальних-демократичних партій і окремих впливових політичних провідників.

В короткі часі ці зв'язки були знайдені. Серед них варто зазначити таких осіб, як Міністр Гарамі (с[оціал]-д[емократ]), лідер партії радикалів Ясі, редактор партійної газети соціал-демократів "Nérsava". Всі вони поставились до нас дуже сімпатично і обіцяли свою підтримку.

22 лютого був прийнятий в авдієнції Президентом Республіки Карольї. Про зміст нашої розмови я вже докладав Міністру. Вона головним чином точилась біля питання Угорської України, в котрим я обстоював принцип суверенности народної волі і перемир'я з поляками, якому дуже охоче хотів допомогти Карольї, можливости поширення більшовизму в Європі, що він допускав, а також спільних точок нашої заграничної політики. В смислі необхідности порозуміння, а навіть союзу проти імперіалізму Румун і взаємної підтримки в союзних і нейтральних державах обстоювати суверенности і незалежности України і Угорщини.

Правительство Карольї трактовало мене як посланника УНР. Так тривало до перевороту 21 березня, коли влада перешла до рук пролетаріату і оголошено було Совітську Республіку.

Новий Уряд випустив програмову відозву, в якій помеж іншим було зазначено, що Російська Совітська Республіка є природним союзником Угорської і в міжнародної політиці орієнтація нового Уряду буде скерована на Москву і на підтримку революційного пролетаріату Європи. Наше положення стало, з відомих причин, надзвичайно затрудненне і будь які впливи майже унеможливлювались.

Однак наслідком деяких зустріч[ей] і розмов було те, що в квітні місяці мені було напівофіційно проведено посередництво Угорського правительства що до порозуміння з Москвою. Я через Секретаріат Західної Области передав цю пропозицію двічі до Директорії, але відповіді не дістав і не знаю, чи була навідь ця пропозиція передана із Станіслава до Рівного.

Тимчасом ці переговори пішли іншим шляхом через те, що ніякого уповноваження вести їх від уряду я не дістав і платформа для угоди України з Москвою і Угорщиною була подана від імені відомого письменника*. Практичних наслідків ті переговори не мали, бо Раковський поставився до того доволі неприхильно а навіть негативно.

З огляду на зазначену в горі орієнтацію Угорського правительства і трактування Правительства Директорії, як буржуазного яке провадить війну з союзною Угорщині Російською і Українською Совітськими Республіками шляхи до впливу на урядову угорську політику були майже замкнені. Довелось, принатурюючись до обставин, шукати інших доріг. Межи іншим, було вжито заходів, аби мати певний вплив на українську комуністичну організацію, яка тут утворилась. Ці заходи почали давати вже позитивні наслідки. Але вплив російської організації на всі взагалі тутешні комуністичні групи інших національностей, а також тісний зв'язок росіян, на чолі з Берманом, з урядовими колами спричинилися до того, що українська група під гнітом їх відхиляється від своєї попередньої позиції в національному питанні.

Другим засобом до поширення української національної ідеї була спроба засновання культурно-просвітної інституції для підняття свідомости українського еліменту Руської Країни того, що проживає в Будапешті. Через різні перешкоди, які робились в урядових сферах ріжними москвофільськими та мадярськими елементами, до свого часу в цьому напрямі вдалось зробити дуже мало. Не виключена після моєї гадки, можливість де яких позитивних наслідків цих заходів, хоча справа затруднена через обсадження Руської Країни чехами та румунами.

* Йдеться про В. К. Винниченка, який з ініціативи М. М. Галагана провів переговори з Белою Куном наприкінці березня 1919 р.

Загалом кажучи, відношення до нас особисто представників правительства є лояльне, але відношення до місії як до презентації уряду Директорії, є таке, що її присутність лише зноситься. Не виключена можливість, що коли-би прибули представники уряду Раковського ми не були більш узнані.

Однак круг ділання Місії є дуже обмежений через згадані вгорі причини і формально зводиться до того, що між Місією і Угорським урядом провадиться обмін офіціальними письмами, з котрих багато дістаються навіть без відповіді з боку Комісаріяту, на дивлячись на те, що я вже нагадував неодержанне відповідей. Наприклад і до сього часу на маю відповіді про те, як стоїть справа з розслідуванням про арештованне членів Місії і пограбованне у неї грошей.

Цими днями мені відмовлено було видати з банку гроші, в банкнотах, якими мною були туди складені кошти Місії, а на домагання урядовця повернути гроші не в біл[ет]ах, яких ніхто не бере, а в тих самих знаках, якими було складено, комісар урядово заявив, нехай ми поскаржемося за це Антанті, коли нам такий порядок Угорської Советської влади не подобається.

Взагалі вся ситуація носить такий характер, що викликає думки про доцільність дальшого перебування Місії УНР в Угорщині.

Відписи де-котрих нот, меморіалів, а також своїх попередніх звітів не можу долучати через те, що вони були знищені підчас трусу в моім помешканню і заарештовання мене якимись комуністами на чолі з Михайловичом в ночі під 24 березня ц[ього] р[оку].

[М. Галаган]

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 1, арк. 24–29. Машинопис, оригінал.

О п у б л.: Галаган Микола. *З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.): Док.-худ. вид. / Передм.: Т. Осташко, В. Соловійова. – К: Темпора, 2005. – С. 516–521.*

№ 28

ЛИСТ МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР
В. ТЕМНИЦЬКОГО З ВІДНЯ ДО М. ШАПОВАЛА

30 липня 1919 р.

До Високоповажного Миколи* Шаповала в Будапешті

Отсим повідомляю Вас, що приказом по Міністерству з дня 30 липня с[ього] р[оку] призначив Вас Секретарем Надзвичайної Місії УНР в Будапешті. Прошу зголоситись до п[ана] Голови Місії М. Галагана і обняти урядованне.

Міністр Закорд[онних] Справ УНР В. Темницький

З оригіналом згідно

Радник при Міністр[ові] О. Шульгин

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 52, арк. 14. Машинопис, копія.

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ
М. ГАЛАГАНА ДО МЗС УНР

АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

30 серпня 1919 р.

Останній мій доклад до Міністерства, на де-які точки котрого я одержав відповіді від виконуючого обов'язки Міністра Карпінського, був з дня 16-го березня місяця. Хоча і пізніше я також надсилав через Відень свої папери, але вони, оскільки я довідався, або далі не пішли, або десь загинули. Крім того, згідно з обіжником п[а-на] Міністра Темницького мною був йому 22 липня ц[ього] р[оку] представлений доклад про діяльність дорученої мені місії, який також, мабуть, залишиться в Відні і до міністерства не прийде.

З огляду на все це, я дозволю собі в коротких рисах ще раз повторити про те, що відбулось тут в протязі часу від середини місяця березня до тепер.

За цей час в складі Місії відбулись такі зміни: 14 березня вибув зі складу її урядовець О. Клор, відкомандирований в розпорядження Міністерства; 22 березня виїхав до Відня атташе О. Кандиба (Олесь), котрий більше не повернувся до Будапешту, а з 1-го липня наказом Міністра звільнений з посади атташе дорученої мені місії і призначений на ту ж посаду в Віденському посольстві. На місця вибув-ших Клора і Кандиби призначені на посаду атташе – гімназійний професор Іван Флюнт і на посаду урядовця Іван Стасів. Крім того, з 1 серпня на посаду секретаря Місії п[аном] Міністром Темницьким призначено п[ана] Микиту Шаповала.

Я вже докладав про те, що правительством Угорщини я був визнаний як посланик УНР і в авдієнції 22 лютого, як такий, офіційно був прийнятий Президентом Республіки Каролі.

Цим я таким чином сповнив данне мені доручення добиватися визначення представництва нашої сувереної і незалежної держави.

Заступник Західної Области п[ан] Біберович, котрий був тут ще до прибуття місії, з часу нашого приїзду фактично став працювати в її складі, яко радник, заступаючи разом з тим спеціально галицькі інтереси.

Ще в місяці березні я підносив перед Міністерством питання про офіційне затвердження його або радником або консулом, або тим остаточно покласти кінець і запобігти будь якій можливості утворення подвійного представництва одної держави. На жаль, виконуючий об[ов'язки] Міністра Карпінський, за відсутністю самого Міністра, не вважав можливим перевести до життя моє прохання, що мало свої, на мій погляд, негативні наслідки. В місяці травні п[ан] Біберович одержав від п[ана] Президента Національної Ради Петрушевича уповноваження заступати Західню Область незалежно від визнаної уже Угорським Урядом нашої місії, відділився від нас і фактично почав працю-

вати не тільки без жадного зі мною порозуміння, але навіть на шкоду, умисно чи несвідомо роблячи угорському уряду такого роду заяви, з котрими я цілковито не міг би погодитися. Це не тільки утворювало фальшиве положення, але було шкідливим, розбиваючи навіть саму ідею нашої ніби унітарної держави і єдності всіх українських земель.

Про це мною було вже доложено п[ану] Міністру Темницькому але доки ще фактичного знищення цього ненормального явища не наступило і тому я бачу себе змушеним ще раз рішучо піднести це питання і додати, що я, коли би моє тут перебування яко голови місії визнано було потрібним, можу виконувати ці обов'язки лише при умові унормування закордонного представництва, в смислі повного знищення подвійності його.

Положення місії, яко офіційно визнаного представництва УНР, рішучо змінилось, коли по перевороті 21 березня до влади прийшло соціалістично-комуністичне правительство і Угорщина була об'явлена совітською республікою.

В програмовій відозві новий уряд виразно підкреслював свою орієнтацію на Москву і революційний європейський пролетаріат, одже наша місія оказалась представництвом тієї держави, яка воювала з природними союзником Угорської Совітської Республіки. Цілком зрозуміло, що це викликало упередженне до нас відношення, наслідком чого був наш арест, переведений ніби на власну руку російським комуністом Михайловичом в порозумінню і при допомозі угорської комуністичної партії.

Під час аресту у мене відібрали гроші, і документи, котрі були важнійші, я встиг знищити; було оглядане помешканне канцелярії і всі справи. На другий день представник уряду офіційно, правда, вибачився за цей вчинок безвідповідальних людей і повернув гроші і документи однак самі ці люди хоча і були попередю арестовані, але пізніше випущені на волю і один з них – Михайлович – навіть виїхав до Галичини, і вкрадені у мене і Біберовича 228 700 крон так і не було нам повернено.

Важно тут зазначити, що наш арест був мотивований неіснуванням самостійної української Республіки з одного боку, а з другого боку тим, що я являюсь представником буржуазного правительства України, яке воює з совітською російською Республікою.

В місяці липні до Будапешту прибули якісь ніби-то представники Раковського. Після одержаних інформацій, вони, однак на мали від нього офіційного уповноваження заступати Укр[аїнську] Сов[ітську] Респ[убліку] і нас урядовою дорогою Угорське правительства про це не сповіщало. Пізніше до нас дійшли звістки, що ці два представники арестовані і розстріляні за те, що вони справді були прислані не Раковським, а Головним Отаманом Петлюрою, який перехопив післанців Раковського, відобразив від них папери, з котрими надіслав сюди своїх людей для пропаганди серед укра-

інців і шпіонажу. До цієї акції приплутували і нашу місію, котрій погрожувано нібито інтернованне за пр[от]идержа[в]ні заміри.

Маючи, однак відомости про те, що прибувши не були, власне, українцями, хоча і говорили добре по-українськи, але, коли після повалення совітської влади було опубліковано, що два українських офіцери були розстріляні з наказу Белі Куна, мною були вжити заходи до вияснення цієї таємниці.

1-го серпня правительства совітське, після поразки угорської червоної армії румунами, впало і на його місце прийшло правительства з представників робітничих прогресійних союзів і більш поміркованих соціалістів.

Однак, воно було недовго, бо 4-го серпня стався новий переворот і утворилось нове правительства, висунуте військовою партією, котре складалося включно з представників аристократично-військової і велико-буржуазної партій. На чолі держави поставлено було ерцгерцога Йосифа, як верховного правителя. Попередній уряд розігнано, як скрито-большевицький. Скоро на вимоги Антанти і це правительство разом з Йосифом пішло геть. Дуже довгі переговори тяглися про організацію нового правительства з участю соціалістів, на чому настоювала Антанта, але наслідків ці переговори не дали і бувший прем'єр-міністр Фрідріх знов 27 серпня на власну руку сформував кабінет міністрів без соціалістів, котрі категорично відмовились з ним співробітничать. Не вийшли також в цей кабінет і представники ліберальної буржуазії.

Сформування цього кабінету кризи не розв'язало бо всі ознаки є того, що він не задовольняє не тільки робітничі маси, але й ширші кола демократичної буржуазії, а через те не можна сподіватись на визнання его Антантою.

В додаток до доповіді свого про пресу можу зазначити, що під цей час тут виходять газети виключно на мадярській мові і то під строною подвійною цензурою Румунів і угорського правительства.

Німецькі газети приходять лише з Відня. Якись партійні органи цілковито не допускається не тільки соц[іалістично]-демокр[атичні], але також і ліберально-буржуазні. При першій можливості нами будуть поновлені наші попередні зв'язки і доложені старання аби мати певний вплив і здобути прихильне до себе відношення.

Сими днями до мене звернувся представник Будапештського відділу Червоного Хреста в справі перетранспортування військово-полонених і цивільних горожан Російської Сов[ітської] Респ[убліки]. Я заявив, що певне, мое правительство дасть згоду на перепуск інвалідів, старих, жінок, дітей. Що-ж дорослих і здорових людей, то вони могли-би бути перепущені при умові і повній гарантії що не братимуть участі в війні проти нас. Прошу повідомити мене в цій справі, бо я обіцяв дати остаточну відповідь Червоному Хресту по одержанню від уряду вказівок, хто і на яких умовах може бути перепущений через територію України до Росії.

Ірина Матяш,
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

На кінці довожу до відома, що в останній час до мене звертаються з пропозиціями про доставку на Україну рільничих товарів і машин, а також своїх особистих послуг. Серед останніх були пропозиції Директора одного заводу, інженера-технолога, воєнного льотчика-пілота.

[Голова місії] М.Галаган

ЦДАВО України, ф. 1518, оп. 1, спр. 1, арк. 57–63. Машинопис, оригінал.

О п у б л.: Галаган Микола. *З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.): Док.-худ. вид./Передм.: Т. Осташко, В. Соловійова. – К.: Темпора, 2005. – С. 521–524.*

№ 30

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА ДО МЗС УНР

6 жовтня 1919 р.

Маю честь повідомити, що за часів совітського режиму в Угорщині, коли була соціалізація преси, організація якогось не урядового, а приватного видавництва була неможлива.

Офіційне видавництво місії рівнож унеможлиблювалось через відношення совітської тутешньої влади до справ УНР, правительством якої трактувалось як буржуазне і вороже всім совітським республікам.

З поваленням совітського режиму і приходом Румунів, останні встановили свою цензуру на всі періодичні видання.

Спроба організувати наше видавництво зустріла з початку з боку Румунів перешкоди, але після моїх заходів перед румунським Міністром Діаманті була дана принципова згода на видання щотижневої часописи, при умові, аби вона не йшла в супереч з інтересами Румунії, уникала критики Антанти і не становилась вороже до поляків.

В сей час в Будапешті виходить щотижня на німецькій мові газета “Ukraine”. Видається вона пресовим бюро, котрим керує О. Бачинський.

Голова місії М.Галаган

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 1, арк. 90. Машинопис, оригінал.

О п у б л.: Галаган Микола. *З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.): Док.-худ. вид./Передм.: Т. Осташко, В. Соловійова. – К.: Темпора, 2005. – С. 525.*

№ 31

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ З КАДРОВИХ ПИТАНЬ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

2 листопада 1919 р.

Секретаря дорученої мені Місії Микиту Шаповала, вибувшого для лікування до Чехо-Словаччини, вважати, згідно з його прохан-

ням, в двохмісячній відпустці, без отримання платні по посаді з 1 листопада ц[ього] р[оку].

Розділ 3

АРХІВНІ

ДОКУМЕНТИ

Голова Місії М. Галаган

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 9. Рукопис, оригінал.

№ 32

ЗВІТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ МІСІЇ

4 листопада 1919 р.

До Пана Міністра Закордонних Справ [А. Лівницького]

Після того як Антанта через посередництво Клемансо потребувала негайного усунення Ерцгерцога Йосифа від керування державними справами Угорщини, на чолі уряду з 27 серпня став бувший за Ерц[герцога] Йосифа прем'єр-міністром п[ан] Стефан Фрідріх, який залишається на своєму пості до цього часу.

Незначні зміни в складі кабінету відбулися, але загальний напрям політики і фізіономія кабінету осталися без зміни. В кабінет входять лише представники аграріїв, великої буржуазії та різних клерикальних партій. Представники не тільки соц[іал]-демократії, але навіть партії селян і радикальної буржуазії участі в кабінеті не беруть.

В сей час з доручення Висшої Ради в Будапешті перебуває англієць Сер Клярк, який веде переговори зо всіма партіями і організаціями з метою сформування нового кабінету на основі коаліційного принципу і з участю всіх значніших політичних і громадських партій та організацій на Угорщині.

Кабінет Фрідріха мав на меті скликати старий парламент і палату, але тепер, з приїздом Клярка, ця думка відходить на другий план, а натомість, очевидно, будуть скликані національні установчі збори, бо після заяви Клярка лише при умові гарантії представництва всіх кол населення може Антанта вести з Угорщиною переговори про мир з нею.

Фактичним, однак, хазяїном в сей час являються тут Румуни, в чому я пересвідчився як з практики полагодження наших справ транспорту військово-полонених і цивільних особ, так і з розмови з угорським Міністром Закордонних Справ гр[афом] Шомшичем.

Цей останній приймав мене дуже добре і з великим зацікавленням розпитував про положення на Україні, про наші взаємні відносини з Румунами та Поляками, про боротьбу з болшевиками і Денікіним і її ціль. Мною були дані відповідні пояснення, а також подана йому нота про те, що УНР є в стані війни з двома російськими арміями (червоною болшевицькою і білою Денікінською), з поясненням мети боротьби – створення самостійної держави на основі права самоозначення народів. Пізніше була мною

одержана нота уряду з приводу війни з Денікіним, яка також була передана угорському правительству Румунському повновласненому міністру Діяманді і представникам інших держав.

В розмові гр[аф] Шомшич висловився в той спосіб, що він не представляє собі можливості відбудовання старої Росії і вважає цілком природним і нормальним явищем утворення національно-державних органів. Інтересною також показала йому ідея конфедеративного союзу, котрий об'єднав би держави, що лежать між Балтикою та Чорним морем. Але найбільше був заінтересований він виглядами на порозуміння з Поляками. Що-ж до Чехо-Словаччини, то відношенню його до неї було доволі холодне, а навіть трохи вороже.

Ця тема була також зачеплена при моїй візиті у Діяманді, котрий висловився за конечною необхідністю нашого замирення з Польщею, кажучи, що з Поляками ми маємо полагодити питання про територіяльне розмежування, що-ж до Денікіна і Росіян, то тут ставить ся справа самого існування Української Держави. До того він ще додав, на моє запитання, що Братіано стоїть за тим, щоби давать нам всяку допомогу.

Загально кажучи, наші відносини тут з Румунами зовсім добрі і вони йдуть завше назустріч нашим заходам; тому мене дивує, що наше Віденське посольство заявляє про різні перешкоди і труднощі, які йому ставляються що до переїзду українських громадян через Румунію на Україну Румунським представником у Відні, в той час як у нас Румуни без заперечень і задержки дають перепуски для транспортів та візи для переїзду для всіх, за кого ми просимо.

В справі замордовання двох офіцерів-українців під час совітського режиму, про що я вже згадував в попередньому донесенні маються відомости, котрі подано тут в вирізці з газети Pester-Journal з дня 29 жовтня місяця ц[ього] р[оку]. Рівнож додаю і другу відомість про нас, котра була опублікована в газеті "Wiener-Tagesblatt" від 2 жовтня ц[ього] р[оку] і передрукована в № 4 "Ukraine".

З приводу останнього я запросив Міністерство, від котрого одержав відповідь, що по скінченні слідства мене буде повідомлено про результати.

Я вже повідомляв про існування у нас прес-бюро, яке видає газету "Ukraine", примірники котрої тут прикладаю. Мушу зазначити, що в своїй діяльності прес-бюро зустрічає різні затруднення з боку румунської цензури, яка ніяк не хоче допустити ширшого трактування і критику політики Польщі і Денікінської акції. Характер і позиція цензури видні з доданого тут № 4 "Ukraine", де червоним олівцем закреслені непропущені цензурою відомости. Це примушує знов перероблять цей черговий номер.

Ця манера поведження цензури дала нам привід підозрівати, що Румунія змінила відносно нас свою позицію, але з Букаресту до нас прийшли відомости, що Румуни просто не хочуть допустити шир-

шого розголошення нашого конфлікту з Денікіном, якого піддержує Антанга, бо піддержуючи нас в цьому конфлікті, Румуни тим самим проти Антанги.

Поки що не маю даних, аби пересвідчитися в тому, що це пояснення є правдивим.

Другою перепоною в початку роботи прес-бюро стало арештованне по доносу двох служащих по обвинованню їх в участі в большевицькому рухові, дякуючи чому і вся діяльність прес-бюро певний час була під підозріннем.

При таких не зовсім сприяючих умовах для видання що-тижневої газети виникає думка про зміну характеру роботи прес-бюро з тим, щоби в дальшому обмежитися виданням окремих комунікатів брошур по окремим питанням для освітлення певних моментів історії боротьби за визволення та політично-економічних справ.

Що до тутешніх газет, то цензурні умови, на жаль, стоять також і їм на перешкоді в опублікованні де-яких відомостей, а при першій змозі наші інформації найдуть і почасти уже і тепер находять собі місце на сторінках місцевої преси в прихильних до нас тонах.

Звертаючись до справи аресту двох служащих прес-бюро, мушу сказати, що наші дослідження привели нас до висновку, що то зроблено при близькій участі когось з членів заступництва західної області, на чолі котрого стоїть п[ан] Біберович, про якого я вже згадував у своїх донесеннях. Його супроти нас позиція малюється тим фактом, що 16 жовтня членом Чехо-Словацького тутешнього посольства було заявлено нашому представнику, що п[ан] Біберович заявляє себе одиноким заступником УНР, а нашу місію називає самозваною, нікого не представляючою і большевицькою. Я змушений був дорогою офіційної інтервенції вияснювати це самозванство з боку п[ана] Біберовича, а також вжити заходів до точного вияснення особи, яка дозволила собі дати подібну образливу характеристику дорученій мені місії.

Виникають рівнож непорозуміння на ґрунті подвійности представництва і при зносінах з Угорським Урядом. Цей останній уже запитував мене про наші взаємовідносини, бо він систематично вводиться в блуд панамі з заступництва Західної області, котрі вживають незаконно неприналежний їм титул і печатку, відбитки з яких тут прикладаю.

Я потребовав у п[ана] Біберовича, аби він вживав точно назву тої держави, яку він заступає, і не зловживав іменем УНР, представником уряду котрої являюсь лише я.

Але мушу додати, що проволікання справи унормовання закордонного представництва і знищення системи подвійности утворює такого роду ненормальну атмосферу, при якій я рішучо не вважаю для себе можливим продовжувати своє тут перебування, коли Міністерство не поділяє мого погляду про непотрібність і шкодливість цього явища для інтересів Держави і престижу її Уряду і про

необхідність встановлення єдиної репрезентації нашої єдиної, хоча-би соборної держави.

Велику увагу притягає в сей час справа заговору гетманців і їх акція за кордоном, до якої, по де-яких відомостях, причетні також і де-які члени наших закордонних представництв. Своїх ін-формацій в цій справі я тут не подаю, бо уже переказав їх Вам через певних людей, які поїхали на Україну, а з другого боку через Директора Деп[артаменту] Зак[ордонних] Справ п[ана] Багриновського, якого бачив у Відні. Зазначу тут лише, що особисто вважаю цю справу дуже серйозною.

В персональному складі дорученої мені Місії відбулися слідучі зміни. Призначений був Міністром Темницьким на посаду секретаря місії п[ан] М. Шаповал в виду хворости своєї виїхав до Чехо-Словачини. Він формально числиться мною в відпусці без отримання коштів по посаді секретаря, бо звільнити чи призначити його на иншу посаду має право лише Міністр, але фактично п[ан] Шаповал більше сюди не повернеться, а значить може вважатись вибувшим зі складу нашої місії.

Хотів-би замість його мати в складі місії на посаді урядовця, або атташе якусь спритну і певну особу, але при умові, що вона володіє порядно не тільки в слові, а і в письмі французькою мовою.

На кінці позволю собі додати, що, по однодушній думці всіх українських кол, відсутність належного представництва у Відні незвичайно шкодливо відбивається на інтересах нашої справи; що-ж до положення в Берліні, то стан там є зовсім критичним і вимагає рішучих заходів для вратовання положення.

Прошу ласкаво не відмовитися дати розпорядження, аби до мене регулярно і, по можливости, хоч раз на тиждень надсилались через Місію в Букаресті головніші часописи, а також схвалені закони та видані урядом розпорядження.

Копій поданих мною до угорського уряду нот, меморандумів і т. п. тут не прикладаю, бо маю відомости, що був[ший] Мін[істр] Темницький зібраним ним ці матеріали уже повіз до Каменця. Коли, однак, це потрібно, то вони можуть бути представлені з додатком переданих мною за останній час.

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 110, арк. 20–22. Машинопис, оригінал.

№ 33

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УТОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА
ДО МЗС УНР

4 листопада 1919 р.

Маю честь повідомити, що я одержав переказані мені на утримання дорученої мені Місії гроші, при чому зазначена в переказі сума 427 200 корон виплачена п[аном] Супруном слідуючим

способом: видано мені 7 200 штемплєвих австрійських корон і 4 500 доларів.

Розділ 3

АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

При цьому мушу зазначити, що для мене цілковито незрозумілим являється зроблений Міністерством роцот:

1) Не ясно, на підставі яких штатів зроблений роцот утримання по 720 корон в день;

2) утримання по 720 кор. денно на протязі 4 місяців не виносить указаної в повідомленні суми, в 340 400 кор[он];

3) невідомо, на яку ціль призначена решта асигнованих грошей (427 200 – 340 400) в сумі 86 800 кор[он].

Для того, аби уникнути будь-яких неправильностей що до видатків на утримання Місії, маю повідомити, що до сього часу членам Місії виплачувалось положене кожному по штатам утриманне і, крім того, добові гроші в таких розмірах: голові місії – 100 карб[ованців], раднику – 60 карб[ованців], секретарю, аташе та урядовцям – 40 карб[ованців], рахуючи 1 карб[ованець] = 2 коронам.

Коли-би з часу від'їзду Місії зайшли якісь зміни в розмірах утримання, прошу мене про те повідомити з точним зазначенням прийнятих видатків.

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України ф. 3696, оп. 2, спр. 174, арк. 3. Машинопис, оригінал.

№ 34

ІНТЕРВ'Ю ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА
ВЛАСНОМУ КОРЕСПОНДЕНТОВІ УГОРСЬКОЇ ГАЗЕТИ
“УРАІУСЯГ” “ЧОМУ БЕЛА КУН РОЗПОРЯДИВСЯ ВБИТИ
УКРАЇНСЬКИХ ОФІЦЕРІВ?”

б. листопада 1919 р.

Під час диктатури в Будапешт прибули два українські офіцери. Після таємничого допиту в “радянському будинку” їх обох було злодійськи вбито терористами. Їм прив'язали до шиї каміння і кинули в Дунай, до хвилі якого жертви забрали і свою таємницю.

Слідством було встановлено, що наказ на ліквідацію офіцерів видав Бела Кун, і це має вирішальне значення у процедурі екстрадиції, розпочатої з приводу скоєння вбивства.

Казали, що два офіцери були, ніби-то, офіційними посланниками уряду Великої України. Тому, ми зустрілися з надзвичайним послом Великої України в Будапешті паном Ніколаєм Галаганом на його квартирі в палаці “Дуна” і попросили його висловитися по даній справі.

– Не дивлячися на те, що під час дії комуністичної влади я весь час знаходився в Будапешті, мене безпосередньо не було офіційно інформовано у справі вбитих українських офіцерів. З цього приводу місяць тому я звернувся нотою до чинного нині уряду, точніше – до міністра закордонних справ графа Йозефа Шомшича

з проханням надати роз'яснення у справі. Було розпочато розслідування, але відповіді я ще не отримав.

– На мою думку, два українські офіцери не могли перебувати в Будапешті у якості офіційних посланників Великої України, оскільки ні вони особисто не з'явилися у мене, ні Уряд України не інформував мене щодо них. В той же час, незадовго до їх вбивства, я отримав конфіденційну інформацію про те, що на шляху до Будапешту знаходяться двоє повірених українського опозиційного комуністичного уряду, який діяв в той час. Главою українського комуністичного уряду був відомий більшовистський лідер Раковський. У конфіденційному повідомленні не згадувалося про те, з яким дорученням Раковського прибувають його посланники, однак з його тональності можна було здогадатися, що мета їх приїзду – вербовка груп та більшовистська агітація. Згідно з конфіденційною інформацією, посланники мали при собі велику суму грошей. В їх розпорядженні мало знаходитися близько трьох мільйонів крон золотом.

– Вважаю достатньо вірогідним те, що два українські офіцери, які прибули до Будапешта, і були особами, зазначеними в повідомленні. В мене відсутня інформація про обставини вбивства офіцерів, про це я дізнався вже тільки з газет. Не виключено, що Бела Кун та революційний уряд не мали уяви про місію офіцерів, оскільки в той час, окрім і нині чинного уряду генерала Петлюри, у Великій Україні свій уряд під головуванням вже згаданого Раковського сформували й більшовики. Це моє припущення підтверджується й тим, що після вбивства українських офіцерів Бела Кун і його соратники хотіли заарештувати мене, радника посольства Ніколая Шрага та весь персонал посольства, тому що дізналися про те, що ми вважаємо себе представниками уряду Петлюри. Не виключаю й того, що Кун із соратниками просто хотіли привласнити велику суму грошей золотом, а для того, щоб уникнути можливих дипломатичних конфліктів, офіцерів швидко ліквідували. На користь цього мого припущення свідчить той факт, що грошей, які мали знаходитися у офіцерів, виявлено не було.

Чи зазнав пан посол будь-яких неприємностей під час диктатури?

– В ніч з 23 на 24 березня в цій моїй квартирі з'явилися чотири озброєних солдати під керівництвом російського комуніста Михайловича та терориста на прізвище Ковач і заарештували мене, радника посольства Шрага та працівників посольства. Були конфісковані шістсот тисяч крон готівкою, які належали посольству, а також весь наш архів. Нас хотіли інтернувати до “бараку Августа”, але передумали і, після конфіскації грошей і документів, залишили під вартою в палаці “Дуна”. В ту ж ніч чотирьох українських офіцерів, які служили в посольстві і проживали у готелі “Брістоль”, роз-

будили, також заарештували і доставили до нас. Наступного дня я заявив рішучий протест народному комісару у закордонних справах Белі Куну. Після довготривалих переговорів нас звільнили, але не повернули нам наші документи, а щодо грошей, нам віддали лише триста вісімдесят тисяч крон, а двісті двадцять тисяч крон у нас вкрали.

– У квітні місяці російський більшовик на вулиці здійснив напад на українського офіцера Ходаркевича, який в той час був прес-аташе посольства, і заарештував його, як контрреволюціонера. Ходаркевич знаходився під арештом протягом двох тижнів. В липні в Будапешт прибув керівник української військової медичної місії полковник Сікевич, якого теж затримали, заарештували, після чого лєнінці затягнули його у підвал парламенту, звідки його вдалося звільнити лише завдяки величезним зусиллям.

– Таких утисків ми зазнали під час комунізму. Про дипломатичні контакти або, принаймні, елементарні культурні людські відносини не могло бути й мови. Саме тому не викликав особливого здивування й прикрий випадок з українськими офіцерами, які прибули з таємничою місією.

Ми звернулись до посла з проханням розказати про сучасну ситуацію в Україні.

– В Україні, відповів посол, ще немає повного порядку. Уряд веде боротьбу, з одного боку – з російськими більшовиками, а з другого – з армією генерала Денікіна, яка окупувала частину території Великої України. Радісною ж подією є те, що декілька тижнів тому вдалося досягти перемир'я з поляками, і зараз у Варшаві перебуває українська місія, яка веде переговори про укладення українсько-польської мирної угоди. Якщо вдасться досягти домовленості з поляками, то незабаром можливим стане транспортне сполучення між Угорщиною і Україною через Галіцію.

– На жаль, мало хто знає, що діюча при нашому посольстві в Будапешті прес-служба видає німецькомовний тижневик “Ukraine”, мета якого – інформувати Угорщину і сусідні країни про події в Україні та сприяти українсько-угорським економічним зв'язкам. Це особливо важливо ще й тому, що в Україні, сподіваюсь, незабаром настане консолідація. Антанта достатньо ввічливо ставиться до Української Республіки, а нещодавно ми отримали від Америки державну позику в сумі 13 мільйонів доларів у американській валюті.

Якою буде форма правління в Україні у майбутньому?

– Республіканську форму правління в Україні можна вважати остаточною, промонархічних рухів не спостерігається. Уряд наразі очолюється тричленною директорією, до складу якої входять генерал Петлюра, вчитель Швець та Макаренко. Столиця республіки – Кам'янець-Подільський, який війська центральної влади під час війни утримували під окупацією.

Ми подякували за щирі роз'яснення пану послу Галагану, який запевнив у готовності завжди бути до послуг угорської громадськості щодо подій в Україні.

Óraiújság. – 1919, 6 листопада (неофіційний переклад з угорської).

№ 35

ПОДАННЯ ДО РАДИ НАРОДНИХ МІНІСТРІВ УНР ЧЕРЕЗ МЗС УНР ПРО ЗМІНИ В НДМ УНР В УГОРЩИНІ

6 листопада 1919 р.

Доклад

На основі доповіді Голови Місії п[ана] М. Галагана з дня 5 липня 1919, наказом моїм з дня 8 липня 1919 ч. 6, 228/В потверджено звільнення урядовця Місії п[ана] Кльора, з днем 14 березня, переведено аташе місії Олександра Кандибу на посаду аташе при посольстві у Відні, з днем 1 липня 1919, призначено Івана Флюнта, аташе місії з днем 1 травня, прийнято до відома призначення Івана Стасіва канцелярійським урядовцем місії з днем 1 липня 1919 (Залучник ч. 1).

На основі доповіді голови місії з дня 24 червня 1919, наказом моїм з дня 30 липня 1919 ч. 10, 508/а призначено п[ана] Микиту* секретарем місії з днем 1 серпня 1919 (зал[учник] ч. 2).

Як відомо, в Будапешті є також уповноважений заступник Зах[ідної] Области УНР п[ан] Біберович, який займається справами галицькими і провадить окрему канцелярію (справоздання з діяльності п[ан] Біберовича є в актах міністерства). Фактична потреба окремого представництва Західної Области в Будапешті дуже мала, але отримання обох місій напотикує на труднощі персонального характеру – ворожі відносини між п[аном] Біберовичем і деякими членами місії УНР, в основі яких лежать різниці політичного світогляду. (Біберович є уміркованою, безпартійною людиною, а місія Галагана складається переважно з соц[іалістів]-рев[олюціонерів]. Сам Галаган є с[оціал]-д[емократом]).

Треба зауважити, що п[ан] Біберович є дуже рухливою і діяльною людиною, добре орієнтується в мадярських відносинах і велика була б шкода позбуватися його звідтам. Коли би прийшло до отримання обох представництв, то треба було б перевести се так, аби Біберович лишився в Будапешті. Потрібно се в інтересах справи.

З огляду на те, що на Угорщині скріплюється реакція, а з нею почнеться відновлювати мадярсько-польська приязнь і ворожа для нас політика мадярів (об'єктивно оцінюючи справи мадяри повинні йти з нами рука в руку), потреба, на мій погляд, змінити майже цілий склад нашої місії в Будапешті, як мало відповідаючий міс-

цевим обставинам. П[ан] Галаган з більшим успіхом працював бидесь, наприклад, в Болгарії, країні словянській близькій духом і мовою. П[ан] Шраг, як подаючий надії молодий чоловік, міг би почуватись дипломатії при якимсь старшим дипломатові, в країні з більшим політичним значінням, як Угорщина. Що до Шаповала, то його призначіння наступило з особисто-матеріальних мотивів а не політичних, аби забезпечити існування заслуженого громадянина на чужині, але він найменше може оставатися в Будапешті, бо має опінію (слушно чи неслушно) симпатика угорських большевиків. Присутність такої людини в складі нашої місії ширила б недовіре до місії мадярських поміркованих політичних чинників, які є тепер при голосі. П[ан] Шаповала можна приділити до нашої місії в такому краю, де його політична марка не грала б ніякої ролі, а знайшовся б такий голова місії, щоби взяв його на свого співробітника. До Будапешту можна взяти людей з Відня, де по переведенню злуки обох посольств, лишилось багато зайвих людей, добре кваліфікованих для обсади місії в Будапешті.

Вношу:

А) Прийняти до відома персональні зміни в НДМісії в Будапешті, обняті наказами з дня 8 і 30 липня 1919 р.

Б) Порозумітись з урядом Західної Облaсті УНР перевести злуку обох місій в Будапешті. При сій спосібності перемінити персональний склад місії, з узглядненнем політичних і ділових моментів, зазначених в горі.

[увший] Міністр закордонних справ [В. Темницький]

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 52, арк. 20–21.

№ 36

РАПОРТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА ДО МЗС УНР

6 листопада 1919 р.

На запитання моє в справі переїзду через територію України російських громадян, військово-полонених і цивільних осіб, я одержав з одного боку від був[шого] Міністра Темницького, а з другого через посла Мацієвича* від Уряду з Каменця** підтвердження і одобрення зробленої мною на засіданні Міжнародного Червоного Хреста в Будапешті принципової заяви про те, що через Україну можуть бути перепущені без заперечень старі, жінки, діти та інваліди, а здорові дорослі лише під умовою, що нам будуть дані певні гарантії неучасті їх в російських арміях, котрі ведуть війну проти УНР.

* Мацієвич К. А. в 1919–1923 рр. очолював Надзвичайну дипломатичну місію УНР в Румунії.

** Директорія УНР у вересні – грудні 1919 р. тимчасово розташовувалася в Кам'янці-Подільському.

Ірина Матяш,
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

В цьому смислі я і повідомив 2 вересня Будапештенський Відділ Червоного Хреста.

21 жовтня ц[ього] р[оку] одержав я від Начальника Закордонного Відділу ГУГШ* от[амана] Шаповала повідомлення про те, що ніякі російські громадяне через територію України не можуть бути перепущені з огляду на те, що ми ведемо проти Росії завзяту боротьбу.

Маючи таким чином перед собою два протилежні повідомлення, я бачу себе змушеним звернутися до Міністерства з проханням сповістити начальника Закордонного Відділу ГУГШ** про те, що я, як представник свого Уряду за кордоном, вважаю для себе безумовно обов'язковими лише розпорядження, директиви і інструкції, які одержую від Директорії, або Міністерства Закордонних Справ.

Що-ж до представників інших Міністерств, то їхні вказівки мною будуть прийматися до виконання лише тоді, коли приходимуть до мене через Міністерство, якому я безпосередньо підлягаю, бо в противнім разі неминучі такі протиріччя, прикладом яких являється виступ п[ана] Шаповала.

Голова Місії М.Галаган

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 110, арк. 16–16 зв. Машинопис, оригінал.

№ 37

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР М. ГАЛАГАНА ДО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР А. ЛІВИЦЬКОГО

7 листопада 1919 р.

В додаток до донесення свого під № 250 маю честь повідомити, що Угорщина стоїть на передодні реорганізації кабінету, який має бути зформований з представників всіх партій і з участю в нім соц[іал]-дем[ократів]. Це є результати посередництва сера Клярка.

Що до нас, то завдяки нашим заходам преса, оскільки дозволяється те цензурою, майже щодня містить відомости про Україну, а до мене починають заходити представники газет за інформаціями.

Крім того, я одержав згоду від був[шого] за Каролі Міністра-президента проф[есора] Берінкея перекласти на мадярську мову і видати під його редакцією книжку Шульгина***.

Останніми днями стали надходити звістки про зміну відносин Румунії до нас, а навіть про перервання комунікації між Букарештом і Каменцем в зв'язку з порозумінням між Румунами і Денікінцями.

* ГУГШ – Головне управління генерального штабу війська УНР.

** Закордонний Відділ ГУГШ очолював О. Шаповал, з яким у М. Галагана склалися напружені стосунки.

*** Йдеться про працю О. Шульгина, видану українським прес-бюро в Будапешті під назвою “Ukraine problémák”.

Запитаюсь з цього приводу пана Мацієвича, але вважаю обов'язком своїм подати це до Вашого відома, бо де-які ознаки маються також і тут що до можливості якогось повороту в Румунській політиці, а саме: відношення румунської цензури до звісток про Денікіна, задержання на п'ять днів транспорту полонених, які раніше перепускались зовсім вільно, офіціальне повідомлення нашого віденського посольства румунським представником про припинення видачі віз для українців.

На наше запитання тутешній польський представник відмовляється виставляти візи на наших паспортах на тій підставі, що наша держава не визнана незалежною, а місія не може вважатись офіціальним представником.

Голову військово-санітарної місії*, довідавшись, що він з Великої України, прийняв, однак, дуже ввічливо і приязно.

Прохаю про відповіді на мої попередні запитання і донесення. Деякі вирізки з місцевих газет прикладаю.

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України ф. 369б, оп. 1, спр. 1 арк. 114–114 зв. Чернетка, автограф.

О п у б л.: *Галаган Микола. З моїх споминів (1880-ті – 1920 р): Док.-худ. вид./Передм.: Т. Осташко, В. Соловйова. – К: Темпора, 2005. – С. 528–529.*

№ 38

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА
ДО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР А. ЛІВИЦЬКОГО

12 листопада 1919 р.

Високоповажний Пане Міністре!

Сими днями я одержав з Віденського пресового бюро ріжні звідомлення і межі іншими, прикладену тут в копії відомість про себе особисто.

Тенденційність цієї звістки в зв'язку з цілим рядом систематичних заходів з боку певних кол, заінтересованих в дискредитації нашої місії, набирає серйозного значення, особливо в цей час, коли удалося поставити широку роботу по інформації преси, здобути певні зв'язки, а з другого боку, коли треба бути дуже тактовним і обережним серед внутрішньої боротьби в самій Угорщині.

Я зовсім не хотів-би, аби моя особа спричинилась до підірвання престижу закордонного представництва уряду УНР, або послужила би причиною унеможливлення якогось порозуміння з тими колами, які мене тим часом поборюють.

Але мушу рішучо заявити, що я особисто не піду не на які уступки для порозуміння і співробітництва з людьми, котрі зловживають

* Йдеться про голову Військово-санітарної місії УНР в Угорщині – полковника В. В. Сікевича.

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

іменем держави і своїми офіціальними посадами для особистих інтересів, а навпаки завше вважатиму за свій обов'язок їх демаскувати.

Ціла ситуація, однак, примушує мене просити Вас, пане Міністре, не відмовитись повідомити мене, в якій мірі відповідає наведена Віденським пресовим Бюро звістка настроям і бажанням керуючих урядових або громадянських кол Республіки.

Коли би в тих колах моя особа, яко голови місії, або ціла місія не користувалась належним довірем, прошу ласкаво про те сповістити.

В разі-ж, коли-би наше тут перебування і робота вважалась і далі бажаною, прошу дати мені відповідь на мої попередні прохання про унормування закордонного представництва і усунення його подвійності, котра має одним зі своїх наслідків також цілком недопустиму і нас компрометуючу боротьбу з притяганням до неї таких персон, як відомий тут аферист М. Пінтер.

З цілковитим поважанням

Голова Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР
в Угорщині *М. Галаган*

ЦДАВО України ф. 3696, оп. 2, спр. 110, арк. 10–10 зв. Машинопис, оригінал.

Д о д а т о к

ПОВІДОМЛЕННЯ ДИРЕКТОРУ
ДЕПАРТАМЕНТА МЗС УНР З ВІДНЯ

5 листопада 1919 р.

Під заголовком “Комуністичний посол” оповіщає “Neuer Wiener Journal” від 4 б[іжучого] м[ісяця] приватну телеграму з Кам'янця Подільського: Український Посол в Будапешті Микола Галаган буде відозван в ближайшие дни. Галаган себе тяжко скомпрометував підчас Совітського Уряду.

Він дав свою згоду, щоб на комуністичні гроші видавалась в Будапешті часопись “Український Червоний Прапор”.

Український Уряд, котрий бореться проти большевизму, має намір визначити другого посла в Будапешт. Як кажуть на цю посаду має відоки публицист Макс Пінтер.

Перекладач *С. Тебрельбарг*

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 110, арк. 4.

О п у б л.: *Матяш Ірина, Мушка Юрій. “З обов'язку громадянина... мусите це виконати” (джерела до історії української дипломатії) // Пам'ятки. – 2005. – Т. 5. – С. 238.*

УРОЧИСТА ОБІТНИЦЯ М. ГАЛАГАНА ЯК ГОЛОВИ НДМ УНР
В УГОРЩИНІ, СКЛАДЕНА В БУДАПЕШТІАРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

15 листопада 1919 р.

Я нищепідписаний даю цю прилюдну урочисту обітницю, що вірно служитиму Народові України і утвореній ним Українській Народній Республіці та її Верховній Владі, в державному управлінню буду керуватись тільки благом Народу й Республіки, обов'язки свої виконувати чесно й сумлінно, аби встановлені Директорією закони всіма необхідно виконувались і правда ні в чому не порушувалась, урядові тайни берегтиму і всіма силами стоятиму на сторожі інтересів Народу та скарбів Української Народної Республіки.

Микола Галаган

Голова Надзвичайної Дипломатичної Місії
Української Народньої Республіки*ЦДАВО України, ф. 3518, ф. 1, спр. 95, арк. 6. Машинопис, оригінал.*

О п у б л.: Матяш Ірина, Мушка Юрій. "Зобов'язку громадянина... мусите це виконати" (джерела до історії української дипломатії) // Пам'ятки. – 2005. – Т. 5. – С. 239.

№ 40

УРОЧИСТА ОБІТНИЦЯ М. ШРАГА ЯК РАДНИКА НДМ УНР
В УГОРЩИНІ, СКЛАДЕНА В БУДАПЕШТІ

15 листопада 1919 р.

Я нищепідписаний даю цю прилюдну урочисту обітницю, що буду вірно служити Українській Народній Республіці та її Верховній Раді, покладені на мене Правительством обов'язки служби буду виконувати з повним напруженням сил, чесно і сумлінно керуватись лише благом Народу і Республіки та законами її, не жаліючи для своєї Батьківщини життя, всяку довірену мені по службі таємницю берегтиму, державне майно зберігатиму, на свою користь нічого проти служби й обітниці не робитиму.

Радник Дипломатичної Місії УНР
на Угорщині Микола Шраг*ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 95, арк. 57. Машинопис, оригінал.*

№ 41

УРОЧИСТА ОБІТНИЦЯ І. ФЛЮНТА ЯК АТАШЕ
НДМ УНР В УГОРЩИНІ, СКЛАДЕНА В БУДАПЕШТІ

15 листопада 1919 р.

Я нищепідписаний даю цю прилюдну урочисту обітницю, що буду вірно служити Українській Народній Республіці та її Верховній Владі, покладені на мене Правительством обов'язки служби буду

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

виконувати з повним напруженням сил, чесно й сумлінно, керуватись лише благом Народу і Республіки та законами, не жалюючи для своєї Батьківщини життя, всяку довірену мені по службі таємницю берегтиму, державне майно оберігатиму, на свою користь нічого проти служби і обітниці не робитиму.

Аташе Дипломатичної Місії УНР
для Угорщини *Іван Флюнт,*

ЦДАВО України, ф. 3518, ф. 1, спр. 95, арк. 64. Машинопис, оригінал.

№ 42

УРОЧИСТА ОБІТНИЦЯ І. СТАСІВА ЯК УРЯДОВЦЯ
НДМ УНР В УГОРЩИНІ, СКЛАДЕНА В БУДАПЕШТІ

15 листопада 1919 р.

Я нищепідписаний даю цю прилюдну урочисту обітницю, що буду вірно служити Українській Народній Республіці та її Верховній Владі, покладені на мене Правительством обов'язки служби буду виконувати з повним напруженням сил, чесно й сумлінно, керуватись лише благом Народу і Республіки та законами її, не жалюючи для своєї Батьківщини життя, всяку довірену мені по службі таємницю берегтиму, державне майно оберігатиму, на свою користь нічого проти служби і обітниці не робитиму.

Урядовець Надзвичайної Дипломатичної Місії
в Угорщині *Іван Стасів*

ЦДАВО України, ф. 3518, ф. 1, спр. 95, арк. 88. Машинопис, оригінал.

№ 43

УРОЧИСТА ОБІТНИЦЯ П. ХОДАРКЕВИЧА ЯК КЕРІВНИКА
ПРЕС-БЮРО НДМ УНР В УГОРЩИНІ, СКЛАДЕНА В БУДАПЕШТІ

15 листопада 1919 р.

Клянусь честю громадянина Української Народньої Республіки і торжественно присягаю Всемогущому Богу вірно Українській Народній Республіці служити, слухняно повинуватися її Верховній Владі, Директорії, Правительству і Народній Армії.

Присягаю поважати і захищати накази і всякі припоручення їх по службі, точно їх виконувати супроти всякого ворога Української Народньої Республіки та Трудящого Люду, хто-б цей ворог не був і де тільки воля Верховної Республіканської Влади буде вимагати: на воді, на суші, у повітрі, в день і в ніч в боях, наступах, сутичках і всякого рода підприємствах, словом на кожному місці, у всяку пору і кождім випадку хоробро і мужно до останньої краплі крові боротись.

Своїх військових частин, прапорів і зброї ні в якому разі не кидати, з ворогом ні в які навіть найменші порозуміння не входить,

завжди поводитись так, як цього військові закони та честь воїна-лицаря вимагають, в цей спосіб і честю жити і честю умирати.

В цьому мені Святий Боже, моя любов до України Рідної та її народу допоможи.

Хорунжий Павло Ходаркевич

ЦДАВО України, ф. 3518, ф. 1, спр. 95, арк. 79. Машинопис, оригінал.

№ 44

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В ШВЕЦІЇ І НОРВЕГІЇ К. ЛОСЬКОГО
ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ ПРО НАДСИЛАННЯ
ФОРМУЛЯРНОГО СПИСКУ В. СУХОВЕЦЬКОГО

16 листопада 1919 р.

Надсилаючи при цьому копію формулярного списку бувшого Атташе Місії в Швеції і Норвегії Володимира Суховецького, якого Ви згодні прийняти на посаду Урядовця Вашої Місії, маю честь сповістити Вас, Високошановний Пане Голово, що Суховецький при його блискучому знанні французької мови і його вмінні себе тримати дуже надається на посаду атташе.

З поважанням

К. Лоський

Д о д а т о к

ФОРМУЛЯРНИЙ СПИСОК КОЛИШНЬОГО АТАШЕ НДМ УНР
В ШВЕЦІЇ ТА НОРВЕГІЇ В. СУХОВЕЦЬКОГО

Володимир Йосипович Суховецький народився 19(7) червня 1893 року. Українець, походе з дідичної шляхти Подільської губернії. Освітний ценз – диплом 2 ряду Юридичного факультету Московського Університету. На державну службу вступив від 1 серпня 1915 року до Державного контролю по будівлі залізниці Сочи-Туапсе. Від 1 січня 1916 року був перечислений до Державного контролю при Інтендантурі 21 армійського корпусу. Наказом Міністра Закордонних Справ Української Держави призначений від 1 вересня 1918 року Урядовцем II ряду Загального Департаменту згаданого Міністерства. Наказом того ж Міністра призначений на посаду Перекладача Надзвичайної Дипломатичної Місії Української Держави в Скандинавії. По скасуванні згаданої Місії був залишений Міністром Закордонних Справ Української Народньої Республіки в складі Надзвичайної Дипломатичної Місії цієї Республіки в Швеції і Норвегії від 1 січня 1919 року без пояснення посади. Наказом Голови Надзвичайної Дипломатичної Місії в Швеції і Норвегії від 10 квітня 1919 року зачислений від 1 січня 1919 року на посаді Атташе Місії. За переходом на службу в склад Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Угорщині – відчислений від посади Атташе Місії в Швеції і Норвегії по наказу Голови цієї Місії за

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичайної
дипломатичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

№ 26 від 1 грудня 1919 року. Отримував платні що місяця: на утримання 1200 карбов[анців], на помешкання 450 карб[ованців], розїздних 375 карб[ованців] і крім того добових по 40 карб[ованців] на добу. Платню отримав в повноті до 1 грудня 1919 року. При призначенні на посаду атташе отримав підйомні і екіпіровочні гроші згідно штатам.

Оригінал підписав і копію провірив:
Голова Надзвичайної Дипльоматичної Місії
Української Народньої Республіки в Швеції і Норвегії
К.Лоський

Резолюція: З 1-го грудня ц[ього] р[оку] допускається до в[иконан-
ня] о[бов'язків] Атташе Місії. 27.11.1919 *М.Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, стр. 95, арк. 24–25. Машинопис, оригінал.

№ 45

ЛИСТ МІНІСТРА ФІНАНСІВ УНР Б. МАРТОСА
ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА

28 листопада 1919 р.

За час моєї подорожі за кордоном, по дорученню і на підставі Постанови Кабінету Народніх Міністрів, затвердженої Діректорією Української Народньої Республіки 27-го жовтня ц[ього] р[оку], я мав приводи розглядати відчітність посольств і місій, причому в тій відчітності я запримітив одну неправильність, на яку і хотів би зараз же звернути увагу Високоповажних Панів Послів і Голов Місій, для належних розпоряджень з метою її усунення.

Маю на увазі саме те, що загальна грошова відчітність Посольств і Місій, яку мені довелося переглядати, ведеться в гривнях та карбованцях, незалежно від того, в якій валюті місії одержують свої кошти.

Крім того, курс закордонної валюти відносно української грошової одиниці до сього часу різно встановлявся в окремих посольствах та місіях. Звідси виникала й виникає та цілковита неможливість установити й визначити фактичний розмір видатків Держави за кордоном, на яку не могли не звернути увагу учитуючи органи Міністерства Фінансів і Державного Контролю.

Для усунення цієї неправильности в методах рахівництва й відчитности, якщо вона має місце в справах того чи іншого українського представництва за кордоном, я й вважав відповідним просити всіх Високоповажних Панів Голов Посольств та інших Місій – наказати кому слід прийняти до керування нормальний порядок учоту поступлень і видатків у закордонній валюті, а іменню: самий учот таких поступлень і видатків вести обов'язково по двох графах – для гривень і для закордонної валюти, і поза тим, для кожного виду закордонної валюти завести особливі рахунки, на яких

показувати – коли й по якому курсу поступила до каси місії та чи інша закордонна валюта, і коли й по якому курсу вона була витрачена, продана чи взагалі реалізована.

Розділ 3
АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

З висловами щирого поважання
Міністр фінансів *Б. Мартос*

Резолюція: “До відома й виконання” 25. 12. 19. *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 19, арк. 10. Машинопис, оригінал.

№ 46

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ
З КАДРОВИХ ПИТАНЬ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

30 листопада 1919 р.

Прибувшого до складу дорученої мені Місії Атташе Надзвичайної Дипломатичної Місії в Швеції і Норвегії п[ана] Володимира Суховецького допускаю до виконання обов'язків Атташе Місії з 1-го грудня ц[ього] р[оку].

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 9 зв. Рукотис, оригінал.

№ 47

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА
ДО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР А. ЛІВИЦЬКОГО

24 грудня 1919 р.

До п[ана] Міністра Зак[ордонних] Справ УНР

Я хочу використати нагоду подорожи до Варшави Д[окто]ра Вахнянина*, щоби поінформувати Вас про де-які важніші факти з нашої діяльності тут, але головним чином просимо Вас дати мені інформації і вказівки що до напрямку дальшої політики України.

Як Вам уже відомо, 19 листопада передав я тут представникові Висшої Ради Джорджу Клярку ноту у справі денікінської акції на Україні, просячи його вжити заходів перед тою Радою, аби Денікінське військо було виведено з України, було визнано уряд УНР і аби була уділена Уряду всяка підтримка для встановлення ладу і скликання Конституанти.

Крім того, були мною передані Кляркові де-які документи, які характеризували Денікінський режим на Україні, і матеріали, які ширше висвітлювали українську справу.

Я одержав відповідь, що документи були переслані належним властям у Парижі.

* *Вахнянин Остап* (1890–1942) – укр. гром.-політ. і культурний діяч. У 1919–1920 рр. – курер дипломатичних представництв УНР за кордоном, в. о. зав. канцелярії міністра закордонних справ.

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

3-го грудня члени Місії представлялись Міністру-Президенту Угорщини Гусару, при чому відбувся обмін привітальними промовами з обіщанням п[ана] Премера-Міністра прихильного до нас відношення.

Однак я не оцінюю тих його слів, як виявлення дійсних настроїв правлячих кругів і думаю що в дійсності теперішнє правління не вповні нам симпатизує, причиною чого з одного боку побоювання за те, що ми можемо певного часу вставити наші претензії на Угорську Україну, яку вони ще й досі вважають за інтегральну частину Угорщини, тимчасово окуповану, а з другого боку вони числять нас союзниками Чехів, до котрих ставляться цілковито вороже.

Велика робота ведеться тут для повернення знову до Угорщини одірваних від неї територій. Навіть мають певні кола, які мріють про оружну боротьбу з Австрією, Чехо-Словакією, Румунією.

В зв'язку з цим стоїть також діяльність мадярофільськи-настроєних елементів – словаків і угорських українців, які працюють при піддержці угорського уряду.

Що до Галицького представництва тут, то його діяльність тепер має цілком певну Денікінську орієнтацію, особливо після оголошення умови з Поляками і звісної постанови членів Національної Ради.

Не маючи точних відомостей про стан річей в краю, ласкаво прошу проінформувати мене докладно про теперішню ситуацію на Україні, про напрям урядової політики і зв'язані з ним акції, а також дати певні вказівки щодо близьких задач, які ставляться урядом в сфері закордонної політики.

Всі ці відомости прошу надіслати мені через Відень.

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 1, арк. 171–172. Машинопис, оригінал.

О п у б л.: *Галаган Микола. З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.): Док.-худ. вид./Передм.: Т. Осташико, В. Соловйова. – К.: Темпора, 2005. – С. 529–530.*

№ 48

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА
ДО МІНІСТРА ФІНАНСІВ Б. МАРТОСА, НАПРАВЛЕНИЙ
ЧЕРЕЗ НДМ УНР В ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНІ

25 грудня 1919 р.

Маю честь повідомити, що Ціркуляри Ваші від 28 листопада ц[ього] р[оку] під № 25 і 26 одержані мною лише 25 цього грудня і тому згадані там вказівки що до видання рахунків і скорочення видатків по утриманню Місію могли би бути прийняті до виконання лише після 25 грудня себ-то уже після виплати удержання членам Місії зробленої згідно з положенням їм штатним утриманням.

Але що до одержання згаданих циркулярів мною була принята вказана в циркулярі № 25 система ведення рахунків і вживались заходи до скорочення ріжних видатків. Так з 1-го грудня зовсім не зроблено видатків по ст[атті] “представництво” і надалі ця стаття видатків буде мінімальною, або і зовсім по ній не буде видатків. Що до роз'їздів, то за цілий час на цей предмет видано лише 4 306 корон і в будучому не передбачається великих видатків; рівнож ніяких видатків не було досі і не передбачається в будучому на утримання автомобілів, яких у Місії зовсім не мається.

Найсерйозніше для нашої Місії стоїть питання про скорочення видатків на утримання персонального складу Місії. Я мушу підкреслити тут, що і по цій ст[атті] також зроблена велика економія бо за цілий час існування Місії її склад не був повний, і в сей час посади секретаря і одного урядовця не заняті.

Також платня за помешкання Місії і канцелярські видатки виносять менше половини положеної по статтям суми.

Загально кажучи можлива економія мною робилась без одержаних циркулярних розпоряджень, що дало мені можливість із суми, асигнованої на утримання Місії до 1 січня 1920 року, зберегти таку її частину, якої вистачить на кілька місяців, не дивлячись на те, що свого часу у мене було пограбовано 100 000 корон.

Все вгорі згадане дає мені право підтримати піднесену всіма членами дорученої мені Місії просьбу, щоби встановлений штатами розмір утримання їх був і надалі захований, а то з огляду на слідуєчі причини: дорожнеча в Будапешті на предмети першої необхідності дуже велика і з кожним днем все зростає; за відсутністю вільних приватних помешкань члени Місії примушені жити по готелях, що є річчю дуже коштовною, навіть при всякій можливій економії в задоволенні своїх потреб; нарешті, курс корони є в сей момент зовсім низький (рівний 3,3 сантім), нема виглядів на його підвищення і тому прийнятий у нас курс гривні = 1 короні, в порівнянню з прийнятими в інших Місіях курсами гривні, не являється високим.

Я згоджусь з тим, що скрутний час нашої держави вимагає від кожного з нас певної жертви, але думаю, що було-би краще, аби за основу для всіх скорочень в державних видатках було взято не цілком суб'єктивного характеру момент патріотизму, який доволі трудно перевірити, а зовсім реальний принцип певного курсу гривні.

Такий твердий курс гривні я особисто вважав-би найбільш доцільним встановити відносно швейцарського франку, як найбільш певної і сталої валюти.

Виходячи з цієї думки, я вважав-би найбільш правильним, аби Ви, Пане Міністре, повідомили Місії, яка платня має виплачуватися членам Місії мислячи її в швейцарських франках після тих скорочених норм, які будуть встановлені для членів нашої Місії в Берні.

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Я не поінформований точно про розмір платні членів цієї останньої Місії, але дозволяю собі висловити запевнення, що навіть скорочену їх платню, яку вони будуть одержувати, члени дорученої мені Місії охоче згодяться брати в швейцарській валюті.

Що до звільнення до кого з членів Місії і відкомандірувати до Міністерства, то зробити цього я не маю права, бо це виходило-би за межі моєї компетенції, крім того, не маю точних відомостей де тепер Міністерство Закордонних Справ.

На кінці я просив-би мене повідомити, чи Місія може числити на якесь нове асігнованне, бо мені, як уже вгорі сказано, асігновано було лише по кінця цього року, а з чого було збережена сума, що вистачилаби ще на 3 місяці. Коли-би можливости нового кредиту не передбачалося, прошу прийняти до уваги необхідність припинення діяльності Місії в Угорщині і дати мені вказівки про спосіб задоволення її членів при ліквідації.

Голова Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР
в Угорщині *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 19, арк. 13–14. Машинопис, оригінал.

№ 49

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА
ДО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР А. ЛІВИЦЬКОГО

[Не раніше 1 січня 1920 р.]

Міністру закордонних справ УНР

Надсилаючи при цьому на Ваше бажання свою фотографію і групу фотографію членів нашої місії, в коротких рисах додаю тут кілька слів про біографію голови Місії Миколи Галагана, склад Місії та діяльність.

П[ан] Микола Галаган уродився на Чернігівщині в 1882 році, учився спершу в одній з Київських гімназій, пізніше в Київській колегії Павла Галагана, яку окінчив в 1902 році, того ж року вступив до Київського університету, котрий скінчив в 1908 році з дипломом I степені.

По скінченню Університету, будучи тоді уже для російського уряду, яко “українець”, “неблагонадійним”, якийсь час мусів служити в одному з великих комерційних банків, а пізніше був на службі по Міністерству Фінансів і, нарешті, служив по Міністерству Земельних Справ.

Починаючи з гімназійських своїх часів брав участь в різних українських організаціях, а починаючи з 1903 року активно працював в нелегальній роботі “Української Революційної Партії”, за що і був покараний Російським урядом 8 місяцями тюрми.

Після російської революції в 1917 році був обібраний від Українського імені Гетьмана Богдана Хмельницького полка членом Української Центральної Ради. В грудні місяці того ж року був

уповноважений урядом Укр[аїнської] Нар[одної] Рес[публіки] вести переговори з урядом Півд[енно]-Східн[ого] Союзу про організацію федеративного правительтва в Росії, а весною 1918 р. після оголошення незалежності України був призначений посланником до Румунії.

Після перевороту, зробленого німцями на користь генерала Скоропадського, склав свої уповноваження і повернувся до роботи у Києві.

Після повалення Скоропадського Директорією Української Нар[одної] Республіки в січні місяці ц[ього] р[оку] був призначений головою Надзв[ичайної] Дипльом[атичної] Місії в Угорщину, куди і прибув разом з Місією в місяці лютому ц[ього] р[оку].

В склад місії входить: радником – бувший Віце-Презід[ент] Української Центр[альної] Ради Микола Шраг; секретарем – бувш[ий] Мін[істр] Пошт і тел[еграфів] Микита Шаповал; атташе – гімназіальний проф[есор] Іван Флонт; атташе – кандидат прав Володимир Суховецький і урядовцем – Іван Стасів.

Місія прибула до Будапешту 10 лютого ц[ього] р[оку] 22 лютого Голова місії був призначений в авдієнцію президентом Угорської Республіки гр[афом] Михайлом Карольї і з того часу почалися дипломатичні контак[ти] її з угорським урядом, які продовжуються без перерви і до цього часу, не дивлячись на всі труднощі, які були поставлені місії під час совітського режиму в Угорщині.

Після упадку цього режиму наступні угорські уряди також визнали місію, яко представництво Української Нар[одної] Республіки і мали з нею постійні зносини; 3 грудня ц[ього] р[оку] Мін[істр]-През[идент] Угорщини Карл Гусар прийняв членів місії в урочистій авдієнції.

Місії прийшлося часто виступати в обороні горожанських прав і матеріальних інтересів Українського громадянства. При місії існує прес-бюро, яке інформує громадянство про Україну. В останній час угорська преса виявляє значний інтерес до українських справ і ставиться до них прихильно.

[М. Галаган]

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 23, арк. 4–5. Чернетка, автограф.

О п у б л.: Галаган Микола. *З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.): Док.-худ. вид. / Передм.: Т. Осташко, В. Соловйова.* – К.: Темпора, 2005. – С. 530–532.

№ 50

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ З КАДРОВИХ ПИТАНЬ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

14 січня 1920 р.

Секретаря дорученої мені Місії Микиту Шаповала, вибувшого 1-го листопада м[инулого] р[оку] в двохмісячну відпустку і до сього часу не повернувшогося до виконання обов'язків своїх по

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

посаді Секретаря вважати вибувшим зі складу дорученої мені Місії з 1-го січня ц[ього] р[оку]. Вик[онання] обов'язків Секретаря з 1 січня ц[ього] р[оку] доручаю Атташе Місії Суховецькому.

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 10. Рукопис, оригінал.

№ 51

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УТОРЩИНІ
З КАДРОВИХ ПИТАНЬ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

15 січня 1920 р.

З огляду на скорочення штатів дорученої мені Місії на основі обіжника Міністерства Закордонних Справ з 15 листопада 1919 р. під № 870 пропонується п[анам] Раднику Місії М. Шрагу і Атташе Місії І. Флюнту передати всі дотичні справи п[ану] Атташе Місії В. Суховецькому, якому доручаю виконання обов'язків Секретаря Місії з 1-го січня ц[ього] р[оку].

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 10 зв. Рукопис, оригінал.

№ 52

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УТОРЩИНІ
З КАДРОВИХ ПИТАНЬ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

19 січня 1920 р.

Вважаються вибувшими зі складу дорученої мені Місії: Радник Місії М. Шраг з 15 січня ц[ього] р[оку] і Атташе Місії І. Флюнт з 19 січня ц[ього] р[оку].

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 11. Рукопис, оригінал.

№ 53

ЛИСТ СЕКРЕТАРЯ НДМ УНР В УТОРЩИНІ
В. СУХОВЕЦЬКОГО ДО КАНЦЕЛЯРІЇ НДМ УНР В ШВЕЙЦАРІЇ

20 лютого 1920 р.

З доручення Голови Надзвичайної Дипльоматичної Місії УНР в Угорщині маю честь сповістити, що Місія вже цілий рік міститься в готелі Дунапальота, Марія-Валерія-утца № 14 і щоб запобігти загубленню пошти просимо надалі її надсилати по цій точній адресі: Budapest-Valeria-utcza Nr: 14 Hotel Dunapalota.

Секретар Місії *В. Суховецький*

ЛИСТ МЗС УНР ДО ГОЛОВИ НДМ УНР
В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА З ВАРШАВИ

[?] лютого 1920 р.

Міністерство Закордонних Справ повідомляє Вас, пане Голова, що зазначені надіслані Вами відомості з Відня з 5 листопада 1919 р. про намір Уряду Укр[аїнської] Нар[одної] Республіки відкликати Вас з посади Голови Місії на Угорщині, цілком не відповідає дійсності. З огляду на це Міністерство просить Вас продовжувати надалі Вашу працю по керуванню Місією на Угорщині. Міністерство вважає Вас єдиним правомочним представником Укр[аїнської] Нар[одної] Республіки на Угорщині. Деякі інші представництва українські на території Угорщини визначаються не маючими нічого спільного з Урядом УНР.

Керуючий Міністерством Закорд[онних] Спр[ав]
[Багриновський]

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 110, арк. 17. Рукопис, оригінал.

№ 55

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР М. ГАЛАГАНА
ДО ЧЛЕНА ДИРЕКТОРІЇ УНР А. МАКАРЕНКА

19 березня 1920 р.

Під час свого побуту в січні місяці у Відні я особисто мав честь зробити Вам доклад про положення дорученої мені Місії.

Тоді-ж, на Ваше прохання я отдавав Вам прохання про асігновання на утримання Місії необхідних на 4 міс[яці] коштів в сумі 250 800 кор[он] в угорській валюті.

Близько місяця уже, як я написав Вам листа, в якому просив меж инчим, також про вяснення питання дальшого існування нашої місії з огляду на брак коштів.

До цього часу жадної відповіді від Вас я не одержав, і тому, аби скласти з себе формальну відповідальність за припинення існування представництва УНР в Угорщині вважаю за свій обов'язок ще один раз ласкаво просити Вас про відповідь на моє попереднє запитання.

Маю честь разом з тим довести до відома Вашого, що коли би і на це своє донесення не одержано було на протязі близкого місяця задовольняючої позитивної відповіді, функціонування дорученої мені Місії автоматично має припинитися з кінцем квітня місяця ц[ього] р[оку].

В разі, аби відповіді з Вашого боку ніякої не послідувало, то що до порядку ліквідації я буду додержуватися загально-принятих норм для задоволення особистого складу місії; всі справи Місії буду просити прийняти під охорону Віденського Посольства.

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Що-ж до передачі заступництва інтересів Української громади якомусь іншому представництву – цього вирішити не маю права. На кінці дозволяю собі просити не відмовитись потвердити одержання цього докладу, як рівно ж листа мого з дня 21 лютого та докладу з дня 5 ц[ього] м[ісяця] під № 8686.

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 36, арк. 2–2 зв. Машинопис, оригінал.

№ 56

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА ДО ГОЛОВИ НДМ УНР У ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНІ* М. СЛАВИНСЬКОГО

17 квітня 1920 р.

За останній час до мене почали звертатися офіцери-угорці з проханням про прийняття їх до української національної армії.

Більшість з них була офіцерами діяльних спеціальних військових частин, як льотники, сапери, понтонери, артилерісти і т. д. Всі вони знають німецьку мову, а більшість знає також яку-небудь слов'янську.

Сими днями я одержав відомости про те, що в сей час в Празі перебуває військовий агент отаман Мельник, який являється уповноваженим в усіх справах, що торкаються організації української армії. Коли-би відомости ці відповідали дійсности, ласкаво прохаю Вас, пане После, подати до відома от[амана] Мельника про згадане в горі разом з моєю просьбою поінформувати мене що до умов, на яких можуть бути прийняті до української армії угорські офіцери, бо не будучи уповноваженим на те, я позбавлений можливости дати належну відповідь інтересованим особам.

Відповідь ласкаво прошу надіслати через Віденське посольство з огляду на припинення в сей час поштових зносин між Чехо-Словаччиною і Угорщиною.

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 38, арк. 18–18 зв. Рукопис, оригінал.

О п у б л.: *Галаган Микола. З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.): Док.-худ. вид. / Передм.: Т. Осташко, В. Соловйова. – К.: Темпора, 2005. – С. 533.*

* 30.04.1920 р. М. Галаган одержав відповідь від військового агента УНР у Празі: “В справі прийняття до української армії офіцерів мадярських, прошу прийняти до відома, що на жаль справа організації військової з причин політичного і фінансового характеру стоїть на разі так некорисно, що про припинення чужинців зараз бесіди бути не може. Як що в тім напрямі відносини поліпшаться не залишу Вас про це та про умови прийняття повідомити”.

РАПОРТ СПІВРОБІТНИКІВ НДМ УНР В УГОРЩИНІ ДО ГОЛОВИ
МІСІЇ М. ГАЛАГАНА ПРО СКРУТНЕ МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕАРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

30 квітня 1920 р.

З огляду на безнастанно зростаючу дорожнечу, прибираючу форми цілком фантастичні і з огляду, з другого боку, на поширення несправедливих думок в частині нашої національної преси про якусь “кутежне” життя українських закордонних заступництв, мусимо тут зазначити, що платня наша номінально висока – є не тільки без порівняння низча від платень перебуваючих тут Місії інших держав, а й просто невистачаючою на життя, позаяк ціни на предмети першої необхідности перевершують всі наші бюджетні спроби, ось взяти, простий костюм стоїть 8–9 тисяч корон, черевики 1500–1700 корон, нова книжка 90–120 корон, візник в спішних справах з Місії до Міністерства й вспак 200–300 корон і т. и. і т. и.

Почуття самогідности і самоповаги нерозлучно звязана в офіційних зносинах з почуттям національної гідности, а проте не тільки немає змоги піддержувати товариський рівень з представництвами інших націй, а і взагалі мати забезпеченим нормальний інтелігентський Existenz-minimum.

Всі заходи членів Місії скинути хоча б тягар отельного життя (тут прикладається остання квітанція пошукування кімнати через часописи) і тим полегшити свій бюджет скінчилися нічим унаслідок переповнення міста і квартирної кризи, яка зараз панує на Угорщині, коштівність перебування в отелі все збільшується.

Беручи на увагу все вищеназване, маємо честь прохати Вас, пане Посол, вжити перед владою, котра пілкується справами тривання наших заступництв на міжнародньому полі яких будь мір до полегшення цього дійсно скрутного становища – або шляхом привдління членам Місії тимчасових (до менту урегулювання Угорського господарства) спеціальних додатків де вже правильно й постійно існуючих штатів Українського посольства на Угорщині, або шляхом також тимчасового розрахунку платні, приміром, в половинній долі того, що назначено членам Української Місії в Швейцарії в валюті швейцарській, на яку, доречі, вже перевело свої розрахунки українське видавництво “Дзвін” як на валюту найбільш сталу.

Секретар Місії *Володимир Суховецький*
Урядовець Місії *Іван Стасів*
Служник при Місії *Михайло Курчак*

Резолюція: Направити на вирішення Мін[істерству] Зак[ордонних] Справ. Зі свого боку визнаю цілковиту слушність і підставність прохання 3/V 1920 *М. Галаган*

Ірина Матяш,
Юрій Мушка

№ 58

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА
ДО ЧЛЕНА ДИРЕКТОРІЇ УНР А. МАКАРЕНКА

2 травня 1920 р.

Беручи на увагу, що питання про дальше існування дорученої мені Місії до цього часу не являється порішеним, що на свої донесення в цій справі як Вам, так і Пану Міністру Фін[ансів] Мартосу я задовольняючої відповіді не одержав, що стан фін[ансових] коштів Місії вимагає негайного вирішення питання про її дальше існування ласкаво прошу Вас повідомити мене можливо короткім часі в якій спосіб мається на увазі залагодити цю справу та дати мені вказівки що я маю робити в виду наближаючого вичерпання засобів для дальшого існування Дипльоматичної Місії УНР в Угорщині.

Голова Місії М.Галаган

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 36, арк. 3. Машинопис, оригінал.

№ 59

ЛИСТ С. ГРАФФА ДО НДМ УНР В УГОРЩИНІ

16 травня 1920 р.

Шановні Пани!

Прошу не мати за зле що вже в друге докучаю Панам своїм листом.

Вид щирого серця дякую Панам за лист з 22-го квітня 1920 р. за № 144.

Будте так ласкаві ш[ановні] Пані і відпишіть ще на ці запитання: чи дорога до Києва є вільною і чи правда що поляки обсіли Україну;

чи Мадярськи гроши мають ціну за границею и скільки грошей треба на дорогу до України, чи може Українська Військово-Санітарна Місія дурно везе до дому. Выбачайте ш[ановні] Паны, що ны дуже по граматыци пишу, но як сын України не хочу по москальські писати.

С правдивим поважанням

Станіслав Графф

Резолюція: Повідомити. 19. 05. 1920 р. Галаган

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 43, арк. 27. Рукопис, оригінал.

№ 60

ЛИСТ СЕКРЕТАРЯ НДМ УНР В УГОРЩИНІ
В. СУХОВЕЦЬКОГО ДО С. ГРАФФА

22 травня 1920 р.

Канцелярія Української Надзвичайної Місії в Угорщині на Ваш лист з дня 16 травня має честь Вас сповістити, що зараз між Україною і Польщею заключено союз і вони провадять спільну

акцію захисту своїх незалежностей. Транспорти повертаючих полонених відправляються Військово-Санітарною Місією що вторника і везуть їх на родину даром. Про вартість мадярських грошей за границею докладних відомостей не маємо.

Розділ 3
АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

3 пошаною Секретар Місії В. Суховецький

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 43, арк. 28. Машинопис, оригінал.

№ 61

ЗВІТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА
ДО МЗС УНР

[?] травня 1920 р.

Останній свій доклад з 2-го листопада м[инулого] р[оку] я надіслав був до Міністерства через Румунію 8-го тогож місяця через д[октора] В. Зелінського. В тому докладі сповіщалось про діяльність дорученої мені Місії до місяця листопада. Тепер в коротких словах хочу подати відомости про стан річей за період від того часу до тепер.

Як відомо, мабуть, Міністерству наслідком посередництва представника Вищої Ради Сера Джорджа Клярка в Угорщині склався 28-го листопада м[инулого] р[оку] з представників всіх партій під головуванням п[ана] Гусара новий коаліційний кабінет, який мав перевести вибори до Національного Зібрання. Міністром Закордонних Справ в цьому Кабінеті залишився попередній Міністр гр[аф] Шомшич, про своє побачення з котрим і зміст розмови я уже доносив в попередньому докладі.

16-го лютого зійшлося Угорське Національне Зібрання, в якому, однак, не беруть участи соц[іал]-дем[ократи], котрі офіційно заявили про своє ухилення від участи в виборах через переслідування їхніх партійних кандидатів. 1-го березня Нац[іональне] Зібр[ання] обібрало правителем Угорщини коменданта національної армії п[ана] Миколу Горті, а 4-го березня я одержав офіційну ноту від Міністра Закордонних Справ про цей вибір з просьбою повідомити про те мій Уряд. Рівнож я одержав ноти з приводу уступлення гр[афа] Шомшича і призначення на пост Міністра Президента і Міністра Закордонних Справ п[ана] Шімоні-Шемадама, а пізніше від нового Міністра Закордонних Справ гр[афа] Телекі про його номінацію на цей пост. 3-го березня я був прийнятий в урочистій авдієнції Мін[істром]-През[идентом] Гусаром, а 25-го березня Мін[істром]-През[идентом] Шімоні-Шемадам, який відповів мені офіційною візитою 2-го квітня: після призначення Мін[істра] Закор[ордонних] Спр[ав] гр[афа] Телекі 28 квітня був також у цього останнього з візитою.

Мушу зазначити, що всі угорські Міністри, з якими мені довелось бачитися і говорити, з повною сімпатією ставилися до української справи взагалі і до нашої державної незалежності зокрема.

Почасти це, без сумніву, пояснюється тим, що українці майже без перерви ведуть боротьбу з большевиками, до яких тутешні правлячі кола настроєні незвичайно вороже, але також в великій мірі і через те, що ідея національного визволення й самим угорцям є цілковито рідною і легко зрозумілою.

Були тут, правда, де-які спроби Денікінських агентів використати проти-большевицькі настрої впливових тепер людей на свою користь, але ми старалися протидіяти тому і про будь-які успіхи Деніківців не було чути. Більш того, коли під час своєї бесіди з п[аном] Шімоні-Шемадам я схарактеризував діяльність на Україні добровольців і Денікінської влади, він заявив мені, що акція Денікіна мусіла скінчитися невдачею через його вороже відношення до українського відродження та до змагань українців до незалежного державного життя.

Доказом прихильности до української справи з боку угорської влади являється також і те, що в чой час, коли військовополонені росіяне інтернуються в таборах, військово-полонених українців дозволяється не тільки без перешкод, а навіть з великою допомогою угорської влади відправлять до дому. Військове Міністерство видало окремих наказ, по якому полонені італійці, серби, чехи та українці мають зголоситися у своїх заступників, бо в противнім разі будуть інтерновані. І, дійсно, до нашої Місії часто приводять незголосившихся арештованих, яких негайно звільняється, коли ми свідчимо, що це наші горожане.

Також доволі часто приходиться місії виступати в обороні цивільних людей, яких арестують угорці. Здебільшого наша інтервенція дає позитивні наслідки.

При останній своїй візиті у Мін[істра] Закор[донних] Справ гр[афа] Телекі я також порушив питання про арешти українських громадян. П[ан] Міністр обіцяв сприяти тому, аби справи арештованих українських громадян були скоріше розглянені і урегульовані.

Можна сказати, що відношення до нашої Місії з боку Угорського уряду носять характер визнання УНР не тільки *de facto* але і *de jure*.

Що до зносин з представниками інших держав, то згадаю тут про свою ноту з 19-го листопада м[инулого] р[оку] до представника Вищої Ради Сера Дж[орджа] Клярка, яку тут в копії прикладаю, та про ноту до заступництва Сербо-Хорвато-Словенського Королівства в справі арештовання в Сербії українських громадян; від одного з них одержав я листа з проханням про інтервенцію, бо в Сербії за них нема кому заступиться. Від Сера Дж[орджа] Клярка я одержав відповідь, що передані йому документи і матеріали будуть ним предложені Вищій Раді в Парижі, а Серби відповіли, що запросили своє правительство в тій справі.

Взагалі-ж вони ставляться до нас дуже неприхильно і не хочуть визнавати виданих українськими представництвами паспортів та виставляти на них свої візи. До недавнього часу аналогічну відпо-

відь одержували українські громадяни також і від польського тутешнього посольства, яке не визнавало наших паспортів. З останній час, однак, я не мав нагоди пересвідчитись в тому, чи змінилося відношення польського заступництва до наших громадян і виставлених нами їм документів.

Галицьке тутешнє заступництво з п[аном] Біберовичем на чолі тут провадило, очевидно, Денікінську політику. Доказом тому служить прикладена тут копія заяви одного угорського офіцера Шооша, на паспорті котрого я особисто бачив також виставлену тим же Біберовичем візу для вільного переїзду п[ана] Шооша до Денікінської армії.

Серйозне питання про існування подвійного представництва УНР в Угорщині через доручену мені Місію з одного боку, та через заступництво Західної області в особі п[ана] Біберовича з другого боку, про унормованне котрого я докладав уже кілька разів раніше не було розв'язане в свій час в належний спосіб. Наслідком цього було те, що Угорський Уряд почав визнавати за Галицьким заступництвом права окремого, незалежного уряду Західної Области, про свідчить додана до цього в копії нота Угорського Мін[істерства] Зак[ордонних] Справ.

Хоча після моєї гадки, окреме заступництво Зах[ідної] Обл[асті] являється nonsens-ом, однак, по одержанні згаданої вгорі ноти, я став на тому, що в дальшому при зносінах з угорським урядом рішучо ухилився виступати в справах, що торкались Галичини, послаючись в таких випадках на їх власну ноту в справі Заступництва Зах[ідної] Области. Однак, тим плутанина не була усунена, і до сього часу ні угорські влади, ні інші представництва та окремі особи не можуть з орентуватись в цій справі і часами або звертаються до мене не по приналежності, або засилають ноти і пакети замість до нашої Місії до Біберовича.

В справі інформації можу сказати, що видавання тутешнім українським прес-бюро тижневика "Ukraine" припинилось, бо виказалось, що це не приносить великої користі. Натомість прес-бюро випускає не менше трьох разів на тиждень в малярській і німецькій мовах окремі бюлетені інформаційного характеру. Більшість цих звідомлень знаходять місце на сторінках будапештських газет видаваних в цих обох мовах. Видало також прес-бюро в малярській мові брошуру "Ukrán problémák" та готує до друку другу брошуру політично-економічного змісту.

Загалом кажучи, угорська преса з великим інтересом слідкує за українською справою, користуючись не тільки звідомленнями нашого пресового бюро, але одержуючи відомости також із-за кордону. До цього часу, після повалення комуністичного уряду, який зі зрозумілих причин ставився до українства не зовсім прихильно, не було ні одної статті в тутешній пресі ворожого до українства змісту. Від соц[іал]-дем[ократичного] органу до найправіших газет

всі писали зовсім прихильно, а в п'яти газетах було розміщено інтерв'ю з мною. Дуже симптоматичною являється прикладена тут стаття в газеті "Pester-loyd", яка була і є найбільшою здержаною до трактування українського питання.

Персональний склад Місії за цей час значно змінився наслідком скорочення штатів, виступлення зі складу Місії одних членів і призначення других. Вибули з Місії з 1-го січня ц[ього] р[оку] Секретар Місії Микита Шаповал, з 15-го січня радник Микола Шраг, з 19-го січня атташе Іван Флюнт. Зачислений до складу Місії бувший до того часу атташе Місії в Швеції Володимир Суховецький, який з 1-го січня ц[ього] р[оку] призначений секретарем дорученої мені Місії. Всі згадані зміни в складі Місії затверджені п[аном] Членом Директорії А. Г. Макаренком 29-го січня біжучого року. В сей час доручена мені Місія складається з: Голови – Миколи Галагана, секретаря Володимира Суховецького, урядовця Івана Стасіва і орденаном при канцелярії Михайло Курчак.

Постановою п[ана] Члена Директорії А. Г. Макаренка з 29 січня ц[ього] р[оку] затверджено нову штатну платню членам дорученої мені Місії без усякого поділу на жалуванне, квартирні та ин. Після тих нових штатів Голова одержує 18 000 гривень, Секретар – 7 000 гривень, урядовець – 5 000 гривень на місяць. На найом помешкання Місії означено 3 000 гривень; на канцелярїйні видатки 3 000 грив[ень]; на офіційні ціли – 10 000 грив[ень]; на непередбачені видатки 2 000 грив[ень] призначені на представництво 8 000 грив[ень] не витрачаються.

Місячний бюджет Місії таким чином виносить 57 000 грив[ень], або 62 000 корон, числячи згідно з встановленим п[аном] Макаренком курсом 1 гривня = 1 корона 10 сотиків.

Число членів Місії редуковано до трьох, замість семи, які були встановлені попередніми штатами.

Що до розміру платні, то надсилаема мною одночасно заява співробітників Місії свідчить про те, оскільки від є вистачаючим для прожитку в Будапешті. Справедливість і підставність висловлених в тій заяві думок і бажань посвідчую, додаючи до того, що за помешкання Місії з 2-ох кімнат ми змушені платити більше 4 400 корон, в той час як мені положено витратити лише 3 300 корон.

За цілий час існування Місії з січня місяця 1919 р. одержав кошти на одержання її лише на протязі 10 місяців. Задля економії та тому, що склад Місії ніколи не був повний, мені вдалося продержатися до сього часу. Але тепер я опинився майже без коштів. На предложенне п[ана] Члена Директорії Макаренко я подав йому ще в січні місяці заяву про асігновання коштів, але сповістив також і Мі-н[істра] Фін[ансів] Мартоса, але ні від того, ні від другого нічого не одержав, навіть відповіді не маю.

Фінансовий стан Місії є такий, що коли я в травні заплачу удержанне членам Місії, то матиму лише невеликі кошти, аби виплатити

їм за пару місяців ліквідаційні гроши. Це також звісно обом згаданим членам Уряду і про це повідомляю також Міністерство, аби зняти з себе всяку відповідальність за припинення дальшого існування Місії на Угорщині.

На кінці дозволяю собі просити Міністерство повідомити мене про точний зміст заключеного з Польщею договору, про ближчі пляни і напрям політики Уряду, про оцінку і відношення українського громадянства до факту угоди з Польщею, про вигляди на визнання нашої незалежності великими державами та про більш важливі події в державному і громадському житті на Україні.

Депешуп[ана] Міністра А. Лівіцького* з приводу визнання Польщею незалежності одержав, сповістив про те нотою з 6-го ц[ього] р[оку] Угорський Уряд і не промину можливости використати той акт на користь українського Народу і його незалежного державного існування.

Голова Місії (підпис)

Прилоги: нота № 17 і переклад з французького, нота № 727/1, нота № 64 і переклад з французького, нота Міністра Шомшича № 5399/1 і 1139/1, нота Міністра Телекі № 9170, дві ноти до Дж. Клярка, відповідь Дж. Клярка, нота № 171 і заява угорського офіцера Шооша та три вирізки з часописів.

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, стр. 29, арк. 36–39.

№ 62

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ З ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

28 червня 1920 р.

З доручення п[анів] Членів Директорії УНР Швеця і Макаренка і згідно з постановою наради Послів у Відні я був в командіровці на Україну для доклада Уряду про ситуацію за кордоном та інформацію про положення в краю.

Повернувшись 27 ц[ього] м[ісяця] з командіровки, вступив до виконання своїх обов'язків і пропоную п[анові] Секретарю дорученої мені Місії Суховецькому приступити до виконання своїх безпосередніх обов'язків.

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, стр. 7, арк. 13. Рукотис, оригінал.

* *Лівіцький Андрій Миколайович* (1879–1954) – укр. гр.-політ. і держ. діяч, дипломат. У 1905–1920 рр. – член УСДРП. За доби Директорії – один із організаторів і керівників Трудового Конгресу України. З червня 1919 р. по травень 1920 р. – керуючий МЗС, одночасно з жовтня 1919 р. очолив НДМ УНР у Польщі, відрадженою для підготовки Варшавського договору УНР з Річчю Посполитою. Після загибелі С. Петлюри очолив Державний Центр УНР в екзилі.

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

ЗВІТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УТОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА ДО МЗС УНР

14 липня 1920 р.

В донесенні своєму з дня 11 травня ц[ього] р[оку] я мав честь дати відповідь на більшість запитань, які знаходяться в циркулярі Міністерства з 2 червня ц[ього] р[оку] під № 52/1148.

За ці останні два місяці доручена мені Місія обмінялась з Угорським Урядом кількома нотами, з яких головніші прикладаються тут в копіях.

Загалом, відношення до нашої Місії з боку Угорського Уряду носить попередній характер визнання її за повноправне представництво незалежного Уряду УНР.

Варто згадки, що під час своєї промови в парламенті в справі повороту військово-полонених-угорців Міністр Зак[ордонних] Справ гр[аф] Телекі з'ясував положення цих полонених окремо в Росії і на Україні (вирізка з газети прикладається).

Найбільш серйозною справою в цей момент для Угорщини являється справа заключення миру.

Предложені Антантою прийняті Угорщиною умови миру не вдовольняють угорців, які не тільки не втрачають надії, але в більшості, суть переконані, що порушення інтегритету Угорщини є лише тимчасовим явищем і що з часом вона в той чи інший спосіб поверне собі давні свої кордони.

Величезні маніфестації 6 і 13 травня з приводу передачі Угорській делегації умов миру носили характер рішучого протесту проти розділення Угорщини.

Що до взаємних відносин поміж поодинокими суспільними групами, то, як я уже доносив, робітництво угорське в державній роботі (ні в національному зібранні, ні в уряді) участі не бере і існуючим тепер в Угорщині режимом не задоволено. Правлячі-ж буржуазні партії хліборобів та християно-соціал[істів] також не тільки що не шукають якого-сь шляху до порозуміння з соціалістами, але, навпаки, спіраючись на доволі добре організовану армію, ведуть політику утиску. Так було заборонено святкування 1 травня, впроваджена система строгої цензури, арестів, судів над членами поваленого совітського правительтва чи виконавчих його органів, *навіть поміркованні і т. д.*

Богато людей знаходиться в різних таборах арестованими по підозрінню в большевизмі.

Все це, в звязку з безробіттями, утворює атмосферу напруженості і не сприяє можливості утворення коаліційного уряду.

Уже більше тиждня Угорщина переживає кризу кабінету. Формування нового кабінету доручено гр[афу] Бетлену, який, однак, зустрічає великі перешкоди в своїй акції, бо хоче мати вільну руку, в той час як парламентська більшість (дві згаданих вгорі партій) з такою позицією нового премера не годяться.

Проти Угорщини в цей професійним союзом объявлено бойкот, і це також мало свій вплив на кабінетську кризу. Правда, угорське правительство кілька разів заявляло про своє рішення боротися з бойкотом контр-репресіями економічного характеру, але, без сумніву, бойкот все таки має своє значіння, з котрим мусить числитися Угорщина і в своїй внутрішній політиці.

В прихильному відношенні угорської преси до українського питання змін зі цей час не зайшло. Лише через бойкот відомостей про Україну в часописах появляється значно менше.

Українських громадян в Угорщині не багато (всього вибрано в Місії 624 паспортів і горожанських посвідок). Як і раніше збоку угорського уряду вони трактуються на рівні з громадянами інших держав, а інтервенції Місії для захисту інтересів українських громадян дають, майже без винятку, позитивний результат. Допомогає також угорський уряд і в справі відправки додому полонених, причому цими днями я, на бажання військового М[іністерст]ва, зробив на письмі заяву, котру в копії тут прикладаю.

Що до справи реалізації Угорщиною заобов'язань за вивезений під час окупації хліб і цукор, то я не маю про те точних відомостей. Знаю лише, що заходами був[шого] Мін[істра] фін[ансів] Мартоса цих зобов'язань реалізовано на сумму 12 міл[ьйонів] корон.

Після одержання через Букарест телеграми п[ана] Моршинського я зробив відповідну заяву Угорському уряду звязуючи її зі зміною кабінету (копію прикладається).

В персональному складі Місії змін не зайшло.

Я одержав задовольнаючи цілком відповіді від тутешнього сербського представника на свою інтервенцію в справі аресту укр[аїнського] громадянина Гуржія.

Фінансове становище Місії таке: за весь час існування свого Місією одержано від Міністерства при виїзді 539 600 грив[ень] на утримання Місії і 200 000 грив[ень] на інформацію, що по обміні дало сумму 739 600 корон; в жовтні минулого року переведено М[іністерст]вом 427 200 корон; в червні цього року Мін[істром] Мартосом видано на утримання Місії 200 000 корон і на розізди та курерську службу 30 000 кор[он]. Всього Місією одержано 1 397 800 корон. З тої суми видано за цей час (не включаючи платні членам Місії і за помешкання її та інші видатки в липні місяці): платні членам Місії – 999 208 корон і 08 сотиків, служашим по вільному найму – 28 100 корон, на канцелярію – 36 896 кор[он], на інформацію – 86 500 кор[он], на розізди при командіровці – 41 743 кор[он] 78 сот[иків], допомоги 17 815 кор[он].

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Всього видано – 1 208 262 корон 86 сот[иків].

Крім того, під час мого аресту і трусу в помешканні, зробленого в березні місяці мин[улого] року російськими комуністами украдено 100 000 кор. Таким чином, вільних сумм в Місії залишилось 86 537 кор[он] 14 сот[иків].

На основі затверджених членами Директорії Ф. Швецем і А. Макаренком та Мін[істром] Б. Мартосом штатів дорученої мені Місії з 1 червня ц[ього] р[оку] місячний бюджет її складається з таких ст[атеї] видатків: Голові Місії – 15 000 грив[ень], секретарю – 7 000 грив[ень] урядовцю – 4 500 грив[ень]; канцелярські видатки – 4 000 грив[ень], найом помешкання – 4 000 грив[ень], на предствництво – 8 000 грив[ень] на інформацію – 10 000 грив[ень], на господар[ські] видатки – 1 000 грив[ень] і на допомогу громадянам 4 000 грив[ень]; разом 57 000 грив[ень], або згідно з затвердженням тими ж особами курсом 1 грив[ня] = 0,65 корони, місячний бюджет Місії виносить 88 461 кор[он] 54 сот[иків].

З цього видно, що в Місії маютья кошти для існування її на протязі одного липня місяця. До кінця-ж біжучого року, починаючи з 1 серпня, с[е]б[то] на 5 місяців* потрібна сума 442 307 кор[он] 70 сот[иків].

Через бойкот Угорщини всякі зносини телеграфічні та поштові перервані і до Місії доходять лише скупі відомости про те, що діється на Україні. Одинокий поки що шлях і можливість одержати якісь відомости є курери. Тому ласкаво прошу не відмовити поінформувати нас хоч в загальних рисах про події останнього часу.

Прошу не відмовити повідомити, як має бути вирішено питання дальшого існування Місії в Угорщині, а разі припинення її існування, кому я маю передати справи Місії і захист громадян в Угорщині, а також чи звільнено мене з посади Голови Місії.

Голова Місії [М. Галаган]

Цими днями вияснилось, що гр[афу] Бетлену не вдалось сформувати кабінет. 19 липня остаточно сформувався новий кабінет під головуванням Мін[істра] Зак[ордонних] Справ гр[афа] Телекі. Характер цього кабінету той самий, який був і за попереднього Мін[істра]-През[идента] Шімоні-Шемадам зайшли лише невеликі зміни персонального характеру. Сам гр[аф] Телекі офіційно вписався до обідньої тепер партії хліборобів та христ[иян] соціал[істів].

Майбутній напрям урядової політики зазначений в промові нового премера перед своєю партією (вирізка з газети прикладається). В звязку з успіхами большевиків напруженне серед угорського громадянства побільшилось, бо чекають нападу з їх боку навіть на Угорщину.

Дня 21 липня 1920 р.

Голова місії М. Галаган

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 29, арк. 61–63 зв. Машинопис, оригінал.

ЛИСТ Т. В. О. МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР
О. ЕЙХЕЛЬМАНА З ТАРНОВА ДО ГОЛОВИ НДМ УНР
В УТОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА

30 липня 1920 р.

Прошу Вас негайно подати мені по можливості повні і докладні відомости про спеціальні Місії, Комісії, Делегації, Агентури та Агентів, назначених окремими відомствами нашого Правительства в тій Державі, де Ви являєтесь Представником УНР, як теж відомости про особистий склад тих Місій і т. и., їх уповноваження і про їх діяльність.

Згідно з Законом від 31 травня 1919 року в відношенню до всіх цих закордонних установ УНР Вам надається право вимагати інформацій від перелічених установ, пояснень з приводу тих чи інших фактів їхньої діяльності, а навіть звідомлень, а вищезазначені установи зобов'язані всі ці Ваші домагання негайно виконувати.

Будьте ласкаві донести мені, що Вами в цьому відношенню досі зроблене, коли іменно, а також як виконали ті установи Ваші відповідні домагання.

З огляду на цілком виімкову й незвичайну серйозність та вагу справи, прохаю Вас, можливо негайно переслати мені всі які у Вас маються відомости і дані про кількість, місце перебування і взагалі про становище військово-полонених Українців, що знаходяться в Державі, в якій Ви являєтесь Представником УНР, як теж про умовія вивезення їх на батьківщину, про більшовицьку агітацію серед їх, як що така провадилася, чи зараз провадиться і т. и.

Всі ті відомости прохаю переслати в Міністерство в можливо найскоршому часі.

Міністр закордонних справ *О. Ейхельман*
Директор Департаменту Чужоземних Зносин *П. Дяків*

Резолюція: Повідомити, що тут є лише Військ[ово]-Сан[ітарна] Місія, про її склад та про полонених запитати п[ана] Сікевича 24/VIII 1920 р. *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 29, арк. 82. Машинопис, оригінал.

№ 65

ЛИСТ Т. В. О. МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР
О. ЕЙХЕЛЬМАНА ДО ГОЛОВИ НДМ УНР
В УТОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА

31 липня 1920 р.

Міністерство Закордонних Справ має честь прохати Вас, пильно стежити за тим, щоби наші представники не приступали ні в якому разі до переговорів – якого б вони не були характеру –

*Грина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

з представниками чужих Держав раніш, чим будуть пред'явлені Вам відомости про це:

- 1) Від кого маються уповноваження представників даних Держав для переговорів,
- 2) Кому адресовані ті уповноваження, а також
- 3) з'ясовані докладно зміст і ціль переговорів.

Щойно після розглянення вищезазначених питань можна приступати до обговорення справи. В офіційних балачках з чужими представниками бажаним єсть, не представляти нашого положення в надто гарнім освітленню і не прибильшувати цифр всякого нашого інвентаря, себ-то не дуже збільшувати кількість наших оружних сил, економічних засобів і ин.

Т[имчасово] в[иконуючий] о[бов'язки]
міністра закордонних справ
О. Ейхельман
За директора
Департаменту Чужоземних зносин
П. Дяків

Резолюція: До виконання. 24/VIII 1920 р. *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 29, арк. 86. Машинопис, оригінал.

№ 66

НАКАЗ НДМ УНР В УГОРЩИНІ З ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

16 серпня 1920 р.

Відізваючи сьогодні до Відня, згідно з телеграмою п[ана] Міністра Закордонних Справ, доручаю провадження біжучих справ Місії Секретарю В. Суховецькому.

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 14. Рукопис, оригінал.

№ 67

ПРОТОКОЛИ НАРАДИ ПОСЛІВ ТА ГОЛІВ НАДЗВИЧАЙНИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ МІСІЙ УНР У ВІДНІ

18–20 серпня 1920 р.

ПРОТОКОЛ № 1

18 серпня 1920 р.

Присутні на нараді були

А. Ніковський

Х. Барановський

Г. Сидоренко

Д[окто]р Р. Смаль-Стоцький

Міністр Закордонних Справ

Міністр Фінансів

Посол у Відні

В[иконуючий] о[бов'язки] По-
сла-Радника в Берліні

М. Василько	Голова Місії в Швейцарії
М. Славінський	– ” – Чехо-Словаччини
А. Марголін	– ” – Англії
А. Яковлів	– ” – Голяндії і Бельгії
М. Левицький	– ” – Греції
М. Галаган	– ” – Угорщині
С. Шелухін	Сенатор
А. Шульгин	Член Паризької Делегації
Д. Антонович	б[увший] Посол в Італії

Відкривши наради п[анів] Послів і Голов Закордонних Місій Української Народньої Республіки, Міністр Закордонних Справ п[ан] А. Ніковський прочитав свої повноваження від Українського Уряду, що до своєї місії за кордоном до Посольств і Місій, до Членів Директорії Української Народньої Республіки, а також свої уповноваження до ведення політичних і фінансових справ Української Народньої Республіки за кордоном і звернувся до всіх Послів і Голов Місій з привітом від Уряду Української Народньої Республіки.

Після короткого з'ясування стану подій на Україні п[ан] Міністр Закордонних Справ зауважив п[анам] Послам і Головам Місій, що перед нами тепер стоїть два основні шляхи: першій, – наша армія являється для нас великою річчю і ця наша армія буде служити основою для відбудови нашої великої України; другій шлях – це якнайширша пропаганда і поширення дипломатичної праці за кордоном для охорони інтересів нашої Української Народньої Республіки.

Що до політичного моменту, то правда, що він є тепер тяжкий для нашої справи через розбиття наших політичних сил і розбиття також дипломатичної закордонної праці, але п[ан] Міністр і приїхав для налагодження тут цієї праці за кордоном і з огляду на це Уряд Української Народньої Республіки звертається до п[анів] Послів і Голов Місій оглянутися і розподілити ролі за кордоном так, щоб ми виступали в основі як державна нація – це є загальне бажання нашого Уряду.

Зазначивши ще раз про важке становище наше як там так і тут за кордоном, п[ан] Міністр твердо заявив п[анам] Послам, Головам Місій, що ми, не дивлячися на сучасне тяжке становище всеж таки повернемося на Україну. Наш нарід, не дивлячися на своє перебування під Денікіним і більшовиками, тепер цілком національно свідомий і сам прагне до самостійної Української Народньої Республіки, яку і відбудує сам, своїми мужицькими руками.

Що до повстанського руху, то п[ан] Міністр зазначив, що цей рух лише руйнує всяку чужу збройну силу, алеж і не буде Держави і що до формування політичного світогляду не може йти без регулярної армії. При цьому було п[аном] Міністром підкреслено, що за

кордоном пробувають тисячі інтелігентних кваліфікованих робітників, які моглиб принести своєю працею багато неоцінимого для відбудови Української Народньої Республіки і які одначе провадять злу працю дискредитації нашої державности.

По питанню договору нашого Уряду з Поляками п[ан] Міністр з'ясував відношення нашого громадянства на Україні до цього договору. Польща являється нашими воротами в Європу і тому, наприклад, Київські громадяни дивляться на цей договір як на один з етапів до відбудови Української Народньої Республіки. При сьому п[ан] Міністр прочитав зборам договір нашого Уряду з Поляками. Були обговорені головні пункти договору.

(Підчас читання цього договору і обмірковування його секретарі не були присутні на нараді)

Далі п[ан] Міністр поінформував збори, що селяне дуже коректно відносилися до поляків і без перешкод перепустили польське військо через свою територію. Можлива контрофензива польська і через те можливий перегляд цього договору на нашу користь. При цьому п[ан] Міністр звернув увагу п[анів] Послів і Голов Місій на вироблення тієї політичної програми, яку можнаб тепер прийняти тут за кордоном і в наших політичних інституціях.

Україна як оказалось не витримала своєї величини і тому може бути зараз не соборною, а лише самостійною. Такою вона повинна бути. Ми мусимо як найактивніше працювати також і над розбудженням інтересів до УНР і у пограничених сусідів – зокрема у Чехо-Словаччини. Але основною орієнтацією під сучасне тяжке становище наше за кордоном, мусить бути орієнтація УКРАЇНСЬКА і колиб стався розділ ролей, то й ми добилисяб того, чого добилися інші нації. Всяка ясно визначена “марка” на нас плодить нам в Європі ворогів, які розхоложують і наших друзів.

Що до Балтійської Конференції*, то п[ан] Міністр в своєму докладі зазначив, що ця Конференція особливої ваги для нашої справи не додасть і тому надії на безпосередню користь від неї не треба чекати. В докладі про бої нашого війська з більшовіками і можливість катастрофичного кінця цієї боротьби, то п[ан] міністр гадає, що військо моглоб пробитися на Україну. Наш Уряд має запев-

* Йдеться про 4-ту Балтійську конференцію в Ризі (1920 р., липень–серпень), на якій обговорювалися політичні, економічні, військові, комунікаційні проблеми та питання культури й науки, важливі для країн-учасниць: Естонії, Латвії, Литви, Фінляндії, Польщі, а також УНР та БНР. Українську делегацію у складі проф. С. Франкфурга, В. Якубовського, О. Лагутенка, М. Добриловського та Л. Задорожного очолювали міністр внутрішніх справ УНР О. Саліковський (голова) та голова НДМ УНР у Латвії В. Кедровський (заст. голови). Конференція ухвалила Політичну конвенцію (31 серпня 1920 р.), що констатувала, зокрема, взаємне юридичне визнання держав-учасниць, взаємні гарантії прав національним меншинам, відкриття безмитного шляху з Балтики до Чорного моря, зобов'язувала до мирного врегулювання конфліктів, передбачала можливість звернення до Ліги Націй та відзначала необхідність вироблення оборонної військової конвенції. Документ не був ратифікований до кінця 1920 р.

нення від Польського Уряду, що про видачу більшовикам Українського Уряду з боку поляків не має бути речі. П[ан] Міністр припускає що на більшовицькі умови польський Уряд певно не погодиться, переговори будуть зірвані і почнеться контррофензива. До того наша армія не пішла б на положення повстанців і так само не пішла б на розброєння з боку більшовиків. Комбінація походу на Одесу, її заняття й виступу з-відти проти більшовиків є можливою. На Херсонщині є багато повстанців, озброєних селян і німецьких колоністів, яких можна рахувати налічиться до 40 тисяч чоловік. Цей крок мавби успіх колиб було порозуміння з Врангелем, який вже робив заходи коло нашого Уряду і шукав з ним порозуміння. Стратегічна наша умова з Врангелем можлива і тому інформаційного характеру перетрактації з ним ведуться. Самим важним для добровольчої армії було і буде завжди забезпечення тилу і тому Врангель, розуміючи це, робить заходи до порозуміння з нашим Урядом. На разі Врангель горнеться до Донщини і Кубані і радо віддаєби Одесу Українцям. Кубань з Чорноморщиною визнана нами незалежною Республікою і зі свого боку вона так само визнає і нас. Цей договір мабуть вже підписаний представниками нашого Уряду і представниками Кубані.

Далі п[ан] Міністр довів до відома п[анів] Послів і Голов Місій, що фінансове становище на Україні і тут за кордоном дуже тяжке і надій або виглядів на видобуття грошових засобів майже нема. Нам треба підобратися і тому наші представництва треба скоротити як мога більш, але так щоб робота за кордоном не стала, а навпаки на кошт скорочення персоналу щоб сама робота щільніш розвинулася.

П[ан] Міністр Закордонних Справ звернув увагу п[анів] Послів і Голов Місій на важність цих нарад, постанови яких він буде старатися перевести перед нашим Урядом. З огляду на важність цих нарад п[ан] міністр і запросить на наради також крім Послів і Голов Місій де-яких інших видатних діячів.

Що до повноважень Членів Директорії УНР, то такі повноваження були їм дані лише за кордон для біжучої урядової роботи, як для представників Верховної Влади, але не для Верховної Влади. П[ану] Міністру здавалося, що Члени Директорії можуть повернутися до Уряду. Далі п[ан] Міністр звертається до п[анів] Послів і Голов Місій за порадою як можна тактично залагодити справу з виступленням Члена Директорії Макаренка в пресі (Боротьба ч. 12). На цім і скінчився доклад Пана Міністра Закордонних Справ А. Ніковського п[анам] Послам і Головам Місій за кордоном, а також і присутнім при цьому діячам.

Пан Міністр Фінансів Барановський запитує п[ана] Міністра що до нашого відношення до більшовиків. П[ан] Шульгін цікавиться нашим відношенням і відношенням до нас Англії, Франції і Італії і пропонує перед дебатами вислухати наших представників в цих країнах, а також слід було-б на його думку вислухати наших

представників, які були в Спа*. П[ан] Міністр Закордонних Справ запит[ує] п[ана] Міністра Фінансів відповідає, що наш Уряд безпосереднє переговорів з більшовиками не веде. Наш Генеральний Штаб вів й веде в цій справі переговори з Польським штабом і відповіди в справі мирних переговорів з більшовиками ми маємо.

Голова Празької Місії М. Славінський запитує п[ана] Міністра Зак[ордонних] С[прав] чи дійсно наш договір з Поляками був їми переведений в життя, але чи він був їми ратифікований. П[ан] Міністр З[акордонних] С[прав] на се відповідає, що договір між нами й Поляками формально не є ратифікований, але є підписаний.

П[ан] Голова Швейцарської Місії М. Василько поясняє, що цей договір був в закордонній Комісії і п[ан] Грабський із за него зложив свій мандат.

Голова Празької Місії п[ан] М. Славінський запитує п[ана] Міністра: чи крім цього договору були які і зовсім таємні точки, як про це було уміщено в пресі. П[ан] Міністр не підтверджує цього.

П[ан] Голова Місії в Будапешті Галаган запитує: чи не були зроблені п[аном] Міністром З[акордонних] С[прав] які кроки до порозуміння з Директорією, які були б наслідки зірвання договору, а також просить поінформувати про заарештовання Поляками нашої Влади в Станіславові. На се п[ан] Міністр З[акордонних] С[прав] відповідає, що поведінка Члена Директорії Швеця супроти Уряду є конкретна що до Члена Директорії Макаренка, то це останній явно виступає проти Уряду. Його позиції п[ан] Міністр не зрозумів і думав з ним порозумітися ще після того, як побачив в часописі “Боротьба” ч. 12 його нельойяльний виступ, то не пішов до нього і в цій справі хотів порадитися з п[анами] Послами і Головами Місій. Що до договору з Поляками, то у Поляків є різні партії, які є проти цього договору і невдачу Пілсудського приписують договору між Українцями і Поляками. В Станіславові Українське населення дуже добре відносилось до нас і це дало повід Польській Команді в Станіславові надіслати різні доноси на нас до Львовського Польського Військового Уряду. На приказ звідти нас було всіх заарештовано о 2-ій год[ині] ночі, тримано де-який час під арештом, а відтак відправлено потягом до Рашова, де нас зараз же випустили з пере-

* Конференція в Спа – засідання Верховної ради Антанти за участю представників Бельгії, Великої Британії, Італії, Португалії, Франції, Японії, Німеччини, Польщі (Спа (Бельгія), 5–16 липня 1920 р.), скликана згідно з рішенням Конференції в Сан-Ремо (1920 р.). На прохання німецького уряду було ухвалено продовжити до 1 січня 1921 р. термін скорочення чисельності німецьких збройних сил до 100 тис. вояків та визначено частки держав-переможниць у загальному обсягу репарацій (Франція – 52%, Велика Британія – 22%, Італія – 10%, Бельгія – 8%, Японія та Португалія – по 0,75%). Під загрозою військових санкцій Німеччина пообіцяла поставляти державам-переможницям щомісяця 2 млн. т. вугілля на рахунок репарацій. Було вирішено розширити військову допомогу Польщі й направлено туди місію військових представників Великої Британії і Франції для координації допомоги польській армії.

просинами. Польською Владою було переведено слідство в справі цього арешту і винних покарано.

Радник Берлінського Посольства Д[окто]р Роман Смаль-Стоцький запитує про галицьку справу. На цей запит п[ана] Міністра відповідає, що саме життя поставило Галицьке питання. Перед Польським Урядом ми поставили такі самі умови, які поставили нам Поляки у нас. Справу адміністраційну прийшлося залишити. Ми бажали від Поляків своєї адміністрації і мирних відносин Поляків до Українців. Справа Галичини не в наших руках, а лише в міжнародних, бо Польща одержала від Антанти тільки мандат на Галичину.

Сенатор Сергій Шелухін запитує п[ана] міністра відносно чуток про інцидент з прийомом у п[ана] Вігоса – очікування 2 год. і не прийняття наших представників. П[ан] Міністр Зак[ордонних] Справ заперечує цей факт.

П[ан] Голова Лондонської Місії Марголін заявляє, що це наша вина, що Галичина віддана Польщі. На се Міністр відповідає йому, що це цілком не наша вина, а Антанти, яка віддала Галичину Польщі і яка одержала на це мандат.

Радник Посольства в Берліні Д[окто]р Смаль-Стоцький запитує, як стоїть наша урядова політика тепер до договору між Поляками і нами і чи були які переговори при заключенні цього договору з представниками Антанти. На се п[ан] Міністр відповідає, що він не брав участі в заключенні цього договору і тому цих подробиць не знає, але бажає, щоб цей договір наш Уряд зберіг, маючи в ньому велику користь для себе. Далі що Поляками не було економічних умов. З французькими представниками були переговори лише до різних постачань нашої армії.

Радник Посольства в Берліні Д[окто]р Смаль-Стоцький пропонує помітити ряд точок нарад. П[ан] Міністр З[акордонних] С[прав] пропонує вислухати доклад п[ана] Міністра Фінансів Барановського, яко інформаційну точку. П[ани] Посли і Голови Місії на це погоджуються. П[ан] Міністр Фінансів в своїй промові підкреслив, що він обняв пост Міністра Фінансів в дуже тяжкий момент, коли ми втратили свою територію. П[ан] Міністр інформує в справі позички в Польщі для нашої армії, про нашу експедицію і друкування українських грошей в Варшаві, про гроші за кордоном: корони й марки і в справі заключення договору б[увшим] Міністром Фінансів Мартосом за визволення грошей в Берліні. Що до справи визволення цих грошей, то справа є дуже тяжка, бо Німці не вдоволені заключенням нами договору з Поляками. В справі гривень, надрукованих в Німеччині, то ця справа так само стоїть в тісному звязку з визволенням грошей. Великі перешкоди ставить Версальський договір. Що до грошей в Угорському Банку, то Угорський Уряд частину цих грошей затримав, а з отриманням дальших рат з Банку справа стала на мертвій точці із за бойкоту Угорщини. Справа отримання грошей з Австрійського Банку також тяжка, але

цієї справи офіційно перед Австрійським Урядом не порушалося. На разі з сих грошей можна дістати 15 мільонів на друкування наших книжок. Справа грошова української каси в Берліні є зла, бо крім великих претензій нема нічого. Крім цього наложено арешт на наше майно в Німеччині: авто, друкарські машини, літаки. Далі п[ан] Міністр Фінансів поінформував про продаж чаю і що до цього часу ніде не зробилося нічого, але затратилось вже багато. Справу продажі цього чаю доручено п[анові] Голові Швейцарської Місії М. Василькові. З продажем друкарських машин також важко із за загальної кризи в Німеччині. Так що являється повна відсутність грошей за кордоном в сучасний мент. З позичкою так само не удається нічого зробити при сучасній загальній нашій ситуації. На прикінці п[ан] Міністр Фінансів поінформував коротко, що до ревізій п[ана] Супруна і що ця ревізія дала вже матеріал, на підставі якого тепер вже можна притягнути п[ана] Супруна до суду, але п[ан] Міністр хотів вийти з ним до мирного порозуміння, яке розпочав вже перед тим б[увший] Міністр Фінансів Мартос.

Сенатор Сергій Шелухін повідомляє, що п[аном] Супруном був висланий до нашої Місії в Парижі також один фальшивий чек.

П[ан] Голова Швейцарської Місії Василько докладно з'ясував закупно чаю. Помилки зроблені при закупці п[аном] Супруном. На прикінці п[ан] Василько заявив, що надій зараз на продаж цього чаю немає, бо мусіли-б продавати його з втратою грошей.

Що до справи визволення грошей з Угорщини, то цю акцію п[ан] Голова веде разом з Послом п[аном] Сидоренком. Так само цю справу в Австрії п[ан] Голова веде в порозумінні з Віденським Послом п[аном] Сидоренком і просив авдієнції у Австрійського Міністра Закордонних Справ п[ана] Реннера для нашого Міністра З[акордонних] С[прав] п[ана] А. Ніковського і на його думку, справа ця буде полагоджена прихильно. Голова Місії в Голляндії і Бельгії п[ан] Яковлів доводить до відома, що в липні 1919 року п[аном] Сидоренком було покладено в Амстердамський Банк на рахунок Міністерства Закордонних Справ 1 400 гульденів, з яких половина цієї квоти 17/IX взята була п[аном] Супруном на виплат за чай. П[ан] Посол Віденського Посольства Сидоренко з'ясував історію і стан того військового фонду, який знаходиться при Віденському Посольстві. Про витрати, зроблені бувш[им] Міністром З[акордонних] С[прав] В. Темницьким на ріжні Місії за кордоном і передати цього фонду б[увшому] Послові при Віденському Посольстві п[ану] Ліпінському. Сей фонд був заснований в такий спосіб: був[ший] Посол у Відні п[ан] Ліпінський дістав літом 1919 року акредитив на 50 мільонів корон, які були асігновані в розпорядження Військового Міністра на закупно військового майна за кордоном. Частина цих грошей виросходувався і на розпорядження б[увшого] Міністра З[акордонних] С[прав] Темницького, решта цього фонду 26 липня була передана Члену "Дніпросоюза" п[ану] Сербиненку, а це складає

16 мільйонів 157 тисяч 206 нештемпельованих корон і 8 000 000 штемпельованих корон. Решта цих грошей була витрачена на купівлю 204 735 амер[иканських] доларів (в розмірі 8 511 632 кор[он]), – 3 000 рум[унських] лей, 273 682 кор[он] і 50 гел. штем-п[ельованих], і 65 000 нештемп[ельованих] корон. Ліквідація була переведена б[увшим] Радником Посольства Полетикою в жовтні: 29 100 доларів по курсу 75 кор[он], 20 000 доларів по курсу – 80 корон і 10 000 доларів по курсу – 82 кор[он] Директору Загального Департаменту Міністерства Закордонних Справ п[ану] Багринов-ському було також видано 24 065 доларів і 20 500 доларів також. Таким чином з військового фонду залишилося лише 101 060 до-лярів, 3 000 рум[унських] лей і решта в коронах, які поступили на розхід Посольства. При перебранню Посольства Скарбник По-сольства не здав мені всіх тих грошей, а лише передав в січні с[ьо-го] р[оку] 50 000 доларів. Решту доларів Скарбник Біленський пе-ревів до Стокгольму, як він мені говорив. Квота сих доларів вино-сила 51 060 доларів. Як потім оказалось, Скарбник цих доларів ни-куди не переводив, але спекулював іми тут у Відні і тримав їх в Бан-ку. В квітні ц[ього] року я поставив ультіматум Скарбникові, щоб він здав ці гроші, але він цього не виконав і покінчив самогубст-вом. Тепер з того всього фонду залишилося на це число лише 12 000 доларів і дрібні квоти, які знаходяться на видатках Посоль-ства. Так само Посол п[ан] Сидоренко поінформував, що на його рахункові в Парижі лежить коло 30 000 франків. Радник Посоль-ства в Берліні Д[октор] Смаль-Стоцький доводить до відома, що хо-ча фонди так само були в розпорядженню Посольства, але ті фонди були в розпорядженню лише Посла і через те він за них нічого не знає. Голова Місії в Празі М. Славінський переказує за отриманий фонд на військові нужди в квоті 251 000 корон. Був[ший] Міністр Фінансів Мартос дав право на витрату з цього фонду на потреби Місії і з цього фонду вже нічого не залишилося. Посол у Відні п[ан] Сидоренко поясняє, що гроші з військового фонду видавалися ли-ше позичково. Обстоює розв'язання цього фонду цілковито, бо із-за цього фонду Посольство має багато неприємностей. Голова Місії в Празі п[ан] Славінський дає пояснення в справі залишившогося фонду від був[шого] Голови Місії в Лондоні п[ана] Саховського, який розійшовся ще в 1919 році. Міністр Фінансів п[ан] Баранов-ський зазначає, що дійсно з приводу військового фонду вийшло багато непорозумінь. Сам він цим фондом не розпоряджався і не давав жадних розпоряджень. Голова Місії в Будапешті п[ан] Галаган просить поінформувати його як Представника на Угорщині про всі ті операції, або нарядження від нашого Уряду на Угорщині. П[ан] Сенатор Сергій Шелухін доводить до відома, що у Відні є на 20 000 000 корон військового майна. На цій нараду п[ан] міністр З[акордонних] Справ А. Ніковський закінчив, збори закрав і при-значив слідуюче засідання на завтра о ½–12 години.

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Присутні були:

А. Ніковський
К. Барановський
Г. Сидоренко
Д[окто]р Р. Смаль-Стоцький
М. Василько
А. Марголін
М. Славінський
М. Левицький
А. Яковлів
М. Галаган
С. Шелухін
А. Шульгин
Д. Антонович

Міністр Закордонних Справ
Міністр Фінансів
Посол в Австрії
Радник Посла в Німеччині
Голова Місії в Швейцарії
– ” – Англії
– ” – Чехо-Словаччині
– ” – Греції
– ” – Голяндії і Бельгії
– ” – Угорщині
Сенатор
Б[увший] Член Паризької Місії
б[увший] Голова Місії в Італії

Наради відкрив п[ан] міністр Закордонних Справ А. Ніковський і пропонував такий порядок наради:

1. Польсько-український договір;
2. Самостійність України і політична акція в звязку з нею;
3. Орієнтація;
4. Верховна Влада;
5. Фінанси;
6. Скорочення Місій.

П[ан] А. Шульгин забирає слово до точок нарад і вносить поправки, які приймаються паном Міністром.

Пан Голова Празької Місії М. Славінський коротко інформує про наради Ліги Націй.

Пан Міністр З[акордонних] С[прав] просить висловлюватися всіх по суті до точок нарад, позаяк він є досить поінформований відносно політичної ситуації за кордоном з інформації п[анів] Послів і Голов Місій і ставить на обговорення першу точку наради: заключення договору в звязку з самостійністю України і принципом покищо “не соборности”.

Пан Сенатор Шелухін забирає слово і каже, що через заключення договору з поляками ми нажили за кордоном багато собі ворогів. Наприклад, ті англічани, з якими йому приходилося після заключення цього договору говорити, отверто висловили йому таке: “Ви пішли під покров нашої утриманки і ми тепер не знаємо з ким ми маємо говорити”. Крім того в цьому договорі він помітив два неприємні для нас моменти. Перший момент – це невиразність в обгрунтованості нашої державности в договорі і другий момент – це відступлення частини нашої території полякам. Можна також сказати, і про невиразність прав нашого народу на занятих поля-

ками територіях. На його гадку, це договір з поляками не дав нам великого плюсу.

П[ан] Голова Празької Місії додає, що цей договір з поляками відбився недобре особисто на ньому і йому, як представнику Чехо-Словаччини, приходиться дуже тяжко. Але цей договір зробив для нас дуже багато і один визначний політичний діяч з групи Крамаржа в одній розмові з приводу цього договору заявив, що з нами після заключення цього договору будуть числитися. До цього п[ан] Голова додає, що із внутрішнього боку цей договір дав нам реальний ґрунт для закордонної політики. Після довгої боротьби за існування нашої самостійності – це в перший раз ми знайшли реальний ґрунт для нашої політики. Він погоджується з тою гадкою п[ана] міністра З[акордонних] С[прав], що Балтійська Конференція не дасть для нас реальних наслідків, алеж ця Конференція може до Чорноморської Конференції*, яка для нас напевно дасть багато. Він зазначає ще раз, що цим договором ми в перше напевний ґрунт наших відносин з сусідами і порівнює нашу ситуацію з періода 21/IV і тепер, коли ми маємо регулярну армію і зносини через заключення цього договору. На його гадку, ця боротьба скінчиться так: або більшовизм зальє Європу, або Європа мусить скінчити з більшовизмом. І власне цей договір поставив нас на ясну дорогу, на той бік, який виступає проти більшовизму. Що до нашої суверенності, то старої вже нема і вона тепер переживає кризу, але є суверенність другого порядку: людськість зближує сама суверенність. Далі він витає справу Конституанти, яка розв'язує, на його гадку, нам руки і ми повинні шукати такої суверенності, яка йде іншими шляхами. Союз народів веде до Федерації народів. Повідомляє, що ведуться переговори Румунії з Юго-Славією відносно заснування Антанти Східної Європи.

Голова Місії в Угорщині п[ан] Галаган розглядаючи договір з поляками і маючи на увазі ті колосальні жертви, які понесені нами і поляками, він не добачає наслідків зреалізування цього договору і що, ані з боку польського, ані з українського не було видно щирости відносно додержання умов цього договору. Після заключення цього договору ми не знайшли підпертя у Франції і тим самим втратили все. Франція тепер вже визнала Юго-Росію, визнала Врангеля, а не Україну. Далі, цей договір з поляками роз'єднав нас з Галичанами, а це є великий провал. Колиб цей договір був конче потрібним то його треба було зробити з порозуміння з Галичанами, бо тепер до такого порозуміння не можна ніяк дійти. Таке непорозуміння до цього часу ще більш озлобило населення і ще більш заплутало розв'язання галицького питання. Недосягнення у відповідний час, після заключення договору, порозуміння з Францією,

* Висунута під час наради пропозиція про скликання конференції Чорноморських держав не знайшла реалізації, однак було здійснено впродовж 1920–1921 рр. кроки щодо створення Чорноморського союзу.

нещирість в переведенні цього договору з боку поляків, які не хочуть стати з нами в порозуміння – це є негативні наслідки цього договору. Коли п[ан] Міністр З[акордонних] С[прав] стоїть і далі на цій позиції відносно договору, то наше становище тяжке, бо ця орієнтація понесла крах. Пан Міністр З[акордонних] С[прав] зазначає, що дійсно цей договір скомплікує наше становище.

Пан Голова Місії в Лондоні п[ан] Марголін пригадує, що він ще на Україні звернув свою увагу на так званий Чорноморський Союз* і що сходини деяких представників Чорноморських держав, як наприклад Грузії і Айзеберджану, відбувається досить часто в Лондоні. Він також буває присутнім на них. Далі він повідомляє, що Німці бажають конче знести зовсім утворені балтійські держави, щоби мати безпосередній доступ до Москви. На його гадку, Чорноморсько-балтійський Союз треба відкинути.

П[ан] Сенатор С. Шелухін інформує відносно Чорноморського Союзу і заявляє, що в Парижі нема тепер у нас зносин з цими представниками після відомого виступу там графа Тишкевича. П[ан] Міністр З[акордонних] С[прав] зазначає, що наше Міістерство З[акордонних] С[прав] має зносини з представниками цього союзу і вони все більш звертають очі на Україну.

П[ан] Міністр Фінансів Х. Барановський стоїть на тій позиції, що заключення договору з поляками є наш вихід зі скрутного становища в якому ми було опинилися, бо іншого виходу не було. Цей договір дав нам Київ, нас визнала Фінляндія, Литва і що наслідки заключення цього договору були для нас дуже добрі також і за кордоном. Німецькі купчі охоче бралися вести товари на Україну, рахуючись після цього договору з нами як з Державою. На його гадку, сучасна політична ситуація так складається, що нам і надалі конче треба залишити за собою цей договір. Договір з Англією майже вже анульований через послідні події і склавшуся ситуацію. Цей договір з поляками не міг змінити умов що до Галичини, бо справа Галичини була вже вирішена самою Антантою. Далі п[ан] Міністр Фінансів зазначає, що преспективи з цього договору для нас дуже добрі, бо цей договір висунув нас широко в Європу і тепер є можливим

* Чорноморський Союз – військово-політичне об'єднання державних утворень, що виникли на теренах постімперської Росії, створюване з ініціативи уряду УНР. У Чорноморському Союзі планувалося об'єднати Україну, Кубань, Дон, Республіку Горців Північного Кавказу, Азербайджан, Вірменію, Грузію, а також Грецію, Румунію й Туреччину з метою спільної оборони проти більшовицької експансії на південь і схід, утвердження та зміцнення демократичних режимів у новоутворених державах, сприяння економічній відбудові України, Дону, Кубані, інших держав. Ідея виникла в ході Паризької мирної конференції у співпраці українських дипломатів із представниками країн Чорноморського басейну. За результатами наради послів і голів дипломатичних місій УНР у серпні 1920 р. МЗС УНР надіслало голові укарїнської делегації на 4-й конференції Балтійських держав О. Саліковському розпорядження про підготовку скликання конференції чорноморських держав. Ідея залишилася не реалізованою.

заключати договори з різними державами і вести переговори і тому, на його гадку, наш Уряд не повинен рвати цього договору.

П[ан] А. Шульгин, б[увший] член Паризької Місії, заявляє, що він був великим скептиком до тої війни, яка розпочалася між нами і поляками проти большевиків. Але, виходючи з реальної ситуації на Україні, нам треба і далі боротися з большевиками. Ми мусили і зараз мусимо шукати чогось розумного і творчого для цієї боротьби, бо всякі повстанці руйнують лише творчість а не будують і тому, навіть для цього тільки, нам був необхідний договір. На його гадку, Польша зможе протриматися ще 3–4 місяці і не буде вже так раптово відступати, а ми за цей час малиб змогу зорганізувати у себе добре військо, яке потім боролося би саме на Україні проти большевиків. Сучасна ситуація в Англії і Франції зробила нам там політичну невдачу, але, поки війна ще продовжується, справа наша ще не вирішена і тому треба зберігти за всяку ціну наше ядро і чекати щасливого моменту в Європі, бо поки наш нарід бореться далі, ми мусимо продовжувати далі і нашу справу. Наша Франція* у Франції не стоїть так зле, як то думають, але правда, що наш договір з поляками не був як слід використуваний в Парижі. Визнання ж Францією Врангеля – це не є ще “неділіма Росія”, це лише ядро для організування твердої влади у Росії. Наприкінці пан Шульгин додає, що нам треба і далі продовжувати свою роботу в цьому напрямку і конче треба ясно і твердо стояти цілком на цім договорі.

П[ан] Радник Д[окто]р Смаль-Стоцький, який виконує зараз обовязки Посла в Німеччині, заявляє, що на польсько-український договір можна дивитися ріжно, але ж має бути один великий жаль до нашого уряду, що він своєчасно не повідомив про договір Послів. Цей договір був майже зовсім не використаний ні тут за кордоном ні так само і самим Урядом. Наш Уряд повинен би ширше його виготовити і ввійти в порозуміння з Румунією, Кубаню і Ранштатами. На його гадку, ми і потерпіли лише тому, що не використували, як слід, цього договору, приставши цілком до антантської політики. Ми мусимо мати Посольство і зручних дипломатів у Франції і там шукати шляхів для нашої справи, а як ні – то стати на радянську платформу і шукати порозуміння з самостійницькими елементами на Україні і взагалі шукати порозуміння з комуністами. Нам нема чого боятися комунізму. Так само на цьому ґрунті стоять і німці, жаліючи, чого вони раніш не входили в переговори з комуністами. Що до Врангеля, то ця справа лише тактики і з ним наш Уряд мусить порозумітися. З огляду на те, що військова інтервенція Антанти проти большевиків, на його думку, неможлива, що він не бачить жадної цілі для ведення польсько-української війни проти большевиків. Ми мусимо також звернути увагу на інтернаціональну силу, на яку мають вплив большевики. Остання орієнтація, яку ми те-

* Так у тексті. Ймовірно, слід читати слово “справа”.

*Грина Матія,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

пер ведемо, викликає в Німеччині до нас ненависть. Німці не раз йому говорили, що вони мусять знищити новоутворені балтійські держави, але що до України, то вони не малиб нічого, як би війна повстала. Отже, коли ми будемо йти своїм старим шляхом, то тим самим ми стратимо симпатію до себе Англії і Німеччини. Крім того для успішності праці нам конче треба як найскорше упорядкувати наші закордонні справи, бо в останні часи ми маємо за Кордоном багато ріжних Українських Урядів (як їх можна назвати), а саме: наші комуністи, члени Директорії Макаренко, Вітик і Західня Область. Посли мають великий клопіт з цими Урядами і це вимагає негайного полагодження. Треба порозумітися з ними так, щоби за кордоном всіма нами велася лише загальна українська справа. Наш договір з поляками мав в Німеччині також і добрі наслідки відносно нас, бо німці побачили, що ми є сила і через те почали робити з нами формальні договори. П[ан] Смаль-Стоцький цілком стає на англійсько-німецьку лінію, що до нашої політики.

Пан Славінський, голова Місії в Празі, зазначає, що ми майже всі твердимо про визнання Врангеля, алеж в дійсности він ще не є визнаний як уряд цілої Росії і що термін “Юг Росії” не є рівнобжний з терміном “Україна” і що визнання його прав на Юг Росії ще не є визнання його прав на Україну.

П[ан] М. Левицький, Голова Місії у Греції, дає короткі пояснення що до Чорноморської комбінації і що Греція так само вважає себе приналежною до Чорноморських держав і в Греції ще рік тому назад говорили про можливість Чорноморської Федерації. На його гадку, із всіх чорноморських держав будуть міцними Україна і Греція і через те таку Федерацію Греція зустрине безумовно прихильно. В інтересах Греції, як там само і Англія те, щоб Велика Росія не доходила до Чорного моря. На його погляд, Врангеля не треба допускати на Чорноморську нараду, щоб він не знищив нашої акції в Греції. Греки дуже бояться Великої Росії, як так само і большевиків. Польсько-український договір Греки привітали надзвичайно тепло, побачивши що ми орієнтуємося не на велику Росію, а на Варшаву.

П[ан] А. Яковлів, Голова Місії в Голяндії і Бельгії, зазначає, що голяндська опінія, яка стоїть осторонь від всього, оцінила польсько-український договір по суті що до відношень обох народів і що цей договір дасть добрі наслідки лише тоді, коли польський уряд не буде зачіпати українського демократичного Уряду. Бельгія віднеслася до цього договору лише офіційально. Польща в той час користувалася там великими симпатіями, алеж це скоро минуло, бо большевики використовували національне почуття Бельгійців. В Бельгії є дві течії, так звані антантська і русофільська. Соціялісти перестали писати про Україну після того, як большевики повели наступ на поляків. Що торкається самого договору то п[ан] Яковлів бачить лише одно: цей договір хоча й підписаний українським і польським урядами, але ж ні одна сторона не додержала цього договору і не

було ані одного моменту, коли б польський уряд не ламавби цього договору. Теж саме було і в Спа, де польський уряд не дав доказів визнання цього договору. Східна Галичина не була прилучена до Польщі сим договором, це прилучення є об'єктом міжнароднього становища. Соборність України можна буде здійснити через попереднє визнання малих держав, наприклад: Кубані, і в такий спосіб можна буде перевести справу з Галичиноюю.

П[ан] гр[аф] Сидоренко, Посол в Австрії зазначає, що польсько-український договір є факт і ми мусимо є цим фактом числитися. Зупинимосся над тим, що цей договір дав і що він може нам дати в майбутньому. Саме головне, що він нам дав – це є визнання нашої самостійности. Це є те, за що ми боремосся цілий час. На запитання, чи можемо ми надалі використовувати цей договір, я можу відповісти так: наша справа у Франції останніми часами поведена не добре, але, змінивши де що, ми зможемо досягнути ще там багато чого. Наша велика помилка була завжди в тому, що ми завжди орієнтувалися на одну ставку і завжди її програвали. І тепер з промови Послів і Голов Місій я бачу, що більшість голосів за англійсько-німецьку лінію. На мій погляд що коли ми тепер будемо і далі вести одностайну політику, то так само програємо справу, як і до цього часу ми програвали. Правда, можна взяти за головну лінію на Англію і Німеччину, бо я і сам прихильник до цього, але ж конче треба нам працювати також і з Францією. Головною засадою нашої дипломатичної праці мусить бути самостійна Україна. Ми боремосся за самостійну Україну, але на жаль на нарадах ми чуємо про якусь федерацію. Тоді не варт нам вести далі боротьбу. І не федерація, а лише союз Чорноморських держав мусить бути нашим принципом. Ми мусимо і далі стояти на ґрунті самостійности України і вести далі боротьбу лише за її самостійність.

Після цього п[ан] Міністр З[акордонних] С[прав] зазначив, що наші дебати мусять йти лише в полі критики договору і що з ним тепер треба рахуватися як з фактом. Наше становище прикре і на Україні і тут за кордоном і через те ми можемо лише говорити про перспективи. Що робити? – це стоїть перед нами і тому будемо ближче підходити до конкретних рішень.

На цьому п[ан] Міністр З[акордонних] С[прав] заккрив нараду, скликаючи її на сьогодні о 4 годині.

ПРОТОКОЛ № 3

*Продовження нарад 19-го серпня 1920 р.
о 4 годині.*

Присутні були

А. Ніковський

К. Барановський

Г. Сидоренко

Д[октор] Р. Смаль-Стоцький

Міністр Закордонних Справ

Міністр Фінансів

Посол в Австрії

Радник Посла в Німеччині

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

М. Василько
А. Марголін
М. Славінський
М. Левицький
А. Яковлів
М. Галаган
С. Шелухін
А. Шульгин
Д. Антонович
О 4-й годині пополу-
дні п[ан]

Голова Місії в Швейцарії
– ” – Англії
– ” – Чехо-Словаччині
– ” – Греції
– ” – Голяндії і Бельгії
– ” – Угорщині
Сенатор
б[увший] Член Паризької Місії
б[увший] Голова Місії в Італії

Міністр Закордонних Справ від-
крив продовження сьгоднішніх нарад і дає слово п[ану] Д. Анто-
новичу, б[увшому] Голові Місії в Італії.

П[ан] Антонович каже, що польсько-український договір ми му-
сили підписати але мусіли також і використовувати цей договір як
слід. Тепер нам залишається вяснити, що приніс нам цей договір,
чи користь, чи шкоду? На його гадку, цей договір можна було вико-
ристати тут за кордоном далеко ліпше для нашої політики, але тре-
ба сказати, що на жаль він зовсім не був використаний. Наш Уряд
мусить і далі триматися цього договору, далі його виконувати, але
так само і використовувати його при новій комбінації сучасної по-
літичної ситуації; для нас очевидно вигідніша нова групіровка: Анг-
лія, Німеччина і Італія і тому наша головна політична праця мусить
бути направлена на Берлін, Лондон і Рим.

П[ан] Міністр Фінансів Х. Барановський констатує, що всі стоять
на тому ґрунті, що цей договір зробив для нашої справи багато і на
його погляд не визнання нашої самостійности з боку Антанти не
так важне для нас тепер, бо взагалі нам з тим визнанням нічого не
прийде. Ми мусимо зробити всі важливі заходи для того щоби як
найскорше ми мали змогу будувати власну Державу на своїй землі.
Він стоїть за негайне порозуміння з Врангелем.

П[ан] Сенатор С. Шелухін заявляє, що ми мусимо домагатися ви-
знання нашої самостійности і надалі всіма нашими силами, бо се
дуже важно для нашої політичної успішної роботи, тут за кордо-
ном, коли з нами будуть рахуватися як рівний з рівним. П[ан] Ше-
лухін приводить такий факт: коли ми купили майно в Америці, то
мусіли його ховати за спиною своїх кооператорів, бо з нами ніхто
не хотів рахуватися як з державою. З визнанням самостійности Ук-
раїни ми будемо суб'єктом державности, з яким мусять тоді числи-
тися. Він стоїть проти ідеї союзу з Врангелем, бо, коли ми підемо
з Врангелем, то буде гірше для нас як з Польщею. Врангель перше
не є визнаний, як Уряд. Він мало чим відрізняється від Денікіна, бо
оточує себе ворогами самостійности України, які залишилися коло
нього після Денікіна. Наш союз з Врангелем – це похоронна кон-
тора для української державности.

П[ан] А. Марголін, Голова Місії в Англії зупиняється над справою
270 Чорноморської федерації і, на його думку, участь Греції конче

потрібна в цій Конференції. Тепер ми маємо перед собою, каже він, не Антанту, а лише поділ тенденцій: Росія невіддільна і Росія роздільна. Сполучені Штати стоять за велику Росію і ставляться до нас гірше інших держав, бо Америка хоче мати цю велику Росію проти Японії. Наша Місія в Америці мало що зробила для нашої справи. Не треба забувати також, що французська політика часто міняється і самі головні мотиви цієї політики – це страх перед Німеччиною і через те французи хотіли б мати проти Німеччини або велику Росію, або велику Польщу. П[ан] Марголін стоїть за політичну лінію – Англія, Німеччина і Італія. Тим більш, що англійський уряд стоїть за Галичину, а нашим обов'язком є також дбати і про судьбу Галичини. Це також йому зазначали і впливові англійці. Коли був заключений договір, то багато англійських часописів дуже прихильно писало про Отамана Петлюру і в той час ми мали багато приятелів у Лондоні. Ниніж у нас там не має жадного ґрунту для наших справ. Все таки українське питання не є цілком відкинене англійцями і визнання Врангеля Францією нам стає допомогою в Англії для нашої справи. На думку п[ана] Марголіна Німеччина скоро явиться головним чинником на Сході. Керсон обвинувачує графа Тишкевича за польсько-український договір, який нині неприємний для Англії. Англія, Італія і Німеччина схиляються тепер в прихильності до большевиків і отже тим самим становляться проти нас. Тому то нам треба тепер же розпочати відповідну роботу з Німеччиною і зробити також відповідні представлення в тому самому напрямкові в Англії і Італії. Далі п[ан] Марголін доводить до відома, що наш заступник Посла в Італії п[ан] Мазуренко заявив Прем'єру коаліції, що український народ хоче й годиться на совітську владу. Що ж відносно політики Бельгії, то вона проти згоди з большевиками. Наші Місії а особливо в Парижу мусять енергійно розпочати свою працю і нам треба з усіма, навіть, і з Врангелем увійти в переговори. Так само нам треба зміцнити агітацію за нашу справу в Італії, Відні, Берліні і Америці. Ліга Націй ставиться до нас і до нашої справи досить добре. Дремонд пропонував подати ноту про визнання України, але потім після згоди з Поляками наша справа погіршила. Політична ситуація, яка сказалася в останні часи, вимагає від нас поділення праці і тому конче потрібно для цієї роботи негайно вислати відповідних людей. Що до акції з большевиками, то треба було б також надіслати відповідних людей до Англії для переговорів з большевиками. Далі п[ан] Марголін оповідає про своє вражіння зустрічі з Струве* в Спа. Ця зустріч зробила на нього не-

* *Струве Петро Бернгардович* (1870–1944) – російський гром.-політ. діяч, учений. Почесний доктор Кембридзького університету. Редактор журналів “Новое слово” (1897) та “Начало” (1899), “Русская мысль” (з 1907 – спільно з О. О. Кізеветтером, з 1910 – особисто). Депутат 2-ї Державної Думи. З 1918 р. – в еміграції, з січня 1919 р. – віце-президент Національного російського комітету, представник генерала Юденича в Лондоні, згодом – у Парижі, займався

приємне вражіння. Є ще і такі чутки, що коли Врангель обійме по-бережжа Чорного моря, то російські діячі Мілюков* і Струве мають плян віддати його "українцям з Парижу": Моркотуну і К. На його думку, наш уряд мусить негайно розпочати переговори з Врангелем. Так само ми мусимо негайно поставити на певну височінь наше Посольство в тих державах, які тепер відограють ролю.

П[ан] Міністр Фінансів Х. Барановський, висловлюючись про значіння визнання держави, зазначає, що для того, щоби правно і міцно стоять за кордоном, треба організувати силу там на місці. Він вважає також необхідним нав'язати переговори з Врангелем і на своїй землі твердо провадити національну справу і відбудову української нації. Нам треба використувати цей час. Зрозуміло, що форми і умови об'єднання з Врангелем залежить тепер від нього, а ні від нас, але коли ми там з'організуємося як слід і виявим свою реальну силу, то будемо мати можливість вимагати змін на нашу користь. Що торкається переговорів з більшовиками, то ми можемо їх вести лише неофіційно.

М. Славінський, Голова Місії у Празі, звертає увагу на те, що ми завжди говоримо про союз з різними державами, як рівний з рівним, з якоюсь непевністю. На його думку, це є велика наша помилка, бо з нами на таких умовах ніхто не зав'яже жадного союзу. Наші політики мусять пам'ятати про це. Що до позиції на політичну лінію Англо-Німеччини, то він ставиться до цієї лінії і акції дуже обережно, бо Франція не зірве зносин з Англією і через те нам не варто так далеко з тим заходити. Те що нас б'ють є причиною, що так само і договори нас б'ють і це не нас лише одних. Німецький Прем'єр Сімон в розмові з більшовиками заявив їм, що Німці не відмовляються від Берестейського договору, це дуже важне для нас. Ми не можемо робити ні в Лондоні, ні в Парижі чисто закордонної політики, крім чисто інформаційного характеру. Що торкається Чорноморської Федерації, то коли ми будемо мати за собою Грецію, тим

збиранням коштів для підтримки білої армії. Влітку 1919 р. повернувся на південь Росії, став членом Ради державного об'єднання Росії, співпрацював із Освідомчим агенством (ОСВАГ), редагував газету Добровольчої армії "Великая Россия". В уряді Врангеля очолював Управління зовнішніх відносин. В жовтні 1920 р. виїхав з Криму. В Софії відновив видання журналу "Русская мысль", в 1922–1923 рр. видавав журнал у Празі. В еміграції займав позицію "активізму" – вважав необхідним підірвати більшовицький режим у Росії, відновити її розвиток. Займався науково-педагогічною діяльністю. Був професором Російського юридичного факультету в Празі (1922–1925) та Російського наукового інституту в Білграді (1928–1940). Помер у Франції.

* *Мілюков Павло Миколайович* (1859–1943) – рос. гром.-політ. і держ. діяч, учений-історик. Депутат 3-ї і 4-ї Державних дум. З березня по тавень 1917 р. – міністр закордонних справ у першому складі Тимчасового уряду. 1917 р. увійшов до складу "Донської громадянської ради" і склав декларацію Добровольчої армії, але незабаром у пошуках підтримки німецької армії опинився в Києві. В жовтні 1918 р. визнав помилковою свою позицію і вітав інтервенцію держав Антанти проти радянської Росії. З 1920 р. поселився в Парижі, де редагував "Последние новости".

самим пізніш придбаємо великого ворога – Турцію, землю і нарід якої захопили зараз Греки. Так само не треба забувати і того, що певно скоро дойде до ревізії мирного договору. На його думку нам треба конче умовитися з Врангелем, щоби захопити в свої руки ці наші землі, на яких він зараз розпоряджається. Нам нема чого так боятися його, бо ми маємо вплив на Кубань, а через Кубань будемо мати свій вплив і на Кавказ. Треба також зговоритися і з Румунією, навіть, через де-які уступки, з'ясувавши їй користь нашого порозуміння. Що до переговорів з більшовиками, то, на його погляд, нам треба категорично поставити над цим крапку. Поки існує сучасна більшовицька влада, то Україна не може бути спокійною, бо їй завжди буде загроза з боку імперіялізму більшовиків. До того треба взяти на увагу, що більшовики до цього часу зовсім не бажали тут за кордоном вступати в які-то не було переговори з нашими ріжними діячами, хоча з боку цих останніх і були до цього попитки. Через те нам нема чого шукати перемиря з більшовиками. Примирити між собою нашу закордонну еміграцію на його думку, п[ану] Міністру З[акордонних] С[прав] не вдасться. До того часу поки ми не будемо мати власної території і власної влади на ній, поки всі ці емігранти не повернуть назад на Україну, не буде абсолютно способів на це примирення. Утворення національного комітету зі всіх партій, які знаходяться тут за кордоном, так само не можливо, з тих причин, що розклад еміграції зайшов дуже далеко і лише події на Україні можуть дати тут лад. Цей національний комітет, який би виступав як приватна одиниця і вівби українські справи за кордоном, всеж таки мусівби конче стояти в порозумінню з Міністром З[акордонних] С[прав] і з тим Послом де такий комітет буде утворено.

П[ан] Сенатор С. Шелухін обстоює ще, щоби дефекти нашого договору з поляками були скасовані або виправлені нашим урядом. Не треба забувати того, що Польща має багато ворогів і через це ми цим договором придбали собі ще більше ворогів для нашої справи. Неопублікування своєчасно нашим Урядом цього договору викликало за кордоном багато для нас неприємностей і непорозумінь. Що торкається переговорів з Врангелем, то останній робить до цього заходи лише з огляду на своє безсилля і тому нам треба бути з цим дуже обережними. Нам треба лише обезвредити його на нашій землі, алеж ми мусимо не забувати і того, що він має при собі тих самих ворожих для нас дорадників що і Денікин у свій час. Так що, коли і вести переговори з ним, то це треба робити дуже обережно, бо така спроба і заїгрування з елементами, подібними Врангелю, на його гадку, може привести нашу політику до краху. За всеросійські Установчі Збори нам нема чого боротися і через те нам треба уникати таких кроків, бо нам прийшлося би в тому разі розпустити всі наші Посольства і т. и. Далі, коли ми хочемо бути суб'єктом міжнароднього права, то тим самим ми мусимо і звертатися лише до суб'єктів цього права і домагатися від них визнання самостійної України. Що

торкається останньої політики Франції, то вона в своїй сліпій ненависти до Німеччини сама йде до загибелю. З Америкою нам нема чого рахуватись. Нам треба найширше розвинути таку акцію під лозунгом: “на благо самосьтійної України”.

П[ан] Міністр Закордонних Справ зазначає, що йому здається, що на зборах багато говорять про різні політичні комбінації та лінії. На його погляд наші представники і військо за довгий час своєї боротьби і праці придбали вже такий досвід, що переходячи на ту чи іншу ситуацію, ми завжди знайдемо і спільну мову і акцію для загальної спільної праці. Правда, є різні можливості і різні комбінації, але певно ніхто з нас не ставби на ту комбінацію, про яку тут так багато говоримо. Не забувайте того, що коли нам приходить пристосуватися до тих чи інших подій, то ми завжди буваємо до цього не готові. Правда, на нас впливало ще й те що ми почували себе, завжди самотними, але ж ми бачили також і як Франція зверталася до нас з різними пропозиціями. Далі п[ан] Міністр З[акордонних] С[прав] обговорює совітську політику за кордоном і признає, що вона своєю нахабністю і безсоромністю багато чого зробила і мала деякі успіхи. Нашої ж оригінальної української концепції за кордоном не було і це також являється одною з причин наших політичних невдач. Але, коли совітська Республіка хоче нас утопити, то хай не забуває що й ми маємо також спосіб утопити її. Не треба забувати того, що Україна кішить повстанцями. Що торкається обвинувачень за кордоном в погромах на Україні нас і спеціально нашого Отамана п[ана] Петлюру то я можу заявити, що першим погромщиком був не п[ан] Петлюра, а сам Льюїс Джордж і інші йому подібні. Цих погромів Головний Отаман не робив. П[ан] Міністр З[акордонних] С[прав] цілком стоїть за утворення Національного Комітету за кордоном, який би боровся тут за кордоном за українську державність і обстоювавби її інтереси.

Що до не визнання України до цього часу Антантою, то на його погляд, це не має жадного впливу, бо саме головне зараз є те, що ми тепер самі себе визнали. П[ан] Міністр З[акордонних] С[прав] теж стоїть на тому, що польсько-український договір треба переглянути. В справі переговорів з Врангелем і наших до нього відношень п[ан] Міністр З[акордонних] С[прав] заявив, що це дуже трудна для нас річ, бо ми маємо упевнення, що, нарешті, Врангель нападе на нас. І тому ми не можемо ніяким чином перепустити через свою територію Врангеля для засмічення непевними елементами нашої людности, яка вже була раз засмічена через навалу Денікіна. Можна говорити з ним, лише за демаркаційну лінію і в цьому напрямку уже ведуться нашим Урядом переговори з ним. Чи так, чи сяк, а Врангель мусить звернутися до нас, щоби забезпечити тил своєї армії. В цьому і лежить наша сила і Врангель це добре розуміє, шукаючи порозуміння з нами. Що до переговорів з більшовиками, то такі переговори можуть бути ведені, але не офіційно і лише

нашими більшовиками, або тими які пристали до них. Що торкається нової лінії і Німеччини, то нашим Есерам варто булоб виїхати туди для певних порозумінь. Торкаючися емігрантів за кордоном, п[ан] Міністр З[акордонних] С[прав] висловив свою думку, що наша еміграція не може дати великої праці на Україні, бо це здебільшого нездібний до праці елемент. Ми стоїмо тепер на ґрунті самостійності України і через переговори з більшовиками ми мусимо обстоювати самостійність України. Це єдина лише відповідь нашого народу, і через те при заключеннях договорів з політиками наша самостійність мусить в тих договорах явно бути зазначена. Те саме було зазначено і в польсько-українському договорі. П[ан] Міністр З[акордонних] С[прав] прочитує при цьому той уступ договору з поляками де зазначено про самостійність України. Таким чином, зазначає п[ан] Міністр про федерацію з Росією не може бути розмови. Що торкається договору з Польщею, то він при всіх його дефектах дав нам стільки, скільки ми за весь час нашої державности не мали. Треба пам'ятати, що Польща і буде дальше істнувати і що цей союз буде і далі продовжуватися. Далі торкаючись роботи нашої еміграції за кордоном, п[ан] Міністр заявляє, що найбільшим ворогом для України за кордоном є самі Українці емігранти і наш, як і всякий инший Уряд, не може спокійно дивитися на опозицію різних закордонних груп. Це вбиває українську державність і унеможлиблює успішність державної роботи і праці за кордоном. Тому п[ан] міністр стоїть за утворення такого Комітету, який би міг підтримувати і консолідувати нашу державну працю, стоячи в повному контакті з Урядом. Не має в Європі жадного народу, який би, на думку п[ана] Міністра, відноситься до нас добре, бо самим головним є те, що ми не маємо тепер засобів до оплати. Тепер не може бути і розмови про товаро-обмін із за зруйнованости комунікації і з других ріжних причин. Але можу певно сказати, що нарешті ми все таки осягнемо свого і збудуем свою Україну так, що її будуть поважати всі. Крім того, входячи в контакт і договори з малими державами і утворюючи самостійну Кубань, ми тим самим збільшуем свою силу. Наприкінці п[ан] Міністр З[акордонних] С[прав] зазначає, що польсько-український договір є фактом, з яким нам треба погодитися і вносить таку формулу: "ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ДОГОВІР Є ФАКТ ПОЗИТИВНИЙ, А ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СОЮЗ Є РІЧ МОЖЛИВА Й ДАЛІ, АЛЕ НЕ ЄДИНА В НАШІМ ДЕРЖАВНІМ СТАНОВИЩУ".

Ця формула приймається одногосно учасниками нарад.

П[ан] М. Славінський, Голова Празської Місії, з'ясовує ті великі труднощі, які зустрічає наше визнання з боку держав і приводить, як приклад, розмову з американським Послом, який йому дослівно сказав таке: "... не думайте, що вас українців так легко визнати. Вас не 2 мільони, а вас 30–40 мільонів. Ви можете з'єднатися чи з Турками чи з кимсь иншим. Ви можете заснувати таку нову велику дер-

Ірина Матяш,
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

жаву, про яку ми не можемо знати де і з ким вона піде” На цьому п[ан] Міністр Закордонних Справ закриває наради і призначає їх продовження на завтра на 11 годин ранку.

ПРОТОКОЛ № 4

Продовження нарад 20-го серпня 1920 р.

Присутні були:

А. Ніковський	Міністр Закордонних Справ
К. Барановський	Міністр Фінансів
Г. Сидоренко	Посол в Австрії
Д[окто]р Р. Смаль-Стоцький	Радник Посла в Німеччині
М. Василько	Голова Місії в Швейцарії
А. Марголін	– ” – Англії
М. Славінський	– ” – Чехо-Словаччині
М. Левицький	– ” – Греції
А. Яковлів	– ” – Голяндії і Бельгії
М. Галаган	– ” – Угорщині
С. Шелухін	Сенатор
А. Шульгин	б[увший] член Паризької Місії
Д. Антонович	б[увший] Голова Місії в Італії

На повістці дня справа фінансової Конференції в Брукселі:

П[ан] Яковлів, Голова Місії у Голяндії і Бельгії, гадає, що Україна повинна взяти участь в цій Конференції і пропонує подати до цієї Конференції меморіали. Ця Конференція має тим більш значіння для України, що в ній беруть участь не дипломати, а фінансисти, які можуть мати інший погляд на українську справу. В цій справі Яковлів звертався до Посла п[ана] Порша і Міністра п[ана] Мартоса, але жадної відповіді від них не одержав. Пізніше він дістав меморіал, здається від Даскалюка йому були обіцяні також і інші матеріали. До цього меморіалу п[ан] Яковлів додав економічні бюлетені гагського пресового бюро. Ці бюлетені складаються із статей на окремі теми, напр[иклад] про хліб, цукор, залізо, і мали великий успіх за кордоном. Проект меморіалу написано дуже гарно. П[ан] Яковлів запитує, як буде представлена Україна на Конференції, яка має відбутися в Брукселі 24-го вересня.

П[ан] Шелухін гадає, що треба використити всі можливі шляхи, щоб взяти достойну участь на цій Конференції.

П[ан] Яковлів, на запитання п[ана] Міністра З[акордонних] С[прав] про те, як він уявляє собі участь України на цій Конференції, каже: треба послати туди не дипломатів, а фінансистів. Найліпше булоб, коли б мали змогу поїхати п[ани] Барановський, Тимошенко і Даскалюк, як фаховці, і п[ан] Яковлів, як голова місцевого українського представництва. Один з них повинен мати уповноваження подати меморіал. Видання книжки буде коштувати до 5000 франків. Гр[аф] Тишкович читав цей доклад і казав, що французська мова його тексту не вимагає жадних поправок.

П[ан] Барановський, Міністр Фінансів, гадає, що меморіал має подати Посол. П[ан] Тимошенко може цілком случно взяти участь в цій Конференції, але Міністру Фінансів не випадає бути на ній присутнім.

П[ан] Міністр Ніковський пропонує в такому разі послати пана Франкфурта.

П[ан] Міністр Барановський не вважає його добрим фінансистом.

П[ан] Міністр Ніковський думає, що затвердити делегатів на цю Конференцію і відпустити потрібні кошти має Міністерство Зардонних Справ.

Далі підноситься питання про заснування НАЦІОНАЛЬНОГО КОМІТЕТУ для оборони українських інтересів за кордоном.

П[ан] Міністр Ніковський вносить пропозицію заснувати цей Комітет на таких принципових основах: 1. Державні інтереси мусять стояти по-над партійними і Національні по-над класовими; 2. Парляментаризм; 3. Земельна реформа, не передрішаючи питання чи земля повинна перейти до селян без викупа чи за викуп; 4. Національна рівноправність.

П[ан] Міністр не вважає в даний момент можливе входити в ближче обговорення заснування такої групи, а також обговорювати її працю детально.

П[ан] Шелухін вважає дуже потрібним заснування такого Комітету і гадає, що він може бути корективом до крайностей Конгресу і противагою Національному Комітету, який на чолі з Моркотуном працює проти України. Але хтось мусить взяти на себе ініціативу заснування цієї організації.

П[ан] Міністр Барановський висловлює свій сумнів відносно персональних переконань членів українського громадянства за кордоном і вважає утворення такого Комітету при допомозі Уряду недоцільним.

П[ан] Міністр Ніковський зауважує, що і за кордоном є люде, які склали іспит національної зрілості і сподівається, що праця цього Комітету викличе повагу і співчуття до нього і дасть можливість ширше розвинути свою діяльність. П[ан] Міністр згоджується, що доручити ініціативу заснування цього Комітету урядовцю є дійсно недоцільним.

П[ан] Посол Славінський признає потребу заснування Комітету, який-би боронив зазначені п[аном] Міністром точки. Цей Комітет може виступати инколи і проти Уряду, коли не проти теперішнього, то може проти майбутнього. Опозиція не є завжди шкодливою. Друга точка першого пункту, по думці п[ана] Посла, буде перешкодою для соціал-демократів вступити до Комітету, але вони можуть працювати і поруч Комітету, не підписуючись під його рішеннями. Де-які групи людности є і проти парламентаризму. Можна вибрати людей згідно з зазначеними пунктами, але не треба робити ті

пункти обов'язковими. Комітет не може існувати без матеріального підтримання з боку Уряду. Уряд може не сам утворювати Комітет, а звернутися до де-яких громадян і запросити їх зложити цей Комітет. Боятися Комітету урядової марки не має рації і треба знехтяться відносно нього з Національно-Державним Конгресом, який переслідує спільні цілі.

П[ан] Міністр Ніковський, на увагу п[ана] Шульгіна, що громадський Комітет за кордоном повинен мати гроші, відповідає, що гроші треба брати з представництва і що до цього часу всі акції за кордоном, як “Воля”, “Боротьба”, “Український Прапор” і т. и., провадяться на державні кошти. Для партійних людей, які захочуть працювати в Комітеті можуть бути певного роду застереження. “Про цю справу” – сказав п[ан] Міністр – я буду говорити в Тарнові і по другому приїзді до Відня повернуся ще до неї”. Ініціативу заснування Національного Комітету можна буде доручити і громадським колам.

Накінєць нарад обмірковуються питання про СКОРОЧЕННЯ ПОСОЛЬСТВ.

П[ан] Шелухін каже, що одною з причин призначення великої кількості урядовців до Посольств і Місій було бажання дати молодим людям можливість ознайомитися за кордоном з дипломатичною службою. Але це вийшло на зле: ледви чи десята частина цих урядовців навчилася чому небудь. Переважаюча частина їх марно потратила і час і гроші за кордоном. Не зважаючи на велику кількість урядовців, Посольства не працювали як слід і між ними не було потрібного зв'язку. Посольства витрачали марно без всякого ладу багато грошей. В Паризькій Місії грошове господарство було поставлено дуже зле. Тишкевич брав гроші і не здавав рахунків, тому я і перестав бути скарбником. При від'їзді п[ан] Посол Сидоренко не здав рахунків на 56 000 франків, а Дідушок на 200 000 франків. Між Окуневським і Празькою Місією заплуталося 50 000 франків. Взагалі гр[аф] Тишкевич робив шкоду Українській Республіці і не провадив своєї праці чесно.

П[ан] Міністр Ніковський зауважив, що гр[аф] Тишкевич зробив все що він міг зробити. Він хоч спромігся нав'язати зносини переважно з аристократичними колами Франції. Донесення п[ана] Шелухіна п[ан] Міністр З[акордонних] С[прав] читав, але там не приведено вичерпуючих підстав і не доведено документально нечесності поступовання Тишкевича.

П[ан] Шелухін: “Я маю документи”.

П[ан] Посол Сидоренко заявляє: “Документи відносно 60 000 франків я передав при моїм тимчасовим від'їзді з Парижу самому п[ану] Шелухіну, бо гр[аф] Тишкевич сам не приймав грошових звітів. Решта документів залишилася в Парижі і підлягає здачі.

П[ан] Посол Славінський заявляє, відносно зауваження про Окуневського і празську Місію, що 50 000 франків може і мали якесь відношення до Окуневського, але до празської Місії ніякого.

П[ан] Посол Галаган говорить, що коли вже треба поскорочувати або і скасувати Місії, то треба всеж зважати на те, щоб не втратити тих традицій, які були ці Місії, треба вживати, так мовити, екстенсивного способу представництва і передати функції скасованих Місій сусіднім українським Місіям.

П[ан] Міністр Ніковський гадає, що здобутки українських Місій за кордоном в ніякому разі не можна втрачати. Передавати наше Представництво полякам ми не можемо. Не можна передавати його і представникам чужих держав, особливо таких функцій українських Місій, як виставлення паспортів, бо на цьому ґрунті можуть виникнути всякого рода надужиття. Український вплив за кордоном треба збільшити поширенням пропаганди. Її треба організувати і розвинути, а евентуально призначити начальника закордонної пропаганди.

П[ан] Посол М. Левицький вважає, що наші представництва необхідні лише в Румунії, а в інших державах Балкан Місії в крайньому разі можна скасувати.

П[ан] Посол Шульгин пропонує обговорити бюджет Посольств разом. Він стверджує, необхідність українських Місій всюди, де вони існують, але вважає можливим скасувати Місію в Греції, Данії, Голяндії і рахує цілком необхідними Місії в Чехії, Болгарії, Туреччині і Угорщині, не говорючи вже про великі держави. Він вважає можливим сполучення менших Місій з більшими, але неможливим скорочення таких Посольств, як віденське, до 3 або берлінське до 4–5 осіб.

П[ан] Міністр Ніковський каже, що ми не можемо тепер сконстатувати квоту грошей, яка стоїть нам до розпорядимости за кордоном і тому треба йти шляхом тимчасового скорочення Місій і Посольств.

П[ан] Посол Славінський каже, що ми мусимо бути ощадними, але Уряд мусить вишукать нам гроші. Треба розрізняти людей по їх якості, призначати більш здібних до більш відповідальної праці в політиці, а більш бюрократичних до консульського; а там де цієї роботи нема, треба посадити до чужого представництва свого урядовця так, як це німці садили свого урядовця при еспанських посольствах.

П[ан] Радник Смаль-Стоцький каже, що наші представництва треба реорганізувати, зробити менш тяжкими але більш еластичними. Коли змінється політична ситуація, то й ми мусимо мінятися. Місії треба реорганізувати на основі сфер впливу: перше Франція, Еспанія, Португалія і Бельгія; друге, Німеччина, Голяндія і Північні Держави; третє, Румунія і Балканські держави. Крім того наші представництва треба концентрувати там де є наші приятелі. Треба завести інституцію почесних консулів. Посли в головних державах мусять мати акредітиви і для менших держав. Скорочувати персонал Посольства не можна, бо праці в них збільшується.

П[ан] Посол Марголін звертає увагу на те, що менші держави бувають іноді настроєні вороже проти більших і наші представництва в такому випадку не може бути спільним для таких держав наприклад в Румунії і Греції, або в Польщі і Литві.

П[ан] Міністр Ніковський прочитує циркуляр про скорочення і скасування Місії.

П[ан] Міністр Барановський висловлює побоювання, що скасування Місій може відбитися але на долі українців у відповідних державах і пропонує в крайнім разі доручити охорону українських інтересів іншим консулям, але не полякам.

П[ан] Посол Яковлів зазначає, що передача права на видання паспортів неможливо, бо таких паспортів ніхто не буде поважати. Скасування Місій в Голяндії і Бельгії зробилоб велику шкоду України.

П[ан] Посол Славінський каже про незручність інституції радників і пропонує замість радника мати першого секретаря, а замість аташе – урядовця. Це поліпшить і економічний стан Посольств. П[ан] Посол Галаган вважає неможливим існування лише самого представника Держави без урядовця, зазначуючи, що Посол не може сам провадити канцелярської роботи.

П[ан] Шелухин боронив інституцію радників, але пропонує замінити аташе перекладчиками. Для Румунії і Чехо-Словаччини він вважає, що досить по 4 особи на Посольство, а для Угорщини – 3. В Парижі треба з'єднати місцеву Місію з Мировою Делегацією.

П[ан] Міністр Ніковський зазначає, що Делегації треба творити для кожної спеціальної потреби: Марголін є для Англії, Василько для Німеччини, Тишкевич – для Франції, Саліковський для Національних Держав і для кожної Делегації потрібні свіжі сили.

П[ан] Посол Яковлів стверджує незручність інституції аташе і пропонує замінити їх старшими урядовцями і надати Головам Місій право брати урядовців з вільного найму.

П[ан] Радник Смаль-Стоцький зазначає, що в самім консульськім відділі берлінського посольства працює 3 осіб. Радник вважає необхідним посаду радника з огляду на призвичаєння Європи до цієї дипломатичної інституції.

П[ан] Посол Антонович пропонує не устанавлювати штатів а устанавити бюджет і дати Голові права поділити функції пристосовуючись до місцевих умов. Він звертає увагу на особливу важність парламентаризму в Італії і на необхідність зносити з тамешніми парламентаріями. Він погоджується на консульства в менших державах і звертає увагу на неможливість з'єднання представництв для таких держав як наприклад, Польща і Литва.

П[ан] Шульгин заявляє, що пресове бюро є в певній мірі самостійною організацією і не можна його змішувати з Місією. Делегації не можуть бути постійними. Головою Делегації може бути або – Міністр, або його товариш, але вони мають право і передавати свої повноваження.

П[ан] Посол Яковлів пропонує ввести плату за паспорти в бюджет Посольств.

П[ан] Міністр Барановський звертає увагу на абсурдність обчислення бюджетів Посольств в гривнях, коли вони виплачуються в різних валютах.

П[ан] Посол Сидоренко зазначає, що паризська Делегація є юридична особа рівна іншим Мировим Делегаціям і її треба залишити, як юридичну особу і поставити на її чолі Міністра Закордонних Справ.

П[ан] Посол Славінський каже, що треба українські пресові агентства звязати з іншими європейськими агенціями. Потрібні і пресові органи в межах самих Посольств. Потрібні великі агітаційно-інформаційні бюро.

П[ан] Радник Смаль-Стоцький пропонує поставити пресову службу на пів комерційний ґрунт.

П[ан] Посол Василько підносить заслуги мюнхенського консульства, яке дуже добре провадить консульську роботу, а разом з тим коштує не більш 6000 марок місячно.

П[ан] Міністр Ніковський заявляє, в справі фінансування Місій, що справа видання Україні знаків державної скарбниці стоїть добре і по одержанню цих фондів можна буде з них фінансувати і закордонні представництва. П[ан] Міністр обіцяє просити і Уряд про асігування якоїсь суми на закордонні Місії.

П[ан] Посол Василько каже, що він дивиться на фінансову справу взагалі досить оптимістично. За який час можна буде дістати гроші, але не раніш першого вересня. А між тим де-які Місії сидять зараз без грошей, як, наприклад, така важна для нас Паризська Місія з гр[афом] Тишкевичем на чолі. Він запитує, чи не мігби п[ан] Міністр дістати для цієї Місії якої небудь суми від поляків.

П[ан] Міністр Ніковський пропонує Головам Місій подати негайно проекти скорочення Місій і обрахунки на 2 місяці вперед, висловлюючи при цьому надію, що можна буде дістати якусь суму французьких франків для пропаганди в Європі і для подорожі Міністра.

П[ан] Посол Галаган заявляє про цілковиту неможливість провадити роботу далі без грошей і питає, що він має зробити з урядовцями, яким він не може виплатити утримання. Подібну заяву роблять: п[ан] Славінський і п[ан] Стоцький про Шведську Місію.

П[ан] Міністр Барановський заявляє, що він може виплачувати лише по документам підписаним, п[аном] Міністром Ніковським, бо рахунки Посольств з Міністерством дуже заплутані.

П[ан] Міністр Ніковський з задоволенням констатує, що на Конференції він знайшов щось ліпшого ніж те, чого він міг читати, судячи по настрях еміграції. Він побачив у Послів спільну платформу і має намір працювати на ній, а це дає йому надію, що закордонна праця може добре налагодитися і добре розвинутися.

*Ірина Матіяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

На цьому п[ан] Міністр Закордонних Справ оголошує засідання нарад Послів і Голов Закордонних Місій УНР закінченими.

С[...]тація промов неточна. Зміст загалом вірно передано.*

А. Ніковський

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 119, арк. 1–17 зв.

№ 68

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА
ДО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР А. НІКОВСЬКОГО

22 серпня 1920 р.

Не маючи до сього часу відповіді на своє мотивоване прохання з дня 30 червня с[ього] р[оку] про звільнення мене з посади Голови Надзвичайної Дипломатичної місії в Угорщині, дозволю собі ще раз ласкаво просити Вас, Пане Міністре, вдовольнити моє прохання і не відмовити мене про те повідомити.

Голова Місії *М. Галаган*

Резолюція: Висловити подяку за коректну роботу посла Галагана, дієцезію прийняти з огляду на потребу переміщення в дипломатичному корпусі. 25 серпня 1920 р. *А. Ніковський*

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 260, арк. 2. Машинопис, копія.

№ 69

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ
З ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

25 серпня 1920 р.

Повернувшись 24 ц[ього] серпня з Відня, вступив до виконання обов'язків Голови Місії. П[ану] Секретарю Суховецькому пропоную приступити до виконання своїх безпосередніх обов'язків Секретаря Місії.

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 14 зв. Рукопис, оригінал.

№ 70

ЛИСТ Т. В. О. МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР
О. ЕЙХЕЛЬМАНА З ТАРНОВА ДО ГОЛОВИ НДМ УНР
В УГОРЩИНІ

26 серпня 1920 р.

Строго довірочно

Циркулярно

Відповідно розпорядженню Пана Голови Директорії від 10 серпня с[ього] р[оку] ч. 216/Д, Міністерству Закордонних Справ запропоновано слідуюче: “Необхідно звернути увагу Міністерства на те,

що за кордоном перебуває по українським паспортам сила українських громадян, які провадять злочинну антідержавну роботу своєю агітацією, різними відозвами, заявами і інш[им], напр[иклад] п[ани] Чечель¹, М. Грушевський², Жуківський³, Христюк⁴, Кондратенко, Микита Шаповал⁵, Штефан⁶ і ин. Аби припинити цю злочинну їх роботу, Міністерство повинно негайно дати наказ всім нашим дипломатичним представникам за кордоном відібрати від них закордонні українські паспорти і тим позбавити їх права перебувати за кордоном”.

Для виконання цього наказу Пана Головного Отамана Міністерство Закордонних справ пропонує Вам прийняти всі доступні Вам міри в Державі, де Ви являєтесь дипломатичним представником УНР, щоби у названих і подібних осіб відібрати українські паспорти.

Т[имчасово] в[иконуючий] о[бов'язки] міністра
закордонних справ *О. Ейхельман*

Директор Департаменту
Чужоземних Зносин *Др. Кочерган*

ЦДАВО України ф. 3696, оп. 2, спр. 356, арк. 11.

¹ *Чечель Микола Флорович* (1891–1937) – укр. гром.-політ. діяч, інженер. Член Центральної і Малої рад, секретар Центральної Ради. Напередодні гетьманського перевороту був призначений членом укр. делегації на переговорах із РСФСР. Політичний однодумець М. С. Грушевського. 1919 р. емігрував до Відня. Входив до складу Закордонної делегації УПСР – віденців.

² *Грушевський Михайло Сергійович* (1866–1934) – видатний укр. учений, гром.-політ. і державний діяч. Випускник Ун-ту св. Володимира в Києві (1894). Голова Центральної Ради. Прихильник національно-територіальної автономії України у федеративній Росії. У 1919–1924 рр. перебував із родиною в еміграції в Австрії та Чехословаччині. 1923 р. був обраний академіком ВУАН, 1924 р. повернувся до Києва, створив історичні установи ВУАН.

³ *Жуківський Олександр Тимофійович* (1884–1920) – укр. військовий і гром.-політ. діяч. Випускник Одеського юнкерського училища. Член УПСР. Делегат 1-го та 2-го Всеукраїнських військових з'їздів (травень–червень 1917 р.). В листопаді–грудні 1917 р. – заступник Ген. секретаря військових справ. Із 29 січня 1918 р. – виконуючий обов'язки військового міністра УНР в уряді В. Голубовича. З березня 1918 р. – виконував обов'язки морського міністра. В грудні 1918 р. призначений командиром окремого прикордонного корпусу й начальником гарнізону Кам'янець-Подільського. Із вересня 1919 р. – ревізор військових місій УНР у Празі, Берліні й Відні. Виявив негативне ставлення до Варшавського договору України із Річчю Посполитою 1920 р.

⁴ *Христюк Павло Олексійович* (1890–1941) – укр. політ. і держ. діяч, публіцист, літературознавець. Член Центральної і Малої рад, генеральний писар генерального Секретаріату, Державний секретар Ради Народних Міністрів УНР. За доби Директорії – заступник міністра внутрішніх справ в урядах Б. Мартоша та І. Мазепи. 1919 р. емігрував до Відня, де працював як член Закордонної делегації УПСР. Співредактор часопису “Борітеся – поборите!”. Співпрацював в Українському соціологічному інституті, де було видано його працю “Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр.”. У 1922 р. завідував торгпредством Вукоопспілки в Австрії.

⁵ *Шаповал Микита Юхимович* (1882–1936) – укр. гром.-політ. діяч, член Центральної і Малої рад. З грудня 1917 р. по січень 1918 р. генеральний секретар пошт і телеграфу УНР. Активний діяч Укр. нац. союзу. У грудні 1918 – лютому

ЛИСТ МЗС УНР ГОЛОВІ НДМ УНР
В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНУ

21 серпня 1920 р.

28 липня с[ього] р[оку] Міністерство Закордонних Справ прохало Вас надіслати негайно відомости про працю спеціальних Місій, Комісій і пр[очих] інших відомств УНР, в тій Державі, де Ви акредитовані, а також відомости про українських полонених, опікування якими передано до Міністерства Закордонних Справ.

Прохаю негайно надіслати до Міністерства відповідь на зазначені питання, як що Ви ще не встигли зібрати вичерпуючих відомостей, прохаю надіслати негайно те, що у Вас зібрано, а разом з тим пояснення, коли буде Вами прислана решта матеріалів, як рівно я прохаю зазначити, що перешкоджує негайному полагодуванню наших вимог.

Підкреслюючи ще раз актуальність справи, надіюсь, що доручена Вам Н[адзвичайна] Д[ипломатична] Місія вживе всіх засобів для найскоршого полагодування зазначеної справи.

Т[имчасово] в[иконуючий] о[бов'язки]
Міністра закордонних справ *О. Ейхельман*

За директора Департаменту
Чужоземних зносин (*підпис*)

Резолюція: Негайно надіслати. 3/IX 1920 р. *М. Галаган*

Помітка: Відповідь вислано 3/IX за № 396

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 29, арк. 83. Машинопис, оригінал.

№ 72

ЛИСТ МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР А. НІКОВСЬКОГО
ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА З ВІДНЯ

26 серпня 1920 р.

Вельмишановний пане После!

Вдоволяючи Ваше прохання про звільнення від головування Надзвичайною Дипломатичною Місією в Угорщині, я не можу не висловити Вам щирої подяки від імені Уряду Української Народної Республіки за цю велику працю, яку Ви поклали в так надзвичайно тяжких часах на користь і добро нашої Батьківщини.

Завдяки Вашим заходам Угорський Уряд і нарід ставиться вельми прихильно до української справи. Маю надію, що звільняючись з високого офіційного посту, Ви, Пане Посол, тим не менше не поки-

1919 рр. міністр земельних справ. З 1920 р. мешкав у Празі, один із засновників та голова Українського громадського комітету.

⁶ *Штефан Хан Дем'янович* – міністр пошт і телеграфів за доби Гетьманату. В 1920 р. емігрував до Відня.

нете і на майбутнє вкладати свій великий досвід і знання для української державної ідеї.

Прохаю прийняти запевнення в найглибшій пошані.

Міністр Закордонних Справ *А. Ніковський*

З оригіналом згідно (*підпис*)

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, стр. 356, арк. 13. Машинопис, копія.

Розділ 3

АРХІВНІ

ДОКУМЕНТИ

№ 73

ВІДПОВІДЬ НДМ УНР В УГОРЩИНІ НА ЗАПИТ МЗС УНР

3 вересня 1920 р.

У відповідь на лист з 30 липня 1920 р. № 254 маю честь сповістити, що окрім дорученої мені Місії в Угорщині існує лише Українська Військово-Санітарна Місія. Інших якихось Українських Місій, Комісій, Делегацій, Агентур чи Агентів і Угорщині нема.

Згадана Військово-Санітарна Місія, яка з травня місяця ц[ього] р[оку] функціонує як відділ Укр[аїнського] Черв[оного] Хреста, яка через цілий час своєї діяльності находилась в повному контакті з дорученою мені Місією.

Опікуванне полоненими лежало виключно на ній і лише в випадках необхідності інтервенції дипломатичного характеру мені доводилось виступати з відповідними заявами.

Діяльність Військово-Санітарної Місії і її особистий склад з'ясовані в прикладаемому при цьому докладі Місії.

Ці відомості не могли бути надіслані раніше через те, що лист з дня 30 липня № 254 був одержаний в дорученій мені Місії лише 26 серпня ц[ього] р[оку].

Голова Місії (*М. Галаган*)

З оригіналом згідно.

Секретар місії *В. Суховецький*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, стр. 29, арк. 99. Машинопис, копія.

№ 74

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ
З ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

4 вересня 1920 р.

Ввиду одержання мною повідомлення п[ана] Міністра Закордонних Справ про задоволення мого прохання про звільнення мене від головування дорученої мені Місії пропоную п[ану] Секретарю Місії Суховецькому приступити до перевірки справ Місії і перебирання їх від мене до прибуття нового заступника Республіки.

Голова Місії *М. Галаган*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, стр. 7, арк. 15. Рукотис, оригінал.

285

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА
ДО МЗС УНР

[Вересень] 1920 р.

У відповідь на обіжник Міністерства (по Загалнь[ому] Департ[а-
менту], Відділ бухгалтер[ерії]) з дня 9 серпня ц[ього] р[оку] № 1647
маю честь донести слідуєче:

Я не поінформований про існування, або на виробленне Міні-
стерством кошторису на утримання закордонного представ-
ництва УНР. Що ж торкається дорученої мені Місії, то на її утримання
я одержав кошти в порядку авансового асігновання: при виїзді Місії
в січні 1919 р. одержано з 10 000 000 кредиту (резолюція Міністра
Зак[ордонних] Спр[ав] з 16 січня ц[ього] р[оку], а в дальшому мені
не відомо, з якого кредиту. (Відн[ошення] Міністерства з дня 2 жовт-
ня 1919 р. № 121/554/1104 і повідомл[ення] Екс[портно]-Імп[орт-
ного] Т[оварист]ва з дня 15 червня 1920 р. про виплату грошей з до-
ручення Мін[істра] Фін[ансів] Мартоса).

На протязі 1919 р. Місія утримувалась на основі штатів, затверд-
жених Директорією УНР 9 і 18 січня по 1 червня 1920 р. – на ос-
нові штатів, встановлених п[аном] Членом Директорії А. Макарен-
ком, а з червня і до цього часу – на основі штатів, встановлених
п[анами] Членами Директорії Ф. Швецем і А. Макаренком і Мін[іс-
тром] Фін[ансів] Б. Мартосом (Копії відповідних штатів приклада-
ється).

1. Перед від'їздом Місії з Києва одержані мною на її утримання
гроші були розміняні на австрійську валюту по урядовому курсу
1 гривня = 1 короні, і платня членам місії до 1 січня ц[ього] р[оку]
видавалась в коронах також по цьому курсу 31 січня до 1 червня
ц[ього] р[оку].

З 1 січня до 1 червня встановлений був курс 1 гривня = 1 ко-
рона 10 сотиків, а з 1 червня і по цей час роцот ведеться по ново-
встановленому курсу 1 гривня = 65 шагів (Зміна курсів указана при
нових штатах Місії).

3. Мною одержано за час керування Місією: 24 січня 1919 року по
чеку Мін[істерства] Закорд[онних] Справ на Державний Банк в Кій-
ві на утримання Місії – 269 800 карб[ованців]. І на інформацію –
100 000 карб[ованців]. Або 739 600 гривень. З цієї суми 10 000 гри-
в[ень] не були розміняні на корони, а решта по розміні дала 729 600
корон. В жовтні місяці м[инулого] р[оку] згідно з відношенням Мі-
ністерства 2 жовтня № 121/557/1104, я одержав переказані мені
через Віденське Посольство на видатки по Місії 427 200 корон.

2 червня ц[ього] р[оку] одержано від Мін[істра] Фін[ансів] Марто-
са – 30 000 корон і 3 липня ц[ього] р[оку] від нього ж одержано на
утримання Місії, через Інтернаціональне Експорт[но]-Імпорт[не]
Т[оварист]во 200 000 корон.

За паспорти, посвідки про горожанство та візи одержано в 1919 р. 19 878 кор[он] 48 сот[иків], 1920 р. 18 180, гербового збору 1919 р. 395 кор[он], 1920 р. 700 корон (Канц[елярський] приб[уток] 1920 р. обчисл[ено] по 1 вересня 1920 р.).

4. В 1918 році доручена мені Місія не існувала. На протязі 1919 р. з виданих мені авансових сум витрачено 891 287 кор[он] 26 сот[иків]; з цієї суми платня членів Місії виносила 702 601 кор[он] 66 сот[иків]; платня вільнонайомних – 19 100 кор[он], канцелярські видатки 8 694 кор[он], помешканне канцелярії Місії 3 545 кор[он], допомога громадянам – 11 000 кор[он], командіровочні 4 306 кор[он] 60 сот[иків], видатки на інформацію 42 000 кор[он], пограбовано під час мого арешту російськими большевиками – 100 000 кор[он]. Крім того, з одержаних канцелярією Місії за ріжні консульські справи грошей витрачено в минулому році 17 771 кор[он] 09 сот[иків], зтого на канцелярні видатки 6 047 кор[он] 99 сот[иків] і на помешкання канцелярії Місії 11 723 кор[он] 10 сот[иків].

До 1 травня біжучого року авансових сум витрачено: 219 111 кор[он] 50 сот[иків]; а саме: на платню членам Місії – 166 529 кор[он] 50 сот[иків], на платню вільнонайомним – 6 000 кор[он], на помешкання канцелярії – 10 557 кор[он], на допомогу громадянам 2 025 кор[он], на інформацію 34 000 кор[он], з прибутків за консульські акти витрачено – 6 150 кор[он] 35 сот[иків], а того на канцелярійні потреби 3 520 кор[он] 35 сот[иків] і на помешкання канцелярії 2 639 кор[он].

5. За рахунок Мін[істерства] Закорд[онних] Спр[ав] ніяких виплат Місією не робилось. За рахунок Мін[істерства] Освіти, з доручення того-ж Міністерства куплено і надіслано педагогічних книжок на суму 164 кор[он] 80 сот[иків].

Бухгалтерія в дорученій мені Місії ведеться в той спосіб, що всім одержаним мною в порядку авансу сумах ведеться цілком окремий щот від тих сумм, які поступають в канцелярію Місії, як ріжного роду консульські побори. З цих останніх урядовцем робляться видатки на канцелярські потреби, а при вичерпанні цих сумм перечисляється потрібні на ці видатки гроши з авансових сумм.

Перевірка канцелярських прибутків та видатків робиться в кінці кожного місяця.

Що до провадження касових книжок, то в них, як звичайно, на прибуток заноситься всі впливаючі відповідні сумми, а на видаток записується сумми по виплаченим рахункам, або роспискам. На всі витрачені кошти маються виправдуючі документи.

На 1 вересня ц[ього] р[оку] з авансових сумм залишається 40 718 кор[он] 07 сот[иків], а в касі канцелярії – 6 709 кор[он] 30 сот[иків].

7. Первісний склад Місії був такий: Голова – М. Галаган призначений на посаду з 24 січня 1919 року наказом Директорії УНР 26 січня того-ж року № 91; радник – М. Шраг, Атташе – О. Кандиба

(Олесь) і урядовець О. Клор, всі три призначені на посади наказом Міністра Закордонних Справ з дня 24 січня 1919 року.

13-го березня м[инулого] р[оку] уряд[овець] О. Клор згідно з проханням, звільнений був з посади і відкомандірований до Міністерства, а на його місце зачислений був з 14 березня урядовцем Місії І. Флюнт.

31 квітня м[инулого] р[оку] вибув зі складу Місії атташе О. Кандиба. З 31 травня уряд[овцю] І. Флюнту мною доручено було викон[ання] обов'язків атташе Місії і з того ж числа зачислено було на посаду урядовця І. Стасіва, а також прийнято на службу по вільному найму М. Курчака.

Ці зміни в персональному складі місії затверджені були наказом Міністра Зак[ордонних] Спр[ав] з дня 8 липня м[инулого] р[оку] під 12:6, при чому атташе Кандиба звільнявся не з 1 квітня, коли він фактично вибув з Місії, а з 1 липня м[инулого] р[оку].

Наказом Міністра Зак[ордонних] Спр[ав] з дня 30 липня м[инулого] р[оку] під № 10 на вакантну посаду Секретаря Місії був призначений з 1 серпня Микита Шаповал, який 1 листопада вибув в 2-х місячну відпустку і більше до Місії не вернувся, а тому я вважав його вибувшим зовсім зі складу Місії з 1 січня ц[ього] р[оку].

1 грудня м[инулого] р[оку] до дорученої мені Місії прибув атташе Місії в Швеції і Норвегії В. Суховецький, котрого з того ж числа я допустив до вик[онання] вакантної посади другого атташе нашої Місії, а з 1-го січня ц[ього] р[оку] до вик[онання] об[ов'язків] Секретаря Місії.

На основі обіжника М[іністерства] Зак[ордонних] Спр[ав] з 15 листопада м[инулого] р[оку] № 870, одержаного мною лише 14 січня ц[ього] р[оку] був скорочений персональний склад Місії, при чому зі складу Місії вибули з 15 січня Радник Місії Н. Шраг і 19 січня атташе І. Флюнт. Ці нові зміни в складі Місії були затверджені 29 січня ц[ього] р[оку]. Членом Директорії А. Макаренко і підтверджені також збоку Міністерства Зак[ордонних] Спр[ав] (відношення М[іністерства] з дня 1 червня ц[ього] р[оку] під № 2243.

Починаючи з січня місяця ц[ього] р[оку], як і в цей час доручена мені Місія складається з трьох членів: Голови – М. Галагана, Секретаря – В. Суховецького і урядовця І. Стасіва. При місії служить вільнонайомний (ордонанс) М. Курчак.

При звільненні і виступленні членів Місії з її складу вони задоволені були коштами таким чином: Уряд. О. Клор одержав штатну платню до 14 березня м[инулого] р[оку], Атташе О. Кандиба таку ж платню до 1 квітня м[инулого] р[оку], Секретар Місії М. Шаповал таку ж платню до 1 листопада, Радник М. Шраг згідно з обіжником М[іністерства] № 870 платню по 15 січня ц[ього] р[оку] і на подорож М[іністерства] місячну платню в розмірі – 8 925 кор[он], Атташе І. Флюнт, згідно з обіжником № 870, платню по 19 січня ц[ього] р[оку] і, згідно з постановою Члена Директорії А. Макаренка, 3-х

міс[яців]. Платню в розмірі 18 150 кор[он]. В виду його хворости і необхідности серйозного лікування.

8. Копії наказів по Місії за цілий час існування при цьому прикладається.

9. Доручена мені Місія не поділяється на окремі відділи, лише поділені функції межі окремими її членами. Діловодство провадиться згідно з існуючими правилами, при чому справи поділені відповідно характеру діяльності Місії на дипломатичні, консульські і грошеву відчитність.

На кінці позволяю собі додати, що більшість требуемих обіжником М[іністерст]ва 8 1647 відомостей мною була уже подана до відома Міністерства в останніх моїх донесеннях.

Голова Місії [М.Галаган]

Прилоги: Копія тимчасового штату з 25 червня 1920 року, Канцелярія Члена Директорії № 509, Копія тимчасового штату з дня 29/І 1920 р. Канцелярія Члена Директорії № 141 і Копія Наказів по Надзвичайній Дипломатичній місії в Угорщині.

Д о д а т о к № 1

КОШТОРИС НДМ УНР В УГОРЩИНІ НА 1920 Р.

На підставі даних мені Урядом УНР уповноважень від 15 падолиста 1919 року, під Ч. 225/Д і в відміну всіх раніш виданих циркулярів та розпоряджень затверджую штати і кошториси Надзвичайної – Дипломатичної – Місії на Угорщині з 1 січнем 1920 року, таким чином:

1) Голова Місії	18 000	гривень	на	місяць
2) Секретарь	7 000	“	“	“
3) Канцеляр[ист]-Урядовець ...	5 000	“	“	“
4) На представництво	8 000	“	“	“
5) На канцелярські виплати	3 000	“	“	“
6) На найом помешкання	3 000	“	“	“
7) На пресові видатки	10 000	“	“	“
	57 000	гривень	на	місяць

(Словами: П'ятдесят сім тисяч гривень на місяць).

При штатних видатках належить числити 1 гривню, рівною 1 кор[он] 10 сот[иків] в угорській валюті.

Підписав:
Уповноважений Директорією УНР
Член Директорії А.Макаренко
З оригіналом згідно (підпис)

Резолюція: Копію до діла про грошеву відповідальність. 30.01. 1920 р.
М.Галаган

ШТАТ І КОШТОРИС НДМ УНР В УГОРЩИНІ

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

На підставі уповноважень даних нам Верховним Урядом УНР від 15 падолиста 1919 р. під ч. 225/Д устанавляємо тимчасовий штат і кошторис Надзвичайної Дипльоматичної Місії в Угорщині з 1 червня 1920 р. слідуючі:

Назва посад	Число посад	На місяць одному	На місяць всім
1. Голова Місії	1	15000	15000
2. Секретар	1	7000	7000
3. Урядовець	1	4500	4500
4. Канцелярські видатки		4000	4000
5. Найом помешкання		4000	4000
6. На представництво		8000	8000
7. Преса і інформації		10000	10000
8. На господарські і непередбаче- ні видатки		1000	1000
9. На допомогу громадянам УНР		4000	4000
Сума			57580

(словами: пятьдесят сім тисяч пятьсот гривень).

Відень, дня 28, мая 19120 р.

Члени Директорії УНР: проф[есор] *Ф. Швець*
А. Макаренко

Міністр Фінансів: *Б. Мартос*

З оригіналом згідно:
Секретар Члена Директорії УНР (*підпис*)

*ЦДАВО України ф. 3518, оп. 1, спр. 29, арк. 16. Машинопис, копія;
арк. 90–92. Машинопис, оригінал; спр. 36, арк. 7. Машинопис, копія.*

№ 76

РАПОРТ СЕКРЕТАРЯ НДМ УНР В УГОРЩИНІ
В. СУХОВЕЦЬКОГО ДО ГОЛОВИ МІСІЇ М. ГАЛАГАНА

10 вересня 1920 р.

Маю честь подати до відома пана Голови, що доручене мені Вашим наказом № 11 ц[ього] р[оку] перевірення і перебрання Діл канцелярії Місії для передання їх новому Голові – закінчене і все знайдено у повному порядку.

Секретар Місії *В. Суховецький*

Резолюція: Треба скласти протокол передачі справ, майна і готівки Місії. 10.09.1920 *М. Галаган*

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ
З ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

10 вересня 1920 р.

П[ан] Секретарь Місії В. Суховецький доніс, що справи Місії він перевірів, знайшов все в порядку і перебрав їх.

Відізваючи завтра, передаю провадження справ Місії з 11 цього вересня п[анові] Секретарю до прибуття нового представника.

Всіх членів Місії і співробітників її: Секретаря В. Суховецького, урядовця І. Стасіва, Референта преси П. Ходаркевича і служашого М. Курчака прошу прийняти мою щирю подяку за їх поміч і співробітництво в моїй роботі та за їх труди і службу на користь України і Українського Народу.

Голова Місії М. Галаган

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 15 зв. Рукопис, оригінал.

№ 78

ЗАЯВА СЕКРЕТАРЯ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СУХОВЕЦЬКОГО
ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНА

10 вересня 1920 р.

Не бажаючи залишатися за Вашим від'їздом в складі Надзв[ичайної] Дипльом[атичної] Місії УНР в Угорщині, має честь прохати передати моє тут залучаєме прохання до п[ана] Міністра Закордонних Справ УНР.

Секретар Україн[ської] Надзв[ичайної] Дипломат[ичної] Місії
на Угорщині В. Суховецький

З оригіналом згідно і за копію ручаюсь:
Урядовець Надзвичайної Дипломатичної Місії в Угорщині
І. Стасів

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 95, арк. 26. Рукопис, копія.

№ 79

ЛИСТ М. ГАЛАГАНА ДО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ
СПРАВ УНР А. НІКОВСЬКОГО З ВІДНЯ

10 вересня 1920 р.

Маю честь донести, що по одержанні листа Вашого з дня 26-го серпня ц[ього] р[оку] в якому Ви сповіщаєте про вдоволення мого прохання про звільнення мене від головування Надзвичайною Дипломатичною Місією в Угорщині, я передав всі справи і кошти Місії п[ану] Секретарю В. Суховецькому і 11 цього вересня відіжджаю з Будапешту.

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Прихильна оцінка моєї діяльності по посаді Голови Місії, яку Ви, Пане Міністре, були ласкаві зробити в своєму до мене листі, підкріпила моє право думати, що за 1½ річне керування дорученою мені Місією в обставинах незвичайно мінливого політичного життя Угорщини Місія не даремно працювала на користь Українського Народу і його державної незалежності, і це являється для мене великою моральною сатисфакцією.

Позволю собі звернутися до Вас, Пане Міністре, зі слідуючим проханням:

За цілий час 19 місячного існування Місії в Угорщині я не мав можливості представити відвітність в тих грошових коштах, які були мною одержані на утримання її, рівно ж не було за цей час також переведено органами контролю ніякої перевірки правильності зроблених мною витрат.

Беручи на увагу різного рода поголоски, які циркулюють серед українського громадянства що до витрачаємих українським закордонним представництвом грошей, я просив-би дати мені право поставити себе по-за будь-якими закидами, що до неправомірного поводження з державними коштами.

Переведення компетентними органами ревізії діяльності Місії і зроблених витрат лежить, на мій погляд, в інтересах УНР, а разом з тим це дало б мені можливість перейти до роботи громадської чи державної без побоювання почути на свою адресу якісь закиди, котрі були б для мене в високій мірі неприємними.

Маю надію, що моє прохання не зустрине з боку Уряду негативної оцінки і відмовлення.

Голова Місії *М. Галаган*

Резолюція: “Повідомте, що заснована Ревізійна комісія для посольств і місій, що Угорського посольства прийде час своєю дорогою, але що Міністерство Закордонних Справ завжди готове протистояти всяким наклепам, котрі могли б виникнути щодо Угорської Місії під час урядування нею п[ана] Галагана” 3 жовтня 1920 р.
А. Ніковський

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 260, арк. 3—3 зв. Машинопис, оригінал.

№ 80

ЛИСТ СЕКРЕТАРЯ НДМ УНР В УГОРЩИНІ
В. СУХОВЕЦЬКОГО ДО МЗС УНР

11 вересня 1920 р.

Переїнявши 10 цього вересня від Голови Української Надзвичайної Дипломатичної Місії в Угорщині п[ана] М. Галагана всі справи, грошеву відвітність і готівку (згідно з надсилаємою копією протокола за № 421 від 10 цього вересня) для передачі всього на-

званому новому ще не приїхавшому Голові, маю честь довести до відома Міністерства, що виекспедітовання чергової ассігновки на утримання Місії на Угорщині являється справою надто нагальною, поза як окрім нерозмінних 10 000 гривень в українській валюті, в касі Місії лишається тільки 4 927 кор[он] 80 сотиків, і при щотижневій платні за одне тільки помешкання канцелярії Місії 1 080 корон, Місія може опинитися в дуже невідповідному становищу.

Секретар Української Дипломатичної
Місії на Угорщині (підпис)

Резолюція: “Повідомити, що справа постачання коштів на утримання Надзвичайних дипломатичних представництв перейшла п[анові] Барановському Х. – міністру фінансів, до якого й належить звертатися” (Підпис)

Прилога: Протокол № 421

Д о д а т о к

ПРОТОКОЛ ПРИЙМАННЯ-ПЕРЕДАВАННЯ МАЙНА ТА КОШТІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ МІСІЇ УНР В БУДАПЕШТІ

10 вересня 1920 року нижчепідписані Голова Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Угорщині Микола Галаган і Секретар тої-ж Місії Володимир Суховецький, склали цей протокол на посвідчення того, що перший з них передав, а другий перебрав всі справи, майно, грошову відчітність і готівку зазначеної Місії.

При тому оказалось, що всі записані в реєстровій книжці папери маютья серед актів і документів місії і, що всі видатки зроблені на утримання членів Місії і служачих при ній, на канцелярію її та ріжні інші цілі підтверджується відповідними виправдуючими документами, котрі маютья повністю при грошовій відчинності.

Всі видатки, як рівнож і прибутки записані в пронумеровану і прошнуровану книжку, з якої видно, що в розпорядженне Голови Місії поступило: 24 січня 1919 року 739 600 гривень (сімсот тридцять дев'ять тисяч шістсот гривень), з котрих 729 600 гр[и]в[ень] (сімсот двадцять дев'ять тисяч шістсот гривень) обміняно на корони по курсу одна гривня = одній короні, а (десять тисяч гривень) 1000 гривень осталося не обмінаними; 30 жовтня 1919 р. 427 200 (чотириста двадцять сім тисяч двісті) корон, 3-го червня 1920 року – 30 000 кор[он] (тридцять тисяч корон); 3-го липня 1920 р. – 200 000 кор[он] (двіста тисяч корон), а всього на прибуток записано – 1 386 800 корон.

З того видано було по день 10 вересня ц[ього] р[оку] включно платні членам місії – 1 065 150 корон 92 сот[иків] (мільйон шістдесят п'ять тисяч сто п'ятдесят) корон 92 сот[иків]; платні вільно найомним – 31 100 корон (тридцять одна тисяча сто корон); допомога громадян – 14 165 корон (чотирнадцять тисяч сто шістдесят п'ять корон);

*Ірина Матіяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

платні за помешкання канцелярії Місії і ріжних канцелярій них ви-
датків – 42 606 кор[он] (сорок дві тисячі шістсот шість корон); на
роз'їзди при командіровках 46 278 кор[он] 08 сот[иків] (сорок
шість тисяч двіста сімдесят вісім корон і 08 сот[иків]); на інфор-
мацію – 87 500 (вісімдесят сім тисяч п'ятсот корон); пограбовано
під час арешту членів Місії 100 000 корон (сто тисяч корон); а всьо-
го на видатках записано – 1 386 000 корон. Готівки на руках Голови
Місії залишилось 10 000 гривень.

Ріжні виправдуючі документи на суму 1 286 800 корон, протокол
про пограбування 100 000 корон та готівку в сумі 10 000 гривень
Головою Місії М. Галаганом передано, а Секретарем В. Суховецьким
перебрано сповна.

В канцелярії Місії за ріжні консульські акти поступило дня 10 ве-
ресня включно 39 353 кор[он] 48 сот[иків], з того витрачено на
канцелярські потреби 34 425 кор[он] 68 сот[иків], залишилось в ка-
сі – 4 927 кор[он] 80 сот[иків].

Виправдуючі документи на суму 34 425 кор[он] 68 сот[иків] і го-
тівки в сумі 4 927 кор[он] 80 сот[иків] при здачі канцелярії оказались
в порядку і повности.

Окрему теку з секретними паперами передано і перебрано з рук
на руки.

Все прибране Місією майно, яке значитья в окремій книжці, ма-
ється повністю.

Правдивість цього протоколу складеного в трьох примірниках
з котрих один видається Голові Місії, другий Секретарю, а третій
залишається в актах Місії, власноручними підписами стверджуємо.

Голова Надзвичайної Дипльоматичної Місії УНР
в Угорщині *М. Галаган*

З оригіналом згідно
Секретар Надзвичайної Дипльоматичної Місії УНР
в Угорщині *В. Суховецький*

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 260, арк. 5–6 зв. Машинопис, копія.

№ 81

ЗАЯВА ДО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР
А. НІКОВСЬКОГО СЕКРЕТАРЯ НДМ УНР
В УГОРЩИНІ В. СУХОВЕЦЬКОГО

10 вересня 1920 р.

Прохання

Я низче підписавший, Володимир Суховецький, скінчивший
в 1911 році Київську Першу Гімназію, а в 1915 р. скінчивший юри-
дичний факультет Московського Університету, пройшовший в 1918 році
курси Консульської служби Українського Т[оварист]ва Економістів
у Києві і бувший після цього до переведення у Будапешт на посадах
драгомана і атташе Української Дипльоматичної Місії у Стокгольмі,

нині маю честь прохати – яко володіючий англійською мовою – о переведення мене на посаду атташе до Дипломатичної Місії в Англії, або в одну з інших відновляємих чи відкриваємих Дипломатичних Місій.

Розділ 3
АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

Секретар Української Дипломат[ичної] Місії
на Угорщині *В. Суховецький*

Резолюція: Написати до Місії в Будапешті, що покищо Міністерство не може задовольнити прохання пана секретаря з браку посади. Можна йому предоставити посаду в Міністерстві. *Підпис*

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 356, арк. 26. Рукотис, оригінал.

№ 82

ЛИСТ СЕКРЕТАРЯ НДМ УНР В УГОРЩИНІ
В. СУХОВЕЦЬКОГО ДО МЗС УНР

28 вересня 1920 р.

В доповнення до листу Української Дипломатичної місії на Угорщині від 11 вересня 1920 р. за № 422, маю честь прохати негайно сповістити, коли приїде новий Голова Місії, бо, не одержуючи досі чергової асігновки, Місія залишається з пустою касою і не має навіть чим оплатити помешкання канцелярії.

Секретар Української Дипломатичної Місії
на Угорщині *В. Суховецький*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 29, арк. 122. Машинопис, оригінал.

№ 83

НАКАЗ № 56 ДИРЕКТОРІЇ УНР ПО МЗС ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ
М. ГАЛАГАНА З ПОСАДИ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ

28 вересня 1920 р.

ЗВІЛЬНЯЄТЬСЯ: з посади Голови Української Надзвичайної Дипломатичної Місії в Угорщині ГАЛАГАН Микола з днем 26-го серпня 1920 року, згідно з проханням.

Підписав:

Голова Директорії *С.В. Петлюра*

Скріпив:

За Міністра Закордонних Справ *О. Ейхельман*

З оригіналом згідно:

Підписав:

В[иконуючий] о[бов'язки] Начальника Відділу

В. Литвиненко.

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 29, арк. 123.

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

ЛИСТ СЕКРЕТАРЯ НДМ УНР В УГОРЩИНІ
В. СУХОВЕЦЬКОГО ДО МЗС УНР

11 жовтня 1920 р.

В “Огляді діяльності Міністерства Закордонних Справ за місяць липень 1920 року”, одержаному нашою місією 10 жовтня, зазначається між иншим, що дипломатичні паспорти на руках громадян УНР повинні бути надіслані до Міністерства, позаяк ці паспорти маютья у осіб, котрим цілком не належні.

У відповідь на це маємо честь подати, що Українською Дипломатичною Місією на Угорщині дипломатичних паспортів нікому не видавалося, бо навіть і бланків загальних паспортів в Місії нема; окрім членів Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР на Угорщині – секретаря Місії Володимира Суховецького і урядовця Івана Стасіва. Дипломатичні паспорти маютья у п[ана] Люція Кобилянського, бувшого радника Посольства УНР в Туреччині, котрому запропоновано приступити до виконання цього обіжника Мініст[ерства] Закордонних Справ УНР.

З обіжника, на котрий посилається Міністерство в вище згаданому “Огляді” і котрого в повному тексті Місією ще не одержано, походить, наче і дипломатичні паспорти Секретаря і урядовця повинні бути надіслані до Міністерства. Не маючи змоги залишитися без паспортів з огляду на можливість урядових поїздок, прохаємо сповістити чи поширюється пункт 1 без виїмок і на персонал Дипломатичної Місії і в разі підтвердження вислати нам відповідні паспорти по одержанню котрих негайно будуть надіслані дипломатичні паспорти по котрим ми проживаємо.

Секретар Місії *В. Суховецький*

Резолюція: “Надіслати відповідний циркуляр і дати пояснення”
28.10.1920.

ЦДАВО України ф. 3696, оп. 2, спр. 356, арк. 28.

ЛИСТ СЕКРЕТАРЯ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СУХОВЕЦЬКОГО
ДО МЗС УНР

12 жовтня 1920 р.

Українська Дипломатична Місія на Угорщині одержала від новопризначеного Міністра Закордонних Справ Угорщини п[ана] Чакі офіційальне повідомлення про обняття їм своєї посади з проханням повідомити про те наш Уряд. Лист цей являючись доказом догляда дипломатичних обичаїв з боку Угорського Міністерства

Закордонних Справа до Українського представництва, ще раз вказує на бажання скорішого приїзду нового Голови Місії.

Розділ 3

Секретар Української Дипломатичної Місії
на Угорщині *В. Суховецький*

АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

ЦДАВО України ф. 3696, оп. 2, спр. 356, арк. 27. Машинопис, оригінал.

№ 86

ЛИСТ МЗС УНР ДО СЕКРЕТАРЯ НДМ УНР
В УГОРЩИНІ *В. СУХОВЕЦЬКОГО* З ТАРНОВА

15 жовтня 1920 р.

Міністерство Закордонних Справ повідомляє Вас, що Ваше прохання від 10-го вересня ц[ього] р[оку] за № 419 про призначення Вас як атташе Дипломатичної Місії УНР в Англії або до одної з наших Місій УНР за кордоном не може задовольнити за браком вільних посад, а також з приводу скорочувань штатів наших представництв за кордоном.

Директор Департаменту Чужоземних Зносин *Шкільний*
Начальник Дипломатичного Відділу *Дяків*

ЦДАВО України ф. 3696, оп. 2, спр. 356, арк. 24. Машинопис, оригінал.

№ 87

ЛИСТ МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР
А. НІКОВСЬКОГО З ТАРНОВА ДО *М. ГАЛАГАНА*

18 жовтня 1920 р.

З приводу Вашого відношення від 10-го вересня Ч. 408 – Міністерство Закордонних справ має честь повідомити, що при Міністерстві вже утворено Ревізійну Комісію для обревізування всіх Дипломатичних Представництв УНР за кордоном. Отже своєчасно наступить за порядком і ревізія Угорської Місії.

Разом з тим Міністерство має честь запевнити Вас, що воно повсякчас готове спростувати всякі наклепи чи закиди, котрі могли б виникнути що до Угорської Місії за час Вашого керування нею.

Міністер закордонних справ *А. Ніковський*
За Директора департаменту справ загальних *В. Дяконенко*

ЦДАВО України ф. 3696, оп. 2, спр. 260, арк. 13 зв. Машинопис, копія.

№ 88

ЗВІТ СЕКРЕТАРЯ НДМ УНР В УГОРЩИНІ *В. СУХОВЕЦЬКОГО*
ДО МІНІСТЕРСТВА НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА УНР

[Жовтень] 1920 р.

Згідно з висловленим Вами побажанням (переданим нам через Мін[істерство] Зак[ордонних] Спр[ав] УНР пропозицією № 477 датованою 26 м[ісяця] серпня 1920 р.) одержувати систематичні звіти

економічного положення чужоземних країн і зміни заходячих в них Укр[аїнських] Надз[вичайних] Місій Дип[ломатичних] на Угорщині має честь на цей перший раз ознайомити Вас з положенням земельного питання і переводячися реформи; ця земельна реформа являється найбільш-видатною подією за останній час в обсязі господарської політики Угорщини, яко країни переважно агрокультурної.

По даним останнього перепису, до територіальних змін переведених Нейльським миром населення Угорщини 18 260 000 приходилося 2,7 міл[йонів] Земльовласників, і розподілення останніх шло таким чином:

Власники маєтків від 0–5	йохів	1 382 507 = 51,25%
« « від 5–100	«	1 295 315 = 48,02%
« « від 100–1000	«	14 566 = 0,65%
« « від 1000	йохів	2 066 = 0,08%
	а разом	2 697 454 = 100%

В Угорщині сьогоднішнього дня абсолютні цифри спадають, але відношення залишається те саме, через що забракком інших даних для пояснення картини треба користуватися вище наведеними.

Серед членів нинішнього Національного Зібрання Угорщини зародилося два проекти реформи земельного господарства, звертаючих увагу загалу; ці проекти стали навіть стержнем політичного кризису. Один з них – проект Юлія Рубіника Мін[істерство] Агрікультури, други – Стефана Сабо – Мін[істерство] Постачання. Головне завдання сучасної реформи є задоволення земельного голоду, встановлення категорій тих груп, що домагаються землі і встановлення первенства прав. Навкрут цієї точки крутиться той чи инший демократичний характер реформи.

Обидва ці згадані проекти розрізняють проблему на таких принципах:

Рубінек хоче заосмотрити землею поперед усього інвалідів жовнярів, воєнних вдов, воєнних сиріт і жовнярів маючих боеві відзнаки, взагалі всіх, в додаток до цього, хто честю сповнював свої обовязки підчас війни. Прирівних прочих даних, преферанс будуть мати батьки великих семей, а після ті, що мають належний капітал чи майно. Сумарний нарис проекту надає ще лишки землі – в цілях привернення більшої продукції – тим малим земельвласникам, що мають всі потрібні на це побільшення засоби. Додатково проект обговорює справу поділення застроєних участків. По зверх всіх вище згаданих груп визнаються маючими права на землю сільські робітники і прилуг не володіючи ґрунтом, бувші управляючі урядовці, люди викинуті з окопованих територій, вертаючі з полону, реімігруючі з Америки угорці і т. и.

Проект Сабо звертає увагу на власників малих окремих участків. Проект виголошує, що кожний власник клаптику землі має право

на превдління до його наділу стільки землі, скільки він може обробити. Критерії тут слідуючи: власники учасків-клаптиків фермери, володіючи якими будь будинками або частиною їх, лавочники або кустарі заняті в землеробстві яко додатковому ремеслі громадські служачі, офіцери каріери і офіцери військового часу. Проект обговорює, що власники учасків-клаптиків, повинні мати можливість побільшити свою власність до простора 10–15 кадастрових йогоів, тоді як тії, для котрих агрікультура являється тільки підсобним заняттям не мають права обняти землі площу більше.

Кожний ратай, постійно зв'язаний з землею повинен-би мати право на три кадастрових йогоі землі, а позверх того проект числить можливим дати землю всім тим в кого є правдоподібне право нащадка на земельний учасок, або – ще дальше хто може вишукаати якийсь законний привід обняти землю і буде бажати його зреалізувати. Особи володіючи подібним капіталом можуть домагатися маетка в 10–15 йогоів; ті, що не мають достатнього капіталу дістають допомогу від держави; тоді як тії, що не мають ніякого капіталу, – дістають місце на латифундії, натурально цілком належній державі. Засновуємо Національна Рада Земле-Наділення, повинна забезпечити розділеними учасками осіб готових на обняття таких; сама вже Рада класифікує виставлені домагання (заяви). Згідно з начерком Рубіника слідуючи категорії земельних маетків підлягають розподіленню.

Перш і раніш всього маетки, придбані підчас війни; їхня вся площа підлягає розподілу; після цього – всі взагалі великі посілості не дивлячись на їх характер. Для забезпечення нормальної продукції, набування землі повинно обмежуватися таким робом, щоб дати змогу продовжувати раціональне хазяйство на маетках залишених в руках попереднього власника. Середньої великості маетки або малі учаски взагалі не придбаються, за виїмком виморочених та маетків, у свій час придбаних в цілях простої спекуляції.

Виїмком з-під загального відобрання користуються рівно як маетки дуже інтенсивної культури також і тії, що служать цілі якої будь сільсько-господарської промисловості. Ціни придбання землі зафіксуюються мішаним трибуналом і ціни тії повинні взагалі являти собою повну остаточну компенсацію. Придбання підлягаючої відділенню території буде полегшуватися державою, кожне земельне майно виставлене для продажу дістає допомогу держави як що розумування нових розпорядків земле-володіння робить це необхідним.

Згідно з проєктом Сабо право набування поширюється на всяке земельне майно, котре на 1-го січня 1919 р. мало площу більше за 500 йогоів і розложено в границях одної – тоїж парафії як що тільки ця територія потрібна і перевершує 30% всієї загалом землі.

Другий сутьовий пункт реформи земле-користування є питання компенсації що одержуватиме власник, спосіб переведення

зарплати особою придбаючи власність і льготи, що даються цій особі. По думкам Рубіника примірення потреб загалу з величиною набуваної території повинно у кожному окремому випадку переводитися поза партійним і незалежним тілом. Проект надасть цьому тілу імя Національного Трибуналу на Земле-Росподілення, він має складатися переважно з судів Вищого Суду і адміністративного трибуналу і окрім цього матиме своїми членами представників Земльо-Робської Палати, відповідних банків і відповідних Міністерств.

Проект зазначає що держава буде набувати потрібну площу землі по часті примусово, по часті шляхом користування права приймати в купні маєтків заявляючихся на ринкові. Проект озачується придбанням землі для осіб не посідаючих способом утворення щорічного викуплення як рівнож і утворенням нових уз[...] фрухтів. В проекті передбачається окремі полекшення – що-до виплати встановленої ціни – для жовнірів декорованих медаллю за хоробрість для інвалідів, воєнних вдов, сирот, позаштатних урядовців.

Згідно з проектом Сабо капітал потрібний для улаштування земельного кредиту буде постачатися Т[оварист]вом Гіпотeki члени котрого будуть складатися з осіб відшукуючих кредит і з другого боку з осіб перенявших випущені Т[оварист]вом облигації.

Спеціальні полекшення повинні робитися тим особам, що служили в армії більш як два роки слідуємим за 25 липня 1914 р., при чому ця служба має рахувати не менш 6 місяців в боєвих лініях. Ці особи мають домагатися 75% покупної ціни формі кредиту; вони мають дістати кредит для господарювання, а держава зобов'язеться виплачувати дво-річні проценти на ці позички.

Регістрація прохачів переводиться паравіляльними владами реєстрації прохачів і назначатиме день для відбування перевірки. При цій перевірці повинні бути присутні також експерти, в широкому розумінню цього слова. По вислуханню даних експертизи суддя повинен негайно оголосити свій висуд відносно домагань котрі треба залагодити. Після цього він мусить з'ясувати справу зацікавленим сторонам. По вирішенню питань території, паравіляльні влади можуть голосами домогачів (пропорціонально великості території ідучої на поділ) обібрати потрібну комісію. План переведення поділу буде подаватися на перегляд судді, рішення котрого остаточно. Все, що лишається тоді зробити – це саме переведення поділу через відповідних надзірателів, і зафіксовання цін трансактуємої землі. Попередні власники повинні дістати компенсацію являючу собою повну винагороду всього того чим вони користувалися яко власники. Тут треба розуміти капіталізацію чистого доходу, яке дає земельне майно, з уходом всього нерухомого додаткового майна, яким міг розпоряджатись дідич. Кожна людина у володінню котрої залишається маєток площу більш як у тисячу кадастрових йохів, зобов'язаний прийняти викупну суму в іпотечних облигаціях.

Проект Рубіника відбирає право набуття землі від чужинців та ненадійних елементів, і зазначає далі, що ті, хто набуває землю, повинні забезпечити своє нове майно від втрати його на користь якихось спекулянтів. В тих цілях проект постановлює невідчуждаємість ново-придбаної землі.

Такі основні гадки повсталих перед лицем Національного Зібрання законопроектів земле-наділу.

Для примирення обидвох цих проектів і для використання найбільш влучних думок, що мають у тому і другому, засновалася спеціальна межі-Міністерська комісія, котрій вдалося вже знайти модус-вівенді, згоджуючий оба ці нариси реформи і обірати комітет для детальної розробки закону. По скінченню праці цього комітету законопроект буде поданий Раді Міністрів і лишень тоді представлений Міністром земельних справ на балотіровку Національного зібрання.

За браком нових статистичних даних по найголовніших галузях Народного Господарства в Угорщині і за втратою вартості більшості із старих (з огляду на кардинальні та територіальні зміни) Дипломатична Місія на Угорщині не може подати Вам задовольняючих нарисів сучасного положення промисловости і сільсько-хазяйської продукції, але як тільки будуть опубліковані в мадлярській пресі остаточні данні цього-річного врожаю і т. и. Місія Вам надішле відповідний докладний звіт. Згідно з Вашим бажанням Вам надсилаються ще на цей раз курси угорських паперів і валюти на 1 і 16 біжучого вересня маюючі господарський стан краю в його відбитті на біржі (прикладені картинки з часописів).

Секретар Української Надзвичайної Дипломатичної Місії
на Угорщині *В. Суховецький*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 29, арк. 111–112 зв. Машинопис, чернетка.

№ 89

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ З ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

24 листопада 1920 р.

Переїнявши за від'їздом Голови Української Надзвичайної Дипломатичної Місії на Угорщині п[ана] Миколи Галагана до прибуття нового Голови догляд справ Місії, рахую обов'язком для полагодження пекучих питань запропонувати урядовцю Місії п[анові] Івану Стасіву виїхати до Уряду.

Секретар Української Надзвичайної
Дипломатичної Місії у Будапешті *В. Суховецький*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 16. Рукопис, оригінал.

Ірина Матяш, № 90
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

ТЕЛЕГРАМА МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР
А. НІКОВСЬКОГО ДО УПОВНОВАЖЕНОГО МІНІСТРА
УНР М. ВАСИЛЬКА

1 грудня 1920 р.

3002 Тимчасовим Chargé des Affaires призначається Люцій Кобилянський. Прошу попередити, що на короткий час.

Ніковський
З оригіналом згідно:
Діловод (підпис)

ЦДАВО України, ф. 3596, оп. 2, спр. 260, арк. 17 зв. Машинопис, копія.

№ 91

НАКАЗ НДМ УНР В УГОРЩИНІ
З ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

1 грудня 1920 р.

§ 1

Згідно з телеграмою Міністра Закордонних Справ УНР з 1-го грудня № 4155 на ім'я Посла М. Василька, якою мене призначено на посаду "Chargé d'affaires" УНР в Будапешті, я приступив сьогодні до виконання своїх обов'язків, прийняв всі справи Місії, майно, грошовий звіт і готівку від бывшего Секретаря Місії В. Суховецького, як це зазначено в протоколі з того ж 4-го грудня.

§ 2

Листом з 2 грудня посол М. Василько, згідно з уповноваженням Міністра Закордонних Справ УНР, повідомив мене, що до Місії Секретаря Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Угорщині В. Суховецького і урядовця той же Місії І. Стасіва п[аном] Міністром прийняті.

§ 3

За згодою Посла М. Василька, знов зачисляється на службу при Надзвичайній Дипломатичній Місії УНР в Угорщині урядовець Іван Стасів з 1-го грудня ц[ього] р[оку] тимчасово доки не буде в Міністерстві Закордонних Справ УНР вирішеного питання, зазначеного в його заяві до Міністерства Закордонних Справ УНР про те:

1) що він прохання про звільнення його з посади ніколи не подавав та 2) що він увесь час числився на службі як штатний урядовець (наказ Місії № 10 з 5/V 1919 р., № 14 з 17/VII 1919 р., наказ № 4 з 1/1 1920 р. і відношення Міні[стерства] Зак[ордонних] Справ до Місії № 2243, Департ[амент] загальний від 1 червня 1920 р.

§ 4

За згодою Посла М. Василька зачислюється тимчасово на службу при Надзвичайній Дипломатичній Місії в УНР в Угорщині

доктор Данило Лалків яко в[иконуючий] о[бов'язки] Секретаря Місії, без платні з 4-го грудня ц[ього] р[оку].

В[иконуючий] о[бов'язки] Голови Місії
Л. Кобилянський

Розділ 3

АРХІВНІ

ДОКУМЕНТИ

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 17. Рукотис, оригінал.

№ 92

ЛИСТ УПОВНОВАЖЕНОГО МІНІСТРА УНР
М. ВАСИЛЬКА ДО Л. КОБИЛЯНСЬКОГО

2 грудня 1920 р.

Міністр Закордонних Справ УНР п[ан] Андрій Ніковський іменував Вас – зверненням на мою адресу телеграфічним розпорядженням – Тарнів з дня 1 грудня 20 р. Ч. 4155 – провізоричним “chargé d'affaires” надзвичайної дипломатичної Місії УНР у Будапешті.

Маючи честь Вас – Високоповажаний п[ан] про це сповістити – передаю Вам рівночасно до відома – що Міністр Закордонних Справ п[ан] Ніковський телеграмою – Тарнів з дня 29 листопада 20 року Ч. 4108 – мене уповноважив, звільнити зі служби дотеперішнього секретаря Надзвичайної дипломатичної Місії УНР у Будапешті, п[ана] Суховецького – у наслідок прийняття ним поданої димісії до Міністерства Закордонних справ УНР і урядовця по вільному найму п[ана] Стасіва.

Я рівночасно пропоную п[анові] Секретарю Суховецькому передати Вам сейчас урядові агенди Місії УНР у Будапешті.

В справі покриття видатків Місії УНР у Будапешті з дня обняття Вами урядової служби будьте ласкаві – Високоповажаний п[ан] – порозумітися зі мною.

Уповноважаний Міністр УНР *Николай Василько*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 29, арк. 126. Машинопис, оригінал.

№ 93

ТЕЛЕГРАМА МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР
А. НІКОВСЬКОГО ДО УПОВНОВАЖЕНОГО МІНІСТРА
УНР М. ВАСИЛЬКА

2 грудня 1920 р.

3001 Через неясність Ваших телеграм вийшло непорозуміння. Призначення Кобилянського уневажаю. Уповноважую аж до дальшого мого розпорядження виконувати полковникові Сікевичу обов'язки chargé d'affaires № 4168/675.

Ніковський

З оригіналом згідно:

Діловод (*нідпис*)

ЦДАВО України, ф. 3596, оп. 2, спр. 260, арк. 16. Машинопис, копія.

303

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

ЛИСТ УПОВНОВАЖЕНОГО МІНІСТРА УНР
ТА ГОЛОВИ НДМ УНР В ІТАЛІЇ ТА ШВЕЙЦАРІЇ М. ВАСИЛЬКА
ДО ПОЛКОВНИКА В. СІКЕВИЧА

5 грудня 1920 р.

Маю за честь Вас повідомити, що наш Міністер Закордонних Справ, Ніковський, депешею своєю, Тарнів, 2 грудня 1920 р., Ч. 4168, призначив Вас тимчасовим Chargé d'Affaires Надзвичайної Дипломатичної Місії у Будапешті.

Одночасно ж Вашим заступником по посаді признається пан Д[окто]р Люцій Кобилянський.

Що до Вашого утримання, Високошановний Пане Полковнику, то Ви маєте одержувати Ваше дотеперішнє утримання на посаді Голови Місії Червоного Хреста та з місячного бюджету Місії в 22 000 корон – суму 1 600 корон до Вашого вільного розпорядження.

22 000 корон, які я передав п[ану] Д[окто]р[у] Люцію Кобилянському на м[ісяць] грудень, мають бути ужиті так:

на канцелярію	корон 5 000
Вашому заступникові	10 000
П[ану] Д[окто]р[у] Кобилянському	4 500
Д[окто]ру Кобилянському	10 000
Урядовцю Стасіву	4 500
Служникові	900
До Вашого розпрядження.....	1 600
Разом корон	22 000

Виконуючий тепер обовязки секретаря Дипломатичної Місії, п[ан] Д[окто]р Данило Ляльків, не отримує ніякого утримання.

Цими днями я буду в Тарнові, а звідти приїду до Будапешту і привезу Вам від Міністра Закордонних Справ писемне підтвердження цього розпорядження.

Додатком до цього відповідний у справі Вашого призначення лист до його Екселенції Пана Міністра Закордонних Справ Угорщини.

Буде добре, як Ви відвідаєте перш за все Шефа Секції графа Амброзі, і вже через нього з зазначеним листом зголоситеся до Міністра Закордонних Справ.

З щирим поважанням

Николай Василько

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 29, арк. 132. Рукопис, оригінал.

НАКАЗ НДМ УНР В УГОРЩИНІ З ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ,
ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

6 грудня 1920 р.

§ 1

Одержано від громадянина УНР п[ана] Шпарбера на підтримання української Справи 200 корон (двісті). Гроші ці записати на прибуток до рахункової книги.

§ 2

Записати на видаток до рахункової книги платню в[иконуючому] о[бов'язки] Голови Місії д[окто]ру Л. Кобилянському

за грудень.....	10 000 кор[он]
плата урядовцеві І. Стасіву за грудень	4 500 кор[он]
Служникові С. Когуту —“—	600 кор[он]
—“— М. Курчаку за час від 1 до 4 грудня....	200 кор[он]
за перевіз майна з гот. Дунапальота	100 кор[он]
за канцелярські видатки згідно з рахунком п[ана] І. Стасіва	80 кор[он]
за помешкання в Дунапальоті за час від 18/XI до 1/XII	6 000 кор[он]
разом	21 480 кор[он]

В[иконуючий] о[бов'язки] Голови Місії Л. Кобилянський

ЦДАВО України, оп. 1, спр. 7, арк. 17 зв. Рукопис, оригінал.

№ 96

НАКАЗ НДМ УНР В УГОРЩИНІ З ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ,
ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

6 грудня 1920 р.

§ 1

Звільняється од служби при Надзвичайній Дипломатичній Місії УНР в Угорщині служник Михайло Курчак з 5 грудня ц[ього] р[оку].

§ 2

Приймається на посаду служника при Місії з 4-го грудня ц[ього] р[оку] Степан Когут.

§ 3

Одержано від Посла М. Василька на утримання Місії до 1-го січня 1921 р. 28000 маляр[ських] корон (двадцять вісім тисяч), а саме:

Платня в[иконуючому] о[бов'язки] Голови Місії д[окто]р[у] Кобилянському	10 000 кор[он]
—“— урядовцеві І. Стасіву	4 500 кор[он]
—“— служникові С. Когуту	900 кор[он]

Ірина Матяш,
Юрій Мушка

на помешкання	5 000 кор[он]
на виплати боргу за помешкання в гот[елі] Dunaparalota за місяць листопад	6 000 кор[он]
на дрібні видатки	1 600 кор[он]
Разом	28 000 кор[он]

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Зазначені гроші записати на прибуток до рахункової книги і використати їх як зазначено.

В[иконуючий] о[бов'язки] Голови Місії
Л. Кобилянський

ЦДАВО України, оп. 1, стр. 7, арк. 18. Рукопис, оригінал.

№ 97

ЛИСТ УРЯДОВЦЯ НДМ УНР В УГОРЩИНІ І. СТАСІВА
З ВІЗОЮ В. О. ГОЛОВИ МІСІЇ Л. КОБИЛЯНСЬКОГО
ДО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР А. НІКОВСЬКОГО

6 грудня 1920 р.

Вельмишановний Пане Міністер!

Під час моєї командировки до Відня, згідно з наказом Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Угорщині № 13 з 24 листопада ц[ього] р[оку], п[ан] Секретар Місії Суховецький мав заявити в моїй не-присутності Пану Міністру М. Васильку про мнине моє прохання звільнення мене з посади урядовця Міністерства Закордонних Справ УНР при Надзвичайній Дипломатичній Місії в Угорщині і на основі цієї, Пан Міністер Василько повідомив Міністерством Закордонних Справ УНР і Вашою телеграмою з дня 29 листопада ц[ього] р[оку] за № 4108 до Пана Міністра Василька, мене звільнено із згаданої в горі посади.

Маю честь прохати Вас, Вельмишановний Пане Міністер, про анулювання декрету, яким звільнено мене з посади урядовця і полишити мене й на дальше на посаді урядовця Міністерства Закордонних Справ при Надзвичайній Дипломатичній Місії УНР в Угорщині, при виконуючим обов'язки голови Місії панові Л. Кобилянському, на котру то посаду я був призначений в місяці марті 1919 року Міністерством Закордонних Справ і видано мені Дипломатичний Паспорт. Далі я був затверджений Міністерством Закордонних Справ наказом № 6 з 8 липня 1919 року, Високою Директорією наказом з дня 29 січня 1920 року і в останньому часі Міністерством Закордонних Справ УНР за № 2243 з 1-го червня ц[ього] р[оку] Департаменту загального відділу Персонального.

Маю за шану довести до відома, що ніколи а ні бувшому Голови Місії п[ану] М. Галагану а ні виконуючому обов'язки Голови Місії п[ану] Секретарю В. Суховецькому не подавав ніякої заяви про бажання бути звільненим з посади, яку я займав до сього часу і як Пан Міністер Василько зазначив, тут трапилося непорозуміння.

Дозволяю собі долучити копію свідоцтва виставленого мені Головою Місії УНР п[аном] Галаганом про виконувannya мною своїх обов'язків.

Урядовець Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР
в Угорщині *Іван Стасів*
м. Будапешт, дня 4 грудня 1920 року.

Розділ 3
АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

Д о д а т о к

ПОСВІДЧЕННЯ, НАДАНЕ ГОЛОВОЮ НДМ УНР
В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНОМ І. СТАСІВУ

10 вересня 1920 р.

Дається це посвідчення урядовцю Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Угорщині Івану Стасіву в тому, що за цілий час своєї служби в Місії від її існування і до цього часу він виказував повну і щиру відданість інтересам заступництва Української Народної Республіки в Угорщині, обов'язки свої сповняв найкраще і совісно і на далі являється бажаним співробітником як Місії в Угорщині так рівнож і в будь-якій державній установі Республіки.

Все в горі згадане власноручним підписом і урядовою печаткою стверджую.

Голова Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР
в Угорщині *Микола Галаган*

Справка. П[ан] Стасів справді був затверджений на посаді урядовця Н[адзвичайної] Дипл[оматичної] місії до Угорщини 1 червня 1920 р. Потім телеграмою Василька по доповіді секретаря тої ж Місії п[ана] Суховецького його було звільнено, про що повідомлено в Міністерство. Телеграмою № 4108 звільнення п[ана] Стасіва Міністерством ухвалено. 17. 12. 1920 р. (*підпис*)

“Повідомити п[ана] Стасіва”. 17. 12. 1920 р. (*підпис*)

Резолюція: З мого боку не має перешкод, щоб п[ан] Іван Стасів був залишений на службі при Надзвичайній Дипломатичній Місії УНР в Будапешті на посаді, яку він займав до свого часу. В[иконуючий] о[бов'язки] Голови Місії *Л. Кобилянський*

м. Будапешт, дня 6 грудня 1920 року

ЦДАВО України ф. 3696, оп. 2, спр. 260, арк. 27—28. Машинопис, копія.

№ 98

ЛИСТ ВИКОНУЮЧОГО ОBOB'ЯЗКИ ГОЛОВИ НДМ УНР
В УГОРЩИНІ Л. КОБИЛЯНСЬКОГО ДО МІНІСТРА
ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР А. НІКОВСЬКОГО

8 грудня 1920 р.

Маю за честь донести, що на підставі Вашої телеграми до Пана Посла Василька під № 4155 з дня 1-го грудня ц[ього] р[оку] я приступив з днем 4-го ц[ього] р[оку] до виконувannya обов'язків Голови

Ірина Матяш,
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Угорщині яко тим-
часовий chargé d'affaires і прийняв всі справи Місії від б[увшого] Сек-
ретаря п[ана] Суховецького, згідно з протоколом з дня 4-го грудня
ц[ього] р[оку], якого копія до цього долучається.

В[иконуючий] о[бов'язки] Голови Місії *Л. Кобилянський*

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 260, арк. 19. Машинопис, оригінал.

Д о д а т о к

ПРОТОКОЛ

4 грудня 1924 р. нижче підписані chargé d'affaires УНР в Угорщи-
ні Люцій Кобилянський і в[иконуючий] о[бов'язки] секретаря Над-
звичайної дипломатичної місії УНР Володимир Суховецький скла-
ли цей протокол на посвідчення того, що перший з них прийняв,
а другий передав всі справи, майно, грошеву відчітність і готівку
зазначеної Місії, прийняті згаданим Секретарем по протоколу від
10 вересня 1920 р.

При цьому оказалось, що всі записані в реєстровій книжці папе-
ри маються серед актів і документів Місії і що всі видатки, зроблені
на утримання членів Місії по 1 жовтня 1920 (по від'їзді бувшого
Голови Місії п[ана] Галагана платню за [вересень] жовтень і листо-
пад 1920 р. одержав поки що тільки служник п[ан] Курчак), на кан-
целярію Місії та інше, підтверджую це відповідними виправдо-
вувочими документами, котрі маються повністю при грошовій
відчітності. Готівкою з рук Голови Місії п[ана] Галагана при-
нято було згідно з протоколом від 10 вересня 1920 р. 10 000 гри-
вень (десять тисяч гривень), котрі повністю і передаються тепер
chargé d'affaires Кобилянському. Всі подані у вище зазначеному
протоколі документи як рівно ж і документи явлені секретареві Мі-
сії Володимиру Суховецькому, передаються цим останнім пов-
ністю chargé d'affaires Кобилянському.

Ніяких авансів і грошових вступів від Уряду з моменту від'їзду
п[ана] Галагана до дня перебрання Місії п[аном] Кобилянським не
одержувалося, окрім позички надісланої згідно з документами, від
українського посольства в Австрійській Республіці 9 708 угорських
корон.

По прихода-розходо́вій канцелярії Місії недобору мається на
7 014 кор[он] 25 сот[иків], взятих внутрішню позикою через чле-
нів Місії.

Все майно, яке значиться в окремій книжці мається повністю.
Окрему теку з секретними паперами перебрано з рук в руки.

Всі документи взагалі що зазначені в протоколі 10 вересня 1920
року для дальшої передачі їх новому заступникові Голові Україн-
ської Надзвичайної Дипломатичної Місії на Угорщині прийняті
також д[окто]ром Кобилянським, рівно ж як і всі документи про

всю діяльність Місії по від'їзді бувшого Голови Заступництва Української Народньої Республіки у Будапешті п[ану] Галагану.

Розділ 3

Chargé d'affaires Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Угорщині *Л. Кобилянський*

АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

Б[увший] Секретар Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Угорщині *В. Суховецький*

ЦДАВО України ф. 3518, оп. 1, спр. 29, арк. 128 зв. Рукопис, чернетка.

№ 99

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ
З ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

9 грудня 1920 р.

§ 1

Його Вельможність Посол Василько, листом з 5 грудня ц[ього] р[оку] сповістив мене, що Міністр Закордонних Справ УНР телеграмою з 2 того ж грудня № 4168 призначив мене тимчасово на посаду chargé d'affaires в Будапешті, а д[окто]ра Люція Кобилянського – моїм заступником.

§ 2

Згідно з § 1 цього наказу, я сьогодні приступив до виконання своїх обов'язків jako chargé d'affaires УНР на Угорщині, прийнявши всі справи Місії, майно і гроші від мого попередника д[окто]ра Кобилянського, як це зазначено в протоколі з дня 9-го грудня ц[ього] р[оку] Д[окто]ру Кобилянському наказую приступити до виконання обов'язків Радника Місії.

Chargé d'affaires УНР в Угорщині Полковник *Сікевич*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 18 зв. Рукопис, оригінал.

№ 100

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ
З ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

9 грудня 1920 р.

§ 1

Наказом Голови Директорії і Головного Отамана Війська УНР з дня 28 вересня с[ього] р[оку] № 56 звільняється зі служби Голова Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Угорщині Микола Галаган, згідно з проханням.

§ 2

Посол Василько в листі своєму до мене з 5-го грудня ц[ього] р[оку] дав такі вказівки що до коштів, які належить видати на утримання Місії в біжучому місяці:

*Грина Матія,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

1. Голові Місії В. Сікевичу до його вільного розпорядження в до- даток до платні, яка йому належить, як Голові Відділу Українського Червоного Хреста	1 600 кор[он]
2. Заступникові голови Місії Л. Кобилянському (Раднику)	10 000 кор[он]
3. Урядовцеві І. Стасіву	4 500 кор[он]
4. Служникові	900 кор[он]
На канцелярію	5 000 кор[он]
Разом	22 000

Chargé d'affaires УНР в Угорщині Полковник Сікевич

ЦДАВО України, 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 19. Рукопис, оригінал.

№ 101

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА ДО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР

10 грудня 1920 р.

Маю за честь донести, що на підставі Вашої телеграми до Пана Міністра Василька під № 4168 з 2-го грудня ц[ього] р[оку] я приступив з днем 9-го ц[ього] р[оку] до виконання обов'язків *chargé d'affaires* в Угорщині і прийняв всі справи Надзвичайної Дипльоматичної Місії УНР в Угорщині від мого попередника Д[окто]ра Л. Кобилянського, згідно з протоколом з дня 9-го грудня с[ього] р[оку], якого копія до цього долучається.

Того-ж дня 9 грудня ц[ього] р[оку] я був офіційну з візитою у Міністра Закордонних Справ Угорщини графа Чаки, котрий прийняв мене дуже прихильно.

Chargé d'affaires УНР в Угорщині Полковник Сікевич

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 260, арк. 21. Машинопис, оригінал.

Д о д а т о к

ПРОТОКОЛ ПРИЙМАННЯ-ПЕРЕДАВАННЯ СПРАВ НДМ УНР В УГОРЩИНІ Л. КОБИЛЯНСЬКИМ ТА В. СІКЕВИЧЕМ

9 грудня 1920 року нищепідписані, новопризначений *chargé d'affaires* УНР Полковник В. Сікевич і його заступник Д[окто]р Л. Кобилянський, котрий перебрав справи Місії від б[увшого] Секретаря Місії В. Суховерхого, склали цього протокола на посвідчення того, що перший з них прийняв, а другий передав всі справи, майно, грошовий звіт і готівку зазначеної Місії, що її прийняв по протоколу з 4 грудня 1920 року Д[окто]р Л. Кобилянський.

Крім цього, передано новопризначеному *chargé d'affaires* Полковникові Сікевичу Д[окто]ром Кобилянським з авансу одержаного від Пана Міністра Василька 28 000 угорських корон готівку 6 520 корон і виправдуючі документи на суму 21 480 корон, котрі

виплачено: платня за місяць грудень Д[окто]ру Кобилянському 10 000 корон і урядовцю І. Стасіву 4 500 корон, платня служникові Стефану Когуту за місяць грудень 600 корон, за помешкання канцелярії Місії за час від 18-го листопада до 4-го грудня 6 000 корон, б[увшому] служникові Місії М. Курчаку платня за час від 1 до 4-го грудня ц[ього] р[оку] 200 кор[он], за перевіз канцелярії Місії з готелю Дунапальота до готелю Британія 100 кор[он]. І на потреби канцелярії, як папір, висилка урядових листів і. и. 80 корон.

Розділ 3
АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

Chargé d'affaires УНР в Угорщині *Полковник Сікевич*
В[иконуючий] о[бов'язки] Голови Місії *Л. Кобилянський*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 29, арк. 135. Машинопис, оригінал.

№ 102

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ З ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

14 грудня 1920 р.

§ 1

З цього дня за видані паспорти встановлюється плата замість 60 кор[он] – по 75 корон, а за продовження паспортів – 60 кор[он] (по 10 корон за кожний місяць).

§ 2

а). Записати на прибуток до рахункової книги:

за видані паспорти (2) (ч. 475, 477)	135 кор[он]
за продовжені (2) (ч. 478 і 479)	120 кор[он]
за дозвіл на виїзд (2) (474 і 476)	50 кор[он]
гербовий збір	4 кор[он]
Разом	309 кор[он]

б). Записати на видаток до рахункової книги Голові Місії Полк. Сікевичу 9 грудня ц[ього] р[оку] № 19 § 2 1 600 кор[он]

за помешкання для канцелярії з 4-го до 11 грудня Місії в гот[елі] Dunapalata 650 кор[он]
служникові Когутові на трамвай по справах Місії

	20 кор[он]
службовцям готелю “Британія” за послугу	100 кор[он]
за [часописи] та на дрібні витрати	21 кор[он]
Разом	2 391 кор[он]

Chargé d'affaires УНР в Угорщині *Полковник Сікевич*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 19 зв. Рукотис, оригінал.

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ
З ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

17 грудня 1920 р.

Прийняти для переховання від б[увшого] Голови Українсько-го Пресового Бюро п[ана] Ходаркевича майно згаданого бюро, а саме:

- 1). Одну машину для писання Карелл-а з латинським шрифтом і [биндою]
- 2). Ціклостиль для копій
- 3). Касова книга
- 4). Печатка
- 5). Тека для рахунків
- 6). Машина для брошюровки
- 7). Механічне перо
- 8). Рахунки

і видати п[ану] Ходаркевичу відповідну посвідку, а зазначені речі записати до інвентарної книги.

Chargé d'affaires УНР в Угорщині *Полковник Сікевич*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 20. Рукопис, оригінал.

№ 104

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ
З ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

20 грудня 1920 р.

а) Записати на прибуток до рахункової книги :	
за паспорти № 480, 482, 485, 486, 487, 489	450 кор[он]
за продовження паспортів № 481, 483, 484	180 —“—
Разом	630 кор[он]
б) Записати на видатки до рахункової книги:	
Чорнильниця	75 кор[он]
За помешкання для Канцелярії	770 —“—
Службі готелю	140 —“—
На канцелярійні дрібні видатки	147 —“—
За часописи	12 —“—
Разом	1144

Chargé d'affaires УНР в Угорщині *Полковник Сікевич*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 20 зв. Рукопис, оригінал.

ОГЛЯД ВНУТРІШНЬОЇ ТА МІЖНАРОДНОЇ СИТУАЦІЇ
В УГОРЩИНІ 1–15 ГРУДНЯ 1920 Р., СКЛАДЕНИЙ ГОЛОВОЮ
НДМ УНР В УГОРЩИНІ ПОЛКОВНИКОМ В. СІКЕВИЧЕМ

18 грудня 1920 р.

I

Загальне економічне становище Угорщини

Угорщина, як і всі інші переможені держави, перебуває дотично свого економічного стану в дуже скрутному становищу: не тільки велетенські кошти війни зруйнували державні фінанси Угорщини,

але ще більше виснажили її умови тріанонського мирового договору, на підставі якого Мадярщина не лише втратила великі найбагатіші свої області, але також має платити переможцям чимале відшкодування. Крім цього, недбала економічна політика революційного правительства Каролі, майже піврічна розбишацька господарка радянського уряду Куна Белі, а далі румунська окупація dokonали мадярську державу і знищили її дощенту. Сама румунська окупація принесла Мадярщині біля 27 мільярдів шкоди. До того ж і політика правительства ще не ввійшла на правильну путь, але раз-у-раз хитається поміж різними партіями і не змогла придбати собі щирого підтримку серед загалу населення. Наслідком цього – численні правительственні кризи, які підкопують престиж Держави на Заході.

Фінансове становище Держави і політика Міністра Фінансів бар[она] Корані є також одна з найголовніших причин теперішньої важкої державної кризи, яка тривала три тижні.

Земельне питання, котре в минулому місяці займало усіх політиків, а в парламенті стояло на першому місці і навіть довело до ухвалення земельної реформи, згідно з проектом Міністра Хліборобства – Сабо Надьятод, зійшло тепер, супроти актуальности фінансового питання, на другий план.

Справа фінансової ситуації на Угорщині, як і в інших європейських державах, стоїть на першому місці. Головний пункт цієї справи єсть піднесення вартости мадярської корони, котра, разом з австрійською короною та польською маркою, на біржі в Цюриху стоїть найнижче. Простежити причини цього занепаду мадярської валюти і знайти засоби для її піднесення, стараються усі фінансісти Держави. Виринає сила проектів і фінансових плянів, в формі тої чи іншої поради для майбутнього Міністра Фінансів. Здебільшого всі ті проекти утворені на зразок анальогічних німецьких плянів.

Справа валюти зв'язана тісно з торговельною справою. Сучасний експорт Мадярщини дуже малий, обмежується лишень вивозом вина, картоплі і т. и. Тимчасом імпорт великий, особливо вироби фабричні, котрі приходять головно з Австрії та Німеччини.

А провізація стоїть добре. Зв'язана з нею справа реквізиції збіжжя має бути тепер переведена на нових підставах згідно з бажанням представників хліборобів. Найбільше дається відчутти брак палива – вугілля та дров, котрих велику кількість мусить Держава добувати в Чехо-Словаччини і це не лишень для цілей фабричних, але також і для хатнього вжитку. В зв'язку з цим годиться також зазначити перерви в рухові залізниць і електричних трамваїв, а також встановлене на час зими обмеження освітлення крамниць та публичних мешканнів.

Міністерство Хліборобства видало кілька наказів в справі охорони перед східною пошестю, яка лютує в Польщі від кількох місяців серед рогатої худоби і вже зробила на мільярди шкоди. Зміст цих розпорядків головним чином це обмеження до певної міри імпорту худоби і таких продуктів як сира, шкура, роги і т. и., а також постачання достаточної кількості сироватки проти цієї страшної зарази і командіровка більшого числа ветеринарів до Польщі до студіювання проявів самої зарази і способів її поборювання.

Скрутне економічне положення Угорщини збільшує ще й той момент, що ще й досі не настали нормальні відносини і зносини в з суцесійними державами. З Румунією та Югославією не має жадних торговельних зносин, ані навіть безпосереднього залізничного сполучення. Очікують зміни по ратифікації триянонського договору.

Найкраще стоїть справа господарсько торговельних взаємин з Німецькою Австрією, поприводу яких саме тепер ведуться жваві переговори. Вони ще не скінчені, але правдоподібно дадуть такі наслідки, якими будуть задоволені обидві сторони. З Чехо-Словаччиною наступило в останні часи також деяке зближення на торговельному полі, що виявилось головне в тому, що між обома державами, на шляху через Шатораль-Уйгелі, зведено безпосередній особові потяги.

2.

Огляд діяльності парламентарних установ

На протязі часу з 1 до 15 грудня с[ього] р[оку] Угорське Національне Зібрання не мало ані одного засідання. Увесь той час тяглась криза Кабінету, яка почалась ще в кінці листопада і розв'язалась лишень 16 грудня. Всі справи, зв'язані з кризою Кабінету, обмірковувались та вирішались виключно в клубах, а головно в клубі парламентарної більшості. Новий кабінет склався під головуванням того-ж самого графа Павла Телекі, що був прем'єр-міністром і в попередньому кабінеті, причому граф Телекі прийняв також тимчасово портфель Міністра Закордонних Справ. До складу нового кабінету, крім графа Телекі, з попереднього кабінету увійшли ще троє міністрів: Фердинанді (міністр внутр[ішніх] Справ), Сабо Надьятод (мін[істр] Хліборобства), та Д[окто]р Бенард (Міністр здоров'я).

З нових міністрів малярське суспільство і парламентарні верстви найбільшу надію покладають на міністра фінансів проф[есора] Ролянда фон Гегедюша. Фінансова політика – це головна вісь угорської внутрішньої політики – воно і цілком зрозуміло, як-що взяти під увагу надзвичайно скрутне економічне становище країни. Одночасно фінансова політика була ахіллесовою п'ятою бувшого угорського правительства і вона-ж, а саме політика бувшого міністра фінансів барона Корані, була одною з найголовніших причин, які викликали тяжку правительственну кризу.

Другою причиною кризи були події, що сталися в Будапешті в половині минулого листопада і викликали серед людности міста велику сенсацію. В коротких рисах сталося от-що: в трьох першорядних готелях в Будапешті, що стоять на головних вулицях столиці, оселився гурток молодих людей – чоловіка по 30, в кожному готелі. Вони становили неначе кадри, крім того, кожен “відділ” мав ще при собі по 100–120 “агентів”. Майже всі, що належали до того гуртка, одягались у військову одіж, носили зброю: шаблі, револьвери, а деякі рушниці з багнетами. Люди ці щодня збирались у вестібулях одного з готелів; до них приходили ще якісь люде – військові та цивільні і не лише мужчини, але також і жінки. Збирались вони, як сказано, в вестібулях готелів, обмірковували якісь справи, причому було так, що ці збори тяглись од ранку до вечора. Що то був за гурток – трудно сказати. Ходили чутки, що він мав звязок з тією, або краще сказати з товариством “Пробудження Угорщини” (Erwachende Ungarn). Це було товариство революційне, антиурядове; воно стриміло до того, щоб повернути Угорщині всі ті землі, які в неї було відібрано, хоч би для того довелось навіть вжити збройної сили. Але через такий час виявилось, що люди в готелі вчиняють всілякі насильства: нападають на людей, переважно на жидів, не лише вночі, але й в день, б'ють, грабують, бувало й так, що той чи інший з агентів “гуртка” приходив до крамниці чи майстерні (перважно до жидівської) і загрожуючи зброєю, примушував власника крамниці заплатити йому таку-й таку суму грошей, або знов яку небуть заможну людину закликали до готелю, там його вели до льоху, замикали, держали по два, по три дні, іноді били і катували, доки не добували від своєї жертви бажаного викупу. Все це робилось привселюдно, серед дня – і ніхто не осмілювався виступити проти грабіжників, всім імпонував військовий одяг та зброя, всі добре ще пам'ятали часи комунізму та офіцерської диктатури. Але одного разу в половині листопада 12 чи 15 тих “людей з готелів” (так їх називали в часописах) напали в ночі, в центрі міста, на якогось жида і почали його тяжко бити. Той став голосити та накликати на поміч. Збіглися люде, прибігли двоє поліціантів. Між напасниками та поліцією виникла суперечка, при чому один з напасників почав стреляти з револьвера і смертельно поранив одного поліціанта, а другому поліціантові пощастилося втекти. Ранений

через короткий час сконав. От-тоді власті схаменулись. На другу ніч в готелях, про яких тут мовиться, зроблено облаву, під керівництвом шефа столичної поліції та внутрішніх справ, при чому було арештовано всіх членів “гуртка”. Виявилось, що вони або зовсім не військові, або бувші військові і не мали жодного права носити військової уніформи; у деяких були фальшиві паспорти, а у деяких не було й зовсім легітимаций. Місто було поставлене під зміцнену охорону, по вулицях ходили військові патрулі; у готелях, де мешкав “гурток”, поставлено варту, яка впускала до готелю та випускала з нього лише тих, хто мав при собі окреме посвідчення від поліції. Т[оварист]во “Пробудження Угорщини” зліквідовано, бо виявилось також, що під його кермою лагодився у Будапешті державний переворот, абож революція.

Як сказано, ці події викликали в місті сенсацію, а в Національним зібранню – жваві дебати. Можна сказати, що в другій половині листопаду Нац[іональне] Зібрання не було заняте нічим, як тільки справою “людей з готелю”, причому на правительство падали важкі докори за його млявість та недбалість, яка довела до того, що в культурному великому місті протягом місяців могла одверто, не криючись, виявляти свою злочинну діяльність згряя людей, одягнених у військову уніформу та озброєних, які лишень прикривались якимись партійними та антисемітськими гаслами.

Новий кабінет міністрів виступає з своєю декларацією в Національним Зібранню 17 грудня. Гадають, що склад кабінету повинен завдоволити парламентарну більшість, яка складалася з партії християн-соціалістів та партії хліборобів.

Партійне життя

Розглядаючи історію розвитку політичного життя на Угорщині, насамперед треба підкреслити, що Мадяри мають цілу низку своїх визначних політиків. На Угорщині найбільш популярні, а також за границею відомі – гр[аф] Андраши та гр[аф] Апоні. Цього останнього мадярський уряд свого часу вислав був яко Голову мирової делегації на конференцію до Тріянону. Гр[аф] Апоні тішився великою симпатією між антантськими державними мужами. Згадані два державні мужі мають великий вплив на Угорщині, переважно серед мадярської великої та малої шляхти, а також серед селянства. Гр[аф] Андраши та Апоні не погоджуються з теперішньою як внутрішньою так і закордонною політикою Уряду. Вони бажалиб зо всіма бувшими ворогами Угорщини (Чехами, Румунами, Сербами і Антантою) прийти до порозуміння, бо вони переконані, що давніших границь Угорщини назад не вернуть, а сьогоднішня Угорщина не може існувати як самостійна держава, бо кращі богатства давнішньої Угорщини дісталися Чехам, Румунам та Сербам, так що коли перед світовою війною з Угорщини вивозилось щороку багато збіжа, овочів, вина, то нині ця обкрайна Угорщина насилу

може вдовольнити потреби свого населення, а прийшовши до порозуміння з зазначеними державами, можна буде, як гадають гр[афи] Андраши і Апоні піднести промисловий рух на Угорщині, і таким чином зробити Будапешт торговельним ринком для сумежних держав. Під цей момент на Угорщині кожна верства суспільності стоїть під проводом консервативного дворянства і це становить головну рису угорського політичного життя, і хоч в новіших часах появились на арені інші провідники політичної думки, але, помимо того, суть діла лишається майже без змін.

Другим могутнім чинником політичного життя на Угорщині є римо-католицька церква – і стала вона тим чинником з того саме часу, як було тут знищено большевицьку владу. Таким чином, на Угорщині організувалась партія християнських соціалістів, в якій визначну участь бере низче духовенство, тоді як вищі представники римо-католицької церкви (єпископи, прелати) в своїй політичній діяльності йдуть разом зо шляхтою, через те що й самі ці вищі духовні особи належать до шляхти (магнатів) і володіють великими маєтностями. Християнсько-соціалістична партія є партія чисто католицька, вона об'єднує селянство а почасти й робітництво та захищає інтереси католицької церкви. Ця партія намагається забрати в свої руки торговлю і пресу, які свого часу були в жидівських руках. В даний момент християнсько-соціалістична партія користується великим впливом і має своїх членів в кабінеті міністрів.

Така сама впливова партія є партія дрібних землевласників; вона складається з самих мадярів-кметів.

Ці дві партії в даний момент підтримують нинішню політику угорського правительства.

Демократична партія складається з одної новішої торговельної класи, що саме тепер підрастає. Вона має своїх агентів по містах, переважно серед жидів. Партійний орган її "Віляг". Партія стоїть в опозиції до теперішнього правительства.

Ново повсталая партія королівська складається виключно з мадярських магнатів. Мета цієї партії, як вказує сама її назва, відновити на Угорщині монархічний лад.

При цьому належить мати на увазі і те, що взагалі партії, з яких складається парламентарна більшість, стоять на принципах монархізму, і в цьому напрямкові визначаються дві течії: одна фракція, посилаючись на прагматичну санкцію, яка не може зведена на нівець, стоїть на тому, що корона св. Степана єсть дідична в династії Габсбургів, а тому законним королем Угорщини може бути ніхто інший, як лишень бувший австро-угорський цісар Карло I (яко король угорський – Карло I); друга ж фракція стоїть за вільний вибір короля з родовитих мадярів.

Крім цього є ще тут національні партії: Словаків, Українців, Німців, котрі складаються з [...] Мадярів і [...] за прилучення до угорської держави відібраних земель.

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Соціально-демократична партія, котра скомпromітувалась під час радянського режиму на Угорщині, складається з дуже обмеженого числа промисловців та ремісників. Партія ця вдоволяється в даний момент тим, що маніфестує своє ліберальне становище тоді як вона моглаби і активно виступити проти шовінізму та реакції. Ані в урядовій, ані в парламентарній діяльності партія ніякої участі не бере. (В Національнім Зібраню єсть лишень один член цієї партії).

По скиненню большевицького режиму на Угорщині, комунізм не має жодного впливу серед угорського населення. Всі бувші комуністи поставлені тепер перед суд.

Саме робітництво знесилене переслідуванієм, бажає лише спокійно працювати; одначе роботи не має, бо майже $\frac{3}{4}$ фабрик не функціонує через брак вугілля та сирівців.

Московські впливи виявляються поки-що не дуже яскраво.

Недавно приїхав до Будапешту представник російського (врангелівського) "Уряду" – генерал Марушевський; прибула також за останні часи певна кількість титулованих росіян та осіб заможної кляси, привезли з собою, як звичайно, чи-малі гроші, ці панове тим часом обмежуються візитами до вищих урядовців і мадярської аристократії та влаштовують бенкети, на які запрошуюють тих самих представників вищої влади та аристократії, а також представників Антанти.

Як відомо, на час війни захист інтересів російських підданих взяло було на себе еспанське консульство в Будапешті, російські справи провадила пані Басан. Під час комунізму в Будапешті функціонував російський Червоний Хрест з присяжн[им] повір[еним] Берман[ом] на чолі. Коли комунізм було скинено і справи російських підданих знов перейшли до еспанського консульства, то на чолі російського відділу поставлено було п[ана] Харитоновна з Одеси.

5

Діяльність Уряду й відношення до нього суспільства і преси

Доки тривала криза кабінету, діяльність Уряду майже ні в чому особливо не виявлялась. Увага суспільства та часописів була сконцентрована виключно на питаннях, які мали звязок, посередній чи безпосередній, з кризою. Попередній кабінет, який тепер подався до димісії, не тішився серед суспільства популярністю, особливож гостро критикувалась фінансова політика був[шого] міністра фінансів бар[она] Корані. Що-ж до преси, то завдяки цензурі, вона позбавлена можливості отверто, без застережень, висловлювати своє справжнє відношення до Уряду. Звичайно, органи парламентарної більшости, з якої складається Уряд, абож правительственні півофіціозні (Pester Lloyd) взагалі, підтримують даний Уряд, і хоч не цураються того, щоб критикувати, діяльність поодиноких членів Уряду, але роблять це доволі стримано, так-би мовити політично.

1). *Закордонна політика даної держави в тісному зв'язку з загальним європейським становищем*

2). *Відношення до східного питання*

Угорщина, як і всі переможені в світовій війні держави, не погоджується з політикою Антанти і коли дійшло до ратифікації миру, що його подиктувала Антанта в Тріяноні, не було на Угорщині ані одної партії, яка згодилася-б на ратифікацію. Угорщина тріанонський мир підписала лишень тому, що іншого поки-що виходу не мала, але як в Національному Зібранню так і на різних прилюдних зборах Угорське населення отверто висловлювалось, що цей договір неважний. Навіть в Національній Зібранню посол Фрідріх закликавав, щоби мир не ратифікувати, а шукати помочи у давніх союзників – Німців. Мадярщина тепер оточена державами, яким дістались території, котрі перед війною становили частини Угорщини. Ці держави ставляться ворожо до Угорщини і побоюються з боку її навіть військового наступу, і тому Угорщина примушена шукати собі союзника. Найбільшу надію Угорщина покладає на Польщу, висилає своїх заступників, що прийти до зближення з Поляками. Угорщина також намагається прийти до зближення з Німецькою Австрією, і здається, що воно скоро наступило-б, але тут виступає на сцену також питання територіальне, бо згідно з тріанонським миром, Угорщина має віддати Австрії частину своєї території, заселеної Австрійцями, так звану Західну Угорщину. Угорщина не хоче зректись цієї землі а шукає іншого виходу. Ходять чутки, що мадярські теперішні політики бажалиб реставрувати Австрійсько-Мадярську, а краще сказати Мадярсько-Австрійську монархію і тим чином прийти до порозуміння з Німецькою Австрією.

Угорщина також веде велику пропаганду між Словаками і Закарпатськими Українцями. Вона обіцяє тим народам найширшу автономію, а навіть не від того, щоб підтримати її як окрему державу, аби лишень вони відділилися від Чехів.

З іншими європейськими державами Угорщина хоче бути в найкращих відносинах; висилає для пропаганди відповідних людей, а в останні часи вже майже всі держави вислали до Угорщини своїх послів і давніші консульства переіменюють на Посольства.

Годиться між іншим зауважити, що під час румунської окупації Угорщини бувші члени революційного уряду гр[аф] Каролі та декотрі з членів угорської соціал-демократичної партії, в тому числі бувший військовий міністер Бела Ліндер та був[ший] міністер національних меншостей Оскар Ясі, подались до комітату Баранія, то-б-то на ту частину угорської території, яка, згідно з умовами тріанонського миру має становити частину Угорської держави, але поки-що підлягає сербській власті (окупації). Уряд Югославії поставився до згаданих осіб дуже прихильно і Бела Ліндер займає

в даний мент посаду голови міста Печ (Печ – по німецьки Фінфкірхе), яке є головним містом комітату Баранія. Бела Ліндер, Оскар Ясі ведуть перед сербським Урядом жваву агітацію за те, щоб з комітату Баранія було утворено незалежну республіку. Дуже правдоподібно, що Уряд Юго-Славії радий підтримати таку агітацію всілякими засобами, можливо навіть що Бела Ліндер та інші плекають мрію – скинути нинішній угорський уряд, який стремить до монархизму та відновити на Угорщині республіканський демократичний лад. Така комбінація булаб дуже до вподоби сербам, яким вельми небажана реставрація мадярського королівства з Габсбургом на троні.

Про відношення до східного питання можна сказати, що за час с 1 до 15 грудня, впливова преса не дала ані одної гідної уваги статті, в якій обговорювалось-би східне питання. Взагалі події на Близньому сході мало інтересують мадярських політиків. Виринув був проект навязати торговельні зносини з Грецією, але проект цей (генерального консула Якова Вайна) не викликав в пресі ніяких коментарів.

Відношення до Української Справи

Відношення Угорського Уряду, Угорської впливової преси (на мадярській та німецькій мові), а також мадярського суспільства до української справи як було, так і лишилось вельми прихильним. Відношення Уряду до нашої Дипльоматичної Місії та Відділу Червоного Хреста носить і в даний мент, як і раніше, характер визнання Суверенної Української Народньої Республіки не лише де факто, але й де юре. Доказом того може бути те, що новопризначеного *Chargé d'affaires* УНР полк[овника] Сікевича прийнято було в Міністерстві Закордонних Справ взагалі, а у Міністра Закордонних Справ гр[афа] Чаки зокрема з великою повагою та прихильністю. Пів-офіціоз “*Pester Lloyd*” від часу до часу друкує огляди військових подій на території України і в тих оглядах ставиться з великою симпатією до Головного Отамана Петлюри та до його Уряду, як також до Українського війська й українського народу взагалі. Мадярські часописи, між іншими, подали цими днями таку звістку: Угорський Міністер Закордонних Справ повидомив всі власти про те, що Українське правительство розвязало всі українські військово-санітарні Місії за кордоном, в тому числі і місію в Будапешті, а натомість поставило відділ Червоного Хреста з полковником В. Сікевичем. “Всякі інші корпорації, які провадять свою діяльність на території Угорської Держави під личиною полагодження справи українських підданих поступають нелегально (не правильно) і не мають жадного звязку з урядовими органами Українського Правительства”.

Слід також зазначить прихильне відношення до нас урядових та громадянських мадярських установ, з якими доводиться мати діло, а також представників Польщі, Чехо-Словаччини, Німеччини,

Австрії та Румунії, яких одвідав Голова Дипльоматичної Місії полковник Сікевич і які йому відповіли офіційними візитами.

Розділ 3

Chargé d'affaires УНР в Угорщині Полк[овник] В.Сікевич

АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 29, арк. 182—187 зв. Машинопис, оригінал.

№ 106

ЛИСТ УПОВНОВАЖЕНОГО МІНІСТРА УНР М. ВАСИЛЬКА
ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА

20 грудня 1920 р.

Високоповажний Пане Полковник!

Вже б[іжучого] м[ісяця] я повернув з Тарнова, наш міністр передав мені:

1) Лист до Міністра Закордонних Справ у Будапешті, яким підтверджується поіменовання Вас Керуючим Справами у місії у Будапешті, 2) затверджений бюджет Місії, 3) мої керівництва для Будапешту.

Як пан Головний Отаман так і п[ан] Міністр висловили мені своє повне задоволення щодо моїх розпоряджень у Будапешті і сподіваються від Вашої спільної з д[октором] Кобилянським діяльності [найближчих] успіхів.

Політична конспірація така, що Будапешт можливо зробить однією з наших найпевніших Місій. З огляду на це я дуже радий, що мені пощастило знайти у Будапешті Вас, пане Полковнику, і д[окто]р[а] Кобилянського, бо є впевненість в тому, що Вам обом у співробітництві зі мною пощастить виконати у Будапешті наші найважливіші завдання. Завдяки затримки в конструкторовані тамошнього Міністерства затримався також і мій приїзд до Будапешту, але я надіюсь бути там зараз після сьвят.

Тутешній Landerbank виплатить Вам у Будапешті цілий рахунок 44 000 корон і 20 000 корон. Перша сума на покриття місячного бюджету Місії на січень і лютий і друга (20 000 К[орон]) – для виплати 14 000 корон бувшому Секретарови Місії п[анові] Суховецькому і 6 000 корон – урядовцеві Стасіву обом панам в рахунок їх грошових претенсій за минулий час.

Прошу ласкаво обох їх повідомити, що решта їх претенсій може бути їм сплачена лише по затвердженню цих претенсій Міністерством Закордонних Справ і в залежності від стану наших фінансів.

Лист до Пана Міністра-Президента, як до Міністра Закордонних Справ, будьте ласкаві – це буде найлучше – передати знову через графа Амброзі, але нашу аудієнцію у п[ана] Міністра-Президента відкласти до мого приїзду в Будапешт, аби нам піти до Міністра-Президента разом: маю привезти важні інформації, які будуть

Ірина Матяш,
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

об'єктом нашої з ним розмови. Мій сердечний привіт Вам і Вашому заступникові п[ану] д[окто]р[у] Кобилянському.

М. Василько

P. S. На вищезазначенні суми 44 000 і 20 000 корон прошу ласкаво надіслати мені повідомлення при одержанні.

(підпис)

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 38, арк. 80–81. Рукопис, оригінал.

№ 107

НАКАЗ ПО НДМ УНР В УГОРЩИНІ З ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ВИДАНИЙ У БУДАПЕШТІ

27 грудня 1920 р.

*Штати Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Угорщині
з 1-го січня 1921 року*

§ 5 ст. І-й “Персональний склад Посольств і Місій”

1. Радник (заступник Голови) V I 10 000 угорськ[их] корон

2. Урядовець VII I 4 500 –“–

Разом по § 5 ст. І-а 14 600 корон угор[ських]

§ 5 ст. І-с “Господарські та непередбачені видатки”

3. Господарчі та непередбачені видатки 7 500 кор[он] угор[ських]

Разом по § 5 ст. І-с 7 500 угор[ських] корон

Разом утримання та один місяць з 1-го січня 1921 року по § 5 ст. ст. І-а, І-с – двадцять дві (22 000) тисяч угорських корон.

Вище зазначені штати затверджені Міністерством Закордонних Справ УНР.

Chargé d'affaires УНР в Угорщині Полковник Сікевич

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 7, арк. 21. Оригінал, рукопис.

№ 108

ЗВІТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА ДО МЗС УНР

5 січня 1921 р.

У відповідь на обіжник Міністерства Закордонних Справ (по Департ[аменту] Чуж[оземних] Зносин) з 15 листопада 1920 р. ч. 408/4417 маю за честь донести слідуюче:

Дня 19 лютого 1919 р. був[ший] Голова Місії Галаган прибув з до-рученою йому Місією до Будапешту і з цього дня почало існувати Представництво і з цього часу канцелярія Місії завідувала справами консульського характеру.

При канцелярії Місії заведено для консульських справ такі книги:

1. Книга на видачу горожанських посвідок.

2. [Книга на видачу] паспортів і віз.

Місії крім видачі паспортів, горожанських посвідок не доводилось ані видавати ані затверджувати жадних інших документів.

Побори за вгорі згадані документи були:

Від 27 лютого 1919 року – за пашпорт 50 кор[он], за паспорт до повороту до краю 10 кор[он], за свідоцтво про громадянство 5 кор[он], за візи українського і чужоземного паспорта 5 корон.

3 8 травня 1919 року за свідоцтво про громадянство підвищено до 10 кор[он].

3 1 січня 1920 року побори за паспорти підвищено до 60 кор[он], за свідоцтво про громадянство до 25 кор[он]. Паспорт до повороту до краю зовсім скасовано.

За паспорти, посвідки про громадянство та візи одержано в 1919 році 19 878 кор[он], 48 сот[иків], в 1920 році 26 248 кор[он].

З одержаних канцелярією Місії за консульські справи сум все витрачено на канцелярійні видатки, на бланки паспортів, на помешкання канцелярії і на допомогу українським горожанам як зазначено в докладі Міністерства Закордонних Справ від 3 вересня 1920 р.

Позаяк угорська валюта зрівнялась з австрійською побори за консульські справи суть з 4 січня зрівняні з поборами Українського Посольства в Відні і так:

За паспорти 175 кор[он],

За продовження 150 кор[он],

За візу угорського і чужоземного паспорта 50 корон.

Chargé d'affaires УНР в Угорщині [В. Сікевич]

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 29, арк. 192–192 зв. Машинопис, оригінал.

№ 109

ЛИСТ П. ХОДАРКЕВИЧА ДО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР

12 січня 1921 р.

Прохання

До 1 грудня 1920 р. я служив по вільному найму, при Українській Надзвичайній Дипломатичній Місії на Угорщині; 10 місяців як референт преси, а пізніше 8 місяців, як співробітник Українського Пресового Бюро в Будапешті, субсидованого вищезазначеною Місією. В місяці жовтні 1920 р. Місія залишилася в дуже скрутному фінансовому стані, так що не було грошей заплатити за помешкання Канцелярії Місії, не кажучи про персонал Місії, і я в тому числі, не одержав платні ні одного сотника. Що-б дати можливість існувати Місії на далі, всі її співробітники своїми власними грошима оплачували помешкання Місії, канцелярські розходи, часописи, и т. п. З свого боку я зотягнув позику позику також у знайомих в Будапешті в сумі 6 003 Кор[он], які я передав Місії і якими було

*Ірина Матяш,
Юрій Мулика*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

заплачено помешкання Місії, а також часописи для Місії. При скороченню штатів Місії в грудні 1920 р., і звільненню мене з посади, із моєї двомісячної платні в сумі 4 000 Кор[он], я одержав авансом лише 100 Кор[он]. Також цих 6 003 Кор[он] (Шість тисяч три) які я позичав Місії на покриття її видатків я не одержав. Крім цього мені не видано було приналежної мені після закону УНР, яко вільно наемному півтора-місячної платні при моєму звільненню, а саме 3 000 Кор[он]. Таким чином я повинен би одержати 12 903 Кор[он] (дванадцять тисяч дев'яťсот три). Тому що я зараз нахождюсь в дуже скрутному фінансовому стані, і що я досі не одержав від Міністерства ніякої відповіді, маю честь прохати Вас, пане Міністр, прискорити мені видачу належних грошей і звітнити мене ласкаво про Ваше високе рішення через Надзвичайну Дипломатичну Місію в Будапешті.

При цьому долучаю копію посвідки Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР на Угорщині від 1-го грудня 1920 р., стверджену печаткою цієї ж Місії.

Павло Ходаркевич
м. Будапешт 12 січня 1921 р.

Резолюція: Переслати до НДМ в Угорщині. Просити дати їх заключення і виписку з книг, чи занесені на прибуток позичені у п[ана] Ходаркевича 6 003 кор[он], як він це твердить. Так само просити повідомити його, що в доказ своїх претенсій до М[іністерст]ва він мусить представити оригінал посвідки ч. 571, а не копію. 25/І-21 р. *(підпис)*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 95, арк. 72–72 зв.

Д о д а т о к

ПОСВІДЧЕННЯ, ВИДАНЕ П. ХОДАРКЕВИЧУ
ПРО ЙОГО РОБОТУ В НДМ УНР В УГОРЩИНІ

10 вересня 1920 р.

Дається це посвідчення п[ану] Павлу Ходаркевичу в тому, що він працював при Надзвичайній Дипломатичній Місії Української Народньої Республіки в Угорщині, починаючи з місяця лютого 1919 року до дня виставлення цього посвідчення попереду яко референт преси, а пізнійше яко член Українського Пресового Бюра в Будапешті.

За цілий час своєї праці при Місії п[ан] Ходаркевич виявив себе завжди дуже щирим і совісним співробітником.

Будучи властиво людиною білорусько-українського походження, п[ан] Ходаркевич однак настільки зріднився з українською справою, що з повною відданістю служив і робив на користь Української Держави, через що вважаю його бажаним співробітником на далі.

Все тут вгорі згадане власноручним підписом і урядовою печаткою стверджую.

Голова НДМ УНР в Угорщині *М.Галаган*

З оригіналом згідно:

Секретар Місії *В. Суховецький*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 95, арк. 74.

Розділ 3

АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

№ 110

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В. СІКЕВИЧА В УГОРЩИНІ
ДО МЗС УНР

14 лютого 1921 р.

Згідно з одержаним нами наказом № 216/1490 з 27 липня 1920 року про виєкспідування Міністерством Закордонних Справ Української Народньої Республіки нових дипломатичних паспортів, Надзвичайна Дипломатична Місія УНР в Угорщині має за честь надіслати для вище згаданих паспортів фотографічні карточки членів Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Угорщині і членів відділу Українського Червоного Хреста на Угорщині.

Члени Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Угорщині:

Chargé d'affaires УНР в Угорщині Полковник Сікевич Володимир, родився в Києві 23 серпня 1870 р. зріст високий, очі голубі, волосся русяве, ніс і уста звичайні, жонатий, має сина і дочку

2. Радник Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Угорщині отаман д-р Люцій Кобилянський, родився в Золотоноші, 11 лютого 1860 р., зріст середній, волосся сиве, очі сірі, ніс і уста звичайні, жонатий, має сина

3. В[иконуючий] о[бов'язки] Секретаря Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР д[окто]р Данило Лалков, родився в Миколаєві 11-го грудня 1892 р., зріст високий, волосся чорно-сиваве, очі сірі, уста і ніс звичайні, жонатий

4. Урядовець Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР Іван Стасів, родився в Любачеві 2 липня 1894 р., зріст середній, волосся темно-русяве, уста і ніс звичайні, жонатий, має дочку

Члени Відділу Українського Червоного Хреста:

1. Комендант Збірної станиці при Відділі Українського Червоного Хреста і тимчасовий Заступник Голови Українського Червоного Хреста Поручик Гамерський Остап, родився в Тарнобжегу, 11 листопада 1890 р., зріст середній, очі сірі, волосся русяве, уста і ніс звичайні, жонатий

2. Канцеляристка Відділу Українського Червоного Хреста в Угорщині Наталія Сікевич, родилася в Зомброві 5 грудня 1901 р., ріст середній, очі сині, волосся русяве, уста і ніс звичайні, панна

*Ірина Матія,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

3. Урядовець Відділу Червоного Хреста Хорунжий Микола Огородник, родився в Нагачеві 14 мая 1897 р., ріст середній, волосся русяве, очі сині, уста і ніс звичайні, нежонатий

Chargé d'affaires Української Народньої Республіки
на Угорщині *В. Сікевич*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 53, арк. 14–14 зв. Машинопис, копія.

№ 111

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ
В. СІКЕВИЧА ДО МЗС УНР

18 березня 1921 р.

Згідно з обіжниками з 24 грудня 1920 р. № 983/136, маю за честь подати до відома, що з ініціативи Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Будапешті, група Українців, що перебувають на Угорщині, переслала до Ради Ліги Народів*, через її Генерального Секретаря п[ана] Дромонда, заяву, в якій висловлено домагання визнання України, як суверенної Держави та прийняття її до Ліги Народів.

На це сьогодні надійшла з Женеві на імя радника Місії д[окто]ра Кобилянського, яко секретаря згаданої групи Українців, од п[ана] Дромонда відповідь, що заява групи одержана, при чому п[ан] Генеральний секретарь, окремою карткою, висловлює нам свій привіт.

Chargé d'affaires Української Народної Республіки
на Угорщині *Полковник Сікевич*

Резолюція: [Настоювати] знов перед організаціями про посилку заяв до Ліги Націй! В заявах принаймні деяких, повинно висловлювати привіт Лізі Націй, надія на успіхи її ідей; поменше вилити сліз, а говорити просто і ясно, без хвилювання. [Послатися] на цей факт що секретаріат Ліги Націй ставиться уважно до заяв груп і організацій. Подати адреси організацій. Копії вислати нам 28. III. 1921 *А. Ніковський*

Помітка: Копію цього пісьма крім того послати п[ану] Шульгину. Звернути його увагу на актуальність справи нашої в Лізі, прохати стати близько до справ Ліги та [інформувати]. П[ану] Шульгину переслати рівнож приложений до цього матеріал до Ліги Народів – для пересилки. 31/III. 1921 *(нідпис)*

ЦДАВО України ф. 3696, оп. 2, спр. 345, арк. 115. Машинопис, оригінал.

* Йдеться про Лігу Націй – першу універсальну міжнародну міжурядову організацію, створену 10 січня 1920 р. з метою підтримки миру та безпеки в світі. До неї приймалися союзні держави, які підписали мирні договори; 13 нейтральних держав, що визнали Статут, будь-які інші незалежні держави, за яких проголосують дві третини членів Асамблеї. Угорщину прийнято до Ліги Націй 1922 р.

ЛИСТ РАДНИКА НДМ УНР В УГОРЩИНІ
Л. КОБИЛЯНСЬКОГО ДО МЗС УНР

7 червня 1921 р.

На № 4151 з 20 травня б[іжучого] р[оку] (отримане 4 червня) Місія має за честь сповістити, що на Мад'ярщині, через брак машин на фабриках, а головне – через те, що ті частини мадярської території, де переважно працювали техніки та інженери, прилучено до сусідніх держав, багато мадярських техніків та інженерів залишилось тут без роботи і тому примушені шукати собі праці по-за межами Угорщини. Нимало з них зверталось також до нашої Місії, прохаючи переправити їх на Україну, на роботи по їх спеціальності.

Радник Місії Л. Кобилянський

Резолюція: До актів! 17.06.1921 (підпис)

ЦДАВО України ф. 3696, оп. 2, спр. 75, арк. 17. Машинопис, копія.

№ 113

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА
ДО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР А. НІКОВСЬКОГО

8 червня 1921 р.

Долучаючи до цього рапорту Радника Української Місії в Будапешті д-ра Кобилянського з 8-го червня б[іжучого] р[оку] з листом бывшего українського консула в Батумі п[ана] Євгена Засядко, маю честь просити Вашу Вельможність не залишати без порятунку людину, яка гине з голоду і якої працю та здібності можна було б використати в інтересах Республіки.

Голова Місії полковник Сікевич

Резолюція: До листування з Місією на Кавказі. 10.06.1921 (підпис)

Д о д а т о к

КЛОПОТАННЯ Л. КОБИЛЯНСЬКОГО

Долучаючи до цього листа до мене бывшего українського консула в Батумі Євгена Засядко, прошу Вашу вельможність не відмовити вжити заходів перед Нашим Урядом, щоб дати порятунок людині, яка, без цього, засуджена на голодну смерть, в стислому розумінні цього слова. П[ан] Засядко – родом з Полтавщини. Я його добре знаю, бо служив з ним довгий час на Кавказі, в Бакинській губернії, де я був медичним інспектором, а Засядко займав посаду в губерніяльній адміністрації при чому тішився повагою серед місцевої людності як тубольців, так і росіян, а переважно серед Українських переселенців. Засядко був постійним членом українського

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Т[оварист]ва “Просвіта” в Баку, якого я був фундатором та Головою. Взагалі, це єсть щирий, свідомий українець, людина чесна, здібна, працьовита і досить освічена. Знає чужоземні мови, зокрема фран-
цузьку. 1918 р. він приїхав був з Кавказу до Київа, щоб служити Ук-
раїні і, через мою рекомендацію, дістав посаду Українського Кон-
сула в Батумі.

Радник Місії *Л. Кобилянський*

ЦДАВО України ф. 3696, оп. 2, спр. 184, арк. 5—6. Машинопис, оригінал.

№ 114

ЛИСТ В. О. НАЧАЛЬНИКА КАНЦЕЛЯРІЇ МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ
СПРАВ Д. ВАХНЯНИНА ДО НДМ УНР В УГОРЩИНІ

20 травня 1921 р.

Міністерством Закордонних Справ одержані відомості від філії
Всеукраїнського Технічного Товариства на еміграції в Тарнові про
те, що є багато українців інженерів і техніків які могли би зайнятись
різною працею відповідно своїй технічній освіті, але для цього
в закордонних Державах треба мати офіційні дипломи про ос-
вітній ценз і попередню службу в різних приватних установах.
Більшість же інженерів і техніків не мають ні оригіналів ні копій
дипломів, чи свідоцтв і в архівах Міністерств і Установ не мається
певних формулярних списків.

З огляду на це Канцелярія Міністра має честь просити Вас з'ясу-
вати, в яких державах і на яких умовах можна було б досягнути від-
повідні посади для наших інженерів і техніків і яким порядком
можливо було б скласти свідоцтва, котрі були б цілком рівноваж-
ними з дипломами чи свідоцтвами в даній державі і повідомити
про це Міністерство.

В[иконуючий] о[бов'язки] Начальника Канцелярії Міністра
Д. Вахнянин

За ст[аршого] Діловода
Г. Пилипчик

З оригіналом згідно:
І. Стасів

ЦДАВО України ф. 3696, оп. 2, спр. 75, арк. 11. Машинопис, копія.

№ 115

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА
ДО МІНІСТРА ЗАКОРДОННИХ СПРАВ УНР А. НІКОВСЬКОГО

26 вересня 1921 р.

Міністерство Закордонних Справ Угорщини дуже хвилюється
з приводу чуток, що з'явилися в місцевій пресі, про те, що ПАН
ГОЛОВНИЙ ОТАМАН зо своїм штабом виїхав з Тарнова (одні

кажуть – до Румунії, другі – на Україну, а треті – невідомо куди). З огляду на те, що Угорське міністерство та представники преси раз-у-раз звертаються до нашої Місії, запитуючи, наскільки справедливі ці чутки, а також прохаючи поінформувати їх про загальнополітичне становище, Місія має за честь прохати Вашу Вельможність не відмовити дати відповідні вказівки.

Голова Місії *полковник Сікевич*

Резолюція: “Коли б п[ан] Головний Отаман і виїхав куди, то це очевидно стояло би в зв’язку з такими справами, котрі не підлягають розголосу. Отже на всякі такі чутки посольства повинні одповідати, що місце перебування Головного Отамана і його розїзди мають зовсім таємний характер і не можуть бути на учоті”.

ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 75, арк. 35. Машинопис, оригінал.

№ 116

ПОСВІДЧЕННЯ ПРО ОСВІТУ, ВИДАНЕ КОЛИШНЬОМУ ГОЛОВІ НДМ УНР В УГОРЩИНІ М. ГАЛАГАНУ

3 вересня 1921 р.

Українська Дипломатична Місія в Угорщині цим урядово посвідчує, що особисто відомий їй п[ан] Микола Галаган є православної віри, урочений 24 вересня ст[арого] ст[илію] (7 жовтня нов[ого] ст[илію]) 1882 року в Чернігівській губ[ернії] на Україні і там приналежний.

Як видно з представленого документу і на основі маючихся в Місії відомостей п[ан] М. Галаган скінчив у 1908 р. Природничий відділ Фізико-Математичного Факультету Київського Університету, а в 1909 р., по складанні державних іспитів, одержав диплом 1 (першої) степені.

Згідно з статутом тодішніх Російських Університетів, для одержання диплому п[ан] М. Галаган мусів скласти успішно іспити з таких предметів: 1. анатомія чоловіка, 2. фізіологія чоловіка, 3. ботаніка, 5. неорганічна хемія, 6. органічна хемія, 7. мінералогія і кристалографія, 8. геологія і 10. метеорологія.

Через те, що п[ан] М. Галаган по скінченні Університету, служив у Російському Земельному Міністерстві він повинен був туди представити свій оригінальний диплом і не має його при собі. На основі прохання п[ана] М. Галагана видається йому це посвідчення на підт[вер]дження всього вгорі сказаного та для представлення в потрібних випадках у відповідні інституції на [до]каз одержаної ним освіти замість оригінального диплому про скінчення Університету.

Радник Надзвичайної Дипломатичної Місії
Української Народної Республіки на Угорщині

Секретар Надзвичайної Дипломатичної Місії
Української Народної Республіки на Угорщині

ЦДАВО України, ф. 3518, ф. 1, спр. 95, арк. 4–4 зв. Машинопис, копія.

ІНФОРМАЦІЯ МЗС УНР ДЛЯ РАДИ НАРОДНИХ МІНІСТРІВ ТА МІНІСТЕРСТВА ІСПОВІДАНЬ

28 вересня 1921 р.

Міністерство Закордонних Справ має честь подати зміст відношення Дипломатичної Місії УНР в Угорщині від 16 вересня ц[ього] р[оку] ч: 758 до ласкавого відома:

“Надзвичайна Дипломатична Місія УНР має за честь подати відома, що 6 вересня Голова Місії, полковник СІКЕВИЧ одержав від Кардинала – примаса Угорщини особисте запрошення на урочисту службу Божу, яка мала бути відправлена в Коронаційній Церкві св. Матвія, з приводу роковин коронування Папи Римського Бенедикта XV. Полковник Сікевич прибув в супроводі в[иконуючого] о[бов'язки] секретаря Місії Д. Лалкова. При вході до церкви полковника Сікевича зустрів з св. Хрестом представник вищого духовенства та повів через усю церкву, повну людей (вхід був по картках), у вівтар (презбтеріум), де з правого боку, були місця для послів та Голов Дипломатичних Місій, а з лівого – для членів кабінету Міністрів. Службу правив кардинал-примас з численним духовенством. В церкві були присутні: папський нунцій*, члени Дипломатичного корпусу, ерцгерцог Йосип з родиною, заступник Голови Держави, члени кабінету міністрів, вищі урядові військові та цивільні особи і т. п.”

Міністр закордонних справ
Начальник Канцелярії міністерства

ЦДАВО України ф. 3696. оп 2, спр. 75, арк. 26. Машинопис, копія.

№ 118

ЛИСТ П. РОГОВИКА ДО НДМ УНР В УГОРЩИНІ

25 листопада 1921 р.

Вельмишановний Пане После,

Спішу щиро віддячити Вам і Вашім співробітникам за Вашу відозву а також і часописі, що незабаром надіслали. Немає слів таких, щоб дякувати за увагу, котру оказали одному із своїх людей, по тяжкі недолі закинений на чужину. Дуже тяжко жилось мені (не фізично, а морально) не знаючи мови, а ще тяжче було без жадної вістки про рідний край і без своїх людей, бо правду кажуть старі люди: “Що меж своїми і смерть миліша”, но тепер мені якось легче стало. Неначиб-то який тягар скинув зі своїх плечь. Часописи

* Папський Нунцій – дипломатичний представник Ватикану, який акредитується при главах держав. Одним із головних обов'язків Папського Нунція є захист спільно з єпископом у країні перебування інтересів місії Церкви і Апостольського Престолу у відносинах із главами держав.

уже всі перечитав. Якщо можливість є, то надішліть яку-небудь літературу себ-то: "Кобзарь" і другі які тільки знайдуться за що буду дуже вдячний. За пересилку прошу не турбоватися, бо як я приїду на новий рік мінять свої папері, то тоді і розщитаюсь. Вибачте, що я довго Вам не відповідав, бо правду сказати, що часу не маю вільного, думав написати в неділю, а тут черт підніс свайбу, так що цілісенький день возив панів, а це сьогодні найшовсь вільний час, бо чиривики в підчинці, так що я зараз сидю босий. Бо пан давав свої чоботи, та ніяк не можна взути, бо дуже малі. Ніяк не можу зрозуміти на кого вони шиті, чи на kota, чи на собаку, та все не так як у нас. Так ще раз щиро прохаю, чи буди можливість надіслати що небудь з літератури.

З пошаною залишаюсь

Петро Рогович

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 43, арк. 32. Машинопис, копія.

№ 119

ЗАПИТ ДЕПАРТАМЕНТУ ЧУЖОЗЕМНИХ ЗНОСИН МЗС УНР
ДО ДЕПАРТАМЕНТУ ЗАГАЛЬНИХ СПРАВ МЗС УНР

27 грудня 1921 р.

Дуже негайно

Пересилаючи при цьому реєстр персонального складу Дипломатичної Місії в Угорщині, присланий до М[іністерст]ва цією Місією, Департамент Чужоземних Зносин має честь просити підтвердити, хто з перелічених в реєстрі осіб входить в штат цієї Місії і являється офіційною особою.

Директор Департаменту чужоземних зносин
(підпис)

Начальник Дипломатичного Відділу
(підпис)

Д о д а т о к

РЕЄСТР ЧЛЕНІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ УНР
НА УГОРЩИНІ ТА ВІДДІЛУ УКРАЇНСЬКОГО ЧЕРВОНОГО
ХРЕСТА В БУДАПЕШТІ:

1. Голова Надзвичайної Дипломатичної місії УНР на Угорщині полковник Володимир Васильович Сікевич.
2. Радник Надзвичайної Дипломатичної місії УНР д[окто]р Люцій Романович Кобилянський.
3. Секретарь місії д[окто]р Данило Іванович Лалков.
 1. Аташе Місії Іван Олександрович Стасів.
 2. Т[овариш] в[иконуючого] о[бов'язки] Голови угорського Відділу Українського Червоного Хреста поручник Остап Олександрович Гамерський.

Ірина Матяш,
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

3. Канцеляристка Відділу Українського Червоного Хреста Ната-
лія Володимирівна Сікевич.

Будапешт, дня 19 грудня 1921 р.

Голова Місії Сікевич (полковник)

З оригіналом згідно:

Начальник Дипломатичного Відділу (підпис)

*ЦДАВО України ф. 3696, оп. 2, спр. 152, арк. 9–9 зв. Машинопис, оригінал;
реєстр-копія.*

№ 120

ВІДПОВІДЬ ДЕПАРТАМЕНТУ ЗАГАЛЬНИХ СПРАВ МЗС УНР НА ЗАПИТ ДЕПАРТАМЕНТУ ЧУЖОЗЕМНИХ СПРАВ

29 грудня 1921 р.

Панові Начальникові Дипломатичного Відділу П. Г. Сікорі

Відділ Персонального Складу має за честь подати до відома, що штат* Дипломатичної Місії в Будапешті складається з 2-х осіб: Керуючого справами – п[ана] Полковника Сікевича Володимира і Урядовця – п[ана] Стасіва Івана: що до п[ана] Кобилянського то наказом од 6 Грудня 1920 року Ч 112 його допущено до виконання обов'язків Керуючого справами тої ж Місії в Будапешті але наказ Ч 113 себто послідуєчим згаданого п[ана] Кобилянського від виконання обов'язків звільнено і те з 1-го Грудня 1920 року він на посаді не числиться.

В справі персонального складу Червоного Хреста, відділ нічого сказати не може, бо жодних відомостей не має.

Начальник Відділу Персонального Складу

ЦДАВО України ф. 3696, оп. 2, спр. 152, арк. 10–10 зв. Машинопис, копія.

№ 121

ВІТАЛЬНИЙ ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР У ВІДНІ Г. СИДОРЕНКА ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА

3 січня 1922 р.

Високоповажний Пане Голова Місії,

Українське Посольство у Відні, вітаючи Вас і Ваших співробітників з Новим Роком, бажаю Надзвичайній Дипломатичній Місії Української Народньої Республіки в Будапешті успіхів в її важкій праці і боротьбі на користь України. Ми мусимо боротися проти ворогів самостійної України до останньої четі години, бо залишаємося переконаними, що ця остання четь години буде належати нам.

Прошу прийняти вислови моєї глибокої пошани.

Посол УНР у Відні Г. Сидоренко

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 72, арк. 1. Машинопис, оригінал.

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА
ДО МЗС УНР

АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

10 січня 1922 р.

1-го січня б[іжучого] р[оку] Голова Місії Полковник Сікевич з секретарем Д[окто]ром Д. Лальковим зложили візити: Голові Державі Адміралу Горті, Декану Дипломатичного корпусу папському нунцію, президенту ради міністрів, всім членам кабінету з їх статс-секретарями, голові Національного Зібрання п[ану] Галль Гастону, представникам чужих держав на Угорщині та представникам інтернаціонального та Угорського Червоного Хреста.

В той самий та на другий день Голову Місії ревізитували всі вище зазначені особи. В балачці з ними всі цікавились повстанням, як і загальним становищем України; особливо найбільш був зацікавлений нашою справою військовий Міністр, генерал г[енерально-го]-штабу де Белічка, з яким Голова Місії говорив біля три четверти години. Голова Місії вітав генерала, як і других міністрів Угорщини з їхнею першою політичною перемогою, а іменно поверненню Угорщині частини Західної Области її з містом Шопроном та околицею. Міністр Белічка знов як і всі інші бажали Українському народові та його правительству досягнути як найскорше свою мету та звільнення своєї батьківщини від чужих наїздників.

Голова Місії [В. Сікевич]

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 68, арк. 3. Машинопис, копія.

№ 123

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА
ДО НАДЗВИЧАЙНОГО ПОСЛА ТА УПОВНОВАЖЕНОГО
МІНІСТРА УНР М. ВАСИЛЬКА

27 січня 1922 р.

Вельмишановний Пане Міністре,

Цими днями, я мав нагоду говорити з д[окто]ром Абрагамом Деже в справі одержання грошей, приналежних нам від Угорського Уряду. Пан Абрагам Деже заявив мені, що наша грошева справа перейшла знов в нову фазу, через те, що на конференції в Каннах було вирішено запросити на конференцію в Генуї також представників совітської Росії та України. І тому угорське міністерство Фінансів не наслідують робити яких би не було фінансових операцій. Після великих диспутів та з мого боку пояснень, що жадне большевितське правительтво не буде ніколи мати права на переведення фінансових операцій від імені України, д[окто]р Абрагам Деже, в порозумінню зо мною, вжив нових заходів у міністра фінансів Угорщини.

Міністр Фінансів призначив аудієнцію пану Абрагаму щоби той разом зі членом української Місії зясували міністри сучасне становище українського правительства, та його закордонну політику, а також і його пляни на майбутне.

Прохаю Вас, Пане Міністре, дати мені відповідні вказівки, в разі коли-б угорський міністр фінансів хотів вирішити нашу справу позитивно, але щоби виплатити нам ці гроші так, як це Ваша Вельможність встановили, будши в Будапешті, маю відомості що де які пани, цього домагаються, не звертаючи на велику різницю в курсі валюти тоді і тепер.

Крім цього, я одержав від українського військового Міністерства через Міністерство Закордонних Справ наказ їхати до Білгороду в справі улаштування наших земляків, козаків українців Врангелівської Армії. В даний момент виконати цей наказ дуже трудно, а це тому, що 1. грошей нема, а один динар коштує 10 угорських корон, 2. не зважаючи на всі мої заходи, серби візи не дають і радять, дякуючи російським впливам, мені туди не показуватись.

Прохаю Вашу Вельможність дати мені також вказівки і в цій справі, бо через непевне політичне становище, я не можу на довший час в ніякому разі залишити Місію на Угорщині.

Дякую за копію листа до А. Галіпа*, члени "псевдо-директорії" до мене не звертались з жадними пропозиціями.

Прошу прийняти вислови моєї глибокої пошани та цілковитої відданости.

Голова Місії *Полковник [Сікевич]*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 72, арк. 8–8 зв. Машинопис, оригінал.

№ 124

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА
ДО МЗС УНР

30 січня 1922 р.

Кардинал-примас Угорщини через Австрійського посла в Будапешті, яко тимчасового декана дипломатичного корпусу (за виїздом до Риму папського нунція), прислав Голові та членам дипломатичної Місії УНР запрошення на урочисту службу Божу та панихиду за спокій души Папи Бенедикта XV. Служба відбулась 28-го січня в коронаційній церкві св. Матвія. Голові Української Місії полк[овнику] Сікевичу, радникові Місії Л. Кобилянському та секретареві Лалкову були вказані місця у вівтарі праворуч, де сиділи члени дипломатичного корпусу. Ліворуч сиділи міністри та деякі

* *Галіп Артем* – (1887–?) – укр. дипломат. За доби Гетьманату радник при МЗС, заступник міністра закордонних справ. У січні–лютому 1919 р. був призначений членом основного складу Надзвичайної дипломатичної місії УНР на Паризьку мирну конференцію 1919–1920 рр. Наполягав на порозумінні з делегаціями Румунії та Чехословаччини.

члени парламенту, а зпереду, по обидва боки – вищі військові особи. Окремо, на почесному місці, проти єпископського трону, сидів Голова Держави – адм[ірал] Горті.

Посеред церкви (як це в звичай в католицьких храмах) стояв катафалок, вкритий чорним сукном, з чорною труною. Навколо катафалка – три ряди свічок. На труні стояли папські емблеми – тіара та ключі, а також емблеми священства – потир з дискосом та Євангелія; крім того хрест і дві свічки. На обох боках катафалку та на стінах у вівтарі висіли герби покійного папи. Почесну варту при катафалкові тримали учні військової школи. Службу Богу та панихиду правив заступник кардинала-примаса з численним духовенством. Солісти-співачи, хор та оркестра гарно виконали “Реквієм”.

Про вищезазначене Місія має за шану подати до відома Міністерства Закордонних Справ Української Народньої Республіки

Голова Місії [В. Сікевич]

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 68, арк. 10. Машинопис, копія.

№ 125

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УТОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА ДО МЗС УНР

30 січня 1922 р.

На 27 б[іж]у[чого] січня Голова Дипломатичної Місії УНР в Будапешті Полковник Сікевич з дружиною та радник Місії д[октор]р Кобилянський з дружиною дістали від бувшого міністра-президента Угорщини (після революції) та визначного політичного діяча Карла Гусара особисті запрошення на великий парадний бал, який відбувся в салях будинку угорського парламенту. На бал було запрошено більше 1000 осіб. На балу були присутні між іншими: Голова Держави – адмірал Горті з дружиною, ерцгерцог Йосип з дружиною, міністр-президент гр[аф] Батлен, міністри, члени дипломатичного корпусу, уся вища угорська аристократія, вищі духовні, військові та цивільні особи і т. д.

Про вищезгадане Місія має за честь подати до відома Міністерства Закордонних Справ Української Народньої Республіки.

Голова Місії [В. Сікевич]

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1 спр. 68, арк. 11. Машинопис, копія.

№ 126

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УТОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА
ДО НАДЗВИЧАЙНОГО ПОСЛА І УПОВНОВАЖЕНОГО
МІНІСТРА УНР М. ВАСИЛЬКА

31 січня 1922 р.

Вельмишановний Пане Міністре,

В додаток до мого рапорта з 28 грудня 1921 р. Ч. 1044, маю за шану подати до відома Вашої Вельможності, що подаючи Вам звіт

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

про гроші, що Місія одержала від Вас з грудня 1920 року до 1-го січня 1922. Місія на превеликий жаль проминула суму 30 000 (тридцять тисяч) угорських корон, які одержала від Вашої Вельможности 7-го травня 1921 року через пана Бігари. Загальна сума одержана від Вашої Вельможности буде 445 014 (чотириста сорок п'ять тисяч чотирнадцять угорських корон та 20 сотиків).

Прошу прийняти вислови моєї глибокої пошани та цілковитої відданости.

Голова Місії *Полковник Сікевич*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 72, арк. 5. Машинопис, копія.

№ 127

СУПРОВІДНИЙ ЛИСТ ДО ДИПЛОМАТИЧНИХ ПАСПОРТІВ, ВИДАНИХ СПІВРОБІТНИКАМ МІСІЇ

31 січня 1922 р.

До Надзвичайної Дипломатичної місії в Угорщині

Міністерство має честь надіслати три дипломатичні паспорти: 1) Керуючому справами Місії, 2) Радникові Місії та 3) Аташе Місії п[ану] Стасіву.

Що до останніх осіб, зазначених в відношенню місії ч. 1021 від 19/XII-21 року, то дипломатичні паспорти їм не можуть бути видані тому що згадані особи не є членами дипломатичного корпусу УНР.

Директор Департаменту Чужоземних Зносин (*підпис*)
Начальник Дипломатичного Відділу (*підпис*)

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 68, арк. 31.

№ 128

ЛИСТ НАДЗВИЧАЙНОГО ПОСЛА І УПОВНОВАЖЕНОГО МІНІСТРА УНР М. ВАСИЛЬКА З БЕРЛІНУ ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА

3 лютого 1922 р.

Високоповажний Пане Полковнику,

Само собою розуміється, я цілком згоджуюсь на Вашу майбутню подорож до Відня у відпуск і хотів би на будуччину установити, що зовсім не потрібно, аби Ви мене наперед запитували, цілком вистачає, коли Ви мене потім сповістите, що Ви повинні були виїхати.

Що торкається Вашого запитання в справі курсу угорських корон, на випадок, як би угорське М[іністерст]во Фінансів рішилося виплатити, то мені здається Вам зовсім не потрібно входити у це питання, але дбати лише про принципову постанову, щоб Угорщині виплатила взагалі на підставі свогочасного порозуміння зі мною.

Як би М[іністерст]во Фінансів заявило на це свою принципову згоду, то Ви зваліть на мене переговори про курс і про решту деталей

виплати, се б то скажіть, що лише я є Уповноваженим до цих переговорів. У цьому випадку я персонально поїду до Будапешту.

Що торкається Вашої подорожі до Сербії, то я не можу на неї згодитись: насамперед тому, що Ви не дістанете візи, але також тому, що наші військові влади не дали Вам на це жадних грошей, а я зовсім не маю державних коштів до розпорядження, з яких я міг би Вам дати на ці видатки.

Я не можу, високоповажний Пане Полковнику, поминути цю нагоду, щоб не подякувати Вам, п[ану] Раднику Кобилянському та всіх п[анів] Місії за їхню надзвичайно добру працю, яку Голова Держави також узнає.

З найкращим привітом

Н. Василько

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 73, арк. 2. Машинопис, оригінал.

№ 129

ЛИСТ НАДЗВИЧАЙНОГО ПОСЛА І УПОВНОВАЖЕНОГО
МІНІСТРА УНР М. ВАСИЛЬКА З БЕРЛІНУ ДО ГОЛОВИ НДМ УНР
В УТОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА

20 лютого 1922 р.

Високоповажний Пане Полковнику,

28 лютого “Пестер Ерсте Фатерлендіше Шпаркасен Ферейн” виплатить Вам дальші 25 000 угорських корон.

При цій нагоді мушу я просити Вас, як би Вам не вдалося добитись від угорських властей прихильної для нас постанови в справі виплати наших коштів, вжити заходів, щоб Вам дано було до розпорядження на конто наших претензій, невелику суму, чи то на червоно-хрестні цілі чи то для Місії, бо я сумніваюсь, щоб мені було можливо вислати Вам в кінці березня потрібні для Місії гроші.

В найближчих днях до Будапешту приїде генерал Омелянович-Павленко*; він склав з себе командування нашою армією і хоче тепер пожити за кордоном. Він відвідав мене тут і я порадив йому оселитись в Будапешті, бо там його найменше можуть підозрівати в політичних конспіраціях, про які він дійсно і думки не має, це вражіння я виніс з моїх розмов з ним.

* *Омелянович-Павленко Михайло Володимирович (1878–1952) – з 1919 р. – командувач армії УНР. Випускник Омського кадетського корпусу (1898), Павлівського військового училища (1900), Офіцерської стрілецької школи (1911). З 1901 р. – начальник навчальної команди Волинського полку. З 1916 р. – начальник 2-ї Одеської військової школи прапорщиків, один із членів-засновників Одеської української військової громади. Восени 1919 р. очолив Запорізьку групу, в грудні–травні 1919 р. армія УНР під керівництвом М. В. Омеляновича-Павленка здійснила “Зимовий похід” по тилах Білої гвардії та Червоної армії. В листопаді 1920 р. українські війська перейшли Збруч, були роззброєні й розташовані в таборах для інтернованих. Генерал змушений був емігрувати.*

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Само собою розуміється, як вищому офіцеру, я не потребую Вам цього казати, що з генералом Павленком треба поводитись з особливим відзначенням, отже Ви будете ласкаві допомогти йому в справі помешкання і т. д. під кожним взглядом.

Я також переконаний що нашій справі піде тільки на користь, коли генерал Павленко увійде персонально в контакт з високими офіцерами в Будапешті і інформуватиме про нашу армію.

Вітаю Вас і Пана Радника Кобилянського а також всіх п[анів] з Місії як найкраще і вклоняюся дамам.

Н. Василько

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 73, арк. 5. Машинопис, оригінал.

№ 130

КЛОПОТАННЯ ГРОМАДЯНИНА УНР ІГНАТА БОЛЖАЛАРСЬКОГО
ДО КОНСУЛЬСЬКОГО ВІДДІЛУ НДМ УНР В УГОРЩИНІ

7 березня 1922 р.

Прошу Консульський відділ Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР видати мені посьвідку, що я дійсно громадянин УНР, народивсь 15 грудня 1896 року і хрещений в православну віру тогож року 18 грудня. Такої посьвідки вимагає від мене місцева поліція, щоб дати мені дозвіл залишитись на Угорщині.

*Болжаларський Ігнат
Ories utca 5 1/15 Будапешт*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 75, арк. 36. Рукопис, оригінал.

№ 131

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА
ДО ГЕНЕРАЛ-ХОРУНЖОГО ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ
АРМІЇ УНР М. ПЕТРОВА

14 березня 1922 р.

Тому, що Угорська національна армія, згідно з тріанонським договором, розв'язується, до нашої Місії звертаються угорські старшини, які бажають служити в Українській армії або армії на Кавказі та питають про умови на яких вони мали б змогу вступити в вище згадані армії.

Місія має за шану довести це до Вашого відома і прохає дати відповідні вказівки в цій справі.

Прошу прийняти вислови своєї глибокої пошани

*Керуючий справами Української
Народньої Республіки в Будапешті [В. Сікевич]*

338

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 69, арк. 13. Машинопис, копія.

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УТОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА
ДО МЗС УНР

АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

20 березня 1922 р.

Голова Угорської Держави адмірал Горті з дружиною видали 18 біж[учого] місяця у вечері в салях королівського замку блискучий раут, на який були запрошені вершки мадярського суспільства та дипломатичні представники чужоземних держав. Українська дипломатична Місія була запрошена вся in corpore з дружинами. На рауті було присутніх 600 осіб, в тому числі ерцгерцог Йосип з родиною, папський нунцій, увесь дипломатичний корпус, міністри, генералітет, вищі духовні, військові й цивільні урядові особи, вища мадярська аристократія і т. д. Це було перше після світової війни вітання гостей в химерно-роскішних салях королівського палацу в Будапешті. Членів Української Місії, як також і інших гостей, подружжя Горті стрівали дуже привітно в аванзалі. В салях подавали гостям чай, печиво, морозиво і т. д. Гости обмінювались між собою думками на сучасні політичні та суспільні теми.

Раут закінчився о-півночі.

Голова Місії [В. Сікевич]

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 68, арк. 35. Машинопис, оригінал.

№ 133

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УТОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА
ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В РУМУНІЇ К. МАЦІЄВИЧА

23 березня 1922 р.

Таємно

Надзвичайна Дипломатична Місія Української Народної Республіки на Угорщині вважає за необхідне повідомити Вас, Вельмишановний Пане, що незабаром має прибути до Бухарешту Дмитро Мороз, який називає себе генерал-маіором, а в дійсности він єсть якась непевна людина, до якого належить ставиться дуже обережно. Документи та листи, які має при собі Мороз, мають підпис п[ана] Полтавця-Остряниці. Цього останнього в даний час група “вільного козацтва” у Відні виключила з числа своїх співробітників і заборонила йому виступати в справах “вільного козацтва”. Де-які старшини добровольчої армії, що перебувають в Будапешті, розказували, що Мороз був “окологочним надзирателем” в Катеринодарі, а під час революції служив в кінному загоні Шкуро. Декілька день тому назад Мороз прийшов до Місії дуже п'яний і наробив тут бешкету.

Голова Місії Полковник Сікевич

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 72, арк. 16. Машинопис, оригінал.

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА ДО ГОЛОВИ
ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ АРМІЇ УНР ГЕНЕРАЛ-ХОРУНЖОГО
М. ПЕТРОВА

19 квітня 1922 р.

Таємно

Згідно Вашого відношення з 26 січня ц[ього] р[оку] № 0023-022, маю за шану переслати звіт за першу половину квітня і прохаю Вас згідно Вашої пропозиції затвердити моїм помічником-старшиною при дипломатичній Місії УНР в Угорщині поручника артилерії Остапа Гамерського, з укінченою університетською освітою, який від трьох років працює при Дипломатичній Місії УНР, гарно знає ту-тешні відносини, а головню крім інших і малярську мову є мені особисто відомий, яко чоловік дуже щиро відданий нашій справі і в повні відповідатиме своєму призначенню.

Голова Української Дипломатичної Місії
в Угорщині Полковник *Сікевич*

Д о д а т о к

ЗВІТ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ УНР НА УГОРЩИНІ

(ВІДДІЛ ПО ВІЙСЬКОВИМ СПРАВАМ)

Зараз не має на Угорщині жадних явних більшовицьких організацій. Є лише організації тайні. Крім цього приїжджають часто з Відня і Берліна підозрілі особи в цілі шпіонажу і слідкування за російськими і українськими організаціями і їх діяльністю. За ціми індивідуами місія уважно слідкує.

Організацій Савінкова на Угорщині не має.

Що до монархічних російських організацій то існують такі групи:

1). Група козацька під проводом полк[овника] Єршова. До цієї групи входять донські і кубанські козаки. Вона числить около 200 чоловік, котрі знаходяться в трох групах на роботах на заводах і копальнях. Іменно: в Тата баня, Будафок і Уйпешт.

2). Група парижських монархістів з князем Волконським на чолі. Організація антантофільська.

3). Група берлінських монархістів з князем Галіциним на чолі має осідок в Печі (провінціальному місті в південній Угорщині). Орієнтація німецька, становиться вороже до парижської групи.

4). Група сторонників Врангеля. Відпоручником офіційним ген[ерала] Врангеля є полковник ген[ерального] штабу фон Лампе. Ця група спільно з відділом рос[ійського] Червоного Хреста, на якого чолі стоїть Володимир Малама, удержує перехідну станицю для військових і цивільних біженців. Пересічний стан станиці виносить 100 до 120 чоловік. Головним джерелом з якого напливають

до Угорщини рос[ійські] емігранти являються балканські держави. Українці, які прибули з Сербії або Болгарії кермували головним чином до Чехо-Словаччини або Австрії. Супротив цього українська еміграція чисельно далеко менше від російської.

Із видніших осіб укр[аїнських] емігрантів, що зараз перебувають на території Угорщини на першому місці треба зазначити ген[ерала] М. Омелянович-Павленка, що пише тепер спомини про свій похід на чолі українського війська.

Крім біженців і емігрантів знаходиться на Угорщині до 500 чоловік бувших військово-полонених, які залишились на Угорщині яко сільські, копальні або фабричні робітники. Багато з них жде лучших часів, коли буде можна вернути на Україну. Дипломатична Місія проводить точну реєстрацію цих людей.

Голова Місії *Полковник Сікевич*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 69, арк. 4–5. Машинопис, оригінал.

№ 135

ЛИСТ СЕКРЕТАРЯ НДМ УНР В АВСТРІЇ О. СЕМЕНІВА
ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА

28 квітня 1922 р.

Згідно розпорядженню Міністерства Закордонних Справ Української Народньої Республіки, 26 цього місяця паном Надзвичайним послом і Уповноваженим Міністром Української Народньої Республіки в Австрії, Гр. Сидоренком були вручені Австрійському Урядови, стоячи на ґрунті розриву дипломатичних зносин між Українською Народньою Республікою і Австрійською Республікою, отзивні грамоти.

Для завідування архивом і докінчення біжучих справ посольських того ж 26 цього місяця був призначений другий секретар Посольства Олександр Семенів; який і приступив до виконання своїх обов'язків.

Повідомляючи про це, прошу Вас, вельмишановний Пане Голово, згідно розпорядженню Міністерства Закордонних справ від 26 ц[ього] м[ісяця] переняти на себе видачу паспортів з Будапешту та полагодження деяких потрібних справ конзулярного змісту, яких наш Конзульський Відділ тепер не може залагоджувати, відносно наших громадян перебуваючих в Австрії за моїм посередництвом.

О. Семенів

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 72, арк. 28. Машинопис, оригінал.

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

ЛИСТ ГЕНЕРАЛА В. ПЕТРОВА
ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА

9 травня 1922 р.

Вельмишановний та дорогий Пане полковнику!

Дякую за Ваше привітання з Великодними святами і вітаю Вас як свого старого бойового товариша, бо ще небагато часу пройшло від менту співпраці Гайдамаків з полком Гордієнковців від Конграда до Лозової, але стільки перейшло подій, що часи ці здаються далекими.

Ще більше дякую за ті листи, що від Вас ідуть і полегшують працю по орієнтації.

Сподіваюся незабаром надіслати Вам наші таборові часописи і більше пространні інформації, якими прошу ділитися з Румунією, Болгарією і Прагою, бо туди звязки від нас дуже лихі.

Стоячи на ґрунті державнім я мріяв би повязати всіх наших без ріжниць думок в одну компактну українську військову семью і в цьому хочу Вашої допомоги.

Листи буду нумерувать, аби знали, що до Вас дійшло.

З пошаною

Генштабу Генерал-хорунжий *В.Петрів*

Поручник [*Сахно*]

Резолюція: Направити до О[тамана] Петрова згаданий звіт згідно з точкам, які нам приписано. 19.V.1920 *Полк[овник] Сікевич*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 69, арк. 14. Машинопис, оригінал.

№ 137

ЛИСТ ЗАВІДУВАЧА ЛІКВІДАЦІЄЮ НДМ УНР В АВСТРІЇ
О. СЕМЕНІВА ДО НДМ УНР В УГОРЩИНІ

10 травня 1922 р.

Одночасово з сим Посольство УНР в Австрії надсилає Вам 20 паспортових бланків.

На жаль Посольство не має можливости замовити нові бланкі, зогляду на брак грошових засобів і тому має честь просити Надзвичайну Дипломатичну Місію УНР в Будапешті уживати ці бланки лише для виставлення пасів тим особам, опросні листи котрих будуть пересилатись Посольством УНР в Австрії.

Завідуючий Ліквідацією Посольства *О. Семенів*

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 75, арк. 71. Машинопис, оригінал.

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА
ДО МЗС УНР

АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

18 травня 1922 р.

17 травня б[іжучого] р[оку], з приводу дня народження іспанського короля Альфонса XIII, відбувся у іспанського посла в Будапешті – віконта де Гарсія-Реаль – о 11 год[ині] зрана, раут, на якому були присутні члени Дипломатичного корпусу, з папськими нунціями, кардиналом Скіоппе на чолі, угорські міністри та вищі урядові особи. З української Дипломатичної Місії, яку було запрошено, прибули: голова місії полк[овник] Сікевич, радник Місії д[октор]р Кобилянський та в[иконуючий] о[бов'язки] секретаря д[октор]р Лалков.

На привітання членів української Місії віконт де Гарсія Реаль відповів щирою подякою і просив передати від його імені і від імені іспанського Уряду найкращі побажання Українському Урядові.

Голова Місії полковник *В. Сікевич*

ЦДАВО України ф. 3696, оп. 2, стр. 85. арк. 51. Машинопис, копія.

№ 139

НАКАЗ № 44 ПО ВІЙСЬКУ УНР ПРО ПРИСВОЄННЯ
ВІЙСЬКОВОГО ЗВАННЯ В. В. СІКЕВИЧУ

28 серпня 1922 р.

На підставі наказу Головної Команди Війська від 16 жовтня 1920 р. Ч. 082 (Положення про підвищення в рангах старшим козакам в армії розділ I, II і III та арт. 36) підвищується зі старшинством:

По піхоті:

УПРАВЛІННЯ ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ

В Генерал-Хорунжі з Полковників: СІКЕВИЧ Володимир – з 19 січня 1918 р.

Підписали:

ГОЛОВНИЙ ОТАМАН ПЕТЛЮРА

Військовий Міністр і Голова Вищої військової ради,
Генерального Штабу Генерал-Поручник *Юнаков*

згідно:

Начальник Наказного відділу,
Підполковник *Ісаченко*

З копією згідно:

В[иконуючий] о[бов'язки] Начальника відділу

ЦДАВО України ф. 3696, оп. 2, стр. 184, арк. 11. Машинопис, копія з копії.

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

ЛИСТ НАДЗВИЧАЙНОГО ПОСЛА І УПОВНОВАЖЕНОГО
МІНІСТРА УНР М. ВАСИЛЬКА З БЕРЛІНА ДО ГОЛОВИ
НДМ УНР В УТОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА

25 липня 1922 р.

Дорогий Пане Полковнику,

В полагодження Вашого листа від 17 липня уповноважую Вас, на підставі даних мені Урядом уповноважень, скоротити згідно Вашій думці персонал дорученої Вам Дипльоматичної Місії, згідно персональний стан Місії обмежити тим числом співробітників, які Вам здаються необхідними.

Як ліквідаційні кожний звільнений урядовець має дістати тільки удержання за місяць. Тим співробітникам, яким на підставі цього розпорядження буде виповіджено, треба сказати, що звільнення робиться тільки з огляду на стан наших фінансів закордоном і що це сумне фінансове становище не дозволяє виплатити більше ліквідаційні ніж платня за один місяць, так що навіть остання виплачується з моїх приватних коштів, бо державна каса немає наразі абсолютно жадних грошей.

Ваше повідомлення з 17 липня, згідно якому Ви стараєтесь о субвенцію, я приймаю до відома і прошу Вас зробити енергічні кроки в цім напрямі, позаяк фінансове забезпечення Вашої Місії від цього залежить.

Уряд і я вважаємо Вашу діяльність в Будапешті надзвичайно важною і корисною і хочемо піддержати її, доки це буде можливо. Але я ще раз прошу Вас спробувати невпинно і енергічно все можливе, щоб здобути піддержку. Про результати Ваших заходів жду скорого повідомлення.

Вітаю Вас, високоповажний Пане Полковнику, з незмінною сердечністю

М. Василько

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 73, арк. 36. Машинопис, оригінал.

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УТОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА
З БУДАПЕШТА ДО НАДЗВИЧАЙНОГО ПОСЛА
І УПОВНОВАЖЕНОГО МІНІСТРА УНР М. ВАСИЛЬКА

30 серпня 1922 р.

Вельмишановний Пане После,

Місія УНР в Будапешті, висловлюючи Вам подяку за надіслане звідомлення про п[ана] Крастинського, дуже просить Вас надсилати нам також інформаційні матеріали дипломатичного

відділу посольства, яких ми вже не отримуємо більше півроку, а які для нас мають чималу вагу.

Розділ 3

АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

З глибокою пошаною

В. Сікевич

Наша адреса Місії: Budapest II, Margitrakpart 53, Froidzint 2.

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 73, арк. 42. Машинопис, оригінал.

№ 142

ЛИСТ КОНСУЛЬСТВА УНР У ДАНЦИГУ
ДО НДМ УНР В УТОРЩИНІ

4 вересня 1922 р.

Консульство УНР в вільному штаті Данцінгу цім має за шану звернутись до Української Дипломатичної Місії на Угорщині зі свідуючою пропозицією: находячись з де-якого часу на “військовому стані” з польським представництвом у Данцінгу, яке має тут велики права в питаннях закордонної політики, Консульство, на де-який час, припинило видачу закордонних паспортів.

Маючи відомости про гарне становище Дипломатичної Місії на Угорщині, прихільне відношення угорського Уряду, а також до де-якої міри не дуже добрий матер'яльний стан Місії, Консульство має за честь запитати Місію про згоду видавати закордонні паспорти по замовленням Консульства.

Консульство буде, в разі згоди Місії, надсилати Консульськи особисти посвідчення для кожної особи, які будуть засвідчувати українську приналежність прохача, а також ті оригінальні документи, які у нього будуть на руках. Паспортова такса та налог і сумі 650 мар[ок] нім[ецьких] будуть теж надсилатись при кожному замовленні. В разі потреби паспортних книжок, – то вони теж можуть бути надіслані.

Про згоду Місії, з зазначенням, як довго буде тривати одержання паспорту з дня замовлення, консульство просить повідомити його в недовгому часі.

Консул УНР в шт[аті] Данцінгу [Б. Шавлюк]

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 74, арк. 13–13 зв. Рукопис, оригінал.

№ 143

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УТОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА
ДО НАДЗВИЧАЙНОГО ПОСЛА І УПОВНОВАЖЕНОГО
МІНІСТРА УНР М. ВАСИЛЬКА

27 жовтня 1922 р.

Високоповажний Пане Міністре,

Дозвольте висловити Вам найглибшу подяку за Ваш ласкавий лист, в якому Ви здоровити мене з підвищенням до ранги генерал-

345

хорунжого. Як і до сього часу так і на далі я радий працювати під керуванням Вашої Вельможности для добра Рідного Краю.

Наша грошова справа стоїть так: Мюнхенська українська монархічна група та репараційна комісія дізнавшись про нашу роботу, почали були ставити нам всілякі перешкоди. Деякі з цих перешкод нам пощастило звести на нівець, а що до решти, то я разом з п[аном] Абрагамом Деже, матиму розмову з ким слід на другому тижні.

Пан Абрагам запевняє мене, що справа наша посувається в сприятливому для нас напрямкові.

З 20 до 23 жовтня в Будапешті були збори Генеральної Ради Союзу Товариств Ліги Націй. На цих зборах представниками Великої України були: п[ани] Залізняк¹, Лагутенко та Базяк², а представниками Галичини: п[ани] Перфецький³, о[тець] Жан⁴, д[октор] Маричак⁵ та пані Баран⁶. На всіх засіданнях Ради, бенкетах та раутах були також присутні члени нашої Місії. Наших делегатів приймали скрізь надзвичайно тепло та щиро, про що я матиму за честь подати окремо.

¹ *Залізняк Микола Кіндратович* (1888–1950) – укр. гром.-політ. діяч, дипломат. Співзасновник Союзу Визволення України (1919). Вийшовши з нього, очолив Закордонні комісії укр. соц.-рев. Брав участь у Брестських мирних переговорах 1917–1918 рр. як консультант делегації УНР. У 1919 р. повірений у справах УНР при уряді Фінляндії, забезпечив визнання де-юре Фінляндією Директорії УНР 12 червня 1920 р. Наприкінці липня 1920 р. виїхав до Відня, де видавав “Політичну бібліотеку”.

² *Базюк Олекса* (1873–1947) – церк. діяч, гр.-кат. священник, апостольський адміністратор для укр. гр.-католиків у Боснії. В 1914–1924 рр. в Сараєві і Баня Луці, згодом єпископський вікарій Крижевецької єпархії, 1926 р. – канонік у митрополічій капітулі у Львові, мітрат.

³ *Перфецький Роман* (1880–1944) – гром.-політ. діяч, адвокат. У 1913–1914 рр. посол до гал. сойму, під час Першої світової війни співпр. УНРади СВУ у таборі укр. полонених у Вецлярі. У 1918–1919 рр. – член УНРади, заступник держ. секретаря внутр. справ ЗУНР, голова делегації УНРади у Львові у 1920 р., пізніше член еміграційного уряду ЗУНР і голова Зах.-укр. т-ва Ліги Націй. У 1935–1938 рр. посол до польського сойму (від УНДО).

⁴ *Жан (Jean) Йосафат Йосиф* (1885–1972) – укр. церк.-культ. і політ. діяч, капелан УГА, у 1919–1920 рр. на дипломатичній службі ЗУНР і УНР. По Першій світовій війні працював в Боснії, в 1947–1949 рр. організував укр. церк. життя у Великобританії, допомагав іміграції українців до Канади; зібрав багато цінних пам’яток укр. культури, які зберігаються в Кан.-Укр. Нац. Музеї в Мондері. З 1949 р. мешкав у Канаді. Автор спогадів “Моє служіння Україні” (1953).

⁵ *Мартчак Олександр* (1887–1981) – укр. гром.-політ. діяч, адвокат, професор міжнародного права Львівського ун-ту (1939–1941) і Української вищої економічної школи у Мюнхені (1946–1949). Член УНРади, у 1921–1923 рр. – завідувач канцелярії уряду Є. Петрушевича у Відні та секретар Зах.-укр. т-ва Ліги Націй. Діяч УНДО (член ЦК).

⁶ *Баран-Бачинська Блянка* (1896–1971) – гром. діячка, засновниця Союзу Українок у Кам’янці 1919 р., заступниця голови Укр. Нац. Ради жінок (1921–1924). У 1924–1939 рр. голова Українських Секцій Ліги Миру і Свободи у Львові, у 1926–1939 рр. – голова і організатор жіноцтва УНДО.

Прошу прийняти вислови моєї щирої пошани та цілковитої відданости.

Розділ 3

Голова Місії УНР в Будапешті *В. Сікевич*

АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 72, арк. 63. Машинопис, оригінал.

№ 144

ЛИСТ О. СЕМЕНІВА ДО АТАШЕ НДМ УНР
В УГОРЩИНІ І. СТАСІВА

30 жовтня 1922 р.

Вельмишановний Пане Атташе!

Прошу прийняти мою щиру подяку за переслані паси через п[ана] Лагутенка, а так само і за привітання.

Паспортові блянки я буду Вам висилати ріжно: або вже виповнений нами тут для Вашого підпису, або чисті блянки яко поодинокі так і одноразово. Сьогодні висилаю 10 блянок для Вашої Місії, але як я бачу з присланих пасів Ви замовили їх в Будапешті. Чи не могли би написати мені кілька обійшовся Вам оден такий блянк?

Всю кореспонденцію а також саме і виписку паспортів прошу дуже Вас направляти на моє ім'я і адресу яку я тут залучаю для Вас. Для мене це зручніше, бо почта приходе до дому тоді як я вже відхожу. Большевикам такий лист я думаю не попаде в руки; тай використати его буде їм трудно. Добре було б як би Ви були ласкаві висилати так само і надалі всю пошту рекомендованною.

Я хочу підняти питання о святкуванню 5 річниці проголошення нашої самостійности. Це підніме троха Духа і дасть можливість зійтися нам разом тут у Відні. За кордом ми ще не разу не ушанували цього свята, як наприклад роблять це щорічно брати – галичане. Пустіть це серед своїх і дайте мені знайти як там задивляються у Вас. Хотілось би щоб це було зроблено всюду за кордоном де нас ще бодай троха є в громаді.

Прошу уклін від мене всім знайомим в Місії.

З щирим привітом і пошаною

О. Семенів

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 72, арк. 65–66. Рукотис, оригінал.

№ 145

ЛИСТ КЕРУЮЧОГО СПРАВАМИ ДИРЕКТОРІЇ
ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА

9 січня 1923 р.

Одержавши привітання з Новим Роком від Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Угорщині, ПАН ГОЛОВА ДИРЕКТОРІЇ ГОЛОВНИЙ ОТАМАН доручив мені висловити Місії його подяку разом з побажанням дальшої успішної праці на користь України,

347

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

про що вважаю за приємний обов'язок свій повідомити Вас, Пане Генерале.

Керуючий Справами (*підпис*)

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, стр. 84, арк. 3. Машинопис, оригінал.

№ 146

ЛИСТ ЧЛЕНА-СЕКРЕТАРЯ КОМІСІЇ З ВІДЗНАЧЕННЯ П'ЯТИЛІТТЯ
ПРОГОЛОШЕННЯ САМОСТІЙНОСТІ УКРАЇНИ З УНІВЕРСАЛОМ
УРЯДУ УНР ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

18 січня 1923 р.

Комісія по відзначенню п'ятиліття проголошення Самостійности України при сім має шану надіслати Вам Універсал Правительства УНР до Народу Українського

Невелика кількість примірників друкованих надсилається окремо пізніше.

Бажаю, щоб потрібна кількість примірників була надрукована на місці.

Член-Секретар Комісії (*підпис*)

Д о д а т о к

НАРОДЕ УКРАЇНСЬКИЙ

П'ять довгих років минуло вже з того незабутнього дня, коли волею і силою Твоєю, устами першого Парляменту Твого – Центральної Української Ради проголошено:

“Від нині Українська Народня Республіка стає самостійною від нікого незалежною, вільною суверенною Державою Українського Народу”.

Цим актом Центральна Рада мала завершити велику справу прадідів наших, славних вождів козацьких, які, з волі народньої, змагались вибороти Отчизні нашій самостійність і відновити величність державну, що вславила рід наш ще за старих часів Великої Держави Київської.

З вірою в серці, з великим напруженням сил своїх, серед нечуваних перешкод і в обставинах нікому з інших народів на їх шляхах історичних незаних, підняв Ти, Народе Український, на міцні рамена свою справу творення власної Держави. Від хвилі визволення Ти віродив стару культуру національну, підновив українську церкву незалежну, збудовав рідну школу і для оборони Держави Своєї створив військо національне.

Визволення України і державно-творча діяльність Влади Твоєї викликали тривогу у Московського зажерливого сусіда Твого. Звикши панувати на землях чужих, він не міг погодитись, щоб багаті землі українські відійшли тепер від нього, і війною жорстокою пішов на Державу Твою.

За п'ять років Ти переніс нелюдський жах повторних навал московських, відчув всім серцем своїм зневагу волі і прав Твоїх і непохитно став на трудний шлях безоглядної боротьби за державну самостійність старожитних земель Твоїх.

Проливаючи кров в боротьбі за державу свою, Ти, Великий Народ, продовжував разом з тим традиційну місію боронити Західню Європу від руйнуючого натиску варварів Сходу. Коли Держава Угорська стала Совітською Республікою, уряд Російський всіми силами збройними напав на Українську Республіку Народню, щоб, підбивши під себе всі землі українські, злучитись з Совітською Угорщиною і запалити побідну пожежу всесвітнього безладдя.

В цей непевний час, коли старій культурі Європи загрожувала та страшна руїна, що сталося вже в Росії і Україні, тільки Вища Влада Твоя, Народу Український, з лицарським військом Твоїм боронила Україну і всю Європу від жахливої навали більшовиків московських.

Коли самотня армія Українська в обороні всесвітньої культури являла високий зразок мужности і легендарної відваги, Великі Держави Європи не хотіли розуміти змагань наших національних, не хотіли відчути власних своїх інтересів. Тероризована більшовицькою загрозою Європа готова була допомогти таким безнадійним авантюрам, як спроби Денікіна-Врангеля, і свідомо закривала очі свої на криваву боротьбу України, Білорусі, Дону, Кубані, Грузії та інших народів Кавказу. Зачарована споминами про колишню могутню Росію, великодержавна Європа хотіла допомогти надмірним змаганням народів, що творили власні демократичні держави і спільними силами бажали спинити криваву хвилю комуністичного імперіялізму Московського.

Тепер Європа бачить наслідки своєї фатальної байдужости. Та страшна економічна криза, що тримає в своїх залізних обіймах весь світ, не закінчиться доти, доки на всьому Сході Європи буде панувати заборча влада Російська, доки брутальна стопа червоного ката буде топтати широкі степи українські, доки народи бувшої Росії не стануть суверенними на вільних землях своїх.

Знеможений в непосильній боротьбі, законний Уряд Української Народньої Республіки, рятуючи свою лицарську армію, покинув рідні землі, але не залишив боротьби. Спадкоємець суверенних парламентів Твоїх – Центральної Ради Української і Конгресу Трудового Народу, Уряд Української Народньої Республіки твердо стоїть в обороні незалежності України і тільки перед Тобою, Суверенний Народу Український, складе повновласти свої. Разом з військом Твоїм і численним громадянством, що нашло собі притулок на чужині далекій, Уряд пильно стежить за подіями на Україні і твердо вірить в неминучу перемогу.

Безглузда господарка окупантів Московських довела багату Україну до повної руїни. Південні степи Українські, колишня житниця

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичайної
дипломатичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Європи – нині чорна пустеля, а вільні сини степів козацьких гинуть міліонами від голоду. Чужа ворожа влада ще збільшує смерть і руїну в землі нашій, грабуючи останній шматок хліба в знеможених дочок і синів наших. В обставинах нечуваної руйнації всього життя, під постійною загрозою нелюдського терору, Ти, Народе-Страднику, не спинив боротьби і тернистим шляхом невпинно прямуєш до перемоги над ворогом. Боротьба жорстока не спинялась ні на один день і з кожним місяцем набирає все більшої сили. Всьому світові відомі героїчні вчинки вірних синів Твоїх, повстанців, славні імена яких вже стали скарбом рідної історії.

Справедливі змагання нації української до власної державности привернули до нашої справи співчуття народів, що живуть на землях наших. Спільно з Тобою, Народе Український, проводять вони уперту боротьбу проти окупантської влади. Жорстокий режим узурпаторів, безсоромна експлуатація природних багатств України, дикунське переслідування української церкви, віри взагалі, національної школи, культурно просвітних установ, загартували непохитність синів України і наблизили світлий день перемоги.

Під потужним натиском боротьби народньої, уряд більшовицький вірний підступник звичаям Москви, утворив фікцію незалежної Держави Української і проклямував був Самостійну Совітську Українську Республіку. Не маючи змоги здавити волі народньої до незалежности державної, Уряд Московський сподівався в такий спосіб приспати націю українську і заспокоїти святий гнів народній. Але свідоме селянство українське не повірило нікчемним залицянням окупантів і з новим завзяттям продовжувало боротьбу.

Помилившись в надіях своїх засліпить таким чином націю українську, Уряд Московський вже знищив невдалу фікцію Самостійної України Совітської і з подвійною люття кинув свою помсту на гордих борців за волю Батьківщини.

Та ніякі спроби не допоможуть Москві ненаситній в її справі заборчій. Нема тої сили, яка переможе свідому себе націю, нема того чину, який примусить воскреслу Україну вернути до ярма старого ганебного.

В цей світлий день національного свята, Уряд Української Народньої Республіки, оглядаючи пройдений шлях боротьби, стверджує цілковиту однастайність всіх течій української політичної думки в непереможнім стремлінні до спільної мети – незалежної державности Української.

Звертаючись до лицарів-вояків Армії Української і громадян-вигнанців рідної землі, Правительство закликає не тратити бадьорости і віри в остаточну перемогу.

Не сміємо своїм зневір'ям зневажати священну пам'ять лицарів, що поклали життя своє на алтарі Батьківщини. Не сміємо тратити віри, коли не тратити віри Той, хто послав нас на муки за волю свою. Не сміємо складати зброї, коли не випала ще зброя з невтомних рук Твоїх, Суверенний Народе Український.

Ти переможеш, Великий Народе-Мученику, і переможеш не для того, щоб підбивати під себе чужі, не наші землі. Ти переможеш для спокійного будування Могутньої Держави Української, для щасливої праці поколінь майбутніх. Спадуть віковічні кайдани з стомлених рук Твоїх, спадуть ганебні пута з величної постаті рідної Матері-України.

Після ганебної вікової неволі, після страшного божевільного лихоліття, Ти переможеш, Народе-Лицарю, і в Державі своїй незалежній установиш волю святу для всіх народів, що живуть на розкішних землях Твоїх. Вірний високим засадам волі і рівності, що кохав ти з часів стародавніх, Ти явиш всім народам світлий образ правної держави демократичної з забезпеченням вольностей громадянських.

Минуть жажливі криваві роки боротьби, і невпинна праця синів Твоїх загоїть рани кривавої руїни, дасть пишні скарби для всіх народів світу, дасть спокій і щастя Великій, Вільній, Самостійній Україні.

Голова Директорії і Головний Отаман
Військ УНР *С. Петлюра*
Голова Ради Міністрів *Андрій Лівчицький*
Січня 22 дня Року Божого 1923

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 84, арк. 4–8. Машинопис, оригінал.

№ 147

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В ШВЕЙЦАРІЇ М. ВАСИЛЬКА
ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УТОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА

21 травня 1923 р.

Високоповажний Пане Генерале!

Як Вам відомо, наше Посольство в Берліні скасовано і тому ми не маємо більше права виставляти паспорти, а ні продовжувати їх. Тут існує тільки “Фертрауенштелле” для українських біженців, яке служить посередником в паспортних справах між українськими емігрантами в Німеччині і дотичною місцевою владою.

В кожному окремому випадкові, коли українські емігранти з нашими пасадами звертаються до цієї установи з проханням о продовження, ця установа для біженців, Vertrauensstelle für Ukraine Huchtlince, Berlin W 35. Am Karlsbad 2 пересилатиме ті паси для продовження до Вас.

Цим листом я прохаю Вас продовжувати раз у раз ті паси, згідно заведеному у Вас порядку, від 6 місяців до одного року, виставляти нові паси, коротко: полагажувати прихільно кожне прохання тутешнього “Фертрауенштелле” для українських біженців.

Що торкається грошей, на які Ви маєте право за ці заходи, то “Фертрауенштелле” для українських біженців порозуміється з Вами про це безпосередньо.

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Мені дуже залежить по тому, Високоповажний Пане Генерале, щоб за вашою допомогою можна було зробити тут полегшення для наших емігрантів.

Вітаю Вас, як звичайно, з найбільшою повагою

[Н. Василько]

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 83, арк. 7. Машинопис, оригінал.

№ 148

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УТОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА
ДО НАДЗВИЧАЙНОГО ПОСЛА І УПОВНОВАЖЕНОГО
МІНІСТРА УНР М. ВАСИЛЬКА

10 червня 1923 р.

Високоповажний пане Міністре!

Прошу Вас дуже, напишіть мені Вашу адресу, бо я не знаю куда до Вас писати. Разом з цим надсилаю до Вас папери, які мені прислав наш М[іністр] З[акордонних] С[прав] п[ан] Токаржевський, він пише що якраз в Празі а в Відні пан М[іністр] Ф[інасів] Чижевський і радить мені поїхати до них щоби переговорити про ситуацію і получить директиви, рада б душа в рай да гріхи не пускають, а мене брак грошей. До пана М[іністра] Фінансів я написав листа і просив його як він може нехай нам пришле трохи грошей, а адрес в Празі пана Левицького я не знаю і тому сьогодні прислав до Галагана листа і прошу мені сповістити. На цих днях я був у Уг[орського] Мін[істра] Закорд[онних] спр[ав] з візитом (щоби не забував нас) так само зайшов у п[ана] гр[афа] Амброзію (зараз він взяв відпустку) був так само у бар[она] Лішке і м[іністра] Вашша.

До той організації що Ви мені прислали адресу ходив але зараз же написав по всіма точкам.

У нас все йде постарому працюємо, звязки підтримую і все гаразд; тільки за час моєї хвороби де які пани почали вести переговори з Прагою (Шаповалом). Він дав йому (Стасіву) гроші 2½ тисячі соколів і хтось ще дав бо він купив собі за мільон корон “Кафе” і торгує там як “пан кельнер”, тепер дістав знув з Відня вказівки відкрити тут відділ Місії [...]укр. і крім того по вказівкам з Праги, хоче відкрити тут контору інформації (ніби-то торговельну) і це він робить по секрету, тільки це секрет “полішинеля”. Мені здається високоповажний пане Міністер, що такого члена Місії нам треба позбутися за скороченням штату, бо під флагом “аташе” він може зробити то, чого не зробить звичайний громадянин. Чекаю Ваших вказівок.

З Великою повагою до Вас, пане Міністер

Генерал Сікевич

Р. S. Зараз довидався що як тільки я вислав листа до пана Коваленко (відносно паспортів для емігрантів Берліна, як п[ан] Стасів зараз же прислав до них листа “expres”, а що писав не знаю.

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В ШВЕЙЦАРІЇ М. ВАСИЛЬКА
ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА

АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

17 червня 1923 р.

Високоповажний Пане Генерале!

Дістав ваш лист з 10 червня і насамперед тішуся, що Ви вже в доброму здоров'ю.

Моя адреса: Berlin W. Nettelbeckstr 22.

Подорож Ваша до Праги (до Міністра-Президента) і до Відня (до Міністра Фінансів) цілком не потрібна, бо перший вже можливо поїхав назад, а другий – старий осел!

Що торкається Стасіва, то ми не можемо заборонити йому поліпшувати своє матеріальне становище через відносини з паном Шаповалом, причім я не вважаю шкідливою цю його нову діяльність, тим більше, коли він цікавиться Лігою Націй. Але обидві діяльності цілком не погоджуються з його становищем як аташе при Вашій Місії і тому наказую Вам звільнити його, а тому, що він без нашого дозволу має на стороні заняття, то звільніть його не виплачуючи жадних ліквідаційних. Це вже тому буде доцільним, що бюджет Ваш зменшиться і Ви зможете заощадити платню Стасіва з того невеликого додатку 25 000 у кор[онах], які я Вам що місяця висилаю і повернути собі і п[ану] д[окто]р[у] Кобилянському.

Я розпорядився, щоб тутешнє “Фартрауенштелле” виплачувало мені в марках ті такси, які має платити Вам за паси, я завжди посилятиму їх Вам через мій банк в угорських коронах.

Прошу Вас посилати Ваші місячні звіти не тільки нашому Міністрові Закордонних Справ Токаржевському, у якого в голові не більше є ніж у Міністра Фінансів, але також другу до Пана Головного Отамана, вклавши в конверт, на якому треба надписати тільки “для пана професора”^{*} і цей конверт вкласти в другий, який треба заадресувати: Dr. Eumen Lukaszewicz Warszawa, Miedziana 10 m. 17.

Користаю з нагоди, щоб ще раз подякувати Вам, Високоповажний Пане Генерале, за Вашу завжди таку патріотичну і самопожертвувочу діяльність. Прошу передати привітання Вашій достойній родині, а також п[ану] д[окто]р[у] Кобилянському.

З правдивою повагою

[Н. Василько]

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 83, арк. 6–6 зв. Машинопис, оригінал.

^{*} Професор – один із псевдонімів С. В. Петлюри.

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА
ДО ГОЛОВИ ДИРЕКТОРІЇ УНР С. ПЕТЛЮРИ

10 липня 1923 р.

Високоповажний пане Професор,

На міжнародний студентський з'їзд в Будапешті приїхав меж иньшим пан д[окто]р Мельник, який як мені переказував аташе Місії Стасів, говорив йому, що Ви Високоповажний пане професор, пересилали до Будапешту для Українського Червоного Хреста богацько доларів. Поза як після того як Отаман Окопенко розв'язав підлеглий йому Відділ Укр[аїнського] Червоного Хреста в Будапешті і звільнив весь його персонал на чолі з поручником Гамерським, я негайно перебрав в свої руки опіку над всіма нашими горожанами в Будапешті і при нашій Дипломатичній Місії відкрив відділ допомоги нашим громадянам на Угорщині, про що негайно було повідомлено до Женеви, всім відділам Червоного Хреста в Європі і Америці, а так само Угорський Червоний Хрест. Тутешнє Міністерство Закордонних Справ і Здоров'я відписав наказ про діяльність Червоного Хреста відправило пану Головному Отаману. Так оцеї Відділ, Високоповажний пане професор від Вас не дістав за весь час не тільки долярів, а взагалі нічого, про що дуже прошу Вас пане Професор повідомить мене, щоб я міг доказати групі студентів в Будапешті, яких тут три чоловіка і які мають до Відділу жаль, що Червоний Хрест отримує від Вас велику допомогу, їм нічого не дає. Без сумніву дякуючи страшенної дорожнечі, всі українці чекають також допомоги, не дивлячись на те що одні з голоду пухнуть, а інші мають свою каверенку або власну хату, яка доходів не дає.

Вибачте, пане Професор, що Вас турбую, алеж нажаль у нас як і вперед було, що де два чоловіка то і група зараз, програма і заклики о допомозі, а ще найгірше, що в ціх проханнях пишуть. Що вони одні чесни люди, а решта нікчеми... і т. д.

З великою повагою до Вас, пане Професор

Голова Будапештської Місії
Генерал Сікевич

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, стр. 83, арк. 18—18 зв. Рукопис, оригінал.

ЛИСТ О. СЕМЕНІВА З ВІДНЯ ДО ГОЛОВИ НДМ УНР
В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА

АРХІВНІ
ДОКУМЕНТИ

12 вересня 1923 р.

Вельмишановний пане Генерале!

Дуже Вам вдячний за пересилку паса та пару слів.

Це не добре було зі сторони п[ана] Чижевського, але то так всюду було. Гроші правда він відіслав до Тарнова але мігби всім допомогти з тих грошей, які дістаються тут за кордоном. Тяжко тут нам також, а мандрує через Відень до Франції дуже багато я не годен матеріально допомогти нікому.

Українська Ліга Культури збирає всякі матеріали, архиви, днівники і часописи. Я що лише мав, то віддав там на схованку. Тепер просили члени цієї Ліги розшукати для них чи то цілий комплект, чи лише де які числа тої часописи. Яку колись видавав п[ан] М. Шаповал в Будапешті*. Я не маю ці часописи і тому звертаюся до Вас з ласкавим проханням, чи не могли б Ви вислати цілий комплект, чи може ті числа, які у Вас ще маютья. Плата за часописи як і кошта пересилки будуть Вам негайно повернені.

Прошу прийняти слова щирої пошани до Вас

[О.Семенів]

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 72, арк. 43. Машинопис, оригінал.

№ 152

ЗАЯВА РАДНИКА НДМ УНР В УГОРЩИНІ
Л. КОБИЛЯНСЬКОГО ДО ГОЛОВИ ДИРЕКТОРІЇ
ТА ГОЛОВНОГО ОТАМАНА ВІЙСЬК УНР С. ПЕТЛЮРИ

12 жовтня 1923 р.

Не маючи змоги через родинні обставини залишатись надалі на державній службі, маю за честь просити Вас, Пане Головний Отамане, дати наказу, щоб мене було звільнено з посади Радника Української Надзвичайної Дипломатичної Місії на Угорщині та з державної служби Української Народної Республіки і видано мені про мою службу відповідного атестата.

Генерал-хорунжий
Доктор медицини
Люцій Кобилянський

ЦДАВО України ф. 3696, оп. 2, спр. 165, арк. 14. Рукопис, оригінал.

* Йдеться про газету "Червона Україна", яка виходила в травні 1919 р. за доби Угорської Радянської Республіки.

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

АТЕСТАТ РАДНИКА НДМ УНР В УТОРЩИНІ Л. КОБИЛЯНСЬКОГО

18 жовтня 1923 р.

Генеральний Хорунжий, д[окто]р медицини Люцій Кобилянський син провізора Ремеґія Кобилянського, віри р[имо]-к[атолицької], нар[одився] 11 лютого 1860 ст[арого] ст[илію] в м. Золотоноші. Скінчив курс медичних наук на медичному фак[у]л[ьте-ті] в Ун[іверситеті] св. Володимира в Києві. Іспит на ступінь д[окто]р[а] медицини склав при Медико-Хірургічній Академії в Петер[бурзі].

Займав посади військового лікаря у військових частинах та шпиталях Кав[казького] В[ійськового] Окр[угу]. Перейшов до цивільної служби в 1885 році, був призначений на посаду цивільного лікаря при Д[ирекції] Н[ародних] шк[іл] Терщини та при Влад[икавказькій] р[аді] ш[кіль].

В 1897 році зайняв посаду помічника бакинського губерніального лікаря, а в 1906 році був призначений на губер[нського] лікаря інсп[екції] бакинської. В 1914 році знов подався до в[ійськової] служби і був призначений на посаду д[ивізійного] лікаря 8-ої Сибір[ської] Стрілецької дивізії.

В 1917 році брав участь в 2–3 Всеукр[аїнських] військових з'їздах та в фр[онтовому] з'їзді Західного фронту, яко делегат від команди штабу 8 див[ізії]. Яко член ради війс[ькових] деп[утатів] був також членом УЦРади. В листопаді 1917 року по наказу Г[етьмана] С[ко-ропадського] був призначений на головного лікаря К[іївського] Кл[інічного] вій[ськового] шпит[алю].

В 1918 році перейшов на службу до М[іністерства] З[акордонних] справ і по наказу гетьмана був призначений на посаду радника пос[ольства] в Царгороді, де під час відсутности Посла був повіреним у справах. По наказу Директорії з 2 вересня 1920 року за ч. 55 звільнений з посади радника царгородського Посольства з 1 вересня 1919 року.

28 лютого 1920 року за ч. 150 призначений на Голо[вного] лікаря сан[ітарної] Міс[ії] в Будапешті для допомоги військовополоненим, з якої посади звільнений з 31 липня тогож року з приводу загальної ліквідації Укр[аїнської] В[ійськово]-С[анітарної] місії.

Після встановлення нових штатів для Н[адзвичайної] Д[ипломатичної] Міс[ії] в Будапешті призначений Радником тієї Місії з 1 грудня 1920 року.

Згідно з проханням з 12 жовтня 1923 року по наказу Керуючого Міністерством Закордонних справ данному дня 26 лютого 1924 року з наказу Головного Отамана звільнений з посади Радника Місії та з державної служби з 15 жовтня 1923 року.

Під судом не був. За російську державну службу був нагороджений великою стрічкою й зіркою Ордену св. ст. 1 кляс. Жонатий другим шлюбом з Ол. Іван., з роду Богдомовською, розлученою Роменською, яка народилась 9 вересня 1885 року ст[арого] ст[илию]. Має з цього шлюбу сина Віктора 2 квітня 1913 року. Жінка і син віри прав[ославної].

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 95, арк. 13. Машинопис, копія.

№ 154

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В ІТАЛІЇ ТА ШВЕЙЦАРІЇ М. ВАСИЛЬКА
ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА

22 жовтня 1923 р.

Високоповажний Пане Генерале!

Дістав Ваші листи №№ 205 і 222 з 15-го вересня.

Прийняв до відома Ваші повідомлення відносно д-ра Кобилянського і також гожуся на теперішній склад Місії.

Дуже тішуся, що Ваш син працюватиме з Вами – бо пригадую собі його, як розумного і здібного хлопця.

Прийміть, Високоповажний Пане Генерале, для себе і для Вашої родини мої найкращі привітання.

З правдивою повагою

Н. Василько

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 83, арк. 9. Машинопис, оригінал.

№ 155

ЛИСТ ГОЛОВИ ДИРЕКТОРІЇ УНР С. ПЕТЛЮРИ
ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА

29 жовтня 1923 р.

П[ане]Генерале,

До Вас певно доходили вісти про необхідність, з огляду на стан мого здоров'я, змінити місце осідку. В зв'язку з цим доручаю Вам вияснити у відповідних чинників політично-технічні умовини мого переїзду. На мій погляд доцільно б було Вам дістати аудієнцію у Начальника Держави і прохати його згоди на це. Я приїхав би один, тим часом без своєї сім'ї; зо мною прибув би тільки секретарь. Зрештою, колиб така згода була отримана, я прохав би з'ясувати умовини з мешканням. Дві кімнати мене цілком би задовольнили і то в тому разі, коли зо мною буде секретарь. Взагалі мої вимоги з цього боку дуже скромні. Гарно було б, коли б помешкання було не в готелі, а десь близько від Вас. В зв'язку з цим цікаво б було знати, який пожиточний мінімум в Б[уда]-Пешті? Для Вашого відому подаю, що найбільш доцільним було б, коли б я міг виїхати по Угорському документу; так само і мій секретарь. Мій виїзд звідси вимагає поінформування про це місцевих чинників, але необхідні

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

кроки в цьому напрямку я зроблю тільки після того, як отримаю від Вас принципіальну згоду на переїзд Угорського Уряду, чи евен-туально Нач[альника] Держави.

Відповідь прошу адресувати на відому Вам Варшавську адресу, але прошу на конверті не ставити печаток місії і не зазначати, що лист “для професора”, бо він і так дійде по призначенню, без звер-тання на себе зайвої уваги.

З пошаною

Професор

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 83, арк. 10. Оригінал, рукопис.

№ 156

ЛИСТ ГОЛОВИ ДИРЕКТОРІЇ УНР С. ПЕТЛЮРИ
ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА

13 листопада 1923 р.

П[ане] Генерале,

На Ваш лист від 4/XI подаю слідуючі пояснення:

а) практичні заходи перед Польським Урядом я пороблю тоді, коли матиму від Вас повідомлення про згоду Угорського Уряду на моє перебування в Угорщині. Розпочинати ці заходи до* отриман-ня від Вас такого повідомлення було б необачним і не зручним.

б) більш доцільним, з мого погляду, було б перебування моє incognito; в) офіційним претекстом для подорожи було б бажання лікуватись. Отже, п[ане] Генерале, раніш слід з'ясувати позицію Угор-ського Уряду в данній справі. Для мене важно, щоб я мав певну волю рухів і в разі потреби мав би можливість поїхати і до іншої держави і повернути до Польщі. Коли б я виїздив на завше* звідси, то це тут справило б погане вражіння, а з політичного боку було б недо-цільним, особливо в тому разі, як прийде до конфлікту між Совітами і Польщою, до чого завжди треба бути приготовленим. Щодо угорського паспорту, то я уважав його більш практичним, але коли на цьому ґрунті для Вас можуть бути незручності, що я тоді скористаюсь тутешнім (Sartificat). Щодо помешкання то я з Вами згоден, що на місті, оглянувшись навколо, можна буде краще цю справу розв'язати. Фотографії вишлю додатково. Так само і прізви-ще “incognito”. Секретарем у мене буде В. Прокопович. Чекатиму Ваших інформацій.

З повагою

Професор

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 83, арк. 11. Оригінал, рукопис.

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР У ІТАЛІЇ ТА ШВЕЙЦАРІЇ М. ВАСИЛЬКА
ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА

14 листопада 1923 р.

Дорогий і високоповажний Пане Генерале!

Ви дістали від нашого Головного Отамана лист з 29 жовтня, в якому він просить Вас підготувати його переїзд до Угорщини і перебування в Будапешті. Звертаю Вашу увагу, Високоповажний Пане Генерале, на те, щоб Ви, при всіх цих дотичних переговорах з угорськими властями, були ласкаві підкреслювати, що п[ан] Головний Отаман не має жадного наміру утворювати в Будапешті, чи в Угорщині який небудь політичний конспіративний центр, але, що він хоче пробути короткий час в Будапешті з своїм секретарем, щоб потім виїхати на стале життя до Італії або Швейцарії. Ви мусите підкреслити, що Ви ручитеся за те, що перебування п[ана] Г[оловного] О[тамана] в Будапешті не принесе жадних політичних неприємностей угорському урядові, отже, що п[ан] Г[оловний] О[таман] не зловжиие гостинністю угорською, якої він просить тепер на короткий час. Дуже важно також, щоб Ви довідалися у міродайнних угорських чинників, чи вони, перше ніж давати згоду, мають намір порозумітися в цій справі з польським урядом. Як що це так, то було б добре як би Ви відвідали також і польського посла і сказали б йому, що п[ан] Г[оловний] О[таман] має намір переїхати тимчасово і то як приватна особа до Угорщини, після того як “має до того зрозуміння, що його даліше перебування у Варшаві не зручне для польського уряду при його теперішніх відносинах з польськими”.

Як п[ан] Г[оловний] О[таман] вже Вам писав, він хотів би мати дві мебльованих кімнати (не в готелю), Вам буде досить трудно знайти таке помешкання, як що Військова Канцелярія Голови Держави в Будапешті Вам у цьому не допоможе. А що видатки для п[ана] Г[оловного] О[тамана] за кордоном належатимуть до моєї компетенції, то я хотів би, аби Ви мене повідомили скільки, на Ваш погляд, потрібно буде грошей що місяця, аби п[ан] Г[оловний] О[таман] міг жити з своїм секретарем, хоч і не розкішно, що не відповідало б його бажанню і звичкам, але всетаки відповідно своєму стану.

Жду від Вас, дорогий і високоповажний Пане Генерале, негайної відповіді і вітаю Вас як і завжди з правдивою повагою

*[Н. Василько]**ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 83, арк. 13–13 зв. Машинопис, оригінал.*

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР У ІТАЛІЇ ТА ШВЕЙЦАРІЇ М. ВАСИЛЬКА
ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА З БЕРЛІНА

2 грудня 1923 р.

Високоповажний Пане Генерале!

Цілком гожуся із Вашим листом з 27 ц[ього] м[ісяця] щоб не пускати до Венгрії, аби не було політичної діяльності проти бажання венгерського уряду. П[ану] Міністру Токаржевському прошу відповісти, що Ви даєте від мене наказ виробити тим часом візи тільки для п[ана] Г[оловного] О[тамана] та його секретаря, для приватних особ. Пізніше, як п[ан] Г[оловний] О[таман] вже буде в Будапешті, то тільки за його згодою і на його бажання Ви будете ласкаві старатися о візи для іншого кого, а також і п[ана] Токаржевського. В справі перевезення архіву також цілком одобряю Вашу йому відповідь.

Чекаю від Вас відповіді на мій лист з 24 листопада.

З найкращим привітом

Н. Василько

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 83, арк. 14. Машинопис, оригінал.

№ 159

ЛИСТ ГОЛОВИ ДИРЕКТОРІЇ УНР С. ПЕТЛЮРИ
ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА

3 грудня 1923 р.

П[ане] Генерале,

Трохи запізнився з висилкою фотографій моїх і В. Проковича, бо пара днів пішла на виготовлення їх. Посилаю їх по три примірники. Кожної з відповідними підписами, на які ви візьмете документи: а) Stepan Mohyla^x (44 років, шатен, голений, трохи сивого волосся, зріст середній) і б) Wlaczslaw Prokorowitsc^{xx} (42 років, шатен, середній зріст)*. Якщо тамошнє міністерство пересилатиме документи на місцеве Угорське посольство, то Ви будь ласка повідоміть мене, коли воно буде їх посилати, щоб секретарь місцевого нашого комітету п[ан] Зайцев міг туди своєчасно піти за ними. Коли Ви вишлете документи на відому Вам адресу, то подайте одночасно мені потрібні інформації, чи треба з ними заходити до місцевого Угорського посольства? Для мене було б звичайно найбільш бажано, щоб я персонально ніяких митарств і хожденій не мав. Згідно з Вашими попередніми відомостями, я гадаю, що Ви візьмете і транзитні візи тих держав, через територію яких прийдеться проїздити, без зупинки, перш ніж доберемось до Угорщини. Чим скорше Ви залагодите формальності, тим буде краще**.

З повагою

Професор

* Слова у тексті закреслені та підкреслені.

** Підкреслення у тексті зроблено автором.

^x Це й буде моє “інкогніто”. Народився 10.V.1879 р.

^{xx} Народився 10.VI.1881 р. у Києві.

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 83, арк. 12. Оригінал, рукопис.

Розділ 3

АРХІВНІ

ДОКУМЕНТИ

№ 160

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА
ДО НАДЗВИЧАЙНОГО ПОСЛА І УПОВНОВАЖЕНОГО
МІНІСТРА УНР М. ВАСИЛЬКА

15 грудня 1923 р.

Високоповажний Пане Міністре!

Дозвольте мені, моєй сем'ї і всім членам Місії поздоровити Вас в день Вашого Ангела і побажати Вам, передовсім здоров'я, яке так потрібне на користь нашої Неньки України а крім того щастя, якого Ваша Вельможність самі собі бажаєте.

Головному Отаману я виробив визи. Венгерську на три місяці, австрійську на 6 місяців і чеську до 31 грудня на багато разів, так само і для його Секретаря, і обом окремо Венгерське і Австрійське “Reisse-passe” обидва документа відправив в Варшаву по відомому Вам адресу.

Ваша вельможність, чи не допомогли-би Ви нам в такі справі, був я в Американського посла і запитав його чи дасть він нам визу (поза черги) на Дипломатичний Пас до Америки як “кур'єру” він сказав, що це зробить з великою охотою, тільки треба щоб Американський Посол в Берліні дав на це свою згоду. Це булоби для престижа дуже важно. Як можете то допоможіть. Треба сказати, що ми маємо велику там колонію і наш представник Мишуга живе в Вашингтоні, що кур'єр піде на два-три тижні раз на два місяці.

Документ, що Ви прислали мені я підписом та печаткою ствердив, підпис п[ана] Секретаря.

Сьогодні був у Міністерстві Закордонних Справ, де ствердили мою підпис, в понеділок піду к чехам і Американцям а в вівторок документи вишлю.

Остаюсь з Великою пошаню

Ген[ерал]-хор[унжий] Сікевич

Р. С. Гроші за листопад і грудень до сього часу ми від Вас же не отримали.

ЦДАВО України, ф. 4456, оп. 1, спр. 1, арк. 347–348.

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

ЛИСТ ГОЛОВИ ДИРЕКТОРІЇ УНР С. ПЕТЛЮРИ
ДО НАДЗВИЧАЙНОГО ПОСЛА І УПОВНОВАЖЕНОГО
МІНІСТРА УНР М. ВАСИЛЬКА

22 грудня 1923 р.

Екселенціє!

Листа Вашого від 18/ХІІ я отримав. Сердечно дякую за клопоти Ваші про мій виїзд. Власне тепер перепроводжуються місцеві формальності з візами. Коли вони закінчатся, матиму, нарешті, змогу виїхати. Про день від'їзду, я повідомлю Вас окремо. Маю надію що к моменту мого прибуття до мого місця осідку стан Вашого здоров'я остільки кращим, що дозволить на пару днів прибути до Б[уда]-Пешту, чому я буду тільки радий не тільки для того, щоб обговорити різні справи річевої натури, а й просто через те, щоб побачитись з Вами, в чому потребу я відчував давно.

Одночасно з цим листом я звелів вислати Вам № 1 журналу "Табір", № 3 "Трибуни України", в яких підкреслено синім олівцем статті мої (під псевдонімом [О. Ряст])*. Разом з ними посилаю повний текст мого інтерв'ю з співробітником "Рус-преса" воно передруковано "Ділом", викликало в галицькій пресі цілком зрозумілий резонанс. Текст цього інтерв'ю я послав також Д[окто]ру Стоцькому в Лондон, прохаючи його вжити засобів для уміщення уривків в англійській пресі.

Користуючись нагодою, прошу прийняти від мене щире побажання з нагоди Різдва Свят і передати і передати його також Вашій шановній дружині. Вам персонально, крім успіхів в праці, бажаю також вживати менше нікотину, бо належачи й сам до неоправаних паляків, я добре знаю на собі, яку він шкоду завдає.

З щирим привітом і повагою

Професор

ЦДАВО України, ф. 3809, оп. 2, спр. 2, арк. 2. Рукопис, оригінал.

№ 162

СТАТТЯ С. ПЕТЛЮРИ "ДО ЗАВДАНЬ НАШОЇ ЗАКОРДОННОЇ ПОЛІТИКИ"

Липень – вересень 1923 р.

Будівництво Української Держави відбувається з великими комплікаціями, що дорого коштують нашому народові. Творчі зусилля, скеровані в напрямкові цього будівництва, здійснюються не так швидко, як хотілося б будівничим і з більшими жертвами, ніж може

* Йдеться про статті: *Ряст О.* До завдань нашої закордонної політики // Трибуна України. – Ч. 5–7. – липень–вересень 1923. – С. 1–14; *Ряст О.* "Табір" (чергові проблеми військового будівництва в українській військовій літературі // Табір: Воєнно-науковий журнал. Орган молоді української армії. Ч. 1. – 1923. – С. 51–79.

потрібні навіть для такої величної мети. Об'єктивні перешкоди зовнішнього характеру і ті, що таяться в самій нації українській, уявляють собою поважні труднощі, які з непропорціональною здобуткам витратою сил переборюються національною енергією.

Географічне положення нашого краю, вікова історична спадщина, залишена українській нації окупантами в обсязі так званих культурних впливів та ідейно моральних цінностей, відіграли в новітній історії нашій та певно й надалі відіграватимуть ще ролю не сприяючих чинників в процесі будівництва Української Держави. До них слід додати також і зовнішній міжнародний чинник, для якого канцелярія Української Держави повстала, як нова і мало з'ясована проблема.

Українське громадянство не дооцінювало ваги цього чинника, а на першому періоді масового національного руху 1917 р. не дало собі звіту в тому, як поставляться до справи будівництва нашої держави інші народи і держави, маючи реальну силу для того, щоб своє відношення до наших державно-будівничих замірів виявити в реальних формах: а) симпатії, б) нейтралітету чи в) ворожості. Заколисане національними емоціями, що вибухли в цей період з великим розгоном, воно, разом з відповідальними керівниками того часу, допустились політичного дальтонізму: прийняло ці емоції за вияв організованої волі народу і з цим хистким, мінливим знаряддям приступило до будівництва держави на території етнографічного розселення українського народу. Цілком природно, що таке завдання було не під силу не сконсолідованій нації. Зокрема під час практичної праці над реалізацією його (період Центральної Ради і перші часи Директорії) пороблено було такі кроки в обсязі зовнішньої політики, які мали тяжке значення для дальших часів і з якими доведеться ще рахуватися нашим державним будівничим. Відповідальність за ці кроки падає не тільки на окремих діячів недавно минулих часів, а й на все громадянство українське, що в почуттю захоплення, в екстазі національних емоцій втратило реальну перспективу що до оцінки тих сил та можливостей, які треба було зужиткувати в процесі державного будівництва.

Пригадаймо, що останнє розпочалось і провалилося під час великої війни і напруженої боротьби міжнародних чинників. Ігнорувати їх не можливо було, а спеціальні відносини стратегічно політичної ситуації, в якій боролися дві коаліції європейських, американських, а почасти й азійських держав, вимагали студії, аналізу та прозорливості в оцінці шансів перемоги одної чи другої коаліції, і можливого впливу її на майбутню долю нашої державности. На великий жаль цих властивостей ні наше громадянство в цілому, ні відповідальні його політики не виявили. Міжнародня кон'єктура не була розгадана, а через це й не належно використана.

Ставлячи це на рахунок українському громадянству, ми не можемо звичайно, забувати й того, що Україні не так легко було зорієн-

туватись у тодішній міжнародній кон'юнктурі і обрати певну групу держав, зв'язавши з їх успіхом у великій світовій війні долю України. До революції серед українського громадянства над такими питаннями поважно не зупинялись, а публіцистична література їх легковажила. Правда, була серед Українців група людей австрійсько-німецької орієнтації, помічалася де-яка праця галицьких українців в напрямкові прищеплення цієї орієнтації на Україні Наддніпрянській, але на загал наше громадянство було вільне від будь-якої орієнтації міжнародньої. Культурно-психологічні звички, здоровий підрахунок сил воюючих сторін тягли до антанського табору, не дивлячись на тимчасові перемоги Німців, тим паче, що величні гасла рівноправності напій, проголошені альянтами, тоді ще не здавалися приманкою для легковірних, як показалося після. Нажаль альянти знали лише Росію, жажали її розпаду і намагалися за всяку ціну запобігти цьому. Очевидно, що під час гарячої революційної доби на Україні не у них можна було б шукати розуміння для наших національних змагань, а тим паче сподіватися реальної допомоги нашим самостійним інтересам.

Наше становище було цілком відмінним од, скажемо, Чехів, визвольні змагання котрих увіходили в орбіту інтересів Антанти і призначені були, в зв'язку з проектом поділу Австрійської монархії, на повне, зверху октроїроване, задоволення. Більш скомплікованим було становище Поляків, але розвинена, порівнюючи, політична думка їх і зручна, бо більш підготовлена до державного життя, політика польського громадянства зуміла подолати труднощі: тоді як частина польського громадянства зв'язувала реалізацію державних ідеалів нації з перемогою центральних держав і давала людей для війська цих держав, утворюючи навіть спеціальні формування військові для цього – “легіони”, – то друга частина не менш одверто маніфестувала свою солідарність з державами Антанти і так само давала для її армій “людський матеріал”, утворюючи при її боці польські військові відділи. Обидві формації мали на увазі добро свого народу, хоч і ріжним політично міліарними шляхами – “орієнтаціями” йшли до одної мети.

Перед Україною стояли завдання, аналогічно з Польщею: використати військові можливості і обставини великої війни. Зв'язавшись з альянтами, отримавши їхню допомогу за ціну утримання військового (українського) фронту, українська державність легше і з далеко меншими жертвами могла б сконсолідуватися, ніж в умовах громадянської війни, блокади та недостачі матеріальних ресурсів. І треба сказати, що в ту добу були серед Українців люди, що намагалися підготувати такий рішучий крок, взялися навіть за переведення його та, одначе, справа далі перших проб в цьому напрямкові не пішла. Пояснюється це тодішнім специфічно-революційним психозом, що охопив маси і ставив людей, плекаючи реальні заміри, в неможливе становище: вони були безсилі здійснити

свої заміри – так протилежні тим гучним, але порожнім і демагогічним гаслам, якими годовано тоді розбурхану масу. Через це заходи в справі утворення самостійного українського фронту замість здеморалізованого російського, і активної мілітарної участі молододержави української на боці Антанти зійшли на нівець: вони були припинені явною нехітю до цього наміру тодішнього уряду і тою розкладовою працею, яку і на фронті і в запіллю почали провадити політично розхристані елементи українських партій збольшевиченого ґатунку, що потім через короткий час стали одверто на бік російських большевиків (“боротьбісти”, “незалежники”, “укашисти”, etc).

З огляду на це, українському громадянству залишалось плисти по течії подій, а коли вона логічно довела до Берестя, то політичним провідарям того часу не було іншого виходу з становища, як знаючи слабу відпорну силу збаламучених соціялістичними гаслами українських мас, підписати відому умову з Німцями. Обов'язковим пактом цієї умови було покликання Німецько-Австрійської Армії на Україну в цілях допомоги їй для боротьби з большевиками. Таким чином молоду несконсолідовану державу нашу втягнуто було у вир міжнародної політики на боці центральних держав, що вже тоді вживали останніх зусиль і напружень в переборенню труднощів війни.

Становище України, не дивлячись на визнання її суверенною державою з боку коаліції центральних держав, не стало міцнішим і забезпечуючим скріплення її державного будівництва. Річ в тому, що центральні держави тоді були в такому становищі внутрішнього знесилення, при якому вони в своїй політиці що до України не могли керуватися широкими політичними планами. Зокрема вони не ставили собі завдання допомогти консолідації молододержави і забезпечити її від московської експанзії в майбутньому. Ні, в ту хвилину їм залежало лише на тому, щоб витягти з широких просторів нашої землі найбільші матеріальні ресурси, особливо збіжжя, і кинути їх на допомогу своїм виснаженим фронтам і запіллю. Не дармо Німці називали мир з Україною “хлібним миром”. А до того ж, прийшовши на Україну, Німці зустрінулися з чудернацькими, на їх погляд революційними настроями українського народу і його інтелігенції. Настрої ці розходилися з тими планами, для здійснення яких прийшли Німці на Україну. Таке розходження не могло довго тривати без шкоди для згаданих планів. Не маючи часу до розваги й вибору. Німці так само легко, як підписали умову з Українцями, так само легко й одкинули співпрацю з Українцями й оперлися на реакційні, переважно російські кола, що у великому числі почали переїздити з большевицької Росії на Україну, зміцнюючи собою місцеві созвучні їм елементи. Ці кола і угруповання за ціну повернення сякого такого порядку-ладу, за ціну прибрання до своїх рук втрачених маєтків влади, готові були щиро допомагати

Німцям і здирати з України потрібне їм майно. Репрезентантом цих російсько-малоросійських кол був генерал Скоропадський, при гетьманстві якого залишалася лише форма української державности з повною неможливістю дальшої праці українських мас над будівництвом національної демократичної держави. Таким чином, в момент катастрофи Німців на фронті і революції в запіллю, Україна була потрійно обдерта: (а) загубила силу майна, яке правдою і неправдою “законно” і гвалтом вивезли Німці до себе до дому; б) дала силу і вплив ворожим українській державності російським колам, які геть залили за часів гетьманату, наш край, утворюючи з нього базу для боротьби з большевиками, щоб потім анулювати і державну самостійність України, і в) нажила собі могутнього ворога в постаті Антанти, поскільки Берестейською умовою зобов’язалася матеріально підперти Німеччину, що Антантою кваліфікувалося за акт ворожий її мілітарним і політичним інтересам.)

“В політиці нема помсти, а є тільки наслідки”.

Всю тяжку правду цього політичного трюїзму відчула на собі Україна, коли їй довелось, після скинення з гетьманування Скоропадського, направляти попередні кроки своєї зовнішньої політики. Факт вимушеного, до певної міри ходом подій, порозуміння з Німцями в Берестю ворогами нашої державности інтерпретовано було перед Антантою як витична, відома, з доброї волі переведена, лінія нашої політики в міжнародних справах, що ніби мала свою традицію в минулому і підготовчу організаційну працю ще перед війною. Це було неправдою, інсинуацією і наклепом з боку неперборчевих у засобах боротьби ворогів української державности, та проте розвіяти ці брехні за короткий час не можна було.

Не треба після цього всього дивуватися, що дипломатична акція представників Українського уряду в 1919 і 1920 роках ц. т. в момент, коли після мілітарних перемог держав Антанти, вирішувалися та фіксувалися на Версальській та інших конференціях політичні висліди цих перемог, не знайшла на загаданих конференціях ні правдивого зрозуміння наших змагань, ні тої підтримки та допомоги, якої ми прохали для боротьби з большевиками. Ми не могли, через це отримати з за кордону так потрібної для нашої армії зброї і іншого військового знаряддя, а через це не змогли і використати сприяючу для нас ситуацію в літі 1919 року і на весні та в літі 1920 року, коли успіх наших мілітарних операцій залежав майже виключно від записів військової бази.

Та згадані нами кроки зовнішньої політики з часів Центральної Ради відбилися негативно не тільки на неуспіхах дипломатичних зусиль уряду послідуєчих періодів. Вони мали глибше значення і посередньо вплинули на дальший хід боротьби українського народу за свою державність, скомплікувавши її зайвими численними жертвами, які він до наших аж часів приносить (повстанчо-партизанська боротьба), силкуючись скинути з себе тягар московсько

большевицької окупації. Число цих жертв на сьогоднішній день певно буде більшим од того, яке припала б на нас, коли б ми в свій час знайшли в собі сили витримати на спільному альянському фронті. Що ж до тих страшних жертв, які ось уже п'ятий рік Україна несе в галузі матеріяльного спустошення і руїни господарчих та культурних цінностей, то тут нема що й говорити: вони без порівняння більш од тих, що їх довелося б їй принести в разі участі її, як політично-мілітарного чинника, на проти-німецькому фронті.

Все це слід усвідомити нашому громадянству. [...]

О. Ряст

Трибуна України. – 1923. – Ч. 5–7, липень–вересень. – С. 1–5.

№ 163

ЛИСТ НАДЗВИЧАЙНОГО ПОСЛА В ІТАЛІЇ Й ШВЕЙЦАРІЇ
І УПОВНОВАЖЕНОГО МІНІСТРА УНР М. ВАСИЛЬКА
ДО ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА

6 січня 1924 р.

Високоповажний Пане Генерале!

Тільки що одержав від д[окто]р[а] Євмена Лукаsevича з Варшави дуже радісну мені звістку, що наш високий Шеф виїхав уже 30 грудня. Тому припускаю, що він прибув уже до Будапешту.

Прошу Вас передати йому мій приложенний лист і поворотною поштою повідомити мене, під яким прізвищем живе він у Будапешті і на яку адресу посилати йому листи.

Посилаю Вам, Високоповажний Пане Генерале, ще раз найкращі побажання в Новий Рік для Вас, Вашої родини і всіх членів Вашої Місії.

З щирою повагою

М. Василько

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, стр. 93, арк. 8. Рукопис, оригінал.

№ 164

ЛИСТ ГОЛОВНОГО ОТАМАНА С. ПЕТЛЮРИ
ДО НАДЗВИЧАЙНОГО ПОСЛА І УПОВНОВАЖЕНОГО
МІНІСТРА УНР М. ВАСИЛЬКА

12 січня 1924 р.

Я дістав 11/1 Вашого листа від б/І а сьогодні п[ан] Генерал Сікевич після відвідин банку, вручив мені 4 міліони угорських корон. Сердечно дякую за Ваші турботи і такий милий своїм змістом лист. Росташувався я тимчасово в приватному помешканню, але думаю, що через якийсь час прийдеться змінити його на більш відповідне.

Думаю п[ан] Міністр, що тої суми, яку Ви прислали, буде досить, щоб прожити до часу Вашого приїзду, а також і перевести видати на одержу тощо. Я цілком солідаризуюсь з Вами, що умовини дальшого мого перебування найкраще буде полагодити під час персонального

*Ірина Матяш,
Юрій Мушка*

Діяльність
Надзвичайної
дипломатичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

побачення з Вами. В своєму попередньому листі (від 3/І) я згідно з Вашими листами, які діставав ще через Д[окто]ра Лукасевича у Варшаві висловлював побажання скорого побачення з Вами в Буда-Пешті. Але мені дуже ходить о стан Вашого здоров'я, а тому прошу не переривати курсу лікування. Радий буду бачити Вас, коли воно покращає і дозволить Вам відбути подорожі до Б[уда]-Пешту.

Тим часом чикатиму від Вас тих книжок, реєстр яких я долучив до мого попереднього листа. Коли б щось трапилось цікавого з обсягу політичного життя і вартого уваги, п[ан] Міністр певно ласкавий буде поділитись зо мною як новинами, так і своїми міркуваннями з приводу них. Зокрема цікавлять мене новини від Д[окто]ра Р. Смаль-Стоцького*, діяльність якого з огляду на приход до влади Робітничого Уряду, хоч може й ускладниться, але тим більше є потрібною.

Свої міркування щодо завдань нашої спільної праці залишаю до персонального побачення з Вами, коли докладніше не можна буде їх обговорити. Тим часом я доручив ген. Сікевичу перекласти англійську та французьку мову текст мого інтерв'ю** (копію його я Вам своєчасно переслав ще з Варшави) для того, щоб він розіслав його, як інформаційний комунікат місцевим амбасадам маю також намір послати через зв'язки Ген[ерала] Сікевича до місцевих газет останні новини було становище на Україні, в зв'язку з кризою Комуністичної Партії в Росії.

Сердечно дякуючи за щирі Ваші побажання для мене, прошу перестати Вашій шановній дружині також сердешну подяку і привіт разом з висловом моєї правдивої пошани до Вас.

С. Петлюра

ЦДАВО України, ф. 3809, оп. 2, спр. 2, арк. 3–4. Рукопис.

№ 165

ЛИСТ ГОЛОВИ НДМ УНР В УГОРЩИНІ В. СІКЕВИЧА
ДО НАДЗВИЧАЙНОГО ПОСЛА І УПОВНОВАЖЕНОГО
МІНІСТРА УНР М. ВАСИЛЬКА

12 січня 1924 р.

Високоповажний Пане Міністре!

Листа Вашого одержав, спасибі за побажання, с свого боку я і вся моя сім'я і члени Місії здоровлять Вас в новому році і бажають здоров'я і щастя.

* Смаль-Стоцький Роман у січні 1924 р. працював на посаді професора Українського вільного ун-ту в Празі, був одним із засновників "Прометейського руху", головним завданням якого було згуртування та координація національної політичної еміграції представників Азербайджану, Башкирії, Грузії, Дону, Карелії, Криму, Кубані, Північного Кавказу, Татарстану, Туркестану й України. Основні осередки руху: Варшава, Париж, Гельсінкі, Прага, Стамбул. В 1924–1925 рр. Р. Смаль-Стоцький представляв Державний центр УНР в екзилі в Лондоні.

** Ймовірно, йдеться про публікацію: *Ряст О.* До завдань нашої закордонної політики // Трибуна України. – 1923. – № 4–7, липень-вересень. – С. 1–14 (Ряст О. – псевдонім С. Петлюри).

Я вже писав Вам про приїзд пана Г[оловного] О[тамана] і вчора передав йому Вашого листа, пан Г[оловний] О[таман] просив Вас, писати на мою адресу “для пана Професора”. Живе п[ан] От[аман] під фамилиею Стефана Могили як Шеф прес-бюро, до сього часу про це ніхто крім членів Місії про це не знає.

Дуже було би добре як би Високошановний Пан Міністр приїхали до нас, хоть би на пару днів, є багато про що я маю доложити Вам, а писати не хочу.

4 мільони Угор[ських] корон отримав і передав пан[у] Г[оловному] О[таману].

З великим поважанням

Генерал Сікевич

ЦДАВО України, ф. 4456, оп. 1, спр. 1, арк. 374.

№ 166

ЗАЯВА Л. КОБИЛЯНСЬКОГО ПРО ДОКУМЕНТИ
НДМ УНР В УГОРЩИНІ, НАПИСАНА В ПРАЗІ

1 липня 1927 р.

Цим заявляю, що архівні матеріали дипломатичної місії Української Народньої Республіки в Угорщині були передані в році 1924 головою Місії Сікевичем для тимчасового схоронення сотникові В. Звіздовському, а В. Звіздовський р[оку] 1927, з доручення генерала В. Сікевича передав зазначені матеріали до Українського Національного Музею-Архіву в Празі.

Бувший Радник Дипломатичної Місії УНР в Угорщині
Д[октор] Л. Кобилянський

ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 67, арк. 52. Рукопис, оригінал.

№ 167

ПОДЯКА ГЕНЕРАЛУ В. СІКЕВИЧУ
ВІД ДИРЕКТОРА УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
АРХІВУ-МУЗЕЮ В ПРАЗІ Н. ГРИГОРІВА

22 липня 1927 р.

Високоповажний Пане Генерале!

Цим повідомляємо Вас, що ми дістали надісланий з Вашого дозволу п[аном] сотником Звіздовським Архів бувшого Українського Посольства в Будапешті, за що складаємо Вам глибоку подяку.

З щирою до Вас повагою:

Директор Музею-Архіву
Н. Григорійв
Кустос
М. Обідний

ЦДАВО України, ф. 4018, оп. 1, спр. 6, арк. 74. Машинопис, оригінал.

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

ПОДЯКА СОТНИКУ В. ЗВІЗДОВСЬКОМУ ВІД ДИРЕКТОРА
УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ-АРХІВУ
В ПРАЗІ Н. ГРИГОРІЇВА

22 липня 1927 р.

Вельмишановний Пане Сотнику!

Цим повідомляємо Вас, що ми дістали надісланий Вами Архів
бувшого Українського Посольства в Будапешті.

Складаємо Вам при цьому, Пане Сотнику, глибоку подяку за всі
ті турботи, яких з Вашого боку було покладено в зв'язку з висилкою
останнього.

З щирою до Вас повагою:

Директор Музею-Архіву
Н. Григорійв
Кустос М. Обідний

ЦДАВО України, ф. 4018, оп. 1, спр. 6, арк. 75. Машинопис, оригінал.

№ 169

ЛИСТ М. ГАЛАГАНА ДО УКРАЇНСЬКОГО
ІНСТИТУТУ ГРОМАДОЗНАВСТВА В ПРАЗІ

9 вересня 1927 р.

У приписці до мого листа з дня 8 липня ц[ього] р[оку] я просив
повідомити мене, коли я міг-би забрати всі ті матеріали й річи, які
я свого часу два на перехову до музею-архіву при б[увшому] УГК*
та при Вашому Інституті. До цього часу відповіді я від Вас не одер-
жав. Два місяці часу цілком досить для того, щоб Ви могли мені від-
повісти на моє запитання.

Тому я припускаю, що Ви свідомо ухиляєтесь од відповіді. Щоб
не було ніякої неясності, повідомляємо Вас, що в понеділок, 12 ве-
ресня ц[ього] р[оку], о годині 12-ій я прийду до помешкання му-
зею-архіву, щоб свої річи звідти забрати. Ці всі річи й матеріали
передані мною до музею-архіву в різний час під росписки ч. ч. 25,
62, 86, 122, 129, 153, 154, 155 і 160.

Прошу Вас уможливити мені перебрання в зазначений день і час
всього того, що я передав на перехову до музею-архіву, аби без-
підставним проволіканням справи не викликати без потрібної її
комплікації.

М. Галаган

ЦДАВО України, ф. 4016, оп. 1, спр. 6, арк. 91. Машинопис, оригінал.

* УГК – Український громадський комітет, діяв у Празі в 1920–1925 рр. М. Га-
лаган після переїзду з Відня до Праги був секретарем і членом управи УГК,
головою організаційного відділу та відділу реєстрації УГК.

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ М. ГАЛАГАНА З ПРИВОДУ РІЧНИЦІ
УКЛАДЕННЯ ВАРШАВСЬКОГО ДОГОВОРУ УНР З РІЧЧЮ
ПОСПОЛИТОЮ (1920)

27 березня 1933 р.

До справи Договору 21 квітня 1920 р.

Договір, що його заключено 21 квітня 1920 р. між українцями і поляками, буде ще, мабуть, довгий час предметом інтересу й оцінки в українській історичній і публіцистичній літературі.

Свій погляд на цей договір та його оцінку зі становища українських інтересів я зробив ще в 1920 р. Не міг я обминути цього питання також пишучи свої спомини. А хочаби удокументувати своє тодішнє становище, я навів також повний текст своєї заяви про демісію з посади Голови дипломатичної Місії УНР в Угорщині.

Одначе, видавництво “Червона Калина” у Львові текст моєї заяви у споминах не надрукувало, а натомість на відповідному місці (“З моїх споминів” част. IV стор. 291) стоїть така примітка редакції:

“В листі тому пояснює автор Споминів своє негативне становище відносно Варшавського Договору та свої міркування на майбутнє, які в дійсности в короткому часі сповнилися. Цей дуже цікавий для історії лист, який виявляє крім дипломатичного хисту ще й небуденний талант автора передбачувати майбутні події, пропускаємо нажалі і то в цілості з огляду на цензуру”.

Мої спомини друкувались рівно десять років пізніше, як був заключний той договір. Але ще й тоді це питання, очевидно, стояло настільки актуально-неприємно для поляків, що польська цензура не допустила друкування історичного матеріалу, який стосувався договору. Тому думаю, що не буде зайвим опублікувати, як не в споминах, то в українських періодичних виданнях текст мого листа про демісію з 30-го червня 1920-го року.

*До п[ана] Міністра Закордонних Справ Української Народної Республіки**Високоповажаний Пане Міністре!*

Три дні тому я вернувся з України на місце своєї служби до Будапешту.

Ще підчас свого перебування на Україні я мав нагоду у Жмеринці в особистій з Вами бесіді висловити свій погляд на союз УНР з Польщею. Я вже і тоді зазначив своє негативне відношення до того союзу.

Оцінивши з можливою об'єктивністю все те, свідком чого я сам був особисто, або про що довідався від певних осіб, які, на мою думку, заслуговували повного довірря, я став ще більше переконаний, що союз з Польщею, під знаком якого має проводитись політика теперішнього уряду УНР, не піде на добро українського народу і не скріпить української державности.

Я причисляю себе до прихильників думки про необхідність порозуміння з сусідніми державами, розуміючи, що при певних умовах примирення або порозуміння з сусідом можна досягти тільки шляхом більших чи менших уступок і навіть втрат одної сторони на користь другої. Але я не можу згодитись з поглядом уряду, що союз з Польщею є в інтересах визволення і національно-державного відродження українського народу та що через те союз той заслуговує таких великих жертв з боку українського народу, які він мав би пренести на користь Польщі згідно з договором 22 квітня ц[ього] р[оку]. Уступки імперіалістичним цілям, які виявила Польща щодо території України і її природних багатств, не можна, на мій погляд, виправити ніякими міркуваннями реальної політики і то з таких причин:

1. Польща не є такою міцною, сильною і сконсолідованою державою, яка була-б в стані не тільки боронити своє власне існування, а ще й давати поміч Україні. Мої спостереження і відомості про польську армію привели мене до переконання, що мілітарно Польща слаба; я припускаю, що та дефензива польської армії, свідком якої я був сам, є початком ряду неуспіхів її, а може й подій катастрофічного для Польщі значіння. Однак, колиб ці події і не вилились тепер в форму катастрофи польської держави наслідком мілітарної перемоги московських військ, то все одно географічне положення Польщі між двома сильнішими державами Німеччиною і Росією – змусить її раніше чи пізніше шукати можливості помиритися з Москвою коштом України. А в такому разі ті уступки на власній своїй території, які зробив Уряду УНР, послужать прецедентом для Польщі, щоб і при замиренні з Москвою домогтися тих самих границь, на які погодився Український Уряд.

Я переконаний, що коли Польща за допомогою Франції (не Англії), відібе большевицьку навалу, то вона постаратється негайно помиритися з Москвою, а українська армія із союзної обернеться, в кращому разі, в полонених, а то й буде видана на поталу московсько-большевицькій владі.

2. Союз з Польщею не є популярний ані на Україні, ані в Польщі. Більшість польського громадянства, як це видно із преси, ставиться до акції Пилсудського щонайменше неприхильно, а заступник польського міністра Закордонних Справ поспішив заявити навіть про ануляцію договору з Урядом УНР, українське ж населення, або, в кращому разі, тільки терпить в себе поляків, або й отверто вороже ставиться до них через грабування ними населення окупованих місцевостей України. Населення Галичини також не забуло диких і жорстоких вчинків поляків. Свідоме українське громадянство не помиряться з поділом українських земель, а спеціально галицьке громадянство болюче відчувало заявлене урядом УНР *disintřesent* в справах Галичини, бо сини галицької частини українського народу перші пролили кров за ідею Соборної України.

3. Польський уряд за невеликим може винятком, не є щирим союзником і не бажає дійсно допомогти уряду УНР в боротьбі за її незалежність. Як сам польський уряд, так і його органи дали докази нещирості і ворожості до ідеї самостійної України при реалізації навіть того договору, яким так ушкоджені інтереси цілості української території дякуючи польським заборчим тенденціям. Поляки розбрóили галицьку армію, що перейшла від большевиків, забравши у неї все військове майно, а натомість не дали серйозної допомоги для організації української армії та забезпечення її всім необхідним для ведення війни. Забираючи у наших селян ріжного роду поживу для війська, вивозячи з України великими масами хліб і цукор (це я бачив особисто), вони не дали селянам в дорозі рекompенсацій нічого того, що ті потребували, як то: нафта, сіль, встановивши низкий курс карбованця, вони руйнували нашу валюту. В занятій польською армією частині України не заводилось ні української адміністрації, ні українських шкіл; не шанувалась українська мова, як державна мова УНР, урядовими польськими органами зневажалось представників української ніби-то союзницької держави та українського уряду, що я зазнав в Варшаві на собі самому.

Я не буду наводити тут все те, що міг би навести на доказ справедливості що до шкідливості для інтересів українського народу і оборонної Української Республіки союзу з Польщею. Згадаю ще тільки, що домагання з боку Польського уряду, аби в склад кабінету УНР введено було обовязково двох поляків певного політичного і соціально-ворожого українському селянству гатунку, є втручанням у внутрішні справи УНР, виявленням непошани до суверенної української держави і являється рівнозначним домаганням зміни курсу внутрішньої політики УНР.

Із сказаного вповні очевидно, що я цілком не поділяю політики теперішнього складу кабінету УНР, яка без сумніву буде провадитись під знаком Союзу з Польщею та носитеме ознаки одіозности і шкідливості з погляду українських інтересів.

В міру своїх сил я старався служити інтересам української держави закордоном. Мені пощастило виконати покладене на мене Директорією УНР завдання: добитись визнання Угорщиною незалежности України. Всі Уряди, які від початку 1919 р. і до цього часу були в Угорщині, визнали УНР і мене як її заступника, а наша Місії числиться дипломатичним представництвом УНР на рівні з дипломатичними представництвами інших держав.

Але новий напрям політики Уряду УНР суперечить моему розумінню добра та інтересів українського народу і його держави, і тому я вважаю за свій моральний і громадянський обовязок просити Вас, Пане Міністре, передати Голови Директорії має прохання про звільнення мене з посади Голови Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР в Угорщині.

Будапешт 30 червня 1920 р.
М. Галаран, голова Місії.

Ірина Матяш,
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичайної
дипломатичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

* * *

А після цього тексту мого колишнього листа дозволю собі навести уривок із моїх раніше згаданих споминів:

Пишучи цього листа до тодішнього міністра А. Ніковського, я не думав бути пророком. Моїм бажанням було: обґрунтувати своє рішення не брати участі в політиці уряду УНР і нести за неї будь якої відповідальності. Я не мав наміру отим своїм листом переконати чи то міністра Ніковського чи цілий уряд в тому, що моя позиція є правильна, а не помилкова. Ставити собі подібне завдання було тоді справою цілком безнадійною, бо я мав змогу особисто й безпосередньо переконатись в тому, що тодішній уряд і видатніші політичні особи твердо стояли на своїм становищі та що збити їх з цієї позиції було неможливим. Не пророкуючи, а лише дещо передбачаючи, я й писав в своїм листі про можливі наслідки такої політики. Нехай я тоді не все оцінив й передбачив, але об'єктивно треба признати, при тому здійснилось у формі далеко гіршій, ніж можна було думати.

Здається мені й тепер, що моє поступування було оправдане й правильне. Коли ж 1925 р. майстер від справ УНР п[ан] М. Славінський (див. "Український Вісник", ч. 2) писав, що мене "якась муха вкусила" аж у Парижі, то він тоді, звичайно, знав, що то не є правда і що своє становище супроти польонофільської політики уряду УНР я зовсім ясно означив ще в 1920 р.

Фактом є також, що ця моя давня позиція спричинилась до того, що наші польонофіли-уенеровці вже давніше виголосили мені особисто "безпощадну" війну. Про форми і способи цієї боротьби оповім іншим разом.

Прага, 27 березня 1933 р.

Д[окто]р М. Галаган

ЦДАВО України, ф. 4186, оп. 1, спр. 5, арк. 7—11. Машинописна копія.

О п у б л.: Галаган Микола. З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.): Док.-худ. вид. / Передм.: Т. Осташко, В. Соловйова. – К.: Темпора, 2005. – С. 534–538.

№ 171

ВИТЯГ ІЗ ПРОТОКОЛУ ДОПИТА М. ГАЛАГАНА
СЛІДЧИМ СЛІДЧОЇ ЧАСТИНИ НКДБ УРСР
КАПІТАНОМ УЛАСЕНКОМ У КИЄВІ

16 червня 1945 р.

Вопрос: Кто Вас назначил главой дипломатической миссии "УНР" и кто входил в состав Вашей миссии?

Ответ: Являясь директором общего департамента, в январе месяце 1919 г. я был вызван министром иностранных дел Чеховским Владимиром, последний мне предложил выехать во главе

дипломатической Миссии УНР в Будапешт с задачей добиться признания со стороны Венгрии самостоятельности Украинского государства.

В состав миссии вошли – Шраг Николай Ильич, советник, был членом Центральной Рады и являлся товарищем председателя Центральной Рады, принадлежал к партии эсеров и Клор – чиновник миссии работал чиновником Министерства иностранных дел УНР, к политическим партиям не принадлежал.

Вопрос: Какие и от кого Вы получали указания по работе Вашей миссии в Будапеште?

Ответ: Перед выездом в Будапешт я получил указания от Чеховского добиваться признания самостоятельности Украинского государства. Кроме того, наша миссия должна была исполнять консульские функции, по защите интересов украинских граждан, находящихся в Венгрии.

Вопрос: Чего добились Вы от венгерского правительства?

Ответ: От венгерского правительства, я добился того, что наша дипломатическая миссия была признана, как представляющая правительство УНР. Венгерское правительство в это время отказалось принять самостоятельность украинского государства, заявив, что оно признает после того, как будет признана эта самостоятельность другими большими государствами. Однако не смотря на это, нашей миссии было дано право, проживать в Будапеште, как консульству правительства УНР.

Вопрос: Что вы практически сделали, как глава миссии?

Ответ: Во время моего пребывания в Будапеште, как глава миссии, существенного я ничего не сделал. Со стороны Венгерского правительства мне было предложено подписать акт о присоединении Закарпатской Украины к Венгрии. Этот акт я отказался подписывать, мотивируя тем, что я не имел полномочия. В основном я выполнял функции консула по охране интересов украинских граждан, находившихся в Венгрии.

Вопрос: Когда прекратила существование Ваша дипломатическая миссия, и куда Вы выехали из Будапешта?

Ответ: В августе месяце 1920 г. я вышел в отставку и выехал в Австрию в город Вену, а обязанности главы миссии передал приехавшему из Стокгольма Суховецкому. Последний работал в дипломатической миссии правительства УНР в Стокгольме. После того как я ушел в отставку, связей с дипломатической миссией в Будапеште я не имел и когда она прекратила существование, не знаю.

Галузевий державний архів СБУ, ф. 6, спр. 69840, т. 2, арк. 64–68. Рукопис, оригінал.

ВИТЯГ ІЗ ПРОТОКОЛУ ДОПИТА М. ГАЛАГАНА СЛІДЧИМ СЛІДЧОЇ
ЧАСТИНИ НКДБ УРСР КАПІТАНОМ УЛАСЕНКОМ У КИЄВІ

2 жовтня 1945 р.

Вопрос: Вам пред'являється книга под названием – “З моїх споминів” автора Николая Галагана. Вы являетесь автором этой книги?

Ответ: Да, я написал пред'явленную книгу “З моїх споминів”. В этой книге я написал свои воспоминания с детского возраста до момента выезда из города Будапешта. Я написал эту книгу в четырех частях. Пред'явленная мне книга является третьей частью.

Вопрос: Расскажите кратко о содержании написанной Вами книги – “З моїх споминів”.

Ответ: В первой части книги “З моїх споминів” я написал свои воспоминания из жизни и работы до 1914 г. Во второй части книги я написал воспоминания за период с 1914 до весны 1917 г., то есть за время 1-й империалистической войны и первого этапа февральской революции в России. В третьей части я написал о моем участии в Украинской “Центральной Раде”. Четвертая часть моей книги охватывает период с апреля 1918 до августа 1920 года, то есть за время существования на Украине правительства Гетмана Скоропадского и Директории.

Кроме этого, в своей книге я написал воспоминания о политических событиях, происходивших на Украине и в других государствах, за период указанный в четырех частях книги.

Вопрос: В какой форме Вы написали свои воспоминания о Великой Октябрьской революции и создании Советской власти на Украине и в России?

Ответ: Я был против советского правительства на Украине. Тогда я стоял на платформе создания Украинской буржуазно-демократической республики, так как считал, что на Украине еще не настало время для осуществления социалистической революции и создания советской власти. Я был против установления диктатуры пролетариата. Поэтому в своей книге “З моїх споминів” я высказался против создания советской власти и против Коммунистической партии (большевиков).

Вопрос: Еще какие антисоветские книги Вами были написаны и изданы?

Ответ: Политических книг я больше не писал и не издавал, но периодически помещал свои статьи в разных антисоветских журналах, которые издавались украинскими белоэмигрантами за границей.

Галузевий державний архів СБУ, ф. 6, спр. 69840, т. 2, арк. 147–150. Рукопис, оригінал.

Миколай Степан
 радничку-60 карб., секретарю, а
 уючи 1 карб. = 2 коронам.
 ду Місії зійшли якісь зміни
 про те повідомити з точним
 видатків.

Біографії

а Місії: *М. Сомарану*

істерство
 маю за часів
 Третьої Радикальної Держави
 і Місії М. С. в Будапешті, група Українців, що
 ти на Угорщині, переслали і групи Народів, т
 Генерального Секретаря в якому, в якій
 ено домагаючись визна
 прийняття її до Ліги
 На це сьогодні н
 і д-ра Лоблявського
 інів, од п. Дрошак
 чому п. генеральний
 вю нам свій провіт.

Charge d'affaires Української Народної Республіки на
 торгівлі

Миколай Степан

Степан
Миколай
1918

Ірина Матія,
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Микола Михайлович Галаган залишив яскравий слід в українській історії як активний учасник подій одного з найвизначніших її етапів. Він народився 24 вересня (7 жовтня)¹ 1882 р. у селі Требухів, яке постало “за 30 верст від Києва” на колишніх земельних маєтках Київської Лаври, однак за адміністративно-територіальним поділом належало до Остерського повіту Чернігівської губернії (нині – Броварський район Київської області). З дитинства він прагнув до знань, намагався досягнути власний родовід, обстоював справедливість, захищав слабкіших, за що дід називав його “патріотом”, в устах якого це слово “означало поняття, яке треба було означати словом демократ”². Дід став для Миколи не лише “приятелем до кінця його життя”, але й рольовою моделлю в міжособистісних стосунках. “Дід мій власним своїм поступованням давав мені приклад патріотичного поводження з людьми”, – згадував пізніше Микола Михайлович³.

Важливим для формування дитячої свідомості було й знання про корені роду: з чоловічого боку материнська лінія брала початок у Білорусі, а жіноча – “із старого козачого роду Бурих-Радкевичів, із якого вийшло колись чимало козачої старшини”⁴. Мати – Марія Власівна – була донькою священика, викладача Київської духовної академії. Привілеї бабусиною роду підтверджувала грамота з власноручним підписом Богдана Хмельницького. Прапрадід по батьковій лінії був козацьким сотником Переяславського

*Микола Галаган –
борець і патріот*

полку і мешкав у Сосницькому повіті Чернігівської губернії. Представники молодшого покоління Галаганів були священиками на Чернігівщині: дід – у селі Данилівка Сосницького повіту, батько – Михайло Олексійович – після закінчення Чернігівської духовної семінарії та чотирирічного вчителювання в сільській школі, служив священиком Михайлівської церкви в селі Ладинки Чернігівського повіту, а згодом у Покровській церкві в с. Требухів Остерського повіту⁵. Родинний архів – *“маленька, з червоного чи чорного дерева скринька, в якій переховувалася грамота та інші сотникові пам’ятки”*⁶ – згорів під час пожежі, спричиненої блискавкою.

Микола Галаган. Прага, липень 1927 р.

Інші нечисленні родинні реліквії Микола Галаган згодом передав до Київського художньо-промислового і наукового музею.

Навчання в сільській школі залишило теплі згадки про вчительку Матрону Карпівну й поглибило знання про історію козаччини, яка особливо цікавила хлопця, породжуючи нездійсненні мрії про козацьку булаву. Тоді Микола вперше прочитав “Тараса Бульбу” Миколи Гоголя, “Камо грядеши” Генрика Сінкевича, “Старосвітські батюшки та матушки” Миколи Нечуя-Левицького. Весною 1892 р. він блискуче витримав іспит на вступ до підготовчого класу 3-ї Київської класичної гімназії. Саме цю гімназію п’ять років тому закінчив його наступник на посаді голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині Володимир Сікевич. Відкрита на базі Києво-Подільського повітового училища в 1874–1875 навчальному році, гімназія розташовувалася в будинку Назарія Сухоти на розі вулиць Покровської (тепер Контрактова площа) і Зеленського № 12/8. Тут у 1838–1874 рр. працював Київський магістрат, а згодом Перша міська дума⁷.

Під час навчання Микола мешкав разом із старшими братами в будинку М. В. Войно-Оранської “якраз напроти збудованої Мазепою церкви Доброго Николая на Подолі”⁸. Підлітка дещо гнітила непривітність оточення в гімназії, однак вчився він легко, з кожним роком “удосконалюючись”. Брак позитивних емоцій компенсував прогулянками по Києву та поїздками на Різдвяні свята додому. Найближчим приятелем у гімназійні роки став для нього земляк Гр. Чупринка, свідомість високої гідності козацького стану якого відродила у Миколи його дитячі “козакофільські” настрої й зумовила потребу шукати ідеологічні підстави своїх переконань. Атрибутами “політичного зростання” стали брошури, куплені

Грига Матяш,
Юрій Мушка

Діяльність
Надзвичай-
ної дипло-
матичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Микола Галаган. Київ, грудень
1917 р.

освоєння знань, пошанованне до своїх вихователів і товариська солідарність між собою”, – згадував він пізніше. Та особливий вплив на формування його світогляду мали поза-колегіальні знайомства. Завдяки своєму товаришеві В. Г-лідзе він познайомився з родиною Драгоманових, спілкування з членами якої допомогло йому “засвоїти всі необхідні елементи правдивої української національної свідомості й уникнути настроїв буйної “козакоманії” чи солоденько-рожевої “малоросійщини”¹¹.

Влітку 1900 р. в рідному селі вперше спробував себе в революційній роботі, створивши невеличкий гурток, гаслом якого стало: українство і революційність (щоправда, романтична). Це був лише перший крок. Далі – участь в українській громаді “середньошкільників”, яка функціонувала за гуртковим принципом спочатку як культурно-освітня організація, а згодом як РУПівська юнацька партійна організація. Поряд із М. Галаганом партійній роботі навчалися С. Драгоманов, Н. Грінченкова, Б. Матюшенко, В. Липинський, Л. Колесницький, В. Чехівський, Л. Юркевич. У цей час світоглядні пошуки юнака поєднувалися з вибором майбутнього фаху. Інтерес до природничих наук зумовив його вибір між Лісним інститутом, агрономічним факультетом Київської політехніки, де навчався брат, та природничим факультетом Київського університету.

Восени 1902 р. Микола Галаган став студентом природничого відділу фізико-математичного факультету Університету св. Володимира й продовжив революційну діяльність з конспіративним ім'ям “Левко” вже в студентській громаді. Вона склала основний сенс його університетського буття. Тут М. Галаган познайомився з П. Канівцем, В. Винниченком, Д. Антоновичем, М. Поршем, М. Ткаченком (якого вважав “хрещеним батьком” у партійній роботі) та іншими, став членом гуртка пропагандистів, неодноразово

в книгарні “Київської Старини”, пошитий у сільського кравця “малоросійський костюм”, але тільки знайдений у шафі померлого брата Шевченків “Кобзар” допоміг зрозуміти, що “нема “Малоросії”, а є Україна”⁹.

Після закінчення гімназії для продовження навчання обрав Колегію П. Г. Галагана з огляду на її “малоросійські” традиції, куди вступив 1898 р. Брат Олександр на той час уже став студентом Київського політехнічного інституту “на средства отца”¹⁰. “Основним тоном нашого життя була ділова працьовитість, добровільне стремління до

потрапляв до в'язниці. В перервах між партійною роботою, арештами й переховуваннями встиг скласти курсові іспити й написати 1907 р. дипломну працю, оцінену “весьма удовлетворительно”. Для отримання диплому залишалося скласти державні іспити. В пошуках коштів для існування родини (а на той час Микола Галаган уже мав дружину Ольгу Миколаївну й хворого сина Миколу) він влаштувався на службу до Київського відділення Волзько-Камського комерційного банку. В травні 1909 р. зрештою склав державні іспити, навіть отримав запрошення залишитись для підготовки до наукової діяльності при кафедрі хімії, але через “неблагонадійність” втратив свій шанс.

Завершення навчання зумовлювало необхідність проходження військової служби, оскільки відповідно закінчувалося відтермінування служби для студентів. Призначення М. Галаган одержав до 29-го піхотного Чернігівського полку, що розташовувався в Белянах неподалік Варшави. Повернувшись зі служби, не без труднощів знову отримав посаду в банку, але “підвищений” 1911 р. до рангу прапорщика армійської піхоти, у травні 1912 р. знову опинився у війську. Тут вправлявся в командуванні сотнею і вчився читати австрійські плани й карти під керівництвом майбутнього військового міністра УНР В. Петрова.

Як випускник природничого факультету, М. Галаган у вересні 1913 р. отримав пропозицію обійняти посаду “чиновника з особливих доручень” у Чернігові. Позбавившись тавра “неблагонадійності”, він працював за фахом – розпочав діяльність по окультуренню боліт і лугівництву в Земельному міністерстві. Наукова робота захопила Миколу Галагана: він ретельно вивчав флору чернігівських лугів і боліт, назбирав гарний гербарій, збирався в наукові відрядження. Однак йому не імпонувала атмосфера провінційного міста, де він “витримав” лише до 1914 р.

З початком Першої світової війни прапорщика Галагана знову мобілізовано до 23-го резервного батальйону (пізніше переформованого у полк 41-го армійського корпусу), що базувався в Чернігові, згодом у Львові й Тернополі, далі – під Чортковом. На початку березня 1917 р. під впливом революційних подій у Петрограді М. Галаган разом із своїми однодумцями створив комітет полкових старшин для попередження “контрреволюційних виступів” і розпочинає організацію української полкової ради. Відтак делегований до Києва для встановлення зв'язків з громадсько-політичними українськими центрами, де 4–8 квітня 1918 р. взяв участь у роботі конференції УСДРП, яка прийняла ухвалу про автономію всіх націй імперії та необхідність федеративного устрою. Декларація ініціативи українців у справі автономії України не узгоджувалася позицією “Спілки”, членом якої був Галаган, але імпонувала йому як свідомому громадянину. Микола Галаган взяв участь у роботі Всеукраїнського національного конгресу, що, за його оцінкою,

став “поворотним пунктом українського національного руху”. Натхненний відродженням української ідеї, після повернення до війська він незабаром був звільнений “за дезорганізацію” з посади ад’ютанта і переведений до 18-го Заамурського прикордонного полку. Але й там йому довелося створювати українську організацію. Незабаром Галагана було обрано делегатом на II Всеукраїнський військовий з’їзд, в якому брав участь полковник В. Сікевич.

6 червня 1917 р. М. Галагана було призначено ад’ютантом у 1-му Українському полку ім. Богдана Хмельницького. Його дитячі мрії про гетьманство реалізовувалися в інший час і в іншій формі. Він очолив полкову раду солдатських депутатів, а в жовтні 1917 р. брав участь у III Всеукраїнському військовому з’їзді. Тут він був обраний до Всеукраїнської ради військових депутатів і кооптований від неї до Центральної Ради, став членом Малої Ради. У цей час він отримав перший дипломатичний досвід, очоливши в грудні 1917 р. офіційну делегацію УНР для переговорів з Південно-Східним Союзом, який об’єднував автономні утворення Кубані та Облaсті Війська Донського, про утворення загальноросійського федеративного уряду¹², й безпосередньо провівши переговори з керівництвом кубанського крайового уряду¹³. Однак, повернувшись до Києва наприкінці грудня, він зрозумів, що його домовленості відсунуті загрозою більшовицького наступу.

В січні 1918 р. М. Галаган очолив комісію з законодавчих внесень і приступив до детального аналізу, законів про створення української армії на основі міліції. Та часу на мирну роботу не залишилося.

5 квітня 1918 р. розпочинається новий етап його дипломатичної кар’єри. З “благословення” голови Центральної Ради “старого професора М. Грушевського”¹⁴ М. Галаган очолює Надзвичайну дипломатичну місію в Румунії¹⁵. На це призначення було отримано офіційну згоду румунського уряду. Головне завдання посла полягало в досягненні Румунією визнання de jure незалежності України. Місія в складі голови і двох аташе (О. Клора і О. Галина) вирушила до Ясс. Візит до румунського Міністерства закордонних справ і прийняття прем’єр-міністром засвідчили, що виконати ключове завдання буде непросто. Втім важливим видавалося вже те, що прибуття місії активізувало інтерес до України.

Після приходу до влади 29 квітня 1918 р. гетьмана П. Скоропадського, згідно з рішенням партії, яке забороняло обіймати ключові посади в гетьманському уряді, вже на початку травня він залишив посольську посаду. За доби Української Держави він заробляв на життя завідуванням канцелярією в Міністерстві народного здоров’я¹⁶. Одночасно за дорученням ЦК РСДРП М. Галаган входив до складу революційного комітету на чолі з В. М. Чехівським, який готував протигетьманський переворот.

Від уряду Директорії М. Галаган отримав кілька пропозицій щодо посадових призначень. Йому пропонувалося очолити Міністер-

ство здоров'я, стати заступником міністра закордонних справ або розбудувувати українську дипломатію на чолі одного із зарубіжних представництв, що масово створювалися в січні 1919 р. На пропозицію голови Ради Народних Міністрів і керівника зовнішньо-політичного відомства В. М. Чехівського щодо посади голови дипломатичної місії у Великобританії, як згадував пізніше М. М. Галаган, він відповів, що поїхав би лише “до Будапешта подивитись, як робиться революція за кордоном”. Жарт обернувся майже двома роками напруженої дипломатичної праці. Відтоді аж до серпня 1920 р. він керував першим українським дипломатичним представництвом в Угорщині в складних умовах перманентної зміни урядів, офіційного невизнання України як незалежної держави, постійної нестачі коштів і недовіри, яку іноді відчував до себе з боку офіційної влади. Останньою крапкою стала його незгода з положеннями договору Петлюри-Пілсудського (Варшавської угоди між УНР та Річчю Посполитою, 1920 р.), що спричинила заяву про відставку. Людську порядність і вірність українській ідеї Миколи Галагана засвідчувала відвертість його політичної позиції, намагання переконати колишніх однопартійців у хибності зробленого кроку, а також турбота про кожного співробітника місії. Всім, хто міг, втративши дипломатичну службу, залишитися голодувати в Будапешті, він видав посвідки про важливість їхньої участі в подальшій діяльності українського дипломатичного представництва.

11 вересня 1920 р. перший український посол в Угорщині відбув до Відня. Тоді почалися його емігрантські роки, сповнені бурхливої діяльності, емоційної напруги, туги за батьківщиною і батьківського болю (єдиний син страждав на психічну хворобу). Опинившись у еміграції без документів про освіту, колишній посол звертається до свого наступника про підтвердження університетського диплому. Відтак займається науковою і викладацькою роботою. На початку 1921 р. його обирають головою створеної з ініціативи його студентського товариша Б. Матюшенка за підтримки І. Мазепи і П. Феденка “Закордонної групи” РСДРП.

У березні 1922 р. на запрошення лідера Українського Громадського Комітету у ЧСР Микити Шаповала, який на певний час знайшов прихисток у очолюваній Галаганом місії, Микола Галаган з родиною прибув до Праги. Празький період біографії видатного українця позначений участю у створенні Української господарської академії в Подебрадах (1922–1925), керуванням Українським національним музеєм-архівом (1925–1928), головуванням в Українській громаді в Празі (1929–1938) та в Українському видавничому фонді (1925–1927), викладанням природничих дисциплін в Українській реальній гімназії (1926–1928), навіть науковою роботою, результатом якої стала монографія “Атомно-молекулярна теорія”. В 1938 р. Галаган передав головування Українською громадою в Празі П. Макаренку, залишаючись її почесним головою.

Після оголошення автономії Карпатської України в грудні 1938 р. він переїхав до м. Хуст з наміром викладати природничі дисципліни в державній українській гімназії. Але вже 16 березня його серед інших українських емігрантів заарештовують хортисти, що окупували Закарпаття, й в середині квітня депортують до Чехо-Словаччини.

3 травня 1941 р. М. Галаган керував Українським національним об'єднанням. Та в травні 1942 р. змушений дати у відділенні гестапо підписку про припинення громадсько-політичної роботи. В січні 1944 р. М. Галагана знову арештовано: він потрапив до Празької в'язниці за підозрою у зв'язках із ОУН-УПА.

12 травня 1945 р. його арештовано опергрупою СМЕРШ з “класичними” звинуваченнями в “антирадянській” та “націоналістичній” діяльності. Результатом допитів у Празі й згодом у Києві стали 10 років виправно-трудових таборів у Сиблазі, які він відбув до останнього дня. Лише в травні 1992 р. його було реабілітовано¹⁷. Та, попри достатній рівень уваги сучасних науковців до цієї непересічної постаті, останні роки його життя залишаються недослідженими, а дата смерті і місце поховання – невідомими.

¹ Держархів Чернігівської обл., ф. 679, оп. 1, спр. 951, арк. 70 зв.

² *Галаган Микола*. З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.): Док.-худ. вид. / Передм.: Т. Осташко, В. Соловйова. – К.: Темпора, 2005. – С. 54.

³ Там само. – С. 55.

⁴ Там само. – С. 58.

⁵ Держархів Чернігівської обл., ф. 679, оп. 1, спр. 951, арк. 69.

⁶ Там само. – С. 61.

⁷ Держархів м. Києва, ф. 346, оп. 1, спр. 1, арк. 1–76.

⁸ Там само. – С. 68.

⁹ Там само. – С. 78.

¹⁰ Держархів Чернігівської обл., ф. 679, оп. 2, спр. 986, арк. 288 зв.

¹¹ Там само. – С. 87.

¹² *Осташко Т., Соловйова В.* Микола Галаган... – С. 21.

¹³ Див.: *Веденєєв Дмитро*. Нащадок славного роду: Дипломат Микола Галаган // Україна дипломатична: Науковий щорічник. – К., 2004. – Вип. IV. – С. 674.

¹⁴ *Галаган Микола*. З моїх споминів. – Л., 1930. – Ч. III. – С. 171; Ч. IV. – С. 18.

¹⁵ Там само.

¹⁶ *Осташко Т., Соловйова В.* Микола Галаган... – С. 23.

¹⁷ *Веденєєв Дмитро*. Нащадок славного роду... – С. 679–680.

Володимир Сікевич народився 23 серпня (5 вересня) 1870 р. у селищі Тараща на Київщині в родині предводителя місцевого дворянства й голови мирових суддів Таращанського повіту Василя Мелетійовича та доньки професора Київської духовної Академії Смолодовича – Наталії Данилівни. Його дитячі спогади пов'язані з дорогими серцю місцями Таращі, *“де самі люде кращи”*, й незабутнім враженням, яке справили на хлопчика проводи війська на турецьку війну 1877 р. *“Як урочисто, в золотих ризах, відправляв на майдані Службу Божу таращанський пан-отець; як бадьоро грала військова орхестра; як хвилювалася юрба й як струнко маршеровали жовніри. Можливо, що якраз тоді народилось моє тверде бажання стати вояком”*¹, – згадував В. Сікевич. Однак у той час хлопчак ще не знав, що долею судитиметься йому не лише військова служба, але й дипломатична.

*Володимир
Сікевич –
вояк
і дипломат*

Десять років по тому, після закінчення 3-ї Київської класичної гімназії, 1887 р. Володимир вступив до “Київської військової школи” – Костянтинівського військового юнкерського училища². Це важливе життєве рішення було прийнято в будинку діда в Києві на розі Почайнинської та Набережно-Нікольської вулиць, що став для нього на роки навчання рідним домом. Через два роки, закінчивши з відзнакою школу в ранзі підпоручника, Володимир Сікевич отримав призначення до 131-го Тираспольського полку в Києві.

1892 р. уже в ранзі поручника був переведений до 16-го піхотного Ладозького полку в м. Пултуськ. Звідти його незабаром було відряджено на навчання до Академії Генерального штабу. 1901 р. штабс-капітан Сікевич одружився з донькою полковника 15-го Шліссельбурзького полку В. Косьмінського. Далі – участь у російсько-японській війні 1904–1905 рр., за заслуги в якій його нагороджено 5 медалями. Він був щирий і в особистих почуттях, і в розумінні офіцерської честі.

Від часу початку Першої світової війни В. Сікевич був на фронті. В кровопролитному бою під Гросс-Бесау вперше віч-на-віч зустрівся зі смертю – був поранений в ногу. Після другого поранення під Черино і Полоцьком лікувався, щоб знову стати до лав. Воював у Польщі й Галичині, *“рятуючи антантську коаліцію”*³. Тоді вперше вступив на угорську землю, де згодом генералу Сікевичу довелося репрезентувати Україну як *chargé d'affaires*. Згадуючи бойові будні, В. Сікевич писав: *“Спочатку через Львів на Перемишль ми їхали, а тут фельдмаршал Макензен кинув свої війська на наші крила й хотів охотити нас, тим то нас з Перемишля під Розділ кинули. Там ми Дністер перейшли. Австріяки нас не сподівалися бачити і в ліску собі прохолоджувались. Ми їх зо всіх боків оточили і як громом оглушили. Вороги в паніці кричали, ми їх в полон забрали, в Запілля відіслали. А самі на Лавочне пішли, до Мадярської долини дійшли. Наша кіннота вже до Мукачева підходила, та в головному штабі посварилися і на зло один одному, замість використати успіх, все звели нанівець”*⁴. За бойові заслуги В. Сікевич був підвищений до рангу підполковника, нагороджений орденами і шаблею з написом “за хоробрість”. За добре керування полком отримав “Височайший Царський Рескрипт” (грамоту-подяку царя).

1917 р., маючи 30 років досвіду військової служби, підполковник В. Сікевич подав рапорт про переведення його на службу до тилових підрозділів. Призначений очолювати 6-й запасний полк, що базувався в Україні (зокрема, в Хмельнику та Ізяславлі), розпочав його українізацію. 19 січня 1918 р. він отримав підвищення до рангу полковника, а в березні 1918 р. дізнався про розформування полку. Натомість йому запропонували очолити 3-й Гайдамацький полк Запорізького загону, сформованого під проводом С. Петлюри. *“Коли вибухнула революція, то він кинув царську службу, зукраїнізував своє військо і пішов на службу українському народові і його владі, Українській Центральній Раді”*, – констатував згодом один із його друзів⁵. Полковник Сікевич був серед перших вищих офіцерів царської армії, хто зрозумів важливість своїх знань і досвіду для молодого держави. Він брав участь у 1-му, 2-му, 3-му Військових з'їздах у Києві. 4 квітня 1918 р. Запорізький корпус дістав у Полтаві наказ від призначеного в березні корпусного командира генерала О. Натієва, згідно з яким отаман Сікевич мав сформувати Слов'янську групу в складі 3-го Гайдамацького полку (за керуванням

сотника Савельєва), 1-го Дорошенківського полку (за керуванням полковника Загородського), Богданівського полку (за керуванням полковника О. Шаповала), панцерного відділу (за керуванням полковника Болотова), батареї легких і важких гармат (за керуванням сотника Одинця), кінної сотні (за керуванням сотника Ляховича). За планом командування Збройних сил Української Держави корпус мав бути переправлений на Кубань для звільнення краю від більшовиків. Слов'янська група Сікевича отримала наказ зайняти станцію Лозову й захопити місто Слов'янськ. *“Зі своєю групою він очистив так званий Донецький камінноугольний район від червоних та доходить до етнографічних кордонів України”*, – згадував О. Луговий⁶.

Володимир Сікевич. Торонто, 1937 р., вересень.

10 липня 1918 р. В. Сікевича призначено на посаду командира 31-го Черкаського кадрового полку. Тут йому довелося знову стати перед моральним вибором. Він відмовився виконати наказ про допомогу німцям та каральним загонам у придушенні повстання в рідній Таращі, мотивуючи малою чисельністю підпорядкованих йому вояків. Наприкінці 1918 р. підпорядкований полковнику Сікевичу військовий підрозділ приєднався до військ Директорії, які рухалися з Білої Церкви до Києва, й був направлений у розпорядження головного отамана С. Петлюри. Згодом найдорожчими серед численних нагород кадрового вояка (ордени св. Станіслава, св. Анни, св. Володимира) були Хрест Симона Петлюри та Пропамятний Хрест УГА.

На початку 1919 року В. Сікевич очолив угорську філію Військово-санітарної місії в справах полонених у Будапешті, створив станицю для військовополонених, опікувався їх поверненням додому. Страшну картину повернення військовополонених із країн Австро-Угорщини змалював без прикрас Л. Цегельський. Головним державним завданням західноукраїнський дипломат і громадсько-політичний діяч вважав *“орду – голодну, обдерту, нездисципліновану, завошивлену, заражену різними епідемічними недугами” “перетранспортувати, стримати від грабунків та не допустити до рознесення епідемії”*⁷. Ці проблеми намагався вирішувати в Будапешті у межах своїх повноважень і керуючись законами гуманності та людської порядності полковник Сікевич, тісно співпрацюючи з головою НДМ УНР в Угорщині М. Галаганом. Під час керування Угорщиною комуністами, попри наявність охоронного листа

Ірина Матяш,
Юрій Мулика

Діяльність
Надзвичайної
дипломатичної
місії УНР
в Угорщині:
історія,
спогади,
архівні
документи

Генерал *Володимир Сікевич* (сидить у центрі) із членами ювілейного комітету. Торонто, 1937 р.

15 листопада 1919 р. разом із співробітниками Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині та своїми підлеглими Володимир Сікевич склав урочисту обітницю на вірну службу УНР і українському народу. Щирість клятви він доводив всією своєю діяльністю. Після скасування Військово-санітарних місій в Центральній і Східній Європі влітку 1920 р. В. Сікевич продовжив діяльність як керівник Відділу Українського Червоного Хреста, зберігши склад своєї установи.

9 грудня 1920 р. його було призначено головою Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині. Завдяки природній тактовності й досвіду дипломатичної роботи полковнику Сікевичу вдалося зберегти статус місії чи не найдовше з усіх дипломатичних представництв УНР. Нарівні з іншими представниками дипломатичного корпусу в Будапешті співробітники української місії брали участь в офіційних заходах, що відбувалися в угорській столиці. Крім того, усвідомлюючи необхідність допомоги військовополоненим в умовах, коли і Відділ Українського Червоного Хреста в Угорщині на початку 1922 р. було ліквідовано, В. Сікевич створив такий відділ при місії. Поспіль із дипломатичними функціями він систематично виконував завдання Головного штабу Військ УНР. Наказом по Війську УНР від 28 серпня 1922 р. полковника Сікевича підвищено до рангу генерал-хорунжого⁹.

У січні 1924 року востаннє доля звела його з головним отаманом Військ УНР Симоном Петлюрою. Впродовж жовтня-грудня він разом із уповноваженим міністром УНР М. Васильком готував

за підписом народного комісара П. Агоштона, над керівником української військово-санітарної місії та його родиною нависла серйозна загроза. 21 червня 1919 р. В. Сікевича та його сина затримав агент політичного відділу як осіб, небезпечних “для ладу *Совітської Республіки*”⁸. Кілька годин затримані провели у підвалах будівлі Парламенту, і лише втручання відповідального представника Комісаріату закордонних справ УРР Е. Пора та М. Галагана поклало край необґрунтованим звинуваченням. Незабаром на ноту українського посла від Комісаріату закордонних справ УРР надійшло офіційне вибачення.

перебування С. Петлюри в Будапешті: забезпечував необхідними документами, узгоджував відповідні питання з угорським урядом, шукав помешкання і отримував фінансування. Водночас гостро почав відчувати наближення фіналу діяльності місії й зробив спробу отримати американські візи. 2 січня в помешканні НДМ УНР в Угорщині на Маргітракпарт, 53 з'явився Симон Петлюра. Головний отаман деякий час мешкав під ім'ям Стефана Могили як керівник прес-бюро дипломатичного представництва. Для детальної розмови з ним до Будапешта навідувався й М. Василько. За кілька місяців після цієї зустрічі М. Василько пішов із життя, а В. Сікевич залишив державну службу.

У травні 1924 р. у зв'язку з ліквідацією місії генерал Сікевич емігрував до Канади. Цю країну він обрав майже випадково, скориставшись порадою й допомогою англійського колеги. Тим самим, ймовірно, родину Сікевича було врятовано від долі, схожої на долі більшості тих, хто виїхав тоді до Чехо-Словаччини. В червні 1924 р. він оселився з родиною у Вінніпегу, а згодом на маленькій фермі під Торонто. Тут колишній дипломат проводив активну суспільну працю: брав участь у роботі Ради Української бібліотеки імені С. В. Петлюри в Парижі, українського товариства “Просвіта” імені М. Грушевського в Торонто. Його ім'ям названо гуртки молоді (“Гурток СУКС імені генерала В. Сікевича” в Канаді та “Гурток молоді імені генерала В. Сікевича при Православній громаді в Буффало” в США), на його честь влаштовувалися спортивні змагання (з 1932 р. кубком “Української Ліги М'якого М'яча” в Канаді стала срібна чаша – кубок імені генерала Сікевича – “українського політичного й громадського діяча, і справжнього джентльмена”). Помер В. Сікевич 25 липня 1952 р. у м. Торонто в Канаді.

¹ *Сікевич В.* З минулого... // Ювілейна памятка з нагоди п'ятидесятої річниці військової служби та двадцятилітньої праці для української державності його ексценції Генерал-Хорунжого Володимира Сікевича. – Вінніпег: Друкарня “Голосу України”, 1937. – С. 26–27.

² *Тинченко Ярослав.* Український військовий аташе // Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття: 1917–1921 роки. – К., 1995. – С. 164.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ *Хандога М.* Син українського мілітаризму генерал Володимир Сікевич // Ювілейна памятка з нагоди п'ятидесятої річниці... – С. 13–14.

⁶ *Луговий Ол.* Війська й держава. З нагоди 50-ліття військової служби Генерал-Хорунжого Володимира Сікевича // Ювілейна памятка з нагоди п'ятидесятої річниці... – С. 15–16.

⁷ *Цегельський Лонгин.* Від легенд до правди: Спомини про події в Україні зв'язані з Першим листопада 1918 р. / Передмова Я. Дашкевича. – Львів: Свічадо, 2003. – С. 122.

⁸ ЦДАВО України, ф. 3518, оп. 1, спр. 15, арк. 10.

⁹ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 184, арк. 11.

ЗМІСТ

Вступне слово Міністра закордонних справ України <i>Бориса Тарасюка</i>	5
Вступне слово Міністра закордонних справ Угорської Республіки <i>Ференца Шомоді</i>	7
Вступне слово засновника наукового щорічника “Україна дипломатична” <i>Павла Кривоноса</i>	9
ІСТОРІЯ	11
“Нашим обов’язком є робити своє діло при всяких обставинах!”	12
СПОГАДИ	55
Спогади українських діячів як джерело дослідження діяльності Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині	56
<i>Галаган Микола</i> . Дипломатична місія на Угорщині	62
<i>Сікевич Володимир</i> . Мої 75 роковини (1870–1945)	171
<i>Сікевич Володимир</i> . Приняття у адмірала Горті (Витяг з розділу “За Кордоном”)	173
<i>Дорошенко Дмитро</i> . З Києва до Камянця	175
<i>Дутка Володимир</i> . Спомини з торговельної місії до Австрії, Чехословаччини і Угорщини в р. 1919	180
<i>Винниченко Володимир</i> . Наївність мадьярських комуністів	183
АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ	188
Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині в архівній інформації: український комплекс	188
№ 1. Наказ № 92 Директорії УНР по МЗС УНР про призначення голови НДМ УНР в Угорщині, виданий у Києві, 26 січня 1919 р.	195
№ 2. Лист голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до міністра закордонних справ УНР В. Чехівського, 24 січня 1919 р.	195
№ 3. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з основної діяльності, виданий у Києві, 24 січня 1919 р.	196
№ 4. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з кадрових питань, виданий у Києві, 24 січня 1919 р.	196

№ 5. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з основної діяльності, виданий у Києві 26 січня 1919 р.	196
№ 6. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з основної діяльності, виданий у Будапешті, 10 лютого 1919 р.	197
№ 7. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з кадрових питань, виданий у Будапешті, 24 лютого 1919 р.	197
№ 8. Заява голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до міністра закордонних справ УНР К. Мацієвича, 10 березня 1919 р.	197
№ 9. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з кадрових питань, виданий у Будапешті, 13 березня 1919 р.	198
№ 10. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з кадрових питань, виданий у Будапешті, 15 березня 1919 р.	198
№ 11. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з кадрових питань, виданий у Будапешті, 22 березня 1919 р.	198
№ 12. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з кадрових питань, виданий у Будапешті, 23 квітня 1919 р.	198
№ 13. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з кадрових питань, виданий у Будапешті, 5 травня 1919 р.	199
№ 14. Протокол про події 24 березня 1919 р. у готелі “Дунапалота”, пов’язані з насильним вилученням коштів українських дипломатів, 5 травня 1919 р.	199
№ 15. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з кадрових питань, виданий у Будапешті, 8 травня 1919 р.	202
№ 16. Акт поділу коштів між НДМ УНР в Угорщині та представництвом ЗО УНР в Будапешті, 8 травня 1919 р.	202
№ 17. Лист голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до МЗС УНР, 17 травня 1919 р.	203
№ 18. Лист голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до посла УНР в Австрії [В. Липинського], 7 червня 1919 р.	205
№ 19. Лист уповноваженого ЗО УНР Я. Біберовича до голови військово-санітарної місії УНР у Будапешті В. Сікевича, 25 червня 1919 р.	206
№ 20. Лист голови військово-санітарної місії УНР у Будапешті В. Сікевича до уповноваженого ЗО УНР Я. Біберовича, 26 червня 1919 р.	206
№ 21. Лист міністра закордонних справ УНР В. Темницького з Відня до голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана, 28 червня 1919 р.	207
№ 22. Наказ по НДМ УНР в Угорщині про відрядження, виданий у Будапешті, 1 липня 1919 р.	209
№ 23. Лист голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до міністра закордонних справ УНР В. Темницького, 5 липня 1919 р.	209
№ 24. Наказ по НДМ УНР в Угорщині про відрядження, виданий у Будапешті, 16 липня 1919 р.	209
№ 25. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з кадрових питань, виданий у Будапешті, 17 липня 1919 р.	210
№ 26. Лист голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до міністра закордонних справ УНР В. Темницького, 24 липня 1919 р.	210
№ 27. Лист голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до міністра закордонних справ УНР В. Темницького, [не раніше 16 липня 1919 р.]	212

№ 28. Лист міністра закордонних справ УНР В. Темницького з Відня до М. Шаповала, 30 липня 1919 р.	216
№ 29. Лист голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до МЗС УНР, 30 серпня 1919 р.	217
№ 30. Лист голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до МЗС УНР, 6 жовтня 1919 р.	220
№ 31. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з кадрових питань, виданий у Будапешті, 2 листопада 1919 р.	220
№ 32. Звіт голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана про діяльність місії, 4 листопада 1919 р.	221
№ 33. Лист голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до МЗС УНР, 4 листопада 1919 р.	224
№ 34. Інтерв'ю голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана власному кореспондентові угорської газети "Ugraijsag" "Чому Бела Кун розпорядився вбити українських офіцерів?", 6 листопада 1919 р.	225
№ 35. Подання до Ради Народних Міністрів УНР через МЗС УНР про зміни в НДМ УНР в Угорщині, 6 листопада 1919 р.	228
№ 36. Рапорт голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до МЗС УНР, 6 листопада 1919 р.	229
№ 37. Лист Голови НДМ УНР М. Галагана до міністра закордонних справ УНР А. Ливицького, 7 листопада 1919 р.	230
№ 38. Лист голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до міністра закордонних справ УНР А. Ливицького, 12 листопада 1919 р.	231
№ 39. Урочиста обітниця М. Галагана як голови НДМ УНР в Угорщині, складена в Будапешті, 15 листопада 1919 р.	233
№ 40. Урочиста обітниця М. Шрага як радника НДМ УНР в Угорщині, складена в Будапешті, 15 листопада 1919 р.	233
№ 41. Урочиста обітниця І. Флюнта як аташе НДМ УНР в Угорщині, складена в Будапешті, 15 листопада 1919 р.	233
№ 42. Урочиста обітниця І. Стасіва як урядовця НДМ УНР в Угорщині, складена в Будапешті, 15 листопада 1919 р.	234
№ 43. Урочиста обітниця П. Ходаркевича як керівника прес-біюро НДМ УНР в Угорщині, складена в Будапешті, 15 листопада 1919 р.	234
№ 44. Лист голови НДМ УНР в Швеції і Норвегії К. Лоського до голови НДМ УНР в Угорщині про надсилання формулярного списку В. Суховецького, 16 листопада 1919 р.	235
№ 45. Лист міністра фінансів УНР Б. Мартоса до голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана, 28 листопада 1919 р.	236
№ 46. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з кадрових питань, виданий у Будапешті, 30 листопада 1919 р.	237
№ 47. Лист голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до міністра закордонних справ УНР А. Ливицького, 24 грудня 1919 р.	237
№ 48. Лист голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до міністра фінансів Б. Мартоса, направлений через НДМ УНР в Чехо-Словаччині, 25 грудня 1919 р.	238
№ 49. Лист голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до міністра закордонних справ УНР А. Ливицького, [не раніше 1 січня 1920 р.]	240

№ 50. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з кадрових питань, виданий у Будапешті, 14 січня 1920 р.	241
№ 51. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з кадрових питань, виданий у Будапешті, 15 січня 1920 р.	242
№ 52. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з кадрових питань, виданий у Будапешті, 19 січня 1920 р.	242
№ 53. Лист секретаря НДМ УНР в Угорщині В. Суховерховського до канцелярії НДМ УНР в Швейцарії, 20 лютого 1920 р.	242
№ 54. Лист МЗС УНР до голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана з Варшави, [?] лютого 1920 р.	243
№ 55. Лист голови НДМ УНР М. Галагана до члена Директорії УНР А. Макаренка, 19 березня 1920 р.	243
№ 56. Лист голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до голови НДМ УНР у Чехо-Словаччині М. Славинського, 17 квітня 1920 р.	244
№ 57. Рапорт співробітників НДМ УНР в Угорщині до голови місії М. Галагана про скрутне матеріальне становище, 30 квітня 1920 р.	245
№ 58. Лист голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до члена Директорії УНР А. Макаренка, 2 травня 1920 р.	246
№ 59. Лист С. Граффа до НДМ УНР в Угорщині, 16 травня 1920 р.	246
№ 60. Лист секретаря НДМ УНР в Угорщині В. Суховерховського до п. С. Граффа, 22 травня 1920 р.	246
№ 61. Звіт голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до МЗС УНР, [?] травня 1920 р.	247
№ 62. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з основної діяльності, виданий у Будапешті, 28 червня 1920 р.	251
№ 63. Звіт голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до МЗС УНР, 14 липня 1920 р.	252
№ 64. Лист т. в. о. міністра закордонних справ УНР О. Ейхельмана з Тарнова до голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана, 30 липня 1920 р.	255
№ 65. Лист т. в. о. міністра закордонних справ УНР О. Ейхельмана до голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана, 31 липня 1920 р. ...	255
№ 66. Наказ НДМ УНР в Угорщині з основної діяльності, виданий у Будапешті, 16 серпня 1920 р.	256
№ 67. Протоколи Народи послів та голів Надзвичайних дипломатичних місій УНР у Відні, 18–20 серпня 1920 р.	256
№ 68. Лист голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до міністра закордонних справ УНР А. Ніковського, 22 серпня 1920 р.	282
№ 69. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з основної діяльності, виданий у Будапешті, 25 серпня 1920 р.	282
№ 70. Лист т. в. о. міністра закордонних справ УНР О. Ейхельмана з Тарнова до голови НДМ УНР в Угорщині, 26 серпня 1920 р.	282
№ 71. Лист МЗС УНР голові НДМ УНР в Угорщині М. Галагану, 21 серпня 1920 р.	284
№ 72. Лист міністра закордонних справ УНР А. Ніковського до голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана з Відня, 26 серпня 1920 р.	284
№ 73. Відповідь НДМ УНР в Угорщині на запит МЗС УНР, 3 вересня 1920 р.	285

№ 74. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з основної діяльності, виданий у Будапешті, 4 вересня 1920 р.	285
№ 75. Лист голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана до МЗС УНР, [вересень] 1920 р.	286
№ 76. Рапорт секретаря НДМ УНР в Угорщині В. Суховецького до голови місії М. Галагана, 10 вересня 1920 р.	290
№ 77. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з основної діяльності, виданий у Будапешті, 10 вересня 1920 р.	291
№ 78. Заява секретаря НДМ УНР в Угорщині В. Суховецького до голови НДМ УНР в Угорщині М. Галагана, 10 вересня 1920 р.	291
№ 79. Лист М. Галагана до міністра закордонних справ УНР А. Ніковського з Відня, 10 вересня 1920 р.	291
№ 80. Лист секретаря НДМ УНР в Угорщині В. Суховецького до МЗС УНР, 11 вересня 1920 р.	292
№ 81. Заява до міністра закордонних справ УНР А. Ніковського секретаря НДМ УНР в Угорщині В. Суховецького, 10 вересня 1920 р.	294
№ 82. Лист секретаря НДМ УНР в Угорщині В. Суховецького до МЗС УНР, 28 вересня 1920 р.	295
№ 83. Наказ № 56 Директорії УНР по МЗС про звільнення М. Галагана з посади голови НДМ УНР в Угорщині, 28 вересня 1920 р.	295
№ 84. Лист секретаря НДМ УНР в Угорщині В. Суховецького до МЗС УНР, 11 жовтня 1920 р.	296
№ 85. Лист секретаря НДМ УНР в Угорщині В. Суховецького до МЗС УНР, 12 жовтня 1920 р.	296
№ 86. Лист МЗС УНР до секретаря НДМ УНР в Угорщині В. Суховецького з Тарнова, 15 жовтня 1920 р.	297
№ 87. Лист міністра закордонних справ УНР А. Ніковського з Тарнова до М. Галагана, 18 жовтня 1920 р.	297
№ 88. Звіт секретаря НДМ УНР в Угорщині В. Суховецького до Міністерства народного господарства УНР, [жовтень] 1920 р. ...	297
№ 89. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з основної діяльності, виданий у Будапешті, 24 листопада 1920 р.	301
№ 90. Телеграма міністра закордонних справ УНР А. Ніковського до уповноваженого міністра УНР М. Василька, 1 грудня 1920 р.	302
№ 91. Наказ НДМ УНР в Угорщині з основної діяльності, виданий у Будапешті, 1 грудня 1920 р.	302
№ 92. Лист уповноваженого міністра УНР М. Василька до Л. Кобилянського, 2 грудня 1920 р.	303
№ 93. Телеграма міністра закордонних справ УНР А. Ніковського до уповноваженого міністра УНР М. Василька, 2 грудня 1920 р.	303
№ 94. Лист уповноваженого міністра УНР та голови НДМ УНР в Італії та Швейцарії М. Василька до полковника В. Сікевича, 5 грудня 1920 р.	304
№ 95. Наказ НДМ УНР в Угорщині з основної діяльності, виданий у Будапешті, 6 грудня 1920 р.	305
№ 96. Наказ НДМ УНР в Угорщині з основної діяльності, виданий у Будапешті, 6 грудня 1920 р.	305
№ 97. Лист урядовця НДМ УНР в Угорщині І. Стасіва з візою в. о. голови місії Л. Кобилянського до міністра закордонних справ УНР А. Ніковського, 6 грудня 1920 р.	306

№ 98. Лист виконуючого обов'язки голови НДМ УНР в Угорщині Л. Кобилянського до міністра закордонних справ УНР А. Ніковського, 8 грудня 1920 р.	307
№ 99. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з основної діяльності, виданий у Будапешті, 9 грудня 1920 р.	309
№ 100. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з основної діяльності, виданий у Будапешті, 9 грудня 1920 р.	309
№ 101. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до міністра закордонних справ УНР, 10 грудня 1920 р.	310
№ 102. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з основної діяльності, виданий у Будапешті, 14 грудня 1920 р.	311
№ 103. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з господарської діяльності, виданий у Будапешті, 17 грудня 1920 р.	312
№ 104. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з господарської діяльності, виданий у Будапешті, 20 грудня 1920 р.	312
№ 105. Огляд внутрішньої та міжнародної ситуації в Угорщині 1–15 грудня 1920 р., складений головою НДМ УНР в Угорщині полковником В. Сікевичем, 18 грудня 1920 р.	313
№ 106. Лист уповноваженого міністра УНР М. Василька до голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича, 20 грудня 1920 р.	321
№ 107. Наказ по НДМ УНР в Угорщині з основної діяльності, виданий у Будапешті, 27 грудня 1920 р.	322
№ 108. Звіт голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до МЗС УНР, 5 січня 1921 р.	322
№ 109. Лист П. Ходаркевича до міністра закордонних справ УНР, 12 січня 1921 р.	323
№ 110. Лист голови НДМ УНР В. Сікевича в Угорщині до МЗС УНР, 14 лютого 1921 р.	325
№ 111. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до МЗС УНР, 18 березня 1921 р.	326
№ 112. Лист радника НДМ УНР в Угорщині Л. Кобилянського до МЗС УНР, 7 червня 1921 р.	327
№ 113. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до міністра закордонних справ УНР А. Ніковського, 8 червня 1921 р.	327
№ 114. Лист в. о. начальника канцелярії міністра закордонних справ Д. Вахнянина до НДМ УНР в Угорщині, 20 травня 1921 р.	328
№ 115. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до міністра закордонних справ УНР А. Ніковського, 26 вересня 1921 р.	328
№ 116. Посвідчення про освіту, видане колишньому голові НДМ УНР в Угорщині М. Галагану, 3 вересня 1921 р.	329
№ 117. Інформація МЗС УНР для Ради Народних Міністрів та Міністерства ісповідань, 28 вересня 1921 р.	330
№ 118. Лист П. Роговика до НДМ УНР в Угорщині, 25 листопада 1921 р.	330
№ 119. Запит Департаменту чужоземних зносин МЗС УНР до Департаменту загальних справ МЗС УНР, 27 грудня 1921 р.	331
№ 120. Відповідь Департаменту Загальних справ МЗС УНР на запит Департаменту Чужоземних справ, 29 грудня 1921 р.	332
№ 121. Вітальний лист голови НДМ УНР у Відні Г. Сидоренка до голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича, 3 січня 1922 р.	332

№ 122. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до МЗС УНР, 10 січня 1922 р.	333
№ 123. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до Надзвичайного посла та уповноваженого міністра УНР М. Василька, 27 січня 1922 р.	333
№ 124. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до МЗС УНР, 30 січня 1922 р.	334
№ 125. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до МЗС УНР, 30 січня 1922 р.	335
№ 126. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до Надзвичайного посла і уповноваженого міністра УНР М. Василька, 31 січня 1922 р.	335
№ 127. Супровідний лист до дипломатичних паспортів, виданих співробітникам місії, 31 січня 1922 р.	336
№ 128. Лист Надзвичайного посла і уповноваженого міністра УНР М. Василька з Берліну до голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича, 3 лютого 1922 р.	336
№ 129. Лист Надзвичайного посла і уповноваженого міністра УНР М. Василька з Берліна до голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича, 20 лютого 1922 р.	337
№ 130. Клопотання громадянина УНР Ігната Болжаларського до консульського відділу НДМ УНР в Угорщині, 7 березня 1922 р.	338
№ 131. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до генерал-хорунжого Генерального штаба УНР М. Петрова, 14 березня 1922 р.	338
№ 132. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до МЗС УНР, 20 березня 1922 р.	339
№ 133. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до голови НДМ УНР в Румунії К. Мацієвича, 23 березня 1922 р.	339
№ 134. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до голови Генерального штабу армії УНР генерал-хорунжого М. Петрова, 19 квітня 1922 р.	340
№ 135. Лист секретаря НДМ УНР в Австрії О. Семеніва до голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича, 28 квітня 1922 р.	341
№ 136. Лист генерала В. Петрова до Голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича, 9 травня 1922 р.	342
№ 137. Лист завідувача ліквідацією НДМ УНР в Австрії О. Семеніва до НДМ УНР в Угорщині, 10 травня 1922 р.	342
№ 138. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до МЗС УНР, 18 травня 1922 р.	343
№ 139. Наказ № 44 по Війську УНР про присвоєння військового звання В. В. Сікевичу, 28 серпня 1922 р.	343
№ 140. Лист Надзвичайного посла і уповноваженого міністра УНР М. Василька з Берліна до голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича, 25 липня 1922 р.	344
№ 141. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича з Будапешта до Надзвичайного посла і уповноваженого міністра УНР М. Василька, 30 серпня 1922 р.	344
№ 142. Лист консульства УНР у Данцигу до НДМ УНР в Угорщині, 4 вересня 1922 р.	345

№ 143. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до Надзвичайного посла і уповноваженого міністра УНР М. Василька, 27 жовтня 1922 р.	345
№ 144. Лист О. Семеніва до аташе НДМ УНР в Угорщині І. Стасіва, 30 жовтня 1922 р.	347
№ 145. Лист керуючого справами Директорії до голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича, 9 січня 1923 р.	347
№ 146. Лист члена-секретаря комісії з відзначення п'ятиліття проголошення Самостійності України з Універсалом Уряду УНР до Українського народу, 18 січня 1923 р.	348
№ 147. Лист голови НДМ УНР в Швейцарії М. Василька до голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича, 21 травня 1923 р.	351
№ 148. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до Надзвичайного посла і уповноваженого міністра УНР М. Василька, 10 червня 1923 р.	352
№ 149. Лист голови НДМ УНР в Швейцарії М. Василька до голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича, 17 червня 1923 р.	353
№ 150. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до голови Директорії УНР С. Петлюри, 10 липня 1923 р.	354
№ 151. Лист О. Семеніва з Відня до голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича, 12 вересня 1923 р.	355
№ 152. Заява радника НДМ УНР в Угорщині Л. Кобилянського до голови Директорії та головного отамана військ УНР С. Петлюри, 12 жовтня 1923 р.	355
№ 153. Атестат радника НДМ УНР в Угорщині Л. Кобилянського, 18 жовтня 1923 р.	356
№ 154. Лист голови НДМ УНР в Італії та Швейцарії М. Василька до голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича, 22 жовтня 1923 р.	357
№ 155. Лист голови Директорії УНР С. Петлюри до голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича, 29 жовтня 1923 р.	357
№ 156. Лист голови Директорії УНР С. Петлюри до голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича, 13 листопада 1923 р.	358
№ 157. Лист голови НДМ УНР у Італії та Швейцарії М. Василька до голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича, 14 листопада 1923 р.	359
№ 158. Лист голови НДМ УНР у Італії та Швейцарії М. Василька до голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича з Берліна, 2 грудня 1923 р.	360
№ 159. Лист голови Директорії УНР С. Петлюри до голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича, 3 грудня 1923 р.	360
№ 160. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до Надзвичайного посла і уповноваженого міністра УНР М. Василька, 15 грудня 1923 р.	361
№ 161. Лист голови Директорії УНР С. Петлюри до Надзвичайного посла і уповноваженого міністра УНР М. Василька, 22 грудня 1923 р.	362
№ 162. Стаття С. Петлюри “До завдань нашої закордонної політики”, липень – вересень 1923 р.	362
№ 163. Лист Надзвичайного посла в Італії й Швейцарії і уповноваженого міністра УНР М. Василька до голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича, 6 січня 1924 р.	367

№ 164. Лист головного отамана С. Петлюри до Надзвичайного посла і уповноваженого міністра УНР М. Василька, 12 січня 1924 р.	367
№ 165. Лист голови НДМ УНР в Угорщині В. Сікевича до Надзвичайного посла і уповноваженого міністра УНР М. Василька, 12 січня 1924 р.	368
№ 166. Заява Л. Кобилянського про документи НДМ УНР в Угорщині, написана в Празі, 1 липня 1927 р.	369
№ 167. Подяка генералу В. Сікевичу від директора Українського національного архіву-музею в Празі Н. Григорієва, 22 липня 1927 р.	369
№ 168. Подяка сотнику В. Звіздовському від директора Українського національного музею-архіву в Празі Н. Григорієва, 22 липня 1927 р.	370
№ 169. Лист М. Галагана до Українського інституту громадознавства в Празі, 9 вересня 1927 р.	370
№ 170. Відкритий лист М. Галагана з приводу річниці укладення Варшавського договору УНР з Річчю Посполитою (1920), 27 березня 1933 р.	371
№ 171. Витяг із протоколу допита М. Галагана слідчим слідчої частини НКДБ УРСР капітаном Уласенком у Києві, 16 червня 1945 р.	374
№ 172. Витяг із протоколу допиту М. Галагана слідчим слідчої частини НКДБ УРСР капітаном Уласенком у Києві, 2 жовтня 1945 р.	376
БІОГРАФІЇ.....	377
Микола Галаган – борець і патріот	378
Володимир Сікевич – вояк і дипломат	385

Н а у к о в е в и д а н н я

Матяш Ірина Борисівна

Мушка Юрій Юрійович

НАДЗВИЧАЙНА ДИПЛОМАТИЧНА МІСІЯ УНР
В УТОРЩИНІ: ІСТОРІЯ, СПОГАДИ, АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ

Художнє оформлення

Н.В. Михайличенко

Редактор

Г.К. Волкотруб

Комп'ютерна верстка

Л.М. Федорова

Комп'ютерний набір

А.І. Титаренко, В.І. Мокряк

Підписано до друку 02. 11. 2005 р.

Формат 70x100/16

Папір офсетний № 1

Друк офсетний

Гарнітура "Гарамонд"

Ум. друк. арк. 32,25

Обл.-вид. арк. 32

Наклад 1000 прим. Зам. № 5-143

Видання надруковано

у Видавничому домі "Кієво-Могилянська академія"

04070, Київ, Контрактова пл., 4

Тел./факс: (044) 425-60-92

E-mail: pbouse@ukmakiev.ua

Матяш І. Б., Мушка Ю. Ю.

М35 Діяльність Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині: історія, спогади, архівні документи. – К.: Вид. дім “Кієво-Могилянська академія”, 2005. – 400 с.

ISBN 966-625-017-9

ISBN 966-518-338-9

Видання містить нарис діяльності першого українського дипломатичного представництва в Угорщині – Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Угорщині (1919–1924 рр.), тексти спогадів українських діячів та архівні документи, пов'язані з діяльністю місії, більшість із яких публікується вперше, а також стислі біографії перших українських послів в Угорщині.

Для науковців, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться історією дипломатії.

**ББК 63.3(4УКР)61–6+
+63.3(4УГО)61–6**